

Vladimir Rott
A TALÁLKOZÁSOK ÖRÖME

A képek forrása:

Guterman család gyűjteménye
Spielberger család gyűjteménye
Rott család gyűjteménye
Kuhl család gyűjteménye
Dominic család gyűjteménye
Szvetlana Csernih
Valentin Csernih
Taiszja Csernih
Peter Csernih
Leonid Budunov
Oleg Barbasz
Orosz Éva
Kercsi Ilona
Anatoly Lokotko
Ravily Rizvanov
Tarjáni József
Bordás Gábor
Sergey Dalya
Paulo Marianna
Nimcsik Anna
Marina Medvegyeva
Szvetlana Gordienko
Barna Ibolya
Irakly Nanikasvili
Nikolaj Golovko
Marina Melesevics
Vlagyimir Maron
Szabina Szung
Natalja Kaszimova
Tatjana Klementjeva
Yuri Shapiro
Audrey Rott
Serena Posner

VLADIMIR ROTT

A TALÁLKOZÁSOK ÖRÖME

Fordította:
Király Zsuzsa és Józsa György Zoltán

Budapest

A fordítás
ВЛАДИМИР РОТТ:
РАДОСТИ ВСТРЕЧ
(Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2016)
című orosz nyelvű kiadás alapján készült.

Az orosz kiadás szerkesztője:
Ljudmilla Shakova, New York

A magyar kiadás szerkesztője:
Mezey Katalin

A borító tervezői:
a Szerző és Bácsi István

Az előkészületben lévő angol nyelvű kiadás címe:
VLADIMIR ROTT:
JOYOUS ENCOUNTERS

© Vladimir Rott, 2016
© Translation by Király Zsuzsa, Józsa György Zoltán, 2016
© Széphalom Könyvműhely, 2016

*Az ártatlanul elpusztult szülők fénylő emlékének,
akik rendes embernek akarták fölnevelni a gyermekeiket.*
hálás fiuk

TARTALOM

Előszó	7
1. Miszovaja állomás	9
2. „Rott-féle csonkkapocs”	40
3. Levél a királynőnek	49
4. Géza	60
5. Annus	70
6. Zéna	80
7. Mobilizátor	111
8. Időkapcsoló	119
9. Jóm Kippur 5773	123
10. Hifitorony	125
11. Alexandra Katherine	129
12. Nugzari és Gia	144
13. Az omul	152
14. Jankelevicsék csokoládéja	158
15. A Gavrilin-család	166
16. 59 év múltán	176
17. A Shalom Memoriálé	190
18. Apám levelei tovább élnek	328
19. Barguzin	401
20. Levél Burját-Mongóliába	481
21. Még valami... ..	500

ELŐSZÓ

From: Rina Benkovich <rina...@mail.ru>

Subject: Привет из Тольятти

Date: 2 February, 2015 2:46:32 PM EST

To: Vladimir Rott <viarott@sympatico.ca>

Jó napot kívánok, kedves Rottok! Ma igen kellemes élmény ért, összetalálkoztam egy számomra tökéletesen ismeretlen emberrel. Feltétlen meg kell osztanom Önökkel.

Az utcán egyszer csak megállít egy emberke, közli, hogy a férjemet nagyon jól ismeri, és kéri, hogy adjam át neki üdvözetét. Erre én a biztonság kedvéért rákérdeztem, hogy hívják a férjemet. Közli, hogy... elfelejtette... Aztán apránként felidézte, és elmondta, hogy hol és milyen beosztásban dolgozott a VAZ-nál. Nyilvánvaló volt, hogy emberünknek épp beszélhetnékje van. Arra terelődött a szó, hogy a 38. számú üzemben dolgozott, A. Ja. Gilbuk vette fel, ahol akkoriban „Maga Vladimir Francevics Rott, a legokosabb ember!” volt az üzemvezető. Ettől érdeklődésem megélénkült, megkérdeztem hát, kihez is van szerencsém. Kiderült, hogy villanyszerelő beosztásban dolgozott az önök üzemében, a neve pedig Alekszandr Vasziljevics Agejev. Miután megtudta, hogy mi ismerjük egymást, arra kért, adjam át önnek üdvözetét, és jó egészséget kívánt.

Nem csoda, ha ön esetleg rá egyáltalán nem emlékszik már, ő viszont annál inkább önre. És micsoda jó szívvel, szeretetteljesen emlegeti! Úgy gondoltam, az eset a közkedvelt dalra rímel. Márpedig egy dal attól jó, ha mindenki éneklí. Íme a példa, hogy a legrégebbi karbantartók egyszerű társulata is emlékszik önre. Úgy gondolom, jó, ha ezt tudja.

Rina Benkovich

A levél szerzője intelligens, igen művelt asszony, aki ma már szépkorú, egykor a Volgai Autógyár (VAZ) törzsgárdájához tartozott. Rina a „Volgai Autógyártó” című Togliattiban kiadott újság rovatvezetője volt több mint harminc éven át. Férje fiatal mérnökként került 1968 januárjában ahhoz a 38. számú üzemhez a szerszámgép részlegnél művezetői beosztásba, amely a Lada személygépkocsik motor- és karosszériagyártására szakosodott részleg a Szerszámgép összeszerelő és karbantartó üzeme volt. Ennek az üzemnek a vezetője én voltam.

– Rina Markovna, köszönet illeti Önt a megható levélért!

Emlékezetemben megjelent Szasa Agejev. Az üzemben megalakult első munkabrigádok egyikében dolgozott. A brigádot Jevgenyij Kozlov vezette, és nemritkán „38-as gárdistának” titulálták őket. Alaposan összekovácsolódott csapat volt, az elsőrendű szakemberek egyetlen zokszó nélkül végezték a feladataikat, mindig a legkomplikáltabb automata berendezésekhez rendelték ki őket. Kérem, mindnyájuknak juttassák el szívélyes üdvözlétemet és legjobb kívánságaimat.

Igazán szerencsésnek tudhatjuk magunkat! Megadta a sors, hogy megérjük a mát, megőrizhessük emlékezetünkben azokat a kemény, soha vissza nem térő napokat, a VAZ megszületésének korszakát! Hiszen éppen az idén, 2016. augusztus 15-én lesz 50 éves évfordulója annak, hogy a Szovjetunió Külkereskedelmi Minisztériuma és a Fiat Részvénytársaság (az olaszországi Torinóban található a székhelye) általános megállapodást kötött arról, hogy együttműködnek a személygépkocsi-gyártás megszervezésében, az autógyári projekt kidolgozásában és annak Togliatti városban, a Szovjetunióban történő megépítése során a kivitelezésben.

Még nagyobb öröm azt tudni, hogy Jevgenyij Artyemovics Basindzsagjan, a VAZ egykori legendás hírű Főmérnöke még mindig az élők sorában van. Példaadó minden mérnök számára az, amit ő tett, hiszen energiáját és tehetségét arra tette fel, hogy az ország tömegtermelése technikai színvonalát tekintve magasabbra jusson.

Minden munkatársunk, akik már nincsenek közöttünk, nyugodjanak örök békecsögekben!

1. fejezet

MISZOVAJA¹ ÁLLOMÁS

Amikor a 19. század végén megkezdődött az európaiak kivándorlása Amerikába, a hosszú úttól elcsigázott utasokkal zsúfolt óceánjárók a New York-i kikötőbe érkeztek, miközben elhaladtak a lélegzetelállító Szabadság-szobor mellett. A szegény sorsú, izgatott, soknyelvű tömeg, amely a boldogulását kereste, Ellis Islanden szállt ki, a jövőző amerikaiak ott tették meg első lépéseiket az Ígéret Földje felé.

Visszaemlékezéseim második kötetében² már elmondtam, hogy amikor Iya és a gyerekek átköltöztek Kanadába, támogatták azt az elképzelésemet, hogy készítsük el a családfánkat. Addigra már egyértelmű volt, hogy nagyapám, Spielberg Hermann utódainak többsége az Egyesült Államokban él. A szükséges információk jelentős részét az Interneten találtuk meg. Csodálatos dokumentumra bukkantunk: azoknak a bevándorlóknak a listájára, akik a 19. század végén, a 20. század elején érkeztek Amerikába a New York–Ellis Island regisztrációs központ közvetítésével. Miközben az érkezettek nevét, indulásuk helyét, korukat, foglalkozásukat böngészttem, gyakran gondoltam arra, mi lett volna, ha... Ha annak idején Róth Ferenc és Regina, az apám és az anyám Magyarországról, vagy Slomo Guterman, Iya nagyapja, Lengyelországból nyugatra indult volna, s nem a föld ellentétes oldalán, keleten keresték volna a boldogulásukat.

Miszovaja állomás, az 1902-ben elkészült vasútállomás épülete, melyet 2011-ben lebontottak. Mára, 2015-re fejeződnek be az új állomás-épület építési munkálatai.

¹ A „misz” szó oroszul fokot, hegyfokot jelent.

² Vladimir Rott: *A sors ellenében II. A fölfedezés öröme.*

Visszaemlékezéseim első kötetében³, az *Iya Jaroszlavszkaja (Guterman)* című fejezetben ez áll:

„1896-ban Slomo Háim Guterman, a lengyel hászid zsidó, akinek bádigos volt a szakmája, Rubinstein Havával, a feleségével és két gyermekével, Mojszejjel és Itával a pogromok elől menekülve a Bjala nevű lengyel városból eljutott Szibériába, ahol éppen akkor kezdődött a transzszibériai vasút építése. Sok egykori szomszédja ugyanakkor az óceán túlsó partján kezdett új életet, de Szolomon Gutermannak senki sem küldött hajójegyet, hogy Amerikába utazzon, ezért a maga erejéből elvergődött a Bajkál-tóig, és letelepedett a Miszovaja nevű vasútállomásból kinőtt településen. Kiderült, hogy a bádigos szakma nagyon keresett, és a család jómódú lett és növekedett. Húsz év alatt tíz gyerek született, közülük a kilencedik volt Rahel, Iya édesanyja. A családi legenda úgy szól, hogy Szolomon Guterman azokban az években még Japánba is elvitte a családját.

[...] Rahel Szolomonovna úgy emlékszik, hogy a Miszovaja vasútállomáson hatéves korában vitték el az egyetlen pravoszláv iskolába, ahol a Mindenható akaratából a legjobb tanuló lett. Slomo Háim egyszer fölfedezte, hogy a kis Ronyecska a bróche⁴ elmondásakor és az ebéd utáni ima idején elbújik az ajtó mögött, és keresztet vet. Másnap az iskolában a pópa kijelentette: „Ronyecska, nem kell többet az órámról járnod.”

Nem sokkal a tizedik gyerek megszületése után Slomo Háim és családja átköltözött Miszovajából Verhnyeugyinszkba (Ulan-Udéba), amely településen 1780-tól tartottak téli és nyári vásárokat, amelyekre végtelen kocsisorok érkeztek, megrakva japán porcelánnal, kínai selyemmel és orosz prémekkel. A találékony zsidók raktárakat és szállodákat építettek a vásározóknak. 1880-ban mutatós zsinagóga épült Verhnyeugyinszkban, sisak formájú kupolával, a tűztornyon Dávid-csillaggal. Az 1915-ös adatok szerint a városban nagyjából 17 ezren laktak, ebből 14 és félezer orosz, 1346 zsidó és 79 burját-mongol. Slomo Háim a zsinagógától kétsaroknyira talált szállást a családjának.”

Ennyit tudtam a Miszovaja vasútállomásról, és úgy éreztem, ez éppen elég ahhoz, hogy elmeséljem, hogyan kezdte a Guterman család szibériai életét. A *Szenvedésből vigasz* orosz kiadását terjeszteni kezdték Oroszországban, Iyának, feleségemnek Ulan-Ude-i földije is érdeklődve fogadták az írást, meleg hangú gratulációkat kaptam, amelyekre örömmel válaszoltam. 2010. május 5-én az alábbi üzenet jelent meg a képernyőmon:

„*Taiszja Csernih, 2010. május 5. Burját-Mongólia,*

Tisztelt Rott Úr!

Üdvözlöm! Taiszjának hívnak. Óriási örömmel és érdeklődéssel olvastam Szenvedésből vigasz című könyvét. Meglepetésként ért, hogy a 19. század végén a

³ Vladimir Rott: *A sors ellenében I. Szenvedésből vigasz.*

⁴ Vagy brócho. Jelentése: dicsőítés, áldás. Többféle formája van. Rövid, gyakran egymondatos áldást mondanak, például étkezés előtt.

népes Guterman család a Miszovaja állomáson élt (ahol én is lakom, és a műszaki könyvtár vezetőjeként dolgozom). Miután elolvastam a könyvét, megkerestem a helyi múzeumot, de ott sem találtam semmilyen információt erről. Azt viszont tudom, hogy van egy régi zsidó temető Miszovaján, amely sajnos, gyakorlatilag teljesen tönkrement.

Válaszát remélve a viszontlátásig. Tisztelettel: Taiszja Csernih⁵

Iyával kimondhatatlanul megörültünk ennek a levélnek, ennek az élő üzenetnek a Bajkálról, arról a településről, amely szinte már a nemlétbe sülyedt, pedig mégis ott van e legendás tó partján. Azonnal ábrándozni kezdtünk, hátha ettől az olvasómtól még többet megtudhatnánk Miszovajáról. Néhány nap múlva, miután megkaptam a telefonszámát, először hallottam Taiszja Csernih kellemes, mély hangját. Tizennégy időzőna választott el bennünket, de azonnal éreztük, hogy mindketten örülünk ennek az ismeretségnek, és szívesen elmélyítenénk azt.

Megkértem Taiszját, tudja meg, maradt-e fenn bármilyen dokumentum a régi időkből. Talán az idős ottlakók közül emlékszik rá valaki, mely házakban, vagy legalább melyik városrészben éltek zsidó családok? És maradt-e legalább pár felirat a volt zsidó temető sírkövein?

Néhány hét múlva hallhattam Taiszja izgatott beszámolóját a kutatás első eredményeiről. Kiderült, hogy Miszovaján nem is egy, hanem több Guterman nevű család élt. A 20. század elején két pravoszláv templom s egy zsidó imaház volt a településen. A régi dokumentumok megmaradt töredékeiből az is kiderült, hogy az újszülöttek följegyzett nevei közt olvasható annak a móhelnek a vezetéknéve is, aki az újszülött zsidó fiúk hagyományos körülmételését végezte.

A Guterman családnak Miszovaján zajló életéhez tartozik az a történet is, amelyet a könyvemből idézek⁵:

„Mojszej, a legidősebb fiú még a forradalom előtt visszatért Lengyelországba, hogy menyasszonyt találjon magának. A leginkább megfelelőnek Háját, az unokahúgát találta, akinek a szülei el is rendezték az esküvőt. Mojszej visszatért Szibériába, de Hájának még maradnia kellett, amíg megkapta az iratokat az oroszországi átköltözéshez, és így még otthon megszülte a kislányát, Mányát. Kirobbant az első világháború, jött a forradalom. Hája a kislányával kétszer lépte át a határt, de mindannyiszor visszaküldték Lengyelországba. Ám a következő kísérlet sikerült, s végre egyesült Mojszej családjá. Hamarosan még egy kislányuk született, Eva.

Mojszej Szolomonovics hosszú évekig vezetett egy szobafestőkből álló, sikeres csapatot, s az egyik munkásához, Vaszilij Tyihomirovhoz adta feleségül Mányát. A fiatal párnak két gyereke született, Iszaj és Rebeka. Ez utóbbi még kicsi volt, amikor kitört a második világháború. Vaszilij Tyihomirovot azonnal behívták katonának, és odaveszett a fronton a háború első hónapjaiban.

Mojszej Guterman nagy családjá az egyik hideg, kőből épült vásárcsarnokraktárban kapott lakást (a szovjethatalomnak nem volt szüksége vásárokra), s életük

⁵ Vladimir Rott: *A sors ellenében I. Szenvedésből vigasz*, i. m. 325.

végéig ott éltek. Amíg az apa, Mojszej élt, a család tehetősnek volt mondható. Később Hája néni nyakába szakadt a család eltartásának gondja, aki egész életében a szomszédos könyvraktárban dolgozott örként.

Végtelenül sokat lehetne mesélni ennek a sovány, jólelkű, erején felül dolgozó asszonynak a szomorú sorsáról, aki a lengyel zsidó család európai komfortjából került az isten háta mögötti Szovjet Burját-Mongóliába s az ottani nincstelenségbe. (Iya például, a feleségem, csak Torontóban jött rá, miért nem evett soha húst a mindenki által szeretett Hája néni. Gyerekkorában belénevelték a kóser törvényeket, s ezeket mindig szem előtt tartotta.)

Hája néni 1962-ben halt meg, éppen akkor, amikor először voltam Ulan-Udéban. Az emberek a raktár-lakásban rótták le kegyeletüket, ahol a szoba közepén, négy széken állt a nyitott koporsó. Nekem aznap csak annyi volt a dolgom, hogy egy bádogtáblát, amelyre ráírták Hája Guterman nevét, a sírján álló faoszlopra felszögezzek.

A közeli rokonok házassága (Hája és Mojszej édesanyja testvérek voltak) nagy bajt hozott az egész családra. Minden gyerekük, majd pedig valamennyi unokájuk súlyos betegségben szenvedett, testi, értelmi fogyatékosak lettek.

Iya ötéves korától gondozta Iszajt, akit a szovjet oktatási rendszer hét évig tartott az első osztályban, holott születésétől szellemileg visszamaradott volt, és a tudata élete végéig egy hároméves gyermek szintjén maradt. Amire felnőtt, amolyan falu bolondja lett a városban, de békés és ártalmatlan ember volt. Nappal a városi piacon, a kínai cipészek közelében ácsorgott, akik ha kis időre el kellett valahová menniük, mindig őt kérték meg, hogy vigyázzon a szerszámaikra. Amikor visszatértek, tíz kopejkát adtak a fiúnak, amivel Iszaj inaszakadtából loholt haza, hogy odaadja az anyjának. Esténként pedig elszárguldott az operaház jegyszedő nénikéi mellett, a ruhatárban földre dobta a melegítőjét, és fölszaladt a legfelső erkélyre, ahol a baloldali oszlop mellett állva hallgatta végig az operákat.

Iya és Iszaj a fiú egész életében nagy szeretettel voltak egymás iránt. Iszaj soha senkivel nem beszélt, de mikor Iya a nyári szünetben hazament, és Iszaj meglátta őt a piacon, azonnal odaszaladt hozzá, a bal vállára hajtotta a fejét, s azt mondta: „Á! Iya megérkezett!” S aztán hazafutott az örömdetes hírrel az anyjához. A fiú soha senkitől nem fogadott el semmilyen holmit, csak azt, amire azt mondták, hogy „lyától van” –, később pedig azt, hogy „Iya bácsijától kaptad”.

Amikor 1966-ban családuknak ismét ellátogatott Ulan-Udéba, megismertük Iszaj unokatestvérét, Misa Gutermant is, akit Eva, az édesanyja a saját vezetéknévén anyakönyveztetett. A hatéves, beteg kisfiú a legtöbb időt a szabadban töltötte. Leült a házuk közelében a Sztálin utca kereszteződésébe, akadályozva a forgalmat. Az autóbusz-vezetők már ismerték, kiszálltak, adtak neki tíz kopejkát, s ezzel szabad volt az út, mert Misa már szaladt is a következő adag fagylatért, amelyet ismét a „munkahelyén” ülve evett meg.

Eva Guterman, akinek minden erejét fölemésztette, hogy eltartsa beteg fiát, éppen azokban a napokban döntött úgy, hogy lemond róla, s aláírta a megfelelő papírokat. A kisfiút magukkal vitték a gyámügyesek. Azóta negyvenöt év telt el. Sem

Iya, sem a népes rokonság többi tagja sosem hallott többet Misáról, akinek nyoma veszett. Hamarosan Eva is meghalt, az ágyában égett meg cigarettázás közben.

Iszaj húga, Rebeka is sok évig járt iskolába, túrhetően megtanult írni-olvasni, még egy Jurocska nevű fia is született, és egészen a nyugdíjazásáig a városi újság nyomdájában dolgozott takarítónőként. Az öreg raktárak már nagyon rozogák voltak, s a város végül is kiutalt Mánya Tyihomirova családjának egy háromszobás lakást. Miután Mánya súlyosan megbetegedett s meghalt, Rebeka, a lánya lett a családfő. Ő lett a gyámja a két értelmi fogyatékos testvérnek, Iszajnak és Vovának és a kisgyerek Jurának is. A családban igen egyszerű és kényelmes volt a napirend: Rebeka napjában egyszer etette meg őket, délután ötkor. A fennmaradt időt alvással töltötték, vagy kiültek az erkélyre. Egy kis vodka mindig szerepelt az étrendjükben.

Rahel Szolomonovnáól, Iya anyjától a mi családunkra szállt a hagyomány, hogy segítsük a Tyihomirov családot. Tomszkból, Togliattiból s különösen Torontóból rendszeresen küldtünk nekik csomagot és pénzt. A kérésünkre egy jó ismerősünk, aki Munkácsról kitelepült Kanadába, konténerben elküldte a bútort és más holmiját Tyihomirovéknak Ulan-Udéba.

Az Ulan-Udéban maradt rokonok közül csak a Tyihomirov családnak volt bátorsága ahhoz, hogy a szovjet korszakban is fenntartsa velünk a levelezést. Rebeka rendszeresen válaszolt Iya leveleire, és sosem felejtett el érdeklődni édesanyám, Regina és Józsi bátyám egészsége iránt. Iya folyton kérte Iszajt, hogy ő is írjon neki valamit, s elég gyakran előfordult, hogy a tőlük kapott levél valami ceruzás ákombákkal kezdődött, amely Rebeka „fordításában” azt jelentette, hogy: *„Iszaj az erkélyen ül, nézi a vonatokat, és várja Iyát, hogy megjöjjön.”*

Amikor 1992-ben először látogattunk el Kanadából Oroszországba, elég részletes videót készítettem ott-tartózkodásunkról e gondokkal terhelt, négytagú család körében. Az általam készített felvételen nem csak az látszik, hogy békésen és nyugodtan élnek, hanem az is, hogy Iya teli van gyöngédséggel és ragaszkodással a család minden tagja, de különösen Iszaj iránt. A filmre vett eseményekből kirajzolódik Rebeka időközben alaposan megférfiásodott fiának fizikai állapota is. Jura nemcsak értelmesen és nyugodtan segített összerakni a vaságynakat, hanem gyorsan és majdnem mindig pontosan teljesítette a kéréseimet, amikor ezt vagy azt a szerszámot kértem, s nagyon kulturáltan és szépen beszélt, holott sosem járt iskolába.

Néhány év múlva Rebeka valami „égetett szeszt” vitt haza a piacról. A család megiszogatta, s rá egy napra mindnyájan rosszul lettek. Iszajnak és Vovának fel-fúvódott a hasa, Rebeka kihívta a mentőt, s ahogy mesélte, az orvosok, amikor beléptek a lakásba azt mondták: *„De hisz ezek bolondok, nem érdemes orvosságot vesztegetni rájuk.”* Iszaj másnap meghalt, Vova még teljes egy hónapot kínlódott, mielőtt elhunyt.

Rebeka kettesben maradt Jurával. Valaki „segített” nekik egyszobásra cserélni a lakásukat, de ennek a fenntartására sem volt elég pénzük, viszont a szomszéd iszákosok egész kényelmesen érezték magukat náluk, és persze minden

a kezükhöz ragadt, amit a szemük meglátott. Az Ulan-Ude-i Zsidó Közösség aktivistái a JOINT pénzalapjából rendszeresen támogatták Rebekát és Jura Tyihomirovot, s az általunk fenntartott alapítványból Vera Gorgyijenko időnként kifizette a felgyülemlett rezsihátralékukat.

Már nyolc éve működik az Iya édesanyjának emléket állító „Rahel Guterman-Jaroszlavszkaja Alapítvány”, amely orvosi segítséget nyújt Burját-Mongóliában a nincstelen zsidóknak. Az alapítványt egész családjuk segíti, azokkal a jószívű torontói zsidókkal együtt, akiket Iyával minden évben felkeresünk az adományokért. Ulan-Udéban a jószívű, hűséges és megbízható Vera Gorgyijenko (Csernova), nyugdíjas fogorvos vezeti az alapítványt, aki hosszú évek óta jó barátja Iyának, ahogyan az édesanyjának is az volt.

A Tyihomirov család utolsó tragédiájára nemrégiben került sor: február végén meghalt Rebeka. Elképesztő, hogy elsőként Iya érezte meg a halálát Torontóban. Reggel azonnal feltárcsázta Verát Ulan-Udéban, aki kívarta, amíg ott is reggel lesz, aztán felhívta a Tyihomirov-lakást. Néhány csöngetés után meghallotta Jura hangját, aki, miután Vera Rebekát kérte a készülékhöz, csöndesen azt felelte: „*A mama meghalt. Meghalt.*”

Vera azonnal átrohant hozzájuk, a kopogtatásra Jura nyitott ajtót, akin rémség látszott. A lakásban a szokásos erős vécészag és a takarítatlanság bűze érződött. Kiderült, hogy a halott Rebeka már második napja feküdt a padlón. Jura segített Verának föltenni az anyja testét a díványra. Jura külseje megrázta Verát. Piszkos trikó és szakadt melegítő volt rajta, a lyukakon átlátszott a pusztá bőre, még alsónadrág sem volt rajta. Fél lábán gumi strandpapucs, a másikon Rebeka magas sarkú szandálja. Vera egyetlen további ruhadarabot sem talált a lakásban.

A mentővel érkezett orvos megállapította a beállott halált, viszont megtagadta a holttest elszállítását, és azt tanácsolta, hívják ki a rendőrséget. A megjelent rendőr nem akarta kiadni az igazolást a halálesetről, és nyomozati jegyzőkönyvet vett föl annak alapján, hogy úgymond, „az elhunyt lábujjait lerágták.”

Az amúgy is fejvesztett Vera ettől még idegesebb lett, előkapta a szemüvegét, villanyt gyújtott, és alaposan megnézte Rebeka lábfejét. A lábujjai nagyon rövidék, de épek voltak. Odahívta a rendőrt: „*Maga miről beszél? Minden ujja a helyén van.*” A rendőr egy kicsit zavarba jött, aztán megírta az igazolást, hogy a halál erőszakmentesen következett be.

Verának és Szonya Vinyevicsnek (a család távoli rokona) két napjába telt, amire végigjárták a hivatalokat, kifizették és beszerezték a szükséges iratokat.

Rebeka Tyihomirova méltó temetésére a második nap estéjén került sor. Még aznap felállították sírjára a márvány emlékművet. Mindez lehetetlen lett volna, ha Vera két fia, Anton és Szergej nem segít be alaposan. Anton kamionsofőr és első osztályú autószerelő, Szergej az orosz légierő őrnagya. Minden költséget a mi családjuk állt Torontóból és Ljubov Szemjonova (Iya anyai nagynénjének, Itának az unokája) Moszkvából.

Önzetlen segítőinkre várt az a következő feladat is, hogy döntsenek a negyvenöt éves Jura sorsáról. Jura nem tudta ellátni magát, hosszú évekig nem mozdult ki

a lakásból, és ott vizelt és székel, ahol éppen rájött. Vera azt ajánlotta neki, hogy vonuljon kórházba, de Jura kijelentette, hogy egészséges, és nem megy sehová. Ám amikor Vera azt mondta, hogy: „*Gyógykezelésre van szükség*” –, arra már elmosolyodott, két ujjal megbökte a nyakát (az izogatós cimborák láthatóan gyakran jelezték, hogy no, még egyet), és azt mondta rá, hogy: „*Azt lehet.*”

Vera attól félt, hogy mégis valami meglepetés éri azon a napon, amikor Jurát elindítják a pszichiátriai intézetbe. Kézen fogva vitte ki a fiút a kapu előtt álló mentőhöz. Jura magas, kövér, szép arcú férfi. A közelben parkoló autóban ott ült Vera két fia, Anton és Szergej, hogy megelőzzenek minden meglepetést.

A kórház kelletlenül fogadta a súlyos beteget: Jura keze-lába koszos volt, nem tudott uralkodni az ürítésén, fogai, amelyek alaposan meg voltak lazulva, csak úgy feketéllettek, mivel sosem használt fogkefét. Azonnal használatba kellett venni a váltóruhát, a fehérneműt, felsőruhát és cipőt. Vera és Anton vállalta magára azt a hatalmas terhet, hogy a kórházban naponta meglátogassák Jurát, otthoni ételt, édességet, pelenkát, cigarettát vigyenek neki. Örök hála és végtelen köszönet érte ezeknek a jószívű embereknek!

Amikor két hónap múlva Iyával Ulan-Udéba érkeztünk, és meglátogattuk Jurát a kórházban, tudta, kik vagyunk, honnan jöttünk, és várt minket. A bőre tiszta volt, lefogyott, könnyebben járt, ám leírhatatlan, milyen rossz állapotban volt a foga. Életének negyvenöt éve alatt sosem járt fogorvosnál. Örültünk viszont, amikor meg tudta mondani a vezetéknevét, az anyja nevét, a címét és a telefonszámát. Fölmerült bennünk, hogy ez a szerencsétlen ember talán nem is értelmi sérültnek született, de hát sajnos, értelmi fogyatékosok közt nőtt fel.

Fölmerült a kérdés, hogy Jurát azonnal át kéne szállítani a pszichiátriai intézetből egy különleges intézetbe, amelyet a köztársaságban az olyanok számára hoztak létre, mint ő.

De az átszállítás bizony késlekedett. Jura ugyanis az anyja halála után automatikusan Rebeka lakásának a tulajdonosa lett. Az egyik távoli rokona, egy asszony, aki addig a legcsekélyebb figyelemre sem méltatta a szerencsétlen családot, meg akarta szerezni ezt a lakást, és megpróbálta Jurát a gondnoksága alá vonni. Iya Torontóból igen komoly hangú levelet írt a köztársaság gyámügyi szerveinek, elmagyarázva a helyzetet, és kérte, hogy vigyék át Jurát a különleges intézetbe.

Most térjünk vissza mostani témánkhoz, Miszovájához. 2011 májusának végén Iyával Tomszkba repültünk, majd onnan indultunk kététes körutunkra, néhány városba, amelyekben visszaemlékezéseim második kötetét, *A felfedezés öröme*t mutattam be. Amikor Burját-Mongóliába készültünk, úgy döntöttünk, hogy mindenképpen elmegyünk Miszovájára is. Nagyon szerettünk volna választ kapni arra a kérdésre, vajon miért indult el Slomo Guterman, Iya nagyapja a 19. század végén Lengyelországból Szibéria felé, és miért éppen ott telepedett le?

Még Torontóból elmondtam Taiszja Csernihnek, hogy szeretnénk meglátogatni őket, s ott helyben hallani, amit a városáról mond, továbbá meg akarjuk

látogatni a romos zsidó temetőt is. Taiszja és férje, Pjotr azonnal följánlotta, hogy náluk szálljunk meg. Megköszöntem, de úgy véltem, annyi a dolgunk, hogy talán csak egy napot tudunk náluk tölteni, és éjszakára visszamegyünk Ulan-Udéba. Taiszja megkérdezte, mit készítsen ebédre, én viszont arra kértem, válasszon ki valami jó vendéglőt, előre rendelje meg az ebédet, mert Iyával nem csak őket ketőjüket, hanem minden közeli barátjukat, akiket szívesen elhívnának, szeretnénk megvendégléni. Taiszja azt felelte, hogy Miszovaján nincs erre megfelelő étterem. „*Ugyan, nekünk nagyon is jó lesz az enyhén sózott bajkáli omul hal főtt krumplival*” – mondtam, hogy megnyugtassam. „*Majd kigondolunk valamit*” – ígérte meg.

Május 28-án köszöntött be ez a régen várt nap. Kora reggel annak a négyemeletes háznak a kapujánál, amelyben Vera lakott, akinél az Ulan-Ude-i tartózkodásunk három napját töltöttük, ott várt minket fehér autójával Anton. Alig ismertük fel az autóban a híres szovjet Volga M-24-et, oly mesterien felújította a hozzáértő gazda, hogy szinte újnak látszott.

Amikor már megtettünk vagy kétszáz kilométert útban Miszovaja felé, kitarult előttünk a végtelen Bajkál-tó, amelynek tükrén még ott úsztak az utolsó jégtáblák. Felhőtlen volt az ég, napfény ragyogta be a tipikus oroszországi, vidéki kisváros földszintes és egyemeletes házait.

Gondolom, a nyugati olvasók számára érdekes lehet megtudni néhány adatot a Bajkál-tóról. Moszkvától 5000 kilométerre keletre terül el, Japántól 3000 kilométerre nyugatra. A tó 636 kilométer hosszú, 48 kilométer széles. A világ legmélyebb tava, a mélysége 1620 méter. 336 folyó torkollik bele, és csak egy, az Angara vezeti el belőle a vizet. A tó a világ édesvíz-készletének 20%-át tartalmazza, ez a mennyiség több, mint az észak-amerikai Nagy Tavak vize együttvéve.

A minket fogadó Taiszja és Pjotr Csernih sokkal rokonszenvesebb és fiatalabb volt, mint ahogy elképzeltük őket. Velük volt Erzsena is, a fogadott lányuk, aki azonnal videózni kezdte a látogatásunkat. A házigazdánk igen siettek, hogy amire megérkezünk végezzenek a lakásuk felújításával, s a felújítás színvonala méltón képviselte a napjaink Oroszországában népszerű legmagasabb kategóriát, az „euro-renovációt”.

Érkezésünkkor Taiszja váratlanul azt mondta:

– *Vladimir, bizonyára tapasztalta, hogy már három hónapja nem írtam maguknak. Nem a számítógéppel volt a baj. Egy kicsit zavarba jöttem, mert nem tudtam biztosan, mit szólnak ahhoz, amire véletlenül rábukkantam. Kiderült ugyanis, hogy városunkban él egy Guterman. Mihail Gutermannak hívják, ötvenegy éves. Régóta itt lakik a különleges intézetben. Láttam az iratait, összevettem azokkal az adatokkal, amelyek a könyvében találhatóak. A rokonuk, Eva Guterman volt az édesanyja.*

– *Te jó Isten! Akkor ő a mi Misánk!* – kiáltott fel Iya, és elsírta magát.

Szinte megdermedtünk. A Guterman családból negyvenöt évig senki sem látta Misát. Úgy gondolták, már régen meghalt. Csak álltunk némán. Nemcsak az rázott meg minket, hogy megtaláltuk Misát, hanem az is, hogy a különleges

intézet éppen Miszovaján van. Taiszja elmesélte, hogy azért ment el az intézetbe, hogy beszéljen az egyik, ott dolgozó ismerősével, és véletlenül meghallotta, hogy egy ápolónő, a kollégájával beszélgetve a *Guterman* nevet említi. Taiszjának egy pillanat alatt eszébe jutott, hogy ez ugyanaz a család lehet, akiről a könyvemben olvasott. Néhány nap múlva megmutatták neki Mihail iratait, amelyeken fel volt tüntetve Eva Gutermannak, az anyjának a neve. Az iratok között megtalálta az Eva által aláírt dokumentumot is, amelyben lemond a fiáról. Egy másik irat az iskolától jött, amelyben az igazgató azt írja Mihail Guterman tanulóról, hogy „taníthatatlan”. Az Eva Guterman lakásán tartott bejárás jegyzőkönyvét is csatolták, amelyben az áll, hogy a lakás „piszkos és nagyon szegényes.”

Persze, azonnal szaladni akartunk az intézetbe, de Taiszja az egész napi programot előre megszervezte. Ennek értelmében először a városi múzeumban vártak minket, utána ismertetnem kellett a könyvem a városi tanácson, s csak azután visznek el majd minket az intézetbe.

A városi múzeum három kisebb teremből áll, amelyekben a legkülönbébb tárgyak vannak, részben a Bajkál környékének földrajzával és történelmével, részben a forradalmak és a háborús évek eseményeivel kapcsolatban. A múzeum gyűjteménye méltó emléket állít annak a lelkes nemzedéknek, amely összegyűjtötte, mert sokra tartotta cseppnyi, Szibéria végtelen térségében szinte elvesző szülőföldjének múltját. Klavgyija Jakovleva, az igazgató és Ljudmila Romuhova, a tárlatvezető melegen fogadta a kanadai vendégeket. Több mint egy órán át meséltek nekünk a hatalmas Bajkál-tóról, és a tó partján egy alacsony fokon elterülő Miszovajáról.

A 19. század elején a hegyfokon keletkezett települést eleinte Miszovajának hívták, ám 1902-től Miszovszk lett a neve. Az egyik régi épületen találtak egy bádogtáblát, a Rosszija biztosítótársaság nevével, amelyen az 1827-es évszám állott. A falun át vezetett a kényszermunkára ítéltnek Szibéria mélyébe vezető útvonala. 1866-ban külön börtön épült a fegyenctovábbításhoz. A település fokozatosan nőtt. Felbukkantak azok az emberek, akik fuvarozásból, szállításból éltek. Boltok nyíltak. Mészárszékek épültek az évenként Mongóliából odahajtott 27 000 szarvasmarha levágására.

1891. május 17-én Vlagyivosztokban megtörtént a transzszibériai vasút alapkövetétele. Ugyanakkor Cseljabinszktól építeni kezdték a keleti irányba tartó szárnyvonalát is. 1899 decemberében 368 kilométernyire Miszovajától keletre, a keleti és nyugati szárnyvonal összeért. Megkezdődött a szibériai útvonal használata, kivéve a Bajkál és a Miszovaja állomás közti déli szakaszt, amely a legnagyobb nehézséget okozta az építőknek. Ez egy szűk sáv a tópart és a hegyek között, amelyek gránitjába később nagyjából hetven alagutat és hidat kellett belevésni, illetve építeni. E háromszáz kilométeres, a Bajkált körülfutó átvágásnak a megvalósításához nagyjából további hat év kellett. Addig is az építők nagyon eredeti megoldást találtak.

A Bajkál állomástól Miszovajáig a tehervagonokat a Bajkál nevű, százméteres, gőz meghajtású jégtörő komp szállította, amit Angliában, a newcastle-i

Armstrong gyárban külön erre a célra építettek. A jégtörőt tengeri úton, darabokra szedve, észak felől, a Kara-tengeren, majd a Jenyiszejen és az Angarán szállították el a Bajkál-tóig, és ott összeszegecselték. A komp alsó fedélzetére, a sínekre mintegy huszonöt kéttengelyű vasúti vagon fért el. A felső fedélzeten kétszáz utasnak volt kabin. Szabad vízen a hajó három és fél óra alatt szelte át a tavat, télen pedig a méter vastag jeget is össze tudta törni maga előtt. A Bajkálhoz nemsokára csatlakozott az Angara nevű jégtörő is, amelyet ugyanezen az úton hoztak Angliából. A két hajó évenként 150–200 ezer tonna terhet szállított. Nyaranként a gőzhajó-páros mellett sok magánkézben lévő kisebb hajó is cirkált a tavon. Télen, amikor kellő vastagra hízott a tó jege, arra rakták le a síneket, és lovakkal vontatták a tehervagonokat a Bajkál és Miszovaja állomás között, amelynek lakossága addigra meghaladta már az ötezer főt.

Hát így került az élelmes, jobb jövőt kereső Slomo Guterman bádogos a lengyelországi szudlicki kormányzósághoz tartozó Bjalá városból a távoli, szibériai Miszovaja állomásra. S nem csak ő, hanem a szomszédai, köztük a névrokonai, talán még a rokonai is.

Most térjünk vissza miszovajai látogatásunkra! Babuskin városa (ma ez a neve Miszovajának) közigazgatási épülete nem nagy, de a benne található előadóterem kényelmes. Minden szék foglalt volt, vártak minket. Együttérzéssel és figyelmesen hallgatták családom történetét, amelynek majd száz évnyi szakaszát meséltem el, kezdve Miszovajával egészen Torontóig. Közben folyton az motoszkált a fejemben, hogy már megint hová sodort minket Iyával a sors: „*Hol is vagyunk? Miszovajában? Akkor ez is csoda!*”

Emlékszem, hogy csak úgy repült az idő, és máris egy kis utcán találtuk magunkat Taiszja, Pjotr és pár közeli barátjuk kíséretében. Az utca egyenesen a szürke téglaborítású, egyemeletes, egymáshoz közel álló épületekhez vezetett. Ez volt a babuskini pszichoneurológiai intézet. A tornácon magas, szigorú tekintetű, bajszos, nemezsapkás férfi fogadott minket. „Leonyid Viktorovics Szelivesztrov, az internátus igazgatója” – mutatta be Taiszja. Végigvezettek minket a hosszú, tiszta folyosón. Minden kórterem előtt rokonszenves, egyenruhás fiatal nő állt, és mosolyogva üdvözölt minket. Örült a szívem, hogy ilyen jó, őszinte arcú emberek dolgoznak ezen a nem könnyű munkahelyen.

Elég sokáig gyalogoltunk, aztán végre valaki azt súgta: „Ez Misa kórterme” –, valaki meg azt mondta jó hangosan, hogy: „Misa, hozzád jöttek!”

A nyitott ajtóból négy ágyat láttunk. Jobbra, a legszélén egy magas férfi ült görnyedten egy széken, aki amikor észrevette a mozgolódást az ajtónál, sietősen belebújt új edzőcipőjébe. Az egyik nővér odavezette hozzánk. Igen, Misa volt! Megdöbbsentünk, mennyire hasonlít az édesanyjára, Eva Gutermanra. Ugyanaz az arc fordult felénk. Iya sírva szorította magához Misa fejét, aki némán állt, és fejét Iya vállába fúrta. Taiszját már korábban megkértük rá, és most odadugta Iya kezébe a doboz csokoládét. Misa megragadta a dobozt, sietősen ellépett vele, és az éjjeliszekrényébe dugta.

A folyosó végén lévő látogatószobába vezettek minket, ahol hármasban maradtunk. Egy kis csönd után Iya szólalt meg elsőként, elmagyarázta Misának, kik vagyunk, s hogy Kanadában lakunk. Misától megtudtuk, hogy nem emlékszik az anyjára: „*De Iszajkára jól emlékszem*” – tette hozzá. „*Misa, nagyon hasonlítasz az édesanyádra* – mondtam neki –, *s igen rokonszenves fiatalember vagy.*” Misa eldicsekedett az új edzőcipőjével, és megmutatta, hogy fekete filctollal ráírták a Guterman nevet. Megkérdeztük, tud-e olvasni? „*Olvasni nem tudok*” – felelte, és a nadrágzsebébe nyúlt, elővett egy összehajtott papírt. Valamelyik írástudó szomszédja a következőt írta föl neki:

„*Guterman. 2 csomag tealevél, szalonna, kolbász, 1 üveg üdítő, napraforgó mag, mustár, 3 fej fokhagyma, keksz, mézeskalács, 2 doboz süritett tej, csokoládébonbon.*”

Egy kicsit zavarba jöttünk. A papírt zsebre tettem, s a látogatás végén ott hagytam pár dollárt a minket kísérő fiatalemberek közül az egyiknél, aki aztán pár nap múlva szívesen megvitte a „válaszunkat” Misának.

A rövid beszélgetés után készítettünk pár fényképet, aztán itt volt az ideje, hogy elbúcsúzzunk. Misát elvezették a kórterme felé, nekünk meg ott zúgott a fejünkben, amit utoljára mondott halkán, bizalmasan: „*Vigyetek magatokkal!*”

Az intézet igazgatója, Taiszja és még néhányan vártak minket kint a tornácán. Útközben megkérdeztem Taiszjától, hol van az általa kiválasztott étterem. Váratlanul ért minket a felelete: „*Itt fogunk ebédelni, az intézetben.*” Nagyon csodálkoztunk, amikor az egyik épület sarkánál befordultunk, és az igazgató vezetésével ott álltunk egy díszes mongol jurta előtt, amelyet az udvar távoli sarkában állítottak fel. Kíváncsian beléptünk. Igen, ott vártak minket az ebéddel. Elmondták, hogy a jurta általában szét van szedve, akkor éppen a mi érkezésünk miatt állították fel. A visszaemlékezésemben már sokszor elmondtam, hogy az oroszok jó és szokatlanul vendégszerető emberek. És ez akkor is igaz volt, csak éppen burját-mongol földön. A minket fogadó szívélyes házigazdák elmondták, hogy valamennyien oroszok, mongolok, és még néhány, ottani nemzetiség utódai, akik mind a Bajkál mellett és Miszovaja állomáson építették fel a jövőjüket.

A jurtában a gáztűzhelynél szorgalmasan dolgozott két magas, rokonszenves szakácsnő és az egyiknek a lánya. Leültünk a hosszú, szépen megterített asztalhoz. Az italok és hideg előételek már rajta sorakoztak, de kitündöklött közülük ezüstös csillogásával és ínycsiklandó illatával a bajkáli omul hal, amelyre különösen Iya áhítozott. Azonnal hozták hozzá a forró főtt krumplit.

Elsőként Leonyid Viktorovics Szelivesztrov, az intézet igazgatója szólalt meg. Elég volt ismertetőjének az elejét hallani, hogy érezzük, ez a szigorú tekintetű, bajszos szibériai okos és gondos vezetője a babuskini pszichoneurológiai intézetnek, és szinte apja minden páciensének, akiket egyébként sem ő, sem az ápolószemélyzet nem „betegeknek” hív, hanem „gondozottaknak”. Sokat elárul már maga ez a szó is! Az intézet kilencvenhat nagyszerű munkatársa napi

huszonnégy órában gondoskodik a kétszázhuszonhárom gondozott kényelméről, akiknek a többsége naponta részt vesz a megtervezett munkaterápiában, ereje szerinti, hasznos és kötelezően fizetett munkát végez.

Az igazgató elmondta, hogy Misa Guterman ásóval szeret dolgozni, s mindig részt vesz a virágágyak kialakításában. Megtudtuk hát, miért olyan napbarátságos az arca és a nyaka. Télen pedig leggyakrabban kosárral látni a munkán Misát, szemet hord a raktárból a boilerhoz, a pincébe...

A gondozottak maximum 1000 rubelt (35 dollárt) keresnek egy hónapban, amit csokoládéra, süteményre, kölnire és egyébre költenek. Az intézet területén van veteményes, disznóól, tehénistálló, melegház, amelyekben a gondozottak napi pár órát dolgoznak, a termények nagy részét pedig az intézet használja fel.

Szelivesztrov úr elmondta, hogy ez a kisegítő gazdaság mentette meg az intézetet abban a kritikus időszakban, amikor a Szovjetunió összeomlása után teljesen megszűnt az állami finanszírozás.

Mélyen meghatott minket az igazi mongol jurtában elfogyasztott sok fogásból álló, ízletes ebéd, s e feledhetetlen asztaltársaság hangulata.

Az egyik épület udvarán vagy húsz férfit láttunk sorban, szorosan egymás mellett állni: türelmesen várták, hogy a sor elején álló az ápoló felügyelete mellett végigszívja a cigarettáját. „Azért van, nehogy véletlenül megégessék magukat vagy a ruhájukat” – magyarázta az igazgató. Megörültünk, amikor a közelünkben megpillantottuk Misát, aki oda is szaladt hozzánk. Azonnal megkérdeztük tőle: „*Te is dohányzol?*” „*Nem*” – válaszolta határozottan Misa. Iya és Vera erre megölelte. Aztán megint azt hallottuk Misától:

– *Vigyetek magatokkal!*

– *Nem vihetünk magunkkal Misa, mert messze lakunk.*

– *Messze? Igen? És kocsival jöttetek? Ez a ti kocsitok?* – kérdezte Misa, és Anton távolabb álló fehér Volgájára mutatott. Anton biccentett.

Hamarosan már egy éve annak, ami ott történt, de még most sem tudom megbocsátani magamnak, miért nem jutott eszembe, hogy megkérjem Antont, autókáztassa meg egy kicsit Misát.

Az egyik munkatársról kiderült, hogy az intézet kórusának a vezetője, zenei programokat és hangversenyeket szervez. Azt mondta Misáról, hogy: „*Csöndes, engedelmes, szeret dolgozni és szeret kérdezni.*”

Amióta megérkeztünk Miszovájára, Marina Perackova mindenhová elkísért minket, egy rokonszenves újságíró, aki mindent lefényképezett, ami történt, és energikusan jegyzetelt. Kiderült, hogy ő a főszerkesztője a helyi újságnak, a *Kabanszkij Gyialognak*, s az újságban hamarosan meg is jelent miszovajai látogatásunk története.

Marina megajándékozott minket újságja legutóbbi négy számával, de ezeket csak két hét múlva tudtuk elolvasni, amikor Magyarországon megálltunk egy kis pihenőre, miután Moszkvában és Togliattiban néhány könyvbemutatót tartottam. A *Kabanszkij Gyialog* váratlan meglepetést szerzett nekünk: nem

nagy terjedelmű ugyan, de tartalmas, dinamikus újság, bátran és érdekesen ismerteti a vitázó felek véleményét, jó a stílusa, olvastatja magát, még a hirdetések is jók benne. Magunkkal vittük az újságokat Torontóba, és büszkén mutogattuk a barátainknak, milyen tehetséges emberek élnek a Bajkál környékén.

Az intézet meglátogatása hihetetlen felfedezés volt. A búcsúnál nem találtunk elég szót arra, hogy kifejezzük lelkesedésünket és hálánkat ezeknek a jó szívű, gondos és türelmes munkatársaknak. Megkértük Szelivesztrov igazgatót, mondja el nekünk, milyen lépéseket kell tennünk, hogy Jura Tyihomirovot is a lehető leg hamarabb átszállíthassuk az Ulan-Ude-i pszichiátriai kórházból Miszovájára. Közben elhagytuk az intézetet, még egyszer láttuk Misát, aki ez alkalommal egy nyitott emeleti ablakban állt, és búcsúzásként integetett nekünk. *„Minden jót, Guterman! Iya ötvenegy éves unokaöccse, már hozzánk tartozol. Visszatérünk hozzád!”*

Elutazás előtt még egyszer elmentünk a Bajkál-tóhoz, készítettünk néhány csoportképet közvetlenül a parton. Útközben eszembe jutott valami, és megkérdeztem Taiszjától, hol található a régi zsidó temető. Szó szerint a következőt felelte:

– Megtaláltuk a temetőt, de nem viszünk el oda benneteket. Petyával ott voltunk tegnap, készítettünk fényképeket. De utána 29 kullancsot találtunk magunkon, a ruháinkon. Inkább e-mailen elküldöm nektek a képeket.

Már esteledett. Anton a lehető leggyorsabban vezetett, mi meg Iyával izgatottan sorra vettük, mi is történt aznap. Slomo Guterman nagypapa több mint száz éve érkezett ide, nyolc gyereke született, akiket a sors szétszórta az egész világon, de még ma is itt él az egyik utódja, Misa Guterman. Csak arra kérjük Istent, engedje meg, hogy még egy Guterman, Jura Tyihomirov is ide kerüljön. Mi ez, miszticizmus? Inkább a sors!

Anton, „mint a szélvész” elszállított minket Ulan-Udéba. Éjszaka rosszul aludtam, s reggel azonnal felhívtam Taiszját Miszováján:

– Végtelenül hálás vagyok a tegnapi napért! Köszönöm mindazt, amit megtaláltatok és a szervezést is. Feledhetetlen volt. És neked külön is szeretném megköszönni Taiszja, hogy nem vittél el minket a zsidó temetőbe. Tegnap szombat volt. Ezen a napon zsidónak nem szabad temetőbe mennie, nehogy nyugtalanítsa a holtakat.

– Bevallom, Vladimir, tudtam erről, olvastam a könyvedben, és Petyával úgy döntöttünk, nem viszünk el titeket. A kullancsokat én találtam ki... A temetőről készített képeket küldöm.

Könnyekig meghatott, amit mondott. Amikor visszatértünk Torontóba, nem kevésbé megható e-mail várt minket:

„Taiszja Csernih, 2011. május 29. A találkozás után.

Kedves Iya és Vagyim! Tudom, hogy még Burját földön vagytok, de el akarom mondani, mi van a szívemben. Tegnap itt voltatok Miszováján, és elvittétek magatokkal a lelkemnek meg Petya lelkének is egy-egy csücskét. Ma eljöttek

a barátaink (azok is, akik tegnap nem voltak velünk), megnéztük a videót, meséltünk egymásnak a találkozásról, megosztottuk a benyomásainkat.

Azelőtt azt mondtuk: „Iya és Vladimir Rott az ismerőseink, bár még nem találkoztunk.” Most már azt merjük mondani, hogy: „A mi kedves, jó, szeretett Iyánk és Vagyimunk.”

Felidézve a tegnapi találkozás minden pillanatát, sajnálnánk, ha esetleg nem ügyeltünk volna mindenre, ha valamit rosszul tettünk volna, ha volt, amit nem kérdeztünk vagy mondtunk meg (Ti pedig tapintatból hallgattatok róla), ezért elnézést kérünk.

Köszönet Istennek és Nektek az együtt töltött órákért!

Isten vigyázzon Rátok, és segítsen Benneteket minden tettetekben és kezdeményezéseitekben, ajándékozzon meg Benneteket családotul hosszú évekre egészséggel és derűlátással.

Köszönjük, hogy vagytok! Taiszja Csernih”

Ugyanazon a napon még egy e-mail érkezett Torontóba:

„Marina Petracsikova, 2011. május 28. Találkozás Miszovaján.

Üdvözlöm, tisztelt Vladimir Francovics!

Marina Petracsikova vagyok, a Kabanszkij Gyialog főszerkesztője. Köszönöm a sorsnak, hogy találkozhattam Önnel és tisztelt feleségével, Iya Boriszovnával. Nagyon sajnálom, hogy nem beszélhettem Önnel azokról a témákról, amelyek aggasztanak, de talán levélben válaszolni tud a kérdéseimre, ha lesz ideje. Miközben ma Önt hallgattam, és életének sok mozzanatát vonatkoztattam magamra, az általam keresett válaszokat Önnél találtam meg. Amikor a kezemben tartom a könyveit, hiszem, hogy megtalálom bennük annak a megerősítését, amit egész életemben keresek. Életem anyámmal (parancsoló és erős anyjával) –, a maga MAMÁVAL való kapcsolatára gondolok. A férj váratlan halálára, s a két gyerekkel való túlélésre szovjet rendszerünkben. A boldogságra, amit az alkotás szerez, vagy... És így szinte az egész életemre... Teljes szívemből kívánok Önnek és családjának igazi szibériai egészséget, hosszú éveket és még sok-sok találkozást, amelyek újabb könyvek írására ösztönzik, s remélem, teljesül minden kívánsága.

Tisztelettel: Marina Petracsikova.

PS. Ha szüksége van fényképekre a miszovajai találkozásról, örömmel elküldöm mindegyiket.”

A harmadik, s egyben az utolsó Ulan-Udéban töltött napon Anton és Vera reggel kivittek minket a temetőbe, hogy megadjuk a tiszteletet a szívünkhöz közel állt Grisa bácsinak és Szonya néninek (Csernov házaspár) és Rebeka Tyihomirovnak. Bár vegyes temető volt, de nagy volt a rend és ápoltság, nyílegyenes sorok, aszfaltozott utak. Utána elindultunk a városi pszichiátriai kórházba meglátogatni Jura Tyihomirovot. Örültünk, amikor a látogatószobába bevezették a magas,

rendezett külsejű, elég rokonszenves fiatalembert. Vera elcsodálkozott, amikor Jurát egymagában kísérték be, mert általában el szokta kísérni valaki a betegársaival közül. Megöleltük egymást. Jura pontosan megmondta a vezetéknévét, mikor született, mi a címe. Meglepett, micsoda étvággal fogyasztotta el azt a töménytelen ételt, amit Vera nem csak neki, hanem a vele egy kórteremben lévőeknek is vitt. Alig tudta rábeszélni, hogy hagyja abba az evést, és vigye magával az ételt. Evés közben Jura gyakran piszkálta a fogát, pedig hat-nyolc fogánál több már nem volt, azok is jobbra-balra dültek és mozogtak. Borzalom! Sokkal gyorsabban süllyesztette el a zsebében a hosszúkás csomagban lévő filteres teát, mint a cigarettát, amit Anton vitt neki.

- *Mondd csak, Jura, szereted a teát?*
- *Igen, szeretem.*
- *És hány filtert raksz a pohárba?*
- *Az összeset. Hogy csifir⁶ legyen. A csifirt szeretem – mondta hamiskásan.*
- *És miért raktad az egyik dobozt a nadrágodba?*
- *Mert zsidó vagyok.*

Ma 2012. január másodika van. Már fél éve a fenti találkozásnak. Vera és a fiai Ulan-Udéban, mi meg Iyával Torontóból iparkodtunk valahogy megszépíteni Jura életét a pszichiátriai kórházban. Szeptember 28-án, miután Vera kifizette az átszállítási díjat, Jurát Ulan-Udéból átvitték a miszovajai különleges intézetbe. Rosszul viselte az utat, már akkor nagyon gyöngye volt, amikor beszállt az autóba, s mire megérkeztek, szinte eszméletlen lett. Taiszja elmondta, hogy Jura az első napokban még felülni sem tudott az ágyban, de a munkatársak iparkodása és gondoskodása lassan meghozta az eredményt.

A legjobban Misa Guterman örült annak, ami történt. Az életében megjelent végre egy rokon, „*az én Jurám*”. Nemsokára már együtt látták őket sétálni az udvaron.

Taiszja elmondta, hogy Misa örömmel fogadta minden látogatását: „*És most menjünk Jurához!*” – mondta ilyenkor, s átvitte neki a kapott csokoládé egy részét. Mindnyájan örültünk annak, hogy Misa számára Taiszja is elszakíthatatlan része volt újonnan szerzett családjának. Már tőle is azt kérte, hogy: „*Vigyél magaddal Kanadába!*” Persze, hogy azt hitte, ez a Kanada ott van valahol a közelben, mondjuk, a szomszéd utcában.

Taiszja december huszadika táján újra ellátogatott az intézetbe, és azzal örvendeztetett meg minket, hogy a két unokatestvér rendben van. Örültek a küldött ajándékoknak. Jura egészen magához tért, sétálgat.

December 27-én éjszaka Ulan-Ude-i hívás ébresztett. Vera volt az, sírva közölte: „*Vagya! Éppen most hívtak Miszovajáról. Jura a halálán van. Belső vérzést*

⁶ Nagyon erős, vagy egy napig állni hagyott tea. Különösen a börtönökben és Szibériában fogyasztják. Ajzószer.

kapott. Azt mondják, nem éli túl.” Korán reggel pedig (14 órás időkülönbség van köztünk) Iya azt hallotta Verától, hogy Jura meghalt.

Először csak dermedten ültünk Iyával és sírtunk. Aztán felhívtam Taiszját. Pjotrral ők is csak ültek és sírtak. Váratlan volt nekik ez a csapás. Először is azért, mert Verától hallották a hírt, másodszor azért, mert nem sokkal előtte jártak az intézetben, és egészségesnek, nyugodtnak látták az unokatestvéreket.

– *Taiszja, drágám! – mondtam neki. – A sors ránk talált, és örökre összekötött minket. Próbáljuk meg, és ne tragédiát lássunk szegény Jura halálában, hanem a sors rendelkezését. Mindnyájan azon iparkodtunk, hogy neki jó legyen. Tegyetek meg neki még valamit. Jó volna, ha az elhagyott zsidó temetőben temetnék el. Hiszen Slomo Guterman családjából négy gyereket ott temettek el, akik 1900–1910 között haltak meg. Az általatok küldött fényképeken az egész temető pusztulóban van. A városi hatóságok aligha adnak engedélyt a temetésre, de próbáljátok meg. S ha nem sikerül, akkor valahová külön, szélre temessétek Jurát. Sehol a világon nem szokás, mire való volna, hogy Miszovaján keresztények vagy buddhisták közé temessenek egy zsidót.*

Taiszja megígérte, mindent megtesz, hogy méltó legyen a temetés.

Néhány perc múlva Vera telefonált: „Az intézetben azt kérdezik, milyen zsidó temetési szertartásokat kell figyelembe venniük?” Váratlan és nagyon is fontos kérdés volt. Torontóban a zsinagógánk rabbija igencsak zavarba jött, amikor szembesült a sok kérdéssel és a váratlan helyzettel. Ennek eredményeként csak a legkevesebbet kértem Verától: hogy a megásott sírba arccal Jeruzsálem, tehát délnyugat felé temessék el; hogy ne legyen nyitott a koporsó; s miután a koporsót leeresztették a sírba, tegyenek rá egy karikába hajlított zöld fenyőágallat.

December 29-én közölték velünk, hogy Olga Rubcovának, a munkaterápiás felügyelőnek a vezetésével néhány „gondozott két nap alatt megásta a sírt. Ugyanis mínusz 27 fokos fagy volt, a föld egy méternyire átfagyott, tüzet kellett rakni, hogy felolvasszák.”

„Taiszja Csernih, 2011. Január 2. Miszovaja állomás.

Üdvözöllek, Iya és Vladimir! Ma, helyi idő szerint délután fél háromkor eltemettük Jurát. Szégyellem magam és igen bánkódok, hogy nem tudtam teljesíteni a kérésedet, hogy Jurát a zsidó temetőben temessék el. Bocssátsatok meg! Az egész temető fel van ásva, teli van árkokkal és gödrökkel. A „nagyokos” vezetők átadták ezt a helyet egy vállalatnak, hogy ott építsék föl a városi csatornához tartozó tisztítóművet, s egyáltalán nem gondoltak bele, hogy ez egy történelmi hely, és hogy bűnös gyalázat az emberi csontokon járni. Jurát a helyi temetőben temettük el, ahol az intézet halottait is elföldelik. A sírját némi távolságra ásták meg, hogy ne legyen más sírok közelében. Tegnap este hétkor felhívtam Tatyjánát Tugarinova, az intézet főnövére, és elmondta, hogy Jurát reggel átviszik boncolásra, utána lesz a temetés.

Ahogy már korábban elmondtam, Jura még a közelmúltban is egészséges és vidám volt, alig 4–5 napnyi betegség után halt meg. Valami okból nem tudott nyelni, azt mondta, hogy nehéz. Injekciókat és cseppeket kapott, de sajnos, ez már nem segített. A boncolási jegyzőkönyvben az áll, hogy a halál oka nem állapítható meg. A gyomrát elküldték további elemzésre, az eredmény csak februárra várható.

Misa sokat sírt, amikor megtudta, hogy Jura meghalt, s folyton azt ismételte, hogy: „Nem jön vissza!” Bár gyengeelméjű, azt felfogta, hogy Jura a rokona volt, és hogy elveszítette.

Misát nehezen tudtuk megnyugtatni, és orvosi tanácsra a temetőbe sem vittük el. Taiszja Csernih”

Iyával sokat sírtunk, s nem csak a Taiszjától kapott e-mailen, hanem később is, amikor megtudtuk tőle Jura temetésének részleteit. A sírját annak a temetőnek az egyik sarkában ásták meg, amelyben az intézetben elhunytakat temetik el. A sírtól látszik a Bajkál, amelynek a partja vagy százméternyire van onnan. A jóakarátú Csernih házaspár, Taiszja és Pjotr kikeresték a világhálón a zsidó temetkezési szokásokat. Az olvasó képzelheti, mit éreztünk, amikor elmondták: – „Egyszerű, festetlen deszkából volt a koporsó, amelynek alján hagytak egy kis lyukat – »közelebb legyen a földhöz«; a meztelen testet len lepedőbe burkolták; minden jelenlévő segített betemetni a sírt, s háromasónyi földet szórva bele, a földbe szúrták az ásót, amit aztán fölvet a következő; de nem volt, aki elmondja a temetési kaddist; a szerény halotti toron viszont volt kemény tojás is.”

Juráért egy hónapig én mondtam el a kaddist Torontóban. Ezekben a napokban sokszor kellett beszélnem erről a temetésről. Minden hallgatónak azonos volt a reakciója: Miszovaja állomáson szent emberek élnek.

Ezzel fejezem be elbeszélésemet a földnek erről a kicsiny pontjáról, ahol valóban nagylelkű emberek élnek!

Ha visszanézek az eltelt évekre, amelyekről a könyveimben meséltem, őszintén mondhatom az olvasónak, hogy: „Szerencse és Öröm”. A Fennvaló, a szüleink, a sorsunk boldog éveket ajándékozott nekünk Iyával. Hogy is alakult volna az életünk, ha Róth Ferenc Magyarországról és Slomo Guterman Lengyelországból nyugat felé, Amerikába indultak volna szerencsét próbálni, nem pedig keletre, Oroszországba? Végtelenül sajnálom őket azért a tengernyi bánatért, amelyet át kellett élniük, de e nélkül ma nem léteznénk MI, boldogok és hálások.

Toronto, 2012. január 24.

Kanada, Észak-Amerika

*Slomo Háim Guterman. Irkutszk,
1896.*

*Slomo Háim Guterman,
Miszovaja állomás, 1898.*

*Mojszej Guterman,
haszid zsidó 1908-ban,
amint épp menyasszonyáért
indul Lengyelországba*

*Mojszej Guterman,
a forradalom előtti időkből,
Miszovaja állomás.*

*Miszovaja állomáson
azokban a régi időkben
a fotográfus ilyen öltözetet kerített
Mojszej Gutermannak!*

*Vőlegény menyasszonyával: a 17 éves
Fajbus (Pavel) Dvorkin és a 18 éves Ita
Guterman. Miszovaja állomás, 1911.*

MISZOVAJA ÁLLOMÁS

*Mojsej Guterman térdén
kishúgával Rahellel, bal felől ül
nővérük, Ita. Mojszej felesége, Hája
Mirl áll, Miszovaja állomás, 1912.*

*A család barátja, a tatár szomszéd és
a Guterman gyerekek, Iszaak és Rahel.
Miszovaja állomás, 1913.*

*A Guterman nővérek, Rahel és Eszfi.
Miszovaja állomás, 1914.*

A Bajkál jégtörő, 1904.

A jégtörők közlekedési útvonala Bajkál és Miszovaja állomások között.

A Bajkál és Angara jégtörők berakodása.

A Guterman család. Balról jobb felé áll: Rahel és Ita. A középső sorban: Eszfir, Háva nagymama, Iszaak, és Slomo Háim nagypapa. Elöl Ita Dvorkina gyermekei, Iszaj, Fruma (Tánya) és Borisz, Ulan-Ude, 1923.

*Mojšej és Hája Guterman lányaikkal, unokájukkal és vejükkel,
Vaszilij Tyihomirovval. Ulan-Ude, 1937.*

*Hája és Mojšej Guterman első
fiúunokájukkal Iszaj Tyihomirovval.
Ulan-Ude, 1937.*

*Rebekka Tyihomirova fiával,
Jurával. Ulan-Ude, 2009.*

Elértük a Bajkált. 2011. május 28.

Miszovaja állomás, a mai Babuskin város. 2011. május 28.

*A bank. Ezt az épületet a városlakók mindmáig „Korf-házként”
(a Korf család házaként) emlegetik. 2011. május 28.*

*Első találkozásunk Miszovajában. Balról jobbra: Vladimir Rott,
Taiszja és Pjotr Csernih, Iya Rott, Larisza Gavrilina, Vera Gorgyijenko.*

Látogatóban a babuskini városi múzeumban. A múzeum igazgatónöje Klavgyija Jakovlevna (balról a második) és Ljudmilla Romahova tárlatvezető (középen).

*Váratlan találkozás Misa Gutermannel.
Babuskin város Ideg- és elmegyógyintézete. 2011. május 28.*

A vendégszerető mongol jurtánál.

A Bajkálnál. 2011. május 28.

Séta az intézet udvarán. Misa Gutermant Vera Gorgyijenko és Iya Rott öleli át. 2011. május 28.

A romos állapotban lévő régi miszovajai zsidó temető. 2011 május vége.

Látogatóban Jura Tyihomirovnál. Ulan-Ude város pszichiátriai intézete, 2011. május 29.

Több mint 100 éve, hogy Slomo Guterman fiatal bádgosmester Miszovájába menekült a lengyelországi pogromok elől. A sors akaratából a nagyedik és ötödik nemzedékhez tartozó utódai, Misa és Jura, ugyanoda, Miszovájába kerültek. 2011. szeptember 29.

2.

„ROTT-FÉLE CSONKKAPOCS”

Talán csak én képzelem így, de őszintén kívánom, hogy minden idős ember így érezzen: valahogy úgy alakul, hogy minél idősebb leszek, annál érdekesebbé válik az életem. Bár az erőm már nem a régi, mégis, szinte a szó szoros értelmében sorban állnak az érdekes, igencsak gondolatébresztő események, hogy magukra vonják a figyelmemet, hogy örüljek nekik, s feltöltsenek az élethez olyannyira szükséges vidámsággal és derűlátással. Alant következik egy ilyen történet.

Az olvasó már tudja, mivel gazdagodott, és hogy megerősödött a feleségemmel közös családi érzésünk attól, hogy elutaztunk a Bajkál-tó mellé, Miszovaja állomásra. Ott kerestünk választ arra a kérdésére, hogy 1896-ban Slomo Guterman, Iya nagyapja, miért a földnek éppen arra a pontjára települt át Lengyelországból. Miszovaja állomáson új, érdekes barátokra leltünk Taiszja és Pjotr Csernih no meg Marina Petracsikova személyében, akinek az újságírói tehetsége ámulatba ejtett minket. Ez abban a pillanatban nyilvánvaló, mihelyt az ember kinyitja a *Kabanszkij Gyialog* című helyi újságot. Ebben az újságban tudósított Marina a Kanadából érkezett vendégekről, akik teli voltak kíváncsisággal, és sugárzott belőlük az elkötelezettség és szeretet a nekik oly messzi táj iránt.

Aztán visszatértünk Torontóba, rendszeresen meséltünk Miszovajáról rokonainknak és barátainknak. 2011. augusztus 2-án kaptunk egy e-mailt Marina Petracsikovától azzal a megjegyzéssel, hogy: „Sürgös!”

„Kedves Vladimir Francevics! Minden jót kívánok! Kaptunk egy levelet a szerkesztőségben, amelyet átküldök.”

”Tisztelt Szerkesztőség!

Olvastam újságjokban a cikket a Kanadából érkezett Vladimir Rottról és az apjáról, Ferenc Rottról írt könyve bemutatójáról. Oktató vagyok a Szövetségi Tűzvédelmi Szolgálat Moszkvai Oktató Központjában, sokáig dolgoztam a moszkvai tűzoltóságnál, és nagyon érdekel a tűzvédelem története. Ezért keltette föl a figyelmemet, ki találta fel és honosította meg a szovjet tűzoltóságnál a Rott-féle csonkkapcsokat. Sehol sincs róla információ, csak találgatások keringenek, erre megtudom, hogy Ferenc Rott, egy magyar mérnök dolgozta ki ezt a berendezést, aki Oroszországba, az akkori Szovjetunióba jött dolgozni, itt viszont elítélték és elpusztult. Nagyon szeretném pontosan megtudni a rokonaitól, van-e köze Ferenc Rottnak e csatlakozás, vagyis a Rott-féle csonk-

kapocs feltalálásához, mivel éppen ezt a csatlakozást használták sokáig a tűzoltóságnál és a flottánál. Nagyon kérem, ha lehetséges, küldjék meg Vladimir Rott, a fia elérhetőségét, vagy küldjék el neki a leveletem. Otthoni telefonom: ..., mobil: ..., Internet-címem: ...

Petrov, Vaszilij Ivanovics alezredes.’

A levélhez csatolták a megfelelő szovjet GOSZT-ból⁷ a tűzoltó felszerelésnél használatos csonkkapcsok leírását:

«Szabványos, fémből készült, forgózárás csonkkapcsokat használnak arra, hogy a tűzoltó felszerelést egymáshoz kapcsolják, hogy a vizet kartávolságnál nagyobb messzeségbe vihessék.»

A *Tűzoltóság csapatszabályzata, 1940* című dokumentum megküldött másolatában még részletesebb kiegészítést találunk:

«200. A gyorscsatlakozású Rott-féle csonkkapcsok egyesítése érdekében kézbe kell venni és szorosan egymáshoz illeszteni őket, majd legyőzve a gumibetétek ellenállását, jobb kézzel magunktól el, ballal magunk felé el kell fordítani az egymással szemben álló fogakat. Ha a csonkkapcsok nem egyesülnek, hüvelyükkel a térdünk felé a lábunk közé szorítjuk őket, majd a térd és a kéz segítségével csavarjuk össze a fogakat, és zárjuk őket. Vagy két személlyel hozzuk létre a csatlakozást, akik két kezükbe veszik a csonkkapcsokat, szembeállnak egymással, és összenyomva a betéteket, elfordítják és zárják őket.

201. A cső csonkkapcsának egyesítése a tömlőével ugyanúgy történik, ahogy az egyes tömlők egyesítése is. Minden összekötő fejben van egyetlen, fazonra gyártott, tömítő gumbetét.»

Először zavarba hozott ez a váratlanul rám ömlő ismeretanyag. Még bóbujszki gyerekkoromból, amely a háborús pusztulás idejére esett, emlékszem arra, hogy valóban így kötötték egymáshoz a tűzoltótömlőket. Nekünk, kislányoknak, nemigen sikerült szétcsatolni a tömlőket, nem volt elég erőnk ahhoz, hogy a szétcsatolás előtt összenyomjuk az anyacsavarok tömítését.

⁷ A GOSZT az Állami Össz-Szövetségi Szabvány rövidítése.

De hogy Ferenc Rott? Anyám és József bátyám elbeszéléséből, meg azokból a műszaki folyóiratokból, amelyek megmaradtak a családnak apám 1938 júliusában történt letartóztatása után, tudtam, hogy apámat nagyon érdekelte minden újfajta technika, de soha egy hangot sem hallottam a tűzoltásnál használt csonkkapocsról. Arra a következtetésre jutottam, lehet, hogy ezt a fajta csatlakoztatást Rottról nevezték el, de szinte biztos, hogy apámnak semmi köze hozzá. Először is azért nem, mert a családban nem esett szó róla. Másodszor azért nem, mert még ha elképzelhető is, hogy apám el akarta volna titkolni a találmányát a család előtt, a merev szovjet rendszer képtelen lett volna ilyen rövid idő alatt, 1931–1938 között, széles körben használatba állítani az eszközt. Ráadásul csak 1936 után lett a vezetéknévünk Rott, addig Róth volt. Ám itt van a moszkvai szakember levelében ez az egyértelmű állítás: „...Ferenc Rott, egy magyar mérnök dolgozta ki ezt a berendezést, aki Oroszországba, az akkori Szovjetunióba jött dolgozni, itt viszont elítélték és elpusztult.”

Másnap korán reggel már fel is hívtam Moszkvát. Régi szokásom, hogy mindig magnetofonra fölveszem a beszélgetéseket. Idézetek következnek a beszélgetés leírásából:

„– Vladimir Francevics, van egy kérdésünk: nagyon érdekel az apja sorsa. [...] Mégis, van-e utalás a könyveiben arra, hogy az édesapja találta föl azt a berendezést, amelyet mindenki „Rott-féle csonkkapocs”-nak hív? (A könyveit egyébként, az elsőt és a másodikat is, már megrendeltem az Interneten.)

– Drága Vaszilij Ivanovics, bámulom azt a kitartást, amellyel a kutatást folytatja. És persze, nagyon hízog is! A visszaemlékezéseim első kötetében részletesen leírtam mindazt, amit apámról tudok. Ám igen keveset tudok. Hiszen mindössze hároméves voltam, amikor letartóztatták, és soha többet nem láttuk. Apám tizenkét évet töltött táborokban, és egészen haláláig levelezett velünk. Nem engedélyezték neki, hogy magyarul írjon, anyám meg nem olvasott oroszul. A kilencéves bátyám olvasta el a leveleket, és aztán magyarul elmondta a tartalmukat anyámnak. Hát, ez ilyen levelezés volt. 1947 közepéig, fogságának kilencedik évében, amikor a lágerkórházba helyezték, még csak nem is célzott a leveleiben valamiféle berendezésre, egyáltalán, nem tért ki arra, hogy telnek a napjai, mivel foglalkozik, milyen munkára küldték. Csak két évvel ezelőtt tudtuk meg, hogy aranybányában dolgozott.

Vaszilij Ivanovics, mondja, kérem, honnan veszi azt az információt, hogy éppen Ferenc Rott annak a berendezésnek a feltalálója?

– Tudja, van egy barátom, aki azzal foglalkozik, hogy összegyűjti az információt azokról a tűzoltókról, akik áldozatul estek a terrornak. Az irattárban megtalálta az édesapja aktáját. A száma 5592. Így van?”

Összerezentem. Az élet még egy lépéssel közelebb vitt ahhoz a szörnyű hazugsághoz és terrorhoz, amely kiragadta családukból a szerencsétlen Ferenc Rottot. Most már az aktája számát is tudom.

– Nem tudtam. Először hallom ezt a számot.

– Hát akkor azt is elmondom, hogy az apját 1938. november elsején ítélték el. A dosszié száma 5592. Hatvannyolcas paragrafus.

- Igen, a hatvannyolcas – mondtam.
- És 1956. március 27-én rehabilitálták. 1898-ban született.
- Így igaz.
- Akkor mégis a maga apjáról van szó. Elmondom azt is, miért érdekelt. Harminc évig tüzet oltottam, most meg előadásokat tartok a leendő tiszteknek. A tűzoltó felszerelést illetően van az a fogalom, hogy Rott-féle csonkkapocs.
- A felépítését ismerem. Hiszen nyolc évig a Volgai LADA Autógyár szerelő- és karbantartó üzemének voltam a vezetője.
- És azt tudta, hogy ez az apja találmánya?
- Nem. Soha életemben nem hallottam róla.
- Most hallja először? Tőlem?
- Igen. Igaz, hogy az apám képzett és előretekinthető mérnök volt. 1931-ben utazott a Szovjetunióba. És Bobrujszkit választotta.
- Hát persze, Bobrujszk! Ott is ítélték el. Egy barátom könyvében találtam meg ezt az információt az apjáról. A könyvet most nyomtatják, jövőre jelenik meg.
- Mondja, Vaszilij Ivanovics, mikor védték le, vagy adtak szabadalmat erre a csonkkapocsra, hogy egyszerűen fogalmazzak?
- Tudja, a helyzet a következő: úgy néz ki, az apja letartóztatása után a találmány csak szájhagyományként maradt meg a tűzoltóság munkatársai között. Sehol, a GOSZT-nál sem találtam nyomát annak, hogy a találmány az apjáé. De a közvetett utalásokból az derül ki, hogy Ferenc Rott találta fel és hozta a Szovjetunióba, tehát külföldön találta fel, ahol korábban élt. Hol éltek?
- Magyarországon. Az Osztrák–Magyar Monarchiában.
- Hát akkor onnan hozta a Szovjetunióba, és a harmincas évektől... Tudja, nincs pontos értesülésem, de már 1940-ben megjelent egy tankönyv, amely leírást ad a Rott-féle csonkkapocsról. Elmondhatjuk, hogy ez a csonkkapocs 1940-től 1966-ig, tehát huszonhat évig a legfontosabb összekötő elem volt a tűzoltóságnál, ahogy a flottánál is. Még ma is alkalmazzák. A maga apja tiszteletére ezekben az években mindvégig Rott-féle csonkkapocsnak nevezték ezt az elemet.
- Vaszilij Ivanovics, zavarban vagyok. Nem tudom, mit mondjak erre a hírre. Sajnálom, hogy az anyám már meghalt. Majdnem száz évet élt. Elég nagy levéltárunk van, majdnem mindent megőriztünk, ami aztán elkísért minket Bobrujszkból Tomszkba, Togliattiba, és elhoztuk Torontóba is. Sosem néztem át apám feljegyzéseit, amelyeket még Magyarországon vetett papírra. 2004-ben a feleségemmel az egész családunkat magunkkal vittük Oroszországba. Végigvittük a gyerekeinket és az unokáinkat azokon a városokon, ahol születtünk, így Bobrujszkban is jártunk. Örültem, amikor megtudtam, hogy a Fafeldolgozó Kombinátban mind a mai napig működik az a berendezés, amelyet az apám rendelt meg a letartóztatása előtt Németországból. Új szerszámgépek megrendelésével foglalkozott. Ugyanazok a gyalugépek vágják a furnért ma is. Az otthoni levéltárunkban mai napig megvan ezeknek a gépeknek a színes reklámfüzete.
- Hát akkor nézze át azokat a papírokat figyelmesen! Hátha kiugrik valami.

– Persze, más szemmel fogom nézni. Bevallom, kissé kételkedve, sőt, gyanakodva fogadom ezt a hírt, hiszen már nem vagyok gyerek. Nekem magamnak is hét találmányom és két szabadalmam van. Tudom, miről van szó, azt is, hogy nehéz megkapni a szabadalmat. Szerintem nekünk nem az a fontos, hogy kié a találmány, hanem az, hogy mi az igazság.

– Vladimir Francevics, szeretném ismerni azt az embert, az életét, aki ilyen jelentős felfedezést hajtott végre. Mert mindenki csak annyit mond, hogy Rott-féle. Mármost a Rott-féle csonkkapocs. De hogy mi ez, és ki az a Rott, azt nem tudják. Hogy milyen volt az ember, aki kigondolta ezt.

Olyan két hete előadást tartottam. Orosz betűkkel felírtam a táblára, hogy „Rott-féle csonkkapocs”. Feláll egy hallgató, akinek felsőfokú műszaki végzettsége van, és azt mondja, bocsásson meg, de hibásan írta. A csonkkapocs nevét egy t-vel írják, tehát Rot. Azt mondtam, meglehet. A hallgató az interneten találta így, az elnevezésben hiányzik a második té. Igaz, az oroszban sem mondják két t-vel.

– Igaz, ez hiány. Viszont, ha latin betűvel írjuk le apám nevét, akkor az első té után há következnek. A Szovjetunióban pedig ezt nem tudták leírni, ezért egy második t-t tettek a helyére. Elmondható, hogy a Róth sűrűn előforduló német vezetéknév, a jelentése „vörös”.

– Ahá! Miután a hallgatóm kételkedve fogadta, hogyan kell leírni a vezetéknévet, átnéztem egy csomó lexikont, és minden veteránt megkerestem, aki még a háború előtt vagy után dolgozott, persze, aki még életben volt. Mind csak annyit mondott, hogy igen, hallotta valahol, vagy olvasott róla. Viszont írásbeli bizonyítékot egyáltalán nem találtam. Egyszerűen nincs ilyen! Vélhetően az történt, hogy ellopták az apja találmányát, miután „a nép ellensége”-nek nyilvánították. És nem szabadalmaztatták. Tudja, van nálunk egy intézmény, amelynek az a neve, hogy A Tűzoltóság Össz-Orosz Tudományos Kutatóintézete. Hozzájuk fordultam, s ott megerősítették, hogy ennek a csonkkapocsnak az ötlete egy mérnöktől származik, Meg is mondták a nevét, hogy Rott Ferencnek hívták. Igazán büszke lehet az apjára, hiszen nagy feltaláló volt. Hogy megalkotta a csövezetékhez ezt az illesztést.

– Vaszilij Ivanovics, nagyon hálás vagyok a kitartásáért és az energiájáért. Bocsásson meg, de hány éves?

– Ötvenkettő vagyok.

– Akkor egyidős a nagyobbik fiammal. Ő építészmérnök.

– Ugye, milyen értékes gének öröklődnek a családjában?

– Hála Istennek, ezzel nálunk minden rendben van. Eldicsekedhetek magának, hogy Iya, a feleségem, tizenöt évig tanított a torontói egyetemen műszaki tervezést.

– Húha!

– Iya velem végzett a tomszki Műszaki Egyetemen, és ott ábrázoló geometriát és műszaki rajzot tanított. Aztán Togliattiban is, a Műszaki Intézetben. S miután megérkezett Torontóba, letette a vizsgákat, és elérte a professzori címet.

– Nahát!

– Sándor, a nagyobbik fiam, aki Tomszkban született, Torontóban végzett építészmérnökként, és a Harvardon volt aspirantúrán.

– Ez nagyon szép!

– Ha megnézi az Interneten a „City Center Las Vegas”, akkor láthatja, hogy tízmilliárd dolláros tervről van szó.

– Húha!

– Tavaly, december 16-án adták át ezt a létesítményt. A földalatti parkolójában tizenennyolcezer autó fér el.

– Ejnye!

– Sándor volt a terv egyik menedzsere. Ő felelt a tervrajzokért és a módosítások megrajzolásáért. Torontóban van az építészeti tervező cég, amelynél Sándor dolgozik, ezért aztán a fiunk a négy év alatt szinte hetenként repült Las Vegasba. Egyszer minket, a szüleit is elvitte egy kirándulásra, hogy megmutassa az építkezést.

Ilona, a lányom szintén Tomszkban született. Jelenleg a számítástechnika professzora a torontói egyetemen.

– Ejha!

– Edwin meg, a kisebbik fiam, aki Togliattiban született, pénzügyi szakember. Egy ismert pénzügyi cégnél dolgozik, Minden gyermekünk családos, unokáink vannak.

– Vladimir Francevics, most írok egy cikket ebben a kérdésben. Van egy Tűzoltóság című folyóirat, amely már több mint százéves, még a cár idején indult. És ötévenként megjelenik a Tűzvédelem című almanach is. A következő kiadásába előkészítünk egy kérdőívet az édesapjáról, és mindenképpen betesszük ezt a találmányt.

– Vaszilij Ivanovics, meg tudná nekem mondani, melyik szabadalmi osztályba tartozik ez a csatlakozó?

– Tudja, az a helyzet, hogy nincsen szabadalom. Volt a GOSZT...

– A GOSZT ebben nem segítség. A szabadalmi osztály a fontos. Biztos vagyok benne, hogy sok érdekes dolgot találnánk ebben a tárgyban a német szabadalmak között.

– Az a helyzet, hogy a barátomnak van egy régi német könyve. A barátom történész, már megírta 1917-ig a tűzoltóság történetét, és most írja az 1917-től napjainkig terjedő történetét. Megnézte ebben a könyvben, amely a találmányok technikai szótára, de semmit nem talált. Mégis lehetséges, hogy az édesapja magával hozta ezt a csatlakozót, de lehetséges, hogy ő találta fel.

– Minden lehetséges. De mi erről semmit sem tudunk. A családunk szorongatott, kritikus időszakot élt át, különösen 1938–1944 között. Anyám apa nélkül, két gyerekkel élte át a német megszállást.

– Ajjaj!

– Ráadásul zsidók vagyunk. Bobrujszk minden zsidó lakosát agyonlőtték, de mi hárman életben maradtunk. Mint magyarok menekültünk meg. Származásunk szerint ugyanis magyar zsidók vagyunk.

– Értem.”

Másnap reggel várt V. I. Petrov következő e-mailje. Öt fényképet küldött el abból az időszakból, amikor a moszkvai tűzoltóságnál dolgozott. A levelét a következő mondattal zárta: *„Itt küldöm ezt a pár fényképet. Sok sikert, üdvözlöm a nagy mérnök családját.”*

Félóra múlva újabb levelet kaptam tőle:

„2011. augusztus 4. Moszkva

Elküldöm a Szovjetunió tűzoltóságának egyik első alaki szabályzatát, amely 1940-ben jelent meg, amelyben a 109. oldalon említik meg a gyakorlatok teljesítésekor „a Rott-féle csonkkapcsot”. Előtte nem jelent meg tankönyv, feltételezhető, hogy a Rott-féle csonkkapocs 1935–1940 között terjedt el. A kiadvány hivatalos, jóváhagyott. A tűzoltóságnál használták, csak egyes példányai maradtak meg, nekem csak digitalizált formában van meg. A következő levélben elküldök néhány oldalt egy 1939–1940-es tankönyvből, amelyben már részletesen leírják a Rott-féle csonkkapcsot, és ábra is van róla. Ez a tankönyv is csak digitalizált formában van meg nekem, Vaszilij.”

Éppen akkor, amikor nézegetni kezdtem a levél mellékletét, Ilona, a lányunk ugrott be hozzánk. A pékségből jött hazafelé, nekünk is hozott egy csomó friss zsemlet. Iya elmesélte neki, micsoda újdonságon töri a fejét az apja. Ilona azonnal felhívta Sándort és Edwint, és kaján szarkazmussal mesélte:

– Hé, srácok, el sem tudjátok képzelni, micsoda újdonság öntötte el a szülői házat. Azt az egységet, amely összekapcsolja a tűzoltó csöveket, „Rott-féle csonkkapocs”-nak hívják. Az orosz kormány éppen arra készült, hogy kifizesse a jogdíjat, amiért majdnem fél évszázadig használta ezt a találmányt, amely Ferenc nagyapánké.

Edwin a hírtől egyszerűen megnémult, Sándorból viszont kitört a hangos nevetés: *„Akkor sürgősen jöjjünk össze, és beszéljük meg, hogyan osztjuk el a milliókat!”*

Szerencsére nem sokáig kellett várni a talány megoldására. Vaszilij Petrovtól kaptam levelet.

„Moszkva, 2011. augusztus 5., 10:37

Igen tisztelt Vladimir Francevics!

Azt hiszem, elsiettem valamit, és nem ellenőriztem teljesen a Rott-féle csonkkapocccsal kapcsolatos információt. Tegnap levelet kaptam Ny. Rogacskovtól, aki a Tűzmentes város című könyvet írta, és a Tűzoltóság című folyóiratnál dolgozik. Közölte velem, hogy első kézből származó információ szerepel a könyvében, méghozzá a moszkvai tűzoltó főparancsnok jelentése, amely szerint a városi tűzoltóság felszerelést vásárolt, többek között száz Rott-féle csonkkapcsot. A jelentés éve 1911. Ezért az a legvalószínűbb, hogy a csonkkapcsot az

1900-as évek fordulóján találta fel egy Rott nevű ember, de egyelőre nem sikerült kideríteni, ki volt, és mikori a találmánya. Megkértem Rogacskovot, hogy keresse meg a német műszaki szótárban, mert az megvan neki. Mindenképpen közlöm, mit talált. Egyelőre tehát rejtély marad a Rott-féle csonkkapocs, bár elképzelhető hogy valaki a családjából találta fel, Ferenc apja vagy rokona. Elküldöm Rogacskov könyvéből azt az oldalt is, amelyen a tűzoltó főparancsnok jelentése szerepel a száz Rott-féle csonkkapocs vásárlásáról, valamint a könyv borítóját is, talán rálel valahol. A könyv a moszkvai tűzoltóság történetét öleli fel 1147 és 1917 között. Bocsánat, hogy félrevezettem, csak nagyon szerettem volna azt hinni, megtaláltuk azt az embert, aki feltalálta ezt az egyszerű, mégis oly zseniális összekötő elemet. Azt hiszem, csak az nem hibázik, aki semmit sem tesz, különben is, fény derült erre az ügyre. Kérem, ne haragudjon rám, hívjon fel, tartsuk a kapcsolatot. Bízom benne, hogy rábukkanunk az igazságra. És hogy megtaláljuk a Rott-család egyik tagjának nevét. Vaszilij.”

Vaszilij Petrov újabb levele 2011. augusztus 5-én, 17:20-kor érkezett:

„Vladimir Francevics, itt küldök még egy másolatot az 1940-es tankönyvből a Storz-csonkkapocsról. Angolul van, kérem, fordítsa le, és küldje vissza nekem, hátha van benne valami a kezdetekről, vagy hogy hol találták fel, hogy elmozdulhassunk valamerre a Rott-féle csonkkapocstól. Ez minden, amit találtam. A mostani tankönyvekben csak az elnevezés szerepel, azt is hol Rotnak, hol ROTnak vagy ROTTnak írják, van Rott is, vagy egyszerűen Rott-féle csonkkapocsnak. Hát akkor majd keresgélünk tovább. Várom a fordítást. Sok sikert: Vaszilij.”

Amikor elhaladtam a házukhoz legközelebbi tűzoltóállomás mellett, még mindig az átéltek hatása alatt úgy döntöttem, bemegyek és beszélek a kanadai tűzoltókkal. Szerencsés pillanatot választottam, mind a három kocsi ott állt a parkolóban, és a fal melletti hosszú padon ott ült öt tűzoltó. Bemutatkoztam, mondtam, hogy mérnök vagyok, a szomszéd utcában lakom, és megmutattam nekik a már fent közölt képet a három Rott-féle csonkkapocsról.

Először a köpcös, leburnult Tim Wardley-val beszéltem, akihez azonnal csatlakoztak a kollégái. Közülük ketten több mint harminc éve szolgálnak a tűzoltóságnál. Mindegyik azt felelte, nem találkozott ilyen csatlakozóelemmel. Véleményük szerint Észak-Amerikában sehol sem alkalmazzák. Megkérdeztem, ők hogy nevezik a tűzoltócsövek összekötéséhez használt csatlakozóelemet. Egyik sem hallott más elnevezést, csak azt, hogy Storz-féle csonkkapocs. Kértem, hogy mutassák meg a náluk használatos összekötő elemet, odavezettek hát a még vízes tűzoltócsövekhez, amelyeket a mennyezet alá szerelt rúdra aggattak fel, hogy megszáradjanak. Az alumíniumból készült összekötő elemek már egyáltalán nem voltak újak, ám könnyen nyíltak és zárultak. A háború utáni Bobrujszkban mi, kisfiúk is könnyedén szét tudtunk volna szedni egy ilyen összekötő elemet.

Nyilvánvaló, hogy a technikai fejlődés valamelyik szakaszában nagy lépést jelentett előre, hogy a Storz-féle csonkkapoccsal könnyen és kényelmesen lehet bánni. Ez már igazi fejlődés volt!

STORZ

connector (A Wikipedia enciklopédiából)

Storz is a type of hose coupling invented by Carl August Guido Storz in 1882 that connects using interlocking hooks and flanges. It is sometimes referred to as a sexless coupling, because rather than having a male and a female end connected by screw threads, either identical end can be joined to any other end of the same diameter. This is also called hermaphroditic or two-way connection. Amongst other uses, it has been widely employed in firefighting applications.

...Guido Storz patented his coupling in Switzerland in 1890, and it soon became a standard for fire hydrants throughout much of Europe.

Az általam idézett angol szöveg részlete a Storz-féle csonkapocs leírásáról tehát azt közli, hogy August Guido Storz 1882-ben találta fel ezt a csatlakozó karmantyút a tűzoltóvezetékekhez, és 1890-ben, Svájcban szabadalmaztatta. Sokáig hívták „szex nélküli” vagy „hermafrodita” karmantyúnak is.

A Google-nak köszönhetjük, hogy nevetünk egyet ennek a történetnek a végén, amely bizony hírül adja, hogy napjainkban mégis van egyetlenegy szállító a világon, amely Rott-féle csonkcapcsot forgalmaz. Ez pedig Kína, méghozzá háromféle méretűt. „Csak 200 vagy afölötti mennyiség esetén fogadják el a megrendelést.”

Toronto, 2012. november 16.

3.

LEVÉL A KIRÁLYNŐNEK

Nemsokára tizenhárom éve, hogy Regina mama meghalt.

Drága anyám! Te vagy a mi madame Rottyihánk!⁸ Mindenkinnek Riza néni voltál, nekem viszont örökre anyuka maradtál.

Regina családja körében, Toronto, 1986. Regina, Tomszk, 1970.

Még mindig nem tudom elfogadni, hogy elmentél, meghaltál. Itt érezlek magam mellett, közöttünk. Még mindig szeretettel várom a június 11-ét, és büszkén közlöm azokkal, akikkel beszélek, hogy: „Ma van a 112. születésnapja!” És valami okból mindig két fényképem merül föl az emlékezetemben.

Az egyik a hetvenedik születésnapodon készült Tomszkban, profi fotós munkája. Szép vagy rajta, határozott, büszkén fölszeged a fejed. Emlékszem, neked magadnak is tetszett ez a fénykép.

⁸ Bobrujszkban a Fafeldolgozó Kombinát munkásai és a barakkbeli szomszédjaink mindig így hívták nagy tisztelettel Rott Reginát. Azt a külföldi nőt, aki nem tudott oroszul. Még azután is, hogy elváltak a férjétől, és akkor is, amikor hosszú éveken át ugyanazt a munkát végezte, mint mások, tehát deszkát rakodott a vasúti kocsikba.

A másik fénykép egy az utolsók közül. Akkor már megünnepeltük a 99. születésnapodat. A szemed, az okos, elgondolkodó tekinteted még azon is azonnal magához vonzza az embert. Mintha szorosan itt volnál mellettem, s beleszúr a szívembe, hogy akaratlanul is kinyújtsam a kezemet és megöleljelek. Hogy újra érezzem a tested melegét, amely hosszú évekig melegített, az enyém volt, és szüksége volt rá a gyerekeidnek, az unokáidnak, dédunokáidnak.

Mama, el sem tudod képzelni, milyen gyakran fölemlegetünk. És egyre jobban megértünk. Hisz az évek múlásával bölcsőbbek leszünk, az élet arra kényszerít, hogy bonyolult döntéseket hozzunk. A feleségem gyakran ismétli: „Micsoda erő! Mennyi kitartásra és eszességre volt szüksége Regina néninek, hogy túlélje azokat a körülményeket. Két fiút etetni, fölnevelni! Nagyon nehéz volt. Regina mama hős volt.”

Valami hasonlót hallok egyre gyakrabban Ilonától is, az unokádtól. Három gyereke van, a dédunokáid. Olyan gyorsan nőnek, szinte már felnőttek! A legkisebb nemsokára tizenhét éves lesz. Szóval, lassan Ilona is megérti, hogy az ember legbonyolultabb és legtöbb felelősséggel járó küldetése az, hogy etesse és fölnevelje a gyerekeit.

Tudod, mama, amikor a gyerekkoromra emlékezem, először mindig az 1946 és 1950 közötti abszurd és megbocsáthatatlan időszak idéződik föl bennem. Amikor az ostoba viselkedésem és makacsságom tetézte a bajaidat és a szenvedésedet. Jól emlékszem rá, milyen volt az arcod azokban a szomorú napokban. A harmadik fényképed ezt az arcodat őrizte meg. Mai napig emlékszem rá, milyen körülmények között készült, hogy micsoda bánat és lelki kín vett rá, hogy elkészíttessd. Akkoriban, 1946 nyarán igazán nem fényképezésen járt az eszed. Még mindig haragudtál a papára, Ferencre, a férjedre, amiért rábeszélte, költözzetek a Szovjetunióba, ahol aztán a sors a gyerekeiddel együtt kilátástalan nyomorba, kétségbeesésbe és reménytelenségbe, annak is a legfenekére taszított.

Még mindig élénken él az emlékeimben Bobrujszk német megszállásának három éve, az általunk megélt szorongató pillanatok.

A szovjethatalom pillanatok alatt összeomlott, káosz és pánik uralkodott el, rablások történtek.

... Egy féllábú férfi, aki parasztkocsin érkezett a barakkunkhoz, betörte a szomszéd lakás ajtaját, amelyet egy zsidó család hagyott el, amely pár nappal korábban eltűnt onnan. Naiv vagy, megpróbálsz megakadályozni a rablást, én meg ott állok melletted. A rabló dühében fejszét emel rád.

... Emberek nyüzsgönek a cukorgyárban, a földbe ástott mély kádaknál. Mindenki meg akarja meríteni a kötélről leengedett vödörét a híg cukorszirupban. Egy asszony beleesik a kádba, süllyedni kezd, ám a megőrült tömeg csak a vödörrel törődik.

... A város húszezer zsidójának agyonlövése. Mi hárman pedig, te, Józsi és én életben maradtunk. Kigondoltál valamit, és sikerült rábeszélned Ljuba Szi-nyavszkáját, hogy menjen el helyetted a német parancsnokságra, és írassa be az útlevelünkbe, hogy magyarok vagyunk.

... A háborús évek éhezése és a rettegés. És a mondat, amelyet mi, kisfiúk olyan gyorsan megtanultunk: „Pan! Gib Brot!” A német katonák néha adtak ilyenkor egy darab kenyeret, vagy odaadták a csajkájukat a maradék levessel. Ilyenkor már futottam is haza nagy örömmel, s igyekeztem, hogy ne lötytenjék ki a leves. Aztán elmostam a csajkát, és máris vissza, hogy megkeressem a tulajdonosát.

... Gyerekkori emlékeimből sokáig megőriztem azoknak a német katonáknak az arcát, akik ritkán és teljesen váratlanul a térdükre ültettek, cukorkát adtak, és előhúzták a zsebükből a levéltárcájukat, hogy megmutassák a családjukról készült fényképeket.

... Aztán a Bobrujszk felszabadításáért vívott súlyos harcok egy hónapja, a szakadatlan bombázás, tüzéségi tűz, tűzvészek, hullák. A német katonák hullái, akiket eltemettél, miután segítségül hívtad a szomszéd asszonyokat.

... Aztán visszatért a szovjethatalom, s mi újra „a nép ellensége” voltunk.

Akkor történt az a hihetetlen eset, hogy eltalált hozzánk egy levél Magadanból. A papától! Életben volt! Keresett minket. Még mindig lágerben volt. Két hónapra rá, hogy válaszoltál neki, megérkezett tőle a második levél. Örült, hogy épségben megúsztuk a háborút, közölte, hogy egészséges, és azt kérte, küldj fényképeket. A köznapi életed valósága nagyon is távol állt ettől a sentimentalizmustól, mégis megkönyörültél Ferencen, mondván: „*Hadd lássa, hogy megnőttek a fiúk.*” Emlékszem, milyen zavarba jöttél, amikor a szomszédasszonyok azt tanácsolták, fessd be a hajad, hogy: „Ne ijedjen meg a férjed, amiért teljesen ősz vagy.” A „magyar” ládánkából előszedted pár gyönyörű ruhát, amelyeket még Magyarországról hoztál magaddal 1931-ben. Én még sosem láttam ezeket rajtad. Hát így keletkezett ez a szomorú fényképed. A Józsiról meg rólam készült két fényképpel együtt ott lógott mind a három a papa ágya fölött Magadanban.

Mindig nagyon okos voltál, anyu. De nekem az életem alakulása szempontjából az egyik döntésed volt a legfontosabb. Megpróbáltál visszatartani a csavargástól, az elkallódástól, ezért fogtad az összes spórolt pénzedet, és vettél nekem egy 1949-es Rekord nevű rövidhullámú rádiót. Nagy dolog volt! Az volt az első háború utáni szovjet rádió. Nekem, aki addig csak a központból sugárzott, vezetékes rádiót ismertem, ez a vezetékek nélküli csoda ablakot nyitott nyugatra, a nyugati kultúrába, a tudás világába.

Nem sokkal utána, tizenöt évesen, arra gondoltam, mindent le kéne írni, ami érdekes. Te pedig helyeselted az ötletemet. És el tudod-e hinni, hogy azóta is naplót írok. Bár több mint hatvan év telt el azóta, nem váltam meg ettől a szokásomtól, iparkodom rendszeresen és pontosan leírni mindent.

Amikor az olvasóimnak beszélek, mindig akad valaki, aki megkérdezi, nekem talán sikerült mindent észben tartanom, mivel annyi tény van a könyveimben.

Válaszként mindig megmutatom az egyik első, egy évet felölelő, egybekötött naplójegyzeteimet, azután elmondom, milyen zseniális ajándékot adtál gyerekkoromban, azt a rádiót. A végén pedig fölmutatom azt a vastag noteszt, amelybe azokat a mai eseményeket írom be, amelyek érdekelnek. Példaként aztán megkérdezem a hallgatóságot, emlékszik-e rá valaki, hogyan sikerült befejezni a koreai háborút. Ilyenkor általában csak a vállukat vonogatják. A kanadaiaktól még valamit kérdezek: *„Ki emlékszik rá, mi történt 1952 februárjában?”*

Persze, erre is néma csend a válasz. De egyből felélénkülnek és elmosolyodnak, amikor bevallom: *„Én sem emlékszem, de van egy bejegyzés a naplómban 1952. február 8-ról: 'Hallottam a BBC londoni adását. Február 6-án trónra lépett II. Erzsébet, Nagy-Britannia új királynője.'”*

És még valami. Sosem fogom elfelejteni, hogy a legmélyebb nyomorúságunk idején is kivettél egy rubelt az erszényedből, és moziba küldtél.

Tizenkilenc éves voltam, amikor megtudtam, milyen gyönyörűen, hangosan, ragadósan tudsz kacagni. Tomszokban történt, oda utaztunk kettesben a bobrujszki barakkból Józsihoz, abba a szobába, amelyet a filharmonikus zenekar szerzett neki. Olyan volt, mint a paradicsom: bent volt a központi fűtés radiátora, egy ajtó mögött pedig a vécé, amelyet három szomszéd család használt: porcelán vécécésés, vízőblítéses. Mellette pedig a fürdőkád a Titán kályhával, amely fafűtésű volt.

Az egyik reggelen én ébresztettem Józsit, hogy ne késsen el a munkából, viccesen cibáltam, megpróbáltam kiugrasztani az ágyból. És abban a pillanatban hangosan felkacagtal. Együtt voltunk, melegben. Boldogok voltunk!

Családunkban igazi győzelem volt az az esemény, amikor Józsi⁹ meghívott minket a szimfonikus zenekar hangversenyére, s te kirúszozott szájjal jelentél meg a teremben. A bátyámmal eltátottuk a szánkat meglepetésünkben. De a szemünk igencsak csillogott. Ez volt első igazi győzelmed a sztálinizmus felett.

⁹ A bátyám, József Rott 25 évig volt a tomszki filharmonikus zenekar koncertmestere.

... És hányszor vittem haza vasárnaponként a barátaimat, a Műegyetem hallgatóit. A kollégiumi éhezés után meglepte őket az általad főzött ebéd, a kötelező sült krumpli, a paprikás csirke, és a teához sült friss, cukros mákkal töltött piszkótatekercs. Az egyetemen már másnap reggel sokan hallgatták a boldog keveseket, s előző napi vendégeim azt mondták: *„Milyen szép az anyád! És milyen jó!”*

Az olvasóimnak gyakran elmesélem, anyu, hogy a Szovjetunióban eltöltött negyvenhárom év alatt annak a napnak örültél a legjobban, mert ez volt neked a legnagyobb ajándék, amikor a Volgai Autógyár (Lada) vezetősége tudomást szerzett a családi körülményeimről, s jutalomként a jó munkámért kiutalt neked egy kis önálló lakást a Togliatti nevű új városban.

Sosem lehet elfelejteni, hogyan kopogtunk be 1974. szeptember elsején hozzád Iyával – szinte már éjfél volt –, és hogy mennyire csodálkoztál: *„Hogyhogy ilyen későn?”* Akkoriban éppen rosszabbodott az ideggyengeséged, az orvosok tömördek gyógyszert írtak föl neked, többnyire Luminalt, amitől napokig aludtál. De akkor gyorsan kellett cselekedni, ezért azt mondtam neked:

– *Anyuka! Jól figyelj! Okos asszony vagy, egyszerűen megértesz mindent. Segítened kell mindnyájunknak, és képes is vagy rá. Holnap kora reggel kettesben elutazunk Kanadába. És nem térünk vissza a Szovjetunióba soha többé. Iya a gyerekekkel itt marad, péntekig. És mindent útnak indít Kanadába abból, ami megmaradt az 1931-ben idehozott holmidból. Joe Weltman küldött pénzt, és már mindenkit lefizettem, akit kellett, beleértve a konténert is.*

És micsoda dráma zajlott le köztünk az Air Canada repülőgépén! Egy majdnem üres, egyébként négyszáz férőhelyes Boeing-747-es vitt minket Moszkvából Kanadába. A felszállás után szinte megkövülve ültem, te viszont szinte sugározta, amiért a két stewardess olyan figyelmes hozzád, s egy ragyogó tálcán forró kávét, cukrot, süteményt visz oda neked, s mellette szalvéta. Amikor a pilóta rádión bementa, hogy már Helsinki fölött repülünk, az idegeim nem bírták tovább, és elsírtam magam.

– *Kisfiam, úgy érzem magam, mintha életemben másodszor mennék nászútra* – mondtad, aztán hirtelen megláttad az arcomat:

– *Hát te miért sírsz?*

– *Mama! Becsaptalak! Senkinek sem adtam kenőpénzt. Iya ottmaradt a gyerekekkel, és nem tudom, mikor látjuk őket újra.*

Ijedten bámultál rám, a szemed nagyra tárgult, előntötte a könny:

– *Ostoba! Hülye! Mit tettél? Hogy merted?*

Aztán együtt sírtál velem.

Kilenc stewardess, tizenkét utas, és közülük kettő sír. A lányok odaszaladtak hozzánk, kérdezgetni kezdték, mi az oka, mivel tudnak segíteni. Mondtam, hogy semmivel. De hirtelen eszembe jutott valami, és megkérdeztem, közölni tudják-e valahogyan Torontóval, hogy mi ketten arra tartunk. Kivettem a zsebemből a cédulát, rajta a Weltman család otthoni telefonszámát, és odaadtam az egyik stewardessnek.

Néhány perc múlva a lány visszatért a pilótafülkéből:

– *Mister Rott, a kapitányunk telefonon beszélt Joe Weltmannel. Várni fogják önöket a torontói repülőtéren.*

Nehéz pillanat volt. Azt találgattam, mire gondolhatsz. Akkor voltam harminckilenc és fél éves. Pontosan annyi, mint Ferenc, az apánk, amikor az NKVD letartóztatta, hogy aztán a családja sose lássa többé.

Anyu, te már nem voltál, amikor megírtam egy vastag könyvet a családkról. Azzal a faluval kezdtem, amelyben születtem, s a jelennel fejeztem be, a kanadai életünkkel, a gyerekeink és unokáink sikereivel. Egy nagy fejezetet csak neked szenteltem. Az a címe, hogy *Anyám életének legszebb évei*. Megpróbáltam reménykeltően, de őszintén beszélni az utolsó tizennyolc évedről, amelyet a Baycrestben, a legrégebbi torontói zsidó öregek otthonában töltöttél. Az orosz, magyar és angol anyanyelvű olvasók megismerték, hogyan próbáltuk mindnyájan, a családod a szeretetünkkel megkönnyíteni neked a létezést, úgy cselekedni, hogy érezd a gondoskodásunkat és figyelmünket, bárha öreg és gyenge voltál is, bárha hosszú napokat töltöttél is a kerekesszékekben és nyelvi problémák voltak, hiszen még arra sem tudtad megkérni a gondozónőket, hogy időben kicseréljék a pelenkádat.

És persze iparkodtunk minél szebben megünnepelni a születésnapjaidat. Az otthoni könyvtárunk falán ott lóg minden gratuláció, amelyeket valaha is kaptál. Ahogy Kanadában hagyomány, a kilencvenedik születésnapodra hivatalos

gratulációk érkezett a címedre Peterson úrtól, Ontario tartomány miniszterelnökétől és Gnatisin úrtól, a főkormányzótól. A kilencvenötödik születésnapodra pedig Bob Ray, Ontario tartomány akkori új miniszterelnöke gratulált.

A századik születésnapra az ünnepek gyakran kapnak gratulációt a királynőtől, hiszen mi, kanadaiak, Őfelsége alattvalói vagyunk. Miután megünnepeltük a kilencvenkilencedik születésnapodat az egész család azt a reményteljes álmot dédelgette, hogy Regina mama megünnepli a századikat is. A gyermekeid, az unokáid mind erről ábrándoztak, de babonás félelemből nem mertük hangosan megfogalmazni. Egyszer ugyan elszóltam magam, töprengve annyit mondtam, hogy: „*Hol? A vendégek közül kit?*” –, de Manana, Sándor felesége felszónál leintett, mihelyt meghallotta, miről beszéltek.

Rettenetesen sajnáljuk, drága Madame Rottvihánk, de úgy volt megírva, hogy nem éred meg a királynő levelét. A sors önkénye, hogy még csak nem is betegségben haltál meg. Semmi nem jelezte előre. Igen bizony, öregeske voltál, de nem volt magas a vérnyomásod, cukorbetegséged sem volt, semmi, ami közvetlenül fenyegette volna az életedet. Iyával egy hétre elutaztunk Magyarországra, és úgy látszik, a fülöp-szigeteki ápolónő megfeledezett az utasításomról, hogy ne siettesen, amikor etet. És egy falat ízletes csirkehús nem a nyelöcsőbe, hanem a légcsőbe került. (Az utolsó években, amikor a Baycrestben évenként elvittem anyámat a folyosót felügyelő orvoshoz, egyúttal aláírtam egy iratot: „Do not resuscitate.” Vagyis, ezzel arra kértem őket, hogy kritikus helyzetben, ha és amikor Mrs. Rott rosszul lesz, elveszíti az eszméletét, hagyják békén, ne kínozzák, ne csövezzék be a tüdejét, és ne alkalmazzanak másmilyen fájdalmas beavatkozást az újraélesztésére. Bocsáss meg, anyu!)

Most pedig nézd csak meg, anyu, mit fundált ki még a kisebbik fiad!

Ez év tavaszán Kanadában, Nagy-Britanniában és sok más országban is széles körben megünnepelték, hogy II. Erzsébet királynő hatvan éve lépett trónra. A színes felvonulásokon, hangversenyeken, tévés adásokban gyakran főlemlegették 1952. február 6-át, bemutatták azoknak a napoknak az eseményeit. Megfogtak a szép ünneplések, és eszembe jutott, hogy nagyon régen tudok erről az eseményről. Akkor, 1952-ben a Rekord–1949 márkanévű rádióm beszámolt Londonból erről, s a naplóm hatvan éve őrzi ezt az emléket. Hiszen ez is része az életemnek.

Pár éjszakán álmatlanul hevertem az ágyban: „*Mi volna, ha levelet írnék a királynőnek? Ó, dehogy! Most más sem hiányzik neki, mint az én levelem. Inkább a könyveimet kéne elküldenem. De hogy küldjem el? Persze, sok könyvet küldenek a királynőnek... Úgy érzem, sok érdekeset találna a könyveimben, ha csak egy kicsit beléjük nézhetne... De nem éri meg! Meg elég bonyolult. És ha mégis megpróbálnám?*”

Két napi izgalom és a múltam eseményeinek újólagos elemzése után öt oldalas őszinte történetet írtam meg II. Erzsébet Őfelségének. Gratuláltam trónra lépésének hatvanadik évfordulójára, röviden elmondtam, mi lett a szüleim sorsa, meséltem a Rekord–1949 típusú rádióról, s arról, hogy azon hallottam a

trónra lépéséről. Aztán a kanadai rokonaim megható befolyásáról, akik mind hűséges alattvalói Őfelségének, és arról, hogyan alakultak át a fogalmain, mi a szerepe a királynőnek az államban. S arról az ünnepélyes pillanatról is, amikor a családuink, Regina mama, mi Iyával és a három gyerekünk, ott álltunk a bíróság előtt, és letettük az állampolgársági hűségesküt II. Erzsébet Őkirályi Felségének.

A levelet oroszul írtam, aztán nem kis nehézség árán a lehető legjobban angolra fordítottam, aztán jól megkurtítottam. De még mindig nem tudtam rászanni magam, hogy elküldjem. Másrészt még mindig megvolt bennem az a naiv kívánság, hogy a levéllel együtt a két könyvemet is eljuttassam Őfelségének. Az egész tervet megtartottam magamnak, de kerestem valakit, aki legalább tanácsot adhatna.

A gyerekeim tudomást szereztek az ötletemről, ám szkeptikusan lebeszélni próbáltak róla. Nagy nehézségek árán, kalandos úton sikerült megszerezni a derék és fáradhatatlan Joe Volpénak, volt parlamenti tagnak, a körzetünk képviselőjének az e-mail címét. Földidézve a múltbeli találkozásainkat, arra kértem, hogy találkozhassak vele, de olyan kategorikus visszautasításban volt részem, hogy köszönetet mondva elnézést kértem, amiért zavartam. Elkeseredtem.¹⁰ Lemondtam arról, hogy elküldjem a könyveimet, aztán indultam a postára, és csak a levelet adtam fel Londonba.

A tévé továbbra is bemutatta a hatvanéves évforduló, „a királynő gyémánt jubileumának” ünneplését. Közben mintha meg is feledkeztem volna az elküldött levélről. Ám tíz nap múlva a postaládából kihúzott köteggben fölfedeztem egy szép borítékot. Elcsodálkoztam, aztán zavarba jöttem: a vörös államcímer az „ER”-rel¹¹, s a feladás helye a pecséten a Buckingham Palota.

¹⁰ Persze, őszintén sajnálom, hogy a legutóbbi választáson Joseph Volpét nem választották újra a parlament tagjává. A Liberális Párt tagja, amely rövid időre hibás döntést hozott, amikor M. Ignatyjevot választotta meg vezetőjének. Joe Volpénak eszébe sem jutott, hogy a körzetünk minden szavazatát megkapta volna, ha független jelöltnek nyilvánítja magát.

¹¹ Az „ER” az Elisabeth Regina (latin), vagyis az angol Queen Elisabeth, az Erzsébet királynő rövidítése.

Ó, Istenem! Hiszen ez a VÁLASZ!... Választok, még hozzá milyen gyorsan! Március elsején küldtem el a levelet Londonba, s a borítékon ott áll az elküldés dátuma, a március hetedike. Odahívtam Iyát, és izgatottan felnyitottuk a borítékot.

Először egy háromba hajtott jó minőségű füzet akadt a kezünkbe, amelynek szétnyitott másolatát az alábbiakban közlöm.

Láthatóan ez volt a rendszeresített válasz, amelyet a királynő titkársága küldött válaszként a jubileum alkalmával érkezett gratulációkra. Mindkét oldalán Őfelsége három-három fényképe, amelyeket különböző években készítettek. A lap középső részén ez állt:

„Buckingham Palota

Őszinte köszönettel vettem hűséget és támogatást kifejező szavait, amelyeket volt olyan kedves megírni trónra lépésem hatvanadik évfordulója alkalmából.

Elisabeth R, 2012.”

Váratlanul még egy papírlap kukucskált ki a borítékból, fejlécén a Buckingham Palota felirattal. Ezt személyesen nekem címezték:

BUCKINGHAM PALACE

6th March 2012

Dear Mr. Rot

The Queen wishes me to write and thank you for the letter and kind message which you sent on the occasion of Her Majesty's Diamond Jubilee.

The Queen was moved by your poignant account of your family's early life in Hungary, their move to Russia, the many deprivations you and they suffered during the war, the loss of your father in a Siberian prison camp and, after many years of hardship, your finding asylum in Canada where you are now proud to declare yourself a Canadian citizen.

Her Majesty has been deeply touched by the loyalty and support she has received throughout her long reign from her subjects both at home and within the Commonwealth, and The Queen greatly appreciated the trouble you have taken to write down your own story especially for her.

Her Majesty sends you and your family her good wishes, and I am to thank you very much once again for the kind message which you have sent in this, The Queen's special year.

Yours sincerely
Annabel Whitehead

Lady-in-Waiting

Mr V Rot

„Buckingham Palota 2012. március 6.

Kedves Mister Rott!

A Királynő kívánságára írok, s köszönöm levelét és az Őfelsége gyémánt jubileumára küldött jókívánságait.

A Királynőt meghatották azok a súlyos megpróbáltatások, amely családja osztályrészéül jutott, először Magyarországon, aztán az Oroszországba költözés után, a háború alatti nélkülözésük és szenvedésük, apjának elpusztulása a szibériai szovjet büntetőtáborban, s az is, hogy sokévnnyi nehézség után menedéket talált Kanadában, ahol ma már büszkén nevezheti magát kanadai állampolgárnak.

Őfelségét mélyen meghatotta az a hűség és támogatás, amelyben hosszú uralkodása folyamán részesült mind angliai, mind pedig a Brit Nemzetközösségben élő alattvalói részéről, és nagyra értékeli a gondosságát, amelyre támaszkodva megírta saját életének történetét külön Őfelsége számára.

Őfelsége jókívánságát küldi Önnek és családjának, én pedig még egyszer nagyon köszönöm Önnek a kedves levelét a jókívánsággal, amelyet idén, a királynőnek oly fontos évben küldött.

Őszinte híve: Annabel Whitehead (szolgálattelvő) udvarhölgy.”

Drága Regina mama! Mindnyájan izgatottan örülünk ennek a Londonból érkezett levélnek. Már nem volt idő, hogy megkapd, de végül csak megérkezett. Berámázzuk, és az itthoni könyvtárunkban akasztjuk ki a többi gratuláció mellé, amelyeket kaptál. Mert ez a levél elsősorban a tiéd. Te vagy a vezetőnk és a megmentőnk, aki életet adott nekünk. Te vagy a mi boldog nagycsaládunk királynője. Köszönjük!

Toronto, 2012. szeptember 28.

4.

GÉZA

Sokáig én magam sem tudtam annak a nagy részéről, ami Regina mama gyermekkorában történt, s amit ebben az írásban akarok elmondani. Egészen addig nem, amíg családunk élvezni nem kezdte az életet a szabad világban, utazgattunk, és számtalan amerikai rokonunkkal találkoztunk. Ez tette lehetővé, hogy komolyan nekilássunk a nagyapám, Spielberg Hermann családjának családfáját összeállítani. S akkor fokozatosan, lépésről lépésre sok mindenre fény derült.

Mivel a Szovjetunióban állandó rettegésben éltünk, az én okos anyám eltitkolta, többek között előlünk, a gyerekei elől is, mik voltak ifjúkorának „titkai”: miből éltek, hány testvére volt, hová költöztek. Csak annyit tudtunk, hogy anyánknak van egy Jolán nevű húga, aki Budapesten él, és hogy az anyjuk, Vilmos bátyjuk családjával egyetemben, Auschwitzban pusztult el.

Az a tíz év, amely ráment a családfa összeállítására, szinte észrevétlenül röppent el, és nagyon sok fölfedezést, izgalmat, örömet és büszkeséget hozott. Csodával határos módon egyszerűen semmivé lett a kisgyermekkoromban gyökerező magányérzetem, amikor a Szovjetunióban élve mindig csak hárman voltunk: anyu, Józsi és én. Semmi nagynéni, nagyszülők, unokatestvérek. Magunkban voltunk, negyedikként az állandó félelem lakott velünk, merthogy „a nép ellensége”-nek családja voltunk.

A családfakutatás legcsodálatosabb felfedezése az volt, hogy a Spielberg családban a mi Regina mamánk a tizenkettedik gyerek tizenhárom közül. Nagyjából kétéves volt, amikor három bátyja, akkor még fiatal legénykék, Amerikába utaztak, mert azt remélték, Hermann bátyjai, „az amerikai nagybácsik” segítségével: a nagycsaládnak harminckét leszármazottját deportálták a fasiszták Garadnáról és Magyarország más tájairól, és ölték meg Auschwitzban.

Nagyapám első felesége, Sára 1889-ben halt meg. Garadnán nem volt zsidó temető, ezért a leleményes Hermann fél kilométerre a házuktól, a saját földjén alapozta meg a Spielberger család családi sírboltját, ahová elsőként Sárát temették el. Hermann arra számított, hogy utána a többi családtag is ugyanott fog nyugodni. Ám az élet másként intézte: azóta több mint száz év telt el, és azon a helyen csak két sír van, Sáráé és magáé Hermanné. Az Auschwitzban elégetett családtagok mellett pedig több mint száz leszármazott nyugszik amerikai, torontói és budapesti zsidó temetőben.

Minderről már beszéltem a könyveimben. Most csak a régi Garadna életének azokat a részleteit írom le, amelyek segítenek elképzelni és emberségesen fogadni jelenlegi hősnőnek, akiről a fejezet a címét kapta, távolról jött üdvözlétét.

Hermann Spielberger általunk felkutatott utódai szívesen segítettek a családfakutatásban, és őszintén örültek a tőlünk kapott kész példányoknak. Ez az érdekes dokumentum megmutatja, hogy a nagyapám tizenhárom gyermekének többségéből ugyancsak nagycsaládos szülő lett. Csak hárman, Géza, Hermina és Jolán nem hagyott maga után utódot.

Jolán volt az utolsó, a tizenharmadik gyermek a családban. Nyolcvanöt évet élt. Első férje a holokausztban pusztult el. A háború után másodszor is férjhez ment, de gyereke nem született.

Hermina volt a hetedik gyermek a családban, de ő nem sokkal a születése után meghalt. A sírját nem sikerült felkutatnunk.

Spielberger Géza a hatodik gyermek volt a családban. Mindössze négyéves volt, amikor Sára, az édesanyja harmincöt évesen meghalt. A családfő hamarosan új asszonyt hozott a házhoz, a tizennyolc éves Júliát, aki még két gyereket, Herminát és Zelmát szülte neki. Ám Júlia csak hat évig bírta a férje bonyolult, robbanékony és szélsőségekbe hajló természetét. Akkor otthagya a családját, és Amerikába szökött.

1895 júliusában a szép Fanni Friedenberg huszonkét évesen, bátran beleegyezett, hogy Hermann harmadik felesége legyen. Ugyanabban a faluban, Garadnán, ugyanabban a házban még öt gyereket szült a nagycsaládba, közülük Regina, az én anyám volt az utolsó előtti.

Amikor befejeződött a Budapest – Miskolc – Kassa vasút építése, a család elveszítette a jövedelmet abból az üzletből, amely hosszú évekig kitarzott: ugyanis a postakocsi, amely ezt az útvonalat szolgálta ki, náluk váltott lovakat. Ekkor leválasztották a ház első részét, a négy ablak közül kettőt a garadnai Fő utcára nyíló ajtóvá alakítottak, s a család megnyitotta a falu első kocsmáját és egy kis vegyesboltot.

1910-ben, ötvenkilenc éves korában meghalt Spielberger Hermann. A családról teljes egészében Fanninak, a harminchét éves özvegyasszonynak kellett gondoskodnia. A gazdaság irányításának terhe Gézának, a huszonöt éves nagyfiúnak a vállát nyomta. Bár addigra már sikerült férjhez adni Gizát és Szerént, de a házban még maradtak gyerekek: Etel (14 éves), Margit (12) Vilmos (11), Riza (10) és Jolán (6 éves). Meg aztán a férjhez adott lányoknak is állandó anyagi támogatásra volt szükségük. A család eladta a tulajdonában lévő földet.

Gézát igazi családfővé és -fenntartóvá teszi a gazdaságért végzett szorgos munka és az anyjának nyújtott hatalmas segítség. A család minden tagja örökre hálás volt neki ezért. Csak mostanában jutott eszembe, hogy gyerekkoromban, Bobrujszkban Regina mama gyakran emlegette Gézát, a bátyját.

Spielberger Gézát behívták az osztrák–magyar hadseregbe, és 1915-ben el-esett az orosz fronton Ukrajnában, az első világháború egyik csatájában. Attól

a pillanattól a tizenhat éves Vilmos lesz az anyja nélkülözhetetlen segítője és a gazdaság vezetője.

Az olvasók emlékeznek rá, nekem meg örökké a szemem előtt van 1944 tavaszának, áprilisának az a szörnyű képe, ahogy a garadnai utcán végigmegy Fanni, a nagyanyánk (71 éves). Vilmos (45 éves) támogatja féltőn, mellette Elza, a felesége, és a két fiuk, Géza (14 éves) és Egon (8 éves). Utoljára mennek végig azon az ismerős utcán. Őrség kíséri őket. Auschwitzba deportálják őket.

Postai levelezőlap 1928-ból. Felirata: „Üdvözet Garadnáról. Spielberger Herman özvegyének vegyeskereskedése és a rendőrőrs”. Az üzlet előtt Spielberger Fanni ül, fia Vilmos, feleségével, Elzával mögötte áll.

A családom és Spielberger Hermann összes leszármazottja, a máshol föl találtak és a közelünkben élők is áhítatosan és büszkén őrzik családjuk minden tagja életének és tetteinek emlékét, különösen azokéit, akik családjánk idősebb hajtásai és levélkéi. Az olvasók és a hallgatóim pedig segítenek, hogy végtelenül büszke legyek a megírt könyveimre és a többször elmondott történetekre, amelyek újra felidéznek családjunk őseinek derék tetteit és az emléküket.

2009 novemberében fejeztem be a visszaemlékezéseim vaskos második kötetét, *A fölfedezés öröme*. Következett a magyar és az angol fordítás. Aztán jött a csomagolás és a postázás a világ minden tájára, az orosz Ulan-Udétól és Tomszktól Izraelig és Kaliforniáig. Iya társaságában beutaztam a világot, hogy bemutassam ezt a könyvet.

Az egyik ilyen találkozóra 2010. december 4-én került sor Garadnán, amelyet nagyon megszerettünk az utóbbi huszonöt év alatt. Mint mindig, Paulo

Marianna, az idősek klubjának igazgatója és a munkatársnői jól megszervezték a találkozót. A klubteremben nagy asztal állt, gyümölcssel és tortával. A helyek többségét már elfoglalták. Marianna közölte, hogy megkapta a szavazatok többségét, így ő lett a falu polgármestere. Arra kért, halasszam el negyedórával a beszédemet: „A falu hosszú, és már sötét van, biciklizni veszélyes, az emberek gyalog jönnek.”

Abban a pillanatban odalépett hozzám egy rokonszenves fiatal nő, és ezt suttogta:

– *Rott úr! Beszélni akarok magával, de ennek bizalmasan kell megtörténnie.*

Egy kicsit zavarba jöttem, de aztán nyomban feltaláltam magamat:

– *A beszédem után még dedikálnom kell néhány könyvemet. Utána még maradok, s akkor nyugodtan beszélgethetünk.*

A nő már majdnem megfordult, amikor meggondoltam magam:

– *Persze, még van egy negyedóránk. Ha akarja, már most elkezdhetünk beszélgetni.*

Közelebb lépett hozzám, és óvatosan, suttogva beszélni kezdett:

– *Barna Ibolyának hívnak. Az apám azt mesélte, hogy a nagyapám, Kurucz István az Ukrajnában 1915-ben elesett Spielberger Géza törvénytelen fia volt.*

Először fogalmam sem volt, miről beszél. Aztán mintha bomba robbant volna a fejemben: „*Mit is mondott ez a nő? Talán valami szélhámos. Lehet, hogy Gézának volt egy gyereke? De ki tudhat erről? Ki volt képes és ki elől eltitkolni? Erkölcstelennek tartották? Szégyellték? Ugyan, hagyj, Vladimir! Hová tévednek a gondolataid? Hiszen ez az életünk soros csodája! Itt áll előtted egy nő, akinek Géza vére folyik az ereiben. Nehéz töprengésen van túl az, aki ebben az országban, ebben a faluban önként bevallja, hogy részben zsidó vér folyik az ereiben. Ezzel már átlépte a határt. Rájött, hogy semmin se lehet változtatni. A testvérünk!*”

Megöleltem a nőt és felkiáltottam:

– Iya! Gyere ide!

Az első sorban ülő feleségem odajött és meghallotta, amit Ibolya mondott:

– *Ez csoda! Elmentem Mariannához, és véletlenül megláttam a Szenvedésből vigasz című könyvét. Kölcsön kértem. Nem tudtam letenni, egy éjszaka végigolvastam. Rájöttem, hogy van bennem valami, ami Reginára, az édesanyjára emlékeztet. Garadnán senki sem tudja, hogy a nagyapám...*

Iya azonnal felfogta, mi történt, és ki ez a nő. Sietve megölelte, megcsókolta Ibolyát, aki hadarva folytatta:

– *Írtam magának egy levelet magamról. Arra gondoltam, ha ma este nem tudunk beszélni, akkor legalább a levelet odaadhatom.*

Ekkor Marianna lépett oda hozzánk, aki egy kicsit elcsodálkozott a furcsa társaságon, és megkért, hogy kezdjem meg a beszédemet. A történetek annyira felizgattak és úgy örültem neki, hogy igen sok humorral és számtalan viccel mutattam be *A fölfedezés öröme* című könyvemet, hirtelen még a magyar tudásom is

gazdagabb és árnyaltabb lett. A teremben jókat nevetgéltek, néhány hallgatónak még a szeme is könnybe lábadt a kacagástól. Feledhetetlen este volt ez Garadnán, az őseimnek ebben a távoli falujában, amelyben a lakosok száma folyton fogy, ma már ötszázan sincsenek. A hallgatók melegen megköszönték a bemutatót, és mosolyogva távoztak. Bordás Gábor, a magyar barátunk, aki a sofőrünk és a segítőnk, a könyvbemutatókon általában a terem végében szokott ülni a dobozba rakott könyvekkel. Odalépett hozzám, és közölte, hogy a hallgatóság mind a hat könyvet megvette, amit magunkkal vittünk. Néhány ember meghagyta a címét, mert megígérte nekik, hogy a következő héten elküldi nekik a könyvet.

Azon az estén még vissza kellett érnünk Budapestre, ezért csak néhány percet tölthettünk Ibolyával. Az este emlékére csináltunk egy fényképet.

Az első találkozás Barna Ibolyával. Garadna, 2010. december 14.

Mégis sikerült egyet-mást megtudni tőle. Először az apjától, Barna Gyulától hallotta, hogy rokonok vagyunk, aki nemrégiben elmondta neki, hogy: „*Apám nem sokkal a halála előtt elmondta, hogy tudjak róla, Kurucz István, a feleségem apja, vagyis az apósom Spielberg Géz fia volt. Istvánnal barátok voltunk, és egyszer megosztotta velem ezt a titkot.*”

– *Azt hiszem, jobb, ha erről a faluban nem tudnak* – mondta Ibolya. – *De Mariannának el kell mondanom.*

Ibolya Garadnán él a szüleivel és a férjével. A szomszédos falvak közös pénzügyi szervezetében dolgozik. Azt mondta, hosszú levelet ír nekem mindarról,

amit tud. Azzal az ígérettel váltunk el egymástól, hogy nem veszítjük szem elől egymást. A búcsúzáskor Ibolya azt mondta: *„Nagyon örülök, és büszke vagyok arra, hogy Iyával ilyen szeretettel beszélgettek velem.”*

Két hét múlva levelet kaptunk Ibolyától Torontóban. Részletes, kétoldalas levelet küldött, három fényképet a családjáról, egy táblázatot a rokonságról és a születési dátumokról, sőt még egy vázlatot is, hogyan kapcsolódnak a Spielberger családfához. Nagyon okos, értelmes asszonynak bizonyult. *Vladimir bácsinak és Iya néni*nek szólított minket, ahogy rokonok közt szokás. Az engedélyével alább közlöm a levelének a tartalmát:

„Kedves Vladimir bácsi és Iya néni!

Végre véglegesség téve a levelet, ma kinyomtatom, és holnap postára adom. Mentegetőzhetnék amiatt, hogy csak most küldöm el a levelet, de nem akarom Önt ezzel terhelni, és leginkább magammal kell rendezni ezt, kérem, hogy bocsássa meg nekem. Elkezdtem írni már decemberben, de mindig eszembe jut valami, amit szeretnék rajta javítani, hol írok hozzá, hol kitörlök belőle.

Ez a könyv, illetve ennek olvasása adott »bátorságot« számomra, hogy rákérdezzek édesapámtól (mivel, tudtam, hogy ő tudja), hogy az én – anyai – nagyapámnak, Kurucz Istvánnak ki volt az édesapja. Mindig tudtam, hogy leányanyaként hozta őt a világra édesanyja – aki dolgozott Spielbergeréknél –, és a családban nem beszélt senki arról, hogy az én nagyapámnak ki volt az édesapja.

Úgy érzem, hogy ez a könyv nem véletlenül került a kezembe – Marianéknál láttam meg, én addig nem is tudtam, hogy léteznek ezek a könyvek –, hanem ennek így kellett lennie, mivel ez vezetett el ahhoz, hogy megtudjam a titkot, és megismerhessem Önt, az Önök életét és rokonságát. Engem ez örömmel tölt el, mivel nem kell már úgy leélnem az életemet, hogy ne tudjam ezt, ami eddig titok volt.

Az ön könyve, és a benne megtalálható családfából láttam, hogy ki is volt az én drága nagyapámnak az édesapja. A faluban mindig lehetett hallani, hogy ő is zsidó, de én, mint a legkisebb unokája, felnőtt fejjel már nem beszélhettem vele erről, mivel 13 éves koromban nagy bánatomra ő elhunyt. A családban erről a dologról soha nem beszéltünk, ahogy az már lenni szokott, az érintett tudja meg utoljára.

Én ezt a dolgot – de erről már beszéltünk telefonon – nem szégyellem, mivel én nem tehetek róla, nincs miért szégyenkeznem, ez akkoriban így történt. Örömmel vettem tudomásul, hogy Ön sem ítél el ezért a gondolkodásért, és megérti azt is, hogy nem akarok Garadnán pletyka, szóbeszéd tárgyává válni. Úgy gondolom, hogy mindenkinek van elég gondja, baja, amivel foglalkozzon, és mindenki foglalkozzon saját magával, ne pedig másokkal.

Az én dédnagyanyám Kurucz Terézia volt, akinek házasságon kívül született 2 gyereke, és a második gyereke volt az én drága nagyapám, Kurucz István, akinek az édesapja Spielberger Géza volt. (Nagyapám testvérének

[Margitnak] nem tudom, hogy ki volt az apja, csak azt tudom, hogy csak anyáról voltak testvérek, édesanyjuk volt közös, édesapjuk nem.)

Emlékszem, drága nagyapám személyi igazolványában, születési anyakönyvi kivonatában az apja neve nem került feltüntetésre, mivel házasságon kívül született. (Ezért kapta az anyja vezetéknévét.) Körülbelül 10 éves koromban, megkérdeztem nagyapámtól, hogy: Nagyapa, te nem tudod, hogy ki volt az édesapád?, ő azt felelte, hogy: Nem. Tehát, nagyapám, nem mondta el, hogy ki az ő édesapja. Nem tudom, hogy nem tudta, vagy nem akarta elmondani. Mentségére legyen mondva, hogy nem tudhatta, hogy mi vár még ránk a jövőben, és gondolhatta, hogy lehet, hogy jobb, ha nem tudom.

Nagyapám a II. világháborúban megjárta a frontot, volt lágerben is, de hála a Mindenható Istennek, hazajött egészségben. Beszélt, és emlékezett még az orosz nyelvre, a lengyelre is, okos ember volt. Gyerekként sokat mesélt nekem erről nagyapám, sajnos ezek nem mesék voltak, hanem a kegyetlen valóság. Nagyon bánom, hogy ezeket a régi történeteket én nem írtam le, de ezen már nem tudok változtatni, bármennyire is sajnálom.

Az egyik fényképen, amelyet e levélhez tettem, nagyapámat, mint katonát látni, illetve, 1965-ben készült másik két képen az egyikén a feleségével, a másikon a 3 gyerekével láthatóak. A fehér blúzban van az én édesanyám, Mária (akit itthon Marikának hívnak), középen József, és a másik oldalon Terézia (akit itthon Terikének hívnak) – nagyapám mögött. Azért, ha látnak valami hasonlóságot nagyapám és bármelyik Spielberger rokon között, kérem, jelezze ezt nekem, hiszen, ha fényképeket látunk, mindenki azt nézegeti, hogy hasonlít-e valakire, én is kerestem a könyvben található fényképek és nagyapám közti hasonlóságot.

Soha nem értettem, hogy miért érdekel engem a zsidók sorsa, szokásaik, miért szeretnék elmenni Auschwitzba. Valószínűleg azért, mert – egy nálunk ismert közmondással élve –, a vér nem válik vízzé, valószínűsítem, hogy ezért van ez az érdeklődés bennem.

Kérem, bocsássa meg, ha véletlenül valami olyat mondok, írok, kérdezek, ami az Önök vallásával nem összeegyeztethető, ez tájékozatlanságom miatt van, mivel én nem ismerem az Önök szokásait, ezért ha valami ilyesmivel megbántom Önt, kérem, nézze el nekem, és tájékoztasson arról, hogy Önöknél ez vagy az nem illendő, nem beszélhetek róla, és ezeket igyekszem megtanulni és nem elkövetni többé.

Elmesélte gyermekeinek a találkozásunkat, mit szóltak hozzá? Remélem, hogy nem vették tolazkodásnak tőlem.

Ezzel zárom soraimat, mindenkinek jó egészséget, hosszú életet kívánok szeretetben, boldogságban, békességben.

Találkozás reményében, szeretettel:

Barna Ibolya. Garadna, 2011. január 9.”

Az Ibolyától érkezett képek egyike. Géza fia, Kurucz István (1906–1990) feleségével Máriával (1912–1997).

Géza fiának, Kurucz Istvánnak és Máriának, a feleségének három gyereke született. A legkisebb lányuknak, akit szintén Máriának hívtak, 1977-ben született meg a lánya, ennek a történetnek a hősnője, Ibolya. Sajnos, Spielberg Gézáról nem maradt fénykép, de István egyes vonásai a fényképen, a széles orr, az elég közel ülő szempár, a nagy fül, nagyon hasonlítanak azokhoz a vonásokhoz, amelyek nyilvánvalóak a nagyapám első feleségétől, Sárától született utódokon. Könnyen meg lehet győződni erről, elég, ha az ember ránéz Lajosnak és Mórícnak, Géza két bátyjának a fényképére. A családom is észrevette ezt a hasonlóságot. Tehát Hermann nagyapa utódainak száma eggyel növekedett.

Kurucz István és Mária (ülnek). Mögöttük állnak gyermekeik (balról jobbra), Teréz, József és Mária (Ibolya édesanyja).

Kurucz István, a kép 1943-ban ábrázolja, azelőtt, hogy a magyar hadsereget a keleti frontra vezényelték.

Ibolyával rendszeresen váltottunk egymással e-maileket, telefonáltunk egymásnak, szívesen megosztottuk egymással az új híreket. Szeptemberben Ibolyának fia született, akit Matiasznak (Mátyásnak) kereszteltek, s amikor 2011. november 21-én, legközelebb Magyarországra utaztunk, Iyával vendégségben voltunk a Barna családnál. Régóta Garadnán laknak, a Fő utca 66-os számú házában. Nagy szeretettel fogadtak minket. Mindenki figyelmének a középpontjában a kéthónapos Mátyás állt. Ibolyáról kiderült, hogy rendes, okos asszony, aki gyakorlatilag az összetartó család fejének számít, meg aztán egy-két Spielbergert is sejteni lehet benne: a pontosságot, a nyíltságot és határozottságot.

Ibolya családja mutatott néhány fényképet az akkor harmincnyolc éves nagypapjukról. A tábori posta hozta el őket 1944-ben Ukrajnából.

Onnan, ahonnan majdnem harminc éve nem adatott meg visszajutnia a dédapának, Gézának.

Mária mama ízletes vacsorát főzött. A levegő teli volt az igazi falusi tyúkleves gazdag illatával, amelyet mesteri módon fűszereztek. A vacsorán hat felnőtt vett részt, s nagyon csodálkoztunk, amikor Gyula, Ibolya apja biztosított bennünket, hogy a leveshez és a második fogáshoz elegendő volt egyetlen kakas a baromfiudvarukról, amelyet az érkezésünk előtt vágott le.

Gyula nagyon tetszett nekünk, egyszerű falusi ember, kevés szavú, sokat dolgozó ember, okos és jószívú, és egyáltalán nem iszik alkoholt. A tekintetéből vendégszeretet és őszinteség sugárzott. Mielőtt nyugdíjba ment volna, lótenyésztőként dolgozott, jelenleg a háztájin gazdálkodik.

– Gyula, hány tyúkod van? – kérdeztem.

– Pontosan nem tudom – felelte mosolyogva. – olyan negyven-ötven darab. De azonnal észreveszem, ha egy hiányzik.

A teához felszolgált hatalmas csokoládétorta és édes diós tekercs koronázta meg az együtt elköltött vacsorát. Feledhetetlen találkozás volt!

Első találkozásunk a Kurucz-Barna családdal. Balról jobbra: mellettem ül Ibolya, Iya karjában a két-hónapos Mátyással, valamint Ibolya szülei, Barna Gyula és Mária. Garadna, 2011. november 21.

Barna Ibolya családja. 2013. szeptembere.

Imádok mesélni erről a csodás garadnai találkozásról az amerikai és a kanadai rokonoknak. Csak látnák a hallgatók reagálását! Először a csodálkozás, némi gyanakvással vegyest, amelyet pillanatok alatt fölvált a lelkesedés. Sokáig nem térnek magukhoz. Bizony, ennek így kellett történnie, hogy a mi drága Gézáinknak is vannak utódai a földön.

Toronto, 2012 november

5.

ANNUS

Furcsa büntudat. Amikor érzem, hogy bocsánatot kell kérni, csak azt nem tudom még, hogy kitől. S mindez azért, mert a könyveimben kevés figyelmet fordítottam, érdemtelenül, Spielberg Hermann, a nagyapám negyedik gyerekének, Giza nevű lánya családjára, akit a házasságkötése után Landsmann Éliásnének hívtak. Utódainak többsége Budapesten él, de sosem tartottunk velük normális kapcsolatot. Amikor 2002-ben Magyarországra hoztam vagy két tucat amerikai és kanadai rokonomat, örök szégyenemre nemcsak hogy nem hívtuk meg a Landsmannokat a Pilvax Szállóban rendezett felejthetetlen szederünkre, de még csak nem is kerestük meg őket, hogy találkozzunk velük.

Az oka ennek az volt, hogy szoros függőségben éltünk Joe Weltmantól, ezért a családjában szem előtt kellett tartani azt a „hűségzónát”, amely az unoka-

Spielberger Gizella hatvanéves korában, a népes Landsmann család nagymamája.

testvérem agyszüleménye volt, s amelyet féltékenyen megkövetelt és őrzött, ahogy csak a nehéz természete és következtelen viselkedése diktálta. Igen együgyű volt a kiindulópontja: a családjának nem szabad barátkoznia senkivel, akit ő bármilyen okból nem szível.

Az igazság kedvéért el kell mondani, hogy a Landsmannoknak amellet, hogy mindkét oldal örökölte a negatív Spielberg-géneket, megvoltak a maguk „logikus” okai arra, hogy sokunkat ne szeressenek. Szegény iparos család voltak, az apa és a két idősebb fiú bádogos. Göncön éltek.

1937-ben meghalt Landsmann Éliás, a családfő, Gizella, a felesége magára maradt a kilenc gyerekekkel. A háború véresen és kíméletlenül átgázolt a családon, sem Gizellát nem kímélte, aki Auschwitzban pusztult el, sem négy gyerekét, sem a vejét, Weisz Bélát, aki a kisebbik lányának,

Landsmann Gizella és Éliás gyermekeikkel. A legkorábbi fényképek egyike. Hátról állnak: Sándor, Gyula, Dezső és Annus. Ülnek: Éliás, Gizella és Rózsi. Elöl állnak: János, Terka és Irén. 1916.

Irén, Rózsi, Annus, Sándor és Dezső, Landsmann Éliás és Gizella gyermekei apjuk sírjánál. 1944. április 6.

Terkának a férje volt. Mindből hamu lett az auschwitzi krematóriumban. Öt gyerek túlélte a borzalmakat, de bőszültté tette őket mindaz, amit a háborúban átéltek, s miután a Vörös Hadsereg felszabadította őket, a háború utáni Magyarországon őszintén elfogadták a marxizmust és a szovjet ideológiát, és sikeres karriert futottak be. A mi Szovjetunióban élő családunk elfogadhatatlanná vált számukra, hiszen egy letartóztatott „nép ellensége”-nek a családja volt („úgy-mond, ha egyszer letartóztatták, biztos megvolt rá a jó ok”...), Joe Weltman pedig, a Kanadában sikeres üzletember, aki az unokatestvérük volt, „burzsuj volt, a szocializmus ellensége”.

Az egyik családtagról már írtam a visszaemlékezésem első kötetében:

„1987-ben Budapesten először találkoztam unokatestvéremmel, Láncos Jánossal. Addig mindig került ez a találkozást valahányszor a Szovjetunióból érkeztem Magyarországra, pedig sokszor próbálkoztam. A szocializmus alatt ugyanis évekig az IBUSZ, a magyar utazási iroda igazgatója volt, én meg, különösen azután, hogy „elfelejtettem hazatérni Kanadából”, alkalmatlan rokon voltam neki. Végül nagy nehezen akkor sikerült rábeszélnem egy találkozóra, amikor már nyugdíjba ment. Ráadásul a fogadott fia éppen akkor részesítette nagy meglepetésben, ugyanis nyugaton maradt egy olaszországi turistaút alkalmával.

– *Huszonhét-huszonnyolcban Miskolcon tanultam a héderben* – emlékezett vissza János, némileg bátorságra kapva. – *Csütörtökönként a szüleidhez, Rizához és Ferihez jártam ebédelni. Riza azonnal nekifogott a nevelésemhez, ám Feri nagyon figyelmes és jó ember volt. Tudod, kik a Spielbergerek? Akik egész életükben mindenkit ki akarnak oktatni.*

Lehet, hogy igaza volt. Mellékesen, Láncos János eredeti neve Landsmann Ármin volt, de akkoriban, amikor Magyarországon „a szocializmus építése” folyt, ajánlatos volt eltitkolni az efféle neveket, ahogy a származást is.”

A naplóban még találtam pár sort, amelyet ez után a találkozás után írtam le: „János autóbusszon érkezett a velünk való találkozóra. Már a telefonban figyelmeztetett, hogy csak engem akar látni, ezért kettesben ültünk le az udvaron lévő padra. Iya és Szabó az ablakból nézett minket.

– *Szegények voltunk* – mesélte János. – *Apám bádogos volt. Nem szerette a vállalkozókat. Spielberger nagyapa olyan volt Garadnán, mint egy feudális nagyúr.*

János csak nagy nehezen ment bele, hogy feljöjjön a lakásba, és megismerje Iyát és a gyerekeket. Mindnyájan tetszettünk neki. Meg akartam ajándékozni a családfával, amelyet kíváncsian megnézett, aztán mégsem vitt magával. A búcsúzásakor összecsókolóztunk. Kért, hogy adjam át üdvözlétét Rizának.”

Szóval, akkoriban nem kerültünk közel a Landsmannokhoz. Múltak az évek, János, a három lánytestvére és az öccse meghalt. Csak a gyerekeik maradtak. Joe Weltman is meghalt. Eltűnt minden kapcsolat. De az élet gyakran megteszi a maga észrevételeit.

2011. november 14-én egy késésben lévő járáttal érkezünk Iyával Budapestre. Bordás Gábor, a barátunk és a sofőrünk várt minket a reptéren, és kész volt azonnal Kassára és Encsre vinni minket, mert mindkét helyen könyvbemutatóm volt. Gábor odaadta nekem a mobiltelefonomat, amit mindig ő őrzött, s amelyet csak akkor használtam, amikor Magyarországon voltam, és csodálkozva megkérdezte:

– Vladimir, van még unokahúgod Jutka mellett, aki Budapesten lakik? Erről sosem hallottam.

– Nincs – mondtam magabiztosan.

– Amíg rátok vártam, valami nő háromszor is keresett a telefonodon. Beszélni akar veled. Azt mondta, az unokahúgod. Mondtam, hogy nem lehet, mert nincs már olyanod. De bizonykodott, és meghagyta a telefonszámát. Editnek hívják.

„Edit? Edit! – gondolkodni kezdtem. Igen, a Landsmannok közül. Jó harminc éve Joe Weltman meghívta az egyiket Torontóba. Varga Editnek hívták, értelmes, erélyes fiatal nő volt. Tőle és később Lános János bácsitól gyűjtöttük össze a családjukról az adatokat a családfához. Tetszett nekünk, de csak akkor, egyszer találkoztunk. Az apja, Landsmann Sándor Giza (Spielberger) egyik gyereke volt, aki az anyjával együtt elpusztult Auschwitzban, ám Edit és az anyja, Margit (Klein) életben maradt.

Azonnal felhívtam és bemutatkoztam. Mély női hang válaszolt:

– *Vladimir, Varga Edit vagyok. Emlékszel rám? Találkoztunk, amikor vendégségben voltam Kanadában Joe Weltmannál. Nagyon érdekes dolog történt: megvettem egy boltban az első könyvedet. Elolvastuk, tetszett, de a másodikat nem árulják. Megkerestük a kiadót. Tegnap odamentem, találkoztam Mezey Katalinnal. Odaadta a második kötetet, és mondta, hogy ma érkezel Magyarországra. Ő adta meg a telefonszámomat.*

Őszintén örültem a hírnek és annak is, hogy megtalált. Fölmerültek bennem a múlt emlékei. Mondtam, hogy Szlovákiába és Észak-Magyarországra utazom, egy hét múlva térek vissza Budapestre, ahol Iyával a Termál Hotelben szállunk meg. Örömmel meghívom egy kávéra őt és minden családtagját, akiket el tud hozni.

November 23-án került sor erre a meleg, őszinte és feledhetetlen találkozásra. A megbeszélt időpontban négy „idegen” lépett oda hozzám a szálló előcsarnokában. Varga Edit volt Péterrel, a hatvanöt éves fiával, Zsombor Pannival, az unokatestvérével, és annak férjével, Istvánnal. Panni a háború után született, amikor az édesanyja, Landsmann Terka, aki elveszítette a férjét a holokausztban, másodszor is férjhez ment.

Meghívtuk a vendégeket a szobánkba. Alaposan megnéztük egymást, aztán szemügyre vettük a fényképeket. Edit három évvel korábban veszítette el a férjét. A külsejében és a jellemében is könnyen felismerhető a hasonlóság közte és sok amerikai rokona, különösen Jeffrey Spielberg és Steven Spielberg között.

Találkozás Budapesten, 2011. november 23-án.

Annyira kellemes és szeretetteli volt a találkozás, hogy nem volt kedvünk beülni valami kávézóba, aztán a szálló egyik büféjében, amelyben a gyakori ottléteink miatt megszerettek minket Iyával, elfogadták tőlem a telefonos rendelést. Rövid idő múlva nyílt a szobánk ajtaja, és a magas, fehér sapkát viselő pincér betolta rajta a tálalókocsit, négy csésze kávéval, nagy adag, még párálló, friss palacsintával, amelyet mézes, tejszínes és forró csokoládés csészékkel raktak körbe. Ez éppen megfelelő körítés volt ehhez a feledhetetlen találkozáshoz. De a legfontosabb, hogy mindkét család őszintén megígérte, többé nem veszítjük szem elől egymást.

A következő alkalom, amikor a két család ismét közelebb került egymáshoz, 2012. április 18-án következett be, amikor – ismét csak Budapesten –, Iyával kibéreltünk egy nagy buszt, Edit pedig magával hozta a Landsmann család hét tagját, s vidám csoportunk elindult Garadnára. Már az aznap történtek is mutatják, micsoda örömteli és nevezetes nap volt ez: a falu klubjában Paulo Marianna, Garadna polgármestere és a falubeliek üdvözöltek minket. Utána meglátogattuk Spielberg Hermann és a felesége, Sára, valamint a holokausztban elpusztult harminckét rokon síremlékét. Találkoztunk és bemutattuk a többieknek az általunk újonnan fölfedezett Kurucz–Barna családot, Spielberger Géza utódait.

Spielberger Giza utódai indulnak Spielberg Hermann és családja emlékművéhez. Garadna, 2012. április 18. (Paulo Marianna felvétele.)

Spielberger Giza családja először keresi fel Herman és Sára sírjait. Garadna, 2012.

A Spielberger család három gyermekétől, Gizellától, Gézától és Reginától származó utódok páratlan találkozója. Garadna, 2012. április 18.

Encsen meglátogattuk Kercsi Imrének, a síremlék elhunyt készítőjének családját. Végül megérkeztünk borkóstolóra Tokajba, amelyet csodálatos ebéd követett. Visszafelé meglátogattuk Miskolcon, az Avas-hegyi zsidó temetőben Róth Józsefnek, a nagyapámnak a sírját. A Landsmann család remekül érezte magát, és szívből megköszönték ezt a feledhetetlen napot.

Amikor el akartuk hagyni a miskolci temetőt, Varga Edit vezetésével még egy sírt látogattunk meg, amely, mint mondta, nagy tiszteletben áll a családjában. Amikor odaértünk a sűrű bokor mögül kikandikáló, fehér márvány sírkőhöz, ezt olvastuk rajta: „Klein Zoltán 1902–1986.” Edit elmesélte azt a megrázó történetet, amely mindnyájunkat mélyen érintett, s amelyre nézvést úgy döntöttem, mindenképpen tovább kell adnom az olvasóimnak.

Mint már mondtam, Landsmann Éliás és az öt fia közül ketten bádogosként kerestek pénzt. Ezt a szakmát csak öt év inaskodással lehetett megtanulni. Éliás fiai közül az egyik, Landsmann Sándor, Varga Edit leendő apja 1926-ban feleségül vett egy miskolci lányt, Klein Margitot. Nem sokkal ezután a családi társulásba belépett bádogos inasnak az öccse, Klein Zoltán. A fiatal inas szorgalmasan tanulta a szakmát. Esténként pedig gyakran eljárt vacsorázni a nővéréhez.

A rokonszenves fiatalemberre szemet vetett Annus, Landsmannék idősebbik lánya, aki akkor húszéves volt, s aki gyakran találkozott munka közben a fiúval, meg akkor is, amikor az a családnál vendégeskedett. Azt mesélték, hogy a két fiatalban mintha egyre nagyobbak lettek volna az érzelmek egymás iránt, ám komoly következménye nem lett. Zoltán befejezte az inaskodást, és vissza kellett térnie Miskolcra, ahol már várta a megígért munkahely.

Miskolcon aztán egy idő után megismerkedett Reginával, egy rokonszenves lánnyal, akit feleségül vett. A fiatal párnak gyors egymásutánban három lánya született, Zsuzsa, Kati és Éva. Ám a szerencsétlenség már az ajtajukon kopogtatott. Regina tüdeje komolyan megbetegedett, pár évig harcoltak életéért az orvosok. Ebben a nehéz időszakban a kislányokat elvitték különféle rokon családokhoz.

Kitört a második világháború. Addigra Regina betegsége kilátástalanná vált, befeküdt a budapesti tüdőbeteg kórházba, ahol aztán rendszeresen meglátogatták a népes család tagjai, köztük Annus is, aki néha ott találkozott a gondok sújtotta Klein Zoltánnal. 1942 őszén az akkor már reménytelen állapotban lévő Reginát elbocsátották a budapesti kórházból, hazament Miskolcra, ahol hamarosan meghalt.

Néhány hónap múlva Budapesten a Wesselényi utcai lakásban, amelyben a harminchét éves Annus lakott a nővérével, hangosan fölberregett a csengő. Annus nyitott ajtót. Az izgatott Klein Zoltán állt az ajtóban, lehorgaszott fejfel.

– *Drága Annuska, szánj meg, és gyere hozzám feleségül* – kérte. – *Vissza akarom kapni lányaimat, hogy újra legyen otthonuk és családjuk.*

Annus rövid gondolkodás után beleegyezett. Az esküvőre a budapesti zsinagógában került sor, a Rumbach Sebestyén utcában. Alighogy befejeződött a szertartás a hüpe alatt, egy katonai futár jelent meg az imateremben, aki átadta Zoltánnak a behívót. Ebben az állt, hogy a mozgósítási törvény értelmében Klein Zoltán hadkötelesnek aznap éjfélig jelentkeznie kell szolgálatételre a miskolci kaszárnnyában, ahonnan haladéktalanul elindítják a keleti frontra.

Az elkeseredett fiatal pár és a vendégek izgatottan rohantak át vacsorázni, amit Zoltán testvére készített az esküvő tiszteletére. Sajnos, a fiataloknak akkor kisebb gondja is nagyobb volt a vacsoránál, hiszen az állomásra rohantak, hogy elérjék az este induló miskolci vonatot. Klein Zoltán időben beért a kaszárnnyába.

... Az auschwitzi koncentrációs táborba többnyire magyar zsidókat szállító vonatok érkeztek 1944 augusztusának végén. Az egyik szerelvényen voltak e történetnek a szereplői is, Annus és a három kislány. Ugyanabban a szörnyű kassai gettóban, a téglagyárban tartották fogva őket, amelyben Spielberger Fannit, a nagyanyámat és családjának két tucat tagját gyötörték víz és élelem nélkül, mielőtt elindították volna a halálba.

Amikor a foglyokat leszállították a vagonból, a tábori őrség rögtön külön oszlopba sorakoztatta a gyerekeket. (Ki találhatta volna ki, hogy a gyerekek

*A Rumbach Sebestyén utcai zsinagóga. 1945-ben kapott találatot.
A több évtizedet igénylő helyreállítás után az első istentiszteletre
2015-ben kerülhetett sor.*

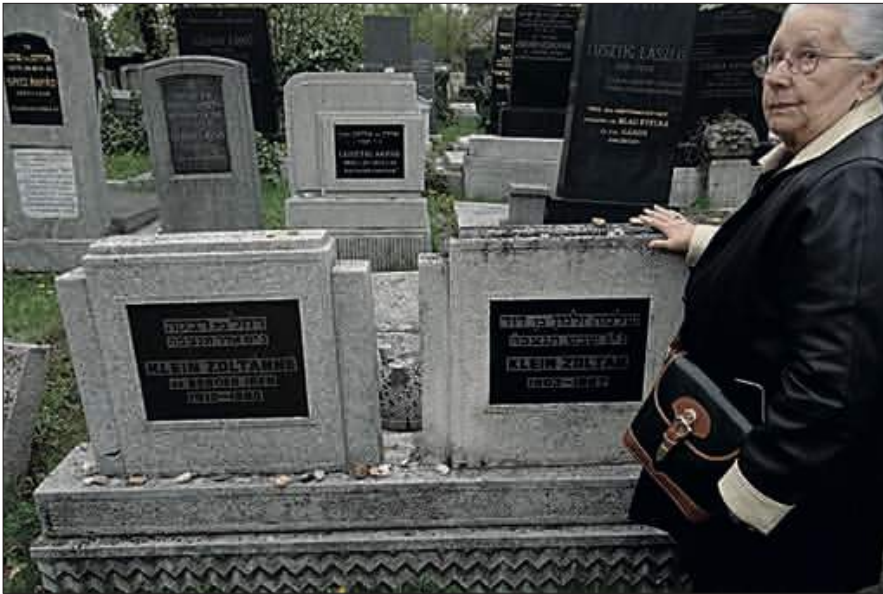
azonnal a gázkamrába kerülnek.) A felnőttek egy másik oszlopba kerültek a sínek túlsó oldalán.

Az életben maradt szemtanúk a háború után elmondták, hogy Annus hihetetlenül ideges volt, remegett és sírt, és folyton a gyerekekhez akart rohanni. Volt, aki le akarta beszélni: „*Maradj ebben az oszlopban! Dolgozni visznek minket, és adnak enni. Lesz erőd, hogy segíts a gyerekeken.*”

Annus válasza mindenre ugyanaz volt: „*Velük kell lennem. Megígértem Zoltánnak, hogy vigyázok a gyerekekre.*” Azzal elkeseredetten kitört a felnőttek oszlopából, szinte átszárguldott a síneken, s amikor odaért a gyerekek oszlopához, kézen fogta a kicsi Évát.

A három testvér, a hároméves Éva, az ötéves Kati és a hétéves Zsuzsi, s a róluk gondoskodó harmincnégy éves lány, Annus, az anyjuk együtt fulladt meg a gázkamrában...

Toronto, 2012. december 31.

Varga Edit Klein Zoltán sírjánál, aki anyja fivére volt.

6. fejezet

ZÉNA

2012. május 14-én különösen ragyogóan kivilágították a The Fontainebleu nevű szállodát, amely Miami Beach egyik legelegánsabb hotelje. Az izgatott és kíváncsi vendégek közt folyton azt lehetett hallani, hogy százmillió dollárt költhettek az éppen hogy befejeződött átépítésre és felújításra.

Ezen a napon mintegy ezer vendég gyűlt össze, hogy Raizy Melohn és Julius Kuhl nevezetes esküvőjét megünnepelje. Kétségtelen, hogy az ifjú pár szépsége és vonzó mivolta volt ennek a feledhetetlen estének a legnagyobb dísze, bár az is igaz, hogy mindkét örömanya feltűnően fiatalnak látszott, és csodálatosan szép volt a ruhájuk. Nehéz volt elhinni, hogy a gyönyörű Vivian Kuhlnek ezen az estén az ötödik gyereke nősült meg, és hogy a nádszállkarcsú Ruchi Melohn kilenc gyereke közül az egyik lányát vezette a hüpe alá. E gazdag, szép és vidám esküvő valamennyi résztvevője sokáig megőrzi majd emlékezetében, hogyan szervezte meg és alakította ki képzeletgazdagon és nagy ízléssel e két dáma az eseményt.

A „The Fontainebleau” szálloda Miami Beachen, Florida, USA, 2012 májusa.

A chuppa várja a fiatal párt. „The Fontainebleau” szálloda, 2012. május 14.

Raizy Melohn, a menyasszony és ikertestvére Hindy. Balról Tamar és Sosona Kuhl.

A szülők, Vivian és George Kuhl a chuppa alá vezetik Juliust, kisebbik fiukat.

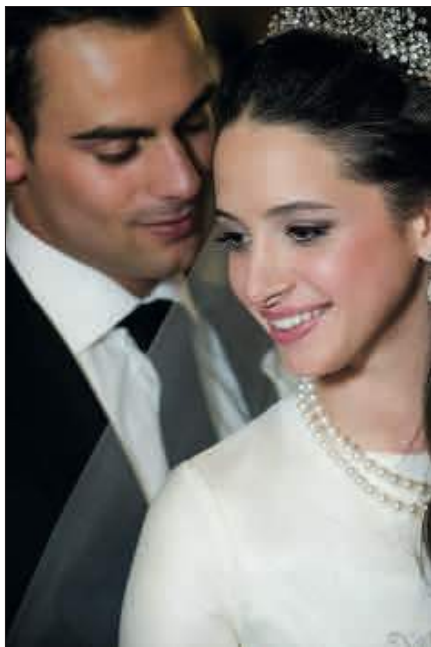
Szépasszonyok, a vőlegény és menyasszony édesanyjai.

Chuppa, az esküvői szertartás fénypontja.

A három boldog pár: George és Vivian Kuhl, Julius és Raizy Kuhl, Ruchi és Avrohom Melohn.

Mazal tov, Julius és Raizy! Isten adjon nektek jó szerencsét!

– Ismerem Tomszkot. Átutaztam rajta. Már több mint hetven éve, de még mindig nem felejtettem el az akkori címünket: novoszibirszki terület, zirjáni kerület, jaranszki falusi tanács.

Kiderült, hogy Zénát kislánként deportálták Lengyelországból Szibériába. A lakodalom végén Iya be akart mutatni minket egymásnak, de a beszélgetőtársa már elment, amire a férfiaknak fenntartott töméntelen asztal közül az egyiknél megtalálta. „Még a telefonszámainkat sem adtuk meg egymásnak” – mondta sajnálkozva Iya.

2013 januárja. Iyával megint a napos floridai tengerparton voltunk. Itt ül elöttem ennek a történetnek a főszereplője, Zéna. Éppen a mai találkozó kedvéért vettem egy diktafont. Ez őrizi meg barátnőnk ifjúkorának történetét, akivel az esküvő óta eltelt nyolc hónap alatt nagyon összeemelegedtünk:

– Mind a Kuhl, mind a Melohn családnak jól ismerem a New York-i életét, már több mint ötven éve ismerjük egymást. Az év nagyobbik részét mostanában Miami-ban töltöm. Az én koromban már nem érdemes új barátokat szerezni, ezért el sem akartam jönni az esküvőre, de Mrs. Melohn ragaszkodott hozzá. Amikor megtudtam, hogy a kisebbik fiam is ott lesz a feleségével, mégis rászántam magamat. Elmentem az esküvőre, amely nagyon szép és kedves volt. Sok volt az ismerős, ment a köszönet. Kíváncsi voltam, hogy ki mellé ültetnek, a Kuhl vagy a Melohn

Minket Iyával a Kuhl család hívott meg. Ortodox zsidó esküvő volt, férfiak és nők külön ültek. A lakodalom végén, amikor már liften mentünk föl a tizenhetedik emeleten lévő szobánkba, Iya elmesélte, hogy egy nagyon érdekes idős hölgy mellett ült az asztalnál, aki többszörös nagymama, bevándorló, de jól beszél angolul, és régóta Amerikában él. Zénának hívják. Nagyon csodálkozott, hogy Iya „mongol tájon” született. Beszélgetés közben Iya megemlítette, hogy a férje könyvet írt a családjuk életéről. Aztán Zéna megkérdezte, hogy: „*Hol ismerkedett meg a férjével?*” –, amire Iya közömbösen azt felelte, hogy: „*Együtt tanultunk Tomszkban, az egyetlenem.*” Zéna szeme kerekre táglott:

– Tomszkban?!!

Aztán egy pillanatnyi némaság után tört orosszággal valósággal felkiáltott:

család egyik tagja mellé? Vagy olyasvalaki mellé, aki Miami-ban lakik. Vagy éppen a menyem mellé. Keresem az asztalamat. A fiam karon fogott és odavezetett: „Mama, a Torontóból érkezett vendégek mellett ülsz.” „Torontóból?” – kérdeztem csodálkozva. Egyetlen ismerős arcot sem láttam, amikor odavezetett az asztalhoz. Pedig általában az emberek ismerni szokták egymást ilyenkor, ha csak látásból is, de ott senkit sem ismertem. Megpróbáltam beszédbe elegyedni a bal oldali szomszédossal, de semmi érdeklődést nem mutatott. A jobb oldali szék üres volt, de amellett igen rokonszenves asszony ült: „Senki sem ül ott? – kérdezte mosolyogva. – Átülhetnék oda?” „Kérem, parancsoljon, üljön át!” Nagyon kellemes, szívélyes hölgy volt Oroszországból. Vagyis Iya.

Nem győztünk beszélgetni, annyi minden közös volt bennünk. Olyan volt, mintha egy rég elveszített barátot találtam volna föl. Egészen föllelkesültem. Most mondom el a barátaimnak, mennyire örülök, hogy mégis elmentem arra az esküvőre.

– Zéna, hogy talált meg minket?

– Emlékeztem a vezetéknevemre. A felesége azt mondta, hogy írt egy könyvet. Meg akartam szerezni ezt a könyvet, de hogy fogjak hozzá? Felhívtam Torontóban Tamara Ehrlichet, aki régi barátnőm: „Meg kell találnod ezeket az embereket. Mindenképpen!” Már másnap felhívott: „Ne izgulj! Megtaláltam őket. A lányom barátai. Megszereztem a telefonszámukat is.” Akkor telefonáltam.

Iyával kellemesen meglepődtünk ezen a váratlan, Miami-ból érkezett híváson, ahogy örültünk annak is, hogy Zéna arra kért minket, küldjük el neki a visszamemlékezésem mindkét kötetét. Utána újra telefonált, hogy elmondja, a könyveket megkapta, a vételárát postázta. S nem sokkal később, egy hosszas telefonbeszélgetés során alkalmam volt egy sor nekem címzett bókot végighallgatni; különösen annak örültem, hogy milyen sok, általam leírt eseményt jegyzett meg. Aztán arra is megkért, hogy küldjem el a könyveimet New Yorkba és Izraelbe, a gyerekeinek, s azonnal meg is adta a címüket. Ahogy egyre többször beszéltünk telefonon, úgy nőtt bennünk a rokonszenv egymás iránt, s ez gyorsította fel azt, hogy máris Floridába érkezzünk.

Tegnap Zéna vendégei voltunk. Egy kis, meghitt vendéglőbe hívott meg minket meg Gercovicsékát, Maratot és Linát ebédelni, ahol is magával ragadóan mesélte el nekünk, micsoda hőstettet hajtott végre az anyja, aki nagyon tehetséges és bátor asszony volt. Gita Dóminitznak hívták.

Zéna, Bielsko-Biala. 1935.

Zenát édesanyja ritmikus gimnasztika órára kíséri. Bielsko-Bielában 1938.

– Lengyelországban, Sziléziában születtem, Bielsko-Bielában. Nagyszerű családunk volt, szüleink jószágosak, hárman voltunk gyerekek a két fivéremmel. Éltek a nagyszüleink, a nagybátyáink, nagynénéink. Vidám és meglehetősen tehetős család voltunk. A harmincas években az idősebb bátyám, Leon már gimnáziumba járt, én Markkal az elemibe. Apám üzletember volt, Londonnal állt

Zena fivérei Mark és Leon társaságában. 1937 tavasza.

összeköttetésben, gyakran utazott oda. Időnként pedig a szüleink közösen látogattak el oda.

1937-ben Lengyelországban megnövekedett az antiszemitizmus. A szülővárosom közel volt Németországhoz. Körülöttünk mindenki németül beszélt, az utcán

Zena, Mark és édesanyjuk. 1939 tavasza.

is, nálunk otthon, a családban is. Az iskolában viszont arra tanítottak minket, ha német beszédet hallunk az utcán, mondjuk csak azt, hogy az illető térjen át lengyelre. Azon a nyáron a szüleink újra elutaztak Londonba. Apám az üzleti ügyeivel foglalkozott, anyám a rokonait látogatta sorra (a rokonságából sokan laktak már évek óta Londonban). Anyánk annak is sok időt szentelt, hogy elintézzze, Leon, a bátyám Londonban folytassa a tanulást. Nem akarta, hogy a bátyám Lengyelországban folytassa a gimnáziumot. A próbálkozását siker koronázta. Nem sokkal a szüleink hazaérkezése után, szeptember elején apánk elkísérte Leont Angliába, és beíratta Brightonban a gimnáziumba. A bátyám nagyon elkeseredett ettől: először is azért, mert nem beszélt angolul, másodsor, mert azon az új helyen egyáltalán nem voltak ismerősei. A rokonainkat sem ismerte, akik különben is Londonban éltek, míg ő Brightonba került.

1938 nyarán anyám nem engedte meg Leonnak, hogy hazajöjjön a nyári szünetre, mert tudta, hogy nem akar majd visszamenni Angliába, ha egyszer visszamegy Lengyelországba. Különben is rendben volt már minden: a bátyám megtanult angolul, s az egyik volt osztálytársának a szülei is Brightonba küldték a fiukat tanulni.

1939 júliusában ünnepeltük Marknak, az ifjabb bátyámnak a bár-micvóját, ezért Leon minden kíséret nélkül hazajött Londonból és egy kis időt a rokonok közt töltött. Az egész családuknak meg a számtalan rokon elindult a nyaralónkba. Volt egy nagy birtokunk az ország egyik festői részén, ahol nagyszerűen töltöttük

az időt. Akkoriban röppent föl a hír, hogy Németország nemsokára elfoglalja Sziléziát és a baltikumi tengerpartot. Azt bizonygatták, hogy Németországnak csak Szilézia egy része és a tengerhez való kijutás kell. Anyám azt mondta, ha a németek bevonulnak Sziléziába, megalakul a lengyel hadsereg, és ő nem akarja, hogy Leont behívják a lengyel hadseregbe. Tehát azonnal vissza kell mennie Angliába. Anyám addig erősködött, míg apám csakugyan magával vitte Leont Angliába. Berlinen át utaztak oda, s azon a napon, amikor megérkeztek Londonba, kitört a háború. Apánk ott ragadt. Nem küldték vissza Németországba, hiszen évek óta üzletelt Londonban, és pénze is volt egy ottani bankban. Tehát megengedték, hogy maradjon. Két nap múlva a városunkba bevonult a német hadsereg, amelyet a helyi lakosok, akik mind német származásúak voltak, az utcára állított asztaloknál üdvözöltek, amelyek meg voltak rakva borral, süteménnyel, virággal. Semmiféle incidensre nem került sor. Csupán a kivonuló lengyel katonaság robantotta fel maga mögött az alagutat.

Engem és az Markot a dajkánk pár nappal a háború kitörése előtt elvitt az apai nagynénénkhez. A két nagynéni Przemyśl közelében lakott. Volt egy Dubecko nevű birtokuk, amely a legnagyobb volt Lengyelországnak azon a részén. Mindenki biztos volt abban, hogy a németek csak Sziléziát foglalják el, s így mi hazatérhetünk Bielsko-Bielába. Ki gondolt volna arra, hogy a németek egész Lengyelországot elfoglalják?

Ezekben a híresztelésekkel és zűrzavarral teli napokban anyánk otthon volt, Bielsko-Bielában, a megoldást kereste, és megpróbált némi pénzt összeszedni. Aztán felröppent a hír, hogy az utolsó vonat Krakkóból indul keletre. Ez volt az egyetlen lehetőség, hogy eljusson hozzánk Dubeckóba. Anyánknak sikerült feljutnia arra a vonatra. Krakkóban lakott a lánytestvére, és ott akart maradni egy kicsit, hogy meglátogassa a testvérét. Amikor a városhoz közeledtek, s anyám, a leszálláshoz készülődve már az ajtó felé tartott, valaki figyelmeztette, hogy hatalmas hiba volna leszállni a zsúfolt vonatról, mert több vonat nem indul.

Apám annak idején egy ötkarátos gyémánttal díszített aranygyűrűt ajándékozott anyámnak az eljegyzésre. Anyámat feszélyezte ez a gyűrű, ezért mindig a tenyere felé fordította a kövét. Azonnal rájött, hogy a kialakult helyzetben veszélyes egy ilyen gyűrű birtoklása. Amikor a vonat megállt Krakkóban, az ablakon kinézve mintha ismerőst látott volna. Középkorú lengyel férfi volt, aki megfordult már apánknál üzleti ügyben. Anyám lehúzta az ablakot, odahívta a lengyelt, elmondta, kicsoda, levette a gyűrűt, és megkérte, hogy adja át a testvérének, amit az illető megígért.

Anyám késő este érkezett meg Dubeckóba, éjszaka átéljük az első bombázást, s reggel az egész rokonság, az összes nagybácsi és nagynéni elindult szekéren keletre. A birtokon dolgozó lengyel parasztoktól kapták a lovakat és a szekeret. Arra készültek, hogy valahogy elvergődnek Romániába: „Románia semleges ország. Ott kaphatunk iratokat a papától, és tovább indulhatunk Angliába.” Németország és a Szovjetunió viszont már aláírta a megállapodást Lengyelország felosztásáról.

Senki sem értett semmit, a helyzet nagyon gyorsan változott, és eluralkodott a teljes pánik. A szekér lassan haladt, és csak éjszakánként. Folyton bombáztak, anyámat is megsebezte egy szilánk.

Elkezdődött 1939 ősze. Sűrű füstben hagytuk el Drogobics városát, amely körül a lebombázott olajfeldolgozók álltak. Ez Ukrajna lengyelországi részén történt. Egy Kalus nevű kisvárosban álltunk meg. Anyám leszállt a szekérről és kijelentette:

– Nem megyünk tovább. Ros Hásáná van, a zsidó újév. Ma este kezdődik. Nem törjük meg az ünnepet.

– Éppen most akarsz vallásos lenni? – szállt vele vitába az egyik nagybátyám.
– El akarjuk érni a román határt, és éppen most akarsz vallásos lenni? Ismersz itt valakit? Kinél akarsz megszállni?

– Az Istennél – válaszolta eltökélten az anyám. – A gyerekeimmel. Nem mehetünk tovább.

Anyám egy parasztház csűrjébe vezetett minket, és azt mondta, reggelig ott maradunk. Ott is maradtunk. (A nagybátyánk otthagyt minket, de nem jutott messzire: Bucsacs falunál járt, amikor lezárták a román határt.) Reggel anyám megkereste a helyi zsinagógát, ahová elmentünk. A zsidók melegen fogadták. Egy idős házaspár megígérte, hogy befogad minket. Beköltöztek a konyhájukba, a hálószobát átadták nekünk. Tíz hónapig laktunk Kalusban, még az iskolába is beiratkoztunk.

Aztán beköszöntött az 1940-es esztendő. A németek nyugatról, az oroszok keletről támadtak. Nem tudtuk, milyen uralom alá kerülünk, Közben kaszás ukránok vették körül a zsidó házakat, hogy megöljék a bennlakókat, és elrabolják az ingóságaikat. Hála Istennek, az oroszok érkeztek meg elsőnek. Igen, jó, hogy az oroszok, nem pedig a németek érkeztek elsőnek. Máskülönben azonnal legyilkolták volna a zsidókat. Békén hagytak minket, egy ujjal sem ért hozzánk senki. Csak éppen a rákövetkező reggelre a szó szoros értelmében eltűnt minden áru, a boltok polcai üresen tátongtak. És mindenhol sorban állás, sorban állás, sorban állás. Mi is ott álltunk a sorban cukorért és minden másért. Sőt, hozzászoktunk ehhez a helyzethez.

Anyám munkát kapott egy húsboltban. Közben azt terveztük, hogy megpróbálunk átjutni a németek által elfoglalt területre: „A nagyanyánk és a nagynénénk Varsóban lakik. A rokonaink Bielsko-Bielában. Vissza kell térnünk. Mit is kezdhetnénk itt? Így is eltelt tíz hónap.” Anyám a szükséges iratokat is beszerezte, amelyekkel visszatérhetünk német területre. Akkoriban levelet kaptunk a papától. (E tíz hónap alatt, miután anyám írt Londonba, rendszeresen leveleztem apámmal. A posta működött, és apám tudott arról, mi van velünk.) Apám azt írta, anyám utazzék Lvovba, oda küldi a megfelelő iratokat, amelyekkel Angliába utazhatunk: „Semleges országokon át utazzatok, Válasszatok Francia-Marokkót.”

Megérkezett az unokatestvérünk Bielsko-Bielából, hogy elkísérjen minket, ám anyám úgy döntött, nem tér vissza, hanem átveszi az iratokat Lvovban, és apánk után megyünk. Ez volt csütörtökön, az unokatestvérünk elutazott, anyám meg úgy döntött, hogy: „Holnap péntek. Nem utazom el Lvovba a Sabbath előtt. Majd

hétfőn megyek el az iratokért.” Péntek este váratlanul szovjet katonák törtek ránk, házkatást tartottak, aztán azt mondták, indulás. Megkérdeztük, hová akarnak vinni bennünket. „Londonba utaznak” – volt a kurta válasz.

Addigra már mindenkinek kötelező volt a szovjet igazolvány-útlevél. A Kalusban lakó ukránok elfogadták ezt az igazolványt, de anyám visszautasította: „Miért kéne nekem szovjet állampolgárság? Német területről származom. És Londonba akarok utazni. A férjem Londonban van.” A lengyelek közt is voltak olyan családok, amelyek Krakkóba vagy más olyan helyre akartak utazni, amely a német zónában volt. Ők sem kértek a szovjet igazolványból-útlevélből.

Anyám az egyik fiókban őrizte minden pénzünket. Az egyik katona megtalálta és zsebre vágta. Mialatt Kalusban voltunk, anyám mindnyájunknak vett meleg ruhát, és télikabátot varratott. Felöltöztünk, fogtuk a takarónkat és a párnánkat. A katonák a vasútállomásra kísérték minket, beültettek egy vagonba. Tehervagon volt, amelyben általában árut és állatokat szállítottak. Közel negyven embert helyeztek el benne. A vagon egyik sarkában lyukat fúrtak a fapadlóba, ez volt a vécé. Aki használni akarta, egy lepedőt feszített ki maga elé. Három napig tartottak minket bezárva. A kisváros ismerős és ismeretlen lakói a vagon falán lévő apró ablakon adogatták be az élelmiszert, vizet, edényeket. Párszor cukrot hoztak, aztán másvalaki sót. Anyám nem vette észre, és a cukorhoz öntötte a sót. Emlékszem, hogy egy öregember ült mellettem a fiával. Az öreg azt mondta: „Húzódj odébb! A fiam tetves.” Még életemben nem láttam tetűt. Hol láttam volna?

Amikor a negyedik napon a szerelvényünk, amely tíz vagy tizenöt vagonból állt, végre elindult, és egyre sebesebben gördült, anyám észrevette, hogy egy férfi fut a vagonunk mellett, és egy üveget nyújtogat felé az ablakon át: „Minek kéne nekem az az üveg? Nincs szükségem borra” – habozott anyám, aztán mégis átvette az üveget. Kiderült, hogy napraforgó olaj van benne, amire nagyon is szükségünk volt.

Kis idő múlva fölfedeztük, hogy a szerelvényünk kelet felé tart. „De miért keletre? Hiszen London is, Krakkó is nyugatra van. Hová visznek minket?” A vagonban mindenki nyugtalan lett, de panaszkodni nem volt kinek. Egész idő alatt szemközt haladtunk a felkelő nappal.

Az egyik nap megbetegedett a testvérem, fájt a hasa és lázas lett. Anyám forró teával akarta megitatni. Valakinél volt egy primusz¹², a tulajdonos felajánlotta anyámnak. Soha az életben nem használtunk primuszt. Beleöntötték a petróleumot, anyám pumpálni kezdte a levegőt, és a főző abban a pillanatban felrobbant. Anyám egész testét elborították a lángok. Valaki felkapott egy takarót, és belesavarta anyámat. A tüzet eloltották, de anyám teste és a fél arca megégett.

Anyám nagyon szép volt, csodaszép asszony volt. S erre ez az égés! Bekenték napraforgó olajjal. A szerelvény kísérői között volt egy fiatal orosz orvos, aki valami fekete, bűdös kenőcsöt adott anyámnak.

¹² Petróleumfőző.

Emlékszem, hogy könyörgött anyám a szerelvény egyik parancsnokának, hogy enyhíthesse a kínjait: „Kérem! Kérem, engedje meg, hogy nyitva maradjon az ajtó. Csak résnyire. A huzattól enyhülne az égés az arcomon.” Megtették ezt az „óriási szívességet”, az ajtót résnyire nyitva hagyták, és az anyám órákig állt a huzatban.

Anyám arca eltorzult, amikor a sebek kezdtek behegedni. El se tudja képzelni! A füle elállt a fejétől, az arca nyershús színű volt. Anyám, aki mélyen vallásos ember volt, egyfolytában imádkozott: „Kérlek, Uram! Ha olyannak alkottál, amilyen voltam, add vissza a korábbi külsőmet, mire véget ér a háború, és újra a férjem mellett leszek. Ne hagyj meg torzszülöttnek!” – kérte az Istent. Nagyon szenvedett. S el sem fogja hinni, de a szépsége tökéletesen helyreállt, egyetlen sebhely se maradt az arcán, újra a régi szépség lett. „Megígérem neked, Istenem – imádkozta anyám –, hogy sosem fogok panaszkodni. Sosem panaszkodom majd, csak engedd, hogy a férjem olyan külsővel lásson, amilyen voltam. Kérlek, Uram!” Anyám tényleg sosem panaszkodott. Soha! Mindig ezt mondta: „Hála Istennek, hogy így alakult! Csak rosszabb ne legyen!” A fivérem meg mindig nyafogott erre: „Mi lehet ennél rosszabb? Ugyan, mi lehet rosszabb?” Anyám mindig ráncba szedte: „Kérlek, ne bűnözz! Ne bűnözz! Isten ne adja, hogy még jobban megbüntessen minket. Ne bűnözz! Köszönd meg Istennek ezt is! Csak rosszabb ne legyen!” Igen, anyám rendkívüli asszony volt, „superwoman”!

Hat hétig utaztunk. A vonat végtelenül sokat állt. És a vagonok mellett ott futottak a koldusszegény helyiek, akik azon rimádkodtak, hogy adjunk nekik valamit. Szörnyű szegénységet láttunk. Az egyik állomáson szappant ajánlottak sóért, a másikon sót, szappanért cserébe. A harmadikon megint fordítva volt. Még életünkben nem láttunk ilyet.

Hat hétig ki sem szálltunk a tehervagonból. Szeptember elején, egy felhős napon a vonat megállt egy holtvágányon. Nem volt tovább vasút. Az Aszino nevű szibériai kisvárosba kerültünk, amely északra volt Tomszktól, száz kilométerre.

Amikor Zéna idáig ért a történetben, megdermedtem, akaratlanul még a diktafont is kikapcsoltam. Hogy mik történnek! Pontosan tizenöt évvel később, 1954 szeptemberében velem is erre az Aszino nevű állomásra érkezett meg egy hosszú szerelvény, amelyen a tomszki Műegyetem száz elsőévese utazott. Egy hónapra küldtek oda minket, hogy betakarítsuk a „Szovjetunió haladó mezőgazdaságának” termését (az egész országban hagyomány lett ebből), és figyelmeztettek minket, hogy nálunk nélkül a termés hó alá kerül. Soha életemben nem felejttem el, hogy teljes sötétségben, szinte futva kellett megtennünk Aszinóból a három kilométeres utat a Csulim folyóig. Mindenkinél hátizsák volt, csak nekem volt bőröndöm, a lábamon meg a felejthetetlen „sportcipőm”, aminek nem volt sarka, és madzaggal erősítettem a bokámhoz. A mamlasz Rottnak az sem sikerült, hogy valahol a gőzös gyomrában találjon egy kis helyet a padlón, egész éjszaka a nyitott fedélzeten cidriztem. Úttalan

utakon és nyitott teherautón érkeztünk meg aztán nagy keservesen a tomszki terület zürjáni járásának Okunyejevo nevű falujába. Olyan kalyibákat láttunk abban a faluban, amelyeknek ablakait üveg helyett még akkor is kifeszített disznóhólyag, lantorna fedte.

És még valami: sok hónapja kérdezgetem már Zénát a részletekről, mert mind a mai napig el sem tudja képzelni, hány kilométert tettek meg Kalustól Aszinóig. „Talán ezret?” – kérdezi. Pedig ez hatezer kilométeres út volt!

Kalustól Aszinóig az út tehervagonban 6 hétig tartott.
A térkép Jurij Zsukov tomszki professzor munkája.

Hallgassuk Zénát tovább:

– Mindenkit leszállítottak a vagonokból, vittük magunkkal a motyónkat is. Kissé imbolyogva, hiszen elszoktunk a járástól, elindultunk a kikötő felé. Végtennek láttam az utat. Fölszállítottak minket egy kis gőzösre, aztán párszor újra partra kellett szállnunk, hogy a hajó könnyebben leküzdje a part menti sekély vizet és a folyótorlaszt. Beteg voltam, belázasodtam. A hajóról gyalog jutottunk el Prohorovka faluig. Valamikor börtönláger volt abban a faluban, de akkor csak két erdész család lakott benne. Negyvenen, ötvenen lehettünk. Egy kis barakkban szállásoltak el minket, amelyben kétemeletes priccsek álltak üresen. A nők kerültek az egyik oldalra, a férfiak a másikra. Másnap reggel párokba osztották a felnőtteket, kaptak fűrészt és baltát. Hozzá kellett szokniuk ahhoz a leírhatatlanul nehéz munkához, amit a fenyők kidöntése jelentett. Pár nap múlva az a lengyel

nő, akire a munka vezetését bízta, azt mondta anyámnak, mert látta, hogy alig áll a lábán: „Üljön le, pani Dóminitz! Ne dolgozzon többet. A párját majd beosztom egy másik ember mellé.” Sokan gyorsan hozzászótkak a munkához, megtanultak horgászni is, valaki nekünk is készített egy horgot. Emlékszik, hogy anyám véletlenül összekeverte a sót és cukrot? Azt mondta az embereknek, hogy: „Egy pohár sóért, amire a főzéshez szükségem van, adok két pohár cukorral kevert sót, amivel ki lehet sütni a halat.” Így szabadultunk meg attól a keveréktől.

Három hét múlva elkezdődött a fagy. A barakkot nem fűtötték. Parancsot kaptunk, hogy szedelőzködjünk, és átvittek minket Szuhoj Log faluba. Életemben ez volt a legkeservesebb gyalogút. Nem tudom, miért, de alkonyatkor indultunk el, és pillanatok alatt teljes lett a sötétség, ami különösen szörnyű volt a sűrű erdőben, a néma szibériai tajgában. Az út nagy részét erdei ösvényen tettük meg. Egymás kezét fogtuk, vagy megérintettük az előttünk haladót, hogy ne tévedjünk el a sötétben. Sokan megbotlottak a gyökerekben, elesetek, aztán felálltak és mentek tovább. Senki sem tudta, hová visznek minket. Egész éjszaka mentünk, aztán még másnap is, és a rákövetkező éjszakát is úton töltöttük. Amikor eszembe jut az a gyaloglás, el sem tudom hinni, hogy valóban megtörtént, és hogy kibírtuk

Jurij Zsukov professzor és a tomszki terület főenergetikusa Mihail Javorszkij (a barátság a hatvanas évekre nyúlik vissza, amikor együtt jártunk egyetemre) ma segítettek rekonstruálni a rég eltűnt települések pontos elhelyezkedését.

Végre beértünk a faluba, és akkortól kezdve az volt a címiünk, hogy: „Novoszibirszi terület, zirjáni körzet, jaranszki községi szovjet, Suzhoj Log falu.” A falu egyetlen utcából állt, éjszakánként három, oszlopra szerelt fényszóró világította meg. Az utca mindkét oldalán egyszerű, mohával szigetelt rönkkunyhók álltak. Minden kunyhóban két helyiség volt, külön ablakkal és külön bejárattal. A faluban eredetileg kulákcsaládok laktak, pontosabban asszonyok és gyerekek, mert férfiak nem voltak velük. Ezeket az embereket az ország más tájairól száműzték Szibériába. Vagy háromszáz lengyel család csatlakozott akkor hozzájuk, amelyeket Lengyelország különböző részeiről vittek oda. Egy olyan családhoz költöztettek be minket, amelyben volt két kamaszodó gyerek, ezért nekik két ágy jutott, a harmadikon együtt aludtam anyámmal és a bátyámmal. A szoba közepén állt egy vaskályha, amelyet folyamatosan fűtöttek. Szibériában vannak olyan fafajták, amelyekben sok a gyanta, azokból hasítottunk hosszú szilánkokat, hogy világítsunk a kunyhóban, ezt a szilácsot használtuk lámpa helyett. A füsttől folyton könnyeztünk. Néha sikerült egy kis gázolajat szereznünk, az sokkal tisztábban és hosszabban égett, ha vattából kanócot sodortunk belé. De a leginkább sötétben üldögéltünk a kunyhóban. Nyáron viszont egyáltalán nem sötét az éjszaka, alighogy bealkonyul, máris ott a virradat.

Könnyen összeismerkedtem az emberekkel. Gyorsan megtanultam oroszul. A lakótársainknak sok holmijuk volt. Volt, hogy adtak valami ruhafélét, hogy menjek át az oroszokhoz, és cseréljem tejre, tejfölre.

Markkal párban dolgoztunk a tajgában, a fakitermelésen. Ebben a legveszélyesebb az volt, ha eltévedtünk. Sokan eltűntek. Egyáltalán nem küldtek mindenki után lovas keresőt. Tomszktól több napi járásnyira északra télen napi 24 órán át sötét van. Emlékszem, bevagdostuk a fákat, amikor a tajgába mentünk, hogy megjelöljük a hazavezető utat. És csak addig merészkedtünk be az erdőbe, amíg a fák között még kiláttunk az erdőszélre. Megtanultunk fűrészszel, baltával banni. Akkora hó esett, hogy tavasszal, miután elolvadt, a saját magasságunknál is mélyebb tavat találtunk ott, ahol télen fát fűrészeltünk.

Építettünk egy kis zárt pitvart a bejáratunk elé. Itt őriztük a tartalék tűzifát, és reggelenként könnyebben kiástuk magunkat az ablakig érő hóból az ajtók segítségével, amelyek befelé nyíltak.

A bátyámat fölvelték inasnak az ácsok brigádjába, ezért tudott dupla ablakot készíteni a szobánkba, ami jobban megőrizte a meleget. Magunk készítettük el a sílécünket is: legyalultuk a deszkát, kihegyeztük, aztán megkötöztük, és forró gőzben meghajlítottuk.

Sok embernek kihullott a foga, de nekiünk, hármunknak minden fogunk megmaradt, mert a mama minden este, amikor már sötét volt a szobában, ránk parancsolt, hogy az ujjunkkal masszírozzuk meg az ínyünket.

Az első tél különösen nehéz volt, agyonkínzott minket a hideg és a milliónyi, rajtunk élősködő tetű. De a legnehezebben az éhséget viseltük. A testvérem egyszer fennhangon így ábrándozott: „Ő, de jó is volna egy vajas fehér kenyér, kolbásszal kirakva!” Amire pár kissrác kórusban azt válaszolta: „A vajas kenyér már nem is elég neki. Még kolbász is kéne!”

Sokat éhezünk. A mai napig emlékszem, milyen állapotban voltam akkoriban, egyszerűen meg akartam halni, hogy ne gyötörjön a folytonos kísértés, hogy enni, enni. Hányszor imádkoztam, hogy csak egyszer lakhassak jól dugig kenyérral. Nem hittem volna, hogy túléljük. Azóta már hetven év telt el, de a hűtőmben mind a mai napig mindig van egy egész kenyér. És a gyerekeim is megtanulták, hogy kenyeret tilos kidobni.

Elképzelhetetlenül nehéz volt az életünk. Először is mi, akik Lengyelországból érkezünk, el sem tudtuk hinni, hogy az oroszok hogyan élhetnek ilyen elvadultan, primitíven, azt meg éppen nem, hogy nekünk is hozzá kell ehhez szokni. Az anyám folyton felpanaszolta: „Hihetetlen! Az oroszok ugyanazt a kést használják ahhoz, hogy agyonnyomják a tetveket, hogy kenyeret szeljenek, és hogy felkaparják a sarat a padlóról.”

Összebarátkoztunk a falusi gyerekekkel. Az egyik fiúnak volt egy szép kutyája, szibériai lajka volt, fekete-fehér foltos. Sokat játszottunk vele. S amikor egyszer átmentem ahhoz a fiúhoz, az a szörnyűség fogadott, hogy a kutya ott lógott a szemöldökfára felakasztva: „Mit tettél ezzel a szegény kutyával?” – kérdeztem. „Nincs kétujjas kesztyűm – volt a válasz. – Varrni akarok egyet.”

Nem volt kesztyűje, ezért megölte a kedvenc kutyáját. El tudja ezt képzelni?

Szuhoj Log közel volt Jaranszkhoz, a járási központhoz, ahol volt posta és kórház. Egyszer estefelé a fivéremmel mentünk hazafelé a postáról, szánkón húztuk magunk után a postán kapott csomagot. Utolért bennünket egy szénát szállító nagy szán, amelyet jó iramban húzott egy ló, a fogatos fent ült a bakon. Szerettünk volna hazáig „szánkázni”. Utolértük a nagy szánt, hozzáakasztottuk a szánkónkat a széna alól kilátzó fahoroghoz, mi meg a csomag mellé ültünk. Abban a pillanatban a fogatos közénk cserdített az ostorral. Félelmünkben és fájdalomunkban a hóba gurultunk, a szánkónk meg a csomaggal eltűnt az alkonyatban.

Amikor kitavaszkodott, mindenki nekilátott a veteményesnek. Mi is megtanultunk ásni, kapálni, palántázni. Hamarosan zöldellni kezdett a kunyhó mellett az előbújó hagyma, sárgarépa, kapor, zöldbab, virágzott az uborka, a paradicsom, a karfiol.

Csodálatos, de a háború kitöréséig a posta szabályosan működött. Kalusból és Lembergől magvakat, ruhát, időnként csomagot és pénzt küldtek nekünk. Igaz, az otthon felnyitott csomagokban először több volt a téglatörmelék és a fadarab, mint az eredeti küldemény. Aztán ebbe is beletanultunk: rögtön a postán felnyitottuk a csomagot, és tartalmát megosztottuk az ott dolgozókkal.

Anyám egyszer kapott egy képeslapot Belgiumból, az unokatestvérétől. És Bielsko-Bielából is kaptunk pár levelet, amelyeket a dadánk írt: „Annyira vágyom a gyerekeim után, hogy akár gyalog elmennék Szibériába, hogy együtt lehessünk.” Anyám levelei eljutottak Londonba, így hát apánk tudta, hol vagyunk, és mi van velünk. De pénzt nem kaptunk tőle.

Ahogy sok más orosz is, a kórházban dolgozó nővér is nagyon szeretett volna egy órát. A nagybátyámtól egyszer kaptam egy női órát, amelyet mindig hord-

tam. Anyám egyszer azt mondta: „Adjuk el az órádat. A nővérnek tetszik, s nekünk nagy segítséget jelentene. Ne izgulj, megígérem, mielőtt véget ér a háború, és minden visszatér a régi kerékvágásba, új órát veszek neked az első pénzből, ami a kezembe kerül.” Anyám hatszáz rubelt kapott az óráért. Azonnal tejet, tojást, krumplit vettünk. Mindig kevés volt a krumplink, és olyan balszerencsések voltunk, hogy az is rögtön megfagyott. Anyám palacsintát sütött belőle, de képtelenek voltunk megenni, olyan undorítóan édes volt. Amikor a bátyámmal visszautasítottunk valami ételt, vagy nyafogtunk a nehézségek miatt, anyám kurtán csak annyit mondott rá: „Ha hozzászoksz, akkor hozzászoksz! Ha meg nem, megdöglesz.”

Egy héttel az óráim eladása után megváltunk Mark szép öltönyétől is, amit még otthon varrtak neki a bár-micvójára. Aztán egy hétig ettünk abból a ruhámból, amelyet úgyszintén a testvérem bár-micvóján viseltem először.

1941 júniusában Németország megtámadta a Szovjetuniót. A lengyel kormány, élén Sikorski tábornokkal londoni száműzetésbe menekült. A kormány maga köré gyűjtötte a volt lengyel hadsereg maradékát, amely szétszóródott az európai sötét, ázsiai országokban. A szovjet kormány, amely még mindig nem tért magához a sokkból, hogy Hitler, aki nemrégén még a szövetségese volt, megtámadta, kénytelen volt viszonzni az emigráns lengyel kormány segítségét. Példa nélküli eset volt, hogy Sztálin hóhérai engedélyezték minden lengyel állampolgárnak, hogy szabadon, minden akadály nélkül elhagyja a Szovjetuniót, amennyiben 1939 után érkezett a Szovjetunió területére. Mindennél jobban érzékelteti azt a hatalmas, megalázó „katyvaszt”, amiben Sztálin és tanácsadói nyakig ültek, az az 1940-es szovjet propagandaplakát, amelyet ma már „méltatlanul elfeledtek”.

A plakát szövege: A szövetséges testvérek találkoztó rendeznek az ellenséges város (London) fölött. Minden kézrázás egy-egy repedést jelent a brit birodalmon.

Zéna folytatja a történetét:

– 1941 szeptemberének elején bejelentették, hogy a lengyel állampolgárok szabadon elhagyhatják Szuhoj Logot, sőt, a Szovjetuniót is, de sem Moszkva, sem Leningrád felé nem utazhatnak. Önállóan, és persze saját költségen kellett utaznunk. A lengyelek közt nagy volt az izgalom: hogyan utazzunk? Hová? Hogy keveredjünk ki Szibériából? Honnan szerezzünk pénzt az utazáshoz? A többségnek az volt a véleménye, hogy valahogy a déli határra kéne eljutni, vagyis Üzbegisztánba.

A Szuhoj Log-i vezetőség persze nem akarta, hogy elutazzunk. Azt ígérték, ha maradunk, iskoláztatják a gyerekeket: „Pilóták, orvosok lesznek belőlük.” És közben folyamatos volt a faggatózás és az ellenőrzés. Aki nem tudta iratokkal igazolni, hogy lengyel állampolgár, annak nem engedélyezték az utazást.

Anyám zsebében mindig ott lapult az a férfi aranyóra, amit még az apja ajándékozott neki. Anyám és nagyapám között mindig nagyon bensőséges volt a viszony. Nagyapám súlyos cukorbeteg volt, és anyám sok időt töltött a betegágyánál. Párszor még a bécsi gyógykezelésre is elkísérte. Nagyapám közvetlenül a háború előtt halt meg, ma az ő sírja családunk egyetlen tulajdona Európában. Ezért a háború után erre a sírra vésettük föl minden rokonunk nevét, akik a holokausztban pusztultak el. Nagyapám nem sokkal a halála előtt levette a láncról az óráját, és anyámnak ajándékozta. És akkor, Szuhoj Logban akadt egy lóval és kocsival rendelkező paraszt, aki hajlandó volt ezért az óráért bevinni minket Zirjankába.

Zirjankában a folyóparton rakott ki minket, ahol már csoportosultak a lengyelek. A folyón összevissza úsztak a lehántolt fatörzsek, mert éppen faúsztatás volt. A közeledő alkonyatban néha a tutajosokat is látni lehetett, akik ügyesen ugráltak az úszó fatörzseken, és hozzáértően megszüntették a folyton kialakuló torlódást. Valaki meg egyezett a tutajosokkal, s azok megígérték, hogy reggelre összeállítanak egy tutajt, s azon eljutunk Aszino városába. Beesteledett, hideg lett. Vártuk a reggelt a tábor tűz köré gyűlve, amelyet a partra sodort fahulladékból raktunk. Váratlanul két férfi tűnt elő a sötétségből: „Ki engedte meg maguknak, hogy tüzet rakjanak ebből a fából? Ez állami tulajdon.” „Na és? Ágáról volt szó. A parton szedtük. Hogy fölmelegedjünk.” „Nincs jelentősége. Nem szabad. Ez a mi államunk tulajdona. Ne merjenek hozzányúlni.”

Eljutottunk Aszinóba. Amikor meghallottuk az első gözmozdony kürtölését, anyám könnyezve azt mondta:

– Gyerekeim! Ez a kürtszó a legdrágább hang egész életemben.

Mindenkinek egyetlen vágya volt, hogy a lehető leggyorsabban elfussunk a hideg Szibériából, és valami melegebb tájakra kerüljünk. Nem tudom, honnan szedték, de mindenki ugyanazt mondta: „Fergana! Megyünk Üzbegisztánba. Ferganába utazunk!”

De hogy vegyünk jegyet? Mivel fizessünk? Marknak volt egy töltőtollból és egy töltőceruzából álló készlete, amit még a bár-micvőjára kapott ajándékba az egyik nagybátyánktól. A toll aranyhegyű volt, a ceruza aranyozott, mindkettőt a híres Pelikan cég készítette. Anyám rábeszélte a bátyámat, hogy váljon meg a „vagyonától”. A Pelikan-készlet, amit a vonat parancsnokának ajándékoztunk,

különösebb gond nélkül eljuttatott minket Fergánába. Az emlékezetünkben még élénken élt a Szibériába megtett hosszú és kínzó út, de ez az út a világos személyszállító kocsiban csak két napig tartott, bár a megállóknál itt is megrohanták a vonatot az éhező koldusok.

Tehát megérkeztünk Fergánába, ahol összebarátkoztunk annak a lengyel asszonynak a családjával, aki brigádvezető volt Prohorovkában, s aki megszabadította anyánkat a nehéz favágástól. Sajnos, nem emlékszem a vezetéknévre, pedig ő is, a testvére és a férje is sokat segített nekünk. Nagyon rendes család volt. Anyám egy szobát bérelt nekünk. Az üzbégek kedvesen fogadtak minket, s mai napig emlékszem a lepénykenyerükre. Különösen felfigyeltek ránk a Ferganában lakó zsidók, ételt hordtak nekünk, meghívtak magukhoz vendégségbe. Ám megérkezett a parancs, hogy: „Nem szabad Ferganában maradniuk! Azonnal utazzanak tovább!”

Volt, aki maradhatott, az összes többi tehervagonba ültették, és lassan megindultunk. Két nap múlva megálltunk, s ott hagytak minket egy holtvágányon, ami körül semmi más, csak a puszta. Birnbaum mérnök és Klyamkin doktor, akik a családjukkal utaztak, tiltakozni kezdtek, és azt követelték, hogy valami városba vigyenek minket. Ez is az életemben bekövetkezett sok csoda közül az egyik, hogy teljesítették a kérésünket, és küldtek egy gőzhajót. Így kerültünk Kokanda városába, onnan pedig a városhoz közeli, Sztálin nevét viselő kolhozba irányítottak minket dolgozni. Nem fogja elhinni, de azon a környéken három kolhozot neveztek el Sztálinról.

Mielőtt elindultunk volna a kolhozba, az anyám azt mondta a testvéremnek:

– Menj vissza Fergánába, keresd meg az ismerőseinket, és kérdezd meg, nem tudják-e beszerezni a szükséges iratokat, hogy visszamehessünk oda?

A bátyám elutazott, minket meg elvittek a kolhozba. Jó szobát kaptunk anyámmal, közvetlenül a kolhozvezetőség mellett volt. Ott nagy a forróság, éjszakánként mindenki a házak lapos tetején alszik. Dolgozni kezdtünk a földeken: szedtük a gyapotot, hurcoltuk át a földet.

Egy üzbég lányokból álló brigádba osztottak be. Nagyon szépek voltak! És az üzbégek jó emberek. Gyorsan megtanultam üzbégül, oroszul pedig már addig is jól tudtam.

Esténként, amikor hazatértünk a földekről, átmentem dolgozni az orosz brigádba, amely rizst tisztított. A lányok gyakran hívtak, hogy vacsorálgak velük, és hagyták, hogy rizshéjat vigyek haza, amiből anyám nagyon jóízű levest főzött. Emlékszem, a kolhozban elpusztult egy ló, és anyám annak a húsából is tett a levesbe. Nem is volt rossz, de nem volt kóser. Persze, az anyám nem evett belőle. Sosem evett meg nem kóser húst. Csodálatos asszony volt.

Közben a bátyám Ferganában volt. Már két hét eltelt, és még mindig nem volt semmi hírünk róla. Távíratoztunk. Azt a választ kaptuk, hogy onnan már régen elindult. Izgultunk, aztán megrémültünk, hogy talán már nem is él.

Egyik nap egy számfogató taligán idős üzbég érkezett a kolhozba, aki egy testet emelt le a taligáról, aztán a földre rakta. Mark volt az, de már alig volt életben. Kiderült, hogy minket keresett, ezért gyalogosan, ennivaló nélkül körbejárta

mind a három, Sztálin nevét viselő kolhozt. Teljesen elgyöngülve az útszélén hevert, ott szedte föl az üzbég.

Nyolc hónapig dolgoztunk a Kokand melletti kolhozban, barátokat szereztünk. Valahogy úgy alakult, hogy egyszerre öt üzbég fiatalember is engem akart feleségül venni. Aztán az egyik kijelentette, hogy mindent kifizet, mert nem akar senkivel sem osztozni. Akkor már betöltöttem a tizennégyet. Nagyon közel álltunk egymáshoz Mark bátyámmal, mindig jó és figyelmes volt velem. Persze, gyakran veszekedtünk, amikor kicsik voltunk, de akkor már nem tudtunk meglenni egymás nélkül, a rideg hétköznapiak különösen összekovácsoltak minket. Nagyon rendes gyerek volt! S egyszer csak ez a rendes gyerek azt mondta anyánknak:

– Adjuk férjhez az üzbéghez!

– Miket beszélsz? – mondta felháborodva az anyám. – El akarod adni a saját húgodat?

– De lesz ennivalónk. Adnak rizst, bárányokat és egy csomó mindent. Most még ennivalónk sincs.

– Mit locsogsz itt össze? Eladni a húgodat?! S amikor véget ér a háború? Hagyjuk itt a testvéredet, amikor majd mind együtt leszünk?

– Dehogy! Akkor magunkkal visszük. De addig is volna ennivalónk.

De ez semmiség. Semmi sem történt velem. Viszont addigra kiderült, hogy csak azok a lengyel családok hagyhatják el a Szovjetuniót, amelyben férfiak vannak, akik beléphetnek a Teheránban alakuló lengyel hadseregbe. Mi nem tartoztunk ebbe a kategóriába, hiszen Mark, a bátyám még kisfiú volt. A családok tehát elutaztak, de előtte eljöttek búcsúzkodni. Sokan ígérették:

– Ne nyugtalankodjék, pani Dóminitz! Mihelyt kijutottunk a Szovjetunióból, azonnal értesítjük a férjét, hogy segíteni tudjon maguknak a kiutazásban.

Aztán kaptunk egy táviratot Taskent mellől, Jangijul városából, ahol a lengyel hadsereg egyik törzse székel. Hívták anyámat, hogy jelenjen meg náluk egy beszélgetésre. Anyám azt mondta, hogy odautazik, és majd elmondja, mit végzett. A törzsnél szokatlanul melegen fogadták:

– Jó napot, pani Dóminitz! Örülünk, hogy megismerhetjük. Mivel foglalkozik a férje Londonban?

Anyám honnan tudta volna? Mit csinálhat apánk Londonban? Persze, zsidó, de az nem elég. Mivel foglalkozik? Anyám mégse jött zavarba, hanem határozottan azt felelte:

– Nagyon fontos ember!...

– A következő szállítmánnyal elindítjuk önöket Teheránba.

Anyám megköszönte. Azonnal táviratozott nekünk: „Hagyjatok ott mindent. Azonnal gyertek Jangijulba. Utazunk Teheránba.” Tényleg otthagytunk mindent, egyetlen zsákot vittünk magunkkal, amelybe beletettük a kabátjainkat, két párnát meg egy takarót. Elindultunk Jangijulba. Megérkeztünk. Másnap ott álltunk sorban a törzs épülete előtt, éppen az indulókat szólították, de a mi nevünk nem szerepelt a listán. Anyám

szaladt a törzshöz magyarázatot kérni, miért nem vettek föl minket az utasok közé, amikor még szállásunk sincs, ott ülünk a peronon. Anyám azzal a hírral tért vissza, hogy a lengyelek szerint zsidókat nem vesznek fel az utasok közé, mert az oroszok nem engedik. Az oroszok meg azt mondták, a lengyelek tiltakoztak. Otthagytak minket.

Mark rettenetesen begurult. Nem akart abban az országban maradni: „Jobb, ha meghalok, ha már itt kell maradnom” – mondta. Anyámnál volt tiszta szesz, amit tisztításra használt. A bátyám az egészet megitta, aztán több mint egy napig aludt tőle. Amikor végre fölébredt, hát bizony, még mindig az oroszoknál voltunk. Anyám közben ismét elment a törzshöz:

– Mi lesz velünk? – kérdezte.

– Minek mondta meg, hogy zsidók? – kérdeztek vissza. – Nem kellett volna megmondania.

– Hogy gondolja? Hiszen zsidók vagyunk.

– De nem kell róla beszélni. Ezzel mindent elrontott. Nem tudjuk, hogy segítsünk. Mostanában ez az utolsó szállítmány, amely elindul. Nem tudjuk, mikor lesz a következő.

Megtudtuk, hogy a helyi piacon lengyel katonák kenyeret árulnak. Elindultam a piacra, találtam is egy katonát, kértem, hogy adjon el egy kis kenyeret, és eléggé zavarba jöttem a válaszából:

– Ó, nem! Nem fogadok el pénzt a testvéremtől, egy lengyel kislánytól. Ajándékba adom.

– Köszönöm szépen! – mondtam. – El kell mondanom magának, hogy zsidó vagyok, lengyel zsidó. Ne adjon kenyeret, ha azért nem adná, mert zsidó vagyok.

– Nem, semmi baj! Szívesen adok kenyeret. A szállítmánnyal mentek?

– Nem! Mert zsidó vagyok. Várnunk kell. Talán indítanak olyan szállítmányt is, amelybe fölvesznek.

– Én egyedül vagyok, nincs itt a családom. Megmondom a parancsnoknak, hogy véletlenül találkoztam a nagynénémmel meg a két gyerekével. És hogy engedélyezze, hogy magammal vigyem őket a szállítmányban.

– Nagyon köszönöm! – mondtam. – Végtelenül hálás vagyok.

Fogtam a kenyeret, visszamentem anyámhoz, és elmeséltem, mit akar tenni értünk az a lengyel katona. Anyám részletesen kifaggatott, és nemigen bízott a végkifejletben. De Isten velünk volt: közvetlenül indulás előtt a nevünket kiáltották, és már fönt is voltunk a vonaton. A Kaszpi-tengerhez utaztunk, Krasznovodszkba. Már a város közelében voltunk, amikor végre megtalált minket az „én” katonám:

– Nem kell nyugtalanzkodniuk! – biztosított minket. – Amikor elmondtam a parancsnoknak, hogy találkoztam a nagynénémmel és a gyerekeivel, és azt szeretném, ha fölvennék őket a szállítmányba, a parancsnkom elment a törzshöz, s amikor visszajött, elmondta, hogy izgalomra semmi ok, megtalálta „a rokonaimat” az utasok listáján. Innen tudtam, hogy ezen a vonaton vannak.

Sosem láttuk többé ezt a jó embert, az „én” lengyel katonámat, ezt a valóságos anygalt.

Anyám egész idő alatt azon törte a fejét, arra próbált meg rájönni, milyen csoda folytán kerülhetett föl a neviünk a Jangijulból induló utolsó szállítmány utasai közé. Hogy sikerült elhagynunk a Szovjetuniót? Beletelik még néhány évbe, amire apám Londonban elmeséli: „Hogy hányfelé jártam, ki mindenkit fölkerestem, hogy segítsen kihozni benneteket a Szovjetunióból! Minden lengyel törzskarhoz táviratoztam. Sokat koptattam a londoni lengyel kormány minisztériumának küszöbét is, ahol párszor megígérték, hogy igen, persze, megkérjük Sztajnczyk minisztert, táviratozzon Jangijulba, hogy működjenek közre a családom kiutazása érdekében. De ezek üres ígéretek voltak.” Apám végül elment a postára, és táviratozott a jangijuli törzsnek, azt követelve, hogy „a legközelebbi szállítmánnyal indítsák útnak a Dóminitz családot”. Az aláírás ez volt: „Sztajnczyk miniszter.”

Amikor már Londonban voltunk a papánál, láttam két papírlapot, amelyekre annak a két csomagnak a tartalmát jegyezték föl, amelyeket a mi címünkre küldött a Szovjetunióba: esőköpeny, öltöny, kabát, tű, cérna, gomb, textilanyagok. Sosem kaptuk meg ezt a két csomagot. Pedig pár évre, egészen a háború végéig elég lett volna az egyik is, hogy ételt vegyünk.

Szóval, a vonat összes utasa ott volt a Kaszpi-tenger partján, a pusztá homokon. A gőzhajót vártuk, amelynek az iráni Pehlevi kikötőjébe kellett vinnie minket. Az összes holminkból csak egy zsák maradt, amelybe a kabátunkat meg két párnát dugtunk bele. Anyám nagyon szerette a tisztaságot. Emlékszik ugye, hogy tisztaszest is tartott higiéniai céllal. Folyton megkövetelte tőlünk, még Szibériában is, hogy rendszeresen mosakodjunk, kezet mossunk, és mindig azon iparkodott, hogy megszabaduljunk a tetvektől. Néhány utasnak sok csomagja volt. Mellettünk is volt egy gazdag lengyel család két serdülő kislánnyal. Nekik még lavórjuk is volt a mosakodáshoz és mosáshoz. Anyám kölcsönkérte az asszonytól a mosdótálat, hogy haját moshassunk.

– Sosem osztom meg másokkal a személyes tisztálkodáshoz való tárgyainkat – válaszolta határozottan az asszony.

Amíg a gőzhajó érkezésére vártunk, a szűkös helyre hivatkozva az utasokat szigorúan figyelmeztették, hogy minden család csak egyetlen helyet foglalhat el a csomagjával. A szomszédainknak több mint tucatnyi bőröndje és bugyra volt, ezért a mosdótálat kidobták, amikor a csomagokat odahordták a kikötő közelébe. Én meg fölvettem, aminek anyám nagyon megörült: „Tudunk kezet mosni, mosakodni, mosni! Tiszták maradunk.”

Két nap múlva odajött hozzánk az asszony, aki kidobta a lavórt.

– Visszakaphatnám a lavórt?

– Persze, hogyne! – mondta engedékenyen anyám.

– Milyen lavórt? – kérdeztem támadóan. – Miféle mosdótálat?

– Ez az én lavórom! – mondta felháborodva a volt tulajdonos.

– Nem a maga lavórja! „Nem osztozunk másokkal a lavóron!” – mondtam gonoszul.

– Nem szégyelled magad! – pirított rám szinte sírva az anyám. – Hol nevelkedtél? Hogy tudsz ilyet mondani?

– Semmi esetre sem adom neki a lavórt – mondtam szigorúan anyámnak.
– Udvariasan megkértem, hogy adja kölcsön. Abban a pillanatban rávágta, hogy:
„Nem osztjuk meg!”

És nem adtam oda a lavórt. Pár napig jócskán használtuk, ám nekünk is a par-
ton kellett hagynunk ezt a „kincset”, amikor felszálltunk a hajóra. A hajó túlságosan
tele volt zsúfolva utasokkal, akik között tombolt a tifusz, a malária, a hasmenés. Az
emberek úgy hulltak, mint a legyek, a kosz és a betegségek miatt. Én is elkaptam a
hasmenést. A toalett előtt folyton sor állt. Egy kislány ült mellettünk, aki nagyon
rossz állapotban volt. Odahívták az orvost, de csak nagy nehezen tudta megköze-
líteni a beteget, átlábolva a rengeteg csomagon és dobozon. Anyám is útjában volt,
aki szorosan a zsákunkhoz tapadva ült ott. „Hát ez meg kié? Azt kérdeztem, kié?”
– kérdezte dühösen az orvos, a zsákra mutatva. Anyám egy szót sem mert szólni.
A párnáink és a kabátjaink voltak benne. Mivel mindenki néma maradt, az orvos
fogta a zsákot, és a vízbe hajította. Így elvesztettük minden holminkat.

(Ma már persze, ez érdekes, hiszen hetven éve történt. Zéna, aki még egyál-
talan nem öreg, ragadósan elneveti magát, miközben elmeséli abból a szomorú
időszakból ezt az esetet.)

– De sikerült mindent túlélünk. A hajó kikötött Pehleviben. Én folyton a toalett
közeliében ültem, nem hagyhattam ott a hasmenés miatt. És anyám is nagyon beteg
volt. Egész idő alatt beteg volt. Felényire fogyott, mialatt a Szovjetunióban voltunk.

Pehleviben anyámat mentővel kórházba vitték. Azt akarta, hogy én is vele
menjek, de nemet mondtam, elmagyarázva neki, hogy még nyugtalanabb lesz, ha
nem tudja, hol vagyok. A bátyám mellett maradtam a menekülttáborban.

Pehleviben csak néhány napot töltöttünk, utána átvittek minket Teheránba.
Ismét sátor táborba kerültünk, s bár a tábor a lengyel hadsereg oltalma alatt állt,
nehéz volt az élet a sátorban: szinte a pusztaság földön aludtunk, hideg volt, esett,
mindent áthatott a nyirkosság.

Újra fölvevük a kapcsolatot apámmal Londonban, aki azt mondta, haladé-
ktalanul átutal nekünk ötven fontot. Akkoriban ez nagyon rendes összegnek szá-
mított. Anyám megörült, hogy vége a szegénységnek. Új embereket ismertünk meg,
szállást kezdtünk keresni. Ám anyám nagyon lehangoltan jött vissza a postáról,
amikor elment a pénzért: csak öt fontot adtak ki neki. Azt mondták neki, Perzsia
nem engedélyezi öt fontnál nagyobb összeg küldését.

Az a férfi, aki kész volt bérbe adni nekünk egy kis szobát, Csehszlovákiából szár-
mazott, a felesége viszont Perzsiában született örmény nő volt, aki csak az örmény
konyhát ismerte. A férfi azt mondta anyámnak: „Lakhatsz velünk, de csak te, a gye-
rekeid nem. Megtanítod a feleségemet az európai ételekre, és vigyázol a gyerekeink-
re.” Három kislányuk volt. Anyám sosem gondozott gyerekeket, ez mindig a dadánk
dolga volt. Anyám még azt sem tudta, hogy kell tartani egy csecsemőt, nemhogy
pelenkázza vagy fürdesse őket. A dada vitte oda neki a gyerekeit, hogy megszo-
ptassa őket, aztán elvitt minket. Anyámnak tehát súlyos megpróbáltatást jelentett, hogy
süssön-főzzön az iráni családnak, ráadásul gondozza a gyerekeiket.

A testvéremet a helyi zsidó patikus családja fogadta be magához. Mark náluk evett, aludt, és napközben a patikában mosogatta az üvegedényeket. Nekem nem volt helyem, nem tudtam, hová legyek. Anyámnak hajlékony természete volt, jószívű volt, könnyen barátkozott, és mindig kész volt segíteni. Az egyik új ismerőse azt mesélte, üdvözlét hozott egy Teheránban élő orosz családnak. Rokonszenves emberek, és éppen cselédet keresnek. Mindketten dolgoznak, a nagyobbik lányuk egyetemista, a másik nem hajlandó a háztartást vezetni, ezért keresnek valakit.

– Kérem, ne beszéljen erről senkinek! – mondtam anyám ismerősének. – Vigyen el hozzájuk, majd én leszek a cselédjük. Elfogadom.

– Felnőtt asszonyt akarnak. Sok a munka a ház körül.

– Mindent megcsinállok – könyörögtem. – Mindent, amit mondanak. Kérem, vigyen el hozzájuk!

Sírni kezdtem. Az ismerős elvitt hozzájuk, a feleség méregbe gurult, amikor meglátott:

– Kit hoztál a nyakamra? Hiszen ez még gyerek! Sovány is.

Akkor már majdnem tizenöt éves voltam. Keserves sírás közt könyörögni kezdtem:

– Kérem! Könyörgök! Kérem, nincs hová mennem! Nincs hol laknom. Próbáljon ki! Csak arra kérem, próbáljon ki! Ha nem felelek meg, elküldhet.

Ekkor avatkozott közbe Mina, a lányuk, aki nagyon jószívű volt:

– Mama, vedd föl! Itthon maradok, segítek neki.

Fölvettek. Figyelemreméltó emberek voltak. Sosem mondták el a barátaiknak, hogy a cselédjük vagyok, azt állították, hogy az egyik európai rokonuk vagyok. Soha egy rossz szót nem hallottam tőlük. Elhoztak a menekülttáborból, befogadtak. Azt ettem, amit akartam. Nagyon jók voltak hozzám. Ez a zsidó család Oroszországból származott, de a feleség német volt.

Ám a munka nehéz volt. Hat szoba, két erkély. Naponta kellett megforgatnom a lepedőt az ágyakban, főzni, mosni, mosogatni, az udvaron összesöpörni a hullott levelet, ágyazni. Friss vizet hordani a lakásba. Porszívó nem volt, pedig minden szobában faltól-falig értek a perzsaszőnyegek, naponta ott térdeltem rajtuk, hogy egy apró kefével kitisztogassam őket. Takarítás, mosás, főzés, megint takarítás. A konyha lent volt, a hálósobák az emeleten. Minden nap rengeteget dolgoztam. Ha akadt egy szabad percem, az asszony azt mondta: „Nézd meg a lepedőket, ha vásottak, vágd ketté őket, és varrd össze a két szélüknél fogva.” „Nem tudom, hogy kell.” „Megmutatom.”

Hát varrtam is, körbeszegtem a lepedőket.

Egyvalamit nem értettem, hogy miért kell naponként megfordítanom a lepedőket az ágyakban, de hát ez volt a parancs: „Naponta forgasd meg a lepedőket! Forgasd csak!” „Miért kell ezt mindennap megtennem? Mi az oka? Jó, megteszem. Minden ágyban megforgatom. De a magaméban nem. Nekem így is jó.”

Aztán itt volt a születésnapom, a tizenötödik. Vége felé járt az év, sorban jöttek az ünnepek, a karácsonyi örömmünnp. Mindenki nagyszerű ajándékot kapott,

az egyik lány parfümöt, a másik egy doboz csokoládét, csak nekem jutott egy igen apró doboz ajándékként a verandán üldögélő családtól. „Itt lakom velük, és ilyen kicsi ajándékot kapok?” – gondoltam elkeseredetten.

De mikor végre kinyitottam, a legjobb ajándékot találtam a dobozban: a vilálmázás dobozban ugyanis volt egy töltőtoll, egy ceruza és egy nagy igazgyöngy. Nagyszerű ajándék volt! És már hallottam is a feleség hangját:

– Megfordítottad a lepedődet?

– Minden lepedőt megfordítottam – válaszoltam magabiztosan.

– De a sajátodat? – kérdezte még egyszer.

– Honnan tudja, hogy a saját lepedőmet nem fordítottam meg? Ma születésnapom van, azért nem fordítottam meg. Majd mosás előtt...

– De hisz azt mondtam neked, minden nap meg kell fordítani a lepedőket. Hogy jön ide a születésnapod?

„Miért ilyen erőszakos?” – kérdeztem magamtól, miközben benéztem a lepedőm alá. És ott találtam mindent, amiről csak álmodhattam addig: egy csodaszép hajtűt, kesztyűt, pulóvert. Nagyon meg voltam hatva. Figyelemreméltó emberek voltak, és én örökre hálás vagyok nekik.

Anyám kérdezősködött, és megtudta, hogy ezer gyermeket, köztük minket is, átszállítanak Palesztinába. Ott is voltak felnőttek: szülők, orvosok, szervezők. Teheránból vasúton kellett elvinniük minket a Perzsa-öböl. Mielőtt elindultunk volna az állomásra, a munkaadó asszonyom könnyezve mondta anyámnak: „Kérem, vigyázzon a gyermekemre!” Nagyon jó emberek voltak.

A legközelebb Mina állt hozzám, az idősebbik lány abban a családban. Barátnők voltunk. (Később meglátogatott Izraelben.) Már föl lehetett szállni a vonatra, amikor a peronon megpillantottam Minát. Azért jött, hogy néhány percet még velem töltsön. S amikor a vonat elindult, fölfedeztem, hogy a kabátom zsebében pénz van.

Útban Palesztina felé kiderült, hogy Irak nem engedélyezi, hogy áthaladjunk a területén, ezért Iránban, a Perzsa-öböl partján hajóra szálltunk, s először Pakisztánba, Karacsiba érkeztünk, ahol némi időt eltöltöttünk egy menekülttáborban. Karacsiban aztán egy angol hadihajó vett minket a fedélzetére, amely aknakeresővel volt felszerelve. Ez a feledhetetlen, hathetes „kémentés” az udvarias és jószívű angol matrózok oltalma alatt azzal kezdődött, hogy kiértünk az Indiai-óceánra. Nemsokára elhagytuk Adent, s miután végighajóztunk a Vörös-tengeren, megérkeztünk a szuezi kikötőbe, ahonnan vonattal vittek minket Atlitba. Ez kisváros Haifa közelében, amelyben az angolok tábort állítottak fel a Palesztinába bevándorlók számára.

Palesztinában akkoriban még nem volt rendszeres vasúti közlekedés. A Szuezből Atlitba tartó különvonatunkat „teheráni gyermekek”-nek nevezték. Minden megállónál nagy tömeg fogadott minket. Csak úgy záporoztak a kérdések: „Véletlenül nem találkoztatok ezzel meg azzal? Nem láttátok? Melyik városból jöttök? Nem mesélte-e valaki nektek azt, hogy...? Nem találkoztatok ezzel meg azzal a családdal?” Akkoriban Anglia erősen korlátozta a zsidók tömeges bevándorlását

Palesztinába¹³, ezért a vonatunkat többségében lengyel katonák fogadták. Palesztinában volt a lengyel hadsereg megalakításának egyik legfontosabb helyszíne, ezért került éppen oda sok lengyel a Szovjetunióból. Mindenkit a szeretteinek a sorsa aggasztott. Bár néhányszor váratlan és örömteli találkozásra is sor került.

Üzbegisztánban és Iránban távirati utalással kaptunk pénzt apámtól. Már régen nem láttunk levelet, amit a saját kezével írt volna. Akkoriban meg, ha anyám szóba hozta, hogy a férje Londonban van, mindenki ugyanazt mondta: „A földig lebombázták. Egyetlen élő ember sem maradt. Mindenkit megöltek.” Anyám ettől nagyon megrémült: „Lehet, hogy már régen meghalt? Talán rábízta valakire a pénzét, hogy küldjék el nekünk?” Valahogy megtudtuk ott, a menekülttáborban, hogy apám egyik távoli rokona, aki Jeruzsálemben lakott, levelet kapott tőle Londonból. „El kell utaznom Jeruzsálembe! Muszáj látnom azt a levelet” – mondta anyám izgatottan. Elhagytuk a tábor, és elindultunk a közelben lévő országút felé. Nemsokára megjelent a láthatáron egy autóbusz, amely megállt anyám integetésére, és fölvelt minket. Nagyon zsúfolt volt, de Jeruzsálemben tartott. Minden utas kíváncsian bámult minket. 1943 februárjában jártunk, és sokan akkor láttak először táborban lakó menekülteket. Az utasok közt volt egy lengyel férfi, aki az ott szerveződő lengyel hadsereg zsidó brigádjának tagja volt, ugyanaz volt a vezetékneve, mint anyámnak, ugyanis távoli rokon volt. Azt mondta, Jeruzsálemben tart, a családjához, és szívesen elkísér minket az apám unokatestvérének a lakására, aki azt a bizonyos levelet kapta.

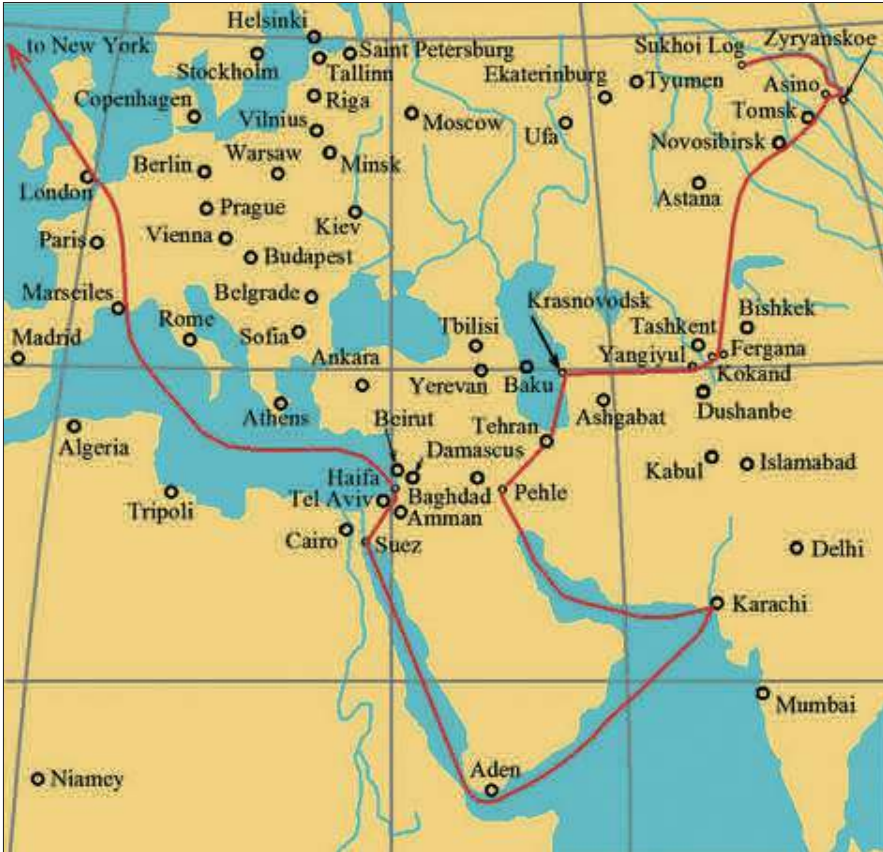
Megérkeztünk Jeruzsálembe. A bevándorlók házában kaptunk szállást. Nagyon hideg volt, és folyton esett az eső. Megtaláltuk a rokon lakását, de senki sem volt otthon. Az útitársunk visszakísért minket az éjszakai szállásunkra. Ez pénteken történt. Este meglátogattak minket a rokon felesége, aki hozott két gyertyát és két frissen sült barcheszt. Ezzel köszöntöttük a Sabbatot.

Másnap a rokon újra elkísért minket. Ezúttal a család otthon volt. Anyám elolvasta apám levelét, és nagyon megörült neki. Megkezdődött a rendszeres levelezés Londonnal, apám küldeni kezdte nekünk a pénzt. Emlékszem, azokban a napokban egyszer az utcán sétáltunk anyámmal Jeruzsálemben. Anyám megállt egy ékszerbolt kirakatánál, odahívott és bementünk. El sem tudtam hinni, amikor anyám rámutatott a tárlóra, és azt mondta, hogy: „Válassz magadnak órát! Megígértem. Olyat választasz, amelyet akarsz.” Mai napig emlékszem rá, hogy egyszerre öntött el az öröm és a büszkeség, hogy ilyen anyám van.

Apámmal csak 1947 júniusában találkoztunk. Addig az angolok sem azt nem engedték meg neki, hogy meglátogasson minket, sem azt, hogy mi utazzunk hozzá Londonba. Tehát négy teljes évbe telt, amire apám értünk jött Palesztinába, és magával vitt minket Angliába. A háború befejezése után apámnak nem ment valami jól, de a gyűrű...

Itt félbeszakítottam Zénát, emlékeztettem, hogy eddig még semmit sem mesélt a gyűrű sorsáról. Anyjának a fentebb már említett eljegyzési gyűrűjéről van

¹³ Izrael függetlenségének 1947-es kikiáltásáig Palesztina angol protektorátus volt.

A Szuhaj Log településtől Londonig tartó út hosszabbnak bizonyult. Hét év ment rá...
A térkép Jurij Zsukov munkája, Tomszk.

szó, az ötkarátos vagy talán még nagyobb briliánszal. Csak emlékeztetőül: 1939-ben a krakkói pályaudvaron édesanyja átadta a gyűrűt egy ismerős lengyelnek azzal a kéréssel, hogy adja oda a testvéreinek.

– Anyámnak eszébe sem jutott, hogy ugyanakkor egy másik tehervagonban, amelyet egy másik szerelvényhez csatoltak, a testvérét és a családját is keletre vitték, a Szovjetunióba. Ők cseppnyit szerencsésebbek voltak: Szamarkand közelében töltötték a háború éveit, és 1947-ben engedélyezték nekik, hogy visszatérjenek Lengyelországba. Elképzelheti, hogy meglepődött a nagynéném, amikor Krakkóban megtalálta anyám küldönce a gyűrűvel. Nagyon rendes ember volt, éveken át makacsul kereste a nagynénémet. 1949-ben Zéna nagynéném kivitte magával a gyűrűt Izraelbe, ahová kitelepült. Nem sokkal később az egyik rokonunk Izraelbe látogatott, magával hozta a gyűrűt Londonba, és visszaadta anyámnak.

London, 1947 nyarán. A Dominic család ismét együtt.

Akkoriban már férjnél voltam, Amerikában éltem. Apám sora rosszul ment. Anyám kijelentette, hogy: „Ó, nem! Nem viselem ezt a gyűrűt. Miféle alkalomra húzzam föl? És olyan drága! És széfbe sem rakom, mert nincsen széfünk. Otthon hagyni meg nem merem. Nincs rá szükségem.”

Egy szép napon az apám fogta a gyűrűt és eladta. Helyette egy háromkarátos gyűrűt vett anyámnak. Anyámnak tetszett, és megígérte, hogy ezt már viselni fogja. A két gyűrű árkülönbözetéből apám házat és telket vett nekünk, amit hamarosan eladott, és újat vett. Fokozatosan újra sikeres üzletember lett Londonban. A szüleim eljöttek hozzám New Yorkba, a fiaim bár-micvőjára.

Legnagyobb bánatomra a szüleinket már elveszítettem, de a két fiútestvérem még él. Nagyon közel állunk egymáshoz, hála Istennek! Mindig is jó volt a hangulat és az összetartás a családukban. Végtelenül szerencsés vagyok. A gyerekeim, az unokáim és a dédunokáim pedig gondoskodva és szeretettel vesznek körül öregkoromban.

– Zéna, meséljen még a dadájáról!

– A dadánk hivatásos csecsemőápoló volt. Akkor került a családukba, amikor az első gyerek született. A legidősebb nővéremről van szó, aki 1920-ban született. Hétéves volt, amikor meghalt. Utána született a két bátyám, Leon 1922-ben és Mark 1926-ban. Én 1927-ben születtem. Amikor betöltöttem a három évet, anyám úgy döntött, hogy: „Nincs szükségem dadára. Van cselédem, szakácsom, mosónőm. Dada nem kell. A gyerekek már iskolások.” Én meg óvodába jártam.

A dadánk másik családhoz került, s szinte mindennap sírva hívta föl az anyámat: „Asszonyom, sírva mosom a pelenkát. Hiányoznak a gyermekeim. Nem tu-

dok nélkülük élni.” Anyám azt mondta erre, hogy na jó, jöjjön vissza. És ott is maradt egészen a háború kitöréséig. Emlékszik ugye, hogy a dadánk vitt el engem és Markot a Dubecko-birtokra, apám két lánytestvérének birtokára, akik két testvérhez mentek férjhez.

Csak közbevetve, tízévi házasság után az egyik párnak éppen a háború legelején született egy kisfia. Tehetős szüleit sokan jól ismerték, hiszen sok százan dolgoztak a birtokukon. Amikor a németek kezdték elszállítani a zsidókat, a gyerek édesanyja átadta a kisfiút egy náluk dolgozó lengyel családnak, és megkérte őket, vigyázzanak rá addig, amíg ők, a szülei vissza nem térnek. De hát nem tértek vissza, elpusztultak valamelyik haláltáborban. Így a kisfiú keresztény családban nőtt fel, és egyáltalán nem tudott arról, hogy zsidó. Még az is lehet, hogy már nem él. A háború után az egyik nagybátyám nőtestvére visszatért oda. Tudta, kinél hagyták a kisfiút, kérdezősködött is róla, de senki sem segített, nem beszéltek róla. A kisfiú elveszett.

A dadánk Lengyelországban maradt. Nagyon örült, hogy a háború alatt a gyerekek nem maradtak mellette. Később bevallotta, hogy úgysem tudott volna megmenteni minket. Ő lett annak a háznak a házmestere, amelyben a mi lakásunk volt. Az egész háború alatt vigyázott a lakásunkra. Amelyben német tisztak laktak. Minden a helyén maradt, rendben volt tartva.

A háború után jöttek a lengyelek, elvettek mindent és széthordták. Semmi se maradt. A dadánk, aki akkor már idős asszony volt, egy nyugat-németországi idősek otthonába került. Tudta, hogy apám Angliában van, és meg is találta. Akkor én már New Yorkban laktam, de a két testvérem, apám és anyám nagyon megörült a dadáknak. Anyám rögtön meghívólevelet küldött neki, s attól az időtől fogva a dadánk minden nyáron Londonba utazott, és két-három hónapot a szüleimmel töltött. Igaz, hogy kisgyerek nem volt a háznál, de így is várt vendég volt nálunk. A gyerekeimmel időnként én is meglátogattam. A dadánk igazi családtag volt, mindenki szerette. Ha valaki új bundát vett magának, a régit rögtön a dadáknak adta. Csak németül tudott, és nyaranként otthon mindnyájan szívesen beszélünk németül. Nagyon jószívű német asszony volt, aki egész életét a gyerekeknek áldozta. Emlékszik arra a levélre, amit Szuhoj Logba írt nekünk? „Annyira vágyom a gyerekeim után, hogy akár gyalog is elmennék Szibériába, hogy velük lehessenek.” A mi emlékeinkben örökre ilyen marad.

Nehéz szavakkal érzékeltetnem, micsoda szépség, fénylő öröm és magabiztosság, büszkeség és boldog mosoly sugárzott Zéna arcáról, miközben befejezte a múltjáról szóló, megragadó mesét. Még egyszer tisztelni akarok anyjának, Gita Dóminitznak az emléke előtt, aki ilyen lányt nevelt föl. Zéna csak a jót veszi észre maga körül, semmit, ami rossz, és soha senkiről egy rossz szót nem szól. Szívélyes, okos asszony, árasztja magából az örömet és az élnivágyást.

Köszönöm, Zéna!

Marat és Lina Gercovics, Iya Rott, Zéna és Vladimir Rott. Florida, 2013 januárja.

Jeruzsálem, 2016. április 8.

MOBILIZÁTOR

Pihenőnap volt. Elfáradtam azon a héten, és szerettem volna lefeküdni ebéd után, ami egyelőre ritkán fordul elő velem. Ám akkor sikerült azonnal elaludnom. Hirtelen a mobilom megszólalt az ágy melletti kisasztalon. Általában csak a céget illető ügyekben keresnek ezen a mobilon, amikor valakinek sürgősen meg kell javítani valamit. Akkor viszont a Rogers cég, a bennünket kiszolgáló telefontársaság munkatársa jelentkezett be tiszteletteljesen. Bemutatkozott, hogy az ügyfélszolgálati osztálytól keres, és csupán amiatt, hogy megtudja, segíthet-e valamiben az ügyfélnek, hogy jobb legyen a szolgáltatásuk? Megörültem az ajánlatnak, és elmondtam, hogy két dolog is izgat.

– *Nézze csak meg a hívásaink statisztikáját* – mondtam jóhiszeműen. – *A feleségemmel már régen nyugdíjasok vagyunk. A feleségem szinte egyáltalán nem használja a saját mobilját, és folyton azt kéri, hogy szüntessük meg. Nagyjából 25 dollárt fizetünk érte havonta, és általában egyáltalán nem használja. Az ideje nagy részét itthon tölti, sokat olvas. Táskájában a telefon csak azokban a ritka esetekben kell neki, amikor bevásárolni vagy orvoshoz megy, illetve amikor a szokásosnál tovább elmarad valahol. Ilyenkor szoktam felhívni és megkérdezni, szüksége van-e a segítségre, és hogy véletlenül nem tévedt-e el? De szerencsére ilyesmi ritkán fordul elő. Az utóbbi három hónapban csak kétszer kapcsolta be a telefonját. Gyakorlatilag csak vészhelyzetben használja.*

– *És még egy gond van – folytattam. – Az én mobilom egy elég régi Samsung-készülék, és a hozzá tartozó akkumulátor már annyira használt, hogy naponta föl kell töltenem. Tud ezen segíteni?*

Az udvarias hivatalnok egyetértett velem, hogy egy „alvó telefonért” valóban sok a havi 25 dollár, és azonnal utána akart nézni a lehetőségeknek: *„Két-három percre van szükségem – mondta. – Maradjon a vonalban, rögtön itt leszek.”*

A telefonban zene töltötte ki a beszélgetés szünetét, én meg azon izgultam, nem merül-e le közben a mobilom. Mert akkor nem fogom hallani a választát. Ám a hivatalnok gyorsan újra jelentkezett, és örömmel közölte, hogy sikerült elemeznie a szerződés változatait, és hogy a feleségem mobiljáért a következő hónaptól kezdve 4 dollár hetven centtel kevesebbet kell fizetni. Őszintén megköszöntem neki. *„Ami meg az ön telefonjához való akkumulátort illeti, Mr. Rott, rögtön kapcsolom az egyik technikusunkat”* – tette hozzá.

Egy pillanat múlva már jelentkezett is egy kedves lányhang. Elmondtam, melyik Samsung-modellről van szó, és hogy kész vagyok egyszerűen kicserélni egy újra,

csak annyit kérek, hogy az új modellen is ugyanilyen nagyok legyenek a számok. És hogy szeretném, ha eltolható fedelű lenne, mert akkor fél kézzel is tudom kezelni.

A lány megnézte a katalógust, és azt mondta: *„Ez nagyon régi modell, már nem árulnak hozzá akkumulátort. De maradjon a vonalban, Mr. Rott, három perc múlva megadom önnek a bolt telefonszámát, amelyben még maradt ebből az akkumulátorból.”*

Meg akartam mondani a lánynak, hogy a telefonom le fog merülni, és ezért vélhetően neki kell újra hívnia engem, de máris fölhangzott a zene. „Lemerül!” – estem pánikba, kiugrottam a takaró alól, lekaptam a polcról a töltőt, ám a vezetéke összegubancolódt. Sietve szét akartam bontani, de nem nagyon sikerült.

A Kanadában töltött negyven év alatt akkor először káromkodtam egyet az amerikai szabvány okozta kellemetlenség miatt. Ez ugyanis megkövetelte, hogy a konnektorok 25 centi magasan legyenek a falban. Le kellett feküdnöm a padlóra, ha fel akartam tölteni a telefonomat úgy, hogy közben nem veszem el a fülemtől. Ahogy ott feküdtem, és vártam a technikus válaszát, arra gondoltam, Iya mindjárt benéz a hálószobába és meglát pizsamában, hanyatt fekve a padlón, a telefon meg ott van a fülemen!?

Mégis jól döntöttem, mert a klasszikus zene még vagy öt percig szólt a telefonból, de talán tovább is. Aztán végre újra hallottam a technikuslány lágy hangját, aki kikereste nekem az egyik torontói elektronikus boltot, amelyben még árulták a nekem szükséges akkumulátort. Iparkodtam a lehető legudvariasabban megköszönni a komoly és kutatást igénylő segítséget a Rogers cég nagyszerű munkatársának.

Ám végül is kiderült, hogy az a bizonyos akkumulátor túl sokáig heverhetett a polcon. Mit tehettem volna? Vettem egy új Samsung-modellt, amelynek a fedele, sajnos, nem volt eltolható, hanem csuklópántos. Az új telefont, gesztusként, a Rogers cég fizette.

El kell mondanom, hogy amíg a padlón hevertem, és a válaszra vártam, a telefonom enyhén vibrálni kezdett, és a képernyőn megjelent a „Ruben mobilja” szöveg. „Mi lehet olyan sürgős, hogy vásárnapi telefonál?” – tűnődtem, de mégsem akartam megszakítani a hívást. Ám újból megörültem annak a kényelemnek, amit az elektronika zsenijei tettek lehetővé, hogy foglalt telefon esetén a képernyőn megjelenik a hívó neve és telefonszáma. Eszembe is jutott ezzel kapcsolatban az a lehangoló történet, amelyet most el akarok mesélni.

1984 elején történt. A családunk élete fokozatosan rendeződött Kanadában. Iya tanítani kezdett a torontói egyetemen. Sándor, Ilona és Edwin, a gyerekeink jól tanultak. Kezdtünk ide-oda utazni. A cégem, a Six Fix Services Ltd. is beindult. Ruben Carrero egy tizenkilenc éves portugál fiú, aki szegény, munkaszerető, sokgyermekes családban nőtt fel, s akit fölvettem, hogy a segítségemre legyen, szorgalmasan sajátította el mellettem a legkülönbébb elektromos és mechanikus készülékek javítását. (Most már több mint harminc éve dolgozik mellettem.

Ő magából is apa lett időközben, sőt, nagypapa. Sikeresen irányítja a cég munkáját, amikor elutazom.)

Az egyik este megszólalt otthon a telefon (mobil vagy vezeték nélküli telefon akkor még nem volt). Fölvettem, bemondtam a nevemet, de nem jött rá válasz. Ezen az sem változtatott, hogy sokáig hallóztam bele. A hívó csak belezihált a kagylóba, de nem szólt semmit. Úgy egy perc után szaggatott bűgást hallottam, tehát letette.

Nem kis csodálkozásomra másnap este ugyanez megismétlődött. Káromkodtam egyet, a családom meg értetlenkedett. A negyedik napon észrevettük, hogy a telefonban jellegzetes kattánás hallatszik, amikor „a néma” leteszi, mintha elektromos kisülés volna. Esténként a gyerekeim tanulnak, Iya fáradtan jön meg a munkából, erre itt van ez a napi hecc. Egy ismerős rendőrhöz fordultam segítségért, aki azt mondta, hogy: „*Adja meg a vezetéknevét! Elkapjuk és megbüntetjük.*” Jó vicc! Honnan tudjam, mi a neve? A hívások két-három naponként ismétlődtek.

Végül azt találtam ki, hogy a Bell Canadához fordulok segítségért, amely akkoriban az egyetlen cég volt, amely monopolhelyzetben biztosította a telefonos kapcsolatot egész Kanadában. Arra kértem őket, adják meg nekem annak az előfizetőjüknek a nevét, aki ennyire kíméletlenül teszi tönkre a családom nyugalma. A cég munkatársai megértették a gondomat, és a következő ajánlatot tették:

– Mr. Rott, nagyon nehéz meghatározni ennek a személynek a telefonját, és ha nem segít, akkor gyakorlatilag lehetetlen. Írjon föl egy telefonszámot, amelyen értesíthet minket (fölrírtam az általa mondott számot), és valahányszor az illető felhívja, ne tegye vissza a kagylót a helyére. Tegye az asztalra, és közölje velünk, hogy éppen „elcsípte” az előfizetőt. Ha nincs önöknél másik készülék, külön vonallal, akkor a szomszédból kell hívnia minket. Miután figyelmeztetett minket, már képesek vagyunk megnézni a zaklató telefonszámát, akit vonalban tartott. Az a baj, hogy még így is csak egyetlen számot tudunk kideríteni a hét számjegyből.

Bele kellett egyeznem ebbe a „hírszerzői” műveletbe. Izgatott esték következtek, amelyeken a családdal türelmetlenül vártuk a „szükséges” hívást. Mintha szándékosan történt volna, a „néma” csak egy hét múlva hívott minket. De minden pompásan egybevágtott: Sándor vette föl a telefont, belehallgatott, és jelezte, hogy „ő” az. Átvettem a kagylót, amelyben persze néma csend honolt, belehallóztam vagy kétszer, aztán az asztalra tettem a kagylót. Átszaladtam az utcán, bekopogtam a szomszéd házba, amelyben egy rokonszenves dél-afrikai orvos lakott. Az orvos felesége megengedte, hogy használjam a telefonjukat, aztán csodálkozva hallgatta, miről beszélek olyan hosszasan. A Bell Canadának így sikerült megállapítani a titokzatos telefonszám első jegyét, egy hatost.

Idővel csökkent a buzgalmunk, hogy elfogjuk a „banditát”, lényegében azért, mert a hívások egyre ritkultak. Hat hétre volt szükség, hogy a hétjegyű számból ötöt azonosítsanak. Ez 636–54 volt. Már előre dörzsöltük a kezünket a közelgő diadal érzetében, amikor a hívások hirtelen teljesen elmaradtak, mindörökre meghozzá.

Addigra a cégemnek, amely elektromos és mechanikus felszerelések javításával foglalkozott, már sok szerződése volt torontói toronyházakkal, az egyik

egy tizenkilenc emeletes épület volt a Bathurst Street 6030. szám alatt. Már elmeséltem, hogy Toronto északi részén a Szovjetunióból érkezett bevándorlók között miért hívták ezt az épületet „Rosszija szálloda”-nak („Oroszország szállodának”). Mind a mai napig a lakók kilencven százaléka oroszul beszél.

Az Oroszországból érkező bevándorlók Torontóban is találtak maguknak „Rosszija szálloda”-t.

Egy szép napon Rubennel éppen ebbe a házba hívtak ki minket, ahol a szigorú és igencsak jól dolgozó gondnok átadta azoknak a lakásoknak és hibáknak a listáját, amelyeken nekünk kell segíteni. *„Legyenek nagyon óvatosak és figyelmesek ebben a lakásban – figyelmeztetett minket a gondnok, és rámutatott a listán a 605. számú lakásra. – Nagyon dühös ember lakik benne, Konyev ezredesnek hívják. Beteg, két hónapig volt kórházban. Tegnap érkezett haza. Az egész emelet zengett, úgy kiabált velem és megfenyegetett, hogy az elbocsátásomat fogja kérni a vezetőségtől, mivel a lakásában nem működik a hűtő és a villanytűzhely.”*

Bekopogtunk a 605-ös számú lakásba, de néma csend volt a válasz. Álkulccsal kinyitottam a zárat, s ahogy szokás, elkiáltottam magamat, hogy: *„Electrician!”* –, vagyis hogy megérkezett a villanyszerelő. Semmi válasz. Megdöbbenett minket a lakásban uralkodó bűdösség, kosz és totális rendetlenség. A padló teli ledobált ruhával, újságcafatokkal, lerúgott cipővel. Meglepődtünk, hogy az ebédülőben négy kézi meghajtású, viszonylag hasonló kerekesszéket láttunk. A konyhaasztalon és a kétmedencés mosogatóban halomszám állt a mosatlan, az odaégett edények. A hűtő ajtaja kitérve, égett a belső lámpa, a polcokon gyorsan

romló élelmiszerek. Szerencsénk volt: csak el kellett fordítani a termosztátot, és a hűtő azonnal bekapcsolt. Lehet, hogy valaki kikapcsolta?

A villanytűzhellyel sokat bajlódunk: a négy főzőlap közül kettő nem működött. Meg akartuk találni a hibát, lekapargattuk a koszt a csavarhúzóval, hogy a belsejéhez, a vezetékekhez jussunk. Aztán hirtelen egy magas, teljesen pucér férfi jelent meg a hátunk mögött, nyilván a hálósobából lépett ki. Ilyen látvánnyal még nem találkoztunk. Ijedt köszönésünk válasz nélkül maradt. A lakás bérlője volt, Mr. Konyev, akit akkor láttunk először. Kezével a járókeretre támaszkodott, egy kicsit lehajolt, benézett a hűtőbe, aztán mérgesen becsapta. Szigorúan végigmért minket, aztán megfordult és visszamasírozott, örökre emlékezetünkbe vésvé pucér, keszeg fenekének és hosszan lelógó herezsacsokjának látványát.

Ruben kicserélte az egyik főzőlap kiégett kapcsolóját, nekem meg eszembe jutott, hogy Iya délben megy az egyetemre, ezért fölvettem a konyhafalon lévő telefont, és hazatelefonáltam. Iya két telefonszámot diktált be, ezekről is javítást kértek, s elmondta, milyen postánk érkezett.

Éppen befejeztük a tűzhely javítását, amikor hallottuk, hogy valaki nagyon szerényen kopogtat az ajtón. Az ajtó lassan kinyílt, és a küszöbön megjelent egy magas, fekete fiatalember, aki óvatosan betolt a lakásba egy új kerekesszéket. Ránk mosolygott, köszönt, aztán félig suttogva azt mondta:

– *A gondnok fel akart jönni velem az emeletre, hogy behozzam ide ezt a kerekesszéket, aztán eszébe jutott, hogy maguk itt dolgoznak a konyhában. Biztos megengedik, hogy ideállítsam ezt a tolószéket Mr. Konyevnek.*

– *Kopogjon be a hálóba* – mondtam részvétellel. – *Mr. Konyev ott van.*

– *Ő nem, nem akarom zavarni. A főnököm csak annyit mondott, hogy hozzam fel.*

– *El tudná mondani nekünk, mi folyik itt? Már négy kerekesszék van a lakásban. Ki akarja cserélni az egyiket?*

– *Nem. Mr. Konyev nagyon nehéz ember – mondta bizalmasan a küldönc. – Örökké elégedetlen, mindenre panaszkodik. A mi cégünket már halálra gyötörte. Folyton azt mondja, hogy: „Nem jó a tolószék! Nem tetszik! Adjanak másikat! Vigyék innen! Cseréljék ki!”*

Ezek után a küldönc még egyszer elmosolyodott, a szájához emelte az ujját, és óvatosan, de gyorsan kihátrált a lakásból. Ruben nagyon csodálkozott azon, amit hallott, meg amit látott, engem meg elöntött a szégyen. Nyilvánvaló lett, hogy e lakás lakója, a „tisztelt Konyev úr” a volt Szovjetunióból érkezett bevándorlók azon kicsiny, de rémes csoportjához tartozik, amely hirtelen a szabad világba kerülve, szembesül azzal, hogy itt mindenek fölötti a szándék, hogy segítsenek a szenvedőkön. Ám vannak közöttük olyanok, akik nem akarják és nem is tudják meglátni legalább a tört részét annak a jósnak és őszinteségnek, amely körülveszi őket. A „homo sovieticus”-nak ezek a legrosszabb példányai: már kihalt belőlük az öröm és a szeretet emberi képessége. Az elismerés helyett

mindenre mérhetetlen haszonlesés, dühös indulat, elégedetlenség, siránkozás és panasz a válaszuk. Az ilyenek mindenhol rosszul érzik magukat.

Este, a vacsoránál érdekes hírt hallottam Iyától.

– Tudod, Vagya, amikor ma reggel telefonáltál, hogy megtudd, van-e megrendelés újabb javításra, és utána letetted a kagylót, ugyanazt a kattánást hallottam, amivel a „néma” hívásai szoktak befejeződni. Először elcsodálkoztam, nem is voltam egészen biztos benne. De tényleg, nagyon hasonlított arra.

Másnap reggel izgatottan szorongattam a zsebemben azt a cédulát, amelyre fölírtam az ismeretlen telefonszámnak a már ismert jegyeit, tehát a 636–54-et, és Ruben kíséretében ott álltunk annak a lakásnak a nyitott ajtajában, amelyben a „Rosszija szálló” gondnoka lakott. Megkértem, adja meg a 605-ös lakás telefonszámát: „Ellenőriznünk kell, hogyan működik Mr. Konyev hűtője” – mondtam. A gondnok belelapozott egy vastag noteszbe, amelybe a lakások telefonszámait írta be, megtalálta a keresettet, felírta egy darab papírra és odaadta. Ezt a papírt csak a liftben néztük meg, amely lassanként fölvitt minket a hatodik emeletre: 636–5467-es szám állt rajta. Idegesen nyúltam a zsebembe, hogy megnézzem az otthon felírt részleges számot: 636–54-es volt. Kirázott tőle a hideg. „Hihetetlen! De miért? Hogy történhet meg ilyesmi?” – gondoltam.

Senki sem válaszolt, amikor bekopogtunk a 605-ös lakásba, ezért bátran bementünk. Hangosan megmondtam a nevemet. Ismét néma csönd. A hálószobába nyíló ajtó félig nyitva volt, és Ruben óvatosan benézett, de senkit sem látott. Az ebédlőben csak a négy tolószték. Szóval, Mr. Konyevet elvitték valahová. Lehet, hogy orvoshoz vagy kezelésre.

Biztos, ami biztos, benéztünk a hűtőbe. Működött. Aztán ott helyben, a konyhai telefonon hazaszóltam: „Iya! Figyeld a kattánást!” – mondtam nagy vidáman, és letettem a kagylót. Ám rögtön utána újra hívtam Iyát. „Ő az!” – mondta diadalmasan a feleségem. – Micsoda személtáda! Még csak gondolni is ilyet!”

„Megtaláltuk. És akkor mi van? Hiszen a hívások már régen befejeződtek.” Mégis úgy döntöttem, hogy felhívom a telefontársaságot.

– Sajnálom, Mr. Rott, de egyelőre semmit sem tudunk mondani – mondta az ügyeletes.

– Nekem azért van egy érdekes hírem – mondtam nagy önbizalommal. – Írja fel a számot: 636–5467. Kérem, találja meg a címet, ahol beszerelték ezt a telefont.

Negyven másodperc múlva a telefontársaság alkalmazottja közölte a címet: 6030 Bathurst Street, 605-ös lakás.

– Akkor most én mondom meg, mi a neve az előfizetőnek – vágtam rá sietve. – Konyev. Jefim Konyev.

– Igaza van, Mr. Rott! Konyev! Ez csodálatos! Gratulálok Önnek! Ön nem mindennapi ember, Mr. Rott. Hónapokig törtük a fejünket ezen a rejtélyen. Mindenképpen beszámolok a hívásáról a főnökömnek. Igazi öröm volt együtt dolgozni Önnel!

Persze, több hívást nem érkezett erről a számról. Két hét múlva levelet kaptunk a telefontársaság igazgatóságától, amelyben az állt, hogy a Bell Canada levelet küldött Mr. Konyevnek arról, hogy megengedhetetlen visszaélni a telefonnal, s ezáltal beleavatkozni a Rott család magánéletébe. Figyelmeztették, hogy a telefonját azonnal kikapcsolják, és őt magát felelősségre vonják, amennyiben akár egyszer is megismétlődik ez az eset.

A levél következő részében tájékoztattak arról, hogy Konyev úr fia válaszolt írásban a társaságnak, mondván, nem tudja elhinni a történeteket, és el sem tudja képzelni, mi okból tett volna ilyesmit az apja. Ifjabb Konyev azt is közölte, hogy az apja nagyon beteg, és hetekig kórházban volt. Mindazonáltal elmagyarázta az apjának, hogy nem szabad ilyesmit elkövetni még egyszer.

Így mindkét oldal megkapta, amit akart. A közbizalom vége volt, de én sokáig nem tudtam megnyugodni. Az egész családnak találgatott: *Hogy történhetett meg ilyesmi? Mi készítette a beteg öregembert, hogy éppen a mi számunkat válassza ki, és jó sokáig hecceljen minket? Lehet, hogy másvalaki telefonált a lakásából? De miért ilyen sokáig?*

Fokozatosan megfeledkeztem a történetekről, de mindannyiszor előtört a harag és a sértődöttség, amikor hívásra meg kellett jelennünk a 6030. szám alatt. Különösen, amikor szembejött velünk Konyev, aki egyre rosszabb állapotba került. Az öreget mind gyakrabban nem az előcsarnokba tolták le a kerekesszéken, hanem a bejáráshoz, ahonnan külön neki rendelt busz vitte el valahová. Mit mondjak akkor azokról az alkalmakról, amikor éppen az ő lakására kellett mennünk, hogy megjavítsunk valamit. Folyton az motoszkált a fejemben, hogy: *Látom Konyevet, találkozom vele, köszönök neki, mint mindig, neki meg fogalma sincsen arról, ki ez a „szerelő bácsi”, aki a javításokat végzi a segédjével.*

A helyzet komikumát fokozta az is, hogy amilyen barátkozó természetű vagyok, egyszer biztos megszólítottam volna Konyevet, vagy legalábbis kérdeztem volna tőle valamit, de épp azokban az években el kellett titkolnom, hogy beszélek oroszul. Rubennel angolul beszéltem, a gondnokkal meg sok lakóval általában magyarul. Voltak bevándorlók, akik meg merték kérdezni: *„Vladimir? Micsoda név! Orosz vagy?”* Kicsit feszengve, és a lehető legnagyobb mértékben eltorzítva a kiejtésemet, azt feleltem rá kurtán, hogy: *„Magyar vagyok.”* A másik bólogatva annyit mondott erre, hogy: *„Gondoltam.”*

Rögtön, attól a pillanattól kezdve, hogy „elfelejtettem” visszatérni Kanadából a Szovjetunióba, titkolni kezdtem, különösen az orosz anyanyelvűek előtt, ki vagyok, és honnan érkeztem, hiszen az ottawai szovjet diplomaták kétszer is eljöttek Torontóba, hogy fülön csípijenek. Különösen az után, hogy a feleségem magával hozta a kujbisevi KGB „üdvözlét”, amelyben biztosították Iyát, hogy mindenképpen „elkapják Rottot”.

A „drámai komédia” Konyev hívásaival kezdődött tavasszal, pár hónap múlva pedig a telefontársaság figyelmeztetése miatt abba kellett hagynia a heccet,

engem mégsem hagyott nyugton a kérdés, hogy miért éppen a mi számunkkal játszadozott.

A népi bölcsesség szerint nincs olyan gonoszság, amire előbb vagy utóbb fény ne derülne. E „kaland” esetében nem én találtam meg a választ, hanem a választ talált meg engem, ráadásul teljesen váratlanul. Ősz végén Iyával átmentünk Józsihoz, a bátyámhoz, egy családi ünnepre. Az asztal melletti beszélgetés során Szvetlána, a felesége elmondta, hogy új munkahelyet talált, otthagyta a Zsidó Ügynökségen vállalt állását, amely otthonukban segítette az idős és beteg embereket az úgynevezett *home-attendant*, vagyis a házi ápolószolgálat keretében.

Emlékeztem, milyen nehezen kezdődött meg Józsi családjának élete Kanadában, milyen nehéz volt munkát találni Szvetlánának, ezért aggodalmasan kérdezgetni kezdtem, mi volt az oka ennek a lépésének. A sógornóm hosszasan megindokolta a döntését, de engem az döbbenett meg, amit nekem címezve mondott:

– *Tudod, Vova, tetszett a házi-ápolói munka, megszoktam, hogy ellássam az öregeket, de végül belefáradtam. Vannak közöttük, akik sokat követelőznek, és folyton morognak: „Ezt ne csináld vagy ne így csináld! Minek vetted meg? Miért ilyen drága? Még ne menj el, korán van.” És voltak közöttük olyanok is, mint az öreg Konyev(!), aki ellenszenves volt.*

Amikor Szvetlána látta, mennyire elcsodálkozom, még pontosabban fogalmazott:

– *Irtó nehéz volt beültetni a fürdőkádba. Az ember lefürdeti, ő meg fogdos. Nem szállt le rólam.*

Tátva maradt a szám, aztán csak félig viccesen megkérdeztem:

– *És kinek adtad át?*

– *Ismered. Emmának, a barátnőmnek, aki Ukrajnából vándorolt be. Emlékszel rá? Józsi születésnapján mutattam be neked. Rendes nő. A férje nélkül érkezett ide, és bármilyen munkát elvállal... emlékszel, fájt a foga.*

Ahá! Eszembe jutott. Rokonszenves, még elég fiatal nő. Valami baja volt a fogával, de a kezeléshez nagy összeg kellett volna. Úgy döntöttem, beszélek Teresa Magus doktorral, aki már hosszú évek óta gondozza az egész család fogát, és megkérem, fogadja ezt az asszonyt, s ha lehet, adjon neki árkedvezményt.

Emmának akkor megígértem, hogy beszélek róla a fogorvosomnak, és kérttem, hogy pár nap múlva hívjon vissza. A hálás Emma akkor elővett egy noteszt a táskájából, egy üres oldalra lapozott, és tollat is adott, hogy felírjam a telefonszámomat. Elég nagy betűkkel és számokkal felírtam a nevemet és a telefonszámomat, aztán visszaadtam a noteszt.

Hát, végre fény derült a csalafintaságra! Az unatkozó Mr. Konyev, talán egy ellágyult pillanatában, nyilván megkaparintotta valahogy a házi ápolónője noteszát, meglátta benne valami „Vladimir” telefonszámát, és úgy döntött, hogy véglegesen leszámol vele. Hihetetlen! A nyugdíjas Konyev ezredes igencsak könnyen mobilizálta ennek a heccnek az elszenvedőit.

8.

IDŐKAPCSOLÓ

Már negyven éve élek Kanadában, s ezalatt a családjunk mindvégig a Torath Emeth zsidó közösséghez tartozik, amelyet az ortodox zsinagóga fog egybe. A zsinagóga a Viewmount Avenue-n van, másfél kilométerre a házunktól. Amikor kilépünk a házból, először el kell jutni egy fél háztömbnyire a Shelborn Avenue-n a Bathurst Street kereszteződéséig. Ott balra fordulunk, továbbmegyünk a Bathurst Streeten hat kurta háztömbnyit, amelyek közül az utolsó már a Viewmount Avenue-t érinti. Az avenue itt kezdődik, és jobbra hajlik. Ezen áll a mi zsinagógánk szerény, egyáltalán nem kirívó épülete. A megelőző háztömböt a Viewmount és a Hillmount Avenue között a Bialik zsidó általános iskola hatalmas épülete foglalja el, előtte parkoló az iskola személyzete autóiinak.

Szombatonként és az ünnepeken gyalog megyek a zsinagógába a reggeli istentiszteletre, hétköznapi kocsin. Az iskola igazgatósága engedélyezte a zsinagógánknak, hogy tanítási időn kívül az iskolai parkolóban hagyjuk a kocsijainkat. Reggel nyolcra befejeződik a reggeli istentisztelet és a parkoló megtelik a tanárok autóiival.

Ebben az iskolában nagyjából ezer gyerek tanul, s a szülők autóiinak áradata, amelyekkel naponta szállítják a kicsinyeket Toronto minden részéből az órákra, tanítás után pedig haza, napjában kétszer óriási káoszt és tülekedést okoz. Két évvel ezelőtt a város megpróbálta némiképp rendezni az iskola környékén az autóforgalmat, ezért kifüggesztettek egy útjelzést, amely megtiltja, hogy reggel 7 és 9 között a Bathurst Street felől be lehessen fordulni a Hillmount Avenue-re. De nemcsak az útjelzés van ott, hanem rendőr is, aki az iskola mellett, a kereszteződés közelében állítja le a kocsiját, s onnan lesi ki és bünteti meg a tiltó tábla ellenére bekanyarodókat. Ez a rendőr egyszer engem is elkapott. Nem sokkal a tiltó útjelzés felállítását követően történt. „Kisírtam” magamat azzal, hogy nagyon sietek hétre a zsinagógába, hogy az útjelzés egészen friss, és hogy az én órám még két perc van reggel hétig. A rendőr szigorúan figyelmeztetett, de elengedett.

A zsinagógánkban már régen megszokták, hogy tőlem, a „mérnök mesterembertől” kérnek tanácsot technikai kérdésekben, időnként arra is megkérnek, hogy végezzek el egy-egy elektromos javítást vagy valami szerelést. Például én szereltem be az új időkapcsolókat, azokat az időreléket, amelyek segítségével gazdaságosabban használható föl a villanyáram, mivel a megadott időben automatikusan be- illetve kikapcsolják a zsinagóga belső helyiségeinek világítását. Ezek az

időkapcsolók különösen szombaton és ünnepnapokon nagyon fontosak, amikor ortodox zsidónak tilos dolgozni, többek közt tüzet gyújtani, fel- vagy lekapcsolni a villanyt. Rám hárult az a gond is, hogy ellenőrizsem és beprogramozzam ezeket az időkapcsolókat, és kellő időre átállítsam őket, mint példa rá a szombat reggeli istentisztelet, amely kilenckor kezdődik, de a kapcsolók már reggel nyolckor felkapcsolják a villanyt stb.

Ebben az évben a zsidó újév 5773, a Ros Hásáná szeptember 17-re, hétfőre esett. Az ünnepnapon a reggeli istentisztelet nyolckor kezdődött. A fölkelő napban és a vénasszonyok nyara langyos reggelében gyönyörködve befordultam a Hillmount Avenue-re, és már messziről köszöntem annak a bizonyos rendőrnek, aki láthatóan unatkozott azon a reggelen. A diszpécser, aki kiküldte oda a megszokott feladattal, hogy elkapja a szabálysértőket, láthatóan nem vette számításba a zsidó ünnepet. A Bialik-iskola környékén egyetlen autó sem volt, és halotti csend uralkodott.

Amikor odaértem a zsinagógához, néhány társammal fölmentünk a lépcsőn az előcsarnokba, a ruhatárba beakasztottam a sapkámat, elővettem a taleszemet a szekrényemből, a vállamra borítottam, és elindultam a fő imaterem felé. A terem már teli volt, halkán imádkoztak a félhomályban, mert egyetlen villany sem égett.

Odasiettem az elektromos kezelőpulthoz, amely a bejárat melletti falon van, és felnyitottam az időkapcsoló fedelét. A mutató a nyolcason állt, de a kapcsoló még mindig fölfelé mutatott, készen arra, hogy a legközelebbi pillanatban bekapcsolja a hálózatot. Már több mint tíz éve gondoskodom erről a kapcsolóról, és mindig pontosan végrehajtotta a beprogramozott átkapcsolást, de még sosem kellett tudnom, milyen pontossági szórással működik, vagyis oda-vissza hány perccel tér el a megadott időponttól.

Az elmúlt évtizedekben voltak váratlan helyzetek, amikor a terem világítás nélkül maradt. Különböző okai voltak, ha az időkapcsolók nem működtek: lehet éjszakai kihagyás a városi hálózatban, ami elrontja a visszaszámlálást, lehet, hogy a zsinagóga gazdasági alkalmazottja elfelejti átállítani a téli időszámításra, vagy nem veszi észre idejében, hogy ki kell cserélni egy-egy megkopott alkatrészét.

Az első években még igencsak lelkes voltam, s miután fölnyitottam a kapcsoló fedelét, egy ujjnyomással „bekapcsolva” helyzetbe állítottam a kapcsolót, s miután elmúlt a szombat, elhárítottam a hibát. Nagyon fegyelmezett és szerény társaim óvatosan célozgatni kezdtek nekem arra, hogy igaz-igaz, a zsidóknak szombatonként is szabad egy-két dolgot megtenniük a tiltott tevékenységek közül, például tüzet oltani, betegen segíteni, embereket menteni vészhelyzetben, de nem tartozik a kivételek közé az, hogy ujjal átállítom az időkapcsolót. Vagyis meg kell kérni valakit, aki nem zsidó, hogy szombaton felkapcsolja a villanyt a zsinagógában.

Megértve, mennyire kényes helye van ennek a tilalomnak az erkölcsi egyensúlyban, a továbbiakban azt tettem, hogy lementem a zsinagóga bankett-termébe,

és megkértem egy pincért vagy egy konyhai dolgozót, hogy jöjjön fel velem, és nyomja meg azt a kapcsolót, amelyre rámutatok. Ha azon a napon nincsen bankett, akkor vagy én vagy egy másik „műszaki” kiszalad a Viewmount Avenue-re, hogy elcsípjen valakit a ritka járókelők közül. Van, hogy nem találunk senkit. Akkor egy arra haladó autót kell elcsípni, megállítani, először megkérdezni, nem zsidó-e, aki benne ül, aztán elmagyarázni a helyzetet, és megkérni, hogy egy percre jöjjön be a zsinagógába, és kapcsolja fel a villanyt. Előfordul, hogy még messzebbre, a Bathurst Streetre kell menni, hogy ott keressünk egy alkalmas jótévőt.

Aznap másként alakult a helyzet. Az órák nyolc óra hatot mutatott, tehát az elátkozott időkapcsolónak most már kapcsolnia kell. Ám a magabiztosságomat folyamatosan pánik váltotta fel. A zsinagóga teli van, Ros Hásánát ünnepeljük. Mi van, ha az időkapcsoló beakadt és megállt? Annyira izgultam, hogy oda mentem az elöl ülő Ochs rabbihoz, és megkérdeztem, nem érné-e meg, ha kézzel elindítanám a kapcsolót, hiszen mégiscsak újév van és teli van a terem. A rabbi zavartan elmosolyodott, és megrázta a fejét.

A másik percben már kint álltam a Viewmount Avenue-n. Mintha boszszantani akarnának, az utca teljesen üres volt. Csak néhány feketekalapos alak tartott a zsinagóga felé, de egy szál sem az igazi, „nekem való” járókelőkből. Elhaladt ugyan mellettem egy autó, de a sofőr nem reagált a jelzésemre. A Bathurst Streeten sem láttam senkit, még autót sem. Hát ilyen az élet Toronto zsidó negyedében, ha ünnep van.

Összezavarodva állodogáltam, és feszülten gondolkozva a megoldáson, folyton az imaterem ablakait lestem, hátha mégis működésbe lép az az elátkozott időkapcsoló. De az ablakok sötétek maradtak. Hirtelen megakadt a szemem a távolban egy sárga folton. A rendőrautó volt. A Bialik-iskola túloldalán állt. Máskor a világért sem szántam volna rá magamat ilyesmire, de akkor a pánikom elsöpörte a józan gondolkodásomat. Odaszaladtam az autó nyitott ablakához, gyorsan felvázoltam az „én” rendőrömmnek a gondot, és kértem, hogy jöjjön velem a zsinagóga épületébe. A rendőr először nem is értette, mit akarok tőle. Aztán csak annyit mondott: *„Felkapcsolni a villanyt? De hát az nagyon egyszerű!”*

Nem mondtam neki, hogy nem, hanem biztosítottam, hogy még annál is egyszerűbb, mint gondolja: *„De ma a zsidóknak újévük van. Ez pedig ortodox zsinagóga, s ezen az ünnepi napon a jelenlévők közül senki sem mer a kapcsolóhoz nyúlni.”*

Leírhatatlan öröömre a rendőr végre megértette, hogy igenis, nagy szükség van a segítségére, bezárta az autó ajtaját, s komótosan elindultunk a zsinagóga felé a hosszú iskolaépületet övező aszfalton. Tovább magyaráztam a rendőrnek ezt a zsidó hagyományt, azok a zsidók pedig, akik elkéstek a reggeli istentiszteletről, s most háromfelől közeledtek a zsinagógához, mintha rájuk szóltak volna, megtorpantak, eltátották a szájukat, és szinte hallottam, hogy értetlenkednek: *„Vajon mit követhetett el Mr. Rott, hogy újév napján őrizetbe vették?”*

Amikor odaléptünk az elektromos pulthoz, ismét elfogott az izgalom, csak hogy a fordítottja miatt: mi van, ha a kapcsoló magától bekapcsolt? De minden szerencsésen alakult. A rendőr megnyomta az általam mutatott kart, és a zsinagóga imatermét elöntötte a fény. A hátunk mögött állók köszönetet mondtak a rendőrnek, volt, aki kezet szorított vele. Még egyszer kifejeztem legőszintébb hálámat az „én” rendőrömnek, aztán a kijáráshoz kísértem.

Az ünnepi szertartás szünetében sokan odaléptek hozzám mosolyogva, hogy kezet fogjanak velem: *„Ez aztán igen, Mr. Rott! Fogott egy rendőrt, hogy felgyújtsa a villanyt.”*

A rákövetkező szombaton a zsinagógában odajött hozzám Mojse, és csúfondáros mosollyal azt kérdezte:

– *Vladimir, aztán megkérdezted-e egyáltalán attól a rendőrtől, hogy az édes-
anyja nem volt-e véletlenül zsidó?*

2012. november

JÓM KIPPUR 5773

Szombatonként és a zsidó ünnepek napjain, amikor gyalog megyek a zsinagógába, majdnem mindig találkozom Herschel Weinberggel, az ismerőssémmel, aki a Bathurst Street túloldalán jön velem szembe sietős léptekkel. Egy kis zsinagógába siet, amely a házunk közelében van. Már messziről mosolyog rám és integet. Egy kicsit meghajlunk egymás felé, s miután mindketten felvidultunk a szokásos találkozástól, továbbmegyünk.

A fia és a veje alapján ítélve tudom, hogy ez a vallásos ortodox család kétségkívül nagyon szigorúan ragaszkodik a zsidó hagyományokhoz és a Tóra előírásaihoz. Többek között ahhoz, amely szombatonként és ünnepnap megtiltja, hogy bármilyen tárgy legyen az ember kezében, kivéve a vallásos könyveket és a taleszt. A be nem avatott olvasónak elmondom, hogy még az autó kulcsa sem lehet az illető zsebében, amelyen pénteken, napnyugta előtt érkezik a zsinagógába, és amin aztán hazamegy, miután a szombat elmúlik. Az autókulcsok ott hevernek a zsinagógában, asztalon, padon, mindenütt.

Herschelre mégis inkább úgy emlékszem, mint jószívű és figyelmes fiúra, aki hosszú évekig karon fogva vezette végig idős apját, egy magas, rokonszenves idős zsidót a maga hosszú fekete kabátjában és a hatalmas hászid prémsapkával a fején, a Bathurst Streeten. És arról is emlékezetes nekem, hogy a lakodalmi vendégekkel zsúfolt zsidó esküvőkön mindig kitűnt azzal, ahogy a klezmer-zenekar megragadó zenéjére szemkápráztató módon járta az ukrán gopakot¹⁴.

A Weinberg családnak megvannak a könyveim angolul, s négy hónapja elvittem nekik ajándékba a *Miszovaja állomás* címűt is, ami nem sokkal azelőtt önálló füzetként is megjelent. Nem volt náluk senki odahaza, a postaládába dobtam be a könyvet.

Telt-múlt az idő, továbbra is üdvözöltük egymást a Bathurst Streeten jövet-menet, de éreztem, hogy Herschel még nem olvasta el a *Miszovaját*. Ellenkező esetben, amint megtudja, mi volt a sorsa ennek a szegény zsidó családnak a távoli Szibériában, haladéktalanul elmondta volna a könyvről a véleményét, lévén nyughatatlan, a benyomásokra érzékeny ember. JóM Kippur előtt összeházaszkodtam vele valahol, s miután kezet ráztunk, újra megköszönte az utoljára ajándékba kapott könyvet. Megkérdeztem tőle, sikerült-e elolvasnia a történetet. „*Bocsánatot*

¹⁴ Másként: hopak, a legismertebb ukrán néptánc.

kérek! – mentetetőzött. – Egyelőre nem. Nagyon sok volt a dolgom, de okvetlenül elolvasom. Tetszenek a könyveid.

Itt volt az a nap, amelyről beszélni akarok: Jóm Kippur 5773, az engesztelés napja. A legnehezebb és legdrámaibb zsidó ünnep. Huszonöt óra teljes böjt. Még egy csepp vizet sem vehetünk a szánkba. A hosszúnapot a zsinagógában töltjük, ahol megbocsátásért és segítségért imádkozunk. A zsidó liturgia szépséges, dramatikus dallamai, az egybegyűltek sokszólamú éneke.

Ezen a napon minden furcsa egy kicsit: a zsinagógába is lassabban megyünk a szokásosnál, mert szokatlan cipőt viselünk, amely textilből, gumiból vagy műanyagból készül. Azon a napon nem lehet a cipőnk állati bőrből, hogy még „annak” az állatnak se okozzunk fájdalmat.

Én is kimérten lépkedek a reggeli istentiszteletre a zsinagógába. Messziről megpillantom az én Weinbergemet. Intek neki. Aztán mit látok hirtelen? Az én Herschelem ugrik egyet, és körütekintve a Bathurst Streeten, leküzdve a két-irányú, kétsávos autóforgalmat, odavágtat hozzám. A bal kezével a taleszt rejtő zacskót szorítja a melléhez, a jobbot felém nyújtja. Kezet szorítunk.

– *Tudod-e, hogy mi van velem?* – kérdezi ravaszskásan és a talesz zacskójára mutat.

Széttártam a kezemet, hogy én bizony nem tudom.

Herschel óvatosan félrehúzta a talesz zacskót, s én megpillantottam alatta a *Miszovaja állomás* könyvborítóját a gyönyörű világítótoronnyal. – *Tegnap kezdtem olvasni, és nem tudom abbahagyni* – mondta bizalmas, meleg hangon. – *Most majd végigolvasom.*

S azzal gyorsan elindult a saját zsinagógája felé.

2012. november

HIFITORONY

Úgy érzem, hajlott korukban az emberek gyakran lesznek álmatlanok azért, mert rettegnek „az utolsó tervek” bőségétől. Ahogy beköszönt az öregség, egyre gyakrabban kapjuk magunkat azon, hogy fogadkozunk: *„Semmi limlomot nem hagyok magam után! Semmi esetre sem engedhetem meg, hogy a gyerekeim, a rokonok vagy az eladó garázsra vadászók kotorásszanak a régi alsógatyáim, cipőim halmai között, a konyhaedények és szövetmaradékok között.”*

Elismerem, mondani könnyű, de kidobni egy régi zakót, amely „még szinte jó”, egy cipőt, amely „alig hordott”, egy régi fürdőszobai polcot, bizony, csak egyes, heroikus egyének képesek. Hány oroszországi házban vannak meg még mindig az Aprelevszkij Zavod által gyártott gramofonlemezek! Persze, az amerikaiak lomkamrája az RCA milliónyi bakelitlemezével és az elegáns Victor gramofonokkal sok tekintetben túlhaladják a mi „készleteinket”.

Iya, az én drága feleségem, amikor Kanadába készülve összecsomagolt, nem csak az összes élő előadásról készített szalagos magnófelvételt tette be a bőröndbe, amelyek a mi Big Band-ünk, a Tomszki Műegyetem Esztrád Zenekarának fellépéseit rögzítették, hanem az összes lemezünket is, ehhez járultak még az akkoriban divatba jött kis magnókazetták, amelyeket – a „Walkman”-nak nevezett, hordozható magnetofonokról lehetett lejátszani. Ezek nem is túl jó minőségű házi felvételek vagy másolatok voltak a nekünk kedves Galics, Okudzsava, Edith Pjeha, Nana Bregbadze felvételeiről. Kanadában is sok földink ajándékozott nekünk bakelitlemezt.

Az első hónapban, hogy a családom megérkezett, a népszerű, viszonylag olcsó Canadian Tire nevű áruházban kiválasztottam a legolcsóbb hifitornyt, nehogy már „elmaradjunk a divattól”. Kínai gyártmányú volt ez a szerény szépség, bár akkor még *Made in Hongkong* felirat állt rajta. Nagy dolog volt ez a családunknak, s rögtön társult hozzá egy különálló lemezjátszó, 45-ös és 33-as fordulatszámú lemezeknek.

A rádiónak két önálló, kihúzott hangfala volt, volt benne egy dupla magnetofon a kis magnókazettáknak és egy vezetékek nélküli mikrofon. Ennek köszönhetően vannak meg nekünk az emlékezetes családi események hangrögzítései: Riza mama, Joe Weltman, a minket látogató vendégek hangja, Józsi bátyám hegedűjátéka, Edwin bár-micvójáról az a rész, amikor a fiunk a Tórából olvas fel, Ilona zongorajátéka a városi versenyeken. És hány barátunk örült Oroszországban annak, amikor annak idején Torontóból kapta meg az

esztrád-együttesünk hangversenyeinek másolatát és a jazz világhírű mestereinek felvételeit.

Kanadai életünk első éveiben, amikor a család minden tagját az foglalta le, hogy újraindítsa az életét, egy kicsit háttérbe szorult a hifitorony okozta izgalom, a szórakozás. Szinte csak a feleségem hallgatott zenét. Mielőtt elindult volna az egyetemre, Iya a konyhában dolgozott vagy takarított, ilyenkor a házban mindig teljes hangerővel szóltak kedvenc áriái a klasszikus operákból, az esztrád-együttesünk felvételei vagy a Broadway-n játszott showműsorok vonzó dallamai.

Végül is az történt, hogy az első öt év után Iya volt az egyetlen, aki értett hozzá, hogyan kell kezelni a music centert.

Miután megjelentek a számítógépek, amelyeket hamarosan követtek a CD-lemezek, a gyerekeink hozzánk látogató iskolatársai mind gyakrabban ámuldoztak azon, milyen „archaikus” a lejátszónk. Őket követve a gyerekeink is mind makacsabban céloztak rá, hogy „ki kell dobni ezt az egész ócskaságot!” Ám a mi kezünk sehogy sem állt rá erre.

A hifitorony harminc évig hűségesen szolgálta a családjunkat, de eljött az az idő, amikor komolyan „betegeskedni” kezdett. Elsőként a magnetofon feje használódott el. Körülnéztünk a boltokban, hogy mivel helyettesítsük, olyan persze, amely CD-lemezek lejátszására is alkalmas. A buzgó törekvéseinket először a gyerekek kezdték szép csöndben kinevetni, ám az évek folyamán

időnként a bolti eladók is megmosolyogtak titokban „őskori” igényünket.

A visszaemlékezéseim második kötetében meséltem Viktorija Gimelstejnéről, aki megható sikerrel olvasta fel az *Apám leveleit*. Megkerestem, megismerkedtünk, összebarátkoztunk. Viktorija mellett Leon, „Ljonyocska” Gimelstejn, a férje is a barátunk lett, aki Ogyesszából származott, de már régen Kanadában volt mérnök, vállalkószellemű, tehetséges tervező és szerelő, s ami a legfontosabb, kedves, figyelmes, jószívű ember, igazi jó barát.

A Gimelstein házaspár, Viktória és Leon.

Leon meghallgatta, mi a gondunk. Aztán a hetvenötödik születésnapom reggelén valaki hangosan megverte az ajtót. Miért nem csönget, miért rugdossa az ajtót? Amikor kinyitottuk, a mosolygó Leon Gimelstejn állt az ajtóban, a kezében hatalmas doboz. Valahonnan sikerült neki előásnia egy új hifitornyot

ajándékba, és ez is kínai gyártmány volt, de már *Made in China* jelzéssel. Az újdonság „óhajtott szépségnek” mindene megvan, amire szükségünk lehet, kivéve a mikrofont: kétsávós rádió, lemezjátszó, két magnó, háromlemezes hordozó a CD-knek, még hordozható távirányító is az egész készülékhez.

A házukban ismét fölhangzott a „mi” zenénk. Esténként sokat gyönyörködünk a felvételeinkben. De pár nap múlva megtörtént az első hiba: a ki-be gomb kikapcsolt helyzetben beesett a készülék belsejébe. Még ha bekapcsolt helyzetben történt volna! Akkor ki lehetett volna húzni a dugaszt a konnektorból. De így mit tegyünk? Nem lehet bekapcsolni. Hatalmas munkával (amire ráment az egész vasárnap délelőttöm), vakon tapogatózva, hogy kéne kinyitni a készülék testét, valahogy bejutottam, és jó erősen a helyére ragasztottam a gombot. Egy hét múlva a készülék újra elhallgatott. Megint belekotortam, a vizsgálóműszerrel végigvizsgáltam, hátha érintkezési hiba van valahol, és rájöttem, hogy az én elektronikai tudásom nem lesz elég ahhoz, hogy újra életre keltsem a készüléket. Két műhely is visszamondta a javítást, mert szerintük nem érdemes egy ilyen bonyolult és olcsó készülék javításával vesződni.

Most mit tegyek? Hallgassak a gyerekeimre, és dobjam ki az egészet? Sajnáltam volna. A legfontosabb viszont az volt, hogy Leon ne tudjon a meghibásodásról. Elkeseredne, és futkosni kezdene a műhelyek között, vagy venne egy újat. Tehát a legfontosabb, hogy hallgassunk.

2012 júliusában Iyával egyhetes kocsikirándulásra mentünk a szomszéd államokba. Ohio államban, Clevelandban pár napig régi tomszki barátainknál vendégeskedtünk, Jelena és Mihail Tolkacsevnél. Azt reméltük, lesz annyi szerencsénk, hogy megfelelő helyettesítőt találjunk a hifitorony helyébe, hogy „lemezjátszója és CD-lejátszója is legyen.” Mihail szívesen elkísért minket két szakboltba is, ám az eladók arca csupa csodálkozás volt a kérdésünktől: „Ki vásárol manapság ilyesmit?” A gyönyörű Glenn Fallsban, New York államban ahol igen melegen fogadott minket pár napra Janet és Michael Spielberg, az unokatestvéreink, szintén végigjártuk a szakboltokat. Az utolsóban az eladó talált valami hasonlót a katalógusban, és szívesen felírta nekem a gyártó cég e-mailjét, amelyen megrendelhetem Torontóból.

Telt-múlt az idő, nem történt semmi. Leon és Viktorija nálunk jártak vendégségben. A hifitorony hallgatott, mi úgyszintén. Nem akartuk elkeseríteni Leont.

Az egyik este Marat Gercovics, régi barátom elmondta, hogy nagyon jól és olcsón megjavították a laptopját azok az orosz srácok, akik nemrégiben nyitották meg az elektronikai javítóműhelyüket Toronto északi részén. Már másnap ott voltam náluk, óvatosan és habozva húztam elő a „töröttet” a nylontasakból. Örültem, mert Dima Jakovlev és két segítőtársa egyáltalán nem ijedt meg tőle, csak elcsodálkoztak „betegem” méretén. Arra kértek, adjak néhány napot, hogy „beleássák” magukat. Nagyon csodálkoztam, amikor Dima már másnap felhívott telefonon, és azt mondta, hogy: „Kész, jöhet, viheti!”

Bár a műhely több mint tíz kilométerre van, pillanatok alatt ott voltam. A fiúk előadást tartottak: a hifitorony minden pozícióját kipróbálták előttem. Nagyszerűen ment minden.

– *Mennyivel tartozom?* – kérdeztem óvakodva.

– *Harminc dollárral* – felelte szerényen Dima.

– *Harminccal?* – kérdeztem vissza.

– *Igen, harminccal* – erősítette meg Dima –, *szerencsénk volt, gyorsan megtaláltuk, hol szakadt el a vezeték.*

– *Azt nem, az lehetetlen! Legalább húsz dollárt hadd adjak fejenként!* – mondtam, és átadtam hatvan dollárt. – *Majd elosztjátok egymás között, ahogy akarjátok.*

Dima udvariasan megköszönte, kikísért a parkolóba, és betette a készüléket a kocsimba.

A hifitorony újra elfoglalta a helyét. Készségesen lejátssza a lemezeinket, többek között azokat is, amelyeket még Tomszkban vettünk.

Tehát ott áll, lejátszásra készen, ám a hallgatóknak sok a dolguk meg öregsenek is. Nincs idejük zenét hallgatni. De hogy is lehetne kidobni ilyesmit?

Szóval, kopunk, öregszünk, de még tartjuk magunkat.

2013 februárja.

11. fejezet

ALEXANDRA KATHERINE

A szabad és vendégszerető Kanadába történt áttelepülésünk óta egyik legnagyobb örömnölként a visszanyert hagyományt éltük meg, ahogy szombatonként a család teljes létszámában közös ebédre gyűlt egybe.

Erre a „felfedezésre” egy közel 40 évvel korábbi esemény vezetett, ekkor egy darabig Joe Weltman unokabátyám házában időztünk. Attól fogva az egyre gyorsuló Rott család minden szombati nap összegyűlik kényelmes házukban, ahol mindenkit vendégszeretet és bőséges, ízletes étel vár, melyet mesteri módon és szeretettel a ház asszonya készít, drága feleségem, Iya. *„Mama, a tied a világ legjobb étterme”* – mondogatják a gyerekek.

Sokaknak kissé különösnek tűnhet a szombati ebédek felett érzett elragadtatásom, ám éppoly „különös” a mögöttem hagyott múlt. Arról, hogy 1938-ig (3 éves koromig), a mi családuink, anyám, apám és bátyám, Juzik (Józsi) miként ebédelhetett együtt, emlékem nincsen. Apánkat ekkor vették el. Ezután pedig, 19 éves koromig Regina mamának, egyebeken túl, az állandó gondot az jelentette, mit is adjon ennuink. Azon emlékek elsorolásába pedig már nem is fogok bele, hogy barakkunk apró szobájába asztal sem fért volna, közös ebédekről szó sem lehetett! Egyetemista korunkban, mikor Tomszokban voltunk, anyánk hosszú napokig várt, hogy bátyámat és engem megetethessen! Mi sem változott azzal, hogy Iya családuink tagja lett. A konyhában továbbra is Regina parancsnokolt, és minden betérőnek enni adott... Togliattiban Iya, a már „felszabadított” nő, a család feje az étkezések szokványos menetét szertartássá változtatta a gyerekek számára, én azonban alig voltam otthon, hiszen reggeltől estig a „szocializmus építésén” kellett munkálkodni, biztosítani a Lada gépkocsik előírt mennyiségének megfelelő legyártását.

A Kanadában töltött 40 év során a kinyitható ebédlőasztal, mely tetszés szerint szélesíthető és hosszabbítható, a legkülönfélébb embereket látta vendégül. Kezdetben hatan voltunk, én és Iya, gyermekeink, Sándor, Ilona és Edwin, végül Regina mama, aki közelünkben lakott, tőlünk külön. 1980-ban megjelent az asztalnál a fiatal, rokonszenves Paul Posner doktor, majd megkérte Ilona kezét, aki igent mondott. Öt évre rá azt az örömdetes hírt tudatták velünk, hogy gyereket várnak, és hamarosan elbűvölő, fekete szemű lányunokánk költözött a világba. Életünk színpompásan kivirult. Két év sem telt el, s megszületett Serena, Ada elbűvölő kishúga is.

A hagyományos újévi fénykép. 2011. január 1.

1993 tavaszán pedig Sándor mellett az asztalnál elfoglalta helyét a Grúziából való mennyasszonya, a szépséges Manána. Hamarosan összeházasodtak. Mr. Federico Peretz Friedberg, a köztisztletben álló ismert üzletember és mecénás a feledhetetlen esküvőről szó szerint a következőt mondta: „*Hidd el nekem, Rott, sok esküvőt végigjártam már... Ennyi ünnepélyességet és mindenkit magával ragadó örömet azonban még sehol sem tapasztaltam!*” 1995 márciusában Manána és Sándor boldog szülőkké váltak, világra jött kislányuk, a nagy szemű Audrey, testvérkének nemsokára hozzászegődött a nyughatatlan természetű, kis barna bőrű „grúz” Gabriel is. 1995 júniusában Ilona és Paul két kislányukat kisöccsel ajándékozták meg, a helyes, szőke hajú Adammal.

Iyával nagy volt a boldogságunk. Riza anyó is, aki addigra már 95. születésnapját ünnepelte, vasárnaponként a Baycrestben büszke örömmel tekintett végig 5 dédunokáján, együtt fagyaltozott velük, majd búcsúzáskor végigcsókolta mindet.

1997 júliusában egy kék szemű, szelíd angol lány, Claire lett kisebbik fiunk, Edwin felesége. Ezt a részletet róluk írtam a „*A felfedezés örömeiben*”:

„Azóta már több mint 10 év telt el. A mi kis Claire-ünk fejébe vette, hogy közgazdász lesz, és 6 év megfeszített munkája árán, estéit tanulással töltve, elvégezte a Torontói Egyetemet. Szép új saját házukban laknak, mindkettőjük szerencsésen elhelyezkedett. Szombaton pedig, mikor az egész család hozzánk jön ebédre, Edwint és Claire-t nézi mindenki, és azt látja, létezik a világon szerelem!”

Audrey 12 éves lett. 2007. március 13.

Gyorsan cseperedett mind az öt unoka. Mindegyiknek saját jelleme és egyénisége alakult ki. Csodálatos, mennyire szeretik egymást. Otthonunkban soha egyetlenegyszer sem esett köztük hangos szó, sem sértődés. Szükségük van egymásra. Nem győzünk gyönyörködni, mennyire kölcsönös az egymás iránti jó-ság és ragaszkodás.

2004-ben a gyerekekkel és unokákkal közösen tettünk egy „időutazást a múltba”. Végigjártuk Bobrujszkot, Minszkot, Ulan-Udét, Tomszkot, Togliattit, Moszkvát és Varsót. Unokáim közül ekkor a legfiatalabb 7 éves, a legidősebb 12 éves korú volt. A bonyolult, ám érdekes utazásra mindnyájan méltónak bizonyultak. Milyen jólesett azt figyelni, hogy a varsói szállodában, a városnézés végeztével mind az öt gyerek csak Claire-nek volt hajlandó megengedni, hogy hajukat megmossa... Meglepett az is, hogy tudván, Claire-nek és Edwinnek még nincs gyereke, kellő tapintattal és melegséggel viseltettek irányukban, ezerszer is át- meg átölelték „Edwin bácsit” és „Claire nénit”. Claire és Edwin iránt mindnyájan gyengéd figyelemmel voltunk. Több mint tíz éve együtt vannak... Egyforma szeretettel kedveskednek minden unokaöccsüknek és unokahúguknak.

Ó! Csodák csodája! Imáinkat a Mindenható meghallgatta. Pillantsunk csak bele a naplómba:

„2010. október 30. Szombat. Ilonának ma Kaliforniába kellett repülnie, komputeres támogatású, közlekedésfejlesztésről szóló, az állam számára készített jelentésével, így a családi ebédet a tegnapi (29. péntek) estére kellett áttennünk. Sándorék és Edwinék is beleegyeztek. Gyönyörű péntek este volt. Elsőként jöttem meg a zsinagógából. Nyomban utánam Sándor, Manána, Claire és Egya, Ilona meg Adam. Pault bennfoglalták a munkahelyén. Serena rosszul érezte magát, így otthon maradt.

Gyerekeim mind örömujjongásban törtek ki, mikor először meglátták új, súlyos tárgyú könyvem, a A fölfedezés örömét. Figyelmesen belemerültek. Sándor sugárzó örömeiben egyre dicsérte. A vacsora a dicsőségről szólt. Hamarosan megérkezett Paul is, aki már két napja nem aludt, betegekhez kellett házhoz mennie. Valamit gyorsan bekapott és már hazafelé készült, mikor Edwin angolul megszólalt:

»Egy percet maradjatok még! Valamit el kell nektek mondanom! Jó hírt közölhetek.«

Mindenki elcsendesedett. Várakozás. Majd Edwin bejelentette:

»Gyerekekünk lesz!«

Lelkes ujjongás közepette mindenki elborította Edwint és Claire-t csókjai-val, akik ragyogtak boldogságukban.

Claire bevallotta: »Már 16 hetes vagyok.«

Az öröm leírhatatlan volt. Iya és én könnyeztünk. Istennek hála! Megtörtént a csoda! A várva várt csoda! Csak minden jól alakuljon... 13 évet vártunk.”

A gyermekáldást váró szülők...

„2011. április 5. Izgalmak közepette, félelemtől reszketünk. A mi kis Claire-ünk benn fekszik a kórházban. Múlt szombaton a hasa már jelzett ... Audrey, Adam és Gabriel figyelmesen tapogatták, mocorog-e már? Aztán egyszer csak Audrey keze alatt »dombocska« támadt... Audrey úgy megijedt, hogy visítva a hálószobába szaladt...

Edwin telefonon ma reggelt szolt, hogy tegnap felszökött Claire vérnyomása, az orvos erre beküldte a kórházba. Ma egész nap várjuk. Nekünk megtiltották, hogy odamenjünk. Ilona azonban nem állta meg, beszaladt a bátyjához egy szendviccsel. Tőle tudtuk meg csak, hogy Egya és Claire ezért megnehezteltek rá. Iya magyarázta meg a dolgot Egyának: »Ne haragudj rá! Mi már csak

ilyenek voltunk mindig is!» (Később derült ki, hogy csak az újdonsült szülők reakciójáról van szó, annyira sokszerűen érte őket a várva várt baba világra jötte.)

A pici lány (7 font 3 uncia) ALEXANDRA-KATHERINE ROTT. 2011. április 6-án született meg. Nehéz szülés volt, az orvos úgy határozott, benn-tartja még Claire-t. Iyával rohantunk hozzá. Szép volt és nagyon fáradt. Csúpán ennyit mondott: »Sorry, I was trying to hold till April 8th... (!), but it happened a bit earlier.« »Ne haragudjatok, próbáltam április 8-ig benntartani... de épp egy picit korábban történt...« Aranylakodalmunk legszebb és leg-áhítottabb ajándékát adta nekem és Iyának.”

*A magyar cigányzenekar Vladimir és Iya 50. házassági évfordulójának ünneplésén.
Toronto, 2011.*

Az 50 éves házassági évfordulónk díszvacsorájára (Iyával 1961. ápr. 8-án esküdtünk Tomszokban) azt a magyar cigányzenekart hívtam el, akikkel Torontóban valaha József bátyám zeneművészi pályafutása indult. Zsidó közösségünk általában klezmeregyüttesek szolgáltatásait veszi igénybe, így a vendégek javarészt itt hallottak először hamisítatlan magyar cigánymuzsikát. A virtuóz, tüzes muzsika előadói kétórányi mesteri játékukkal mindenkit lenyűgöztek. A nők és férfiak külön körben szinte megállás nélkül táncoltak. Egy vendégnek sem jutott eszébe, hogy hazamenjen. Az ünnepi estet vejünk, Paul, videóra vette.

A hatodik lányunkánk teljesen megváltoztatta életünk. Az öt idősebb hirtelen felfogta, hogy majdnem felnőtt, most viszont igazi nagynénik és nagybácsik lettek. Növésben már természetesen mind elhagyták szüleiket. Most pedig, a helyes mozgékony kicsi Alexandrára pillantva, látni, ahogy szemünk láttára nőttön-nő. Az ember örömmel tapasztalja meg, csakugyan milyen fontos szakasz az életben a gyermekkor, amin a többi unoka már túl van.

Manána és Ilona, főképp pedig Iya, egytől egyig majd elalélnak a gyönyörűségtől, ahogyan a picit nézik, ölelésükkel majd megfojtják. Az idősebb unokák sem különül.

2011 nyara.

Claire és Edwin rövidítve Alexnek szólítja lányát. Túláradó szeretetükben a boldog szülők az elején még egyszerűen az angol 'Monkey' szóval illették a kis jövevényt, ami majmocskát jelent, ám idővel ez a becenév elmaradt.

Születése pillanatától Alexandra és kis szürkés kötött sapkája elválaszthatatlanok lettek. Tetején piros pompon díszlik. A családban a „Monkey's hat”, vagyis a majmocskakalpag nevet kapta. Az elnevezés örökre fennmarad, apró tulajdonosa azonban majd csak akkor szerez tudomást, honnan is ered a neve, ha már felnőtt. Kedvenc Monkey's hat-je ruházata kötelező és pótolhatatlan része. Minden reggel csak azt követeli, hogy felvehesse, nem tűr semmi egyebet. A piros pompon egyszer leszakadt... Nem sokkal éjfél előtt vad hóvihár dúlt, hirt-

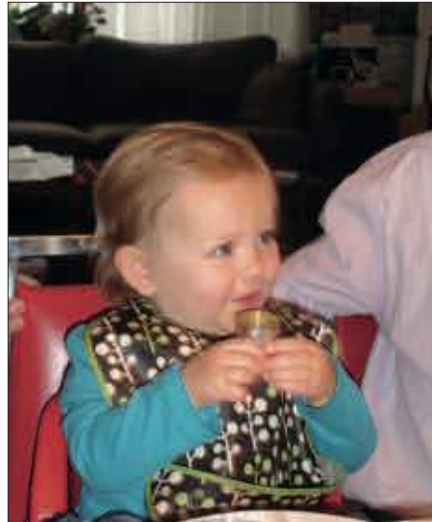

„Monkey's hat”

len a bejárati ajtó felől kopogtatás hangzott fel. Iyával megijedtünk. Amint nyitjuk, tetőtől talpig havasan ott áll Edwin fiunk, kezében a sapkával és a leszakadt pomponnal. „Ne haragudjatok, hogy ilyen későn jövök. Katasztrófa történt. Az illető... reggel, pompon nélkül nem lesz hajlandó felvenni a sapkáját, a bölcsődébe sem lesz hajlandó elmenni... Anya, légy szíves, segíts felvarrni!”

Szülei roppant elfoglalt életmódja miatt spártai szigor szerint nyolc hónapos korától a kis Alexandra a picik számára fenntartott intézményekbe jár. Reggelenként a papa viszi kocsival, este a mama pedig elsőként odarohan, hogy hazavihesse. Sarjuk jellemének alakulását szülei figyelmesen nyomon követik, következetessége, kitartása, önuralma és figyelme már megmutatkozik. Mindnyájunkat ámulatba ejt a kislány gyors fejlődése. Családunkban sem előtte, sem ennyire nem tudta senki, mihez van kedve és hogyan. Ha valamilyen kívánsága támad, figyelmét nem könnyű elterelni. Még egyéves sem volt, mikor beszélni kezdett. A dolog nálunk történt. Első szava az volt, hogy „more”, vagyis „még”. Azt kívánta, szedjenek neki még egy kis makarónit, amit kezeckéjével aztán kihalásztatott a húslevesből, és szájába gyömöszölt. Az ellágyulást, amely ebben a pillanatban fogott el bennünket, továbbfokozta, hogy a bölcsődében, ahová a kis Alexandra járt, a dadusok a süketnéma jelnyelv alapjaira még azelőtt megtanították a kicsiket, mielőtt azok szavakat kezdtek volna mondani... Mindenkiből kirobbant a kacagás, amikor Manánában először tudatosult, hogy mikor kezeckéjének ujjbegyeit összeszorítja, a kislány azt akarja mondani nekünk, hogy „More”...

A „more!” szó a következő alkalommal még nagyobb nevetést fakasztott a családtagokból. A hagyomány szerint, mindnyájan szeretetteljes „Ámen”-nel felelünk, mikor az egybegyűlt családok feje, ezüstserleggel kezében a szőlő termésére elmondja az áldást, iszik néhány kortyot, ezt követően pedig a serleget feleségének nyújtja, aki szintén iszik a borból, majd a legidősebb gyermek következik, utána a fiatalabbak. A Bartenura olasz édes muskotályos fehér bor családunkban közkedvelt, alkoholtartalma mindössze 5%. Áldásmondás után Edwin épp csak érintette ajkával a bort, Claire-nek nyújtva a serleget, ő pedig a kislánynak... Alexandra, aki már megfigyelte, hogyan csinálják a felnőttek, fogta a serleget, kiitta egy pillanat alatt, majd közölte: „More!” Mindenkit elfogott a derűtség, a mellette álló Gabriel pedig igyekezett egy

„Még!”

kis bort tölteni neki, amit a kislány pillanat alatt magába döntött. Ezt követően, a társaság egyöntetű derűjére, sugárzó örömmel kislányának maga Edwin töltött újra, ám néhány hét elteltével a szülői óvatosság az általános vidámságot keltő szokásnak véget vetett...

Alexandra bámulatos gyermeknek bizonyult. Születésétől fogva a szerencsés mama és papa gyakorlatilag sosem ismert álmatlan éjszeleket. Kényelmes hálószobájában bezárt ajtó mellett a kislány este 7-től reggel 7-ig teljes csendben alszik. Nagyon ritka, hogy éjjel felébredne...

Elsőnek a szülők köszönni tanították, hogy hangosan mondja, hogy „Hello!”. A vendégszerető Agri Turismo La Petraia villa a toszkán hegyekben húzódik meg Olaszországban, kis szálloda étteremmel és hozzá tartozó apró gazdasággal. Mr. Michael Grant tulajdona, akinek pénzügyi cégénél Torontóban dolgozik Edwin fiam. A villában tágas irodahelyiséget alakítottak ki, ellátva a szükséges felszereléssel. Mister Grant néhány hónapot Olaszországban tölt, miközben a torontói irodával állandó kapcsolatban áll. A cég alkalmazottai is jogosultak, hogy Olaszországba vonuljanak vissza „work retreat”¹⁵-re, vagyis néhány hetet családjukkal együtt ott töltenek, s eközben a villában található irodahelyiségben látják el hivatali kötelezettségeiket.

20 hónaposan ...

2012 júliusában ilyen „munkaszabadságra” indult Edwin és Claire a 15 hónapos Alexandrával... Jegyre a kislánynak nem volt szükség. Remélve, hogy a légitársaság külön függeszthető „babakosarat” ad majd a csecsemőkorú gyermeknek, a szülők előrelátóan abba a sorba váltottak helyet, amelyik a az utastér közepén található toalettblokkot elválasztó faltól indul. Azonban az Air Canada légikisasszonya közölte a szülőkkel: „Az Önök gyereke már nagy... Önök elszunnyadnak, közben a gyermek kieshet a kosárból, így Önöknek nem adhatunk. Kérem, ültessék a gyermeket az ölkükbe.”

Így Claire az Olaszorszáig tartó 7 órás repülőút során kislányát végig ölében tartotta, remélve, talán mégis elalszik... De hát azt aztán nem! Alexandrát ugyanis csupa teljesen szokatlan dolog vette körül. Még sosem történt, hogy anyja ölében ülve fészkelődött volna el alváshoz. Mindez azonban csak apró semmiség! Hálószobájában még ennyi „vendéget” sosem látott! Ráadásul

¹⁵ Szó szerint ’visszavonult munka’ (ang.).

többségük, miközben az ülés mellett elhaladt, üdvözlésképp a kedves kis úti-társnőre mosolygott. Válaszul, miközben egyszer sem sikerült elszunyókálnia, a kislány minden elhaladót őszinte értetlenségében hangos „Hello”-val üdvözölt. Az ilyen váratlan üdvözlésben részesített utasok, helyükre visszatérve, mielőtt újfent álomba merültek volna, benyomásaikat tárgyalták egymás közt: „*Milyen kedves szeretetteljes kisgyermek!*” Csak látták volna Claire arcát, mikor Torontóba való visszatértük után még jó darabig bármelyikünk félig tréfásan ezzel a kérdéssel ugratta: „*Nos, és milyen volt az olaszországi repülőút?*”

Életében először kapott levelet...

Boldog születésnapot – 2 éves lettél!

2013 márciusában, mikor a kis Alexandra még kétéves sem volt, szülei úgy döntöttek, hármasan repülnek Jamaicába. Torontóból Montigo Bay-be érkezvén, az útlevel-ellenőrzéshez érve, míg Edwin a pultnál átnyújtotta a három útlevelet, addig Claire tartotta a pici lányt. A fekete bőrű határőrtiszt az útleveleket átveszi, beleüti az érkezési dátumot. Utolsóként kerül kezébe az ifjú hölgyvendég útlevele.

– „*What is your name?*” („*Hogy hívnak?*”) – ötlött fel a tisztben a kérdés, aki cseppet sem számíthatott arra, hogy választ is kap majd...

– „*Alexandra Rott!*” – törte meg a csendet a szabatos válasszal Jamaica pötömnyi hölgyvendége... Az útlevelkezelő tiszt szeme-szája tátva maradt a csodálkozástól... A kislányt erre rég megtanították a bölcsődében, ahol a dadusok első naptól fogva ismételtetik: „Ez Alexandra Rott ágyacskája.” „Alexandra Rott szekrénykéje”. Claire mamának azonban eddig a pillanatig fogalma sem volt, hogy kislánya, aki még kétéves korát sem töltötte be, saját nevét meg tudja mondani. Olyan váratlanul érte a dolog, hogy Claire-ből csengő kacagás tört ki. „Fáradjanak tovább! Több kérdésem nincs.” – szólt a meglepett jamaicai „silbak”.

A kis család kedélyes hangulatban gyorsan szállodájához ért, ahol a földszintre szólt a foglalásuk. A szálloda homlokzati falán széles csupa üveg tolóajtó, ezen túl békésen ott ragyogott az óceán. Örömben mindhárman fürdőruhába bújtak, a leendő úszónő karjaira ezen kívül felfújható mandzsetták kerültek. Miután a tolóajtó kinyílt, a boldog szülők kislányukat kézen fogva megindultak a strand forró homokján egyenesen az óceán felé. Hirtelen az egész strandot szívszaggató jajveszékelés verte fel:

„Monkey’s hat”.

Alexandra Rott vigasztalhatatlanul sír tovább, ha szülei nem urai a helyzetnek, a mesés Jamaicában égen-földön nincs erő, mely lecsendesíthette volna, ők azonban lányostul vissza a szállodai szobába, akire nyomban ráadták a pótolhatatlan pomponos gyapjúsapkát...

Jamaica. Úszáshoz készülődve az óceán partján...

Még egy részlet naplójegyzeteimből:

– „Gyerekek, gyerekek! Nézzétek csak, mit hoztunk ma nektek!” – mondták a dadusok Alex bölcsődéjében, és a gyerekek elé tarkabarka orosz matrjoskát tettek. „Tudjátok, ez micsoda?”

– „Ma-trjo-ska” – jelentette ki magabiztosan Alexandra Rott. A bölcsődei dadusok szája tátva maradt. Honnan is tudták volna, hogy két héttel azelőtt a lányunkánk második születésnapjára tőlem és Iyától ajándékba egy matrjoskát kapott, az öt babát nyomban meg is tanulta szétszedni és összerakni, s attól fogva csak a matrjoskával hajlandó aludni!

Június elején ünnepeltük Iya nagyi 75. születésnapját. Családunk és a meghívottak, közel harmincan mindnyájunkat egybevéve, az Eglington Avenue egy kis éttermében jöttünk össze. Az ünnepség nyugalmas, meleg hangulatát csak egyszer törte meg Alexandra Katherine felhangzó sírása – édesanyja tüstént lecsillapította, ahogy kezébe adta „I-pad”-jét, amivel a kicsi boszorkányos ügyességgel elboldogul, ami nem csoda, hiszen a házukban százzszámra felgyúlt ragyogó játékszer közül változtatlanul és határozottan ez érdekli legjobban.

Iya nagy 75. születésnapját ünnepeljük.

Nemrég Claire a következő jelenetről számolt be:

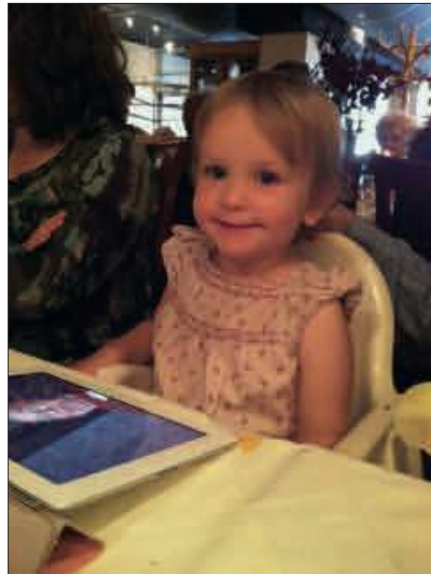
– Este nyolc felé járt. Ideje, hogy a gyerekek lefeküdjenek. Hangosan így szóltam: Alexandra! „Milk time!” (Itt az ideje meginni a tejet és ágyba bújni.)

– Óóó, nóóó, mami! – feleli a család cseperedő boldogsága. No „milk time”. „Áj pad time” (vagyis tejivás előtt azt követeli, hogy engedjék kicsit az iPaddel játszani).

2013. október 16. Torontó

Utóirat: Míg könyvem további fejezetein dolgoztam, másfél év is eltelt. Naplómban még pár felnövekvő legkisebb unokánkról szóló bejegyzést leltem.

„I-pad”

Ezeket most megosztom az olvasóval:

2014. február 22. Ma szokásos szombati ebéd. Iya mami mindent gondosan előkészített. Ilona Olaszországban, Ada pedig Montrealban, Claire-nek otthon kellett maradnia, házimunkával bíbelődött, hiszen hét közben minden este későn érkeznek munkából férjével, s mire a kislányt hazaviszik, vége a napnak... A többiek viszont mind eljöttek. A cseperedő Alexandra-Katherine-re irányult természetesen mindenki figyelem. Serenát és Gabrielt szereti a legjobban. Gyorsan nő. Már a konyhaasztalon heverő csokoládét is feléri egyediül, de azért apjához megy vele, vajon mit szól? ... Edwin, miközben szalvétába csomagolja az apró darab csokoládét, ezt válaszolja: „Hazavisszük, mama majd megmondja, mennyit szabad belőle enned.”

A kislány természete szép lassan mutatkozik meg. Két hete mindhárman eljöttek ebédre, mikor a szülők a következő „esetet” mesélték: Claire épp egy darab tortát adott a kislány szájába. Alex azonban nyomban kivette és földhöz vágta. Az anyjának, ezt látva, elöntötte szemét a könny... Edwin rögvest sarokba állította lányát. Ő pedig kitartó türelemmel állt, anélkül, hogy igyekezne, hogy bocsánatot kérjen, ..., de rájött a „pipi”... később a szülők elmesélték az „esetet” nálunk, s ekkor Claire szemét csillogás fogta el, ... a szomorúságtól.

2014 szilveszter

És itt egy újabb eset. Most szombaton történt, mikor is Edwinék szedelőzködni kezdtek, s a szokásokkal szembeállva, Alex „fellázadt”, s nem volt hajlandó, hogy nagyszámú rokonához egyenként odamenjen s búcsúzóul megölelgesse őket. Nekifogott ugyan, azonban hirtelen meggondolta magát. Manána volt az utolsó, nála „gondolta meg magát”, de sikerült közösen rábeszelnünk, hogy tegye meg, azonban azt, hogy Iya mamit is megölelje, már határozottan megtagadta. Bal térdem éppen fájt, így tőlünk távozóban Edwin vitt el a zsinagógáig kocsival az esti szertartásra. Mondtam a fiamnak, hogy Iya mami azon lesz, hogy észre ne vegye senki, de lelkében ott marad a tüske... Ha pedig valaki majd rákérdez: „Hát hogy van a csöppség?”, Iya, ahelyett, hogy mosolytól és dicsérettől áradozna, inkább hallgatni fog.

Sabbath után saját kocsimmal hazaérek, Iya pedig ezzel a hírrel fogad:

– Húsz perce mehettetek el, hallom, egyszer csak valaki az ajtón kopogtat. Kinyitom, hát ott áll Alexandra és Edwin. A drága mosolyog és így szól: „I am sorry.” („Bocsánatot kérek.”)

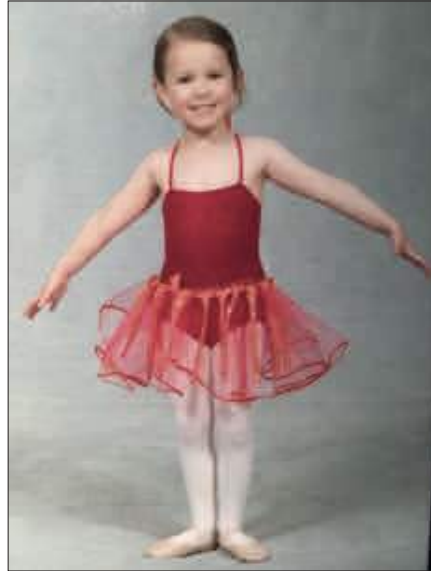
Edwin úgy mesélte, hogy miután én a kocsiból kiszálltam, lányának ezt mondta:

– Nagyon rosszul esik, hogy megbántottad az anyukámat... Ő mindig főz neked levest és „noodles”-t (makarónit) és kompótot is... te meg így megbántod őt... Vissza kell fordulnunk, s Iya mamitól bocsánatot kell kérned...

– „No!” – hangzott a jövőendő felnövő nemzedék öntudatos válasza...

Ám két perc elteltével a Marlee és Glencairn utca kereszteződésénél így szólt apjához:

„Menjünk vissza, bocsánatot akarok kérni...”

Balettóra. 2015.

12. fejezet

NUGZARI ÉS GIA

Milyen feltartóztathatatlanul szalad az idő. Feleségemmel, Iyával általában gondosan számon tartjuk a családi események időpontjait, és egyszer csak... Ilona lányom meglepetésünkre kora reggel telefonál: „*Július elseje van. Sándor és Manána 20. házassági évfordulójának napja. Gratulálok mindenkinek!*”

Elcsüggedtünk, hogy emlékezetünk cserbenhagyott, ám ezen Manána volt legjobban meglepve: „*Nagypapi! Ez aztán cseppet sem rátok vall! Hogy tudtatok ilyesmit elfelejteni?*” Sok évforduló és esemény esett ezekre a napokra, ezért a „Manána-Sándor nap” emlékezetünkéből kiesett.

Mára hihetetlennek tűnik, hogy családunk képes egyesíteni ugyanannyi energiát és találékonyságot, mint 1992 végén, 1993 elején. Akkor egyetlen elgondolásnak sikerült mindnyájunkat mozgósítania és egybekovácsolnia: alig hihető, a terv az volt, hogy egy olyan lányt találjunk, aki nekünk lányunk, legidősebb fiunknak pedig felesége lesz.

Megpróbálom megfelelő szavakkal leírni az akkortájt végbemenő felejthetetlen eseménysort: Elképzelés – Fantázia – Elgondolás – Álom – Csata – Kaland – Végkifejlet – Hősköltemény. Egyikük sem alkalmas a végbement csoda érzékeltetésére. Így mégis az „Elképzelés” megnevezés mellett voksolok.

Az akkor bekövetkező csodák részletes leírását megtalálják visszaemlékezéseim *A fölfedezés öröme* című második kötetének *Manána* című fejezetében. Itt két másik váratlanul jött segítő kézről kívánok részletesebben szólni, melyet épp a kellő pillanatban nyújtottak felénk, hogy megvalósulhasson az Elgondolás. Ők voltak Nugzari Beniasvili és Gia Kobilasvili.

Minden Iya mama javaslatával vette kezdetét, aki így szólt: „*Az öreg Ábrahám rendelkezése a szolgálta az Ősök földjére indult, és ott találta Rebekát Izsáknak menyasszonyul.*¹⁶ *Lehet, hogy rajtunk a sor, hogy megpróbáljuk. Kérdezd meg Borja Beniasvilit, ismer-e Grúziában olyan leányt, amilyen Inga lánya, aki illene a mi Sándorunkhoz...*”

Ettől a pillanattól kezdve az események lavinagyorsasággal követték egymást. Borja Tbiliszibe kezdett telefonálni, megtalálta a megfelelő leányt, Manánát, Dodik (Dávid Davitasvili) másod-unokatestvérének lányát, s meghívta, utazzék hozzá Torontóba vendégeskedni. Természetesen a szülők és lányuk egy ilyen utazás gondolatát elvetették. Válaszukat megtudván, arra

¹⁶ Ter. 24:49.

kértem Borját, tudja meg, beleegyeznének-e vajon a szülők, hogy én és Iya pár napra látogatóba menjünk hozzájuk Tbiliszibe. Meg kell vallani, hogy a jóváhagyást Sándor részéről szülei ilyen célú utazásához távolról sem volt könnyű elnyerni.

Ekkor 1992 második felében jártunk. A Szovjetunió széthullása után a zűrzavar és szükség Grúziában is felütötte fejét. A polgárháború szakadéka felett kötéltáncot járó fiatal állam a függetlenség érzését kószolgatta. A beutazás vízumköteles volt. Dodikék kérték, küldjünk fényképet a vízumigényléshez. Akkoriban az egyik elérhető távközlési eszköz a fax volt. Mennyire szeretném, ha az Olvasó látná faxon érkezett idétlen fényképeinket, ezek nyilván jócskán elijesztették Manána családjának minden tagját.

Dodik remegve tette fel a kérdést Borjának:

– *Borja, miféle emberek ezek? Egyáltalán zsidók? Az asszony inkább kazahra vagy mongolra hasonlít!*

Borja megnyugtatta őket, ahogy csak tőle tellett. Ők pedig a maguk részéről arra kérték, tartsa a dolgot teljes titokban. Nem való, hogy valaki esetleg megtudja Grúziában, hogy mi odamentünk, ami még borzalmasabb – hogy „háztűznézőbe”, aztán pedig távoztunk... Borja Tbilisziben lakó öccsének, Nugzarinak egyúttal lelkére kötötte, fogadjon méltóképp bennünket és lett légyen az bármi, legyen segítségünkre.

Grúziából úgy tájékoztattak, hogy az Air Georgia légitársaságot kell igénybe vennünk. Nemrég jött létre, Frankfurt és Tbiliszi közt közlekedtet járatokat. Hívásomra egy erős grúz akcentussal beszélő férfi vette fel a kagylót, aki elmagyarázta, hogy Frankfurtból gép hetente egyszer indul, pénteki napokon este 7-kor. Nevünket felvette az utaslistára, jelezve, hogy elővételre nem vesznek fel rendelést, a fizetés közvetlenül felszállás előtt kizárólag készpénzzel történik...

Ide egy a „A fölfedezés öröme”-ből származó részletet illeszték:

„Tbiliszi, 1992. november 1. Jóval elmúlt éjfél is. Iya aludni próbál, én erre is képtelen vagyok. Muszáj valamit lejegyezni az események áradatából, ami körülöttünk zajlik...

Istenem! Hol is vagyunk! Még belegondolni is nagy szó! Grúziában.

Először is a repülőút. Pénteken délután szálltunk le Frankfurtban, az információ pulthoz indultunk egyenesen, megtudakolandó, hol is szállnak be az utasok az Air Georgia járatára, az információnál szolgálatban lévő kisasszonyok azonban csak tanácstalanul széttárták kezüket, ilyen légitársaságról hallomásuk sem volt. Nem estem kétségbe, ugyanis a bennem megrögzült szovjet logika azt súgta, hogy az információ csak azt tudja, amiről őket informálják...

Elkezdtem a repülőtéri rendőrség posztosait kérdezgetni. Egyikük, útlevelünk-re pillantva, bizalmasan tudatta, az „American Airlines” táblával ellátott kapuhoz kell menni, ahol általában a Tbiliszibe utazni kívánók gyülekezni szoktak... Azonnal arra indultunk, ám korai volt még, lévén a terem ezen sarka kihalt.

Este hat tájékán elkezdtek fel-feltünezni a leendő utasok. 6.30-kor kinyílt a pult mögött az ajtó, hozzánk lépett egy fiatalember, kezében apró bőrönddel. Egy szempillantás alatt körbefogta a társaság célratörőbb része, pénzt nyújtogatva felé. A jegyet eladó képviselő rendre leellenőrizte a listán szereplő neveket, a pénzt pedig a bőröndbe tette. Egy alkalmas pillanatban valahogy én is sikerrel elővergődtem a tömegben. Megtalált bennünket a listán. Szembetűnően rámenős útitársaink egytől egyig grúzul beszéltek. Ránk rögtön felfigyeltek, és kezdtek félrehúzódni. A láрма a várakozók körében akkor erősödött fel, amikor este 10 óra után a jegyeladást bonyolító fiatalember hirtelen azt közölte, hogy a repülőgép késésben van. Éjjélre a feszült várakozástól már teljes némaság lett úrrá.

A repülön ülünk, egy grúz szóba elegyedvén velünk, elbeszélte okát, miért késve szállt le a gép Frankfurtban. Kiderült, hogy a bevett üzemelési rend szokásos menetében zavar támadt. Szokás szerint ugyanis a Tbiliszből induló járat mindig Szocsiban egy katonai támaszponton szállt le, ahol aztán némi készpénz fejében a katonák megtankolták üzemanyaggal... Ezúttal azonban a tankolás elmaradt, de a pilótának sikerült a törökökkel megegyezni, így Isztambulnak vették az irányt üzemanyagért.

De hogy micsoda repülőút volt! Először is, az utastérbe azok jutottak be elsőként, akiknek keményebb volt a könyöke... Az utastér piszkos, a toaletten víz nincs... Noha kigyulladt a „Dohányozni tilos” és az „Öveket kérjük bekapcsolni” jelzés, ám erre nem is hederítettek... Hangosan társalogtak. Ott álltak, a közlekedőfolyosón jöttek-mentek. Dohányoztak. Sokuk kezében nyitott borosüveg, poharak, úgy négy ember „vendégeskedhetett” épp a pilótafülkében... Miután megtudták, hogy „kanadai oroszok” vagyunk, és Grúziába első alkalommal látogatunk, egy szuszra le kellett hajtanom egy pohárral a vörösborból, bevezetésképp ahhoz, amit úgy neveztek: „Amit Tbilisziről tudni kell”.

Néhányan kíváncsiskodtak, vajon kihez utazunk látogatóba Tbiliszibe? Azt feleltem, barátomhoz, David Daritasvilihez... Azt korábban tudtam, hogy Manána apja a város híres órasmestere, ismeri egész Tbiliszi, de tanácsos volt a konspirációs szabályokat betartani, így tétován valami olyat motyogtam, hogy nem tudom, mivel foglalkozik a barátom, ami azonnal értetlenséget és gyanút bresztett hallgatóimban...

A repülőút vége felé aggodalom fogott el, ki vár vajon a repülőtéren, és miről ismerjük majd meg? A poggyászkidás igen sajátságos procedúrája közepette, ami úgy történt, hogy minden utasnak magának kellett a teherautó magas platójáról leemelni bőröndjeit, valaki a hátam mögött odalépett, megérintette vállam, és ennyit kérdezett: „Vladimir?” Megfordultam. Idős, ősz hajú férfit pillantottam meg. „Dodik?”, kérdeztem, majd máris egymás ölelő karjában találtuk magunkat.

A harmadik férfiről, aki hozzánk lépett, kiderült, ő Nugzari Beniasvili, Borisz öccse. Az egész éjjelt ideges tépelődés közepette a repülőtéren töltötték, azon járt a fejük, mi lehet a késés oka. A ránk várakozó Ladába bepakolva a

csomagunkat, a volánnál Nugzari barátja, sofőrje és testőre foglalt helyet. Keresztneve Gia. Szintén üdvözölt és szívélyesen mosolygott. Néhány perc múltán már azt is tudtuk, hogy rendőr őrnagy, derekán pisztoly, a géppisztoly pedig a mellette lévő ülésen... Szerintem ez volt Grúziában a Szovjetunió széthullását követően a legkaotikusabb időszak.

A repülőteret magunk mögött hagytuk, koromsötétben hajtva tovább. Sehol egyetlen fény sem pislákol. Az autó előtt néhány perc múlva a sötétben két férfialak bontakozott ki, ránk szegezett puskával álltak. Közelebb kerültek. Felismervén a „mi” őrnagyunkat, tisztelettel hajlongtak elköszönésképpen, és mosolyogva továbbengedtek.

A reggeli félhomályban az út mentén párszor furcsa, nagyszámú csoportosulásokon akadt meg a szemünk. Nugzari elmagyarázta, a buszt várják vagy arra tartó bármely járművet, amire felkérdezkedhetnek, így lehet mostanság munkába eljutni. Máshol egy tömegbe verődött csoport láttán azt mondta, hogy az emberek arra várnak, hogy kinyisson a kenyérüzlet.

A grúz szíveslátás örömeit élvezzük. David, Iya, Manána, Szvetlana, Gia és Nugzari társaságában. Tbiliszi, 1992. november 2.

Manánával és családjával történt találkozásunkról, a grúz asztal káprázatos adományairól, a vendégszeretetről, az izgalmakkal és könnyekkel teli „háztűznézőről” és még sok egyébről, ami „Elgondolásunkat” örömteljessé és feledhetlenné tette, az Olvasó tudomást szerezhet a „A fölfedezések öröme” fent említett fejezetéből.

Manána Davitasvili és Iya Rott, 1992.

Séta Tbiliszi-ben: Nugzari, Vladimir, Mose Dzsanasvili rabbi (Eteri Beniasvili nagybátyja), David Davitasvili, Iya és Manána.

Sokszor találkoztam az elmúlt évek során Nugzari Beniasvilivel és nagyszerű feleségével, Nanával. Izraelben élnek 1995 óta Nahariyában, odavannak leányunokájukért, rendesen elhelyezkedtek. A fürge eszű Nugzari pályafutását egyszerű munkásként kezdte az új országban, de felemelkedett: ma egy izraeli gyógyszeripari berendezéseket gyártó cég termelési vezetője.

Vendégségben Nugzarinál és Nanánál Nahariyában. 2011.

Nem mindennapi ismeretségünk 20. évfordulóján sok érdekes dolgot közölt Nugzari, erről ékeesebben szólnak a feljegyzéseimből vett idézetek.

– *Nugzari, beszélj kérlek, kicsit Gia barátodról, akivel 1992 októberében együtt vártatok bennünket a repülőtéren!*

– *Rendben, Vologya. Gia Kobilasvili örnagy jó barátom volt... Még 1987-ben Gocsa fiam grúz néptáncsoportba járatam. Gia Ketí lányát hozta mindig kocsival, onnan az ismeretségünk. A rendőrségen nyomozói állásban volt, miután végzett a Tbiliszi Egyetem jogi karán... 45 évesen 2000-ben Gia sajnos meghalt. Az új független Grúzia megteremtéséért áldozta életét.*

1992-ben, ott aztán huszárosan kirántott a bajból... Bátyám Borja arra kért, legyek mindenben segítségetekre, míg ott leszek. Meglehetősen veszélyes idők jártak. Senki nem akart ráállni, hogy kijöjjön velem a repülőtérré. Nektek persze semmiről sem szóltunk, hogy meg ne ijesszünk... Aznap este Gia esküvőn volt, onnan hívtam el, s kértem, segítsen.

Ő először is felvázolta az egész útvonalat, amelyen végig kellett majd haladnunk. Nem egyedül érkezett a repülőtérré... Vele volt egy öttagú osztag... A repülőtéren ők vigyáztak ránk. Két kocsival jöttek. Amikor mi az enyémbe beszálltunk, Gia jelet adott az embereinek, ők pedig egy darabig elől haladtak, később mögöttünk. Majd mentek dolgukra... Gia teljes sebességgel hajtott... Más-különben Isten tudja, mivel végződött volna a dolog...

– *Nugzari, mikorra ért oda Gia az osztagával? Úgy emlékszem, a járatunk 7 óras késéssel szállt le Tbiliszipben. Te meg Dodik reggelig vártatok bennünket a repülőtéren...*

– *Pont ez volt a lényeg, hogy a fiúk velünk egy időben értek ki, este 11 tájban, aztán türelmesen végigülték az éjszakát, a repülőjáratot bevárták, én pedig azon aggódtam, hogy mennyi idejüket vesszük el...*

– És Gia családjáról mit tudsz?

– Édesanyja, Ana még él. Norio faluban lakik együtt kisebbik fia, Dávid családjával, aki már szintén nincs az élők sorában... Gia felesége, Manána Kahabrisvili Keti lányával együtt Tbilisziben él. A lány, aki most 31 éves, a Sota Rusztaveli Művészeti Egyetemen végzett, a művészetterapeuta szakot választotta, Gia fia, Zviadi, aki 29 éves, apja nyomdokaiba lépett. Szintén jogot végzett a Tbiliszi Egyetemen, jelenleg a Grúz Belügyminisztériumnál nyomozói munkakörben dolgozik.

– Nugzari, ott Tbilisziben két napon keresztül mindenüvé te vittél bennünket kocsival. Kísérő biztonságiak voltak akkor velünk?

– Nem volt semmiféle biztosítás, de Gia napjában többször felhívott, felajánlotta a segítséget, én azonban elhárítottam ...

– Sosem felejttem el, Nugzari, mikor Dodiknál első reggel asztalhoz hívtak bennünket, te pedig zihálva bukkantál fel az ajtóban kezeden két keskeny, hosszú cipóval... Még egyszer köszönöm neked!

– Aznap reggel valóban a barátom segített kenyeret szerezni egyenesen a kenyérgyárból! De aztán másnap sehogy sem volt szerencsém... Nehéz idők jártak, kenyeret kapni szinte lehetetlen volt. Hajnaltól a sor egyre hosszabban kígyózott, gyakran kikészültek az emberek a lökdösődésben...

Itteni tartózkodásotok másnapjának reggelén cselhez kellett folyamodnom. Kora reggel a kenyérüzlethez mentem. Százméteres sor állt, annyi volt az ember, hogy össze se lehetett számolni. Mindenki dühödt, kimerült, a kenyeret pedig egyre csak nem hozzák. Hazarohanok, felveszem a legeslegjobb öltönyöm, hozzá fehér ing, nyakkendő, kezembe az aktatáskát, s úgy megyek vissza a bolthoz. Épp akkor nyitják a kaput a kenyeres autónak, ami épp, hogy odaért ... Megyek a kapuhoz, nagy levegőt veszek, majd parancsoló hangon így szólok: „A városi vébéről jövök. Először is kezdjük azzal, hogy a nőket és a gyerekeket előre kell engedni! Csak aztán sorjában a többieket!” A kapunál két fegyveres őr állt. Utasítottam őket, hogy folyton mindenüvé kísérjenek. A pulthoz lépve elismételtem, amit korábban mondtam... Az emberek féltek a parancsnokoktól... A sorban állók szép lassan előreengedték a nőket és a gyerekeket... A többiek türelmesen várakoztak... Sok hálás ember fennhangon mondott nekem köszönetet... Hívtam a boltvezetőt, előjött egy középkorú asszony. Ugyanazon hangnemben tudattam vele a dolgok állását... Hangosan nyomban így felelt: „Az a véleményem, hogy a városi vébé képviselőjének szintén soron kívül kell kiadni a cipót, arra való tekintettel, hogy milyen sokat segített!” Így aztán meghoztam nektek a második reggelihez a kenyeret...

Nugzari emlékeiből még valami felbukkant:

– Mikor Manána elutazott Moszkvába, hogy onnan továbbrepüljön hozzátok Torontóba, én vittem ki őket Dodikkal a repülőtérre a kocsimmal. Dodik hirtelen ezt kérdezte tőlem:

– Nugzari, mi a véleményed Vladimírről?

– Kicsit gondolkodtam, majd így feleltem: Bátyám, Borja megkért: „Fogadd őt úgy, mintha bátyád lenne!” Mást róluk nem mondhatok.

*Nugzari, Borisz és Ciala Beniasvili szeretteikkel Gia Gogadze és Irma Beniasvili
(Nugzari és Nana lánya) esküvőjén. Izrael, Asdód, 2005.*

Mindennek köszönhetően Sándor és Manána szép és szeretetteljes családot alapítottak. Húsz éve már, hogy együtt vannak! Szépséges Audrey lányuk idén szeptemberben kezdi tanulmányait a Queen's Egyetemen Kingstonban, a „mi grúz fiunk” pedig, vagyis a 17 éves Gabriel, Audrey öccse idén végez a gimnáziumban. Magasságával már elhagyta szüleit, és a körötte lévő összes rokonnál egy fejjel magasabb.

Írói munkám örvendetes jutalmaképp ez a levél érkezett hozzám egy Sri Lanka-i asszonytól. Íme egy részlet belőle:

„Tisztelt Rott Úr!

Visszaemlékezései mindkét kötetét nagy érdeklődéssel olvastam. Foglalkozásom orvos, a férjem is orvos. Idén lett orvos egyetlen fiunk is. Az egész könyv tetszett, de lelkemhez legközelebb mégiscsak a Manána fejezet áll... Férjemmel igen aggasztott bennünket, hogy 20 éves fiunk egyáltalán nem néz a lányok után. El sem tudtuk képzelni, mit tehetnénk... Most viszont már tudjuk.”

Toronto, 2013 júliusa

13. fejezet

AZ OMUL¹⁷

Történeteimben ezt a szót már emlegettem. Marénának azt a ritka halfajtát nevezik, ami csak egyetlen mesés és különleges tóban terem, a Bajkálban. A helyi szibériai lakosság körében jól ismert és közkedvelt ez a halfajta, a transzsibériai vasútvonalon utazók már rég szertevitték ennek az igen finom hálnak a hírnevét. Elég, ha csak annyit mond az ember egy orosznek: „*Enyhén sózott, stiches pácolt omul főtt krumplival*”, többségben arcukon máris széles mosoly ragyog fel. Időtlen idők óta egészen a közeli szovjet múlttal bezárólag a Bajkál-tó mentén, bármely állomáson, ahol csak a vonat megállt, a helyiek futottak a vasúti kocsikhoz, s mérsékelt áron kínálták a marénát főtt krumplival. Étvágy híján pedig egy utas sem volt. Hiszen a pácolt hal mindig legkiválóbban illik egy-két pohár jóféle elmaradhatatlan vodka mellé, amelyből pedig tisztességes mennyiség öntözi a gégét az út során. Hosszú út ám... Mára a gyorsvonat 11 nap alatt ott is terem Moszkvából Vlagyivosztokban, egyetemista koromban ez még nem kevesebb, mint 15 napba telt.

A „stiches omul” megnevezés ennek a hálnak egy különleges pácolási módját takarja, amitől az erjedő ételnek sajátos szaga válik érezhetővé. A Bajkál mentén lakók javarészt ezt a pácolási eljárást kedvelik. A szép, fehér, ezüstös színű hal rendszeren egy kilót nyom körülbelül vagy épp egy csöppet nehezebb, hosszra átlagosan 40 centiméter. Ma azonban, mikor is barátaink az orvhalászat határtalan elharapózására panaszkodnak, a marénának alig hagynak időt, hogy megnőjön, máris kifogják még egészen fiatalon, így aztán rendes méretű marénát szinte sehol sem kapni.

A „omul” szót akkor hallottam először, amikor családom tagja lett szépséges feleségem, Iya. Mikor anyjához vágott vissza Ulan-Udéba, vagy a Bajkálhoz, gyakorta sóhajtozta: „Omult, hajj...” „Ó, jajj, omul, de ehethném legalább egy parányi omult...” (Most már tudjuk, elsőszülött fiunk, Sándorka azonnal megfogant... a kismama pedig nyomban kívánni kezdte a pácolt halat... Mi meg Regina mamával tévesen pusztá szeszélyes kívánságnak hittük.) Az események nem sokat vártak magukra. Az első hónapban a csomag meg is érkezett Ulan-Udeből, Iya édesanyja, Rahel Szolomonovna szeretettel küldött néhány omult.

¹⁷ Omul az orosz neve a bajkáli marénának, a *Coregonus autumnalis* Bajkálban honos fajának, melynek latin neve *Coregonus migratorius*. (A ford.)

Magyarországon sosem laktam, de sokszor jártam. Első látogatásom óta, amit még szovjet mérnökként tettem, hozzászámítva csaknem 40 évnyi kanadai életem, ahol is a Kossuth és Liszt hazájából érkezettekkel éppúgy mindennapos találkozásban van részem, sehogy sem sikerült kiderítenem, hogy a magyarok a pácolt halat szeretik-e vagy sem, vagy legalábbis a heringet, egyáltalában esznek-e. Nagyszámú Budapesten élő rokonságom asztalán heringet sosem láttam. A modern magyar szállodákban az elmúlt években kínálnak ugyan különféle heringfogásokat a reggelihez, ám csak külföldiek rendelik.

Nem volt tehát könnyű dolgom, mikor első alkalommal döntenem kellett, hozzak-e szép vákuumcsomagolásban adjusztált, szeletelt, enyhén pácolt füstölt lazacot Torontóból Magyarországra. Sok kedves szívességükért cserébe, hálánk jeléül nyújtottuk át Bordás Gábornak, állandó sofőrünknek és segítőnknek és feleségének, Anikónak, akiknél mindig ott tölti szabadidejét nővére, Kercsi Ilo-na. Az olvasó értesült, hogy a garadnai falusi emlékmű állítása óta mennyire közel is állnak hozzánk mindnyájan. Ekkor az ikerlányok tízévesek voltak, segítettek Herman Spielberg utódainak családfáját felkutatni, valamint további, családunk életében bekövetkezett, nem kevésbé fontos, magyar földön történt eseményeket feltárni. Kéthetes magyarországi tartózkodásunk utolsó napján hagyományos ebédre invitáltak bennünket az ikerlányok, a magyar konyhaművészet e két avatott mestere. Minden pompásan sikerült, amikor azonban azt tudakoltuk, a füstölt lazac ízlett-e, a háziak kissé tanácstalanul néztek össze, majd összeszedve bátorságát, Gábor őszintén megvallotta: *„Vajon hogyan kell tulajdonképp készíteni? Nem tudtuk... Betettük a sütőbe, kicsit megsütöttük. Hát olyan rossz volt ...”* Minket a dolog Iyával kissé elszomorított, de nem nyugodtunk bele...

Legközelebbi Magyarországra jövetelünkkor ugyanilyen ajándékkal leptük meg Orosz Évát, aki „bankárunk és koncerttúra-vezetőnk” volt. Látni kellene az örömet, ahogyan kimondta: „Lazac!” Ajándékunkat örömmel fogadta, két hétre rá pedig beszámolt róla, hogy a különleges ebédre meghívta barátait, akik lelkesen fogyasztották a lazacos szendvicset, és legőszintébb szíves köszönetük tolmácsolására kérték Évát.

Torontóban viszont, a szertartás végeztével szombatonként a zsinagógában a közösség minden tagja, egy vagy több pohárka whisky, konyak vagy vodka elfogyasztását követően irigylésre méltó sebességgel nyeli a „Schmaltz hering”-et (ang. olajos, füstölt hering). Sokuk különféle generációkhoz tartozó bevándorló, s egy olyan országból származik, melynek címeréhez szinte hozzátartozik a híres-neves „Gulyásleves” és a „Csirkepaprikás” ... Szeretik-e vajon a magyarok a heringet?

Ezek után térjünk vissza 1961 májusára.

Iya a postahivatalból hazahozta a marénáscsomagot. Megvárta, míg hazakerék a munkából, így ünnepélyesen együtt bontottuk ki a ládát. A csomagból

előtörő illattól Iya boldog mosolyra fakadt... Én „tudomásul vettem”. Ifjúkorom „Ő császári és diktátori felséges asszonya”, vagyis Regina mama viszont tüstént felkapta a marénás ládát és azonmód kitette az erkélyre... Az ítélet kétséget nem hagyott maga felől: rothadt hal szagát márpedig „saját” házában eltűnni nincsen szándékában.

Való igaz, annak előtte nem szoktunk pácolt halat venni, abban a pillanatban viszont anyám gesztusa számomra nem tűnt egyébnek, csupán a fiatal személy iránti ellenérzetnek, aki „fiacskáját elvette tőle”... Hiszen elevenen élt még emlékeimben a háborút követő szovjethatalom hosszú korszaka, mikor a családunk a barakkban lakó szomszédokkal együtt örülhetett, ha élelmiszerjegyre jutott némi krími ajóka (apró tengeri hal), aprócska hal, fahordós kiszereelésben, melyet tömbökben álló kósó közé rakva hoztak. Hossza a 7-8 centiméért sem haladta meg... Ujjal lecsippentve fejét, az ajóka törzsét belsőségekkel együtt mohón fogyasztottuk...

2004-ben közösen a gyerekekkel és az unokákkal kanadai családunk utazást tett Belorusszia és Oroszország számunkra kedves városaiban. A bajkáli kirándulás alkalmából burját-mongol barátaink felséges lakomát rendeztek számunkra, melynek során különféleképpen elkészítve a legkiválóbb rendű omul vitte a vezető szerepet: meleg füstöléssel, hideg füstöléssel tartósított hal, sült hal, enyhén pácolt hal, halas pirog... Az asztal dísze a fémtálcán elnyúló nagy töltött csuka volt, hatalmas szája tátongott... A kis bajkáli étteremben elköltött pompás lakoma csak egyik fénypontja volt annak az utazásnak... Öt unokánk közül azonban, akik ekkor 7–12 éves kor között jártak, egyik sem kóstolt meg egyetlen fogást sem. Éhesen tértek vissza Ulan-Udéba. Szüleiknek bevallották: *„Olyan rettenetes szemek ültek az éktelenkedő fején, hogy féltünk az asztalon bármihez is nyúlni.”*

Taiszja Csernih és férje szerepét nem lehet eléggé túlbecsülni abban, hogy Iyával módunk nyílt felkeresni Miszovaja állomást. Nemcsak a múlt ismeretlen eseményeit tárta fel számunkra ez a látogatás, a nem mindennapi bajkáli városkáról szóló elbeszélésem az olvasók körében is meleg fogadtatásra talált. Új tervek körvonalai tűntek elő.

Hálánk jeléül a Csernih házaspárt meginvitáltuk egy magyarországi útra, hogy őseim országának néhány nevezetes helyét bejárják és vegyenek részt a Miszovaja állomás magyar nyelvű kiadásának bemutatóján.

Egész sor váratlan akadály leküzdése után „miszovistáink” zöld jelzést kaptak a magyarországi beutazásra. Kétszer is lelkükre kötöttem: *„Csak könnyű csomaggal szálljatok repülőre, nekünk már semmilyen ajándékot ne hozzatok! Félig üres legyen a bőrönd, hogy maradjon hely visszaútra a hasznos dolgok számára... Sok barátunkkal össze fogunk ismertetni benneteket, a burját-mongol motívumos díszdobozos szibériai csokoládénak biztosan örülnek majd.”* Taiszja megígérte, hogy hoz néhány tucatnyit ajándékba...

Eljött a várva várt találkozás Budapesten a repülőtéren. Mikor már épp a Gábor által bérelt kisbuszba szálltunk be, figyelmeztünk rá, hogy szibériai vendégeink bőröndje feszesre meg van pakolva... Három óra elteltével az észak-magyarországi Forró városkát elérve, mely az olvasó számára már ismert Garadna és Encs szomszédságában fekszik, a kellemes motelben elfoglaltuk szállásunkat.

– „Itt csak két éjszakát leszünk, a bőröndöket nem érdemes kipakolni – javasoltam. Van még idő egy kis felfrissülésre, 10 perc múlva viszont mennünk kell az étterembe vacsorázni.”

Két perc sem telhetett el, szobánk ajtaján kopogtatnak. Az ajtóban a Csernih-házaspár, repeső öröm az arcukon, kezükben egy apró eredeti fahordócska, valódi vas abroncsozattal.

– „Ezt hoztuk nektek ajándékba, bajkáli omul. Valentin, a fiunk akadt rá egy irkutszki üzletben.”

Pillanatnyi örömünk elillanván, Iyával a ránk szakadó probléma súlyossága kijózanítóan hatott. „Bajkáli OMUL. Nettó súly: 2,5 kg., Malomorszkij, pácolt, egész. Tárolási hőmérséklet: –4 és –8 fok között 3 hónap lejárattal. Figyelmeztetés: hosszabb ideig csak 0° alatt eltartható. Kizárólag függőleges helyzetben tárolandó! Bajkál Produkt Kft.”

„Most mihez kezdünk vele? Magyarországon meg nem esszük, nincs, akivel megoszthatnánk. Esetleg elajándékozzuk? Ezzel értelmetlenül örökre megsértenénk szibériai vendégeinket, Kanadába pedig nem engedik a feldolgozatlan árut bevinni. A vámon elkobozzák... És melyik oldalán fog hanykolódni a hordócska, ha eldugjuk a bőröndben? Ja, és hogy tartjuk majd fagyasztóban az előttünk álló két hét folyamán?”

Aggodalmunk nem volt alaptalan, de egyre inkább felülkerekedett a vágy, hogy ezt a páratlan szuvenírt majd a szombati ünnepi asztalnál nyissuk ki Torontóban. A mama, Kercsi Ilona, aki érkeztünkkor Forróban várt bennünket, vállalta, Encsre hazaviszi a hordócskát és két napig saját fagyasztójában tartja. Ahonnan aztán a „kincs” az autóbuszba vándorolt át, mikor elindultunk kora reggel hosszú utunkra a garadnai látogatás után, átszeli majd velünk Magyarországot, míg a Balaton déli partjára nem érünk.

Hévízen a divatos Európa Fit Hotel, ahol a következő 3 éjszakára meg szálltunk, semmi reménnyel nem kecsegtetett, hogy a hordócska majd hűtőszekrénybe kerülhet. Az úton Gábor, autóbuszunk sofőre folyton így dünnyögött: „Már szaga van... Ki fogja így megenni? Dobjuk ki!” Próbáltam eloszlatni aggodalmát. Gábor hirtelen lefordult a Budapest–Miskolc autópályáról, Budapestnek vette az irányt, meg sem állt egészen hazáig. Találékonyságában lakásukba vitte a hordócskát, s a hűtőbe tette. Magyarországi tartózkodásunk utolsó napjaiban a maréna ott „telelt ki”. Időközben meg is feledkeztünk róla.

„Fogadott gyermekünket”, benne a marénával, elutazásunk napján fél 6-kor Gábor büszkén és diadalittasan nyújtotta át. Iya szorgosan néhány rétegnyi műanyagzacskóba pólyálta a hordócskát, és a legnagyobb bőröndbe egy kupacnyi mosásra váró fehérnemű közé rejtette...

Persze a torontói repülőtéren a futószalagnál még hátravolt néhány percnyi szörnyű rettegés, de szerencsére a megszokott egyenruhás bácsi egy mini kutya társaságában (utóbbinak az volt a munkája, hogy végigszolgálga az utasok poggyászát) épp máshol buzgólkodott...

Az egyébként használaton kívül álló tartalék hűtőszekrényt a szuterénben bekapcsoltuk, abban kapott helyett a marénás hordócska.

„Mekkora szerencsénk volt! Hát hogy ezt sikerült hazahoznunk! Na és mit kezdünk majd vele? Lehet, hogy nem érdemes reszkírozni? Irkutszktól Moszkváig a hordócska hűtés nélkül utazott, majd Budapestig ismét. Menynyí idő is telt el összesen, míg repülőre került? Ijesztő... Na, ebből a gyerekeknek ne adjunk! Talán csak mi ketten kóstoljuk meg?”

*Iya a bajkái barátainktól
kapott ajándékkal.
Toronto, 2013.*

„Becserkészés” céljából egy este meghívtuk a közülünk legtapasztaltabb „horgásznak” számító régi barátomat, Marat Gercovicsot feleségével, Linával együtt. Miután a védőburkolatot lefejtettük, tetszetős, elegáns kivitelű hordócska állt előttünk, jó fajta fából, a finoman hajlított dongácskákat két vas-karika fogta össze. A könnyen levehető tetőt rönkfából vágták. A hordócskában gondosan bekötött szájú celofánzacskó lapult. Nem meglepő, hiszen ez a gála kivitelű változat. Különben a füstölt halat mindig közvetlenül a hordócskába csomagolják...

Leginkább viszont az lepett meg bennünket, hogy a halacskák egészen aprók, külön-külön egyik sem volt hosszabb 20 centiméternél. Illatra tökéletesen rendjén valónak tündek. Két marénát kiemeltem a zacskóból. Marat szakértő kézzel nyúzta le a bőrét, megtisztította, majd biztosított afelől, hogy a hordócska tartalma fogyasztásra alkalmas. Elsőként ő ízlelt meg egy falatkát, utána mi is felbátorodtunk. Finom volt, de kevés... További mennyiség beszerzésére pedig nem vállalkozhattunk.

Ezután következtek a várakozással teli napok! Semmi különös nem történt, következményekkel nem kellett számolni...

Két hét múlva, Gercovicsékon kívül Iya „marénavacsorára” meghívott még két közeli baráti házaspárt is, akik szintén bevándorlók voltak. Marat kicsit hamarabb jött és Lina segítségével hat halacskát tisztított meg a tőle megszokott szakértelemmel. A főtt krumpli párafelhőcskéi még mindenütt ott lebegtek, a társaság viszont, egyöntetű elismeréseket hallatva, jóízűen eltüntette a bajkáli szuvenír utolsó darabjait is. Iya csak ezután szolgálta fel a levest...

Most aztán lebírhatatlan erővel fogott el a vágy, hogy a maradék marénát legközelebbi „rokonainkkal”, vagyis gyerekeink és unokáink társaságában együtt fogyasszuk el. Kiderült viszont, hogy ez nem is olyan egyszerű. Iya kívánsága az volt, hogy a család minden tagja jelen legyen az asztalnál, ez azonban sehogy sem akart sikerülni, hol Ada unokánk nem tudott eljönni Montrealból, hol Ilo-na volt távol, hol Serena betegedett le, és így tovább.

Summa summarum. Csernihék áprilisban érkeztek Magyarországra a marénával ... Most pedig szeptember 8-a, vasárnap van. Tegnapi szombati ebédünkre sikerült az egész családnak egybegyűlni. Előtte való este Iya megtisztította a három omul törzsét, szépen elrendezgette egy tányérkára, fehér lédús hagymakarikák kerültek rá, amit megöntözött napraforgóolajjal.

– *Gyerekek!* – kezdte ünnepélyesen Iya. *Sokáig vártam erre a pillanatra, hogy megkínálhassalak benneteket bajkáli omullal.* Majd a gőzölgő krumplistát követve az asztalra a omuldarabkákkal megrakott tányérka.

A „parancsnak” engedelmeskedve mindenki vett egy falatka marénát, miközben az egyik legkiválóbb fajta krumpliból haraptak hozzá, és hamarosan derekasan nekiláttak...

Ám egyetlen arcon sem tapasztaltunk különösebb lelkesedést.

„Micsoda népség!”

2013. szeptember

14. fejezet

JANKELEVICSÉK CSOKOLÁDÉJA

„A fölfedezés öröme” c. könyvem egyik bemutatójára Kirjat Yam városban került sor, 2010. december 21-én. Amikor a Tabór utcai Emigráns Klub nagytermében az előadás előtt épp a könyveket rendezgettük, idős házaspár igyekezett felénk, akik elsőként léptek a terembe.

– „Jó napot, kedves Vagyim és Iya!” – üdvözöltek hangosan és szívélyesen.

Azonnal karjaikban találtuk magunkat, ölelésükből kibontakozva, megfeszítetten kutattam emlékezetemben, végül őszintén rákérdeztem:

– „Bocsássanak meg nekem, képtelen vagyok visszaemlékezni, hol is találkoztunk.”

– „Személyesen nem is ismerjük egymást! Sosem találkoztunk... De annyi gyönyörűséget szerzett nekünk mind a két könyvével, hogy »egy szuszra« kiolvastuk” – hangzott az elismerés, majd nyomában további bókók áradata. „Ajándékba ezt a doboz csokoládét hoztuk. Fogadják el tőlünk, és kérjük, adják át Gabriel unokájuknak...”

– „Nagyon szépen köszönjük. Öt unokánk van, mindegyiküket megkínáljuk majd!”

– „Kérem szépen, ne! Azt szeretnénk, hogy Gabrielnek adják, ne másnak. Nagyon mélyen meghatódtunk, mikor megtudtuk, felajánlotta, hogy fizeti a nővére balettóráit...”

Igen, kedves híveim! Kiderült róluk, hogy a korábbi harkovi illetőségű házaspár, Oszkár és Ljuba Jankelevics figyelmesen végigolvasták visszaemlékezéseim, köztük ezt a naplófeljegyzéseimből vett idézetet:

„2003. szeptember 7. Audrey (most 8 éves) olyan gyerek balettiskolába jár, ahol orosz tanárok tanítják őket. A minap az iskola igazgatónője bejelentette, hogy mostantól megszűnik a hetente egy alkalommal tartott képzés, így az iskola csak a heti négyzseri alkalommal folyó oktatást biztosítja, a tandíj pedig természetesen magasabb lesz. Otthon családi tanácskozást tartottak. Manána így szólt:

– Audrey, ha tanulni akarod, nincs kifogásom, hogy a heti négy órát fizessük, akkor viszont az úszást, a karatét és a síelést le kell mondani. Nincs elég pénzünk, hogy mindet fizessük...

Hosszú csend támadt, amelyet a kanapén fekvő Gabriel (7 éves) tört meg:

– Audrey, ha balettre akarsz járni..., Hanukára én sok pénzt kaptam ajándékba... Kifizetem neked...

Manána elmesélte, hogy ők, a szülők, fiuk javaslata hallatán megszólalni is képtelenek voltak.”

A doboz csokoládét hazavittük Torontóba, a rákövetkező szombati napon át is adtuk Gabrielnek, aki nyomban kibontotta, és valódi gentleman módjára mindnyájunknak végigkínálta. Szüleit ez büszkeséggel töltötte el. Én pedig Jankelevicséket felhívtam Izraelben és tudattam velük, mi történt „édes csomagjukkal”.

Tavaly ismét megjelentem soron következő könyvem bemutatóján az Orosz Nyelvi Olvasó Klubban Kirjat Yam-ban. Ezúttal a Miszovaja állomás volt a téma. A közönség soraiban megpillantva Oszkár és Ljuba örömtől sugárzó arcát, kis kitérőt téve a hallgatóságnak elmeséltem a „csokoládésdobozról” szóló történetet és bemutattam nekik a történet hőseit. A szívélyes tapsot helyükről felállva köszönték meg! Rendkívüli élmény volt!

Ma 2013 nyarát írok. Októberben lesz Gabriel 17 éves, a „kedves grúzcska” viszont máris a legmagasabb mindnyájunk közt... Kis híján két méter... Május végén tudtuk meg, hogy szülei nagy ajándékkal készültek, 150 fős diákcsoporttal együtt utazik 5 hetes izraeli kirándulásra repülővel!

Azonnal eszembe ötlött: „Milyen ragyogó alkalom! Ez aztán a váratlan szerencse! Gabrielnek fel kell keresnie Jankelevicséket, hogy viszonzásképp átadja a maga ajándékát, egy doboz csokoládét! Egy ilyen esemény annyi örömet tartogat mindenki számára.”

Mérlegelnem kellett, milyen fel tételek mellett jöhetne létre egy ilyen találkozás. Teljes egészében elvettem azt a megoldást, hogy Gabriel emiatt a legrövidebb időre is kénytelen legyen az iskolai csoporttól elszakadni. Pár nappal később Izraelbe telefonáltam régi barátomnak, Ari Szafrónak.

– „Ari, a segítségedre volna szükségem. Gabriel egy nagy torontói iskolai csoporttal bejárja Izrael nevezetes helyeit. Nem tudnád Jankelevicséket a kocsiddal odavinni az unokámhoz, mikor a csoport az éjszakai szállásra

Gabriel és Jessie a torontói repülőtéren izraeli útja előtt.

megérkezik a programjuk szerint hozzátok legközelebb eső állomások egyikére? Jankelevicsék valahol a közeletekben laknak. Emlékszel, idős házaspár, ők a „csokoládés” történetem szereplői... Kérlek, okvetlen fényképezd le azt a pillanatot, amikor Gabriel átadja neked a doboz csokoládét! Úgy vélem, hogy a biztonságos utaztatás érdekében szigorú óvintézkedések lesznek. De hiszen az Izraelben élő rokonokkal csak megengedik majd a találkozást?”

Ari csak ennyit felelt: *„Nem lehet kérdés. Bízd rám.”*

A „vizontcsokoládé” ötletet Sándor egész családja mosollyal nyugtázta. Egy pillanat sem telt el, s Manána máris kérdőre vont: *„Hogy hova is fogják az ő pici fiacskáját elcipelni?”* Biztosítottam a szülőket, hogy Gabrielnek a csoporttól nem szükséges elszakadnia, majd Jankelevicséket viszi oda Ari Szafró, akit pedig mindnyájan ismerünk. Manána másnap felvette a kapcsolatot a kanadai utazásszervezővel, és alaposan tájékozódott:

– *„Nagypapa! Velem az közölték, engedélyezett a körutazás résztvevői számára, hogy Izraelben rokonokkal találkozzanak, de figyelmeztettek, hogy a program igen fesztett, minden nap reggeli után indulnak a kirándulásokra. A gyerekeket majd csak estefelé lehet látogatni, 6 után, a kirándulásról történő visszatérésük és a vacsora közti rövid szünet alatt. A Kirjat Yam-hoz legközelebb eső pont a program szerint egy kibuc-látogatás lesz. Ez a Galileai-tenger¹⁸ közelében található, itt az útitervnek megfelelően 5 éjszakát töltenek majd. Mikor alkalmas, egyik nap, Gabriel majd onnan szól telefonon Sapiróéknak, és megmondja nekik, melyik nap a legmegfelelőbb a találkozásra...”*

Komputerembe Gabriel saját kezűleg begépelte izraeli drótpostacímét, magához vette Szafróék telefonszámát, majd elutazott. Nyomasztó várakozással terhes napok sorjázta. No, most már biztosan a kibucba értek. Hirtelen furcsa előérzetem támadt, nem hiúsul-e meg valahogyan furfangos ötletem...

Felhívtam Szafróékat. Habár még alig estefelé járt, kérdésemre Szima, Ari felesége meglepően felelt: *„Alszik”* – közölte. Hívom másnap reggel, mire barátom hangján érzem a bizonytalankodást:

– *„Tudod, Vagyim, az út 40 perc körül van, de hát szürkületkor nem vállalkozom, hogy saját kocsival menjek, meg el kell mennem az unokákért az óvodába.”*

– *„Felőlem bármit mondatsz! Máris odaveszett két napunk! Ne nyugtalanodj! Fogjál inkább taxit, menjetek azzal! Októberben megyek hozzátok, megfizetem rendesen!”*

Egy napra rá Gabriel Sapiróéknak küldött e-mail üzenetének másolata jött meg, a tartalma zavaros, amitől aggodalmam erősödött:

„Ari bácsi, napközben nem vagyok a kibucban. Csak hat óra után érünk vissza a kirándulásról. Gabriel.”

A végkifejlet a következő napi postámból derül ki:

„Vagyim! Légy szíves, közöld Gabriellel, hogy csak napközben tudok elmenni hozzá, kettő és három közt. Ari.”

¹⁸ A Bibliából Genezáreti tóként ismeretes, további neve a Tiberias-tó. (A ford.)

Vagyis dugába dőlt minden! Természetes, hogy nagyon kétségbeestem... Nem tudtam, bár sejtettem, min mehet keresztül az unokám, aki elutazásom előtt magabiztosan megnyugtatót, kérésem feltétlen teljesíteni fogja... A kanadai iskolások már továbbindultak a kibucból, bejárták a Golán-fennsíkot, eljutottak a Holt-tengerig, én pedig egyre csak nyugtalankodtam Gabriel miatt... Nagyon szerettem volna valahogy telefonon elérni, s megmondani neki: „*Gabriel! Nem sikerült, de emiatt ne gyötörd magad! Nem éri meg! Nem rajtad múlt. Van Jankelevicsékkal kapcsolatosan egy másik tervem is, ha ősszel odamegyünk majd Izraelbe Iya nagyival, majd megpróbálkozom azzal.*”

„Új ötlet” gyanánt a következőt eszeltem ki: A Jankelevics-féle csokoládéről megható történetet akartam írni mindenképp. Baj, hogy nem lehet benne a fénykép a csokoládét átnyújtó Gabriellel... Kár! Mi lenne azonban, ha Iraklij, Gabriel másod unokatestvére adná át azt a csokoládét? Azt kellene lefényképezni!”

A két unokatestvér, Gabriel Rott és Iraklij Nanikasvili, Izrael, 2014.

Manána nővére, Ljalja és családja Grúziából néhány éve Izraelbe települt át. Fiuk, Iraklij (Ika) Torontóban vendégeskedett három éve, s mindenkiket elképesztett, mennyire hasonlít Gabrielle... Nem azt fogom persze alá írni, hogy „*Gabriel, amint átnyújtja...*” Nem az a célom, hogy az olvasó érdeklődését felcsigázzam, így valami visszafogottabb képaláírás felelne meg, például ilyesmi: „*Jankelevicsék meglepetten veszik át az ajándékot.*”

A cselekmény ilyenén leágazását magam elé képzelvén, tulajdon szemmemmel akartam látni, hogy fest Iraklij. Felhívtam Izraelt, és elkértem Ljaljától fia mobiltelefonjának számát. Iraklij épp a munkahelyén volt – egy szaniter-áru kereskedésben van ideiglenes állása – és hívásom meglepetésként érte. Azt mondta, ilyenkor nem szabad velem beszélgetnie, és arra kért, késő este hívjam vissza munka után. Megkérdeztem, van-e otthon skype-juk, amit „nagy előszere-ttel kihasználtam volna”. Ebben is maradtunk.

Izraelben már este 11 óra körül járhatott, mikor Iraklij feltűnt a komputer képernyőjén. Össze is voltam egy pillanatra zavarodva, annyira hasonlított Gabrielle. Röviddel ezután Iraklij lepődött meg a kérésemen, hogy álljon fel, hadd lássam tetőtől talpig. „Istenem! Gabriellel még termetre is egyek!”

Bizalmasan és higgadtan beavattam Iraklijt, mi nyomja a lelkem. Meséltem a kedves, idős Jankelevics-házaspárról, Kirjat Yam-ról, Gabrielnek küldött ajándékukról, aztán régi családi ismerősünkről, aki miatt Gabriel Jankelevicsékkal való találkozásának terve kútba esett... Gabriel feltehetően szomorkodik, hogy a nekem tett ígéretet nem váltotta be... Végezetül arra kértem Iraklijt, hogy ősszel, mikor majd Iyával Izraelbe utazunk, szakítson rám időt, hogy taxival Kirjat Yam-ba vihessem látogatóba Jankelevicsékhez. Iraklij megértően végighallgatott, noha meglehetősen kétségei voltak, tudunk-e ilyen távoli jövőre előre tervezni.

Iraklijtól értesültem, hogy a torontói iskoláscsoport szállása ottani tartózkodásuk utolsó hetében Tel-Avivban lesz. Gabrielnek megengedik majd, hogy elkéredzkedjen a Sabbathra, hogy Iraklijék családja körében Lod városkában tölthesse. A feltétel az, hogy a Sabbath végeztével azonnal visszaviszik a csoport szálláshelyére, Tel-Avivba. Ezen felül, Gabrielnek azt is engedélyezik majd, hogy a csütörtökről péntekre és a péntekről szombatra virradó két éjszakát náluk tölthesse.

Múltak a napok, de Gabriellel nem volt semmi kapcsolatom. Egyfolytában azon tépelődtem, hogy „még nem is pelyhedző” fiúunokámra ilyen nehéz feladat szakadt „jóvoltomból”, s ennek meghíúsulása kellemetlenül érintette. Természetéből fakadóan Gabriel nagyon figyelmes és készséges, bármely pillanatban azonnal megtesz mindent, ha valaki segítséget kér. Szombatonként, mikor ebédre járnak hozzánk, ha ő és Adam (Ilona fia) azt látja, hogy Iya még nem jutott odáig, a lányokat megelőzve maguk terítenek.

Feleségemmel mindig arra törekedtünk, hogy fiatal korukban Sándor, Ilona és Edwin gyermekünket a tőlük kitartást, felelősségérzetet, találékonyságot és önállóságot megkívánó nehéz helyzetekből ne mi szülők segítsük ki, az már azonban szinte elképzelhetetlen, hogy az ember az unokáival szemben is hasonlóan viselkedjen. Bennünket elsősorban a szüleik által képviselt átöröklött fal választ el tőlük, másrészt az unokák iránti szeretet érzésétől az öregekben az akarat és kitartás éppúgy ellankad, akár az összes öregkori nyavalyától...

Elkövetkezett a torontói iskolások izraeli utazásának utolsó hete is. Úgy döntöttem, miután csütörtök este Gabriel Iraklijékhoz ér, odatelefonálok majd s megmondom neki: „Gabriel! Tudom, hogy kútba esett a terv... De emiatt ne gyötörd magad! Végül is megtettünk mindent... Van egy másik megoldás, amivel megpróbálkozom októberben, mikor megyek Izraelbe! Ne gyötörd magad! Szeretünk és várunk vissza Torontóba!”

Tartalékként bevetésre készen állt még a „*Vladimir nagypapa génje*”-érv. Nem nagyon bíztam benne, hogy bevethető, de számoltam vele. Ha Gabriel a beszélgetés elején elpanaszolja, nem sikerült a csokoládét átadnia, megnyugtá-

tom, s meggyőzőm, felejtse el a kudarcot, és beavatom „kerülőutas” verziómba. Majd folytatásképp megpróbálkozom betoldani: „*A helyedben viszont én, mint egy igazi Rott, holnap reggel taxiba ülnek, megkérném Ikát kísérjen el, és egyenesen Kirjat Yam-ba száguldanék Jankelevicsékhez.*”

Ez a mondat igencsak kikíváncozott belőlem, ám drága unokám megelőzött! A telefont felveszik, s Irina, Iraklij nővére hangját hallottam. Ezután odahívta a telefonhoz Gabrielt, aki azt se mondta „Szervusz”, se azt nem kérdezte „Hogy vagy?”, csupán így szólt:

- *Nagypapi! Holnap megyünk vonattal!* – közölte határozottan.
- *Tehát döntöttél? Elmész?* – saját fülemnek se hittem, s visszakérdeztem.
- *Igen. Pontosabban megyünk! Ikával együtt!*
- *Nohát, köszönöm! Igazi Rott vagy! Nekem ez roppant nagy ajándék!*

Kértem, adja át a telefont Iraklijnak. Neki megköszöntem, amit a maga részéről tesz és kiadtam az ordnungot: „*Taxival menjete! Mindent én fizetek!*”

A válasz ennyi volt:

- *Ne izguljon, Vologya bácsi! Nem lesz semmi baj.*

Aznap éjjeltől még egy napi izgalom várt. „*Az izraeli időhöz képest 7 órás az eltolódás... Tehát már biztosan felkeltek... Ki viszi ki őket az állomásra?*” „*Most már meg kellett érkezniük Kirjat Yam-ba.*” „*Ma már péntek van! Hány órákor veszi náluk kezdetét a Sabbath? Értelmesek, tisztában kell lenniük, mit hogyan tegyenek.*” „*Türelmem egyre fogy... Telefonálni kellene már, de félek, nehogy valami meglepetés legyen a vége...*”

Izraeli idő szerint délben úgy határoztam, hogy hívom Jankelevicséket. „Ha voltak náluk, akkor már el is kellett indulniuk onnan... Legalább a feléről értesülök.” Ljuba és Oszkar vidámsággal hangjukban először panaszkodni kezdett: „*Nagyon készültünk, grúz étellel, orosz, borral is. Ők meg talán húsz percig, ha maradtak. Az ételhez nem is nyúltak, csak egy kis gyümölcslevet ittak... De milyen két szép jó kiállítású fiú! Jó gyerekek! Jószívűek! Mennyi örömet hoztak a házba! Köszönjük!*”

A nap vége felé járt már, mikor Iraklijt mobiltelefonján elkezdtem hívni. „*Ljalja hogyne haragudna, hogy a fiúcskák „napját elvettem”. Izraeli idő szerint 16.00 óra. Ha minden igaz, akkor már hazaértek...*” A telefonban Gabriel hangját hallottam:

- *Szia, nagypapi!*
- *Gabriel, a vonatút rendben ment?*
- *Á, még mindig vonaton vagyunk... Még ... kb. 2 óra, mire beérünk...*
- *S hol van Ika?*
- *Itt ül mellettem. Alszik.*

*Gabriel látogatóban Oszkar és Ljuba Jankelevicsnél. A felvételeket Iraklij készítette.
Kirjat Yam, 2014.*

Időbe telt, mire a részletekbe beavattak.

Iraklij: Odafelé jól ment, mégis késve értünk. Kirjat Yam-ban először is egy boltot kerestünk, hogy a csokoládét megvegyük.

Mindent alaposan kiszámítottunk. Arra jutottunk, hogy vonattal gyorsabb lesz... Pénteki nap, így mindenki siet... baleset lehet az úton... útkarbantartás. Kirjat Yam-ban az autóbusról kétszer kellett átszállni, Haifa közelében pedig négyszer. Nem mentünk taxival, túl sokba jött volna ki.

Jankelevics: *Mindnyájunkat Iraklij mentett meg... Gabriel oroszul nem beszél, csak angolul és grúzul... Mi pedig csak oroszul és jiddisül... Iraklij tolmácsolt és fényképezett... Talpraesett fiú!*

Gabriel: *Nagyapu! Iraklijjal a szabadnapunkra nagyon izgalmas dolgokat terveztünk ki, viszont úgy adódott, hogy buszon és vonaton telt az egész... De nagyapu, tényleg örülök, hogy megtettem, amit rám bízta.*

Én pedig büszke lehetek az unokámra.

A megható találkozás történetét zárja a Jankelevicséktől kapott levél:

Drága Vologyánk és Iyecskánk!

Igen nagy boldogságban volt részünk nektek köszönhetően. Gyakran jár az eszünkben a fiúkkal való találkozás. Két szép gyerek! Nemcsak lelkünket járta át a melegség, de a nap is ragyogóan sütött. Most nagy esők járnak, a szél is erősen fúj. Írjatok! Leveletek örömet szerez. Csókolnak Benneteket

Szeretettel, Ljubov és Oszkar. Kirjat-Yam, 2013. december 13.

Toronto, 2013. december 18.

15. fejezet

A GAVRILIN-CSALÁD

A mi korunkban már úgy természetes, hogy én és drága feleségem Iya már lasan „pakolunk” is. Ha egészségi állapotunk tűrhető, és a gyerekeinktől jó híreket kapunk, az ember egyre gyakrabban azon kapja magát, hogy arra gondol: „Mégiscsak csodálatos dolog az élet! Mennyi csodálatos és felejthetetlen dologban volt részünk!”

...1996-os esztendő. Marokkói körutazásunk után Iyával Magyarországra repültünk. Rómában át kellett szállni. Sokajtós óriási repülőtéri busszal vittek a tranzitváróba. Az autóbusz egy pillanatra megállt, mellette pedig egy másik lefékezett. Nyitott ablakából valaki angolul odakiáltott:

– *Üdvözlöm, Rott professzor asszony! Torontóban tanított!*

Iya odanézett, megismerte egykori diákját, aki néhány éve ábrázoló geometriát és mérnöki tervezést hallgatott nála. Egymásra mosolyogtak. Alig sikerült elmondania az egykori tanítványnak, hogy épp Hong-Kong-ba tart hazafelé vakációzni, az autóbuszok egymástól eltávolodva máris továbbhaladtak.

Máskor is történt velünk hasonló eset. A frankfurti útlevél-vizsgálatnál sorakoztunk páran a hármaskor ablak előtt, mikor három ablaknyira jobbról az egyik sorból valaki hangosan így szólt:

– *Üdv, Rott professzor asszony! Hallgatója voltam az egyetemem!*

A kiáltásra a mellettünk állókkal együtt összerezdültünk, Iya azonban üdvözlésképp rögtön odamosolygott, ráismert „az esetlen izraeli óriásra”.

Saját „tárházamból” is elmesélek egy történetet. 2007-ben történt, hogy a Volgai (Lada) Autógyár kiadója megjelentette *Apám levelei...* c. könyvem. Togliattiba repültünk Iyával első könyvem emlékezetes bemutatójára. Több mint negyed század telt el azóta, hogy a VFK (Vidámak és Furfangosok Klubja) üzemi társulat tagjaként fel-feltűntem ezen a színpadon. Egykori színpadi kollégáim továbbra is folytatták a „vidám” életmódot, egyik este meg is hívtak bennünket az új generációs tréfacsinálók fesztiváljára, a VAZ¹⁹ fesztiváljára. Oleg Jancsenko, aki nemcsak a fellépő humoristák egyike volt, mikor még ott dolgoztam, hanem a 38. sz. részlegünk²⁰ élén nagy szakértelemmel felügyelte az autóalkatrészek méretvizsgálatát végző automatikus műszereket kiszolgáló osztályt, az est során jó előre közölte, hogy bemutat majd az autógyár néhány dolgozójának, akik meg akarnak velem ismerkedni.

¹⁹ Volgai Autógyár (a fordító).

²⁰ A berendezéseket összeszerelő és karbantartó részleg, amelynek vezetője én voltam, s ahol 1500 ember dolgozott.

Micsoda örömben és meglepetésben volt részem, mikor pontról pontra a következő esemény zajlott le! Az előadás végén Oleg a kultúrház egyik üres irodájába vezetett bennünket, megkért, hogy kicsit várakozzunk, majd kiment. Öt fiatal srác kíséretében egy pár perc múlva már vissza is tért.

– *Vladimir Francevics! Kérem, engedje meg, hogy bemutassam Önnek a kollégákat!* (Ezután közölte az első vezeték- és keresztnévét.) *A 38/1. sz. részleg vezetője.* (Ezután közölte a második férfi vezeték- és keresztnévét.) *A 38/2. sz. részleg vezetője.* Aztán ugyanígy, mindet sorjában. *38/3. sz., 38/4. sz., 38/5. sz. részleg vezetőjét* mutatta be.

Megdöbbsenten hallgattam egy darabig, majd felfogtam, miről is van szó! „Hát ez pontosan az én egykori 38. számú részlegem! Öt részlegre osztották fel! És mind az öt vezetője itt áll előttem! Majdnem kikeltem magamból, de tartóztattam magam, és így szóltam:

– *Kedves kollégák! Ez hihetetlen! Ekkora megtiszteltetést nem érdemlek meg! Köszönöm! Ezt a találkozást sosem felejttem el! Kérem, bármilyen kérdésre szívesen válaszolok.*

– *Vladimir Francevics! Nincs Önhöz kérdésünk. Azért jöttünk, hogy Önre pillanthassunk. Számunkra Vladimir Rott legenda! Mindig tudtuk Önről, hogy...*

Most pedig átlépünk 2013 nyarára. Magyarországon vagyunk. Idejövete-lünkre ezúttal meghívtuk a Miszovaja állomásról megismert barátainkat, Taiszja és Pjotr Csernihet. Miközben beutaztuk az országot, azt igyekeztünk kiötleni, hogyan sikerülhetne rendbe hozatni a távoli szibériai városkában fekvő, romos állapotban lévő ősi zsidó temetőt. Már a negyedik napot töltjük egymás társaságában. Elérjük a Balatont. Ott álldogálunk az Európa Fitt Szálló előcsarnokában. Átveszem a szobakulcsokat. Hirtelen hátam mögül valaki hangosan megszólít:

– *Vladimir Rott!*

Megfordulok, de a tolongásban sehol ismerős arc. Hirtelen egy magas, rokonszenves fiatalember széttárja karjait és mosolyogva magához szorít. Nyomban feszülten kutatni kezdtem emlékezetemben, megkíséréltem felidézni, honnan ismerhetem ezt az arcot, kire is hasonlít? Valahogyan ismerősnek tűnt. Segítségemre sietett:

– *Jevgenyij Gavrilin!* – mondta.

Ó, Istenem! Hiszen ez „tomszki testvérünk”, Anatolij Gavrilin fia! És meny-nyire hasonlít anyjára, Larisszára! Könyveim lapjain sokszor felbukkan a nevük. Barátságunk már több mint fél évszázada tart, az egyetemi évek elejétől kezdve. Milyen jó azt látni, hogy gyerekeik méltóképpen és büszkén viszik tovább az idősebb nemzedék sikereit!

Jevgenyij nyomban összeismertetett bennünket szép feleségével, Tatjánával. Aztán mesélni kezdett:

– Először történik, hogy a gyerekek nélkül utaztunk el. Tánya szüleinek bízta őket. Kis időt Párizsban és Bécsben töltöttünk, mielőtt idejöttünk volna. Épp Budapestre indulunk... Ebben a városkában (Hévíz) egy kis kitérőre szántuk el magunkat, mivel szüleink 2002-es magyarországi útja utáni nosztalgikus lelkendezések és a fényképek jártak a fejünkben. Az Ön meghívására jártak itt. Minden városban a két legjobb szállodában szálllok meg, hogy össze tudjam őket hasonlítani.

Kedves barátom, Gavrilin fia és felesége Jekatyerinburgban laknak, három kisfiuk van, a legkisebb 4, a legidősebb 7 éves. Jevgenyij a moszkvai Acélipari Főiskolán végzett, a Tudományos Akadémia Uráli Tagozatánál később porkohászati kutatásokat végzett. Tánya közgazdász végzettségű. Jelenleg Jevgenyij élelmiszer-ipari nagykereskedelmi beszállításokkal foglalkozik. Életerős, igen törekvő fiatalok mindketten.

*Budapesti találkozó: Vladimír Rott, Jevgenyij Gavrilin, Iya Rott és Tatjana Gavrilina
(a világhírű Budapesti Operettszínháznál – VR), 2013.*

Két nap múlva a balatoni pihenés után ismét összejöttünk velük. Ezúttal a nevezetes magyar Operett Színházban, ahová korábban a Bajkálról érkezett vendégeinket vittük el. Lehár Ferenc Cigányszerelem című híres operettjét néztük meg. Az élménytől felvillanyozott közönség a szünetben hangosan társalgott, nevetett. A tömegből hirtelen kivált a fiatal Gavrilin-házaspár s eláradó mosollyal lépett hozzánk. Bár sem magyarul, sem németül nem tudtak, nagyon tetszett nekik az előadás. Jevgenyij ragaszkodott hozzá, hogy másnap szállodájukban találkozunk...

Hévízi találkozásunkkor mi egyebek mellett javasoltuk, mindenképp keressék fel Budapest egyik nevezetes épületét, a híres New York Kávéházat. A meglepődés sora most viszont rajtunk volt. A régimódi, divatos Boscolo Hotelben vettek ki szobát. A szálloda az új tulajdonos által nemrég elvégzett többmilliós gondos újjáépítést követően ma még elegánsabb, az általunk ajánlott New York Kávéház pedig épp ebben a szállodában található!

1960-ban, amikor Magyarországon először jártam, Jutka unokatestvérem a férjével budapesti városnézésünk során bogárhátú Volkswagenjükkel épp a legendás kávéház mellett parkoltak le, ezután bemerészkedtünk, hogy megcsodáljuk azt a gyönyörű szépséget. Annyi nem várt furcsa élmény zsúfolódott ebbe a háromnapos magyarországi tartózkodásomba és az egész utazásba, hogy emlékezetemben nem minden rögzült. Rákövetkező budapesti útjaimra aztán kezdtem hamarosan lyát, majd a gyerekeket is magammal hozni. Szerény nyugdíjukból magyar nagybácsikáim és nagynénikéim mindig megható igyekezettel próbálták a két szovjet mérnöknek valamit hasznára tenni, azt viszont lehetetlennek tartották, hogy legalább egy csésze kávéra bevigyenek a Hungária Kávéházba (ahogy akkor hívták, hiszen a hatalom sietett át-keresztelni). 1970 nyarán azonban, attól a mesébe illő naptól fogva, hogy Joe Weltman, kanadai unokatestvérem számolatlanul egy kötegni magyar valutát nyomott a kezembe, a kávéházba minden alkalommal eljártunk, különösen kanadai letelepedésünk után.

Másnap Jevgenij és Tatjana a szálloda halljában vártak, szobájukba vezettek, hogy teljes pompájában lássuk. Olyan szép és kényelmes volt, hogy habozás nélkül luxuskategóriának mondható. A rövid vizitelés után az egész társaság a földszintre ment. Beléptünk a New York Kávéházba.

Budapest, New York szálló (a mai Boscolo), és a nevezetes New York kávéház. ➤

A kifinomult ízlést dicsérő ebéd a divatos étteremben mindnyájunk számára mindmáig felejthetetlen emlék. Miután a pincértől Jevgenyij a számlát átvette, mondtam, ragaszkodom, hogy én fizessek mindent, vagy legalábbis „kiveszem a részem”, annál is inkább, minthogy szibériai vendégeinket mi invitáltuk. Jevgenyij azonban határozottan így zárta le a dolgot:

– Szó sem lehet róla, hiszen Önök a Rottok! Annyiszor voltak nagyvonalúak, a szüleimért annyit tettek, hogy számomra óriási öröm, ha vendégeim lehetnek!

Iyával őszintén örültünk barátaink, Anatolij és Larissza sikerének. Gyerekeikre is büszkék lehetnek. Milyen hosszú utat tettünk meg mindnyájan!

Mikor még 1956-ban, a Tomszki Politechnikai Egyetem hallgatójaként közepes szinten játszottam a tangóharmonikán, s megjelentem a „Big Band” amatőr esztrádzenekarban az első próbára, már négy tangóharmonikás tagja volt a zenekarnak. Borisz Picsugin karmester tehát ettől eltanácsolt, majd afelől érdeklődött, nem értek-e valami más hangszerhez. Így lettem első hegedűs a zenekarban, az elsőéves Anatolij Gavrilin pedig, vékony szőke fiú, igen hamar kiemelkedő zenészi hírnévre tett szert, s nem csak a tomszki egyetemisták körében. Más városokban is, ahová koncertjeinkkel eljutottunk, azonnal felfigyelt rá a közönség. A Tomszki Politechnikai Egyetem nem tudta nélkülözni egyetlen koncerten sem Gavrilin elvitathatatlanul virtuóz tangóharmonika-játékát, az egyetem öregdiákjai teljesen meg is feledkeztek arról, hogy háborús dalokat felelevenítő összejöveteleiken Anatolijon kívül esetleg valaki más játszhatna...

A repressziók szomorú éveiben a szovjet diákság körében csakúgy mint a lakosság esetében arról beszélni, ki honnan jött, kik a szülei, nem volt szokás... Az egyetemen egészen hétköznapiak számított, hogy sok, a Szovjetunió különféle vidékéről száműzött család gyermekének havi, némelyiküknek pedig heti rendszerességgel kellett az NKVD-nél személyesen jelentkeznie. Sorsom, mely némiképp elütött, bizalmatlanságot és gyanút váltott ki társaimból. *„Hát ez meg hogy lehet? Magyarországról való és nem kell jelentkeznie?”*

Gavrilinék sorsáról így aztán mit sem tudhattunk Iyával. Anatolijt és Lariszát 2002-ben meghívtuk, látogassanak el hozzánk Kanadába. Az eseményekben bővelkedő nap végén, a Niagara-vízeséshez tett kirándulás után, mikor a házunk mögötti meghitt kertcskénkben pihentünk, a meleg estén Anatolij váratlanul elengedte magát, és többéves barátság után feltárta családjá történetét:

„Nagyapám négy fiával a Szaratovi területen élt, Baltaj faluban. A családnak volt egy lova, ezért aztán az 1933-as kuláktalanítás idején mint jómódú parasztot a Kuznyeckij szénmedence területére száműzték, a karagandai bányászvárosi építkezésekre. Anyámék családját, akik öten voltak testvérek, négy lány és egy fiú, elválasztották, majd az Orenburgi területről Arhangelszkbe, Csimkentbe és Karagandába telepítették ki. A szüleim itt találkoztak 1936-ban, összeházasodtak és négy gyerekük született. A legidősebb vagyok én. Apám magáról és a gyerekkoráról nem mesélt soha.

Házunk mellett volt egy üzemi klub. Volt a klubban egy harmonika, amit éjelre mindig áthoztak hozzánk megőrzésre. Apám aztán tudott, ezen a szaratovi harmonikán tanulta ki, hogyan kell játszani... »Pilínkázgattam« olykor rajta én is... A háború végén visszajött a szomszédunk, Szergej Kondrasov. Németországból egy Hochner márkájú harmonikát hozott. Mikor először megláttam, örökre beleszerettem ebbe a hangszerbe! Szergej esténként táncdalokat kezdett játszani. Nagyon megtetszett, ahogy játszott... Jártam hozzá tanulni vagy egy hónapig. Mikor nyolcéves lettem, apám vett nekem egy negyedes tangóharmonikát. Mindig az átjáróház udvarában álltam, valahányszor hazavártuk munkából, és mindennap ott játszottam a különféle dalokat...

A Tomszki Műegyetem esztrád együttesének tagjai (jobbról balra:Anatolij Gavrilin, Georgij Vorobjov, Vjacseszlav Danyicsev és...), Tomszk, 1960.

Egyik országos vendégszereplésünkön. Elöl: (jobbról balra) Igor Podkovko, Vjacseszlav Danyicsev, Anatolij Gavrilin, Vlagyimir Jampolszkij és a zongorista Leopold Linkevics. (Mindkét fényképet Nikolaj Golovko készítette.)

1947-ben első lettem egy karagandai versenyen, így betettek a csoportba, amelyik továbbment Alma-Atába, Kazahsztán fővárosába az amatőr együttesek köztársasági versenyére. Apám nem engedte, hogy az útra magammal vigyem kedvenc »negyedesemet«, a »Fekete macska« nevű tolvaj- és rablóbandától tartva, akik az ország számos vidékén garázdálkodtak azokban az években. A küldöttség vezetői mégis úgy határoztak, elvisznek, abban reménykedve, majd csak kerítenek valahol a fellépésemhez hangszert.

Novoszibirszkben kellett átszállnunk. Az Alma-Atába tartó vonatra egész éjjel kellett várni. Tízéves voltam, rám tört az álmoság. Úgy döntöttem, nyomban ott a kőre lefekszem. Cipőm lehúztam, hadd pihenjen a lábam, s magam mellé tettem... Reggel felkelek, a cipőm sehol... »Borzasztó! Így aztán a tangóharmonikámnak is lába kelt volna!« Kisméretű cipőt hordtam... A küldöttséget vezető tanárnővel az állomáson végigjártuk az összes kis standot, míg egyikben kapott nekem egy vászonpapucsot, ha ez nincs, zokniban kellett volna továbbutazni...

Alma-Atába érkezvén, megkezdtük a verseny előtti próbákat. Én Dunajevszkijnek a *Cirkusz* c. filmhez írott *Keringőjét* gyakoroltam. Úgy volt, hogy két nap múlva lépek fel az Alma-Ata-i Opera és Táncszínházban. A színházhoz szerződött egyik zenész saját hangszerével dolgozott. Kölcsönadta azonban nekem is. Az első próbán jól ment. Mindenki látta, hogy valamelyest »tudok játszani«... Másnap a harmonikát megint tőle kaptam kölcsön, azonban a harmadik napon elfelejtett felbukkanni... »Üres kézzel« csak nem adhattam elő, ezzel aztán a verseny számomra elveszett. Apám pedig azt mondta, miután hazamentem: *»Látod, milyen jó, hogy nem adtam neked oda a harmonikát.«*

A háború utáni években felső tagozatosként az üzemi klubban állandó zenész lettem. Plakáton olvasható volt: »Táncos est. Kezds ma 8 órakor. Anatolij Gavrilin játszik.« A közönség javarészt nőkből állt. A szokások szerint szerettek féktelenül belefeledkezve táncolni. Egyszer aztán valami piros színű kvasszal leitattak... Forgott a gyomrom... Anyám többet nem engedte, hogy a klubban játsszak... De az iskolában is mindig én »húztam« a talpalávalót.

Ezüstérmes kitüntetéssel végeztem a 17. sz. Karagandai középiskolát.

– *Moszkvába megyek tanulni!* – jelentettem be egyszer csak a szüleimnek.

– *Ne menj oda, nem vesznek fel!* – tiltakozott apám szilárd meggyőződéssel.

– *Miért?*

Apám válaszul hallgatásba burkolózott. Én pedig nekiindultam az útnak, hogy a Bauman Műszaki Főiskolára felvételizzek. *»Ezüstérmes – Felvételi vizsga nélkül felvesszük... De a bíráló bizottsághoz el kell mennie...«* Ott pedig: *»Kik a szülei? Honnan jöttek? Mikor? Az eredményt holnap közöljük.«* Nem vettek fel.

Visszatértem Karagandában a Központi Dúsító Üzem elektromos részlegénél helyezkedtem el elektrotechnikusként... Osztálytársaim mind Tomszkba mentek, mindet felvették... Kifaggattam őket... 1955-ben pedig én is nekivágtam. Felvételi nélkül bekerültem. A Villamosenergetikai Karon kezdtem tanulmányaimat. Az első szemesztert gond nélkül abszolváltam. Téli szünetre hazautaztam, s elhoztam a tangóharmonikát. 1956 tavaszán pedig bejelentkeztem Picsuginnál..."

Zenei sikerei mellett Anatolij megszerezte a mérnöki diplomát, aspirantúrája végeztével megvédte kandidátusi disszertációját. Az Iparvállalatok Villamos-energia Ellátása Tanszék tanársegéde, adjunktusa, majd docense lett. 1979-ben történt megválasztása után az egyetemi Szakszervezeti Bizottságot vezette, 1989 és 2012 között pedig a Politechnikai Egyetem Távoktatási Intézetének igazgatójaként működött.

Larissza Gavrilina éppily közel áll hozzánk. Kiderült, hogy Ijának földije. Édesanyja még Rahel Szolomonovnának, Iya mamájának volt tanítványa, nyáron pedig a kislányok együtt voltak az úttörőtáborban.

A középiskolát elvégezván, Larissza (leánykori nevén Antuseva) két éven át az akkoriban kötelező „munkás szakosítót” végezte, 1961-ben pedig Angarszkból Tomszkba ment, „kémika” lett, egyetemünk Vegyi Technológiai Karának hallgatónöje. Egyszer bejött a zenekari próbánkra, hogy szólistaként szerencsét próbáljon. Aznap Anatolij valami miatt hiányzott. A felbukkant „új helyeskéről” beszámoltam neki a következő próbán. Azóta is együtt vannak, és ez a ragyogó „vokális-instrumentális együttes” életünk egyik színfoltja több mint fél évszázada. Bárkitől jött a meghívás, hogy „játszanak el egy számot”, Gavrilinék még sosem mondtak nemet. A tomszki egyetemi ifjúság gazdag kulturális életében hozzájárulásuk felbecsülhetetlen értéket képvisel.

Fiuk, Jevgenyij 1965-ben született. A család életében az 1973-as évet Katja lányuk világra jövétele tette emlékezetessé, akit ma nagy tisztelettel emlegetünk: Jekatyerina Gavrilina a Tomszki Vámhivatal első osztályú Állami pénzügyi főfelügyelője...

Jevgenyij és Tatjana 2012-ben meglepetést fundáltak ki: teljes családjukkal eljöttek Jekatyerinburgból és váratlanul betoppantak a Tudósok Házában rendezett estélyre, ahol nagyszámú barátja körében Anatolij Gavrilin 75. születésnapját ünnepelte. Barátom, a kitűnő muzsikos és Ember életében ez a legnagyobb örömet jelentette.

Anatolij Gavrilin 75. születésnapján. Tomszk, 2012

Drága Anatolij és Larissza! Régóta „összecsiszolódtatok a játékban”, kérlek, sokáig énekeljetek még nekünk!

Gavrilinék Rotték társaságában. Tomszk, 2012.

Toronto, 2014. január 20.

16. fejezet

59 ÉV MÚLTÁN

Egy naplófeljegyzéseimből vett idézettel kezdem:

„2011. dec. 21., szerda, Toronto.

Egy igazi csoda, amivel 77 éves koromra a sors megajándékozott. Ma Belorusz-sziában felhívtam a Minszk mellett található öregotthont, s felköszöntöttem Nyikoláj Nyikolájevics Vdovint, drága fizikatanáromat 96. születésnapján. Meghallgatva szegény, sokat szenvedett Regina anyám kétségbeesett könyörgését, annak a messzi 1949-es évnek szeptemberében engem, az iskolakerülő naplopót ő vitt be a 6. b osztályba, ahol osztályfőnök volt, osztályfelelősnek tett meg, és mesteri kézzel jövőendő mérnöki pályám egyengetésébe fogott.

Él még Zinaida Petrovna is, Nyikoláj Nyikolájevics 94 éves felesége. Ez a drága asszony tanított orosz nyelvből és irodalomból, aki egyszer csak kétségbe vonta, hogy a kilencedikes Vlagyimir Rott »önállóan« képes »megírni« L. Ny. Tolsztoj Háború és békéjéről többoldalas házi dolgozatot úgy, hogy teljes egészében együgyű – ma belátom már – »versike«-formában fogalmazza meg. Minthogy azóta kissé felnöttebbé váltam, nem győzők csodálkozni azon a fiatalkori ostobaságon, ízléstelenségen és szemtelenségen, ami ilyen silány »versikét« produkált. Azon a hajdani napon az iskolában még meg is haragudtam Zinaida Petrovnára, amiért munkám »nem kellőképpen« értékelte, annak dacára, hogy a fogalmazásra a legjobb osztályzatot írta be...

Zinaida Petrovna vette fel a kagylót:

– Drága gyerekünk! Köszönjük, hogy nem felejtkezel el rólunk. Koljával olyan hálások vagyunk neked. Nagyon figyelmes vagy...

A következő pillanatban a telefonkagylót már a türelmetlen Nyikoláj Nyikolájevics tartotta a kezében:

– Kedves Vagyim! A te 1200 oldalnyi írásod olvassa az Intézet összes bentlakója minden emeletről. Várniuk kell, úgy tudjuk csak kiadni, előjegyzés szerint sorrendben ... Nagyon örültünk, hogy az első könyvedben 26-szor emlékezel meg rólunk, a másodikban 38-szor...

A középiskola elvégzése után, 1954-ben akárcsak legtöbbünk, a hétköznapi napok forgatagában a kapcsolatot volt tanáraimmal elvesztettem. Kanadában laktam már családommal, mikor 2000-ben Tamara Horosun, iskoláskori barátnőm, akivel levelezésünk egy pillanatra sem szakadt meg, elűjságotla: „A fizikusunk, Vdovin még él. Feleségével együtt egy kiemelt színvonalú nyugdíjas otthonban kaptak elhelyezést, amit úgy hívnak, hogy a „Háború és Munka Veteránjainak Köztársasági Otthona...” 3 évre rá pedig Zsdanovicsi telepen

(Minszk közelében) fantasztikus dolog történt, ahogy Tamara kíséretében a legendás öregek szobájának küszöbénél álltam.

„Minszk-Bobrujszk, 2003. május 16.

A találkozás N. N. Vdovinnal igazán fantasztikusra és felejthetetlenre sikeredett. A sofőr a megadott cím hosszára nyúló keresgélése közben eltévedt, végül aztán egészen a 25-ös számú szobához vezetett, az első emeletre. Egy pillanat sem telt belé, s a két friss öreg máris élénken és mozgékonyan tipegett felénk. Nem mutatkoztam be, Tamarának előre szóltam, nehogy elárulja, ki vagyok. Nyikoláj Nyikolájevics alaposan végignézett, majd párszor elismételte: »Nem tudom... Nem emlékszem...« Odahozta a szobából a szemüvegét, majd ismét fürkészőn szemlélt. Megmutattam neki a magammal hozott 1951-es osztályképünket, a fotót végignézve a 87 éves Nyikoláj Nyikolájevics mindenkinek meg tudta mondani a nevét... Végül örvendezve felkiáltott: »Te vagy Vagyim Rott!«

Ettől fogva lelkendezés lelkendezést, egyik ölelés a másikat követte, minduntalan összecsókolóztunk. Örömiünknek nem akart vége szakadni. Tamara és a sofőr álltak némán, elképedten szemlélték, hogy mi történik... Külsőre Zinaida Petrovna az évek miatt annyit változott, hogy ottlétünk végéig képtelen voltam elhinni, hogy tényleg ő az.

Megmutattam a családi fényképeket, magamról meséltem. Felidéztem az »osztályfelelősséget« és a »verses« fogalmazásom történetét... Addigra már mindezt elfelejtették, de visszaemlékezéseim hallatán őszintén nevetésre fakadtak. Zinaida Petrovna folyton ismételte: »Mindig különleges voltál. Mindig kiemelkedtél az osztályból...» Ha egy fizika órákról szóló történetet idéztem fel, Nyikoláj Nyikolájevics elmosolyodott és átölelt.”

„2003. szeptember 7.

Jeff Goods a Friss levegő című reggeli adás vezetője, amit rendszerint munkaszüneti napokon közvetít a Kanadai Műsorszóró Vállalat, a hallgatókat arra kérte augusztus végén, hogy a tanévkezdésre küldjenek neki régi tanáraikról szóló visszaemlékezéseket. Én N. N. Vdovin fizikatanáromat választottam, azon nyomban leírtam visszaemlékezésemet, Sándor fiunk pedig, aki beugrott szüleihez látogatóba, azon nyomba angolra is fordította. E-mailben meg is küldtük a CBC címére.

Augusztus 31-én szombaton, a »Tanárokról« szóló műsorban beolvasták a hallgatók szép és tanulságos leveleit.” Elfogott a kétség: „Lehet, hogy az én történetem a végén még nem fog nekik tetszeni... Túl sok benne az információ és »kevés a szív«... Nyilván nem adják le...” Tegnap viszont szeptember 6-án 7.20-kor ébredtem ébresztőóra nélkül. Eszembe jutott, hogy ilyenkor közvetítik a Fresh Air²¹-t, az ebédelőbe szaladtam, és a hifitornyon lenyomtam a felvevő gombot. Pontosan öt percre rá Jeff Goods olvasni kezdte a »My Teacher of Physics«-et (Fizika tanárom) c. írásom. Csak jelentéktelen apróságokat hagytak el belőle. Ragyogó volt! Hála Istennek, ismét hallottak az emberek anyámról! Hurrá!”

²¹ Fresh Air, CBC Rádióadó.

2004, Fehéroroszország, nem messze Minszk városától. Találkozás egykori mentoraimmal: iskolai fizikatanárom, a 89 éves Nyikolaj Nyikolajevics Vdovin és felesége, Zinaida Petrovna, 87 éves orosz nyelv- és irodalom tanárom.

Ma, mikor ezt írom, már 79 éves vagyok, és a Munka Veteránjai Otthonában élő hőseim szintén 2 évet öregedtek, de, hála Istennek, élnek! Nyikoláj Nyikolajevics még igen élénk, hallása ép. Zinaida Petrovna már gyengén lát és ágyhoz kötött. A mosdóig csak férje segítségével jut el... Nemrég felköszöntöttem fizikusunkat 98. születésnapján. Felvette a kagylót, s élénk hangon szólt bele: „Ki beszél?” De szavaimon nem igazodott el, így csak ennyit mondott: „Rögtön átadom a kagylót Zinaida Petrovnának ...” S nyomban megkérdezte tőle: „Mondd már, ki van a vonalban?” Mint mindig, most is megörültek a Torontóból jövő hívásnak. Megismernek és emlékeznek rám. A tőlem hallott híreket Zinaida Petrovna rögtön elmondta férjének, miközben agyondicsérgetett. Arról kérdeztem őket, milyenek a mindennapjaik. Panaszkodtak, hogy egészségük gyorsan romlik... A beszélgetés végén ezt mondtam: *Nyikoláj Nyikolajevics! Mindketten szellemileg ragyogó állapotban vannak. Két évig tartsanak még ki... odautazunk ám ünnepelni.*

Kedves fizikatanárom így felelt:

– Vagyim kedves! Hát ezt nem tudom megígérni. Nehéz már nagyon-nagyon.

Tanáraim és az imént elmondott történet a következő esetet juttatta eszembe. Két legutóbbi évünket aranyozta be. Még mindig ugyanaz a Tamara Horosun,

egy 2012-es nyári telefonbeszélgetés során, miközben az ifjúkori éveinket és iskolatársainkat emlegettük, akaratlan elejtett egy megjegyzést:

– Tudod, Vagyim, él még Vologya Maron is...

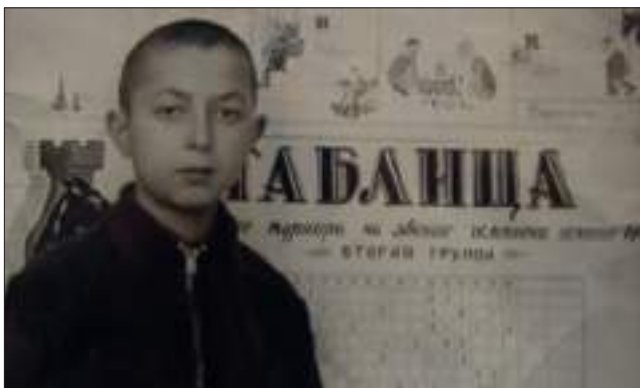
Egy pillanatig megszólalni sem tudtam. „Maron? Az én Maron barátom? Vologya?” Neve már 50 éve eszemben sem volt.

– Tamara, te őt honnan ismered?

– Maront? Hát ki ne ismerné? Hiszen hosszú évekig Bobrujszkban a feleségével, Szvetlána Jegorovnával, ők voltak a legjobb fizika- és matematikatanárok! Szvetlána Jegorovnával közelebbi volt az ismeretség, remek asszony! Utolsók közt mentek el Izraelbe, Názáretben laknak... Bobrujszkban az egyik ismerősük lakik, akit jól ismerek, rendszeresen mesél róluk...

– És el tudod kérni tőle a telefonszámukat? Olyan csodás lenne!

Vologya Maron egyik legfigyelemreméltóbb osztálytársunk volt. Mint sokunknak, apja neki sem volt. 1942-ben esett el Leningrád alatt. Vologya megmenekült bátyjával és anyjával, aztán elérte őket az evakuáció, a Volgán túlra kerültek egy kisvárosba, ahol édesanyjuk a hadikórházban szanitécként dolgozott. Hatodik osztályos korában Vologya az iskolai sakkbajnokságon kivívta a bajnoki címet. Három évre rá máris bobrujszki városi bajnok és a „Spartacus” köztársasági sportegyesület díjnyertese, ismét egy év telt el, s dómajátékban városi bajnok...

Az iskolai bajnok, Vlagyimir Maron, 6. osztályos tanuló.

Vlagyimir Maron, 7. osztályos korában.

Kimagasló sportoló volt másik osztálytársunk is, Abram Zelikmannak hívták. Kilencedikesként a bobrujszki városi futballválogatott csapatában játszott... Különösen a büntető szögletűgásnak, a „corner”-nek volt mestere, valahányszor leadta, a labdát elegánsan az ellenfél kapujának hálójába „becsavar-ta”. A szurkolók ezt mindig lelkes ovációval fogadták... Ekkor volt, hogy először nyílt módom a „Szombat szentségéről” hallani... Az eldurvult ateista propaganda éveiben történt, a szovjet hatalom vallással szemben folytatott népbútító

harcának korában, amiről nekünk, iskolásoknak halvány fogalmunk sem volt... A városi futbalcsapat megszenvedte a dolgot, Abraham Zelikman zokogott keserűen, de apja, aki mindig sapkában járt, fiát játszani sosem engedte, ha a meccset szombati napon tartották... Most már tudom én is, hogy csak egyszerű, saját vallásának hagyományát tartó zsidó volt, akkor viszont felháborodásunk nem ismert határt...

Osztálytársaim, Abram Zelikman és Vlagyimir Maron. Bobrujszk, 1952.

Emlékezetemből felbukkannak a távoli múlt képei, nagyszerű iskoláséveim, fiatalságunk évei. Gondtalan vagy könnyű időknek ezt a korszakot nem nevezhetjük. A komoly tantervi feladatokból adódó mindennapos leterheltséget az abszurd szovjetrendszer valósága súlyosbította, s minél több „nem ajánlott” őszinte és értelmes szerző könyvét olvastuk, minél inkább a külföldi hangokra figyeltünk, melyek áttörtek a roppant erejű szovjet zavaróadók falán, annál egyszerűbbé vált tudatára ébrednünk, milyen zsákutcában rekedt meg az életünket uraló sztálini diktatúra.

A Tamarától származó értesüléseimet Maronról nyomban megosztottam Iyával. Neki eszébe jutott, hogy Maron neve könyvem első kötetében néhányszor előfordul. Én azonban már nem emlékeztem. Fellapoztam a „Szenvedésből vigaszt”-t, keresni kezdtem. Rátaláltam.

Az 1. sz. középiskola 7.A osztálya. Bobrujszk, 1951.

Íme egy 1953-as, a tavasz napjaiban keletkezett naplóbejegyzésem:

„Április 4. A mi életünknek is meg lehet az öröme! Mindent megpróbálok sorjában megírni, bár nagyon izgatott és boldog vagyok. Az iskolában perecért mentem a büfébe az egyik szünetben. A büfésnő arról beszélt, hogy a rádióban bementék a hírekben: a letartóztatott orvosokat és professzorokat ártatlannak nyilvánították, vádlóikat pedig letartóztatták... Azt se tudtam, hova legyek az örömtől. Az osztályterembe szaladtam, és elsőként Vovka Maronnak mondtam el, akivel már korábban is megvitattuk az orvosok ártatlanságának ügyét. Nagyon örült ő is...

2.30-kor anyához futottam haza, hogy az örömhírt megvigyem. A vezető lapok híradásainak szemláját kezdtük a moszkvai adón hallgatni, így a Belügyminisztérium által kiadott közleményt mi is hallottuk! Na végre! „Minden professzort ártatlannak nyilvánítunk és szabadlábra helyezünk. A vádlókat likvidálni kell. Az orvosokat kínzással kényszerítették beismerő vallomásra. A „koronatanú” Ligyija Tyimosuk Lenin-rendjét vissza kell vonni...”

Anyámmal teljesen össze voltunk zavarodva, nem tudtuk, mire véljük a dolgot. Hihetetlennek tűnt, hogy a Moszkvai Rádió adását hallgatjuk... Hirtelen minden további nélkül „Churchill miniszterelnök” és „Eisenhower elnök” neve hangzott el... Talán életünkben még arra számíthatunk, megérjük, hogy változni fog valami?

...A nyugati rádióadók adásában bementék, a szovjet kormány váratlanul lépéseket tesz a Nyugathoz való közeledés érdekében, minden közelmúltban tett ajánlatra ésszerű, pozitív válaszokkal reagál.

...A mai híreket a barakkfeljárónál tudattam a szomszédokkal. Mindenkit meglepett, s már arról beszélnek, sosem hittek abban, hogy a letartóztatott orvosok bűnösök...”

Az 1. sz. középiskola 9.A osztálya. Bobrujszk, 1953.

Ez a bejegyzés 1953 őszén keletkezett:

„1953. október 2. Szervusz, naplóm! Majdnem egy hét nélküled telt... Hat napja, hogy minket, a 10. osztály tanulóit Szicskovo faluba vittek, a várostól 10 kilométernyire. Kolhozparasztk házában kaptunk elhelyezést. Két tanár van velünk, ők a vezetőink, a fizika és testnevelő tanár.

Minket Viktor Kovalkovval, Vologya Maronnal és Zsorik Podolszkijjal egy Grinjak nevű parasztasszonyhoz költöztettek. Kommunában élünk: közösen étkezünk, alszunk és dolgozunk. Hat napunk jól és vidámsággal telt. Ez a kollektíva!

Krumpliföldön dolgoztunk. Hármasával brigádokra osztottak szét. Minden brigádnak egyenként 45 pudos kosárra (pud 16 kilogramm) való krumplit kellett betakarítania, amit különösebb gond nélkül sikerült teljesítenünk.

A mi szobánkat két napra krumpliszedésre küldték, aztán a gabonaszárítóhoz állítottak be, itt az ellenőrzés ritkább volt, mint a földeken, így aztán sokat pihentünk, kártyáztunk, de 10 tonna kicséptelt gabonát átforgattunk. Iskolánk 25 tonna burgonyát takarított be.

A látottakból úgy tűnik, hogy a kolhozrendszer gyors összeomlásra van ítélve: totális fejtelenség, a vezetés alkoholizál, az embereknek semmi érdeke nem fűződik a munkához, csak azt a krumplit szedik fel, ami könnyen kijön a földből. Semmit nem becsülnek meg, hagyják pocsékba menni... s csak tegyen erre az ember egyetlen megjegyzést, máris kész a válasz: »hát igen, ez a kolhozé...« A kolhozparasztot

igen rosszul fizetik, ezért ők a kolhozba nem járnak be dolgozni, minket azért hoztak ide, hogy helyettük dolgozzunk.

Az étkezésekhez krumplit minden nap korlátlanul kaptunk, valamint fejenként fél liter tejet. Egyszer kaptunk egy darabka bárányhúst, amiből gazdasszonyunk levest főzött. Együtt aludtunk a padlón, szalmából vetettünk magunknak ágyat. Vidámságban telt az idő, hazamenni nem akaródzott.

Ma ebédre vettünk egy üveg likört, egy üveg bort, konzerveket, előrámostuk az »ellátmányt« és a házigazdáinkkal az együtt megélt »korszakra« ittunk...

Anyám nagyon örült, hogy újra lát. Este Viktorral a Fafeldolgozó kombinát kerítésén átmásztunk, oldalról kerültük el az éberen őrködő vad juhászkutyákat, majd a furnérüzem tusolójában megmosakodtunk, a faluban ugyanis mosakodási lehetőséghez az elmúlt napokban egyszer sem jutottunk.

Május 5. ...Tegnap az iskolában más osztálytársaimmal kézhez kaptuk az idézést a városi hadkiegészítő parancsnokságról. Ma reggel mentünk oda. Kiderült, azért hívtak be, hogy a katonai akadémiára való beiratkozáshoz alkalmasságunkat megállapítsák. Megdöbbenő ugyan, de tény, hogy a behívott 15 főből csak engem és Vologya Maront találtak tökéletesen egészségesnek és alkalmasnak. A többieknek az orvosi vizsgálatot sem engedték végigcsinálni. Valami százados volt a bizottsági elnök, a Szovjetunió hőse. Magához hívott: „Jó napot kívánok!” „Jó napot kívánok! Üljön le!” „Köszönöm.” „Vezetéknév? Születési év?” Én pedig válaszoltam. „Hol akarsz továbbtanulni?” „Főiskolán.” „Jaj, az nem megy, barátocskám! Abból nem lesz semmi, idén vannak az újoncozások, repülő akadémiára kell menni...” „Százados elvtárs, én semmiféle akadémiára nem akarok menni.” „Vagy úgy? Akkor mész a seregbe sorkatonának!” „Megyek.” „Elmehetsz!” A beszélgetés ezzel véget is ért.

Katonai pályára nem akarok menni, meg aztán felvételi bizottság engem akadémiára sosem engedett volna... A századostól egyszerűen azt várják, hogy hozza az előirányozott létszámú toborzottat.”

Naplófeljegyzéseim messzi fiatalságunkból ezeket az eseményeket örökítették meg Vologya Maronnal kapcsolatban. Két napra rá, már telefonon hívtam Názáretben. A Tamara Horosuntól kapott számról kiderült, hogy Szásának, Maron fiának lakástelefonja. Neki nem túl érthetően elmagyaráztam, miért hívom (nagyon izgultam). Végül megértette, és megadta apja számát.

A kagylón átszüremlő első szavak hallatán elhültem, Vologya hangja mit sem változott! Talán kicsit férfiasabb lett, lehet, öregebb, mindazonáltal a megszokott, maroni hang, tiszta artikuláció, enyhén éneklő hangsúlyok... Rögtön megvallotta:

– Tudod, Vagyim, az izraeli újságokban néhányszor olvastam azokat a Bella Kerdman újságíró tollából származó nagy cikkeket, amikben Vladimir Rottól és családjáról ír. Még el is töprengtem... „Névre egyezik a volt osztálytársammal, Vagyim Rott-tal...” Mikor viszont a legfrissebb újságban közölték a fényképed, amin a biciklivel állsz, rájöttem, hogy te vagy az a Vagyim Rott, de „Vlagyimir”-nak sosem hívtunk...

Hihetetlen dolog történik! Több mint fél évszázada nem tudtunk semmit egymásról! Mekkora öröm! Egymás szavába vágva azon igyekeztünk, hogy ki-ki a lehető legtöbbet elmondhassa, ami az elmúlt évek során történt, feleségeinkről, gyerekeinkről beszélgettünk... Szóba került sok osztálytárs, a beszélgetés végén öregesen a „kópéságokon” vihogtunk, amiket távoli fiatalságunk idején „roppantul zseniálisnak” tartottunk. Velem ellentétben Vologya sokkal több mindenre emlékezett.

Rendes földrajztanárunkat egy másik iskolában dolgozó tanárnak kellett gyakran helyettesítenie, egy bizonyos Bolbasznak. Szigorú, ideges ember volt, süttöt belőle a diákok iránt érzett gyűlölet. Osztályunk nem volt ügyefogyott, „kollektív eszével” egykettőre rájött, hogy tárgyát milyen szinten tudja, s minthogy ez számunkra elégtelennek bizonyult, mindkét oldal „védekező állásba vonult”... A tanár a legtöbb időt azzal töltötte ki, hogy térképvázlatokat színeztetett ki velünk, az államhatárok voltak megadva csak... Akinek térképvázlata nem volt, otthon el kellett készítenie a következő órára. Nem volt inyünkre, hát gyakorta megesett, hogy házi feladat nélkül mentünk órára. Egyszer a terembe Bolbasz egy nagy tekercs térképvázlattal érkezett, és mindenkinek büszkén kiosztott egyet... Az elején csodálkoztunk, de azonnal felfogtuk, hogy képtelenség, hogy ingyen legyen... A pénzszedéshez társuló vidám zsbongás közepette megkezdődött a mászkálás a teremben, a visszajáró pénzt is oda kellett adni... Ma már meg se tudnánk mondani, ki lehetett az, aki kijelentette, a pénzt fel kell váltani... Hirtelen kiszaladt az osztályteremből, uzsgyi váltani... A „Lenin utcai téglaházaz üzletben”, ami közel volt az iskolához, a pénztárosnő, nem szívesen ugyan, de teljesítette a meglett nyolcadikos kérését. Az pedig, mikor megjött, diadalittasan a teljes összeget a tanári asztalra szórta csupa 1, 2, 3 és 5 kopekes rézpénzben... Az osztály minden „huligánja” könnyűszerrel leolvashatta a földrajz tanár remegő ajkairól a néma szitkozódást és átkozódást.

A szovjet rendszernek akkoriban minden szintjén kifejlődött és ösztönzést élvezett a besúgórendszer. Az osztály igencsak meglepődött, mikor rájött, hogy Bolbasz mindenkiről külön füzetbe feljegyzéseket vezet, rögzíti csínytevéseinket, s leírja, mit mondtunk... A szülők munkahelyére aztán megérkeztek a levelek. Ezek a „naplóból” vett szemelvényeket tartalmaztak. Szerencsétlen „Rottyihám” hányszor sírt a fafeldolgozó munkásgyűlésén, ahol a levelek felolvasásra kerültek, köztük nem Bolbasztól származóak is, melyekre édesanyám nem tudott mit felelni, hiszen oroszul nem beszélt. Mégis, a fia elleni panasz lényegét mindig értette...

Vologya Maron édesanyja, Roza Boriszovna a városi áruházban volt pénztáros. Léven tagja a Kommunista Pártnak, a Bolbasztól és társaitól származó panaszleveket az áruház párbizottságának kézbesítették. Sosem felejttem el, hogy felragyogott Maron nyolcadik osztályos tanuló szeme, mikor Bolbasz egyszer szünetre kiment a teremből és otthagya az osztálynapló alatt „személyi” naplóját... Vologya már fel is kapta, ruhája alá dugta, és egy csapatnyi örvendező srác kísérete alatt az udvaron található fabódéhoz szaladt, melyben az iskolai árnyékszék volt. A fiúk és lányok számára kijelölt helységekben a magasított részen három-három lyuk volt. Vologya a naplót a középsőbe hajította, az egyik találékony fiú rögvest egy tégladarabot dobott

a tetejére... A „történelmi dokumentum” a mélyrétegekbe merült... A következő órát, mi sem természetesebb, az osztály csendben ülte végig...

Nos, ilyenek voltunk...

A Maron család Izraelben. Ezt a fényképet hamarjában Vologjától kaptam.

Hosszúra nyúlt a telefonbeszélgetés, egyikünk sem bírta abbahagyni. Arra terelődött a szó, hogyan tudnánk találkozni. Vologya elmondta, hogy egészségi állapota nem teszi lehetővé a repülőutat, így repülőgéppel nem jön. Közöltem, egymásra találásunk érzése felerősíti vágyam, hogy minél előbb repüljek Izraelbe, hogy lássam... Találkozónk 2013 októberében létre is jött.

Mint Izraelben mindig, most is Nahariyával kezdtük, Mari Nemsic unkatestvéremnél töltöttünk Iyával két kellemes napot. Férje, Vili egészségi állapota igen rosszra fordult. A súlyos cukorbetegsége okozta szenvedések mellett veseelégtelenség lépett fel, Mari ezért dialízisre viszi férjét hetente háromszor. Valaha még Vili, a kemény és fáradhatatlan gazdálkodó, a Golán-fennsíkon elterülő She'ar-Yashuv moshavban²² dolgozott. Kora reggeltől késő éjjelig kertjeiben termő almafáit gondozta százszámra. Ezekről egymaga a termést leszedni nem bírta volna, így a termést mindig kénytelen volt szüretetlen a fáról eladni.

²² A közösség munkáját hangsúlyozó, kibucokhoz hasonló, szövetségi alapon működő mezőgazdasági termelést folytató település, falu vagy város. (A ford.)

Ilya és Mari a szombati gyertyagyűjtésnél. Nahariya, 2013 októbere.

Izraelben először 1982-ben járt családunk, pontosan néhány héttel azután, hogy Izrael északi részére az egyiptomi Jasszer Arafat – aki szovjet kiképzés után hadnagyi rangig jutott – vezetése alatt álló bandák, felszerelve szovjet fegyverekkel, Katyusa-rakétákat zúdítottak. Miután ráállt az alkura, Arafat hamar lecsendesedett, Vili összes tehenét viszont, szám szerint hatot, sikerült elpusztítania, a tehénistálló egy rakétatalálattól romba dőlt. A robbanásban Vili tizenkét éves kislánya, Jáél súlyos sérülést szenvedett. Lábából a rakéta egyik repesze kiszakította a húst. A világsajtónak köszönhetően mindenhová eljutott a fényképe: Menáhém Begin, izraeli miniszterelnök egy sebesült kislány ágya mellett... A kislány Mari lánya volt.

Ősz táján Vili minden évben a szerencsét várta, hogy valamelyik arab vagy drúz a közeli falvakból megszemléli gyümölcsfáit, amik a terméstől mindig roskadoznak, majd árajánlatot tesz. A rövid alkut követően az üzletet kézfogással pecsételték meg, néhány órára rá pedig csecsemőkorúaktól nagymamáig már ott is volt a drúz egész népes családjával, néhány napig éjjel-nappal a kertben is maradtak, míg az utolsó szem almáig le nem szedtek mindent a fákról, meg a földre hullottat össze nem gyűjtötték.

Első izraeli találkozásunk előtt Vilinek már She'ar-Yashuv-ban tett látogatásunk második napjára sikerült is az almatermést eladnia. Szinte mindenben ugyanaz a helyzet néhány évvel később megismétlődött ugyanolyan körülmények mellett, s ugyanilyen üzletet ütött nyélbe. Ezután a mi drága jó Vilink leveleiben így írt: „Vladimir, igyekezzetek, nehogy kihagyjátok az őszi utat... Mindig szerencsét hoz, ha itt vagytok, a termést mindig sikerül hamar eladni...”

Vendégségben Eial Nemsic, moshav-gazdánál, Mari és Vili fiánál. Golán-fennsík, She'ar-Yashuv moshav, Izrael, 2013.

Nahariyában a biztos kezű taxisoőr egyenesen Vologya és Szvetlána Maron baráti ölelésébe repített bennünket Iyával. Názáret Illit-ben²³ laknak. Az ősi legendás város zsidó negyedét hívják így. A városhoz érve a taxival, hirtelen fenséges fákból álló dúsan zöldellő fasorban találtuk magunkat, melyek közt csak imitt-amott tűntek elő a két-háromemeletes különféle építésű házak világossárga falai. A házszámok is nehezen kivehetők voltak. A sofőr odatelefonált Maronékhoz, segítséget kérve, hogyan lehet a házukat megtalálni, mire egy pillanat múltán gyorsjárású, magas szikár férfi sietett felénk a hatalmas bokrok zöldellő csoportozatából. Abban bíztam, majd azonnal az „én Maronomat” ismerem fel, magas termete azonban megtévesztett, bár arcát látva emlékeim kezdtek visszatérni. A kocsiból kiugrottam, elébe rohantam. A szoros ölelésből azonnal megéreztem és megértettem, hogy felé nem az vonz, ami a fényképről maradt meg bennem, hanem az emlékezetünkben élő háborút követő korszakban együtt töltött túltelített, kiábrándult, találékonytságot követelő napok.

Az izgatott Vologya lakásukhoz kísért, bemutatott bennünket Szvetlánának, aki a bejáratnál várt. Érdekes, feleségeink sosem látták egymást, mindnyájunk

²³ Nazrath Illit.

arcán nyomot hagyott az idő múlása, s miközben ott állunk, egymásra mosolygunk, én pedig Maron feleségét nézve, erre gondolok: „Milyen szép lehetett ez a rokonszenves, karcsú nő fiatalkorában!”

Nagyon meleg fogadtatással készültek. Az asztalon bár bőségnek híja nem volt, szívélyes vendéglátóink egymást váltva szaladtak a konyhába, hogy valami újabb dologgal lepjenek meg. A válogatott ingyencségek és finomságok alulmaradtak azzal a vággyal szemben, hogy beszéljünk, kérdezzük egymást, fiatalkorunk régen feledésbe merült eseményeit felelevenítsük. Még arról sem tudtam, hogy Vologya a Vityebszki Tanárképző Főiskola elvégzése után fizikatanár lett, feleségül vette Szvétlánát, a leendő matematikatanárt, majd negyedszázadon át ez a nagy tehetségű házaspár fénylőn világított a bobrujszki iskolarendszer legjobb pedagógusainak sorában.

Szakértelmük színvonala már abból is könnyen megítélhető, hogy Izraelbe településük óta, ivritül megtanulva, sok fiataalt készítenek fel az izraeli felsőoktatási intézményekbe a felvételi vizsgákra, akik matematikából és fizikából vesznek különórát tőlük. Vologya büszkén mutatta nekünk a felső tagozatosok számára készült, Oroszországban nemrégiben kiadott fizika tankönyv egy példányát, melynek ő a szerzője.

Az asztalnál a desszert utánra maradt egy felkavaró esemény átélése. Útitás-kámból elővettem egy Torontóból hozott dossziét, tele azokkal a legutolsó levelekkel és fényképekkel, amit iskolatársunk, barátunk, Abram Zelikman küldött nekem New Yorkból. Összes levelét otthoni archívumomban őrzöm, ide csak a legutolsókat hoztam magammal.

Az egészségügyi főiskola elvégzése után Abram Zelikman nőgyógyász szakorvosként Leningrádban maradt, majd Amerikába emigrált, ahol megjárta az újonnan érkezett emigráns kemény útját, míg végre engedélyezték kezdő orvosként elhelyezkedését. Több mint húsz sikeres vizsgát kellett ehhez letennie. A család kezdett révbe érni, felnőttek a fiaik, felesége sikeres banki karriert futott be. A családot azonban szörnyű tragédia érte, Abram korán elment agydaganatban... Mikor a felolvasásban az utolsó sorok végére érkeztem, hosszú csend támadt... Felejthetetlen osztálytársunk emlékére...

A vendégszerető Maron házaspár semmiképp sem nyugodott volna bele, hogy mi a vendégszobában aludjunk, ahol a nagy kerevet mellett volt egy pillanatokat alatt kinyitható fotelágy. Ide a háziak vonultak be, kedvünkért saját hálószojájukat arra az éjszakára átengedték, hogy teljes legyen a vendéglátás öröme.

Reggeli után lakásuk tágas, szépen rendben tartott verandáján időztünk, amely a reggeli nap szikrázó sugaraiban fürdött. A verandáról páratlan kilátás nyílik a zöldbe vesző szomszédos házakra, melyek fölött tisztán kékellő égbolt húzódik.

Újra együtt 59 év után. Izrael, Názáret Illit, 2013. október.

Szvetlána és Vlagyimir Maron.

Megittasultan Maronék életörömétől, Izraelhez és a mesés Názáret Illit városkájához fűződő mérhetetlen szeretetüktől, útnak indultunk. Iyával tett utazásaink ismét új izraeli útvonallal gyarapodtak, mely Vologya és Szvetlána Maron házába visz bennünket.

Tényleg eltelt volna 59 év?!

Köszönöm a sorsnak!

Toronto, 2014. május 23.

17. fejezet

A SHALOM MEMORIÁLÉ

Az események krónikája

A Kínából és Mongóliából útra kelő karavánok néhány évszázadon át a Bajkál-tóba benyúló partfokig (fok 'мыс'²⁴), az arra épült kikötőig tartó vándorlásuk után áruikat itt lemálházták, majd hajóval, télen pedig szekérrel a jégen átszállították a tavon. A transzszibériai vasúti fővonal Bajkált megkerülő szakaszának megépítése előtt Miszovszk az egyik legnagyobb kikötőváros volt, Szibéria kereskedelmi térképén fontos és forgalmas csomópont.

1907-ben Miszovszknak 5000 főnyi lakosa volt, köztük 1600 zsidó, akiknek száma 1905 és 1917 közt 37 százalékkal emelkedett, noha számtalan dokumentum tanúskodik a zsidók kényszerkitelepítéséről („a kínai határtól minél messzebbre...”), a számukra kijelölt tartózkodási hely felett gyakorolt fokozódó ellenőrzésről, a földtulajdonlástól és még a kis volumenű iparszerű tevékenység megszervezésének lehetőségétől való eltiltásukról.

²⁴ Kiejtése: „misz” (A ford.)

Miszovaja állomáson még láthatóak a bevéselt Dávid-csillagok az egykori zsidók által lakott régimódi faházak utcafrontján a díszítések között...

A mi Guterman–Rott családunk kapcsolata Miszovszkkkal 1896-ból ered, ekkor a pogromok elől menekülve, feleségem, Iya nagyapja, Shlomo-Haim Guterman a feleségével és két gyermekével Lengyelországból a Bajkálhoz települt át. Egy korabeli újságban bukkantam rá arra a megállapításra, miszerint arrafelé „a zsidó kalapos- és bádogosmestereknek vetélytársa nem akadt”. Guterman nagyapa pedig éppen bádogos volt. További 8 gyermeke született itt a Guterman-családnak, köztük utolsó előttiként Iya édesanyja, Rahel Guterman-Jaroslavszkaja. Négy közülük gyerekkorában halt meg, ők a miszovszki zsidó temetőben nyugsznak. Shlomo-Guterman családja 1912-ben Ulan-Udéba költözött.

Iya édesanyja, Rahel Szolomonovna Jaroslavszkaja 1908-ban Miszovajában született.

Miszovajában a 20. század végére gyakorlatilag egyetlen zsidó család sem maradt, nem meglepő ezért, ha a fiatal nemzedékekben esetleg kételyek támadnak, egyáltalán éltek-e vajon itt zsidók? A mai helytörténeti múzeumba látogató a látogatók könyvében, amelyet 1960-ig vezettek, érdeklődéssel olvashatja az alábbi, egy ismeretlentől származó bejegyzést (az eredeti stílus és helyesírás érzékeltetésével közöljük):

„Városunkban volt korábban zsidó templom, az ő szava járásuk szerint zsinagóga volt a neve, minden szombaton imádkoztak, merthogy a szombat az őnekik a vasárnap, állva imádkoztak, körben voltak kis padok, minden felnőttnek egy kis könyvecske, és azt mindegyikük magában olvasta, igen szigorú csendet tartottak, csak azoknak engedték, hogy imádságuk idején ide belépjenek, aki rendes viselkedést tudott, papjuk volt, ez az ő nyelvükön a rovin, megvolt a saját temetőjük is, a Miszovka folyónak a túlsó oldalán, olyan 2 kilométernyire, ez a temető körül volt rendesen kerítve, volt rajta kapu, ott egy kis épület állt, a kápolna. A temetőjüket nem őriztették. Ha valaki meghalt, szegény vagy gazdag, fekete ravatalon vitték..., eltemetni, ástak sírt neki. Annak, aki gazdagabb volt, szép felirattal sírkövet állítottak, a forradalomban ezeket a helyi lakosok széthordták, házalapba, mikor építkeztek. Most ezt a helyet a gaz benőtte, a sírokat alig venni észre...”

„Taiszja Csernih Miszovajából: Jó napot kedves Vladimir és Iya! ... Érdekes információra akadtam. Lilija Kalmina, a Bajkálon túli zsidók életéről több kötetet publikált szerző A miszovszki zsidó imaház 1901–1912 c. könyvében erről számol be: »Az imaház vezető testületének tagjai a Poszolszkaja járásba valósi parasztemberek, Morduch Brodskij és Jákov Sznaljagyin, Elia Szuzdalnyickij és Veivel Bokszer, Abram Pozin, miszovszki polgárok, és Elia Jeger irkutszki polgár. Felterjesztésre került a vezetőségbe: Eive Abo Ickovics, kanszki polgár, Shlomo Guterma bielski polgár, és Morduch Szapoznyikov, irkutszki illetőségű.« Írtam neki egy elektronikus levelet (e-mailt), ma pedig lehet, hogy telefonon is felhívom, mint-hogy, miközben a könyvén dolgozott, levéltári kutatásokat is végzett, és nyilván valamiféle információval szolgálhat.”

Válaszomban köszönetet mondtam Taiszjának a hírért, és jeleztem, Iya igen megörült, mikor a jelöltek között ott olvashatta *Bielsk*²⁵ városába valósi nagyapja, *Shlomo Guterma* nevét, és annyira „elbízta magát”, hogy azzal fenyegetőzik, hogy itthon többé se nem takarít,... sem ebédet nem főz ezek után...

Egy zsidó család Bajkál-vidéki életéről a *Miszovaja állomás* c. könyvemből kaphatott képet az olvasó, a mérnökök, mesteremberek és üzletemberek leleményességéről és tehetségéről, akik olyan sikeresen vették birtokba Szibéria

²⁵ A jelenlegi Lengyelország területén, a lengyel–fehérorosz határtól nem messze fekvő város (A ford.).

benépesítetlen roppant térségeit. Olvasóim és hallgatóim szívük mélyén azonban leginkább azt a következtést tették magukévá, hogy a „*Miszovaja állomás szent emberek laknak!*”, akik ma, napjainkban úgy döntöttek, hogy zsidó szokás szerint temetnek el egy zsidó embert, miközben egyetlen zsidó sem élt a közepükben...

Ismereteim szerint, 2011 nyarat, Miszovajában tett első látogatásunkat és róla írt könyvem megjelenését követően, ennek a szibériai kisvárosnak az életében nem következett be semmilyen különös változás, hacsak az nem, hogy a „*Miszovaja állomás*” újrakiadására folyamatos igény mutatkozik, újra ki is nyomtatták, ezúttal Irkutszkban. A telefonos és virtuális kapcsolattartás Taiszja és Pjotr Csernihhez igen közel hozott bennünket egymáshoz.

Ezek a jó emberek hetente felkeresték, finomságokkal látták el a Babuskini Pszichiátriai és Neurológiai Intézetben Misa Gutermant, a mi 54 éves „kamaszunkat”, Iya másod unokaöccsét.

„*Taiszja Csernih, Miszovaja, 2012. március 3. Kedves Vladimir és Iya! Ma nagy esemény történt minálunk: Misa bemutatta nekünk barátnőjét, Lénát, akivel rendszeresen találkozik. Átjárnak egymáshoz vendégségbe, és megmondták, szeretik egymást. Kicsit együtt voltunk velük, sétálgattunk az úton. Mellékletben küldjük a fényképeket. A képen lévő fiatalember, akit Önök nem ismernek, Vologya Petrov. Azon ápoltak egyike, aki segített a sírt megásni és Jurát eltemetni. Többé-kevésbé tisztán érzékeli a körülötte zajló dolgokat, beszéde összefüggő. Meséli, micsoda fájdalom Misának Jura elvesztése, néha emiatt dührohamai vannak. Egyébként Misa remekül van, hangulata jó, szívesen társalog, társait a kórteremben végigkínálgatta az édességekkel és a gyümölcscsel, amit mi vittünk be neki. Mondja, hogy dolgozik, hamarosan »prémiumot« is kap. Most is készített egy listát, mit vigyünk neki legközelebb. Az élelmiszerek és egyéb dolgok listáját előre megírta, és rögtön, mihelyt megérkeztünk, át is adta. Amikor lenn voltunk az úton, a betegek odajöttek és kikérdeztek Kanadáról. Ebből azt szűrtük le, hogy Misát »kanadainak« könyvelték el, mikor ugyanis búcsúzkodunk, minden alkalommal megismétli kérését: »Vigyetek el magatokkal Kanadába!« Léna egy ideje »mamának« és »papának« szólít bennünket. Nos, hát ilyen dolgok történnek.»*

Taiszja körülbelül három hétre rá szomorú hírt közölt. Misa el van keseredve, mert Léna „másik fiúval kezdett barátkozni...” Most pedig a legfrissebb fejlemény: Taiszja az otthonban, egyik közelmúltban tett látogatásakor Misa társaitól megtudta, Misa még mindig szenved, hogy Léna már nem vele barátkozik... A jólelkű Taiszja megpróbálta a helyzetet pedagógiai módszerrel enyhíteni:

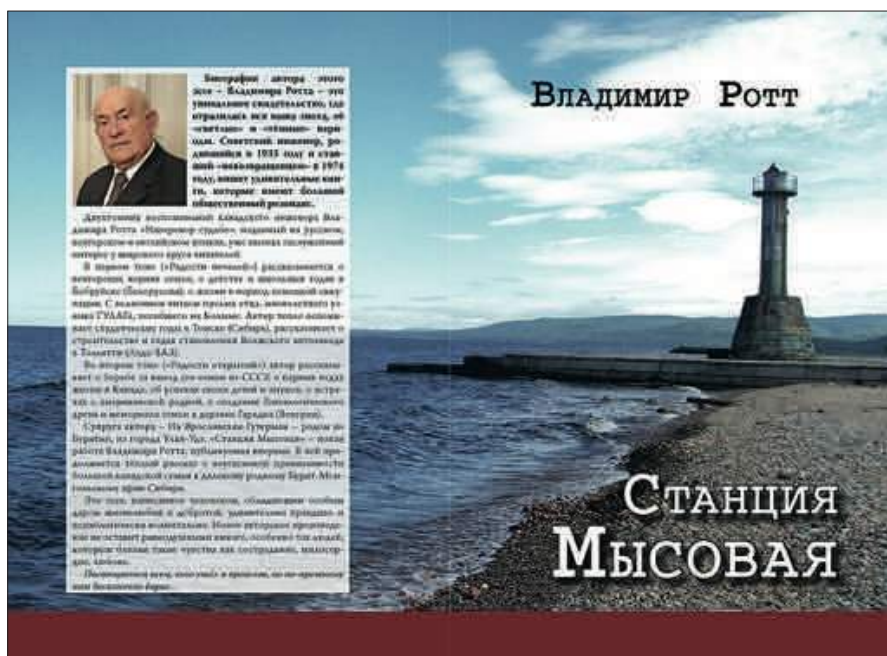
– *Misa, Léna biztosan megharagudott rád, hogy csak egy szem bon-bont adtál neki!*

– *De nekem is kell!...* – zárta le nyílt őszinteséggel az ügyet hoppon maradt „békeharcosunk”.

A telefonos és virtuális kapcsolatunk Miszovaja és Kanada között alig tért vissza a megszokott, hétköznapi kerékvágásba, a láthatáron máris újabb fejlemények tünedeztek fel. A három egymás szomszédságában lévő ország, Kína, Mongólia és Oroszország (Burját-Mongólia) élénk tevékenységbe kezdett annak érdekében, hogy a világból odaseregglő turistákat magukhoz vonzzák. Arra a döntésre jutottak, hogy pontosan feltérképezik, újra kiépítik a hajdan legendás hírnevű Tea-utat.

Ennek a projektnek részeként, 2012 szeptemberében Ulan-Udeből Miszovajába érkezett a Köztársaság tévéstúdiójának forgatócsoportja, élükön Vladimir Zsarovval, a tehetséges televíziós szerkesztővel. A csoport lelkiismeretes alaposággal kutatta fel a 300 éves Nagy Tea-út jubileumi ünnepségére szánt anyagokat.

A meglepett miszovajai önkormányzati vezetőtestület a tévéseket a városi helytörténeti múzeumba irányította, ahol azonban ugyanúgy tanácstalanságba ütköztek. Végül ezt a javaslatot kapták:

A Miszovaja állomás c. könyv fedőborítója. Első kiadás, Kemerov, 2012.

– Nézzék meg ezt a nemrégiben megjelent könyvet, Vladimir Rott kanadai író műve, melyben a szerző érdekes adatokat közöl a régi, jellegzetes miszovajai világról.

Vladimir Zsarov, miközben a könyvben lapozgatott, felfigyelt egy földre döntött sírkövet ábrázoló fényképre:

– Na és merre van ez? – kérdezte a megdöbbsent televíziós szerkesztő.

– Ezek az ősrégi, gondozatlanul álló zsidó temető maradványai. Az erdőben, a várostól két és fél kilométer távolságra található – magyarázta a múzeum igazgatónöje.

A tévéstúdiós csapat dzsipjével nyomban keresésnek indult, és megtalálta az egykori temetőt, a sírkömaradványokkal, és rövid felvételt készített minderről. A nézőknek az esti híradóban mutatták be a felvételt, Vladimir Zsarov tudósításával:

– A Tea-út 300 éves jubileumi ünnepségeire készülődünk, azonban nézzék csak, milyen állapotban vannak a sírok, ahol azok nyugszanak, akik az egykori események tevékeny részesei voltak... Tisztelt utókor, kérem, segítsenek, hogy a síremlékeket rendbe lehessen hozatni.

Ezt a televíziós hírműsort látta Taiszja Csernih is, aki évek óta kereste az elhagyatott zsidó temető megnyugtató rendezésének bármely lehetőségét, Miszovaja önkormányzatához intézett kérését azonban a város polgármestere forráshiányra hivatkozva elutasította. Ezek után döntött Taiszja úgy, hogy „a kanadai Rotték tanácsát kikéri”...

Torontói zsinagógánk rabbija, Mordechai Ochs először szkeptikusan reagált kérdésemre: *„Elhagyatott temető... a tajgában... zsidók már nincsenek ott... Minek azt bolygatni?... Ki fog majd oda elmenni?...”* Azt feleltem, hogy nem én találtam ki, hanem az ügy helyi buzgó támogatói, akik ugyan nem zsidók, de tőlem kértek tanácsot... És ebben a pillanatban a rabbi gondolt egyet, s meggyújtotta az első „lángot”: *„Jó lenne legalább a kerítést megcsináltatni!”* Nekem első gondolatom ez volt: *„Vaskerítés” „De nem, sokba kerül!... Lehet, hogy adományozóktól kell majd több százezernyi dollárt elkérni!... Ó, azt nem! A vaskerítést reggelre elviszik, leadják vashulladéknak... A fakerítés egyszerűbb!... Azt viszont a rákövetkező télre már szét is hordják, hogy legyen mivel a házat kifűteni!...”*

Mindazonáltal Miszovajában már meg is alakult a „lelkes építőcsapat”, amelyhez Taiszja és Pjotr nyomán csatlakozott a Miszovajától több mint 300 kilométer távolságra, Irkutszkban lakó Valentyin fiuk, feleségével, Szvetlánával és két kisfiukkal. A Csernih-család ezután kijárt a temetőbe, azzal a céllal, hogy minden fellelhető információt összegyűjtsenek.

2013 áprilisában zajlott a *Miszovaja állomás* c. könyvem magyar változatának megjelenése alkalmából rendezett bemutató. Erre az alkalomra én és Iya meghívtuk Budapestre Taiszja és Pjotr Csernihet. Magukkal hoztak néhány

A Memoriálé vezető építészei, Valentyin és Szvetlána Csernih, gyermekeikkel.

Hősök tere, Budapest, 2013 áprilisa.

*A Miszovaja állomás című könyv
közelgő bemutatóját hirdető felhívás. ▽*

érdekes dokumentumot. Az egyik Viktor Anatoljevics Larjuskinnak, a Babuskinszki, Miszovajai MOGP²⁶ polgármesterétől származó, nekem címzett üdvözlés volt, amelyben megköszönte nekünk erőfeszítéseinket annak érdekében, hogy az „elhanyagolt zsidó temető ügye a holtpontról kimozduljon”, továbbá ezt az ígéretet tette: „Készen állunk bármely együttműködésre a „Zsidó temető Memoriálé” jótékony célú egyesület elnökével, T. A. Csernihel és Önnel, hogy városunk zsidó nemzetiségű lakosai emlékének újraéledését és ápolását elősegítsük.”

²⁶ MOGP – Miszovaja mai megnevezése: A Burját Köztársaság Kabanszki városi közigazgatási területének városi önkormányzati szervezete.

MEGHÍVÓ

Az Írók Alapítványa - Széphalom Könyvműhely
tiszteltetéssel meghívja Önt
és minden kedves érdeklődőt

VLAGYIMIR ROTT
irodalmi estjére

2013. május 7-én, kedden 18 órára
a Magyar Írószövetség Klubjába
(1062 Budapest, Bajza u. 18. I. emelet).

Az íróval beszélget
MEZLEY KATALIN
kísértővezető,

Közreműködnek:
IYA ROTT,
TAISYA CHERNYKH
és **PETR CHERNYKH**

A Magyar Írószövetség épületében zajló könyvbemutatón. Budapest, 2013. május 7.

A polgármester az akut forráshiány miatti sajnálkozását is kifejezésre juttatta: „A városközpontban található történelmi emlékhelyek restaurálásában szervezetek, vállalkozók és helyi magánszemélyek is segítettek, de pénzügyi nehézségek miatt a Szovjetunió hőse, B. Sz. Bisztrov mellszobra megvalósításának ügye máris késedelmet szenvedett.” A városvezető jóindulata mindazonáltal arra indított bennünket, hogy a Memoriálé létesítését célzó merész kezdeményezésünket ismételten előterjesszük.

A köztársasági erdészeti főfelügyelet hivatalos kataszterében az állt, hogy a „Babuskini városi közigazgatási egységhez tartozó földterületen lévő zsidó temető nem képezi az erdészeti területi gondnokság tulajdonát,” V. A. Larjuskin

polgármester pedig egyik levelében a következő nyilatkozatot tette: „A földingatlan, amelyen a régi zsidó temető található, a babuskini városi közigazgatási testület birtokában van. A városi közigazgatási egység vezető testületének nincsen semmilyen ellenvetése arra nézvést, hogy a régi zsidó temető helyreállításra kerüljön, és területén látogatói emlékkomplexum létesüljön.”

Nyugati olvasóim számára nehéz elképzelni, a mai Oroszországnak mennyi bürokratikus útvesztőjén és korrupcióval átjárt végeláthatatlan hivatalának láncolatán kellett volna keresztülvergődnünk, hogy „bármi” megépítéséhez engedélyt szerezzünk, még ha történetesen a határtalan kiterjedésű Szibéria egyik régi, elhagyatott zsidó temetőjének területéről van is szó. Ezért vagyunk e két jogirat megalkotóinak hálásak, akik abban segítettek, hogy gyors tájékozódás után minden energiánkat arra fordíthassuk, hogy össze, ha mértékében nem is túl számottevő adományunkkal tisztelegjünk a múlt emléke előtt.

Kedves volt számunka az Iyának és nekem címzett üdvözet, melyet a Babuskini Városi könyvtár alkalmazottai juttattak el, megköszönve az olvasók körében gyakran keresett könyvemet, és Nyina Vlagyimirovna Moroz levelét is öröm volt olvasnunk, aki az Anyakönyvi Hivatal vezetőjeként afelől biztosított, hogy a továbbiakban is „segítséget nyújtanak Miszovaja városról és zsidó nemzetiségű lakosairól szóló történelmi dokumentumok felkutatásához”

Észak-Magyarország, Garadna falu. Tisztelgés nagyapám, Spielberg Herman és családja 32 tagjának állított emlékmű előtt, akiket Auschwitzban gázkamrában öltek meg. Az emlékmű fiam, Rott Sándor tervei alapján készült 1987-ben. Vállam mögött piros blúzban Barna Ibolya látható, aki nagybátyám családjából származik, vagyis anyám, Regina Spielberg 12 testvére egyikétől.

Csernihékkal még közelebb kerültünk egymáshoz a Magyarországon tett tíznapos utunk során, amely arra is módot kínált, hogy néhány ősi temetőt felkeressünk, megismerjük elrendezésüket és hagyományaikat, s cselekvési tervünk vázlatát kidolgozzuk. Pontosan ekkor, Magyarországon született meg az az elképzelés, hogy a Miszovajában található temetőt egymástól mintegy 2 méternyi távolságra elhelyezkedő, vasbeton oszlopokból álló, szimbolikus kerítéssel vegyük körül.

„Taiszja Csernih. Miszovaja, 2013. május 12. Kedves Vladimir és Iya! A vendégszerető és gesztenye-virágzásban pompázó Magyarországról a burjátföldi szürkés korai tavaszba csöppentünk. Hideg van, még itt-ott hótakaró látszik, de a zöld fű mindenütt előbukkan. A fákon rügyek fakadnak, de levél még sehol. Havas eső szemereg.

Folyton be-benéz hozzánk valaki, tudakolják, hogy sikerült az út. Mi meg abba sem hagyjuk a mesélést, mutogatjuk a fényképeket, egy szabad percet sem hagynak, a bőröndjeinket sem voltunk képesek még kicsomagolni. Holnap pedig munkába kell menni. Mindenki el van ragadtatva a magyarországi képektől, el-tátják a szájukat, hogy miket mesélünk.”

„Taiszja Csernih. Miszovaja, 2013. május 14. ... Esténként Petyával mindent újraélünk, felidézünk, napközben pedig az érdeklődő kíváncsiaknak a csodálatos és szép országról mesélünk, építészetéről, városairól és szokásairól, arról, hogy a kis Miszovaja neve ismerősen cseng már a magyar újságok jóvoltából, a finom ételekről, a garadnai emlékműről, a nagylelkű szíveslátásáról megismert Ilonáról, szép lányairól, Anikóról és Ilonkáról, a visszafogott és nagy jövő elé néző Gáborról, Annuskáról és kézimunkáiról, a garadnai polgármesterről, Mariannról és falujáról, az okos és szép Orosz Éváról és a mókás természetű Hunics Éváról, az intelligens és szívélyes Spielberg–Landsman családról, az idős, mindamellet oly tevékeny Szabó mérnök úrról, a szívélyes Manciról, és hát az összes többi ember-ről, akit megismerhettünk. Isten tartsa meg mindnyájukat jó egészségben! És hát persze Önről is beszélünk, akitől ezt a lehetőséget ajándékba kaptuk, hogy lássuk Magyarországot és az ottaniakat...

Szeretettel öleljük, Taiszja, Petya”

„Taiszja Csernih. Miszovaja, 2013. május 21. ... Tudom, hogy meg kellett volna küldenem május 20-ig Önnek az adatokat a sírkövek pontos számáról, viszont a temetőbe nem tudunk kijutni. Hiszen elolvadt ugyan a hó, de akkora víz áll, hogy a csizma szárát ellepi, s befolyik, mikor a talajba süpped. Eső volt a napokban, és nagy hideg. Ma a hőmérséklet +6 fok.”

„Taiszja Csernih. Miszovaja, 2013. május 25. ... Szörnyen nyomasztó, hideg meg eső! Szomorú meghittséggel a virágzó gesztenyékre és Magyarországra gondolunk vissza. Itt kutya hideg járja, szemerklél az eső, még egy árva levél sem merészkedett elő a fákon, a fű viszont már egy centire kizöldellt. A fűtést leállították, így aztán egyformán hideg van utcán, otthon, a munkahelyeken.

Éjszaka Petyával a munkahelyemen, a könyvtárban kellett benn lennünk. A fagyban a kikapcsolt fűtőrendszer egyik radiátora szétrepedt, közel ezer könyvet

árasztott el a víz... Biztonságba kellett helyezni... A dolgainkat illetően képtelen vagyok előrébb jutni a rossz idő miatt, de a meteorológusok azt jóslják, eláll az eső, és akkor, mihelyst lehet, megyünk ki a temetőbe, és elvégezzük a szükséges teendőket. Járának is meg kell csináltatni a sírkövet. A kerti munka is áll az esőzések miatt...”

Taiszja levelei mélyen gondolkodóba ejtettek... És mégis, az „Építőbrigád”, a Csernih család 6 tagja kivétel nélkül, Magyarországról való visszatértekor tevékenyen bekapcsolódott az ügybe. A legnehezebb munkát igénylő feladatokhoz persze segítséget kellett fogadniuk, a munkát túlnyomó részében azonban ennek a barátságos családnak a tagjai végezték, tulajdon két kezükkel és szívvel-lélekkel. Nincs szó, amellyel érzékeltetni tudnám ennek a rendkívüli szibériai „építőipari egyesülésnek” a tehetségét, munkaszeretetét, tisztességét és lelkes hozzáállását.

Mikor elszántuk magunkat az emlékmű megépítésére, tisztában voltunk az-
zal, hogy sok előre nem látható esemény és meglepetés vár ránk; óvatosságra intett, hogy terveink elrugaszkodottnak bizonyultak, így még mindig elevenen él bennem az az elragadtatott pillanat, amikor a szüksézávú tárgymegjelölést („A temető sarkai”) követően megláttam Valentyin és Szvetlána Csernih e-mail-jét, ami júliusban érkezett. Benne ezzel a négy fényképpel! Hiszen ezeken valóban temetőnk négy sarkát látni, ahogy eredetileg volt!!

Hosszadalmas és kitartó kutatás eredményeképp sikerül rekonstruálni Miszovaja zsidó temetőjének telekhatárait jelző négy pontot.

Az ősi temetőt két évszázados története során annyira ellepte a növényzet, hogy területe határainak megállapítása nem volt egyszerű feladat. A temetőről régi levéltári dokumentum nem volt fellelhető. Ám a következőkből indultunk ki: a temetőt alapítók azon törekvésükben, hogy meggátolják a talajvíz túlzott beszivárgását, a telek körül mély árkot ástak. Csernihéknak sikerült ennek a régi ároknak a maradványait a fák és bozótok közötti területen néhány helyütt kikutatniuk. Így lehetett a temető telekhatárát megállapítani...

Álljon itt néhány szövegrészlet, melyeken irattáramban és naplófeljegyzéseim között kutatva megakadt a szemem:

„Taiszja Csernih. Miszovaja, 2013. június 16.: ...Végigtelefonáltuk a létező összes vállalatot, Valentyin személyesen felkereste mindegyiket, hogy az emlékműhöz a márványt vagy gránitot be lehessen szerezni. Két és fél méteres jelenleg semelyiknél sincs készleten, az egyik cégnél viszont 21-ére ígérték Valentyinnak, hogy jelzik, el tudják-e készíteni, árajánlatot tesznek, a határidőket megadják. Szljudankában a márványbányászatban érdekelt vállalatot bezárták, a magánvállalkozóknál pedig, ahol ilyesmivel foglalkoznak, a telefont senki sem veszi fel, így majd személyesen megyek.

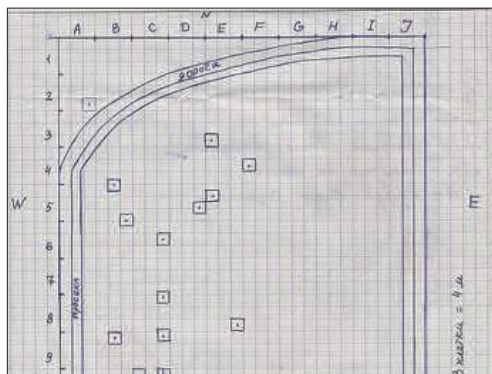
Petya már majdnem elkészítette az öntőformákat az oszlopokhoz, de a keze a kertben megsérült, így a munka leállt. A temető-terv is, amit Ön annyira vár.

Nálunk mindig valami oknál fogva, valahogy minden csak nehézkesen sikerül. Vagy ez jön közbe, vagy az. Meg itt a palántázási szezon is a kertben, azt sem tudjuk, hová kapjunk. Benn a munkahelyen meg folyton csak jön a rohammunka.

Nagyon kérem, ne haragudjon. Tényleg mindent igyekeztünk megtenni.

Öleli: Taiszja, Petya.”

„Toronto, 2013. június 18. Micsoda öröm! Drága jó Csernihék! Végre megkaptam Önöktől a temető tervének első vázlatát!! Taiszjának is, Petyának is, Valentyinnek is, Szvetlánának is; mindnyájuknak külön-külön hálás vagyok! Köszönet a szülőknek, hogy van Valentyin, Valentyinnak a tervért, a tervnek a zsidók nevében, a zsidóknak pedig a fejfájásunkért... Hiszem, az is csak örömet hoz majd ránk. Az Önök tervére pillantva most már valahogy valószínűbben tudom »objektumunkat« magam elé képzelni!

Első tervrajzunk az elhanyagolt zsidó temető helyreállítására, melyet több száz éve fák borítottak el. Ezek közül mindössze 14 fennmaradt, feldöntött sírkő került elő.

Van néhány javaslatom:

1. Feltételezem, hogy a tervrajzon a függőleges vonal északi irányba mutat, az iránytűnek megfelelően. Amennyiben így van, a betontalapzatnak szánt gödröt az óramutató járásával ellenkező irányban 20 fokkal kell elforgatni. Az emlékmű elülső oldala akkor fog épp Jeruzsálem irányába nézni. Ha pedig a temető tájolását annak létrehozói eleve ennek megfelelően határozták meg, akkor az egész rajzot ennek megfelelően kell újratájolni. Máskülönben a terv vízszintes nézete mindig ferdének fog tűnni.

2. Ha a terv léptékét (3 kocka: 4 méter) nehéz átjavítani, maradjon, de ez Önöket mindig csak hátráltatni fogja. Rögtön a legelején, már a piszkozatként elkészített vázlatához is, egyszerűbb egy famentes üres ív (amennyiben Whatman-papír nem áll rendelkezésre), ezen tussal vagy tintával érdemes dolgozni, 1 négyzetrács: 1 méter méretarány szerint. (A négyzetrácsot tetszőleges nagyságban határozhatják meg.) Akkor pedig egy két méter hosszúságú sír éppen két négyzetre jön ki. Ezzel egyben meg lehet mutatni a síroknak a tengelyhez viszonyított térbeli elhelyezkedését is. Idővel ez majd pontosabban kialakul, famentes lapon a ceruzavonalakat könnyű kiradírozni, és korrigálni...

3. A betűk jelölik a terv függőleges koordinátáit, jelenleg azonban 3 kockát (4 métert) foglalnak el. Más méretarányban több lesz a betű, azzal viszont nincs gond. Ha 1 négyzetrács: 2 méter arány mellett döntenek, akkor a sírok területe egy fél négyzetrácsnyi területet vesz el. A terv vázlatához használt Whatman-papírt célszerű félbehajtani, ehhez gyorsan hozzászokik az ember. A mai megküldött terven szereplő négyzetrácsok alapján nem derült ki a sírok mérete és iránya, csak a beillesztési pontja.

4. Minden egyéb sír vagy sírkő lehetőség szerint kapjon egy helyrajzi számot, például »C-10«.

Elnézést a hosszúra sikeredett levélért... Mindent a legelején kellett volna pontosan rögzítenem. Itt be is fejezem. Örömhírt közölhetek: ma egy jó ember kijelentette, hogy a rozsdamentes lemezt gravírozással és szegecsek behegesztésével együtt ajándékba kapjuk tőle, ezzel járul hozzá tervünkhöz."

„Taiszja Csernih, 2013. június 23. ...A projektünkkel kapcsolatos feladatainkkal igen nehézkesen haladunk, néha azon esünk kétségbe, hogy a hivatalnokokon keresztül a legalapvetőbb dolgokat sem lehet elérni, ilyenkor viszont mindig visszagondolok arra, mit is mondott: »Taiszja! Még sok kemény dolgon kell áttörnünk, ami nem holmi dió!«, aztán többet nem idegeskedem, hanem csinálom tovább.

A temetőben Petyával és Valikkal (Valentyin) még két sírkövet sikerült felemelni, és fölötte állva elmondtuk:

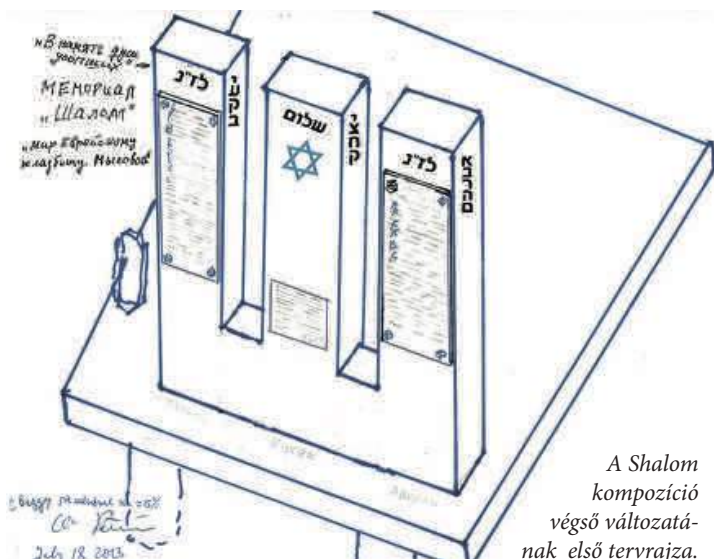
– Sara Abramovna Levityina. Meghalt 1921-ben. 38 évet élt.

– Korf, Leontyij Iszajevics. Elhunyt 1928 augusztus 23-án, 72 éves korában.

Most az Anyakönyvi Hivatal irattárában napi 2 órát (többre nem adnak engedélyt) töltök az iratanyag átvizsgálásával. Lehet, hogy találok valamit."

A miszovajai zsidó temető emlékhely helyreállításakor az az elgondolás fogalmazódott meg bennem, hogy valamilyen szimbolikus és időtálló, gránitból faragott emlékmű készüljön. Eredetileg úgy képzeltem, hogy magas obeliszkhez hasonlítson, de nem volt ínyemre, hogy „Napóleonnal versengjek”, aki az ókori Egyiptom temetőiből Európába hozatta a gránit obeliszkeket. Tehát az ötlet szép lassan átalakult a „három obeliszk”-tervvé, melyeken a három bibliai ősapa, Ábrahám, Izsák és Jákob neve szerepelt volna. Ismét később a három obeliszk ragyogó szimbólumként született újjá, az III (S)-betű formáját magára öltő szoborkompozíció gyanánt, ez a betű ugyanis az óhéber és orosz ábécében egyaránt szerepel. Míg az előbbiben „sin”-ként, a másikon „sa”-ként ejtik ki. Ezzel kezdődik a „Shalom” szó is. Jelentése: „Béke”, „Üdvözet”, „Boldogulás”. Pontosan ezzel kívánunk a temetőben egykor elhantolt személyek előtt tisztelegni.

Ebből adódóan a munka eredményeképp létrejövő komplexumot természetesen „Shalom Memoriálénak” neveztük el.

A Shalom kompozíció végső változatának első tervrajza.

A Shalom kompozíció egy 25 négyzetméter alapterületű, vízszintes beton-talpadat előlő oldalára kerül majd felállításra. Ezen továbbá az egykori síremlékek maradványai is helyet kapnak, melyek összegyűjtését már a temető határán kívül is megkezdtük. Érthető módon, ide csak azok a síremlékek fognak kerülni, amelyekhez az eredetileg tartozó sírhely, ahonnan ezeket egykor elhordták, azonosítása megíúsult...

Amikor családomnak a Shalomot megmutattam, építész fiunk, Sándor azal a felvetéssel segített, miszerint a betonlaphoz alulra „lábakat kell majd illeszteni”, máskülönben a nagy tömeg miatt a lap a rajta lévő kőfaragványokkal

megbillenhet. Ha egyebet nem is, négy függőlegesen elhelyezett vasbeton cölöpöt, melyeknek úgy 1,5 méter mélyen kell a talajba benyúlniuk...

„Toronto, 2013. június 24. Kedves Csernih család! Kétségtelenül a legösszerűbb és a számunkra elérhető legjobb az az elképzelésük, hogy a »Betűt« vasbetonból formáljuk meg. Itt küldöm a fazsaluzat tervrajzát, amibe majd ki tudják önteni az alakzatot olyan formán, ahogy elgondoltuk. Néhány jó tanács:

1. Ne spóroljanak a betonvassal a betontalapzat és a függőlegesen földbe helyező vasbeton cölöpök belső vázának összerakásakor. A talapzat vastagsága el kell érje a 12–15 cm-t.

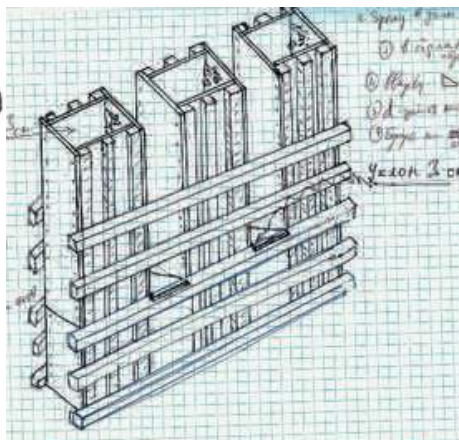
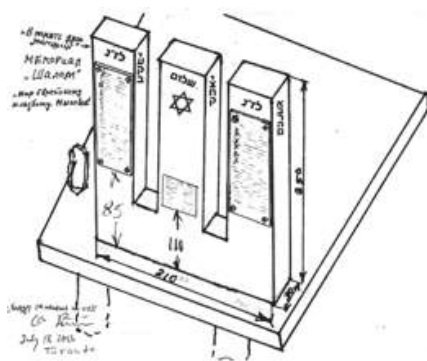
2. Az talapzat lapos betonlapjának kiöntése után azon a helyen, ahová majd felkerül a betű, ki kell hogy álljon a vasváz néhány ága, erre kerül majd felhegesztéssel rögzítve ugyanis a Betű három függőleges sztéléjének belső vázaiból egyenként kifelé álló vaság.

3. Minden sztélébe csak 4 függőleges vasbeton pálcát kerüljön a kengyelekbe, a négyszögletes keresztmetszet sarkainál az acélszerkezet között elég helyet kell hagyni, hogy a tömörítő gép elférjen. A pálcák köré kengyelek kerüljenek, hogy ne mozdulhassanak el a deszkazsalu oldalainak irányába.

4. Ha egyszer úgy döntünk, hogy betonból készítjük az emlékmű szerkezetét, érdemes lenne 2-3 centiméteres bemélyedésekkel ellátni, amelyekre aztán ráilleszthetők lesznek a felírral ellátott gránittáblák, ez azonban a zsaluváz összeállításakor okozna gondot, tehát enélkül is megoldható úgy, hogy a betonból kiálló rögzítő vasakat, melyek majd a táblákat tartják, hosszabbra méretezzük.

5. Azon célból, hogy ne keletkezzen légbuborék a betonban, az öntést a középső sztéléből indítva kell elvégezni. Ez a fentiek mellett azzal a nagyszerű előnnyel is jár, hogy követhető lesz, ahogy a beton mennyisége a két oldalsó sztélében növekszik.

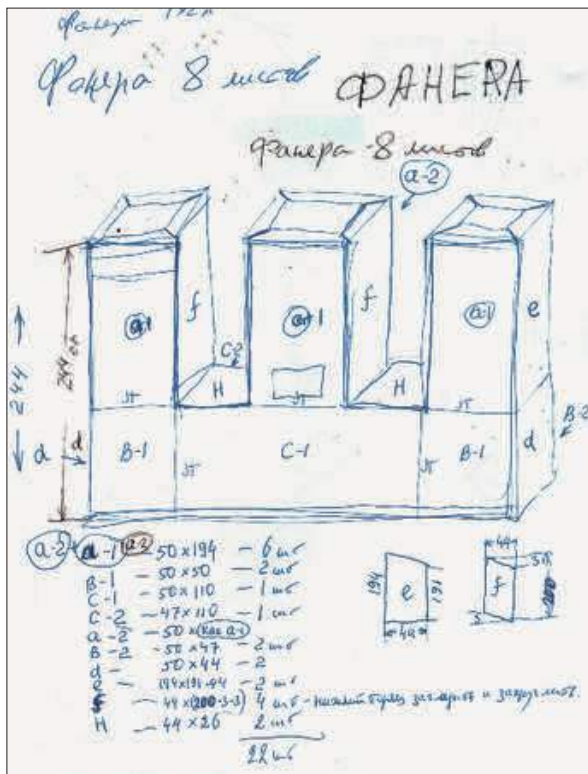
6. Az öntés során a betonelegyet feltétlen és állandóan villamos tömörítő géppel kell tömöríteni. Azt javaslom, legyen kéznél egy tartalék tömörítő gép is. (!)

A vasbetonoszlopok kiöntéséhez használt fazsaluzat megtervezése.

7. A zsaludeszkák elkészítéséhez a legvastagabb faanyagot kell beszerezni. (Kanáda-ban én 19 milliméter vastagságúval dolgoznék.) Ajánlatos lenne a betonhoz illesz-kedő felületét dörzspapírral alaposan megcsiszolni, majd szilikonos spray-vel lekezelni.

8. Itt küldöm Önök számára az egyes zsaludeszkák tervrajz szerinti méreteit, és azt is, melyiket hová kell beilleszteni a zsaluzat összerakása során. Azt javaslom, a zsaluzat első és hátsó lapjai kerüljenek először a helyükre, utána pedig az oldalsó szelvényekkel kerüljenek rögzítésre. Amikor a rögzítővasak felkerülnek a zsaluzatra, számolni kell azzal, hogy a betonkeverék jobban feszíti majd a zsalulapok alsó részét.

A furnér-zsaluzat összeállításához szükséges előkészítő terv.

9. Valamelyik asztalosműhellyel meg kell állapodni, hogy ott fűrészgépen a furnérlapokat rendszeren méretre levágják. Eszükbe ne jusson, hogy kézfűrésszel az erdőben meg lehet oldani.

10. A zsaluzat elkészítésekor a vízmérték használatával nem szabad takarékoskodni, többször kell ellenőrizni! Az öntés előtt azt javaslom, hogy a függőleges zsaludeszkákat ideiglenes feszítő farudak, oldalról pedig ferdén ráhelyezett támasztékok tartsák stabilan.

11. Szükség lesz majd stabil létrákra is, továbbá vastag deszkaanyagból készített járólapokra a beton kiöntéséhez és a tömörítő gép mozgatásához..."

Valentyin Csernih, aki végzettsége szerint építészmérnök, a mai oroszországi örvénylő valóságban családja megélhetését próbálja elérni, a közellátási és szállítmányozási szférában tevékenykedik, minden éttermi és más közétkeztetési intézmény által leadott rendelést teljesít. Havonta nem kevesebb, mint két alkalommal, Irkutszkban végzett munkáját megszakította, hogy a szabadnapjain családjával együtt Miszovajába eljárhasson. Ehhez az emlékműhöz, szaktudása és befektetett ereje révén, Valentyin „építőipari trösztünk” „főmérnöki” és „főmunkási” pozíciójából eredően egyaránt „hozzászilárdult”. Felesége, a csinos Szvetlána azon-
túl, hogy a „főmérnök helyettese”-ként mindig kéznél volt, hogy bármit elintézzon, még a sírkövek megtisztítása és lemosása, a létesítmények kivitelezése és festése, a virágkertészeti részlegek, valamint az elektronikus kapcsolattartás és sok egyéb reszort élén is derekasan helytállt. Tizenkét éves Vlagyiszlav fia türelmes, munkaszerető és fürge eszű segítőjének bizonyult. A legapróbb Csernihnek, a négyéves Vagyimnak, aki a munkásbrigáddal egész nap együtt volt, nem volt más választása, követte a többiek példáját, így aztán az építési munkálatok eseményeit megörökítő felvételeken látható, amint hol épp a talicskát pakolja lapátjával, hol a törmeléket söpri össze, vagy az összeállított betoncölöpöket festegeti.

*Kedves építőink, Valentyin Csernih
és édesanyja, Taiszja.*

A betonból megformált III betű három sztéléjébe egyenként az ősapák, Ábrahám, Izsák és Jákob neveit kell ivrit nyelven rávésetni. Silvein Miller, régi kollégám, zsinagógánk egyik kántora, aki számítógépes grafikával is foglalkozik, vállalta, hogy segítségemre lesz.

Az óhéber ábécé betűinek tükörsablonja, melyet Torontóból küldtem. Ennek alapján fogják a vasbetonból kiöntendő betűket kivágni furnérlapból.

Azon felül, hogy az óhéber ábécéhez a nekünk alkalmas betűtípust kikereste, tömegével vitte számítógépre a számomra szükséges szavaknak a tükörképét, melyet aztán én átküldtem Valentyinnak Miszovajába. Az ivrit betűk mellé kísérő „episztolát” is fabrikáltam.

„Kedves Valentyin! Itt küldöm nektek azokat a »szavakat«, amelyeket majd a betonba kiöntve meg kell jelelni, az elkészítésük folyamán alkal-

mazott technológia a továbbiakban fokozott körültekintést kíván. Az emlékmű tervráján már formájukat és elrendezésüket feltüntettem. Tükörképüket (!) pedig ehhez a levélhez csatoltan küldöm. A feladat nem egyszerű, ezért néhány jó tanáccsal látlak el:

1. Minden szót olyan méretarányban nyomtass ki, hogy az egyes betűk nagysága 5 centiméter legyen (nem számítva a »farkincákat«). Ekkor lehet majd az egyes betűket sablonként kivágni.

2. Falapból a kivágást asztalossal végeztessd. Ügyelj rá, hogy a kiválasztott deszkalapot az asztalos egyik oldalán fesse át, a betűsablont pedig a festetlen oldalhoz illessze. Festett oldalnak kell lennie minden kivágandó darab hátsó oldalának. A zsazsazat belső oldalára minden betűt a festett oldalával kifelé kell szöggel rárögzíteni.

3. A betonfelületen minden szó a sztélé felső szegélyéhez képest 10 cm távolságra kell, hogy kerüljön. Hasznos lenne, ha a vékony apró szögekkel a zsazsazathoz erősített betűket a beton öntése előtt sikerülne szilikonos spray-vel bevonni.

4. A zsazsazatra felhelyezett betűk sorrendjének meg kell egyeznie az általam küldött »tükörrel«.

5. A Dávid-csillag köré írt kör átmérője 20 cm kell, hogy legyen.”

„Taiszja Csernih, 2013. július 2.: ...Tegnap, ahogyan elterveztem, Kabanszka-ba utaztam. Az utazás csak csalódással járt. Először is, semmit nem találtam, másodsor pedig, csalódnom kellett azokban, akik segítséget ígértek. De hát, 55. évemet taposva, miért is nem tudok az embereken kiigazodni? Mindegyik mohón kap a pénzen, na persze, semmit sem csinál érte, sőt még képes és felháborodik! Szomorú... Újból odamegyek pár napon belül, hiszen nem mindennek sikerült utánajárnom. Kabanszka-ban 30 fokos a hőség, nálunk csak 15 fok. Az interneten böngészve, igencsak hasznos és érdekes információ nyomára bukkantam: 1. A csi-tai levéltárban maradtak fenn a Bajkálon túli terület zsinagógáinak és imaházainak könyvei, megkeresést küldtem nekik, minthogy Miszovaja a Bajkálon túli területhez tartozott. 2. Gutermanokról találtam információkat, csak azt nem tudom, az általunk keresett Gutermanokra vonatkoznak-e...

Költségünk gyakorlatilag nem volt. Csak hát... 800 rubelt fizettem azoknak az embereknek, akik a temetőbe néhányszor kijöttek velünk, hogy segítsenek a köveket megfordítani, stb. Az előleget (1000 rubel), amit a készítendő fényképek fejében a fotográfusnak adtam, visszakértem, mert semmit nem csinált.

Igyekszünk mindent megtenni, de nagyon lassan halad a dolog.”

Miután a 200 éve fennálló temető tényleges telekhatárát sikerült tisztázni, Csernihék hozzáláttak a területet körbevevő határvonal megtisztításához, hiszen a temetőt rég fák és cserjék sűrűje borította el. Kisegítőket fizettek, akikkel másfél méter szélességű irtást vágtak a telket határoló négy oldal mentén. Ezen a ponton ahhoz, hogy képesek legyenek megbirkózni a cserjések és fák eltávolításából adódó nehéz fizikai munkával, baltát, szalagfűrész, feszítővasat és csörlőt kellett bevetniük.

A temető területén ezzel egyidejűleg betonoszlopocskák kerültek felállításra, amellyel a területet körbekerítették.

A temetőt megkerülő folytatódó gyalogösvényhez irtást vágnak.

„Taiszja Csernih. 2013. július 12.: ...Az elmúlt napok során sikerült azonosítanom még néhány családnevet az Ulan-Ude-i és miszovajai levéltárakban fennmaradt feljegyzések alapján. A csitai és irkutszki levéltárhoz megkereséssel fordultam, megjelölve az állományban lévő adatanyagok nyilvántartási számát. Várjuk a választ. Mindenki keresi velem a kapcsolatot, mindenféle családi történetet

mesélnek, arra hivatkoznak, hogy azért nem maradt fenn semmi, mert szüleik titokták származásukat, érdeklődnek, minek ez nekem és mennyit kapok érte...

Bizonyos beszélgetések végére úgy érzem, hogy összetört és kiüresedett vagyok. Miszovaja kis város, a szóbeszéd mindenhova pillanatok alatt eljut, na persze még hozzá is költenek. Az emberi mohóság lesújtó. Sosem megyünk el odáig, hogy a zsidó temetőt felemlítsük, tartunk tőle ugyanis, valakinek majd eszébe jut kártékonykodni, így aztán mindig arra szorítkozom, hogy Miszovaja történetének pontos feltárása érdekében gyűjtöm az adatot.

A Jeger-család lányunokája, Galina Dancova egy olyan történetet mesélt, amit még apjától hallott. »Babuskin város egykori közigazgatási épületénél az alapozáshoz azokat a sírkölapokat használták fel, melyeket a zsidó temetőből szállítottak oda. Ennek számos városlakó szemtanúja volt. Apja titokban elhozta saját anyja sírjáról a sírkövet, átvitte a pravoszláv temetőbe és oda helyezte el.« Galina megígérte, megmutatja nekünk ezt a sírkövet, miután jelezte, az idők folyamán már a föld belepte. Viszont lehetséges, hogy a felirat megmaradt rajta. Pontosan utánajárok. Az egykori közigazgatási épület lebontásra került, az alapja azonban még megvan. Petyával odamentünk, a földfelszínen semmit se látni. Ahhoz, hogy valami előbukkanjon, el kell távolítani a rárakódott talajréteget. Lehet, hogy találunk feliratot.

Elmentem Petya orvosához, elmondta, hogy a diagnózis szerint semmi szörnyűségtől nincs okunk tartani (éljen!), az állapota azonban nem jó, kezelést írt fel, amire majd járnia kell. A kezét túlerőlteti napközben a munkahelyén, meg persze itthon, aztán nyöszörög egész éjjel a fájdalomtól. Elmenni azért nem akar a munkahelyéről (noha célozgatnak neki, borzasztó ugyanis itt a munkanélküliség, még a fiatalok se kapnak sehol munkát), mert a hitelek részleteit törleszteni a nyugdíjból nem tudnánk. Azoknak a fejét, akik ráálltak, hogy segítenek neki a kerítésoszlopokat megcsinálni, telebeszélték külföldi hatalmas finanszírozást emlegető városi pletykával. Ezért aztán nagy összeget követeltek, mi pedig megváltunk tőlük.

(Itt Taiszja egy olyan esetet igyekszik velem a lehető legfinomabban megosztani, mely a tudomására jutott, s melyről a későbbiekben számolok be részletesen – V. R.)

Valahogy az ügyben mindenfelől egyre több a bonyodalom, igyekszem azonban tartani magam. Bízom benne, hogy amit kigondoltunk, meg is valósítjuk! Másképpen hogy is lehetne? Persze időnként elfog a hányinger a mocskolódástól, az emberi kapzsiságtól és gátlástalanságtól, de felkel a nap, és újra harcba szálllok. Túljutunk ezen is!

Írjon, hogy érzi magát? Hogy van Manána? A telefonunk nem működik, arra fogják, hogy minden szerelő szabadságra ment...”

„Toronto, 2013. július 31. Naplómhoz új füzetet nyitok. Ideiglenes könyvjelzőnek azt a ropogós bankjegyet használom, egy kanadai húszdollárt, amit 2 napja Dása Rizvanova 14 éves Ulan-Ude-i kislánytól kaptam ajándékba. Szülei angolul tanulni

küldték Torontóba 2 hónapra. Vagy 10 napja ismerkedtünk össze, amikor Dása felkeresett bennünket, hogy Ulan-Udéből küldött ajándékokat adjon át többek között Vera Gorgyienkótól, az általunk Iya édesanyja emlékére létrehozott, és már tizenkét éve működő Rahel Guterman-Jaroszlavszkaja alapítvány ügyintézőjétől.

Dása édesanyja kérését is tolmácsolta: amennyiben lehetséges, mutassák meg lányának valamelyik torontói zsinagógát. Még aznap, ismeretségünk első napján, a vacsora végeztével Dását kocsival hazavittem a házinénihez, akinél a szállást bérli. Sikerült útközben Toronto három legnagyobb zsinagógáját megmutatnom neki. Egyébiránt, Dása igencsak meg volt lepve, hogy a késői órára való tekintet nélkül milyen udvariasan és készségesen engednek be, nyitják a kapukat és gyűjtják meg a Nagy termekben a csillárokat az örök ugyanúgy mindhárom zsinagógában... A meglepett Dásának elmagyaráztam, nem azért tették meg ezt a kedvességet, mert »Rott úr igen fontos ember«, hanem azért, mert tisztában vannak értékes munkájuk súlyával, és öröm volt nekik, hogy a burját-mongol földről érkező rokonszenves kislánynak (ezt nyomban értésükre adtam) megmutathatják szentélyük szépségeit.

Második látogatása során Dása megtanította Iyát, hogyan kell elektronikus könyveket az iPad-jára ingyen letölteni. Dásának meséltem miszovajai terveinkről, megmutattam a tervrajzokat. Mialatt pedig Iyával a konyhában valamivel foglalatostokdakt, Dása meghallotta, amint éppen különféle ismerőseimnek telefonálgatok a szomszéd szobában, hosszasan taglalva a helyzetet, arra kérve őket, hogy a projektünk alapján a Bajkál-tónál készülő Shalom Memoriálé érdekében legalább valami csekély pénzügyi támogatást nyújtsanak.

Dása Rizvanova, Ulan-Udéből érkezett vendégünk a torontói városképben gyönyörködik a 24. emelet tetejéről. A panoráma háttérében jól látható az Ontario-tó, amely ezen a ponton 40 km széles. Szemközt New York állam és Rochester városa, jobbra pedig Buffalo város fekszik.

Este Dását újra hazavittem. Mikor kiszállt, így szólt: »Vladimir bácsi, várjon egy percet, hozni akarok valamit...«, ezzel beszaladt... No, – gondoltam magamban, – »a gyerek valami szuvenírral akar meglepni.« Erre visszajön és átnyújt nekem 20 dollárt.

– Ez az én hozzájárulásom az Önök projektjéhez!

– Dásenka, nem fogadhatom el tőled!... Édesanyád a pénzt arra adta, hogy legyen itt miből élned!... Nem fogadhatom el!

– De én enélkül is megleszek! Fogadja el, kérem!... – és elszaladt, be a házba.

Micsoda nagylelkű gesztus! Egy burját-mongol földről jött kislány gesztusa!... 14 éves!... Akinek magától jutott eszébe, hogy adjon! Magamhoz hívtam, majd megkértem: »Ha már így áll a dolog, a bankjegyre írd rá a monogramodat!« Rá is írta...

A szüleitől ma jött egy e-mail: »Köszönjük! Köszönjük Dása helyett is... Nem tudnánk valahogy mi is besegíteni a terveibe? ...« Dása apja, Pavel Rizvanov hamarosan felhívott. A vasútfelügyeletnél mérnökként dolgozik. Dása anyja, Irina pedig egy bankban. Érezni, mindketten figyelmesen elolvasták könyveimet...»

A temető körbekerítésére szánt oszlopok öntését Csernihék hétvégi házuk magas kerítése mögött, a „fürkész tekintetektől távol” intézték... Pjotr és Valentyin három öntőformát készített fából. A deszkából ácsolt formába egyszerre 5 oszlopra való betonkeverék került, miután mindegyik rekeszbe beletették a vasból készült vázszerkezetet. A papírzsákos cementet a helyi háztartási üzletben vették, odavittek homokot, a vázszerkezethez szükséges vasat méretre vágták. Pár napra rá a kész kerítésoszlopokat a temető területére szállították bérelt teherautóval. Röviden így lehet összefoglalni azt a gyártási folyamatot, amelynek eredményeként a kerítésoszlopok a helyükre kerültek. Lelkes építőink azonban tapasztalhatták, hogy máris a láthatáron termett az első viharfelhő...

Pjotr Csernih mindennapi kötelességeit a vasútnál egy pillanatra sem hanyagolhatta el, ezért csak az esti órák és szabadnapok maradtak a Memoriálén folyó munkálatokra. A kerítésoszlopok elkészítéséhez két segítőt fogadtak, velük a folyamatot Pjotr végigcsinálta, és miután az első öt rekeszre valót kiöntötték, máris visszafutott a vasúti műhelyekbe, hogy végezze a munkáját. A második nap végeztével már 20 oszlop állt készen, ekkor azonban a két ember teketóriázás nélkül kijelentette:

– Ezért a pénzért tovább nem dolgozunk a zsidóknak! Csak ha a dupláját fizetted...

Szomorú ilyen esetről értesülni, különösen az az elkésztető nekem, hogy mindennek a mai Oroszországban, a mai Miszovajában kellett megtörténnie, amelyik nem egy évszázadon át volt híres arról, hogy a különféle nemzetségek képviselői közös együttélésük során türelmes, tiszteletteljes és harmonikus viszonyulást tanúsítottak egymás iránt. A közlekedési csomópontként

szolgált város lakossága többnyire mindig is a vasútnál állt alkalmazásban, mára azonban szinte az összes pályaszakasz magánkézbe került. Az újdonsült tulajdonosokat mindenekelőtt a nyereségvágy mozgatja, gyakori így a létszámléépítés; a kapcsolódó háttérüzemeket megszüntetik, megváltoztatják a helyi érdekű vasútvonalak menetirányát, melyek egyébként a világ bármely országában egytől egyig veszteségesnek számítanak, amiért is állami szubvencióban részesülnek. Ijesztő a munkanélküliség és az alkoholfogyasztás növekedése... és ilyen időben akadnak olyanok, akik ehhez hasonló kijelentéseket hangoztatnak.

Mikor Taiszja meghallotta – határozott asszony –, tüstént 2 napot kifizetett a „segítőknak”, majd szélnek eresztette őket. Kiderült azonban, hogy ez még nem is olyan félelmetes...

Úgy 3 napra rá telefonáltam Miszovájába, késő este volt. Kérdésemre, hogy mi újság, a felhevült Taiszja, akinek feltett szándéka volt, hogy az incidensről elöttem hallgasson, hirtelen elszólta magát:

Vladimir, kellemetlenségek támadtak... Erről nem akarok beszélni... Ne bánkódjon emiatt, a mi bűnünk, mi fizetjük meg a veszteség árát... Ezzel elhallgatott...

– Hol van Petya? – kérdeztem ijedten.

– Hát itt, mellettem... meg sem akar szólalni... csak fekszik az ágyban... le van törve...

Taiszjával és Pjotrral megpróbáltam teljesen őszintén megértetni, ha őket éri kellemetlenség, akkor valójában minket ér, én pedig nem a „kanadai szponzor” vagyok, hanem egy óriási jelentőségű ügyben velük egyenrangú barát és társ, hogy együtt mindig is könnyebb lesz, és kiállunk egymásért, jöj-jön bármi nehézség. Ekkor végre elmesélték a dolgot...

Pjotr a teherautót már megrendelte, s már a sofőrrel el is kezdték felrakni az előzőleg elkészült betonoszlopokból az első adagot, mikor is arra lettek figyelmesek, hogy a 20 közül 15 középen nyomban meg is roppant, s alig tartotta a belső vasváz... „Csak az üres cementes zsákokat hagyták itt... A cementet ellopták, elitták...” – mondta ki Pjotr a cáfolhatatlan következtetést.

„Az első segítőink”, mikor elővették őket, lehajtott fejjel csak ilyesmit motyogtak a történetekkel kapcsolatos kérdésre: „De hát az olyan cement, hogy...”

Hasonló eset ezek után természetesen nem történt. Az új segéderők közreműködésével kiöntött vasbetonoszlopok már saját súlyuknál fogva nem törtek ketté... Behelyezésüknél ásó és földmozgatás nélkül is lehetett boldogulni. Pjotr különleges kézifúrót alkotott meg, ennek segítségével a földbe mélyen benyúló gödröcskét lehetett kialakítani, ebbe eresztették bele az oszlop alsó részét. Összességében 144 betonoszlop került kiöntésre és a temető telekhátárán kihelyezésre, ezeket aztán a szorgos kezű Taiszja, Szvetlána és a két kisfiú rendesen le is festette.

A vasbeton kerítés oszlopainak elkészítése és kihelyezése.

„Taiszja Csernih, 2013. augusztus 9. ...A tervrajzot illetően: a megfelelő méretarányból indulunk ki, és újracsináljuk.... Hát már csak ilyen földmérők vagyunk, menetközben tanuljuk ki a mesterséget. A rajzon bejelöljük-e a megtalált síremlékeket (köveket illetve posztamenseket)?

Az alapot 20 fokkal elforgatva megástuk.

Nagyon örülök, hogy Kanadában vannak olyanok, akik hajlandóak a terv támogására. A miszovajaiakkal viszont nem dicsekedhetünk.

Az Önnel folytatott beszélgetés után megnyugodtam. Örülök, hogy mindenben olyan megértő, máskülönben a fáradtság meggyűlik az emberben, nem is annyira fizikai értelemben, hanem morálisan. Olykor előtör a kétségbeesés, minthogy – orosz módra, »a majd csak lesz valahogy«-ban reménykedve – az emberek gyakorta átvernek, az ígéreteket nem tartják be, és nem mindig jut el a tudatukig, hogy a dolog nem »Csernihék szeszélye és jövedelemforrása« (Miszovajában így beszéltek), hanem emlék, melyet megsemmisítettek, most pedig helyreállításra kerül és gyermekeinkre száll. Öleljük: a Csernih-család.”

„Toronto, 2013. augusztus 15. ...Tegnap Miszovajában a Shalom-emlékművet tartó talapzat öntése egészen éjjelig zajlott. Skype-on, helyi idő szerint majdnem éjjélkor, Taiszja képernyőjén megjelent a két piszkos, borotvátlan, fáradt férfi, Pjotr és Valentyin... A nyelvük alig akart engedelmeskedni. Kiderült, a betonkeverő kocsin nem tudott rükkvercben közvetlen odaállni, hogy a betont nyomban a gödörbe engedje. Egy apró földdomb került a kocsin útjába, az erre való feljutás erejét meghaladónak bizonyult. A kocsin ugyan 4-kor jött meg, megpróbálkozott azzal, hogy tartalmát hátrafelé ürítse ki, de sikertelenül. Valentyin és Pjotr, a másik 4 segítővel együtt fából sietősen összeütöttek 4 kezdetleges szállítóeszközt, és pihenőt sem tartva, kézi erővel hordták és öntötték a zsaluzattal kibélelt alapba a teljes mennyiségét tekintve 9 és fél tonna betont. Éjjélre a beton a helyére került, a felszínét átsimították. A cementet éjszakára nejlonnal takarták le...

Néhány nappal korábban Sándor tanácsát követve jártak el: megöntötték a kilenc földbenyúló cölöpöt, mely a rákerülő lapos betontalapzat stabilitását megnöveli. A betont a helyszínen kézzel keverték be.”

A betontalapzat előkészítése és kiöntése.

A *fölfedezés öröme* című könyvemben említés tettem David Turkról és apjáról, Filipről. Ők vásárolták meg annak idején „lesántult” cégünket, a Ferrum Metallt, melynek részvényesei között voltam.

Átkeresztelve a céget Gallery Specialty Hardware Ltd. névre, igen teljesítőképessé alakították és világszerte igencsak ismertté tették, az új tulajdonosok pedig figyelmes jó barátaim maradtak. Mindig készséggel segítenek, bármely műszaki ügyben hozzájuk fordulok. A róluk szóló fejezetben ez áll: „Míg a hegesztőüzemhez kísért, David büszkén újságolta: »Rott úr, épp tegnap jöttem meg Dubajból, ahol a világ legnagyobb felhőkarcolójának, a 828 méteres dubaji toronynak felavatásán

vettem részt. Ezernyi ajtaja mindegyikén a mi cégünk által gyártott záradak, »zongoraszanérok« valamint »védőlemezek«²⁷ kerültek felszerelésre.

„Még július elején láttam neki a 200×300 mm méretű, 10–12 mm vastag rozsdamentes acéltáblák legyártatásának kérdésével foglalkozni. Ezt kell majd Miszovajában az III-betű középső szteléjére felrögzíteni, ebbe kerül bevésésre a Memoriálé létrehozóinak neve. Naivul természetesen úgy képzeltem, egy ekkora súlyú lemezt Szibériában mindenképp el lehet készíttetni, ahol »akárcsak mindenütt másutt Oroszországban, a magánvállalkozás pompájában tündöklő virágoskert gyanánt indult rohamos fejlődésnek«, számukra a megrendelések oly éltetően hatnak, akár a levegő.

Valentyin Csernih viszont először is arról számolt be, hogy Irkutszkban felkeresett néhány céget, azonban »ilyen vastagságú rozsdamentes acéllemezt sehol nem tudnak beszerezni«. Azt az ajánlatot kaptuk, hogy sárgarézből készíttessük, a vésés pedig »nem lesz probléma«!

Rina Prohorova, közeli jóbarátunk, Iya volt évfolyamtársnője a Tomszki Műegyetem gépészeti karáról, aki végzés után az egyik krasznojarszki üzem technológiai irodáját vezette, s akit az újsütetű hagyománynak megfelelően »nyugdíjaskori« születésnapja utáni napon nyomban nyugdíjaztak, áldozott arra szabadidejéből, hogy »jó hírt közölhessen velem«. Négy napos keresgélést követően Rina egy olyan cégre bukkant szülővárosában, Krasznojarszkban, akik megteszik, hogy rozsdamentes acélból kivágják a számunkra szükséges nagyságú darabot, arról azonban, hogy valakinek eszébe is jusson »rozsdamentesbe« vésetni, a cég nemhogy »hallott volna«, de »hallani sem akart«. Először amellet voltam, beleegyezem, hogy Rina majd elküldi Irkutszkba a táblácskát a gravírozóhoz, Valentyin onnan meg... Amikor viszont olyan egész sor kikötéssel kezdtek elárasztani, mint például: »csak két betűtípus áll rendelkezésünkre«, »milyen minimális vésetmélységet hajlandó elfogadni«, – kétség lett rajtam úrrá. Még csak azt sem kérdeztem, mennyibe kerülne, rég eldöntöttem, a táblát Torontóban készíttettem el.

Ezért aztán a megfelelő anyag keresése közben David Turk cégénél jelentem meg ismét. Korábban többször figyelemreméltó összegek adományozásával segítette Alapítványunkat. Ezúttal beszámoltam neki a burjátiai hírekről, s a Miszovajában folyó munkálatokról. David el volt ragadtatva tevékenységünkötől. Aktatáskájából nyomban elővette csekk-könyvét, és a Torath Emeth Charity Fund²⁸ nevére 1000 dolláros csekket állított ki. Átöleltem és meleg szavakkal köszöntem meg a bőkezű ajándékot.

²⁷ Az ajtó alsó felületére illesztett acél- vagy rézlemezéből készült védőlap. (A ford.)

²⁸ Zsinagógánk jótékonyági egyesülete, a Torath Emeth Jewish Centre. Célja, hogy a rögzített szabályoknak megfelelően a mi általunk vezetett Rahel Guterman-Jaroszlavszkajáról elnevezett jótékonyági alap számára is anyagi forrásokat gyűjtsünk Burját-Mongólia nincstelen zsidóinak egészségügyi ellátására.

Aztán kértem, hogy a rozsdamentes acél katalógus alapján vágassa le a megfelelő méretet, amiért fizetek. Elülső részét fel kell polírozni, le kell viszont mind a négy oldalán előzetesen köszörülni ferdén 5 millimétert. Kértem, hogy a rendelésem ár kalkulációjánál számítsa be, hogy miután a vésnök végzett, a cégüknek még négy szerelőcsavart kell elhelyeznie a tábla hátsó oldalára. David Turk méltóságteljesen így szólt: *»Rott úr! Az anyag- és megmunkálási díjat, valamint a gravíroztatás költségét a Gallery SH Ltd. magára vállalja. Ez cégünk ajándéka!«* Nehéz volt szavakat találnom a gentleman nemes gesztusára...

A Memoriálé létrehozóinak nevét megörökítő tábla. 12 milliméter vastagságú rozsdamentes acél, 7,5 kg-ot nyom.

Négy nappal később a cégnél gondosan becsomagolva át is nyújtották a nagy súlyú, kész táblát. Csak otthon, Iyával bontottuk ki. Kivitte a konyhába lemérni: hét és fél kilót nyomott! *»Köszönöm, David!«*

Ekkor aztán jött az aggodalom, vajon *»új szerzeményünket«* hogyan juttatjuk el Miszovajába?! Postán? Na és ha mondjuk, elkallódik...?»

Naplómban találni bejegyzést hasonló témában:

»... Taiszjának Torontóból feladtuk a kiscsomagot a gyógyszerrel. A posta augusztus 12-én vette fel, biztosítottak afelől, hogy 10 nap alatt odaér...«

A nyomon követés feladatával megbízott osztály augusztus 28-án ezt közölte: »A küldemény 5 napja Moszkvában vesztegel...« Taiszja addigra már minden nap érdeklődött az illetékes postahivatalban... Mindig ugyanazt a választ kapta: »Még nem, nem ért ide.« Szeptember 13-án pedig a kézbesítést felügyelő osztály Torontóban tudatja velünk: »Szeptember másodika óta a küldemény a postán átvethető... Senki sem jelentkezett érte... Babuskin város 671230 számú postahivatali főnökség«.

Jöllehet a Kolnidra (a Yom-kippur kezdő imájára) kellett Iyával sietnünk, mégis úgy döntöttünk, felébresztjük Taiszját (neki reggel 7 óra volt). Elmondtuk neki a dolgot.

– Tüstént szaladok a postára, de kétlem, hogy igaz... – bizonygatta Taiszja, majd szaladt a postára...

– Nálunk aztán nincs! – zárták le a postán.

– Maguknál van, Kanadából most jelezték...

– Nálunk nincs!

– Keressék meg azonnal, vagy pedig innen hívjuk fel Kanadát telefonon! Külföldi küldemény. A kiértécsítési díj előre fizetve. Ebből botrány lesz...

A postán dolgozó hölgyek kelleetlenül a raktár felé vették útjukat, amely tömve volt csomaggal... Turkáltak egy jó darabig... A levélként feladott kiscsomagot vagy tíz percre rá meg is találták...

– Miért nem küldtek értesítést? Már itt áll 10 napja...

– Nem volt rá érkezésünk. A választások kötötték le minden percünket!

(Azokról a választásokról van szó, amikor Oroszországban az összes állami szerv és intézmény ezt az egyértelmű utasítást kapta: »biztosítani Putyinnak a többséget!«)

Íme, egy újabb eset. Pedig csak egy kiscsomagról volt szó... Mi lesz a mi 7 és fél kilós »bombánkkal«? Vajon hányszor bontják fel majd?... Még a végén valaki fogja magát, elküldi a MÉH-be. Hiszen »rozsdamentes«! Hát igen. Gond ez is!

Aztán egyszer csak rájöttem: »Hát persze! Dása! Hiszen még itt van Torontóban! Megkérjük. Talán rááll, hogy elvigye?« A kislány zokszó nélkül belement. 100 dollárt adtam neki: »Arra az esetre, ha a túlsúly miatt valakinek eszébe jutna fizettetni...«

Naplóbejegyzés: »Ulan-Udéban Dása Rizvanova augusztus 29-én nehéz háztizságot cipelve, anyja kíséretében elvitte Vera Gorgyienkónak a táblát. Vera Gorgyienko átadja majd fiának, Antonnak, hogy Csernihékhez beadja. »Hosszútáv« sofőr, megejti a dolgot, ha épp arra jár. A fel nem használt 100 dollárt anya és lánya ugyanakkor adta át Verának.»

„Toronto, 2013. augusztus 31. A mai felejthetetlen nap csupa izgalomban telt. Miszovajában betonból kiöntötték az III-betűt! Valentyin tegnap mondta meg, hogy már előkészített mindent...

A „Szállítványozási osztály” Toronto–Ulan-Ude–Miszovaja irányba.

Taiszja harmadik napja súlyos beteg, a vérnyomása 190/110... Reggeltől 4 mobiltelefonjukból egyiken sem lehet elérni őket: »A hívott szám jelenleg nem elérhető...« (A vezetékes telefon Miszovajában 3 hónapja már, hogy nem üzemel... »Az oszlopokról lelopták a vezetéket... a vörösrezt eladták a kínaiak a hulladékhasznosítónak...«))

Reggel valahogy elértük Taiszját, ez volt az első hívás. Csak három szomorú mondatra futotta az erejéből: »Betegen fekszem... Nem bírtam kimenni a temetőbe. Ma öntik ki... Holnap orvoshoz visznek Irkutszkba...« A vonal itt megszakadt. A Skype sem működött.

Úgy tűnik, éjjelente a Bajkálon túl a mobilszolgáltatás jobb, végül sikerült a temetőbe telefonálnunk. Valentyin vette fel:

– Kiöntöttük!! Szedelődzködünk hazafelé. Három emberrel dolgoztunk. Az első probléma ott jelentkezett, mikor láttuk, a kapkodásban elfelejtettük megfelelő jelölésekkel ellátni a kész deszkalapokat, miután az asztalostól elhoztuk. Így a zsálatat összerakása időigényes és idegörlő volt. Meg az óhéber ábécé egyik betűjét úgy vágta ki, hogy nem vette észre, a betűsablon a fordított oldalán van... Kész szerencse, hogy időben rájöttünk, így aztán sikerült másikat csinálni helyette. A bemélyedést a gránitlapok alá nem csinálták meg... A betont 16 órakor hozták... Harminc fokos hőség volt és forró szél fújt. Üzemelt mind a két tömörítő

gép. Az állványzaton ott állt mellettük Szvetlána, a 12 éves Vladik, a négyéves Vagyim és mindkét család kutyája is... A zsalut hat napig rajtahagyjuk... Egyelőre gallyat dobálunk rá (amit az irtáskor vágunk), hogy idegenek ne hogy kíváncsiskodjanak.

Én gratuláltam és megköszöntem. Félóra múlva sikerült elérni telefonon Taiszját:

- Taszenyka kedves! Gratulálok! Győztünk! Megcsináltuk!
- Igen, Vladimir. Egy órákor jöttek meg... Elcsigázottan... A fáradságtól a kutyák dőltek ki elsőnek...
- Mindnyájuknak jó éjszakát! Adja át a srácoknak, hogy gratulálok! Klassz!”

„Taiszja Csernih, 2013. szeptember 14. ...Vladimir Zsarov épp most utazott haza, átadta a két dvd-t és a tudósítása szövegét. Holnap elpostázom. Látszik, nem átlagember, intelligens, művelt, megfontolt és vonzza a történelem. Könnyed társalgó. A kiküldetésből visszajövet, hétfőn, tehát 16-án benéz hozzánk. Eltervezte, találkozik Larjuskinn polgármesterrel projektünk kérdéseinek ügyében...”

„Taiszja Csernih, 2013. szeptember 14. ...Még nem mentem el, hogy felvegyem a pénzt, pénteken nem fértem be az iránytaxiba (tömve volt), ma meg tegnap sok sürgős munka akadt.

Az időjárástól megjön az ember kedve. Nagyon meleg nincs, de legalább nincs eső, se szél.”

„Taiszja Csernih, 2013. szeptember 18. ...Most értem haza Kabanszkból. A pénzt felvettem, 130425.13 rubelt (vagyis 4000 amerikai dollárt – V. R.). Tudok róla, hogy hívott, mondta Valentyin. Az emlékművel kapcsolatos dolgokról is beszámolt Önnek. Eszerint minden marad változtatás nélkül, a gyerekeket hétvégére várjuk. Öleljük, Taiszja.”

„Valentyin és Szvetlána Csernih, Miszovaja, 2013. szeptember 21.

Kedves Vladimir Francevics és Iya Boriszovna! Kérem, ne haragudjanak, hogy nem tudunk kérésüknek eleget tenni, nem tudtuk a betű kiöntésének minden

pillanatát fényképes beszámolóval rögzíteni, de javarészt tőlünk független dolgozon múltott (egyetlen szabad kéz nem volt, nem volt kéznél a fényképezőgép vagy a videokamera, néha egyszerűen idő nem jutott rá, az emberek meg nem akarták, hogy ne szalonképes öltözékben fényképezzék őket, és így tovább). Itt küldünk néhány videót és fényképet, amik az elmúlt két napban készültek (van közte kép, ahol középen fekete folt látható, ez attól van, hogy a gép lencséje megsérült). Minden munkát igyekeztünk szívvel-lélekkel elvégezni. Lehet, hogy Ön szerint, akad némi hiányosság. De, Isten látja, mindent a lehető legjobban akartunk megvalósítani, hogy sikerült-e, Ön majd megítéli. Az III-betű a fényképeken azért nem látszik egyszínűnek, mert csak ma fejeződött be az aprólékos munka a jelentéktlenebb szépséghibák helyrehozására, így még nedves. Mikor kiszárad, egyforma színe lesz az egésznek, s úgy véljük, rendben lesz.

Ne haragudjon, hogy a fogyatékoságok kijavításának úgy láttunk neki, hogy Önnel nem egyeztettünk, de Miszovajában az időjósok szerint a közeli napokban havas eső várható, s már esett is (az utolsó fényképeken és videofelvételeken jól látni). Kénytelenek voltunk emiatt egy nappal korábban, csütörtökön idejönni Miszovajába.

Folytatjuk a kerítésoszlopok felállítását, az irtásról eltakarítottuk a hulladékot, amit mi csináltunk, meg ami eleve ott volt. A hulladékot egybegyűjtés után folyamatosan elszállítjuk.

Itt küldünk 3 sírkő hátoldaláról készített felvételeket (sikerült nagy nehezen megfordítani őket), Önnek talán sikerül valamilyen további információt leolvasni.

Jura sírjára hoztunk földet, ahogyan a fényképen látható. A sírkövet azonban még nem helyeztük el. Ha az időjárás túl nem jár az eszünkön, megcsináljuk azt is.

A Kaszimovék házáról és a szomszédos házról csinált kép, meg lehet, hogy nem túl jól sikerült, de ennél többre a mi »technikánk« nem alkalmas.

Tudjuk, időnként nem lehetett könnyű velünk dolgoznia, de igyekeztünk mindent kívánsága és tanácsai szerint megcsinálni. Köszönjük megértését és türelmét.

Nagy tisztelettel, Valentyin és Szvetlána Csernih.

P. S. Amikor a fizetséget küldte (igen köszönjük), megfélekedezett kivonni belőle az előzetes költségeit, amit megküldött nekünk.”

Az III-betű betonöntvénye elérte végleges formáját!

Örömteli izgalommal szemléltük Iyával a kész alakzatról a zsaluzat elbontása után készült első felvételeket. Győzelem! A nagyszerű Csernihék! Egy teljes ív papírra kinyomtattam a képeket, bárhová megyek, mindig velem vannak, szponzorainknak megmutogattam. Látták, a támogatást igazi ügyre adják.

A kapott képek közül erre külön felfigyeltem:

Miféle vakolómunka? Mi célból? Jó minőségű deszkalap megléte esetén ugyanis, ha azt szilikonnal befűjják, egyenletesre és simára kellett volna sikerednie a kiöntött betonfelületnek. Legközelebbi Csernihékkal folytatott beszélgetésünkör rá is kérdeztem. Nem túl lelkesen és alig kivehetően próbálták magyarázni, hogy *„Egyes helyeken nem úgy jött ki... Muszáj volt korrigálni.”* Nagyon rendesek. Nem akarták, hogy bármi apróságon keseregjek. Ezt megérezve, nem kérdeztem tovább.

Itt mi történt?

Az igazi válasza tulajdonképpen csak úgy hat hónappal később derült fény. Iyát és engem is mélyen lesújtott. Hihetetlen, mit kellett a mi kedves építőmestereinknek megélniük! No, mármost, a következő történt. Mire a bonyolult fazsaluzat összeszerelésével végeztek, beesteledett. A betonkeverő kocsit mellettük állt és várt. A generátort rákapcsolták, hogy világítani lehessen, majd elkezdték önteni a betont. Azért, hogy minél jobb minőségű betont nyerjenek, a keveréket alaposan tömörítették a villamos tömörítő gép segítségével. Éjfél is elmúlt, mire végeztek. A generátort és a lapátokat a félreeső bokrokban elrejtették. Fáradtan, de elégedetten nyugovóra tértek.

Kora reggel a helyszínre visszatérve mekkora keserűség foghatta el alkotóinkat, mikor látták, hogy éjjel járt valaki az emlékműnél, és éles tárggyal, akár az is lehet, hogy feszítővassal mindegyik sztéle zsaluzatának alsó részébe lyukat vert. Ennek következtében a még friss beton egy része kifolyt a talajra, a maradék pedig kötni kezdett. Sürgősen a városba kellett menniük kocsival, cementet venni, megkeverni a betont, és a rongálások helyén elkezdni a javítást.

Csak a tegnapi nap, 2015. január 8-án tudta végre Pjotr és Valentyin nyugodtan elmagyarázni nekünk, miért is volt szükség az egész alakzat bevakolására és befestésére. Ezért az, ami a következő oldali fényképen látható, amit Sztetlana Csernih küldött nekem, ma egészen másképp néz ki.

Nem volt út, a terepen való erőltetett menet miatt Valentyin kocsijának, egy Nissan Cefirónak váltóművében megrepedt az alumíniumburkolat. A hegesztőhöz Pjotr kocsijával, egy Daewo Esperóval, kötéllel vontatták be. Behegesztették,

A hiba kijavítása...

azonban valahonnét folyt az olaj... Ahhoz, hogy alulról meg lehessen a kocsit nézni, s a szükséges javítást elvégezni, szervízakna híján, a telken ezermester barátaink deszkából szerelőhidat ütöttek össze. Nagyjavításokat mindkét személygépkocsin, Pjotrén és Valentyinén is többször kellett végezni.

Az egész építkezést leginkább az út hiánya hátráltatta. Örökös szörnyű küzdelem a sárral-agyaggal, naponta többször végigmenni rajta, noha ezen a terepen még a betonszállító kocsik sem boldogultak, sőt a kavicsszállító teherautók sem. Erről készült fényképeink véleményem szerint az olvasó látókörének szélesedését szolgálhatják:

Járhatatlan sárban ...

Kétség sem fért hozzá, hogy a régi zsidó temetőt tökéletesen kifosztották. Több száz síremlékből csak 14 sírkő maradt meg, szemmel láthatóan a nagyobb súlyúak és kevésbé tetszetősek, de még az utóbbiakat is ledöntötték, elülső részükkel a föld felé. Néhány sírt sírrablók dúltak fel, az általuk egykor kiásott gödrökben látni lehet a besüllyedt sírkövek széleit.

Valentyin és Pjotr Csernihnek csörlőkre volt szükségük, hogy az összes sírkövet kiemeljék, és függőleges helyzetbe állítsák. Szvetlána lemosta a ráakódott földréteget, majd lefényképezte. A temetőben nyugvók nevét így sikerült kiderítenünk. Az ivrit nyelvű feliratokról készült fotókat Torontóba küldték nekünk, ahol Gary Kipper a haloványan fennmaradt jeleket megkísérelte kisilabizálni. Ez a ropant műveltségű ember, aki végzettségét tekintve közgazdász, mindig kerített arra időt, hogy minden sírfeliratot a lehető legpontosabban rekonstruáljon.

*Az ó-hébe-
rül (ivritül)
fennmaradt
sírfeliratok-
ról fénykép-
felvételek
készültek,
ezek alapján
Garry Kip-
per szakértő
igyekezett őket
megfejtetni
és oroszra
fordítani.*

Nekiláttunk a Memoriálé felavatásával kapcsolatos rendezvények végiggondolásának is. A lezajlóban levő munkálatok ütemére tekintettel úgy határoztunk, a megnyitót nyár elejére lehet időzíteni, a többé-kevésbé meleg idő beálltára. Felhívtam telefonon Lévi Kaminyeckij főrabbit, akinek meghívására néhány évvel korábban Tomszkba repültem. Ismételten újjáépített gyönyörű zsinagógájuk adott otthont *A felfedezés öröme* című könyvem bemutatójának. Ebben az időben alakult ki köztünk a baráti viszony. A zsinagógában folyó ünnepi szertartásokról és eseményekről folyamatosan beszámolókat küldenek nekünk Torontóba. Ez alkalommal azzal a kérdéssel fordultam hozzá, tudna-e időt szakítani a bajkái utazásra, hogy a régi zsidó temető helyén épülő Memoriálé az ő főpapi irányítása alatt kerülhesen felavatásra. Örömmel töltött el, hogy beleegyezésén túl, Lévi Kaminyeckij a pontos dátumot, 2014. június 17-ét is megjelölte.

*Tomszk főrabbija, Lévi Kaminyeckij
és a tomszki zsinagóga.*

A szertartás keretében zajló felavatásra a meghívókat Taiszja küldte szét. Az elsők közt Aaron Wagner, Irkutszk főrabbija válaszolt igennel. Sorban utána érkeztek magyarországi barátainktól az örömteli válaszok, őket az olvasó már előző könyvemből jól ismeri. Írt Orosz Éva, a Budapest Bank egyik fiókjának vezetője, aki nemrég ment nyugdíjba, Kercsi Ilona is, Budapest egyik élvonalbeli televíziós csatornájának gazdasági vezetője. A meghívást a bajkái útra nagy örömmel fogadta és utazási szándékát jelezte Mezey

Katalin, magyar költő, a Széphalom Könyvműhely vezetője, aki könyveimet megjelentette.

Feltétlen jelenlétéről biztosított Oleg Barbasz Izraelből, dédapja nevét ugyanis örömteli meglepődéssel fedezte fel az általunk közzétett névjegyzékben. Mindenkit meghatott Oleg megnyitóra szánt ajándéka, a Memoriálé számára magával hozott ezüstözött „cedáká-persely”, amelyet az adományok gyűjtésére használnak.

Shlomo-Haim nagypapa egyik leszármazottja, az ükunoka, akit Sholomit Gutermannak (Tumaszcjancnak) hívnak, és a közgazdaság tudományok moszkvai, fővárosi körökben ismert, prominens doktora, azon felül, hogy jelezte, részt kíván venni a Burját-Mongóliában tartandó eseményen, emlékművünk propagálása és némi anyagi támogatás elérése érdekében komoly tevékenységet fejtett ki Moszkvában... Energikus fellépéséért és részben elért sikeréért hálával tartozunk neki.

Nem feledkezhetünk meg a Tomszki Műegyetemről ismert, régi, hűséges barátainkról sem: a meghívók eljutottak hozzájuk. De sajnos, mi már a „piac utáni pakolás” idejét éljük, soraink rohamosan fogyatkoznak... Ulan-Udéban Vera Gorgyienko és Luiza Malceva vállalta magára az érkezők számontartását, gondoskodtak, egyebek mellett, arról, hogy várja őket valaki, engedélyt kaphassanak a Kjahta határövezetébe történő beutazáshoz, legyen szállásuk.

Egyetemista éveink során megismert barátaink örömmel tudatták részvételi szándékukat, ahogy azonban az avatás dátuma közelgett, sokan hallgatásba burkolóztak... Ettől fogva szomorú hírek érkeztek... Így aztán Vera türelmetlen és makacs kérdésére, hogy „*Nos, ezek közül kik jönnek el?*” már szomorúan válaszoltam: „*Mindenki eljön, aki nem hal meg addig!*” Végül egyedül Jurij Dolgih nyugalmazott rádiómérnök jelent meg, Omszkból vonattal tette meg az utat. A Burját-Mongóliában eltöltött 12 napunkat lelki melegséggel és dalaival tette meghitté.

Az építkezéssel egy időben megkezdődött az a sok fáradozással járó munka, hogy a temetőben elhantolt személyek nevét felderítsük. Sajnos, miközben világszerte a levéltári intézmények hivatásuk magaslatán állva látják el humanitárius rendeltetésükből fakadó feladataikat, hogy „Gondosan rendben tartva őrizték a múlt dokumentumait, és minden módon, kutatásaikban tájékozódásukat megkönnyítve segítsék az érdeklődők hozzáférését”, addig a mai putyini Oroszország archívumai a sztálini idők mély álomba zuhant valóságához tértek vissza, és újból vasreteszek mögé rejtőztek: „Minden titkosított! Elzárni és közelébe nem engedni senkit!” Illendő itt és emiatt kellő tisztelettel megemlékeznem a Taiszja Csernih által végzett gigászi munkáról és energia-kifejtésről. Javarészt ő kutatta fel sikeresen a levéltárakból az elhantoltak általunk összeállított listáján szereplő neveket. A sírkövekről mintegy 10 nevet sikerült azonosítani.

Michael Mann kollégám, a torontói Mann Group Design cég elnöke orosz és angol nyelvű felhívást tartalmazó színes hirdetményt készített számunkra, amit aztán több országban ismerőseim körében terjesztani kezdtem, a bajkái temetőben nyugvók neveinek felkutatásához kérve segítséget. Ilona lányunk is buzgón terjesztette a felhívást saját barátai és ismerősei közt.

A flyer-ek, a Miszovajában folyó építkezésekről szóló hirdetések, melyeket Kanadában, Amerikában, Oroszországban, Izraelben és Angliában megjelenő újságokban helyeztünk el.

[illegible]

Október 5-én, szombaton reggel a zsinagógában gratulációk özöne fogadott, ami zavarba ejtett. Idejekorán, még azelőtt, hogy otthonról elindultak volna, mindenki látta a legnagyobb kanadai újság, a *National Post* által lehozott egyoldalas cikk mellett az Iyáról és rólam készült színes fotót, a cikk pedig rólam, családunkról és a Bajkál-menti építkezésről szólt. Ilyen fokú hatékonyságra nem számítottam Joe O'Connor tudósító és Peter Thomson fotós részéről. Hiszen csupán csütörtökön bukkantak fel, az egész délelőttöt nálunk töltötték,

múltunkról-jelenünkről kérdeztek... Újságjuk honlapján egész sor, a Miszovajában zajló eseményről készült színes fotót tettek közzé az olvasók számára.

Az első visszajelzés, amely a *National Post*-ban közölt cikkekre érkezett Paulina Zelitskytől, ettől a csodálatra méltó asszonytól, mélyen felkavart bennünket.

„Kedves Vladimir! 2013. október 5.

Nem mindennapi élményt jelentett számomra, hogy váratlanul megismerkedhettem kétkötetes, A sors ellenében című művével. Rendkívüli érzés fogott el, hogy több évtized elteltével, amit hazámtól elszakadva, itt éltem le, hirtelen régi barátokra akadok.

A Szovjetunióból 1971 májusában disszidáltam Új-Foundlandon, Ganderben. A ganderi bevándorlási hatóság szerint ez volt az egyetlen eset, amikor a jövevényt két igen kicsiny gyermekkel együtt, saját akaratából észvesztve menekült le a repülőgépről. Ennek, az életemet kockáztató tettek az volt az oka, hogy választásra kényszerítettek: vagy szovjet kém, a KGB informátora leszek, vagy pedig gyermekemmel együtt a szabadságot választva megszököm.

A *National Post*-ban megjelent cikkből értesültem az Önök létezéséről. Felöltött bennem, hogy talán elnyeri a tetszésüket az a könyv, amelyet férjemmel, Paul Weinzwiggel együtt az Amazonnál adtunk ki. Ebben elbeszéltük, hogyan nevelte apám, Wolf Zelitsky azt a zsidó kislányt, aki felnőtt nőként képes volt a totalitárius állam önkényével szembeszegülni.

Torontó közelében lakunk mi is, és A tenger csak térdig ér²⁹ című könyvünk mindkét kötetét el kívánjuk küldeni Önöknek. Ebben, sok egyéb dologgal együtt megtalálják a történetek leírását, amit a sors akaratából meg kellett élnünk. Kérem, jelezzék, hogy elküldhetem-e Kindle³⁰ formátumban, elektronikus változatban, ami a legjobb felhasználói alkalmazásra, vagy szívesebben olvasnák a nyomtatott példányt. Ez utóbbi esetben kérem, közöljék, milyen címre küldhetem.

A legjobbakat kívánva:

Paulina Zelitsky (elektronikus postacím, telefonszám)”

Ahogy várható volt, hamarosan vendégül láthattuk Paulinát és Pault otthonunkban, könyvüket olvasni kezdtük, és részleteiben is hallhattuk ennek az elegáns és rendkívül okos asszonynak a történetét, aki szinte hihetetlen dolgot vitt végbe. Könyvüket akár egy pillanatra is letenni éppoly képtelenség, mint ahogy az ember lélegzete elakad, miközben maga elé képzei azt a jelenetet, amikor ötéves kislfia, Edik a repülőtér kifutópályáján egyszer csak hanyatt-homlok futásnak ered. „Edik! Állj meg! Állj már meg, Edik!” – kiabálja kétségbeesetten nyomában futó édesanyja, karján ülő, mindössze hároméves kisebbik fiát, Ernesztikót erősen a melléhez szorítva... Edik azonban a világ minden kincséért sem állna meg, hiszen nemegyszer próbálták már el együtt, hogy az

²⁹ A könyv eredeti angol címe: *The Sea in Only Knee Deep* (2013). (A ford.)

³⁰ Egy e-könyv-olvasó termékcsalád, melyet az Amazon fejlesztett ki. (A ford.)

adott szituációban anyja szó nélkül megmutatja neki, merre fusson, miközben ő az anya kiáltásait hallja: „Állj meg!” A menetrend szerinti járatot kísérő KGB-ügynököknek olyan pillanatokban volt részük, amilyenben azelőtt sohasem... A meghökkent kanadaiaknak persze szintén földbe gyökerezett a lábuk, látván, hogy mi történik.

A Szovjetunió elől menekülő nő foglalkozása szerint „hajószerelvények gyártására kiképzett mérnök” volt. Különös idők jártak: a kubai válság alaposan megtépázta a Szovjetunió tekintélyét, s miután kivonta ballisztikus rakétáit a „Szabadság szigetéről”, „az Egész Világ békeharcosa” minőségében nyomban egy szupertitkos terv megvalósításába fogott. Ennek az volt a célja, hogy Kubában egy gránitba vájt, teljes egészében a víz alá telepített kikötőt hozzanak létre, amely képes fogadni és állomásoztatni a teljes arzenált lefedő, összes rakéta hordozására alkalmas szovjet tengeralattjárókat.

A következő héten, számunkra éppily váratlan módon, még két Torontóban angol nyelven megjelenő újság, a *Jewish Tribune* és a *Canadian Jewish News* közölte le felhívásunkat, valamint a szibériai projektről is tudósítottak.

Természetesen nem számítottam arra, hogy egy angol nyelvű újság cikke nyomán majd elhantoltak nevei kerülnek elő, ezért meglepetést és örömet okoztak a *National Post* megjelenését követő események. A laphoz eljutott néhány olvasó levele, akik kérték, adják meg nekik a címet, ahová miszovajai projektünk támogatására szánt adományait meg kívánják küldeni. Egy torontói illetőségű férfi, bizonyos Joseph Abramski pedig az újság címére feladott leveléhez 25 dollárról szóló csekket mellékel.

Még valakiről említést kell tennem azok közül, akik az újságnak írtak. Bennett Little-ről, egy montreali cég elnökéről van szó. Elmesélte nekem, hogy felesége szülei 1860-ban érkeztek Oroszországból Montrealba, apja pedig, aki a szibériai pogromok elől menekült, ottani vállalkozásával 1905-ben felhagyott, és Harbinon, Kínán át a New York-i Ellis Island érintésével 1906 végén jutott el családostul Kanadába. Bennett jól beszéli a két meghatározó kínai dialektust,

A gyerekek megnőttek, befejezték tanulmányaikat, önállósodtak. Paul Weinzwieg és Paulina Zelitsky pedig jelenleg egy Torontóhoz közeli farmon él, könyveket írnak, és egyebek mellett, befogadnak és ellátnak gazdátlan, beteg és öreg kutyákat. Toronto, 2015

a mandarin és kanton nyelvet. A nekem szóló, 180 dolláros csekk mellé csatolva megküldte annak a levélnek a másolatát, amelyet baráti köre egy részének küldött. Íme, a levél fordítása:

„2013. október 16.

A National Postban közölt cikk olvastán szereztem tudomást erről az úriemberről és feleségéről, és úgy döntöttem, kapcsolatba lépek velük. Nem volt egyszerű, de a végén nyomára akadtam az újságírónak, aki volt olyan kedves és megígérte, hogy levelemet továbbítja számukra, betartva titoktartási kötelezettségét, megadva a lehetőséget, döntsenek ők, felveszik-e velem a kapcsolatot? Végre ők kerestek meg a mai napon, kellemes beszélgetést folytattunk, ami azzal végződött, hogy a férj megígérte, küld nekem egy e-mailt, és állta is szavát (lásd a mellékletet).

Önök mindnyájan tisztában vannak azzal, hogy általában jótékonyági ügyekben nem járok közben, s ilyenre nem biztatok mást sem. Helyette, kerülve a felesleges szócséplést, adni szoktam, lehetőleg név nélkül. Bevándorlóként mi többségben ilyen helyekről érkeztünk ide, így ez a hely hadd váljon világítótoronnyá a már messze tovatűnt helyekről érkezettek számára.

Figyelemüket megköszönöm. Örölnék, ha a levelet másoknak is továbbítanák. Bennett”

A kíváncsibb természetű olvasók kedvéért azt is közlöm, hogy a 10 címzettből, akikhez Bennett levele eljutott, csak egy bizonyos Gregory Bordan jelzett vissza. Tőle 75 dollárra szóló csekk érkezett. Mi természetesen hálásak vagyunk, bárki is segítsen, egyebek mellett azoknak is, akik kifejezetten csak segíteni szeretnének. A források felkutatása igen nehéz, sok erőt kell rá áldozni, türelmet kíván, idegeskedéssel jár, míg bármi eredményt el lehet érni.

„Taiszja Csernih. 2013. október 22. ...Ne haragudjon, hogy késve küldöm a pénzügyi elszámolást. A komputer beszédett valami vírust, egész eddig szakemberre vártunk... Ezért az elmaradás.

Ma végre reggel sikerült bejutnom a polgármesterhez, nemrég jöttünk meg a temetőből, ahová együtt mentünk ki kocsival. Most el tudom mondani az egészet skype-on, vagy inkább írom le?”

(A skype-on folytatott beszélgetés után.) „Taiszja: Megérkezem. Erre Larjuskín hangoskodva követelőzni kezdett: »Az én ötletem volt, hogy rendbe hozzuk a temetőt! Már három éve is mondtam!« Taiszja határozottan lecsendesítette... (Hiszen osztálytársak voltak még annak idején.) Mikor meglátta, mekkora a szórólápunk, azt sem fogta fel először, mire való és minek is az... Végül az lett, hogy kocsival Taiszjáért ment, onnan mentek a temetőbe. A kerítésoszlopok mellett szóltanul ment végig, aztán nem állta meg, rákérdezett: »Ezeket hol szereztétek? Ulan-Udéban vagy Irkutszkban?« »Mi csináltuk. Itt Miszovajában!« »Mégis ki?...«

A Kamazokkal a temetőbe vezető út helyreállításához szükséges murva kiszállításának árát felverte csaknem 1000 dolláros kocsinkénti árra... Végezetül

kijelentette: »A városi költségvetésünk mindössze 7 millió rubel... Fizesse az utat Rott...«

A Memoriálé betontalapzatának láttán elképedt: »Mikor tudtátok ezt megcsinálni?«

Taiszja ezzel a tanáccsal látta el: »Ne vesztegessétek az időt... Írjatok leveleket a felsőbb körökhöz... KérjeteK segítséget...« A polgármester roppantul fel volt háborodva, hogy már a június 17-i időpontról is döntés született, anélkül, hogy vele egyeztetett volna bárki...

Taiszja válasz ez volt:

»Ha nem csináltok utat, hát majd a sáron át mennek oda! De az biztos, hogy odamennek...«

Egyéb kérdések is aggodalommal töltötték el. Még mielőtt a nagyobb munkákba belefogtak, skype-on közöltem Csernihékkal, hogy az avatási ünnepséget nem látom elképzelhetőnek, ha valahol a közelben nem sikerül pár mozgó vécét kihelyeznünk. Némán vették tudomásul, komoly emberek lévén azonnal rávezették az elintézendők listájára. Rá egy hétre Taiszja bevallotta, Miszovajában és a környező városokban ilyen eszköz nem érhető el... Rá egy napra viszont ezzel a hírrel örvendeztetett meg: »Végre bejutottam a polgármesterhez, segítséget kértem a számunkra legnehezebb ügyek megoldásában... Egyebek mellett így felelt: »Minek Rottnak véce az erdőbe?...« Erre én: »A véce nem Rottnak kell, Rott csak azt akarja, hogy rendezvényünk minden részlete a mai legkorszerűbb színvonalon valósuljon meg!«» Ennek a mondatnak igen megörültem. Hiszen azt jelenti, Csernihék meg én „egyszerre lépünk”!

Valentyin Irkutszkban végzett alapos felderítést. Ráakadt valamire. Három napos szolgáltatás esetén az egyik cég „50 ezer rubelt kért 4 vécéért”, amik ugyan „még nincsenek is meg”, plusz a sofőr díjazása... Mindettől függetlenül kérdésére a következő magabiztos felelet hangzott el: »Nos, mi azt tudjuk Önnek javasolni, hogy tételenként 26 000 rubeles áron szerezzen be tőlünk két Eurostand típusú kabint, ezek üzemben tarthatóságát az Önök városi, erre a célra rendszerezített autójával biztosítsák, akkor olcsóbb lesz. Itt jelentkezik egy plusz hozadéka is a dolognak: tartsanak bármely rendezvényt is, a fülkék mindig kéznél lesznek.»

Néhány napig a fejem vakartam az árákon, ekkor azonban felderített Ravil Rizvanov. Jelezte, a Burját Szociális Ellátásért felelős Minisztérium felajánlotta, napi 3000 rubel fejében két szállítható vécét enged át, még hozzá „daruskocsival” együtt (ez a tehermozgató daruszerkezettel ellátott kisteherautó napjainkban használatos elnevezése), mely le is szállítja Ulan-Udéból a vécéket Miszovajába. A dolog jótékonyan hatott kedélyemre, jártamban-keltem egész nap eszemben volt.

Bajkái időzóna szerint majdnem éjfélkor Csernihéket ezzel zaklattam. „Szerencsére” épp csak akkorra jöttek meg a temetőből, a soros élmunkás napjukat az építkezésen töltötték. Heves türelmetlenségemben elkotyogtam nekik az örömteli újságot, viszont a székről majdnem leestem, mikor ezt hallom Valentyintől:

„Vladimir Francevics! Nem fog sikerülni! Hisz nincs is út... Ha a »daruskocsi« meg is érkezik, a szövetségi autópálya után, arról letérve, az első 5 méter után bennragad, mi pedig szaladhatunk körbe-körbe, hogy kerítsünk egy traktort, ami kihúzza a sárból... Ha pedig a föderális útnál még az aszfalton lepakol, akkor mit csinálunk? Felkapjuk a vécéket és odavisszük a temetőhöz? ... Mi lesz velük az avatási ünnepség után? Így nem fog menni...!”

Csernihéknek igazuk volt... Minden lehetséges illetékesnek szünet nélkül hol a temetőhöz vezető út helyreállítása, hol a hordozható vécék miatt „sírdogáltunk”. Arra az esetre, ha „fekete nap” köszöntene ránk, tehát az út ügyében semmit nem sikerülne intézni, Valentyinnal és Pjotrral hallgatólagos megállapodást kötöttünk: legvégső esetben a felavatás előtti napon megásnak egy közepes gödröt, négy póznát vernek minden sarkába, sötét fóliával vonják körül, egyik oldalánál műanyag függönygel. Az avatási szertartás után pedig a létesítményt elbontják.

Most azonban térjünk vissza a miszovajai temetőben szunnyadók feledésbe merült nevei utáni kutatásainkhoz. Egyik első visszajelzésként Észak-Karolina államból kaptunk telefonhívást. Ljudmilla Sakovától és férjétől Alekszej Sakovtól jött, tanítóim, tanácsadóim, mentoraim lettek, akik az amerikai orosz nyelvű kultúra megőrzése általuk felvállalt ügyének elkötelezett hívei. Felhívásunkat dicsérték, súgtak nekünk a gyakorlati lépéseket illetően, hogyan kísérelhetjük meg elérni annak közlését az orosz nyelven kiadott újságokban és folyóiratokban. Elláttak néhány nélkülözhetetlennek bizonyult telefonszámmal is.

Miután néhány évvel ezelőtt megszűnt a száz évet megért, kiérdemesült *Novoje Russzkoje Szlovo* című lap, mely a világ legrégibb orosz nyelvű újságja volt, jelenleg New Yorkban a *Reportyor* című hetilap jelenik meg. Szerkesztője, Vladimir Csernomorszkij rövid alkudozás után beleegyezett, hogy 250 dollárért közléstízi felhívásunkat...

A *Novosztji negyelji* című izraeli lapkiadó konszern tulajdonosa sokkal „határozottabbnak” bizonyult, azonnal 1000 dollárt kért, asszisztense, Ljudmilla azonban könyörületesebb lévén, indítékaimat és kérésemet figyelmesen végighallgatta, még két alkalommal „térült-fordult” a postagalamb szerepében, majd közölte: „A főnök azt mondta, hogy vezető lapunkon felül az Önök felhívását még három kiadványunk, a Szekret, a Lucs és az Eho is leadja, mindeztért 500 dollárt fogad el önöktől...” Belementem.

Néhány kiadónál elutasítottak, azzal, hogy nincs helyük...

Az olyan találkozások azonban, mint amilyenben részem volt Alla Kadyshal, a *Gazeta Pljusz* címen Torontóban megjelenő lap szerkesztőjével, egykettőre előcsalogatták könnyeimet... Olvasóimnak többször megvallottam már, élettapasztalatom arra vezetett, hogy tűröm és elviselem, ha valaki bánt vagy akár ver is, ha valakitől viszont jót, emberit kapok, képtelen vagyok visszatartani a könnyeimet... Nos, hát ez következik:

„Toronto, 2013. október 11. ...A minap felhívtam a Gazeta Pljuszt. Alla Kadysh lapszerkesztőnő kedvesen végighallgatott, majd kijelentette, érdekli a dolog. A felhívást azonnal megküldtem neki... Néhány részlet az ezt követő levélváltásunkból:

– Menni fog. Az újságban és a Russian Week című színes új magazinunkban is leközöljük.

Alla Kadysh

– Kedves Alla! Végtelenül hálás vagyok! Mennyivel tartozom? Minden jót Önnek!

Vladimir Rott

– Semmivel, ilyen információt ellenszolgáltatás nélkül közlünk.

Alla Kadysh

– Nagyon-nagyon köszönöm! Nagyon örülök, hogy léteznek még a világon ilyen Allák és ilyen újságok.

Vladimir Rott”

Hasonlóképp alakult szórólapunk sorsa a Los Angelesben megjelenő orosz nyelvű *Panorama* című újságnál is. Alekszej Orlov egyáltalában nem tévedett, mikor közölte, a lapot az igen jólelkű és nagy szakértelemmel rendelkező Irina Parker szerkeszti. Már első szavaival jó benyomást keltett. A felhívásunkat akaratlanul is mindkét nyelven megküldtem neki.

Íme október 16-án induló levelezésünk kivonata:

„–Tisztelt Irina Parker!

Szórólapunk orosz nyelvű változatáról lenne szó. Köszönettel figyelemességéért:

Vladimir Rott

Vladimir, kiadónknak semmi kifogása, hogy az Önök felhívását leközölje, azonban nem apróhirdetésben, hanem teljes, külön oldalon. Belegyezne ebbe? Mikor óhajtja? A Panorama hetilap, szerdánként jelenik meg.

Minden jót kíván:

Irina Parker.

– Kedves Irina!

Természetesen, a teljes oldalas közlés hatásosabb és méltóbb lenne az ügy szempontjából. Mivel tartozom érte? Minél korábbi időpontban kérem, ha lehet. Erőnket megfeszítve dolgozunk, hogy a temetőben elhantoltak neveit ösz-

szegyűjtsük. Miután az izraeli Novosztyi nedelji lapban közétették az egyoldalas felhívást, a már birtokunkban lévő, 40 azonosított név ismét kettővel bővült! A közlés lapjuk részéről nem sürgős, viszont minél hamarabb látja meg valaki, annál jobb, hiszen másoknak is továbbadhatja a hírt kutatásunkról.

Igen hálás köszönettel az irántunk tanúsított segítő szándékáért.

Kérem, amikor beleteszik, két példányt küldjön nekem, hogy Miszovaja álmás múzeumának átnyújthassam.

Jó egészséget kívánok:

Vladimir Rott

– Megfelel Önnek az október 30-án megjelenő következő szám? És ismételt közlés lehetne a november 6-i számban?

– Tisztelt Irina! Természetesen megfelel! Ragyogó! Meghat szervezett és korrekt működésük!

Amennyiben fizetnem kell, kérem jelezze írásban, valamint november 22-ig türelmét kérem, akkor térek vissza Torontóba.

Mélyszéges tisztelettel:

Vladimir

– Vladimir, kiadónk egy alkalommal térítésmentesen közli a felhívást, másodszorra viszont 300 dollár ellenében. Ha Ön hajlandó ennek kiegyenlítésére (csak a második hirdetésre vonatkozik), kérem, tudassa velem, én pedig nyomban gondoskodom róla, hogy a reklámozási osztály felvegye Önnel a kapcsolatot.

Minden jót: Irina

– Drága Irina! A Memoriáléről szóló, megírásra váró történetemben okvetlen meg fogom említeni a Panoráma nemes és humánus gesztusát, mely azon kisszámú újság sajátja, akik térítés nélkül vállalták a megjelentetést. Kérem, ettől függetlenül, hozzák le másodszorra is, VISA-val fizetek majd. Tisztában vagyok vele, hogy a legminimálisabb árat szabták meg számomra. Bocssássa meg a kérdésem: A lap színesben jön majd ki?

Őszintén és igen hálásan köszönöm! Csütörtökön elutazom. Kérem, küldjenek két példányt belőle.

Legjobbakat kívánja Önnek: Vladimir Rott

– Kedves Vladimir!

Köszönöm kedves szavait. Az újságot megjelenéskor megküldjük Önnek. A kifizetés ügyében keresse, kérem Naum Tureckijt. Ugyanaz a száma, mint az enyém. Sajnos, nem színes oldal lesz, az összes színes oldalt megvették már. A színes extrahasábot (Ön előtt bizonyosan nem ismeretlen a technológia) igen költséges lenne kifizetni.

Minden jót, Irina”

Mi pedig Iyával rendes izraeli körutunkra indultunk, azzal, hogy utána majd Magyarországon töltünk egy hetet. Erre csak azért térek ki itt, hogy beszámolhassak az út során megtapasztalt érzésről. Izraelben erre az alkalomra orosz ajkú közönség előtt tartandó négy író-olvasó találkozó volt tervbe véve, két bemutató pedig angolul beszélő hallgatóság számára. *Miszovaja állomás* című könyvemről beszéltem ekkor és nagy horderejű tervünkről, hogy Szibériában egy ősi elhagyatott zsidó temetőben a köteles megemlékezést lerójuk. Az olvasó könnyen átérzi az emlékmű iránti mély elköteleződésemet, amelynek érdekében több mint egy éve egyebek mellett saját energiámat és nem csekély személyes hozzájárulásomat nem számítva, a szükséges anyagiakat morzsánként szedegtettem össze adományozóktól. Az emberek készek adakozni, ám többségükben ezek azok az emberek, akik folytonosan és sok másnak is adnak... Ezen az izraeli helyszínen pedig a különféle termekben nem kevesebb, mint 30–40 ember ült velem szemben, még nem túlságosan előrehaladott korúak, akiket Izrael befogadott. A történetet hallgatták és velem együtt élték át oroszul, ám egyiküknek sem jutott eszébe, hogy felajánljon valamit, esetleg megkérdezze, segíthetne-e valamiféleképpen... Ékes példa arra, hogy „*Mi a szovjethatalom, és mit adott a népnek?*”³¹ ... Meg kell vallanom, nem bánt a dolog, tisztában vagyok vele régóta, mégis mindig sajnálatot vált ki belőlem... „Csakugyan mindig egyikük úgy fog meghalni, hogy nem ébred rá, milyen gazdag is volt?...”

Következő könyvbemutatóm az Orthodox Unionban zajlott. Ez a neve az izraeli idősök számára tehetségesen megszervezett, népes számú és közkedvelt klubnak, ahol angolul beszéltem. Vége felé járt már az idő, összesen 45 percet adtak előadásomra, sürgettek már, a terembejáratnál tolongtak a következő rendezvény résztvevői, mikor is az egyik felém közeledő hallgató 50 sékeles bankjegyet nyújtott át. „Szükség lehet rá...” A mögötte álló öregasszony némán két húszast adott át...

Visszatértünk után Torontóból azonnal hívtam Los Angeles. Irina súgva tanácsolta, „sírjam el a dolgot” Naum Tureckijnak...

Aztán így szólt:

– *Tartsa, kérem. Előbb beszélek vele, emlékeztetem, miről is van szó, aztán átkapcsolom Önt hozzá...*

Naum Tureckij azonnal így kezdte: „250 dollárral tartozik”. Nem szaporítottam a szót, diktálni kezdtem VISA-kártyám számát. Ezután hosszas beszélgetés alakult ki a javából:

„*Belorussziában születtem 1947-ben. Nem, nem vagyok a rokona (ti. Mihail Tureckijnek, a híres vokálegyüttes első emberének). Sok Tureckij vezetéknevű élt a mi kis településünkön... Amerikába öcsémrel együtt jöttünk ki. Édesanyánkat*

³¹ Lenin: *Mi a szovjethatalom?* című, 1919-ben elhangzott beszédét 1928. január 21-i számában közölte a Pravda. (A ford.)

is idehoztuk, miután 20 évet itt élt le velünk, meghalt. A bátyám 4 éves volt, mikor kitört a háború. A szüleink a nagyszülőkhöz vitték falura. Apám katonarvos volt, a frontra került. Anyám egészségügyi dolgozóként átvészelte Csebokszáriban... Bátyám az öregekkel együtt veszett oda... Apám a háborút végigharcolta... Nem felejttem, papa 1953-ban, mikor folyt az orvosok letartóztatása, anyámnak meghagyta, hogy velünk együtt hol rejtőzzön el, ha őt letartóztatják...

Halála előtt apám így rendelkezett: „Azt akarom, a mama mellé temessetek!...” Három évet, pénzt, egészséget vett el, öcsémrel elértük mégis, hogy exhumálták apám holttestét, Belorussziából idehoztattuk és itt, Kaliforniában a mama mellé temettük!...”

Vajon hogy állja meg az ember sírás nélkül? És hol van az én apám, Ferenc eltemetve?

Egy angliai zsidó újság és néhány oroszországi lap, köztük Bajkál-on-túli is, felhívásunkat ingyen megjelentették. Tisztáznunk teljes mértékben csak 50 ember nevét sikerült, ennek ellenére minden újonnan felderített név csak fokozta erőnket és lelkesedésünket. Ekkortájt Taiszja újonnan fellelt információkkal gazdagította a meglévőket a település sok rég elfeledett lakójáról, arról, ki honnan származott oda, mi volt a foglalkozása, milyen vagyonnal rendelkezett, kivel kötött házasságot, kik voltak a gyermekei...

„Taiszja Csernih, 2014. január 23. ...Kedves Vladimir és Iya! Életünk a válásban olyan, hogy a problémának mindig helye van benne, pozitív momentum meg nem sok. Folytonosan valamilyen élethelyzet leküzdésével birkózunk, a jó hírnek vagy szerencsés találkozásnak pedig örvendezünk. Nos, épp ez történt. Egy miszovajai asszony keresett fel, Natalja Razuvaeva, vasúti távközlési főelektromechanikus. A Pjatnyica című újság 43-as számát is magával hozta, amelyben a hirdetésünk megjelent. Édesanyja, Burbo Fejga nevére figyelt fel a zsidó temetőben elhantolt személyek névsorában, amitől igencsak meglepődött. Annak dacára, hogy Miszovaja kisváros, és úgy tűnhetik, mindenki mindenkiről mindent tud, a hölgy korábban nem is hallotta, hogy Ön itt járt, Miszovaja állomás című könyvét sem látta (pedig, egyebek közt, a könyvesboltban és a postán is árulták), a zsidó-temetőről semmit nem tud és 30–40 éve már, hogy arra felé nem is járt. Hosszan elbeszélgettünk. Én elmeséltem, hogyan ismerkedtünk meg Önnel, hogyan történt, hogy Ön ideutazott, valamint a könyveiről, s végül az Ön elhatározásáról és tevékenységéről a múlt emlékének ápolása ügyében. Megdöbbenett. Kinyilvánította szándékát, hogy hathatós (nem anyagi) segítséget kíván nyújtani. Végtelenül örülök. Megkértem, írjanak le mindent, ami a család emlékezetében él.”

Volt részünk ilyen szituációban is: A tisztázásra került névjegyzék összeállítás és pontosítása érdekében folytatott aprólékos munka vége felé közeledett már, a vésnöknek átadásra készen, hogy gránitba írják. Taiszja birtokában voltak a temetőben elhantoltak egyikéről, bizonyos Ruzsin David Mojszejevicsről

szóló adatok. Taiszja annyit tudott, hogy felesége neve Lea volt, Miszovajában két fiuk is született: Gers 1901-ben, Joszif pedig 1913-ban, magának David Mojszejevicsnek viszont sem születési, sem halálozási dátuma nem volt ismert. Izraelből kaptunk olyan információt, miszerint a Kabanszki területen, L. város könyvtárában dolgozik ilyen vezetéknevet viselő munkatárs. Miszovaja messze van L.-től, ezért aztán Taiszja ott lakó barátnőjét kereste meg telefonon, hogy megkérje, kutassa fel a hölgyet, s alaposan tudakolja meg, tud-e valamit Ruzsin David Mojszejevicsről. A hölgy, akinek nyomára akadtunk Taiszja közvetítője révén, a kérdés hallatán felháborodottan tiltakozott:

– *Igen, Ruzsina én vagyok... Férfjem nagyapja van Miszovajában eltemetve... De mire való ez?! Miért kellene ezekre a zsidó gyökerekre emlékezmem? Semmiféle feliratról hallani sem akarok!*

Nagy pofon volt ez számunkra. A temetőben ott nyugszik egy ember. Nevét csaknem elfeledték. Vissza kívántuk adni az emlékezetnek! Nőrokona pedig még emlékének nyomát is ki akarja törölni... Végső soron, ha Csernihék jó egészségben-erőben tovább élnek, számos igen érdekes történetet áshatnak még elő azoknak a jó cselekedeteiről, akik évszázadok óta ebben a temetőben nyugszanak.

Taiszja feladta nekem a kérdést: Most mit tegyünk? Mordechai Ochs rabbi, tiszteletreméltó tudós és tanácsaiban mindig bölcs ember, egyértelmű feleletet adott: „*Rott úr, ha a családnak kifogása van ez ellen, nem kell odaírni a nevét...*” Határtalanul el voltam keseredve. Csernihék és mi annyi szeretettel, energiával munkálkodtunk közös tervünk minden apró részletén! Rekonstruáltunk egy nevet, odaírni pedig nem lehet...

Szokása szerint pontosan ekkortájt jött haza Izraelből Torontóba az olvasó előtt már ismert Kurt Rothschild, a Mizrahi világszervezet Elnöke. A kilencvenegy éves „kemény legény”, aki élete java részét Torontóban élte le, s mindössze 2 éve költözött át Jeruzsálembe, már nem egy milliárd dollárt gyűjtött a zsidók és Izrael segítésére. Itteni tartózkodása alatt ez alkalommal végigjárta az általa megszólított vagyonos adományozókat, tájékoztatta őket az aktuális szükségletekről és a megvalósításra váró tervekről. Régi szokásunk szerint a reggeli istentisztelet végeztével a zsinagógából én vittem épp az irodába kocsival. Ekkor osztottam meg Rothschild úrral minden bánatom, Ruzsin és nőrokona történetét, valamint Ochs rabbi álláspontját. Kurt Rothschild egy darabig hallgatott, majd ennyit mondott:

– *Adjon holnapig gondolkodási időt...*

Az volt az érzésem, hogy az öregúr megfelelkezik ígéretéről, tehát másnap reggel, mikor ismét irodájához vittem, meg sem kíséreltem, hogy eszébe idézzem, beszélgetésünk más témákról folyt. Az élet azonban most is, mint mindig, megleckéztetett. Néha olyan naivak is vagyunk. El sem tudjuk képzelni, hogy a hajlott korú Rothschild úr, korát meghazudtolóan, igenis még mindig szerfelett tisztességes és igen éles elméjű ember, kötelességét pedig utolsó lehetéig teljesíti. Ígyval mi erről többször meggyőződünk.

Nos, nem volt ez másképp most sem. Minden alkalommal egyre öregebb, amikor megjön, járni bot nélkül már képtelen, ennek ellenére épp azt mesélte, hogy az utolsó támogatóhoz alig éjfél körül ért oda, reggel viszont, mikor fél 7-kor a zsinagógába beléptem, ő már ott ült egy kisebb csoport társaságában, akik egy fiatal rabbi tanítását hallgatták. A reggeli istentisztelet után útközben a kocsiban egyszer csak megszólal:

– Gondolkodtam az Ön tegnapi kérdésén. Én azt tanácsolnám, írják ennek az embernek a nevét az óhéber ábécé betűivel a gránittáblára...

Tanácsán meghökkenstem... Hallgattam, szót sem szóltam. „Valóban ezt kellene tennünk? Miért? Minek? Az összes név oroszul kerül bevésésre, pont ezt az egyet ivritül? Hogy veszi ez ki magát? Mégis, kinek az érdekében? Nem! Semmiképp!” Fél napomat lehangoltan töltöttem. Ezután határozott döntésre jutottam. Másnap reggel odamentem a rabbihoz és ezt mondtam:

– Ochs rabbi! Tudom, mi az Ön véleménye... Rothschild úr tanácsa az, hogy a név ivrit nyelven kerüljön oda... A jelen helyzetben hosszasan mérlegettem. Egész életemben, gyerekkoromban, Bobrujszkban azt tanultam: Gondold végig alaposan, hozd meg a döntést, és ha igazságodban hiszel, harcolj meg érte! Ki ez az asszony, hogy megtilthassa nekünk? Hiszen a múltunknak tartozunk, az elődeinknek tartozunk tisztelettel! Soha nem fogja betenni a lábát ebbe a temetőbe, mi pedig a nyomára bukkantunk egy eltemetett ember majdnem örök feledésbe ment nevének, a többiekével együtt, akik ott éltek Miszovajában, s azt akarjuk, hogy maradjon fenn. David Mojszejevics neve számára, akárcsak a többiekének, őt megillető és büszke tett lesz, hogy gránitba vésve fennmaradjon!”

Ochs rabbi mélyen a szemembe nézett, elmosolyodott, és határozottan így szólt: „Ha Claha!”³² Ezzel kezem erősen megszorította.

A Kőfaragó üzem nevű irkutszki cég vastag fekete gránitlapokba véste az általunk felkutatott neveket. A Memoriálé felavatását, jöllehet a következő nyárra tűztük ki, nagyon szerettük volna, hogy az összes résztvevőnek emlékebe postai levelezőlapot ajándékozhassunk az emlékmű képével, ezért eldöntöttük, hogy kinyomtatjuk. Ehhez azonban a kész emlékmű fotóira volt szükségünk.

Április elején jártunk. Különös gondosságot és mesteri ügyességet kívánt meg Valentyin és Pjotr Csernihtől, hogy a 140 kilogrammos, felbecsülhetetlen értékű gránitlapok eljussanak Irkutszkból Miszovajába. Kivárva a kedvező időjárást és a szövetségi utat borító hó eltakarítását, meg is oldották sikeresen. A föderális úttól két segítő társaságában kísérleteztek azzal, hogy az út nélküli terepen szánnal a temető határába vigyék a kőlapokat. A sárral vegyes hóba azonban a szán rögtön belesüppedt. Pjotr kiókumlálta, hogy külön e célra egy széles és vékony acéllemezre kantárt kötnék, s befogva így vontatják. Mikor egyhuzamban az emlékmű

³² Járjon sikerrel! Jó szerencsét!

betonalakzatához sikerült odavonszolni az első kőlapot, a kellemetlen meglepetéstől mindnyájukat döbbenet fogta el...

Augusztus végén, mikor az III-betűhöz kiképzett zsaluzatot kiöntötték betonnal, ott voltak még az öntés előtt belülré elhelyezett, a vasvázhoz illeszkedő hosszú vaskampók. Ezeknek a vaskos, rovátkolt acél szálaknak az volt a rendeltetésük, hogy a betonból kiállva, a rájuk erősített gránit lapokat megtartsák. Csavaranyákkal kellett őket rögzíteni. A látványtól barátaink elhűltek: a betonból kimeredő acél kampókat valaki egytől egyig lefűrészelte, más részüket egyszerűen letörték... A vandál károkozó ebben lelte örömét... Nagy kétségbeesésükben egyéb megoldás nem maradt, a következő gránitlapot is a helyszínre vonszolták, majd mehetek vissza a városba generátorért, a hóban-sárban a Memoriáléhoz vontatták, s nekiláttak a betonba lyukat fúrni, és kicsit feljebb a levert kampók helyébe kötőcsavarokat szerelni...

A gránitlapok felhelyezésére a barátainkon úrrá lett hangulat ellenére azért volt csupán szükség, hogy készülhessen pár fénykép az ünnepi képeslaphoz. A lapokat ezután gondosan levették, Miszovájába szállították, kamrájukban a Memoriálé felavatásáig elrejtették.

A gránitlapok szállítása és ideiglenes felhelyezése.

„Taiszja Csernih, 2014. január 20. ...Tegnap hiába tettem meg az utat Kabanszkba. Indulás előtt jó előre odatelefonáltam, érdeklődtem, jött-e pénz a nevemre? Azt válaszolták, menjek... Bemegyek, hogy átvegyem, és valami fennakadás történt? Azt mondták, telefonált valami férfi... Aki tudakolta, megérkezett-e a pénz? Aztán velem azt közölték, „telefonáljak oda holnap”... Ma odatelefonáltam, egy Szvetlána nevű központossal beszéltem. Válasza valahogy nem tetszett: „A korábban telefonáló férfi érdeklődött, egyáltalán ideért-e a rendszeren keresztül az utalás.” Én viszont emlékeztem, Szvetlána konkrétan nevemre szóló utalásról beszélt, így aztán rákérdeztem. Erre így felelt: „Azt csak maga értette úgy”. További vitába nem akartam bocsátkozni, felfogtam, ennél többet úgysem mond. Lehet, hogy a bank a biztonság érdekében ellenőrzi... A pénznek nyoma sincs, mi pedig sajnáljuk az Önnek okozott idővesztést és idegeskedést, ami a helyzet tisztására elmegy. Vigyázzon magára! Öleljük.”

„Taiszja Csernih, 2014. január 24. Kedves Vladimir és Iya! Minden rendben. Amiről az elmúlt napokban szó volt, szerencsésen végződött.”

Itt számol be Taiszja arról, hogy egy másik kedvezményezett nevére címzett 2000 dollár összegű átutalási kísérletem sikerrel járt... Ám ez volt az utolsó eset, hogy ennek a pénzügyi szolgáltatónak a segítségét projektünk igénybe vette...

„Taiszja Csernih, 2014. március 4. ...Mai ügyintéző utamon Kabanszkban sikerrel jártam. A kezdeti lépésekbe persze Irinát be kellett vonnom, majd további

stációkat kellett végigjárnom. Úgy jött ki, hogy 11-kor indultam, 18.30-kor jöttem meg, és iszonyú pénzt adtam ki a taxira, a kocsit majd 5 órát várt. A kezelésre nem jutottam el, viszont mindent rendben elintéztem. Irina segítségével nélkül biztos, hogy semmire nem jutok... Tisztelettel: Taiszja”

(Ezen a ponton a Villámgyors Szállító helyett a Pénzátutaló cég segítségével bíztam magam, hogy a pénzt Oroszországba utaljam, ők minden huzavona nélkül nyomban kifizették az 1000, 1500 és 2500 dolláros összegeket, amire már akkor szükség volt és késedelemben voltunk. Ezeket 3 külön utalással küldtem meg. Taiszja a taxira 2000 rubelt költött, az 1000 dollárért pedig 36000 rubelt kapott. A többit dollárban vette fel.)

A Memoriálé felállításának költségei, valamint a burját-mongolföldi idős emberek támogatására nyújtott segítség fedezetére szánt pénzek átutalására olyan gyakorta került sor, hogy a begyepesedett Villámgyors Szállító (VSZ), amely alapvetően ezeket bonyolította, a kegyetlen terrorizmus és erőszak manapság tapasztalható korszakától való megfélemlítettségében, egyszer csak könnyedén meggyanúsított bennünket, és egykettőre „fegyver vagy kábítószer vásárlás” kategóriájával hozta összefüggésbe átutalásainkat... A VSZ három kellemetlenségekkel teli hónapunkat felemésztve, hetenkénti zarándokútjaimat követően szolgáltatta nekünk vissza azt a dollárban kezelésükre bízott összeget, amit annyi fáradsággal és sietséggel gyűjtöttünk, és amelyért a kedvezményezett hiábavalóan annyit utazott Szibéria terepein, igen sok kilométert megtéve.

Miszkovaja állomás külvárosának látképe.

Az oroszországi bankokban a fürkész tekintetű ügyintéző általában ezt közölte: „Nem fizethetjük ki, a VSZ nem engedélyezi...” Hasztalan könyörögtem a cég ügyintézőinek, írtam a panaszleveleket és kérelmeket Colorado államba, ahol a VSZ székhelye található, megküldtem nekik mindenre kiterjedő adataimat, az önkéntes alapon megvalósuló Memoriálé rajzait, terveit és költségelszámolásaimat. Semmi sem volt elég. Az egyik tisztviselő végre alaposan kivizsgálta az ügyet, mindent tisztának talált, felhívott és gratulált: „Menjenek be, felvehetik...” Tüstént értesítettem Csernihéket és Vera Gorgyienkót, siettek, hogy átvegyék, ott azonban újra a szokásos falba ütköztek... Torontóban 2 napra rá telefonhívást kapok a VSZ-től: „kérem, vegyék át a pénzüket, nem tudjuk átvinni, az okot nem közölhetjük...” Két-három nappal később újabb hivatalnok hívott, közölve az örömteli hírt: „Gratulálunk! Sikerült végére járnunk, nincsen semmi probléma! Közöljük a kedvezményezettekkel...” Pusztán kegyes hazugságot kaptunk jó cselekedeteink ellenében, és a VSZ-óriás távolról sem olcsó szolgáltatásaiért cserébe. A pénzt visszautalták. Különösen az volt megalázó, mikor az egyes kényelmetlen telefonbeszélgetések végén a tréningen erre felkészített ügyintéző, érezve, hogy az ügyfél a felháborodástól tajtékszik, egykedvű automata módjára negédes hangra tért át, és akár egy papagáj, a bevett szöveggel köszönt el: „Köszönjük, hogy üzleti ügyeit a Villámgyors Szállítónál intézi! Tudok még valamiben segíteni?” Kétségbe voltam esve. Különösen a szibériaiak előtt szégyelltem, akik tényleg nap mint nap csodákat műveltek, s nem tudták mire vélni a kifizetéssel kapcsolatos történeteket... A VSZ-nél évtizedek óta igénybe vett szolgáltatásoknak még csak az emlékét is örökre el kellett temetnem.

Két nap múltán, ellátogatva a Pénzátutaló céghez – hozzájuk valamelyik ismerősöm tanácsára fordultam –, zökkenőmentes, figyelmes és udvarias ügyintézés fogadott, ennek során egyszer sem merült fel probléma a Memoriálé építkezésének befejezésére küldött összegek eljuttatásával kapcsolatban. Sok mindent őrzök házi irattáramban, amely most hirtelen egy vastag mappával gyarapodott, tele dokumentumokkal a jó ügyért folytatott elszomorító harcról, a felfuvalkodott VSZ-óriással folytatott harcról, amelynek az alkalmazottait arra képezték ki, legyenek magabiztosak, mert mindig csak nekik lehet igazuk...

„Taiszja Csernih, 2014. április 15. Kedves Vladimir és Iya! Egyfolytában kilincseltem az elmúlt napokban, hogy az út kérdését a holtpontról kimozdítsam. Ideutazott ma a Kabanszki járási területi önkormányzat vezetőjének szociális ügyekért felelős helyettese, Kulaga Olga Vasziljevna (rá biztos emlékeznek), akivel telefonon beszéltem a minap, majd megkerestem levélben is. A vele tartó Babuskin városi képviselő testület elnöke, Averina Jekatyerina Alekszandrovna társaságában kimentünk a zsidó temetőhöz vezető utat megsejlelni. A látottak sokkolták, és gondolkodóba ejtették őket, minthogy a föderális állami útszakasz után, a hosszabb úton 50 méternyit sem tudtunk megtenni autóval, a rövidebben pedig gyalogosan is csak úgy 20 métert. Utána már merő sártenger, az útpadkát pedig

vastagon borítja a hó. Az úttalan terepen mindezek után nem voltak hajlandók a temetőig elgyalogolni. A temető és emlékmű fotóit megmutattam nekik, szerencsére ezt a mappát mindig magamnál hordom. Sokáig beszélgettünk. Arra jutottunk, hogy a nagy úton a kátyúkat be kell murvával temetni. Nem tudni, ki és mikor lép az ügyben. Azt mondták, gondolkodni fognak és határoznak. Ezzel váltunk el egymástól. Ezt a hírt akartam tudatni. Tisztelettel: Taiszja”

Míg ezeket az anyagokat dolgozom fel, nem győzők szüntelen csodálkozni, mennyi elfoglaltságunk akadt, mennyire tevékenyek voltunk, hányféle kérdésre kerestük a megoldást. A Memoriálé felavatásának tervén felül részletesen kidolgoztuk egyúttal a Nagy Tea-út és egyéb, meglepetést tartogató történelmi helyszínek útvonalára tervezett, a Memoriálé avató ünnepségét követő 10 napos utazás programját is. Példaképp következzen néhány dokumentumrészlet:

„Malceva Luiza. 2014. április 25. Ulan-Ude város. Kedves Vladimir és Iya! Alekszej Tyivanyenkóval találkoztam a Nemzeti Könyvtárban. A 90-es évek közepén csaknem egy évig egy irodában ültünk. Később különféle helytörténeti vonatkozású rendezvényeken futottunk össze, a baráti kapcsolat megmaradt. Beavattam az Ön terveibe, elolvasásra átadtam neki a Miszovaja állomás című könyvet, és az Emlékket őrizzük felhívást, aztán felmentünk a második emeletre Natalja Stefanihoz. A könyvtári olvasó-találkozót áttesszük június 22-re (vasárnapra). Egyetemistákat

Luiza Malceva.

akar hívni, akkor viszont alkalmasabb a vasárnap, most van ugyanis a vizsgaidőszak. Alekszej a miszovajai és barguzini ügghöz is szívesen csatlakozott. A bizottsági anyagokat megmutatta nekem, közel egy hónapot töltött Magyarországon, ahol előadásokat is tartott. Majd ő személyesen elmond Önnek mindent. Telefonszáma: 68... Ismert helytörténész, írt néhány könyvet, leereszkedett a Bajkál-tó fenekére is, mikor a Mir-expedíció folyt. Minden jót Önnek: Luiza”

Az utóbbi másfél évtizedben Burját-Mongóliában tett utazásainkon mindig örömet jelent találkozásunk családunk jó barátjával, a nagyszerű emberrel, Luiza Alekszandrovna Malcevával. Végtelenül lelkes, igazi ismeretterjesztő vénával rendelkezik, igen olvasott, rendkívül nagy tudású irodalmár, a Köztársaság könyvtárainak, iskoláinak és klubjainak fáradhatatlan meghívott előadója, a felkéréseknek kivétel nélkül eleget tesz, történelmi és irodalmi előadásaival felejtethetetlen élményekben részesítve hallgatóit. Luiza Alekszandrovának hálával tartozunk terveinkhez nyújtott hozzájárulásáért, a burjátiai utazás megtervezésében és lebonyolításában vállalt részvételéért.

„Taiszja Csernih, 2014. április 26. Kedves Vladimir és Iya!

1. Pontosítottam a találkozó időpontját a kabanszki könyvtárral: június 19. 11.30

2. Egyeztettem június hó 19-i látogatásunkat a kabanszki múzeummal.

3. Enhalukból Kabanszkba 92 km az út, kocsival 1,5 óra.

4. Irina Rizvanovával megállapodtam, hogy Makszimihában lesz az éjszakai szállás. Onnan továbbindulás Barguzinba, mivel Tatjana Filippovna szerint (ő a barguzini városi múzeum igazgatója) a 25 embert, akik elszánták magukat az útra, csak a magánszektor által fenntartott vendégházakban lehetne elhelyezni. Luiza Alekszandrovna (vele is ma beszéltem) azt mondta, van ott szálloda. Pontosan utánajárok.

5. A kjahtai szállás ügyében saját bevallásuk szerint sem Luiza Alekszandrovna, sem Irina nem lépett. Akkor ezt Filsin intézi majd, vagy valaki más?

6. Úgy tűnik, mindenütt rólunk beszélnek, még a nemzeti levéltárban is, mint-hogy felmondták a megállapodást, hogy az Anyakönyvi Hivatalból a zsidó könyvet a zsidó közösségnek átadják megőrzése (emlékszik, erről beszéltem Önnek), azzal az ürüggyel, ilyen dokumentumot 100 évig kell őrizni.

7. Rizvan Barbasz és az irkutszki rabbi, Palej is azt tervezi, hogy május elejére ideutaznak, nálunk pedig, ha nem gátolja az időjárás, épp akkor kezdődik a munka a temetőben. Tegnap nagy havazás volt, 30 centiméternyi esett, ma pedig folyamatosan és gyorsan olvad, mindent víz borít, így aztán nem tudom, a temetőbe hogyan jutnak ki, ott az olvadás később kezdődik...

8. Itt küldöm a meghívó piszkozatát. Ha úgy találja, hogy rendben van, kérem, jelezzen vissza, és azonnal elkezdem kinyomtatni, és az érintetteknek megküldeni, minthogy a postai átfutás nálunk elég lassú. Egyszerre az egészet kinyomtatni persze nem tudom.

Tisztelettel: Taiszja”

„Alla Feldman, 2014. május 15., Moszkva. Kedves Taiszja!

Igen hálás vagyok a meghívóért. Férjemmel együtt nagyon szeretnék részt venni a Memoriálé felavatásán, sajnos azonban vágyunk nem valósulhat meg. Munka, kötelezettségek és más egyéb dolgok... nem engedik, hogy akár rövid időre is eljőjjünk Moszkvából.

Engedje meg, hogy szívből gratuláljak Önnek, Vladimir Rottnak és mindenkinek, aki ennek a fontos projektnek, a Memoriálé felavatásának megvalósulását segítette. Ezzel az eseménnyel mind Szibéria meghódítása történetének, mind pedig a zsidó történelemnek könyvébe új fejezet került. Tisztelettel: Alla Feldman”

(A. Feldman a moszkvai Golosz Jakova című hetilap szerkesztője.)

„Taiszja Csernih, 2014. május 18. Kedves Vladimir és Iya! Ma Petya nem tudott kimenni a temetőbe, tegnap ugyanis lázasan is dolgozott, ma is változatlanul magas a láza, így Misához mentünk látogatóba. Él-virul, megszokott formájával, az új sportcipőket mutatja, panaszkodik, hogy a papucs szétment, stb. Ön is bizonyára értesült, munkába most nem jár, nem akar, mindenben kárt tesz, fenyegetőzik, hogy valakit megharap. Később Jura sírjához mentünk ki, megnéztük, kavicsokat tettünk rá. Minden rendben. Tisztelettel: Taiszja.”

„Toronto, 2014. június 8. (Levél Moszkvába) Sholomit Gutermannak (Tumaszjancnak)

Kedves Szvetlána! Köszönöm a levéltári anyagokat! Novomejszkijről szintén találtunk valamit, a Bajkál-on-túli aranybányászatról is, valamint a Holt-tengeri só feldolgozási módjairól, közeli viszonyban állunk Fanja Novomejszkajával, aki Petah Tikvában lakik.

Az utazás egy hét múlva lesz, ma pedig újból elszomorító hír jutott el hozzánk.

Tegnap éjjel Miszovajában, este 11 óra után a vandálok ismét megjelentek a zsidó temetőben és vasrúddal a Memoriálé két szteléjét megrongálták. Ez már a második alkalom... Igyekszünk kijavítani a rongálás okozta kárt. Nincs hova fordulnunk segítségért. Fizetnénk öröket, sajnos csak súlyos alkoholisták közül válogathatnánk, akik hajlandóak is (aludni és felvenni a pénzt)...

Minden szinten valódi segítségre és védelemre van szükségünk a hatóságoktól. A névvel ellátott gránittáblákat még mindig a kamrában tartjuk, el kell kezdenünk felrakni. Miszovajai építőinkre hatalmas nyomás nehezedik.

Kérésünk minden jó lélekhez szól: Segítetek!!! Vladimir és Iya Rott Toronto, Kanada.”

Válasz Sholomittól: „Hát pont ezt kell KIABÁLNI Tulohonovnak holnap.”

Miszovajában május 2-án Taiszjáéknál 2 dzsip állt meg. Egyikben Alekszandr Palej, Burjátország zsidó vallási szervezetének elnöke, idehozta további segítségül Valerij Barbaszt Ulan-Udéból, aki a Köztársaság építőipari

szerveződésének vezetője volt régebben. Az energikus nyugdíjast hozni kellett kocsival, mert noha van sajátja, a biztosítási kötvény kiadására már közel fél éve várakozik. Azt a magyarázatot kaptam, hogy a mai Oroszországban bevonták az összes magánbiztosító engedélyét. A szovjet korszak mintájára, az egyedüli monopolhelyzetben lévő, állami tulajdonú Goszsztrah³³ maradhatott meg, ott azonban nyakig úsznak a papírtengerben, ki-ki hónapokat várhat a sorára, márpedig biztosítás nélkül ugye nem ül volánhoz az ember... A másik dzsippel érkezett Irkutszk város főbbijja Aaron Wagner, sofőrje kíséretében. Taiszja elmesélte:

„Miszovajában aznap rettenetes volt a sár. Beragadt mindkét dzsip, alighogy letértek a föderális kezelésben lévő útról. A temetőhöz már gyalog kellett elvergődni. Wagner kerülte a tekintetemet... Hátul jött, de hallottam, egyre háborog és csodálkozik: „Mire volt jó, hogy Rott naivul annyi pénzt ráköltött?! Irkutszkban építettünk egy játszóteret, emellé kiszögezhetnénk egy oszlopra a feliratot: »Ilyen és ilyen nevű szponzorok támogatásából...«

Wagner, aki eddig egyetlen egyszer sem fordult oda hozzám, nekem szegezte a kérdést: »Hogyan tudták megállapítani, hol a temető telekhatára, ha egyszer még amott is sírkő hever?« – ezzel egy nagy köre mutatott, ami az út túlsó felén hever. Azt feleltem, ez az egyik legsúlyosabb, így aztán akik el akarták vinni, tovább nem bírták. Végre-valahára eljutottunk a beton talapzathoz. Elsoroltam, mit kell még elvégeznünk, közte a vécék ügyét... Erre ő gunyorosan megjegyezte: »Erdőben nem építenék...»

³³ Állami Biztosító (a ford.)

Aaron Wagner, irkutszki rabbi épp a miszovajai temető állapotával ismerkedik ...

Mikor a sárból végre kiverekedtük magunkat, mind arra vágytunk, ülünk le valahol beszélgetni. Ajánlottam, menjünk a munkahelyemre, a könyvtárba. Meg is érkeztünk. Elsőként Wagner rabbi szólalt meg:

– Be kell vallanom, azzal az érzéssel érkeztem, hogy azt kell majd látnom, hogy semmi nem készült el, hogy a források eredménytelenül kerültek elköltésre... talán szét is lopták az egészet... Akkor pedig Kaminyeckij főrabbit és Rott urat, arról leszek kénytelen tájékoztatni, hogy nincsen értelme sehova sem elindulni... De nem volt igaz, tévedtem. Amit láttam, az hihetetlen! Ilyen helyen, ilyen útvonalok mellett képesek voltak Önök mindezt megépíteni! Ön, Taiszja nem zsidó, és mégis ilyen tisztelettel és figyelemmel viszonyul múltunkhoz, ahhoz a zsidó közösséghez, amely valaha itt élt. Lelkemből köszönöm Önnek és bocsánatát kérem, hogy nem méltó módon mértem fel az Ön értékét. Ígéretet teszek, az avatás napjára minden módomban állót megadok, biztosítom mind a minjant (10 főből álló férfi ima-csoport – V. R.), mind a kóser ételmet!”

„Taiszja Csernih, 2014. június 7.

Kedves Valdimir és Iya! ... Itt küldöm a mai képeket, Petyát és a többieket látni munka közben. Vágtak még egy irtást, a leghosszabbat. A legutóbbi eső miatt igen nehéz a homok, „beiszaposodott”, nem csoda, igencsak kijutott nekik.”

Köszönöm, Taiszja, ezt az örömteli levelet! Felbecsülhetetlenül nagy lépés!

A munkálatok egyéb szakaszai mellett, hős építőink egy teljes éven át fáradoztak, hogy a temető körül gyalogút létesülhessen. Melyik munkára lehet rámondani, hogy könnyű? Irtást vágni, megtisztítani az alacsonyabban lévő növényzettől, a tuskók kiásása és a gyökerek kiszedése a kerítésoszlopok felállítása, festésük, majd legvégül a finom homokot egyenletesen teríteni kell a kész kis útra. A képeken a temetőt övező kerítés és a gyalogút végleges állapotban látható.

A Memoriálé avatását követően, még a bajkál-vidéki havazások beállta előtt Taijszja többször elújságolta, a temető új látogatói többségben mosolyogva engedelmessé válnak a tanácsnak, amelyik az egyik fára rögzített útjelzőről hirdeti:

„Kerüld meg a kisúton, tied lesz a jutalom!”

Amikor ezt kiötlöttem, arra gondoltam, e jó tanács révén a miszovajai temető látogatói megértik az emberi részvét és szolidaritás kinyilvánításának jó és örömteli üzenetét.

A temetőt körülvevő gyalogösvények kiépítése.

A tavasz beköszöntével a munkálatok egyre feszítettebben haladtak a Memoriálé különféle pontjain. Az egyik legbonyolultabb, sok utánjárást igénylő feladat az volt, hogy a temetőhöz vezető dűlőutat rendbe hozzuk. A Föderáció által üzemeltetett főúttól a 300 méternyi szakasz teljesen hasznavehetetlen volt, autóközlekedésre alkalmassá kellett tennünk. Némely pillanatban már-már azt hittük, néhány tucatnyi gumicsizmát kell majd kölcsönöznünk vagy vásárolnunk a meghívottak számára...

Okvetlen tanácsos volt megszervezni, hogy a temető területén a Memoriálé avatónapja előtt legalább kétszeri kullancs elleni permetezést végezzenek el... Nem kell meglepődnünk, ha azt látjuk a hóolvadást követő időszakban készült felvételeken, hogy építőmestereink egytől egyig szorosan záró ruházatot, fejükön sapkát, fejkendőt viselnek, akár a nyári forróság idején is. A Lime-kórt és a kullancs-encephalitist terjesztő több ezernyi kullancs ellen ez az egyetlen hatásos védelem. A rovarok ugyanis rögtön a hóolvadás után megtelepednek a fűvön és a bokrokon. A híradóban már április 26-án beolvasták: *„A kabanszki területen 53 kullancs-csípéses esetet regisztráltak az utóbbi három napban...”*

A továbbiakban a „csodákról” szóló történeteinkre kívánok áttérni... Komrom előre haladtával mindinkább hiszek a csodákban, a váratlan sikerekben, az égi segítségben, amely hirtelen sugallatot vagy egy probléma megoldódását hozza, az inspiráció segít neked a következő lépcsőfok elérésében, ahová könnyen, dalolva lépsz fel.

Csodák velünk is történtek. Már pusztán a Memoriálé létrehozásának gondolatát, az építésekor tapasztalható cselekvő akaratot, a róla értesülők lelkesedése és a szponzorok reakciója nyomán pedig mindazt, ami ebben az ügyben történik, csodának mondhatjuk. Lássuk, miből is jön létre ez:

Lévi Kaminyeckij, a tomszki főrabbi beleegyezett, hogy eljöjjön a Memoriálé avatására. Kérésemre, jelölje meg a számára alkalmas napot, a rabbi elgondolkozott, majd nyomban közölte: június 17. Ez önmagában csoda! „Június 17.” Erről a dátumról hatvan éve mindig megemlékezem: az 1953. június 17-i berlini eseményekről.³⁴ Több millió ember gondol halálával erre a napra!...

Ez a momentum egyben azt is jelentette, hogy még gyorsabb sürgős-forgáshoz láttunk, igyekezve minden fronton helytállni, sikerrel.

Először is, Natalja Valerijanovna Garrikova kérelme nyomán, a kabanszki körzet közegészségügyi szolgálata két ízben elvégezte a temető területén a kullancsmentesítést. Felbukkant továbbá Valerij Barbasz, aki Taiszja és persze mindnyájunk nélkülözhetetlen segítője lett. A 73 éves nyugdíjas, aki egész életében Burjátország építőüzemeit irányította, valami miatt meg volt győződve, hogy nagyapja Barguzin város zsidó temetőjében nyugszik, s a temetőt mindig is hathatós segítségével

³⁴ A mindinkább erősödő szovjetizáció hatására és a normaemelés elleni tiltakozásként kirobant, 1953. június 15–16-i Berlini felkelés, az első népfelkelés a szovjet blokkba kényszerített kommunista országokban ekkor zajlott, nem sokkal Sztálin halála után. (A ford.)

támogatta. Mikor viszont Valerij a sajtóból értesült a Miszovajában elhantoltak rekonstruált névjegyzékéről és köztük meglátta a nevet: *Barbasz Aaron Jankelevics (1848–1921)* (nagyapjára ismert!), Ulan-Udéból sietett Miszovajába, megkereste Taiszját, szívből jövő hálával köszönte meg neki, hogy nagyapját megtalálta, építkezésünk kitartó támogatója és segítője lett.

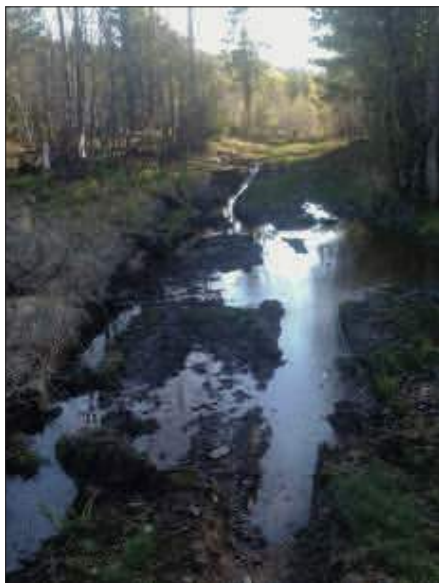
Ezután ismét csoda következett! Mindent megmozgattunk, hogy az avató napjára valamiféle többé-kevésbé szilárd út létesüljön, ami elvezet a temetőhöz. Barbasz lett megépítésének legfőbb kulcsa. A helyi hatóságok mindinkább kezdték meghaladni gondjainkat, s azt a hírverést is, amely a Memoriálé körül kialakult. Az avató ünnepség előtt egy héttel Taiszja fülébe jutott, hogy a Tyimljuszki Cement Művek 3 billenős kocsira való murvát, 90 tonna mennyiségben leszállítanak, kikötve, hogy egyet ebből ők fizetnek... Taiszja azonnal kifizette, de a dolog késett...

Azonban a Burját Köztársaság Népi Huráljának képviselője, Leonyid Viktorovics Szelivesztrov két napra rá, június 13-a estére (az avatás 17-re volt kitűzve) a Kabanszki terület Városi Közigazgatás kormányzó testülete vezetőjének helyettese, Alekszej Alekszandrovics Zsilin támogatása mellett hihetetlen dolgot vitt végbe. Több napja zajló próbálkozásunkat siker koronázta, segítségünkre siettek: a temetőnél feltűntek az első billencsek a murvával, majd az útgyalu, mely Kabanszkból az országúton tette meg a 80 kilométert. A föderációhoz tartozó sztráda aszfaltjának szélétől nyomban elkezdte maga előtt tolni és óriási erővel a földbe tömöríteni a billenős kocsikról leürített murvát. Valerij Barbasz a gépek fenyegető hangorkánja közepette úgy ugrándozott a sofőrök nyomában, akár egy kisfiú, véget nem érő köszöneteivel biztatva őket. A munkát éjjelre fejezték be. Barbasz még egyszer külön hálás köszönetet mondott a talajgyalu kezelőjének, akit legott el is nyelt a sötétség, miután Kabanszk felé megindult az állami sztrádán, hogy „legyűrje a mínusz 80-ast” (kilométert)...

Csoda történt! Ezen az estén 350 (!) tonna murvát szállítottak nekünk. 260 tonnányit, mint később kiderült, az IP Szigmatek igazgatója, Batiszev Vladimir Mihajlovics adományozott a Memoriálé számára. Mindegyiküket hálás köszönet illeti! Így lett hirtelenjében járható út, amelyen meg lehetett közelíteni a temetőt! Négy nappal később a Memoriáléhoz vezető út frissen leszórt murváján négy nagy autóbussznak kellett végighaladnia, melyek elsőként hozzák ide ünnepségünk izgatott résztvevőit. Erről azonban később...

Valerij Barbasz

Valerij Barbasz tevőleges résztvevője és tanúja volt annak a Csodának, amikor egy éjszaka leforgása alatt a sár helyén gyalogút termett. 350 tonna kavics került kiszállításra, amelyet kiszórtak és elegyengettek.

Meglehet, az olvasó nem hisz a csodákban. A velünk megesett következő csoda történetét mesélem el: két nappal indulás előtt, még Torontóban vagyunk, amikor Taiszja telefonál. A következő beszélgetés zajlott le:

– *Vladimir, ma a könyvtárban egy férfi jelent meg. Bemutatkozott, Anatolij Rjabcsuk, az ideg- és elmegyógyintézet igazgató-helyettese. Állítólag Ulan-Udéból a vezetőségtől kapták a hívást. „Mindent tegyenek meg annak érdekében, hogy »a Rott-féle delegációt« fogadják. Hívják meg őket ebédre... Gondoskodjanak fényképésről... Kérjék meg őket, írjanak valamit a Látogatók könyvébe...”*

Erre megmutattam a programot, ahol minden percről percre, részletesen be van osztva, látogatást hozzájuk viszont nem terveztünk... Megpróbált hatni rám: „Misát is szépen felöltöztetjük, megborotváljuk, s elhozzuk az avatóra...” Elmagyaráztam, programunkat minden helyszínnel pontosan leegyeztettük, 10 perc pontossággal a teljes programidő ki van töltve, s hogy Ön, akár a többiek, Miszovajába autóbusszal délután 1-re ér ide, a Sznyezsnij Klubba mennek, hogy kicsit rendbe hozzák magukat, ott pedig csak 2 toalett van összesen... Kettőkor pedig máris kezdődik a Memoriálé avatása. Közöltem, szó sem lehet semmiféle ebédről, mert Ön külön étrendet tart, azt pedig a helyi étteremben már meg is rendeltük, ebéd után pedig közvetlenül elutazik Enhalukba, s ott is fog vacsorázni és pihenni.

– *Ragyogóan csinálta, Taiszja. Mindent helyesen mondott... Roppantul sajnálom természetesen, hogy nem sikerül odalátogatnunk, de rendkívül le lesz foglalva minden perciünk, meg hát az autóbusszal nagyon sokan jövünk...*

– *Kérem, Vladimir, várjon, ez még nem minden. Rjabcsun erre így szólt: „Nézz meg kérem a programot, lehet, hogy valamin tudnak változtatni? ... Ha eljönnek hozzánk... a mobil toalettek gondját magunkra vállaljuk, megoldjuk...” Kérdésemre, hogy fogják majd idehozni, ha egyszer út sincs a temetőhöz, így felelt: „Legyen a mi gondunk! Vagy két kezünkkel idecipeljük, vagy pedig ideiglenesen megásunk... Kérem, beszéljen Rott-tal... Lehet, hogy sikerül valamire jutnunk?” „Megígérem, – mondtam, – Ilyen kérdésekben ő dönt... De a program-beosztáson módosítani nem tudunk...”*

Kihúzták az „ötösünket”! A mobil vécék az égből potyognak... Aznap éjjel elaludni is képtelen voltam. „A Memoriálé avató szertartása után esetleg Iyával kihagyjuk az ebédet? A többieket otthagyjuk, mi meg elmegyünk az intézetbe... S mi lesz a magyarokkal? Magunkkal kellene vinni őket is, nekik viszont szükséges enniük... És persze nem tudnak oroszul sem. Kizárva.” „Mi van akkor, ha ebéd után mindenki megy Enhalukba, mi pedig... Aztán valahogy beérjük őket... Azt nem lehet!”

Szerencsére ráakadtam a megfelelő megoldásra! Döntésemmel Taiszjának meglepetést okoztam...

Úgy terveztem, Torontóból Iyával Moszkváig az osztrák légitársasággal utazunk. Átszállás Bécsben, itt csatlakozik hozzánk Orosz Éva és Kercsi Ilona, akik odamennek Budapestről. Barátnőnkénél, Nyina Szelezkónál töltünk néhány napot Moszkvában, körbejárjuk, múzeumba és színházba megyünk. Június 16-án,

hétfőn, a már közben csatlakozott Sholomit Guterman társaságában korán reggel repülővel megérkezünk Ulan-Udéba. A Burjátia Szállóban elfoglaljuk szobánkat, itt gyülekeznek a külföldről érkezők. Hamar rendbe szedjük magunkat, ezután pedig Vera és Anton Gorgyienko kivisznek bennünket a két temetőbe: egyikben Iya édesanyja, Rahel Szolomonovna Jaroszlavszkaja és rokonai sírja előtt hajtunk fejet, a másikban Vera szülei, Szonja Csernova néni és Grisa Csernov bácsi sírjánál. Vera családjánál fogunk mindnyájan vacsorázni.

Terv szerint június 17-én reggel 9 órakor kell két nagy autóbussznak a Burjátia Szállótól elindulnia Miszovajába (Babuskin városba). Egyikükön 45–50 Ulan-Ude-i fog utazni, a másikon pedig az egyéb városokból érkezők és az Ulan-Udeből jövők másik része. Délután 1 órára kell Miszovajába a Sznyeysnij Klubhoz odaérnünk. A Kabanszkból és Irkutszkból jövő buszok ugyanide érkeznek meg. Rövid találkozó Csernihékkal és a miszovajaiakkal, majd indulunk a temetőbe.

Kiöltöttem azonban a következőt: Az ideg- és elmegyógyintézetbe mindenképp ellátogatunk, a „mi” autóbusszunk így viszont 8 órakor indul a szállodától, egyenesen az intézetbe, itt egy órát töltünk a látogatással, a másik autóbussz pedig, ahogyan terveztük, összeszedi az Ulan-Ude-ieket és eredeti menetrendünkkel megegyezően reggel 9-kor indul, s külön megy a Sznezsnijig.

Az intézet vezetői döntésemet elégedetten fogadták, így a Memoriálé avató ünnepségére szerényen, de kifogástalanul, 2 mobil vécé állt rendelkezésre, a résztvevők kényelmére a helyszínhez közel helyezték ki őket. Igen becses meglepetés volt ez a babuskini pszichoneurológiai intézet igazgatójától, Alekszandr Romanovics Hutakovtól és helyettesétől, Anatolij Ivanovics Rjabcsuntól. Kis szekrény állt a toalett mellett, rajta fehér kézmosó és több stósznyi fehér törülköző, ez azt igazolta, hogy „vitathatatlanul” létezik „elegancia a Bajkál-vidéken”.

„Összkomfort a bajkáli tajgában...”

Kedves Olvasóm, úgy vélem, mindketten alaposan megdolgoztunk, ha pedig az embernek sikerült a felszínen maradni, s nem nyelte el az információ-özön, ideje rátérni a Memoriálé felavatásának eseményeire. Bizonyítékul álljanak itt a fényképek, hogy minden a tervekkel összhangban folyt le. Moszkvában a magyar hölgyekkel és az ifjabb Pjotr Szlezkóval a Tyeatralnaja téren állunk, Nyina Szlezko vendégszerető otthonában pedig látni, amint újabb látogatásukkor a VAZ főmérnöke, Jevgenyij Artyemovics Basindzsagjan és hősies felesége, Valerija Szergejevna ölelésre nyújtja karját.

Moszkvai városnézés, oroszországi utunk első állomása.

Örömteli találkozás Jevgenyij Artyemovics Basindzsagjánnal és feleségével Nyina Szlezko otthonában.

Ragyogó napfényes reggel volt, mikor leszálltunk Ulan-Udéban. A kifutónál látjuk az orosz betűkkel írt érthetetlen szívélyes üdvözlést: köszöntik Orosz Évát (Budapestről), Iya Rottot (Gutermant) (Torontóból), Sholomit Gutermant (Tumaszjancot) (Moszkvából) és Kercsi Ilnát (Budapestről), a repülőtér kijáratánál pedig Ulan-Ude-i bajtársaink majd megfojtanak ölelésükkel.

Az itteni temetőben pihenő, 56 éves korában eltávozott Rahel Szolomonovna Jaroszlavszkaja (Guterman) 76 éves lánya, Iya mindig örül, ha Ulan-Udéba jöhet, és fejet hajthat sírja előtt, csak amiatt nem győz sajnálkozni: „Ó, ha édesanyám csak egy pillanatra láthatná most 6 unokánkat és kanadai életünket...!” Első vacsoránk Ulan-Udéban, ahol a vendégek és a házigazdák, Vera Gorgyienko, két fia, Szergej és Anton a családjukkal nem győztek egymásnak örvendezni.

Megérkezés az Ulan-Ude-i repülőtérre.

*Főhajtás Iya édesanyja,
Rahel Szolomonovna
Jaroszlavszkaja
sírja előtt.*

*Vera Gorgyijenko és
családja vacsorán lát
vendégül bennünket.*

A június 17-re kitűzött programba a babuskini pszichoneurológiai intézetbe tervezett látogatást nem tudtam beilleszteni, olyan feszes volt (megérkezés Miszovájába, résztvevők gyülekezése, a Memoriálé felavatása), azonban, hogy Misa Gutermannel találkozhassunk, azt terveztem, megszervezem, hogy valaki kíséretében az otthonból Misát elhozzák az ünnepélyes avatóra. Előzetesen ebben Vera és Anton Gorgyienkóval meg is állapodtunk. Igen szerencsésen jött közbe az intézet vezetőinek kezdeményezése, bár kissé átírta programunkat. Alighogy autóbuszunkkal megközelítettük az otthont, az ablakból két rokonszenves, nemzeti viseletbe öltözött kislányt pillantottunk meg a feljárónál, sóval-kenyérrel vártak minket, mellettük egy nem kevésbé rokonszenves fiatalember (A. R. Hutakov, az otthon új igazgatója). Ünnepélyesen kezdetét vette a felejthetetlen találkozó. Meleg volt az idő. Ennek a nem túl víg intézménynek minden lakóját kiengedték a szabad levegőre, láttuk, ahogyan ott kergetik a labdát vagy a napsütésben pihennek.

A nagy terembe vezettek mindnyájunkat, ahol nagyon szépen megterített asztal várt ránk. A falat előző látogatásunkkor készült fotók borították be. Körbevezettek a szakköri foglalkozásra – rajz, kézimunka, bajkái tavi köre készült rajzok, apró agyagból formázott gyűrűsfóka-figurák – használt tantermeken.

Az otthon javára pénzadományt nyújtottunk át, a gondozottak kézzel készített munkáiból pedig vásároltunk néhány mintapéldányt.

Látogatás az Ideg- és Elmegyógyintézetben.

Igen meleg és szívélyes fogadtatásban részesítettek minket, időnk azonban sajnálatosan korlátozott. Misát felkészítették, ünnepi ruhába öltöztették és egy ápolónőt adtak kísérőnek. Anton maga mellé ültette az első ülésre Misát új, szürke BMW-jébe, a három nő pedig hátul ült. Anton rámosolygott és megkérdezte: „*Misa, hogy tetszik a kocsí...?*” Misa kisvártatva felelt: „*Az a fehér... az jobb volt...*”

Elképesztő! Misa emlékezett a fehér Volgára, amivel Anton három évvel azelőtt elhozott bennünket Miszovajába, s akkor eszünkbe sem jutott, hogy megkocsikáztassuk... Fájó volt, amikor később megtudtam, mit felelt Misa... Ismét megerősítést nyert az a szomorú feltételezésünk Iyával, miszerint Mojszej és Haja Guterman sérült

A régi álom megvalósul, megkocsikáztatjuk Misa Gutermant.

utódai születésüknél fogva a normálistól csak csekély mértékben ütöttek el, ám mindig magukra voltak hagyatva, sem az iskola, sem orvos nem segítette őket.

Hogyan tudnám a következőket könnyek nélkül elmesélni? Elmondták, hogy a kísérői feladatot ellátó ápolónő felbukkanásakor, aki azért jött, hogy magával hozza az ünnepségre, Misa kézzorítással búcsúzott el barátjától, Vologyától, miközben ezt mondta: „*Elutazom Kanadába.*”

A Sznyeysnij Kultúrházhoz a mi buszunk ért oda utolsónak. A másik buszon jött Ulan-Ude-iek addigra végigsétáltak a Bajkál partján, az irkutszkiak két fekete kalapos rabbijukkal együtt saját buszuknál álldogáltak. Lévi Kaminyeckij rabbi és a tomszki közösség elnöke, Borisz Romackij, Irkutszkig repülővel mentek, onnan Miszovajába az irkutszkiak hozták őket. A Kabanszkból érkezett autóbusz néhány személygépkocsi mellett állt a parkolóban. Megpillantottuk a kultúrház széles feljáróján álló, ékes, hosszú kék szarafánba öltözött magas nőt. A miszovajai népi kórus tagjai, vezetőjük már több éve Anatolji Nyikolájevics Popov. Harmonikával kíséri az együttes énekét.

A buszról leszállva alig tettünk pár lépést, máris felhangzott a harmonika akkordja, az együttes pedig hangosan rákezdte: „*Jó emberek, jó napot! Jó napot, jó emberek! Kedves, kedves híveink, nekünk oly kedvesek!*”

Az együttesben középen álló szólista lejött elénk a feljáró lépcsőfokain, hogy üdvözljön: „*A mi gyönyörűséges szülőhazánkban örömmel köszöntjük, a mi szibériai, bajkái földünkön!*” Ezzel kenyérrel és sóval kínált: tálcán tartott

egy óriási cipót, sőtartóval a tetején. A közelben állók egy-egy falatot megízelték belőle. Folytatásképp két új éneket adtak elő, a kórusvezető szerzeményeit.

Szíveslátás Miszovajában sóval és kenyérrel a Sznyeysnij Kultúrház előtt

Babuskin (Miszovaja) város polgármestere, Viktor Anatoljevics Larjuskín ott állt a kórus mellett, majd előrelépett, és köszöntőt mondott:

– Engedjék meg, hogy köszöntsem Önöket e neves esemény alkalmából, mely az Önök jóvoltából jött létre a mi földünkön. Valamint, hogy üdvözöljem Önöket bajkái vidékünkön, és mindnyájuknak kifejezzem legjobb kívánságaimat... Tettük értéket megmérni, lelkemből szólok, nem egyszerű dolog... Az Önök tette nemcsak városunk léptékében mérve számít roppant eseménynek, oroszországi lépték szerint is az! Mert igen nemes misszió hozta Önöket hozzánk. Adja az Isten, hogy ez a misszió az Önök számára is hálásnak bizonyuljon. Roppant köszönettel tartozunk, fogadják bajkái földünk tiszteletteljes meghajlását.

Az avatás résztvevőit Viktor Anatoljevics Larjuskín, Missovaja polgármestere köszönti.

Válaszom így hangzott: „Köszönjük szívből jövő szavait! Sohasem felejtjük el!” Leonyid Viktorovics Szelivesztrov volt soron, hogy köszöntsön:

– Saját magam és a Népi Hurál³⁵ képviselői nevében! Szent küldetést hoztak el hozzánk – az emlékezést az eltávozottakra –, a tiszteletadás kötelességét azok előtt, akik ma, sajnos, nem lehetnek velünk... Túlzás nélkül nagyszerű ügynek mondhatjuk. Időt áldoztak és módot kerestek, hogy a távolságot leküzdjék és messzi országokból arra a helyre jöjjenek, ahol őseiket eltemették.”

³⁵ Ez a neve Burját-Mongólia parlamentjének.

Az egybegyűlt városiakhoz és az avatóra érkezettekhez fordulva így szól-
tam:

– ...Taiszja az interneten fellelte az összes előírást, Önök pedig betartották azokat. Feltámadt Önökben az akarat, és szívük olyan határtalan, hogy a zsidót zsidó szokás szerint temessék el olyan időben, amikor errefelé már egyetlen zsidó sem él! Ennek emléke töltse el Önöket büszkeséggel! Tegyék szebbé a világot, mint Moszkva! Tegyék szebbé, mint Svájc! Lehetőségük adott. Csak tehetségeiket kell egybegyűjteniük, s azt emlékezetükben tartani, hogy önmagukért és gyermekeikért élnek. Akkor majd zarándoklat indul meg ide. Végtelen áradatban érkeznek majd a zarándokok. Jó egészséget kívánok! Isten éltesse Önöket! Önök e földön emelt fövel járhatnak!

A következő, aki az egybegyűltekhöz fordult, Sholomit Guterman (Tumaszjanc), moszkvai résztvevőnk volt. Felolvasta A. Sz. Sajevics oroszországi főrabbi, Ju. Konnor, az Oroszországi Zsidó Kongresszus elnöke, az Európai Rabbik Kongresszusának elnöke, Moszkva város Rabbínátusa és Izrael Állam moszkvai nagykövetének üdvözlő szavait.

A Sznyezsnijben töltött kellemes pihenő, a szívből jövő vendégszeretet, a kórus fellépése és a spontán összegyűlt tömeg a kultúrház igazgatónőjének, Ljubov Anatoljeva Musztafajevának az érdeme volt, figyelméért és segítségért hálával tartozunk.

Felejthetetlen kép, amint az autóbuszok és gépkocsik elhelyezésére a tereprendezés során kialakított, murvával beterített területől megindulva, kigyózó menetben haladt az emberáradat, a távolról érkezettek és a hozzájuk csatlakozó helyiek Miszovajából, lépésben haladva a Shalom Emlékmű felé, a szoborkompozíció felé, a temetőt körülölelő kerítés irányába a kényelmes gyalogúton.

Az ünnepségünk eseményeit szalagra rögzítő, tehetséges Vladimir Zsarov videofelvételei között leginkább megdöbbentően hatnak a végtelen emberáradatról készült kockák, az öntudatos emberekről, akik azért menetelnek az Emlékmű felé, hogy felavassák azt, amely csaknem elfeledett emberek nevét viseli gránitján. Nagy öröm volt tapasztalni, hogy mintegy 150 ember utazott ide az avatóünnepségre.

Vendégek a „Shalom” memóriálé felavatási ünnepén. Balról Viktor Ivanovics Kolminyin, az Orosz Föderáció Szibériai szövetségi körzete Keresztény Egyháza protestáns felekezetének Fő-tiszteletű Püspöke. Jobbról pedig Alekszej Vasziljevics Tyivanyenko professzor.

A. V. Tyivanyenko és V. I. Kolminyin mellett a külföldi vendégek: Vadimir és Iya Rott Kanadából, U Don Su a Presbiterianus Egyház lekipásztora Dél-Koreából, Orosz Éva és Kercsi Ilona Magyarországról.

Az elsők között értem az emlékműhöz. Az ember könnyedén ki mondja, hogy „odaért”. A távoli Szibériában igazából valami olyan fontos dologhoz közeledtem, ami korábban nem létezett, s ami munkánknak és képzelőtehetségünknek köszönhetően jött létre. Izgultam kissé, ekkor azonban meghatott megilletődöttség fogott el. Azt képzeltem, mindent tudok erről az emlékműről, ám a kedves Csernihék, Valentyin és Szvetlána, Taiszja és Pjotr meglepetéssel vártak. A díszes betonsztélék színét nyomban megpillantottam, ám ekkor előbukkant egy takaros betonutacska, ami az emlékműhöz vezetett, kétoldalt szép, frissen kiültetett virágokkal! Ez igazi meglepetés volt! A szeretet sugárzott belőle! Köszönöm, szívből köszönöm!

Le sem tudom írni, mit éreztem, mikor az emberek ajkáról meglepett sóhajok szálltak fel, az elragadtatottság és gyönyörködés kurta szavai röppentek fel, amint szemük előtt megpillantották a lepellel beborított emlékművet, ami a fák zöldjéből egyszerre csak előttük magaslott.

*A vendégeket a Kabanszki Terület Kormányzótestületének vezetője,
Sz. V. Szavvatyejev köszönti.*

Taiszja, Olga Ruszinova és én felléptünk egy kis, ideiglenesen szerkesztett, szőnyeggel borított emelvényre, ott várva be az érkezőket.

Olga Ruszinova egyetemi docens beszélt elsőként, a judaizmus Ulan-Ude-i tudós szakértője és értelmezője, neki és Jelena Uvarovszkajának valamint Ljudmilla Kovalcsuknak köszönhetően a Burját Köztársaságban születhetett újjá a zsidó közösség.

– *Nevem Olga Ruszinova!... Önök sokfelől jöttek. Tomszkból, Omszkból, Magyarországáról, Szentpétervárról, Izraelből, Ulan-Udeből és Irkutszkból! Megannyi ország és város küldte el képviselőit... Az itt eltemetett emberek hamvai bebocsáttatást nyertek a szívekbe... Nem a helyiek szívébe, hanem... egy kanadai állampolgár szívébe... Az interneten csak így emlegetik: „magyar származású orosz zsidó” Ezen a napon azért gyűltünk itt egybe, hogy tisztelettel adózzunk az eltávozottak előtt. Ma Önökkel összekötjük azt a fonalat, amit a történelem elszakított!*

Átadom a szót Taiszja Akramovna Csernihnek.

Olga Ruszinova megnyitó beszédet mond.

Taiszja Csernih köszöntő szavai a résztvevőkhöz.

– *Azok akik itt a temetőben pihennek, városunkért sokat tettek. A helyiekkel együtt ők építették a kjahtai országutat, a Nagy Tea-út egyik összekötő szakaszát. Dolgoztak a transz-szibériai vasútvonal építkezésén is. Bőrfeldolgozó, téglagyártó vállalkozásokat indítottak, nyitottak üzleteket, kereskedéseket, vendégfogadókat... Munkájuk gyümölcsét mindmáig élvezzük. Idejövet megmutattam Önöknek a Korf-házat. Az üzlet, amit Korf kereskedő a családja számára épített, most is szolgál minket, otthont ad az itteni Roszbank fióknak. Korf kereskedő sírja pedig ebben a temetőben található, sírköve még megvan. A mi dolgunk, hogy az utódok számára megőrizzük.*

Köszönetet szeretnék mondani azoknak, akik a távoli Kanadából, Izraelből, Dél-Koreából a nagy utat megtették... Szeretnék köszönetet mondani azoknak is, akik Oroszország más régióiból, jöttek el: Moszkvából, Szentpétervárról... Szeretnék köszönetet mondani a Rabbinátus képviselőinek... Nagyon köszönjük! Szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik részvételükkel, segítségükkel, szóval és tettel hozzájárultak projektünkhöz... Szeretnék köszönetet mondani azoknak, akik elutasították a projektünkben való részvételt. Ezzel a történelemhez való viszonyukat nyilvánították ki.

– De mindenekelőtt természetesen szeretnék köszönetet mondani Vladimirnak..., a kanadai üzletembernek, híres írónak, a Magyar Írószövetség tagjának. Vladimir Rottnak és nagyszerű feleségének, Iya Rottnak, a Torontói Egyetem professzorának, minthogy mindebből nélkülük semmi nem valósulhatott volna meg... Mindig mellettünk álltak, minden pillanatban, minden percben, minden másodpercben. Több óras megbeszéléseket folytattunk skype-on, telefonon, órákon keresztül egyeztettünk a feladatainkról. Félünk, mi pravoszláv hitűek, félünk az idegen hagyományba lépni, véletlenül olyasmit tenni, ami nincs összhangban azzal. Ezért beszéltünk meg mindent, hogy Isten őrizzen attól, hogy ezt a szent helyet valamiképp megsértsük.

– Köszönjük mindenkinek, aki itt van, aki gyalog vagy egyéb módon megtette az utat. Köszönjük a Kabanszki önkormányzat vezetőjének, Szavvatejvnek is.

Sz. V. Szavvatejev a következőket mondta:

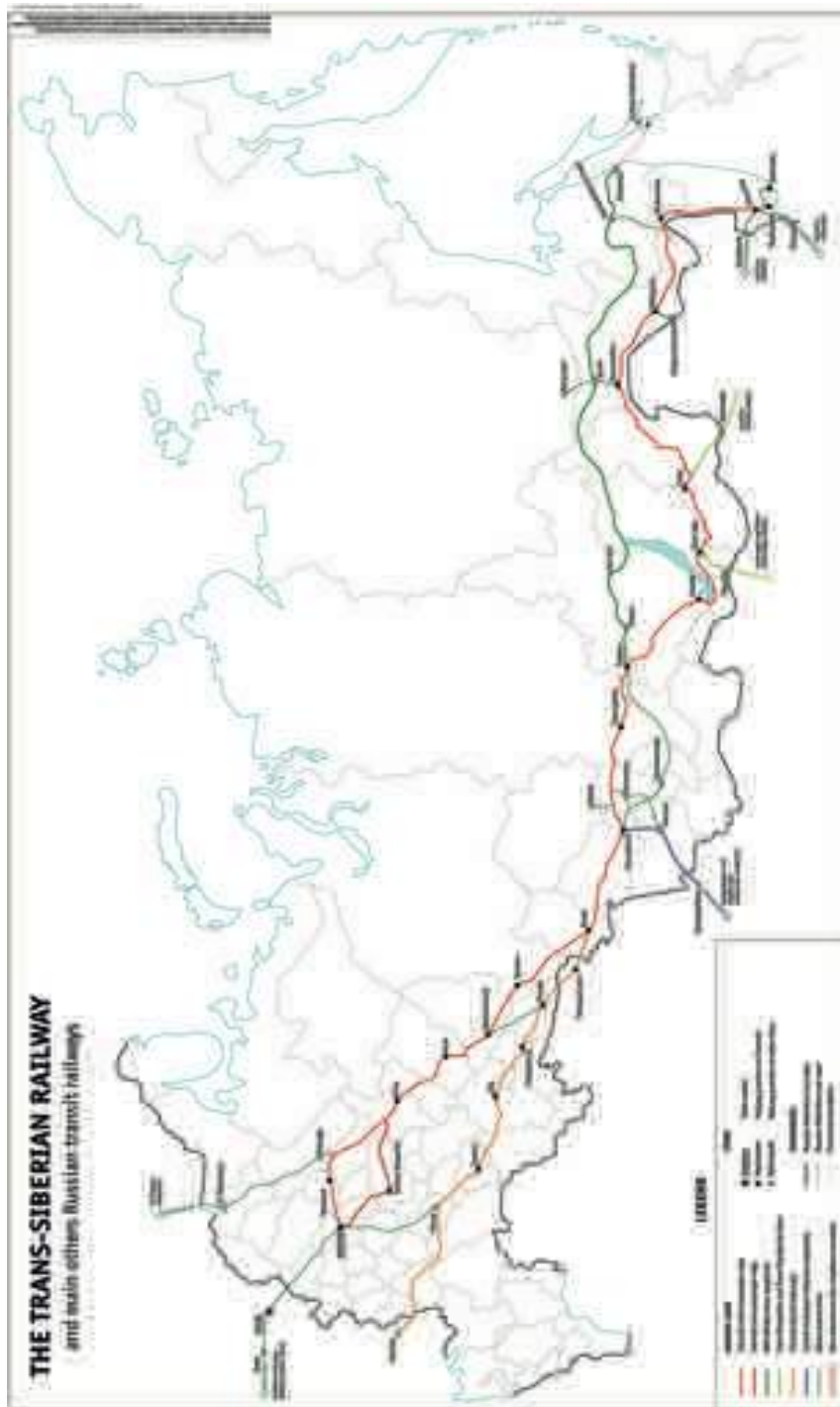
– Először is, végtelen tiszteletemet rovom le azon emberek előtt, akik egykor Miszovaja állomás megszületésén munkálkodtak...

Kabanszki hazánk örömmel köszönti vendégeit, Önöket, akik a világ számos országából és az ország különféle régióiból érkeztek ide erre a neves eseményre, a Memoriálé felavatására. Köszönjük mindnyájuknak, hogy ma így egybeülhettünk, és az Összetartozás kiemelkedő ünneplésének részesei lehetünk. Hiszem, az utódok, minden eljövendő nemzedék tisztelni fogja a történelmet, a mai eseményt, és elődeiket emlékezetükben fogják őrizni. Köszönöm!

Taiszjával az emlékmű két oldala felől a fehér leplet kezdtük levonni. Ebben a pillanat ismételten Csoda történt! Ősi zsidó szokás szerint az ünnepélyes események mindig a kürt, a sófár megfújása kíséretében zajlanak. A szoborról már csaknem egészen lekerült a fehér lepel, s abban a pillanatban hangos kürtszó hallatszott! Egy pillanat alatt eljut a tudatig, hogy vonatkürt szólalt meg, a valahol a közelben húzódó transzszibériai vasútvonalon robogó vonat jelzése! Kürtjelzés! Vajon nem a győzelem jele hangzott fel?!... Üdvözet Memoriálénknak.

*A Memoriálé leleplezése. Miközben a lepel leereszkedett, éles kürtjel hangzott fel.
A közelben húzódó transzszibériai fővonalon elrobogó vonat kürtjelével tisztelgett.*

Ezután én szóltam az egybegyűltekhöz:

– *Tisztelt Vendégeink!* (A magyaroknak szóló köszönetnyilvánítást magyarul mondtam.) *Mi, Iyával, nagyon boldogok vagyunk, hogy itt lehetünk. Élni akarunk, folytatni alkotómunkánkat, és Önökkel együtt örülni. Az Önök Köztársasága, az Önök nagyszerű földje számos jó embert és híres embert adott a világnak. Nem fogok róluk beszélni, csak annyit kívánok mondani, hogy egyikük a feleségem, Iya! Sorsomat 53 éve kötöttem össze vele. Azt kívánom mondani, a hőseik között büszkék lehetnek rá is, mert nagy az az út, amit életében megtett... Kanadába abban a tudatban érkezett, hogy söpröget majd és végét pucol, mert más munkához nem ért... Megtanulta a nyelvet, egyetemi tanár lett ismét, a Torontói Egyetem professzora! Több ezer végzett diák tanult a keze alatt, ők nem felejtik ma sem... Iya köztársaságuk hőse! Önök mind olyanok, mint ő! Ezt a hőst pedig én közelről ismerem.*

A képzelet szegény, hogy megértsük, milyen az, amikor az embernek olyan családja van, mint amilyen Taiszja Csernih családja! Nincs az a pénz, nincs az az arany, amivel munkájuk értékét meg lehetne fizetni. Nézzenek körül! Nagy talapzat a lábunk alatt. Elképzelésem az volt, rajta állnak majd azok a temetői sírkövek, melyek a városban szerteszét hevernek, beépítve a házak alapjába, továbbá azok is, melyeknek eredeti helyét nem lehet azonosítani... Megérkezett a beton, kilenc és fél tonna mennyiségben... A betonkeverő kocsí amott állt meg a közelben... Meg sem mozdult aztán! Egész Burjátában nincs az a betonkeverő kocsí, amely el tudott volna idáig jönni, hogy pontosan a zsaluzatba öntse a betont!... A mi hőseink erre fából tüstént primitív saroglyákat fabrikáltak, késő estére pedig a betont hiánytalanul ide cipelték! Kilenc és fél tonnányit! És ez csupán egy a példák közül!...

A súlyos gránitlapok Irkutszkból származnak... A szövetségi autópályáról Csernihék két főnyi segítséggel vontatták ide és illesztették őket helyükre... (Mind-ezt csupán azért, hogy a Memoriáléről fényképeket lehessen készíteni. Nagyon szerettük volna ugyanis, hogy az Önöknek szánt emlék-épeslapokat ma kézbe kaphassák...) Ezután pedig szét kellett szedniük az egészet, hogy aztán az áthatolhatatlan sáron át a városba vigyék, hogy a gránitlapokat épségben megőrizhessék a mai ünnepre...

– Szeretett embertársaim! Míg ez az emlékmű Burját-Mongólia földjén áll, Burját-Mongólia földje csak növekedni és virágozni fog, hiszen ez a kezdet. Ez figyelmeztet arra, hogy mindnyájan becsüljük a múltat, mert szükségük van a boldog jövőre, s a boldog jövő a jó példán épülhet!

Tekintsenek ide. Shlomo Guterman 1896-ban érkezett ide, íme, ez pedig az utolsó síremlék, melyet mi állíttattunk a dédunokájának, Jura Tyihomirovnek az emlékére, akit Önök a zsidó hagyomány szigorú betartása mellett temettek el! Misa Guterman pedig ott áll, ő az Önök városában él, Shlomo Guterman egyik leszármazottja. Izraelből pedig azért repült ide Oleg Barbasz, mert az egyik gránitlappal dédapja, Aaron Jankelevics Barbasz (1846–1921) neve került elő. Nézzék csak, kérem, mára mennyi miszovajai lakos találta meg a gyökereit! Kérem, emeljék fel kezüket...

Szelivesztrov úr! Zsilin úr! Szavatejev úr! Önök mindent megtettek, hogy itt út legyen! Nem utat építettek ekkor, hanem egy jövőndő sztráda első

szakaszát!... Fejlesszék az Önök tulajdonában lévő tájat, s ezzel olyan ügy részesei lesznek, mely földijeik, gyermekeik és unokáik számára hasznos. Akkor majd nem szorulnak állami támogatásra, mert lesz elegendő, saját pénzük is!

Oroszország mindig is híres volt lakóinak jóságáról és szíves vendégszeretetéről. Saját tapasztalataimból tudom. A háború alatt Bobrujszkban éltem... szemem láttára lőttek agyon 20 ezer zsidót, csoda révén mi életben maradtunk, én, a bátyám és anyánk... Emlékszem, orosz szomszédaink sosem ültek úgy asztalhoz, hogy a szegény családnak, Madam Rottiyának és gyerekeinek, egy darab szalonnát, húst és kolbászt ne hoztak volna... Oroszok voltak.

Oroszországban sajnos a jóságot és bőkezűséget egykor elfelejtették. Történelmének legnehezebb szakaszát élte Oroszország, ekkor szoktatták le a jóságról. Sosem felejttem, Tomszkban a mi csoportunkba járó egyik diáktársunk édesanyja meghalt. Annyira szegény volt, hogy mi, koldus diákok nem tudtuk, hogyan segíthetnénk neki. Miközben efölött zajlott a huzavona, elkezdtem fejenként 3–5 rubelt összeszedgetni. A Prokopjerszkbe szülő vonatjegy árát így adtuk össze, hogy anyja temetésére odaérhessen...

Engem pedig behívtak a Komszomol-bizottságra, alaposan ledorongoltak, majdhogynem az egyetemről való kitiltás lett a vége. „Pénzt gyűjteni? Hogy tehetél ilyet? A mi országunkban?! Hát kik vagyunk mi, hogy könyöradomány nélkül nem tudnánk meglenni?! Menj, add vissza a pénzt, kinek-kinek, amit adott!...” Úgy is tettem. A szakszervezeti bizottság pedig kiutalt a diáknak 120 rubelt, amiből elutazott...

Így volt ez korábban. Nem szabad, hogy továbbra is így legyen... A torontói zsidóktól tanultam, hogy »az ember minél többet ad, annál inkább nem csak ad, hanem kap!« Vegyék észre, ha Önök az utcán egy kopeket adnak a szegénynek... rögtön azt fogják érezni, hogy maguk kapták!

Így kezdődnek a dolgok általában. (Ekkor odaszólítottam magamhoz Dását, a tömegben álló kislányt.) Torontóban kezdtem el pénzt gyűjteni erre az emlékműre... Szüntelen telefonkapcsolatban voltam Taiszjával. Közösén becsültük meg, mennyi pénzre lesz majd szükségünk. Mennyi kell majd a következő hónapra. Szponzorokkal bonyolítok körtelefonokat, segítségért fordultam hozzájuk... Egy kislány ekkor éppen otthonunkban járt, Burjátából jött, szülei azért küldték Kanadába, hogy nyáron angolt tanuljon.

(Az egybegyűlteket meghallgatták az olvasó előtt már ismert történetet, amit fentebb írtam le arról, hogyan ajándékozott Dása projektünk pénzügyi alapja számára 20 dollárt, megtagadva, hogy visszavegye, s végül kérésemre erre a kanadai bankjegyre ráírta neve kezdőbetűit.)

Útitáskámért nyúltam, kivettem belőle egy átlátszó, boríték nagyságú műanyag irattartót, benne láthatóan a 20 dollárral, s a következő szavakkal nyújtottam át Taiszjának:

– Taiszja! Íme egy ajándék múzeumuk számára! Van itt azonban valami más is, egy rozsdamentes acélból készült tábla. Egy torontói cég készítette a Memoriálé

részére. Ára nincs... 7 kilogrammot nyom... Hogyan is jusson el vajon Miszovajába?? Hát az itt álló kislány a hátizsákjába tette, szó nélkül elhozta a Bajkál-vidékre!... „Köszönöm, Dása! Erre mindenki emlékezni fog!”

Íme ez Önöknek a jó alap! Alap, hogy itt növekedés kezdődjék. Ne csak erdei fenyők nőjenek, nőjenek gyümölcsfák! Változzon meg minden! Idejöhessen több millió turista, szállást foglaljon 10 évre előre az Önök üdülőiben és szállodáiban! Mindenhová a világon eljusson a dicsőség hangja: „Mindeniütt jó! De náluk az-tán! Az orosz fellendülés!”

A szót Aaron Wagner irkutsztki főrabbi vette át:

– A hagyomány értelmében, ma mindenben úgy kell tennünk, ahogyan meghagyták nekünk: elolvassuk a Tehelimet, elmondjuk a gyász imáját a Kaddist egyperces csenddel emlékezve. „Ámen!”-nel kell felelnünk, ez ugyan magától értetődik, ám el kell rajta gondolkodnunk. Gondoljanak bele: ezen a helyen lehetünk, amit úgy hittünk, mindenki elfeledett... Mint láthatjuk azonban, nem olyan hamar fognak ismét megfeledezni róla... Még itt is, a temetőben is mondhatjuk: „Am Israel hai!” Ím itt vagyunk elevenen... Meg akartak semmisíteni bennünket, s nem tudtak! Még itt sem, ahol vagyunk, a távoli Szibériában! A föld számos sarkából jöttek el hozzánk erre az alkalomra. Mert a nagy számadás szerint a Mindenható előtt nem lehet valamely dolog kicsiny vagy nagy... Ezért Önnek, Vladimir, roppantul nagy hálával tartozunk! És Önnek is, Taiszja, roppantul, igen, roppantul nagy hálával tartozunk!

Aaron Wagner, Irkutszk főrabbija.

Lévi Kaminyeckij, Tomszk főrabbiája.

Másfél hónapja itt jártam. Biztos voltam, hogy az avatóra majd egy konténernyi gumicsizmát kell ideszállíttatnunk... Szörnyű útviszonyok voltak... Út tulajdonképp nem volt.

Engedjék meg, hogy bemutassam Tomszk Főrabbiáját, Lévi Kaminyeckijt.

– Felolvasom az imát mindenkiért, aki ebben a temetőben nyugszik. Kérem, emlékezzenek, hogy a gránittáblákon 59 név van, jöllehet a temető 400 ember nyughelye...

Kaminyeckij rabbi imát mond, majd ezzel folytatja:

– Mikor ilyen helyen vagyunk, emlékeznünk kell rá: ha egy jó szót mondunk valakinek, vagy értékes dolgunkat megosztjuk vele, viszonzásra nem számítunk, de Valaki gondol arra, hogy minden jó cselekedet elnyerje a jutalmát... Megfizetni adósságunkat a legigazabb, legtisztább, legőszintébb jótékony cselekedet!... Látják, Vladimir lelke... itt volt... Három teljes éven át reggeltől estig ennek a feladatnak adta át önmagát...

A férfiakból álló csoport³⁶ elmondja a kaddist (gyászimát)...

Ezután A. Wagner kap szót:

– A Memoriálé az örökkévalóság, az örök emlékezés jelképe. Izraelben e napokban szomorú, fájdalmas történet van kibontakozóban: Három katonáért

³⁶ A fent említett minján. (A ford.)

imádkozik az egész ország, akiket fogságba hurcoltak... Ma ezért meg kell ragadnunk e szent pillanatot, hogy imádkozzunk értük, térjenek haza békével, s hogy Izraelben és mindenütt a világon valóban béke legyen.

L. Kaminyeckij az imát mondja, utána A. Wagner fordul ismét a jelenlévőkhöz:

– *Mondjuk el most a Dávid-zsoltárt az itt eltemetettek emlékezetére.*

L. Kaminyeckij elmondja a Dávid-zsoltárt, majd A. Wagner rabbi így szól:

– *Most egyperces csenddel tiszteljük meg az elhunytakat, s helyezzünk sírjaikra kavicsokat...*

A kövecskéket kezükben tartva a megemlékezők közül sokan az emlékművön található kevés vízszintes felületen keresték a helyet. Kettő az III-alakzat sztéléi között kínálkozott, kettő pedig az eltemetettek nevét hirdető gránit felső peremén. Ekkor hangosan így szóltam:

– *Mindenkit arra kérek, kövesse a fára kihelyezett táblán megfogalmazott tanácsot: járjuk körbe a temetőt az ösvényen, ezzel megadva a tisztességet a benne nyugvóknak. Tudásunk szerint az első elhunytat 1825-ben helyezték ide.*

Megható volt látni, ahogy temetőnk még friss irtásán testvéri összetartozásban nyomban megindult a hosszú oszlop...

Vlagyimir Zsarov filmes újságírónak sikerült néhány résztvevővel interjút készítenie. Kamerája előtt Valerij Barbasz bukkan fel elsőként:

Zsarov: *Hogy gondolja? Ön szerint minek lehettünk itt tanúi?*

Barbasz: *Az ősök emlékezetének napját ünnepeljük. Az utódok emlékezetben visszatérnek hozzájuk. Gyakorlatilag megfélelgettünk gyökereinkről, ez bármely ember esetében megbocsáthatatlan, de még inkább a zsidók esetében... A szülők tisztelete, helyesebben az ősök tisztelete a legelső parancsolatok között áll, én ezt fiatal koromban mégis elhanyagoltam, most pedig testvéreim úgy döntöttek, ennek a parancsolatnak visszaszerzik az érvényét... De nem állhatunk meg itt. A területet meg kell tisztítani, rendbe kell hozni a síremlékeket. Ha megvan a terv, akkor helyükre kerülnek, ha pedig nincs meg, akkor is legalább rendet teszünk.*

Zsarov: *Valerij Barbasz...?*

Barbasz: *Izraelelevics.*

Zsarov: *Önnek nagyapja nyugszik itt? Apai ágról?*

Barbasz: *Igen, a nagyapám... Édesapámék ágán...*

Zsarov Dása Rizvanovához intézi a következő kérdést: *Dása, mit éreztél akkor, amikor úgy döntöttél, hogy odaadod a pénzedet?*

Dása: *Egyszerűen elindult bennem valami, hogy... Mert Iya Boriszovna és Vladimir Francevics olyan jólelkű emberek... Egyszerűen valami nagyon elindult... És lelkem mélyéről jött.*

Zsarov: *Dása, hogy gondold, mi történt ma itt?*

Dása: *Azt gondolom, mindenki kitette a lelkét... Mindenki kapott valami jó energiát. Azt gondolom még, hogy mindenki jó hangulatban megy el innen.*

Rizvanova Darja, 14. számú gimnázium.

V. Zsarov ugyanezt a kérdést tette fel nekem is: *Vladimir Francevics*, *hogy gondolja, mi történt ma itt?*

V. Rott: Igazi csoda történt! Mi bármiről álmodunk: az ember valamit tervez, és az valóra válik, az isteni csoda! Ezt megtapasztaltam már akkor is, amikor először jártam itt. Nagyszerű érzés volt! Iya még féltékenykedett is, minden burját nő tetszett nekem ugyanis... A nyílt utcán képes lettem volna valamennyit végigcsókolni... A feleségemet bántotta a dolog: „Hogy lehet, hogy mindnyájan ennyire tetszenek?!”

A csoda megtörtént, ma mindnyájan itt vagyunk... páratlan dolog! Tudja, végiggondoltuk... Zsarov a 300. évforduló témáját hozza fel, Taiszja pedig kimondja a döntést: „Valamit tennünk kell...” Ma mindnyájan itt vagyunk. Mennyi ember eljött! Napfénytől, boldogságtól ragyognak! Ma az időjárás is kedvez! Az Isten így kedveskedik azért, amit tettünk!

Vlagyimir Zsarov interjúkészítés közben.

Nekem ez van a nyelvemen: „Burját Köztársaság! Önök egy nagyszerű ország! Nagyszerű helyen élnek! 53 éve ismerem az Önök szorgalmas népét. Taiszja és családja bizonyosságot tettek arról, hogy ők valódi magvetők. Mert akarták. Mi segítettük őket, s mindent véghez is vittek! Ezért, Burjátország, büszke lehetsz gazdagságodra! Örizz meg! Sokasítsd! Bőség köszönt rád, mert nagyszerű néped van!”

Zsarov – Taiszja Csernihnek: Ön bizonyára figyelte, az emberek hogyan reagálnak arra, ami itt napról napra zajlott.

Taiszja: Belekezdünk... Csak a családommal... Lassanként minden nap ebben a temetőben dolgoztunk... Természetesen ekkor a helyi emberek is felfigyeltek, hogy minden nap kijárunk. Minek? Miért? – kérdezték, idővel egyre jobban érdeklődtek... Lassanként azonban létrehoztuk azt, amit ma Ön láthat... Nagy öröm ez nekünk!

Zsarov: Nehéz volt megváltoztatni az emberek véleményét? Hiszen biztosan kérdezték Önöktől, mire jó ez Önöknek?

Taiszja: Mondták szemtől szembe is... Felhívtak telefonon is... Kellemetlenségeink is voltak... Sértéseket vágtak a fejünkhöz. Kérdezték: Hogy lehet az, hogy pravoszláv létünkre ilyen kérdéssel foglalkozunk? Én viszont úgy tartom, egy az Isten! Ő bennünket közelebb vitt ezekhez az emberekhez, valamiért azt akarta, ismerjük meg őket. Ezért is tettük. Szent, nemes cselekedet megcsinálni, helyreállítani azt, ami elveszett. A jövő nem lehet meg a múlt nélkül! Ezért is tettük!

(Csernih Taiszja Akramovna vagyok, a Kelet-Szibériai Vasutak Miszovaja átlomása műszaki könyvtárában dolgozom, ahol könyvtáros vagyok...)

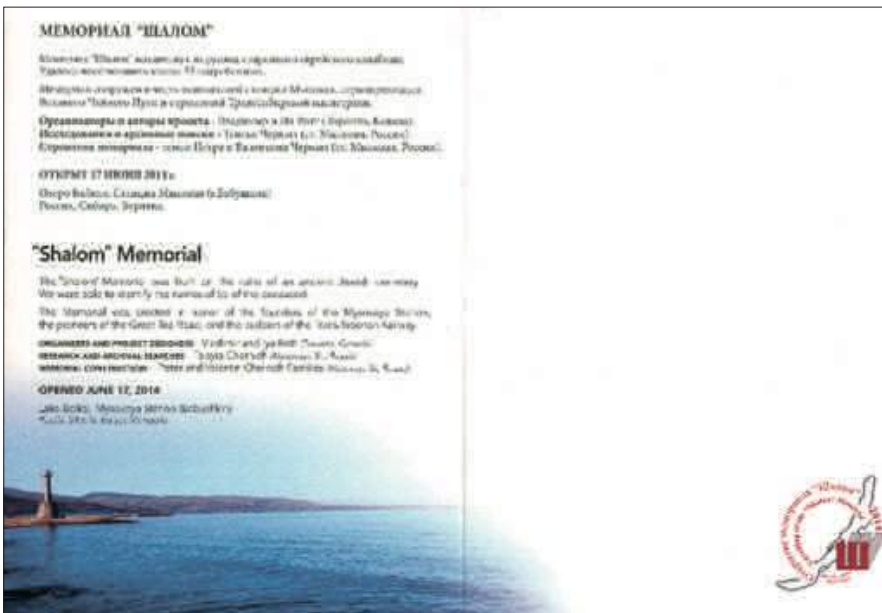

A Csernih családdal mi távoztunk utolsóként a temetőből, miután megkerültük, ennek emlékére készült a fénykép.

Véget ért ünnepségünk hivatalos része. A helyi lakosok gyalogosan hazaindultak, a más városból érkezettek a három autóbuszban kezdték helyüket elfoglalni. Csernihék egyenként a városiakhoz léptek, mindegyiküknek átnyújtottak egy kis, fehér műanyag zacskót a Shalom Memoriálé emblémájával. Az emblémát projektünk számára a fiunk, Rott Sándor készítette és ajándékozta. Minden csomagban a szétnyitott üdvözlőlap volt, amelynek két oldala itt látható:

Projektünk emblémája, melyet Rott Sándor készített.

A Memoriálé felavatására nyomott emlékképeslap.

A csomagban ott volt még újranyomott *Miszovaja állomás* című könyvem egy példánya is, egy finom szendvics, egy üveg ásványvíz, egy üveg gyümölcslé, némi gyümölcs, egy csomag keksz és egy kis tábla csokoládé is. Mindazt, ami a csomagba bekerült, beleértve a friss zsemlet és felvágottat is, Valentyin Csernih hozta Irkutszból, Szvetlana Csernih pedig a megnyitó ünnepséget megelőző órában két miszovajai barátnőjükkel készítették el a szendvicseket, majd összeállították a csomagokat. Iya minden rabbinak nagy doboz, Kanadából hozott, kézműves kóser csokoládéval kedveskedett, ezt Torontóban, a kerületünkben működő cégnél rendeltük meg.

Babuskin városban – mi továbbra is rendületlenül Miszovaja állomásként emlegetjük – egyetlen étterem van, „Vendégfogadó” az igencsak történelmi csengésű neve. Olga Szlabozsanyinova, a tulajdonosnő alaposan kitett magáért a mesteri ebédrel, melyet a negyedik autóbusz utasai fogyasztottak el (ezen volt a Memoriálét építő lelkes kollektíva és Taiszja segítői, derék miszovajaiak). Vendégünk volt V. A. Larjuskín, a város polgármestere is.

Amikor még Torontóból segítettem Taiszjának a Vendégfogadóban számunkra készítendő menü összeállításában, részéről felmerült egy komoly probléma: „*Mit fogunk inni? Mennyi vodkát vigyünk? ...*” Nem értettem, mire vonatkozik a kérdés, s így feleltem: „*Nekünk vodka egyáltalán nem szükséges, a helyiek meg, ki-ki, amennyihez kedve van, majd rendel, mikor már az asztalnál vagyunk...*”

Taiszja erre érthetőbben hozta tudomásomra kérdését: „*Az étterem tulajdonosával megegyeztem, hogy a vodkát mi visszük magunkkal... Így olcsóbb lesz. Sokféle vodka van forgalomban, nehéz megmondani, melyik a veszélytelen...!*” Minden rendben zajlott azonban, került vodka is, az ebéd pedig ragyogóra sikeredett.

A Memoriálé felavatása után projektünk történetében új lapot nyitunk. A tevékeny csapat itt burját-mongóliai utazásra indult, ez volt az ajándék jó és sikeres munkájukért. Útvonalunk érintette Kabanszkot, Enhalukot, Makszimihát, Barguzint, Ulán-Udét, Novoszelenginszket, Novogyeszjatnyikovót és Kjahtát, ezeken keresztül vezetett hajdan a Nagy Tea-út. Megtekintettük a nevezetességeket, felkerestük azokat a helyeket, ahol zsidók éltek, mikor még ez a teaszállítási útvonal használatban volt.

Nagyon sajnáltuk, hogy főállásában, a vasútnál adódó munkái miatt nem tarthatott velünk Pjotr Csernih. Erre az útra autóbuszunkra szép számmal gyűlt össze társaság: a Csernih család, Taiszja, Valentyin, Szvetlana, Vlagyiszlav és a kis Vagyim, Iya és Vladimir Rott, magyarországi vendégeink: Orosz Éva és Kercsi Ilona, Sholomit Guterman Moszkvából, Oleg Barbasz Izraelből, Jurij Dolgih, aki az egyetemi évek óta barátunk, ma omszki nyugdíjas, aztán lelkes és fáradhatatlan segítőink Ulan-Udéból, Vera Gorgyienko, Luiza Malceva, a Rizvanov család, Irina, Ravil és lányuk Dása, Alekszandr Palej, Olga Ruszinova valamint Szvetlana Fisbuh.

A Nagy Tea-út állomásait érintő körutazásunk.

Vera Gorgyienko fia, Anton feleségével együtt szintén a névsorba tartozott. Könyveimben már elmondtam, mennyi jót köszönhetünk nekik. Ezúttal Anton ragaszkodott ahhoz, hogy biztosításunk és az úttalan utakon való biztonságunk érdekében nappal mindig buszunk nyomában haladva kövessenek minket BMW-jükkel.

Anton és Szvetlana Gorgyienko.

Anton Gorgyijenko házának udvarán. Három óriási KAMAZ-teherautó és egy tartálykocsi látható, ezekkel végzi a fuvarokat Anton munkatársai segítségével. Az autókat Anton egytől egyig bontókban vásárolt darabokból ügyeskedte össze.

Sokáig fogjuk a ragyogó búcsúébredet emlegetni, amire az egész csoportot Szvetlána és Anton Csernih hívta meg tágas, kétszintes villájukba. A ház a szó legteljesebb értelmében a kezük munkáját dicséri; az udvaron álló két KAMAZt és a hatalmas tartálykocsit Anton alkatrészekből állította össze, amit örmény területen autóbontókból vásárolt össze. Legjobb kívánságunkat küldjük ennek a tehetséges, fiatal családnak, akik két kisiút nevelnek. Anton javarészt kamionsofőrként végzi munkáját, teherautóival, más sofőrökkel együtt saját maga is a Bajkálon-túli vidékre szállítmányoz, Szvetlána pedig kozmetikai szalont tart fenn néhány alkalmazottal.

Két éjszakánk s egy napunk pihenéssel telt Enhaluk mesés szép településén. Bebarangoltuk a környéket, a tó végeláthatatlan homok földte partját. Néha lábunkkal megmártóztunk a föld mélyéről előtörő helyi források hévizében. Jól tettük, hogy hoztunk meleg dzsekit. Ugyan június közepe felé járt, nappal is hűvös volt, este pedig dzseki nélkül meg nem lettünk volna. Egy kis tiszta, bajkáli levegőt szippantva, harmadik nap reggel a közigazgatási központba, Kabanszk városába érkeztünk.

A Kabanszki Területi Helytörténeti Múzeum, mely Edelman kereskedő egykori villájában működik, látogatóinak számos érdekes, e vidékhez kötődő kiállítási tárgyat mutat be. Itt kezdtünk megismerkedni a forradalom előtti időszakban az oroszországi és a Bajkálon-túli területen zajló gazdasági fejlődés eseményeivel, adataival.

Edelman kereskedő egykori háza, ma itt működik a Kabanszki Helytörténeti Múzeum.

Emlékezetemben még úgy élt, hogy a szovjet gazdaság teljesítőképességének mérőszámairól szóló közléseket mindig az „1913-as évvel való összehasonlítás-sal” kezdték... Ebben a tekintetben mára Oroszországban fordulat következett be. A múzeum tárlatvezetői hozzáértéssel sorolták el „az arany- és szénbányászat-ra”, a „mezőgazdasági művelés alá vont területekre”, „a kalászosok betakarítására” vonatkozó számokat a „19. század végének”, „az orosz–japán háború előtti” és az „1917-et megelőző” időszakokra is. A hajdan neves, zsidó Edelman családról, annak üzleti sikereiről és jótékonyági tevékenységéről is részletesen beszéltek.

Míg ezt hallgattam, megfogalmazódott bennem: „Ha ide nem ér el az októberi forradalom és a szovjethatalom, mára ez a városka ápoltság, jólét és megoldásra váró gondok tekintetében cseppet sem különbözne bármely hasonló kanadai várostól... Ugyanaz a bőség, tisztaság, ugyanolyan problémák lennének.”

Vezetőnk egyedülálló kéziratos kötetet mutatott meg nekünk: a vastag könyvet az 1838-as kalendárium két kötetéből varrták össze, s valaha egy Asztrahancev nevű népes család birtokában volt. A második, egybekötött rész arról nevezetes, hogy a 19. század derekától hosszú évtizedekig a kalendárium üres lapjain vezette feljegyzéseit az Asztrahancev család minden tagja a nagyvilágban és Oroszországban történt eseményekről, szélsőséges természeti jelenségekről, családi ügyekről... Részletes leírás található benne például az 1861-es tragédiáról, amikor földrengés következtében a partvidék, épületekkel és a bennük tartózkodó emberekkel együtt, hatalmas szakaszon a Bajkálba csúszott... Az akkor keletkezett öböl ma az Omladék nevet viseli.

A könyvben részletes beszámoló rögzíti a Nagyherceg, Oroszország leendő uralkodója, Nyikolaj Alekszandrovics Romanov³⁷ kabanszki földön tett látogatását is.

A könyvön megkapható felirat: „Az utódok figyelmébe: Ez a könyv az Asztrahancevek családjában születetteknek és eltávozottaknak emlékét őrzi. A leltűnt idők csupán apró töredékeit. Az eltávozottakat ne ítéljétek meg. Azt és úgy írták, amit gondoltak és tudtak.”

Váratlan öröm ért. Összetalálkoztunk Alekszej Alekszandrovics Zsilinnel, a Kabanszki Terület Önkormányzati Vezetőtestületének elnökhelyettesével, aki a Memoriálé megépítését felbecsülhetetlen értékű támogatásával segítette. Az avató ünnepségen nem tudott jelen lenni, a múzeumba viszont külön eljött, hogy üdvözlhesse minket.

A Területi Kormányzati testület vezetője, A. A. Zsilin múzeumlátogatásunk idején jön üdvözlésünkre.

A bajkálon-túli, egykori Asztrahancev család naplója, a 19. sz. közepének eseményeit megörökítő bejegyzésekkel.

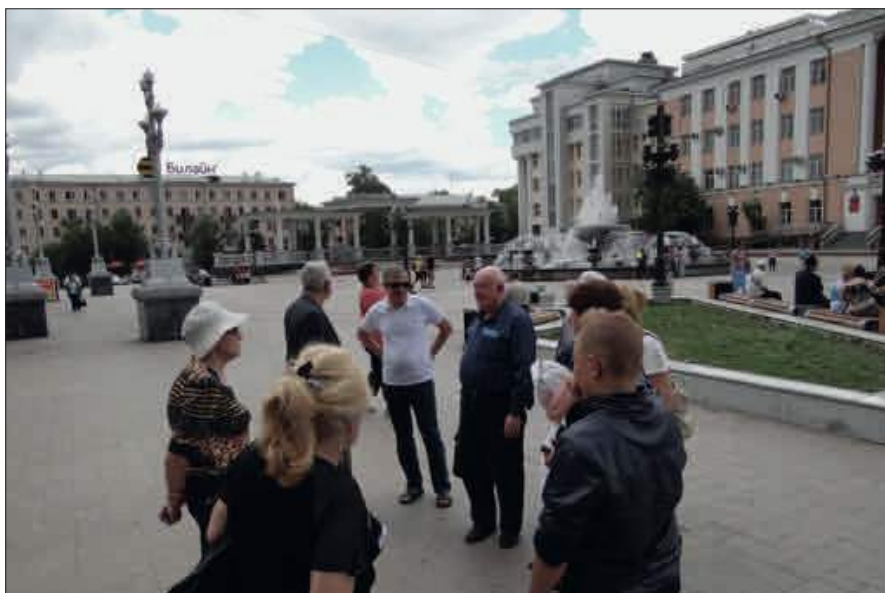
³⁷ II. Miklós, az utolsó orosz cár (A ford.)

A Kabanszki Városi Könyvtárban, ahol legújabb könyvem bemutatója volt, örömmel fedeztem fel számos ismerős arcot a jelenlévők soraiban. A városi delegáció tagjai voltak, akik két nappal korábban a Memoriálé avató szertartására Miszovájába eljöttek. Ezúttal közelebből is megismerkedhettünk, ennek a találkozásnak az emlékét őrzi ez a fénykép:

Ulan-Udéban is három feledhetetlen napot töltöttünk. A köztársaság kormányának és a városi önkormányzatnak különféle magas rangú személyiségei igencsak méltányolták adományunkat és Burjátföld kulturális örökségéhez nyújtott hozzájárulásunkat, ezért a maguk részéről azon igyekeztek, hogy a város történetével és nevezetességeivel való ismerkedésünk minél zökkenőmentesebb legyen. Előzőleg a Memoriálé ünnepélyes megnyitójára egy további, nagy csoport szállítására alkalmas autóbust biztosítottak, hogy az Ulan-Ude-i zsidó közösség tagjai eljussanak Babuskin városba. Most elkalauzoltak bennünket az Acagat Etnokulturális Központba és Néprajzi Múzeumba, majd meghívtak a *Szívek szövetsége* című koncertre. Ez a Burját Köztársaság nemzetiségei számára rendezett nemzeti tehetség-seregszemlének záró koncertje volt. Mennyi tánc és mennyi dal! A koncert előadói különösen sokszínűségükkel és viseletük pompájával nyűgöztek le bennünket.

A Szovjetek tere, Ulan-Ude város főtere. A Fej c. szobrot 1970-ban állították V. I. Lenin születésének 100. évfordulója alkalmából.

A Verhnyeudinszk (1934-ig ezt a nevet viselte a mai Ulan-Ude város) zsidóságának története elnevezésű körsétánk emlékezetes pontja volt a Bolsaja Nyikolajevszkaja utcán (ma Lenin utca) található néhány ház megtekintése, itt lehet a legjobb fényképeket csinálni a városban. „A 20. század elején egy Naftalij Leontyevics Kapelman nevű kereskedő kétszintes házat építtetett „atlantidákkal”. Az építkezés a lehető legrövidebb határidőt tartva, 1907. június 2. és október 5. között véget is ért. A Kapelman házban kapott helyett Zubovszkaja fogorvosi rendelője, a földszinti részeket pedig bérbe adták a Szin Thai Lunja nevű teakereskedő üzletnek, a Modern édességüzletnek, és az I. E. Cigalnyikov tulajdonában lévő kávéháznak. Ebben az épületben jegyezték be 1912 szeptemberében a N. L. Kapelnyikov és G. J. Vinyevics-féle iparkereskedelmi és bizomány irodát, amely fűrészáru gyártásával és kereskedelemmel foglalkozott.”

Naftalij Kapelman háza, az Atlantidás Ház.

Verhnyeudinszk zsidó közössége a 19. század második felében alakult ki. A helyi zsidók csoportjának a száműzöttek képezték a magját, akik később a paraszti és városi polgári réteghez sorolódtak. A száműzött vagy nyugalmazott katonák utódai kezdettől kereskedelemmel foglalkoztak, majd jelentős kereskedőcsaládokat alapítottak.

Az első zsinagógát Verhnyeudinszkban az 1880-as években építették. Az 1897-es első, teljes körű népszámlálás adatai szerint a város zsidó lakossága az

Sz. I. Rozenstejn háza (Szuhe-Bátor utca 19. szám)

összlakosság 12%-át tette ki, ez 1909-re 20%-ra emelkedett. A kereskedőrétegben 38% volt a zsidó, a gazdag földbirtokosok között 43%.

Verhnyeudinszk lakossága 1911-ben mindössze 16242 főt számlált, 13771 közülük pravoszláv, 1242 izraelita, 388 mohamedán, 382 katolikus, 84 buddhista. A verhnyeudinszki ipari termelés 83,4%-a esett zsidó vállalatokra. Termékeiket kiváló minőség jellemezte, vásárokon és kiállításokon díjnyertesek lettek.

„...A Naftalij Kapelman malomüzemében előállított lisztet ezüstéremmel jutalmazták Omszkban az 1911. évi első Nyugat-Szibériai Kiállításon.” „Peiszah Rozovszkij Édesipari Gyára aranyérmet nyert, a legmagasabb kitüntetést, a Grand Prix-t is megkapta a Brüsszeli Kiállításon 1910-ben.”

Mi pedig folytattuk gyalogtúránkat Ulan-Udéban.

Más városokból és külföldről jött vendégeink nagy érdeklődéssel szemlélték a Kirov utca 15. sz. alatt található, kétszintes többlakásos faépületet, elhanyagolt, nyomorúságos udvarával együtt, ahol egymásra zsúfolódott apró hodályok, az udvar végén pedig négyfülkés közös használatú budi áll. Szülővárosát mindörökre maga mögött hagyva, hatvan évvel ezelőtt innen indult el a 17 éves burját lány, Iya Jaroszlavszkaja, hogy felvételi vizsgát tegyen a Tomszki Műegyetemen. A házban azóta sem változott semmi, a korábbi lakók közül viszont maradt néhány öreg, akik felismervén az egykori szomszéd lányt, örömmel siettek ölelésére.

*Kirov utca 15. Iya Jaroszlavszkaja még ma is lakott szülőházának udvara.
Ilya innen indult el hatvan évvel ezelőtt.*

Iya innen az Ulan-Ude-i Operaházhoz és Balettszínházhoz kalauzolt bennünket, ahol lenyűgöző vezetése mellett ismerkedtünk meg az épülettel és történetével. Útközben megmutatta a zeneiskola egyemeletes faépületét is, ahol kislánykorától hegedűórákat vett, és az iskolai szimfonikus zenekarban játszott. Ezeknek a felejthetetlen óráknak az emléke még mindig benne él. Nem lehet szavakat találni arra az öröme és izgalomra, a felemelő érzésekre, amelyeket feleségem átélt, ahogyan csoportunkat végigvezette a színházépületen, hiszen egész családuknak tudja, hogy Iya mama és nagyi itt lépett be a zene és az operáriák mesés birodalmába. A színház felújított és frissen festett állapotban, büszke nagyságában fogadott bennünket.

Az Ulan-Ude városi Operaház és Balettszínház. Építését 1952-ben fejezték be.

Felejthetetlen élményt jelentett számunkra ezután, mikor barátnőnk Luiza Malceva kíséretében (ő volt Ulan-Ude-i idegenvezetőnk) a városi Zsidó Közösségi Központba léphettünk. A jelenleg a „Szimhat Haim Zsidó Kulturális Jótékonyági Alap” nevet viselő központ vezetője Anna Amazgajeva, alapítója a Joint. Itt kerülnek elosztásra a Rahel Guterman-Jaroslavszkajáról elnevezett alapítvány családunk által Torontóban, adományozóktól összegyűjtött pénzeszközei.

A központ önkéntesei meleg fogadtatásban részesítettek minket, beszámoltak eredményeikről, gondjaikról, válaszoltak kérdéseinkre. Egyúttal a Kormányhivatal egyik tisztviselője nevében elismerő oklevelet is átnyújtottak nekünk, majd ebédre invitáltak.

A zsidó közösség egyik tagja, Larissza Parkina elvezetett bennünket az 1930–1950-es évek politikai üldözöttjeinek és áldozatainak emlékművéhez (V. B. Bahajev szobrászművész alkotása), melyet 2007-ben avattak fel Ulan-Udéban. A gránit talapzaton nyugvó szobor egy anyát és gyermekét ábrázolja. A másik oldalon tőlük eltartó, szögesdróttal körbevont lándzsák láthatóak. A talapzaton felirat: „A politikai üldözések áldozatainak emlékére.” Az emlékmű egy olyan épület előtt került felállításra, amelyen ma felirat hirdeti: „Ebben az épületben működött 1920-tól a VCSK, az OGPU és az NKVD”.³⁸ Érdekes felfigyelni az épületre kihelyezett gránittáblákra, melyeken az üldözöttek nevei olvashatók. L. Parkina az Egyesület tagja. A húszas-harmincas években Burjátiaiban 20 ezer ember esett a terror áldozatául, közülük 4907-et agyonlőttek.

³⁸ VCSK, OGPU és NKVD az Összoroszárszági Különleges Bizottság (cseka), az Egyesített Állami Politikai Igazgatóság és a Belügyi Népbiztosság a kommunista terror idején működött szervezeteinek az orosz rövidítései. (A ford.)

Az 1930–1950-es évek politikai repressziói áldozatainak tiszteletére állított emlékmű.

Burjátiai látogatásunkkor ezúttal a Köztársaság Nemzeti Könyvtárába kaptam meghívást író-olvasó találkozóra. Végtelenül hálás vagyok a könyvtár ragyogóan működő személyzetének, akik a találkozó megszervezésében a legmagasabb színvonalra törekedtek: a könyvtár újonnan átadott elegáns termét ünnephez méltóan készítettek elő, a könyvtár honlapjára jó előre felkerült a programról szóló tájékoztató, „diasorozatot” állítottak össze könyveim és médiacsatornákon közölt anyagaim alapján, s ezt a találkozó ideje alatt több képernyőn sugározták, *A sors ellenében* címmel pedig kiállítás nyílt. A hangtechnika színvonala kiváló volt.

A találkozón tartott előadásom alkalmával fokozta lelkesedésemet, hogy a pódium melletti asztalon Oroszország, Kanada, Magyarország és Izrael zászlócskái jelezték delegációnk összetételét. Megszólalásomban főként a Shalom Memoriálé történetére összpontosítottam, melyet megépítettünk, és a közelmúlt napokban avattunk fel Miszovaja állomáson. A találkozó programjához jól illeszkedett a diavetítés, melynek során bemutattam bajkái emlékközpontunkat. A diákat az utazásunk előtti napokban Szvetlána Csernih kitűnő érzékkel válogatta össze. A Nemzeti Könyvtárban tartott író-olvasó találkozóink ezzel ért véget.

Akárcsak korábbi látogatásaink alkalmával, Iya esti osztálytalálkozója most is felejthetetlen vidámság közepette zajlott. Az 1. és 3. számú Ulan-Ude-i Középiskolák 1955-ben végzett diákjai gyűltek össze, Iya egykori osztálytársai. A megöregedett és megöszült nagyapáknak és nagymamáknak a szemében öröm és boldogság ragyogott. A találkozóra sajnos, már csak tizenketten jöttek el...

A Köztársasági ATV Televíziós Csatorna többször leadta a velem folytatott, félórás beszélgetést. Az adás előtt Vlagyimir Georgijevics Bancsikov, az egyenes adásban sugárzott program szerkesztője hat kérdést tartalmazó papírlapot tett elé, amelyekre választ kívánt kapni. „*Fel kell majd olvasnom és válaszolnom rájuk?*” – kérdeztem meglepetten. „*Nem, majd én teszem fel őket Önnek...*” – nyugtatott meg.

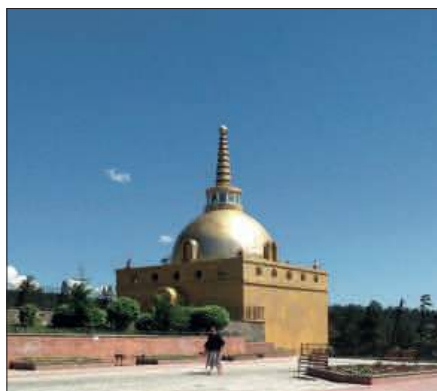
Olvasótalálkozó a Köztársaság Nemzeti Könyvtárában.

A Burját Köztársaság Kormányája oklevélben fejezi ki köszönetét.

Magam elé képzelve a burját-mongóliai közönséget, akiket több évtizede őszintén szeretek, éreztem, amint elfog a lelkesedés és vágy, hogy drága feleségem – Iya Boriszovna – legendás földije előtt a lehető legpontosabban adjak számot dolgainkról, életünkről. A félórás adásidő, melynek során a szerkesztő egyetlen egyszer sem szakított félbe, egy pillanat alatt elrepült. Különösen bennem maradt az interjúból Vlagyimir Bancsikov utolsó megható mondata:

„Vladimir Francevics! Amikor legközelebb ellátogat hozzánk, személyesen én akarom várni a repülőtéren!...”

Novoszelenginszk településen felkerestük a Dekabristák Múzeumát is. A szívélyes és nagy tudású idegenvezető fiatal kolléganője társaságában egyik teremből a másikba kalauzolt minket, miközben élénken festette le a Szenatszka tér hőseinek hétköznapijait és sokoldalú, a felvilágosodást terjesztő tevékenységét. A sikertelen felkelést követően osztályrészük sokéves szibériai száműzetés lett. E távoli korszak légkörét éreztük át még jobban, ahogyan a múzeumból Sztarcev kereskedő házába léptünk. („A. D. Sztarcev, kereskedelmi tanácsos, az I. osztályba tartozó kereskedő. N. A. Besztuzsev dekabrista fia, akit D. D. Sztarcev szelenginszki kereskedő nevelt.”) A ház verandáján hagyományos díszes viseletbe öltözött fiatal lányok vendégeltek meg fűszeres mézeskaláccsal, túrós táskával és szamováron főtt forró teával.

*Novoszelenginszk. Teázás
Sztarcev kereskedő
régimódi házában.*

Miután Kjahta várostól nem messze az aszfaltot magunk mögött hagytuk és az erdős-sztyeppés terepen 100 km-t tettünk meg, szerencsésen Novogyeszjatnyikovoba, egy nagyközségbe értünk, ahol óhitűek élnek. Őseiket a 17. század második felében helyezték törvényen kívül, Oroszország területéről elűldözték, minthogy az Orosz Pravoszláv Egyház reformjait nem fogadták el, és kudarcral

végződött Alekszej Mihajlovics cár és Nyikon pátriárka reformjai elleni fellépésük. Lengyelországba, Romániába és Európa más országaiba települtek át. Szibéria benépesítésének céljából a 18. század végén II. Katalin cárnő az óhitűeket a Bajkálon túlra telepítette ki. Népes családjaikkal települtek le szerte e vidéken, a helyiek ezért „csaladosok” néven emlegették őket. A falubeliek elbeszélése arról tanúskodik, hogy 1814-ben, mivel kevés volt a föld, három család északról, Gyeszjatnyikovo faluból áttelepült a szabad, megműveletlen

földekre, melyek délre, Mongóliához közelebb terültek el. Az ő falujuk lett Novogyeszjatnyikovo, a Bajkálon-túli „csalados” települések legtekintélyesebbike.

A „csaladosokat” érkezésünkről előzetesen értesítettük. Díszes, régi viseletben várták autóbuszunkat, énekkel-táncsal fogadtak, meséltek, megmutatták a gazdaságot, látogatásunk végére pedig bőséges lakomával készültek.

Vendégségben a „csalados” óhitűeknél Novogyeszjatnyikovo faluban.

Noha szakadatlan, szörnyű rémületben utaztunk odafelé sofőrünk jóvoltából, aki csaknem ámokfutó módjára, lassítani sem próbált a végeérhetetlen hepehupák és kátyúk között az autóbusszal, azonban a novogyeszjatnyikovói „csaladosoknál” töltött idő jócskán kárpótolt minket ezekért a megpróbáltatásokért, örökké emlékezni fogunk rá.

Utazásunk legdélibb pontját a mongol határon fekvő legendás régi város, Kjahta jelentette. A határővezeti terület szélén, ahonnan Kjahtaig még mintegy 10 kilométer volt hátra, buszunkat az útpadkán álló, a határőrségnél szolgáló

fiatal katonák csoportja állította meg. Csak a mi, külföldi útleveleinket kérték el, a betétlapokat, vagyis a határ-övezeti belépési engedélyeket hosszasan nézegették. Utóbbiakat még Ulan-Udében vettük kézhez. Aztán a rangidős határőr telefonált, kurtán bemondta: „Ők azok!...”

Hamarosan fehér gépkocsi gördült buszunkhoz, fogadtatásunkra nemzeti viseletben megérkeztek Kjahta város küldöttei. Egy fiatal burját lány fehér kendőben odahozta a pialát³⁹ a kumisszal, a „családosok” közül való pedig a hagyományos cipőkenyeret a sótartóval. Üdvözlésünkre eljött a lányokkal együtt Nyikoláj Georgijevics Filsin is, a Kjahtai járás elnökének munkatársa, egyben a Nagy Tea-út tanulmányozására létrehozott társaság elnöke is.

Delegációnk őszinte hálával gondol Nyikoláj Georgijevicsre, a nagy múltú Kjahtában tett látogatásunk minden mozzanatáért, melyek az ő javaslatai és alapos szervezése révén valósultak meg. A kocsni utasai közt volt a Kjahtai Történeti Múzeum igazgatója, Szergej Szirenovics Petuskejevics is. Csoportunk minden tagjának nyakára felkerült ekkor a hagyományos kék mongol sál, a hudak.

„Ők azok!” A határőr útlevél-ellenőrzés végzetével telefonon jelenti, hogy beléptünk Kjahta határőrizeti területére.

³⁹ Piyala, piala: keleti, fületlen ivócsésze (A ford.)

*Találkozás Kjahta
határában. A kék
ruhás burját lány
kezében kumiszt
tartalmazó pialával, a
„családásokhoz” tartozó
lány cipóval és sóval
kínál. Köszöntésünkre
elénk jött Nyikoláj
Georgijevics Filsin a
Kjahtai járás elnökének
munkatársa, egyben
A Nagy Tea-út
tanulmányozására
létrehozott társaság
elnöke.*

Kjahta város megalapításának és páratlan ívű felvirágzásának hátterében a két ország gazdasági fejlődésén túl az állt, hogy Oroszország és Kína földrajzilag közelebb került egymáshoz. A Kjahtai Múzeumban megismert „A TEÁRÓL” szülő, minden részletre kiterjedő, lebilincselő történet új világot fedezettett fel velem és ismételten az emberi géniusz, alkotóerő, találékonyság, az egyéni kezdeményezés és magánvállalkozás eltiporhatatlan természetéről és lehetőségeiről alkotott elképzeléseimet erősítette meg. Miután I. Péter cár inkognitóban egy évet Hollandiában töltött, nemcsak kohászati, hadművészeti, hajóépítési és a hétköznapi életből vett ismeretekkel gazdagabban tért vissza. A gabonából és mézből erjesztett italok helyett az orosz főnemesség körében népszerűsíteni kezdte a teát, ezt az egyszerű, finom és Nyugaton olyannyira közkedvelt italt... A vietnámi határtól az óriási Kínán át ekkor kezdett csörgedezni egy apró patakocska, amely lassan, ám megállíthatatlanul utat tört magának, és parttalan, hömpölygő áradattá növekedett, eljutva a mongol sztyeppékig és a mérhetetlen szibériai térségekig, hogy aztán hamarosan ellepje és „leigázza” Oroszország területeit, megkaparintva az európai kereslet egy részét is.

„1815 és 1840 között a kínai fekete bai cha tea⁴⁰ behozatala több mint kétszeresére emelkedett Kjahtában, ez 80 ezer láda éves mennyiséget jelentett.”

„A 19. században Troickoszavszk, külvárosával Kjahtával, a Bajkálon túli terület kiterjedése szerinti legnagyobb városává válik.”

„A 19. század elején a Kínába Kjahtán keresztül áramló kiviteli cikkek rangsorában a fő helyen a szibériai és kamcsatkai mókusprém állt.”

Csupán egyetlen látogatás az 1890-es alapítású Kjahtai Történeti Múzeumban (mely mindmáig a Bajkálon túli terület és Kelet-Ázsia egyik legnagyobb múzeuma), s az embert máris bűvkörébe vonja a megannyi hiteles adat, a csak

⁴⁰ Bai Chua szóból, a teacserje rügyével, esetleg virágjával kevert, fermentált tea. (A ford.)

Az 1890-as alapítású kjahtai Történeti Múzeum.

itt hallható információ, a mélyre hatoló tudományos magyarázatok a múlt eseményeiről, az utóbbi pár évszázad történelmét alakító személyek vakmerő elhatározásairól és kivívott sikereiről.

A Tea története és feldolgozási eljárása.

Az egyik kiállítóteremben hirtelen egy olyan szakasznál találtuk magunkat, amely a hunok ősi, harcos népének Burját-Mongólia területére történt letelepedésének időszakát mutatta be. Az 5. sz. elején a hunok Európáig jutottak, s az egyik meghódított terület, Hungária neve tőlük ered.

Iya kérésére egyik magyarországi vendégünk, Kercsi Ilona, a budapesti televízió osztályvezetője a hun történelmet szemléltető kiállítási tárgyak mellé áll, így „szaporítva” távoli ősei sorait...

Kjahtában ajándékba kaptunk néhány olyan könyvet, mely a város elmúlt évszázadait dolgozza fel. Ezekből, s legelsősorban is, a *Feliülmúlhatatlan Kjahta* című⁴¹ tanulmánykötetből, mely

Kjahta, a 2011-re helyreállított Voszkreszenszkij Székesegyház, ahol újra tartanak szertartásokat.

A magyarországi vendég, Kercsi Ilona a tárlat a „Hunok” történetét feldolgozó szakaszánál a kiállítási tárgyak mellé áll, így sokasítva távoli ősei sorait. A Duna-vidékre kalandozó hunoktól kapta a terület az egykori „Hungaria” nevet...

⁴¹ A kötet orosz eredeti címe lefordíthatatlan szójátékot rejt. A Необычайная Кяхта (szó szerint: 'nem hétköznapi Kjahta') egyik szótagja a 'tea' szót foglalja magában). (A ford.)

L. B. Cidenova válogatásában és közreműködésével jelent meg, legalább néhány tényre itt hívom fel a figyelmet:

„1834-ben az I. Miklós által július 20-án jóváhagyott szenátusi rendelet értelmében a kjahtai piac vámtarifa mértékét megemelték, hogy Kjahtában kereskedőcsarnok épülhessen. A projekt tervezőjének Pjotr Ivanovics Viszkonti pétervári építésszt kérték fel, aki korábban a szentpétervári értéktőzsde terveinek kidolgozásában vett részt. A munkálatok A. A. Medvegyev mérnök-ezredes felügyelete mellett folytak 1837 és 1842 között. Építészeti szempontból a kereskedőcsarnok az orosz klasszicizmus mintapéldája. Rendeltetése az volt, hogy lehetővé tegye az óriási tételekben folyó nagykereskedelmi és ipari, továbbá raktározási ügyletek lebonyolítását. Ennél fogva építészeti szerkezetét tekintve eltér a hasonló elnevezésű

A Szentpétervári Kereskedőcsarnok terve, és a mai épületet ábrázoló felvétel.

épületektől. Hiszen elsődleges feladata az volt, hogy átmenetileg raktárhelyül szolgáljon az áruk (elsősorban a tea) számára, melyet aztán itt készítettek elő a továbbszállításra... Az épület 72 helyiséggel rendelkezett. A körbevevő épület 145×192 méter alapterületű volt, az épülettömbök szélessége 10 méter. A nagyszabású kivitelezés ellenére az orosz–kínai kapcsolatok legfényesebb virágkorában az épület befogadóképessége elégtelennek bizonyult. A kincstár 1865-ben a kjahtai Kereskedőcsarnokot a helyi kereskedők kezelésébe adta át. Az épület fenntartása és javítása ettől kezdve a kereskedőtestületet terhelte.”

A kjahtai Kereskedőcsarnok mai állapotában.

„1854-ben Kjahtában 58 kereskedőház volt, közülük 37 szibériai, 21 kereskedőház belső-oroszországi. Kjahtán keresztül szállították a külföldi árut, az angol, francia, holland és német termékeket. Így Kjahta betagozódott a világkereskedelmi hálózatba. A kjahtai éves kereskedelmi forgalom 16 millió rubelre rúgott, a 19. század hatvanas éveiben pedig bizonyos időszakokban 30 millióra.”

Egykori kereskedők házai...

„A városhoz kötődő kimagasló személyiségként tartjuk számon a kjahtai határőrizeti biztost és tartományi városi polgármestert, A. I. Deszpót-Zenovicst (1828–1895), aki hivatali kötelezettségei teljesítésén túlmenően társadalmiakat is vállalt: elnöki tisztelet töltött be a kjahtai kereskedelmi ügyek tanácsában, a börtönkezelő bizottságban, az Ő császári felsége alatt működő földrajzi társaság rendes tagja, valamint a kjahtai Nyikolájevskij szegényház igazgatója volt, a hivatalnokok körében az iszákosságot és megvesztegetést minden eszközzel igyekezett megfékezni. A. I. Deszpót-Zenovics működése idején nyitotta meg kapuit Troickoszavszkban az első közkönyvtár, megszervezték a városi közvilágítást, járdákat létesítettek, és kiépítették a Kjahtát Troickoszavszkkal összekötő országutat. Utasításainak végrehajtását a polgármester maga ellenőrizte, Kjahta előváros és Troickoszavszk területén napi rendszerességgel szemlét tartott.

„Kjahtában 1844-ben egy, az I. osztályhoz tartozó kereskedő, J. A. Nyemcsinov pénzén nyitották meg a „Kistőkés kereskedők kereskedelmi ügyekben történő anyagi támogatására létrehozott hitelintézetet”.

„Kjahtáról olvasóm biztosan hallott,
»Aranybánya« volt a város neve.
Milliót könnyedén harácsolt
Az, kinek kedvezett a szerencse.
Teácskát adott-vett minden kupec,
Lakoma bőségtől roskadozott,
A munkás ficsúrként járt-kelt,
Kedvtelve, időnként dolgozott”
(írta Nyikandr Durov, a városi rendőrkapitányság titkára)

„A kjahtai kereskedő oroszországi társait mindig is felülmúlta kulturáltságban és szellemi érettségben. Egytől egyig örökös kereskedő-díszpolgárok voltak, államtanácsosok, lovagrendek birtokosai, stb., a »kjahtai kupec« megnevezés azonban mindennél előbbre valónak számított. Ez a büszkén viselt cím ugyanis bizonyos fajta jártasságot jelentett.” – olvashatjuk I. I. Popovnál.

Példaként csupán az egyik kjahtai kereskedőről rendelkezésre álló feljegyzésekből idézek:

„Nyikoláj Matvejevics Igumnov (1782–1867) I. osztályba tartozó kjahtai kereskedő, kereskedelmi tanácsos, örökös díszpolgár, Kelet-Szibéria legtekintélyesebb mágnása, az 1820-as években kjahtai polgármester, az 1850-es évek végére a kjahtai városi tanácsi testület elnöke. Vagyonát a kínaiakkal folytatott élénk kereskedés révén szerezte. Ezen célból pedig az irkutszki kereskedők közül 1816-ban átlépett a kjahtaiak közé, akkor még a III. osztályba tartozó kereskedőként, 8 ezer rubel tőkével.

Az 1820-as években, miután tőkéjét 50 ezer rubelre gyarapította, I. osztályú kereskedő lett, és a 19. század közepéig az is maradt. Az egyik legszebb és legnagyobb értékű ház (4 ezer ezüst rubelre tartották) tulajdonosa volt Kjahtában. A városban ő volt a pétervári kereskedők, a Csapligin fivérek bizományosa (1840-es évek). Saját, kiterjedt felvásárlói hálózatot működtetett, melynek egyik tagja Jakov Kuznyecov szelenginszki I. osztályú kereskedő volt. A »legkegyelmesebb manifestum« alapján örökös díszpolgárságot adományoztak neki. Többször áldozott iskolák, szegényházak, menhelyek és az egyház fejlesztési céljaira. Egyebek mellett 1820-ban a »rárótt kötelezettség értelmében, hogy a polgárok jólétének jobbításán munkálkodjon, s a köz bizalmára méltónak találtsassék«, N. M. Igumnov a polgárok számára fenntartott ipartanoda létesítését szorgalmazta, ezen célra 500 rubelt áldozva.

1835-ben N. M. Igumnov kínai nyelvet oktató tanintézet létesítésére 5 ezer rubelt adományozott, 1852-ben pedig 1000 rubelt a troickoszavszki Nyikolájevskij gyermekmenhely javára. A Kjahta külvárost Troickoszavszkkal összekötő utat saját költségére kijavíttatta. Az 1840-es években ő szervezte meg a Bajkált megkerülő új út építését, amellyel elkerülhetővé vált a Hamar-Daban hegygerincén át vezető, nehezen járható és veszélyes útvonal. 1853-ban »cári« rendelet alapján »a közjó érdekében tanúsított dicséretes buzgalmaért és figyelemreméltó adományaiért, melyekkel Szibéria némely részeinek felemelésén fáradozott«, aranyéremmel jutalmazták, melyre »A buzgóságért« felirat került, s mely a Sándor-szalagra tűzve, nyakon viselendő. Szerepet vállalt a Bajkál körüli országút megépítésében, amely Irkutszkot a Bajkálon-túli területtel köti egybe.

1860-ban Kjahtában N. M. Igumnov és A. M. Lusnyikov támogatásából jött létre az első nyomdatársulat, ennek sajtója alól került ki Kelet-Szibéria első, magánkézben lévő sajtóorgánuma, a híres Kjahtai lap című újság. Nyikolaj Matvejevics elég tekintélyes magánkönyvtárat halmozott fel, nagy bibliofil hírében állt. Nem kevés Szibériába száműzött dekabristával állt személyes ismeretségben,

a csendőrség éber figyelmét megtévesztve, a rokonoktól levelet és csomagot juttatott el nekik. Többek között A. M. Lusnyikov, Belogolov és Szabasnyikov kereskedőkkel baráti kapcsolatokat ápolt.

1857 februárjában a P. M. Collins amerikai üzletember és az Egyesült Államok kereskedelmi köreinek képviselője tiszteletére adott ebéden N. M. Igumnov pohárköszöntőt mondott a mindkét fél számára kölcsönösen jelentkező haszon és nyereségen alapuló orosz–amerikai kereskedelmi kapcsolatok fejlődéséért: »Igen nagy örömmel veszem tudomásul, hogy amerikaiakkal találkozhatom Szibériában, és reméljük, most Önök megmutatták honfitársaiknak azt az utat, amelyen a jövőben eljönnek a mi hazánkba.«

„A kjahtai életet nagyvonalúság jellemezte, bőségben, vidámságban és kultúráltan folyt. Az ünnepségeken és fogadásokon az idelátogatót meglepte a demokratikus szellem, mikor is egy milliomos házában »mesterember bátyját ültették az asztalhoz. A divatosan öltözött dáma mellett, aki Moszkvából vagy Párizsból rendelte toalettjét, valami szegény unokanővér vagy fejkendő nagynéni foglalt helyet.« A leggazdagabb sem szégyenkezett bevallani szegény rokonságát.

A kereskedők rátartiak voltak »szíveslátásukra«. Karácsonykor »sztroganyina« járta. Szaftos, keményre fagyasztott kecsége, amelyről jéghidegen nyesték le a szelleteket, melyek halványrózsaszín, áttetsző tekercecsekké kunkorodtak. Egy hatalmas tálon, egymásra halmozva adták fel az asztalra. Borssal, sóval meghintették, kínai ecetbe forgatták, fagyasztottan fogyasztva, nem ritkán pezsgővel öblítették le.»

„A Kjahta és Maimaicheng⁴² (a legközelebbi település a mongol oldalon) közt teljesen szabadon jártak át: nem volt sem vám, sem határőrizeti pont, sem csendőrök.

Rendkívül változóak voltak azok a feltételek, amelyek mellett a kereskedés bonyolódott. Először is az üzlet kizárólag szóban kötöttetett, sem lekötésről nem készült irat, sem váltó nem volt használatban, csak szóbeli egyezség járta, melyet úgy pecsételtek meg, hogy egymás markába csaptak és kezét szorítottak. Ennek oka főleg abban keresendő, hogy az oroszok kínaiul se beszélni, se olvasni nem tudtak.»

„A 19. század végén – 20. század elején Troickoszavszk Kelet-Szibéria városai között az élen járt az oktatási intézmények és képzett tanárok viszonylatában. Az 1000 főre jutó oktatási intézmények száma alapján Kjahta-Troickoszavszk az első volt, 9 ezer fő lakosságra 9 oktatási intézmény jutott, a városi költségvetés 24%-át fordították oktatásra. A kjahtaiak oroszországi városokban, Tomszkban, Moszkvában és Szentpétervárott folytatták tanulmányaikat.»

„I. I. Popov a város gazdasági és kulturális fejlődésének szemtanújaként erről számolt be: »... Kjahtában sok minden sajtóságnak tetszett, a látogatót egyformán meglepte vagy megdöbbenetette a milliomosok települése, a lakók erkölcsi és szokásai is... Elképesztő volt, ahogyan az európai és keleti kultúra ötvöződött...

⁴² Maimaicheng, mai nevén a Mongóliához tartozó Altanbulag, mely Szelenge néven is ismert volt. Kjahta „ikervárosaként” emlegették. (A ford.)

A mongolok egyhangú, szomorú dala, a kínaiak éles, fémesen hangzó kiáltásai... Karnyújtásnyira viszont bámulatos székesegyház, komforttal berendezett rezidenciák, párizsi ruha Worth-tól,⁴³ festmények, gobelinek, kiváló könyvtár, halani a nyitott ablakból az énekhangot és zongorajátékot, Mozartot, Beethovent, Csajkovszkijt». Másfél évvel a mozgókép feltalálása után a kjahtaiakhoz a film is eljutott.”

„1829-ben A. Sz. Puskin az uralkodóhoz kérelemmel folyamodik, hogy P. I. Siling expedíciójával tarthasson a Bajkálon-túlra, Kjahtába... Benkendorf leveléből értesül, hogy kérését megtagadták. Az expedíció nélküle kelt útra Pétervárról Kjahtába.

Puskin dédapja, Abram Petrovics Hannibal 1728-ban Szelenginszkben volt száműzetésben... hivatalos megbízatással, hogy a szelenginszki erődöt megépíttesse. A későbbiekben magas hadmérnöki posztokat töltött be. Az Alekszandr Nyevszkij-rend birtokosa lett.”

„1853-ban Kjahtában tett látogatást Domenico Ferrari olasz énekes, M. F. Knauf-Kamenszkaja zongoraművésznő valamint E. F. Marelli énekesnő...”

„Kjahta I. I. Popov szavaival élve: »jelentősen hozzájárult a tudomány, a kultúra, a művészet és könyvkiadás ügyéhez«. D. N. Prjasnyikov akadémikus, az agronómia atyja kjahtai származású, a Botkin fivérek és Vaszilij Kandinszkij festőművész családjának gyökerei Kjahtába nyúlnak vissza.”

„Kjahta virágzása nem tartott sokáig. »Sorsa ugyanaz lett, mint Velencée, az Adria királynőjévé: pillanatnyi felívelés és hatalom, majd bukás. Ugyanez a sors lebegett a sztyeppés Szibéria Velencéje fölött – alapította meg Jadrincev. A Kjahtán átmenő kereskedelmi forgalom a vasútvonal kiépítését követően visszaesett. Kjahta messze esett ettől a fővonaltól. Terv született, hogy vasútvonalat fektessenek le Kjahtától Miszovajáig ennek a kereskedelmi útvonalnak a szibériai vasúttal történő egyesítésére, ennek megvalósítására viszont nem került sor.”

Itt kívánom kifejezni hálás köszönetemet a Kjahtai járás vezetőtestületének, elnökének, Alekszandr Vladimirovics Bajantujevnek és a legkülönbözőbb rangú vezetőinek szíves fogadtatásunkért és az irántunk megnyilvánult figyelemért. Nemcsak a Nagy Tea-út gazdag történelmi örökségének megismerésére nyílt módunk, meggyőződhattünk a helyi vezetők és a lakosság tántoríthatatlan törekvéséről, hogy visszaadják Kjahtának a régi dicsőséget, gazdasági jelentőségét megnöveljék, a lehető legnagyobb mértékben helyreállítsák Oroszország szomszédos területeivel és Mongóliával és Kínával a stabil gazdasági kapcsolatokat. Kívánjuk, járjanak ebben sikerrel, hozzanak bölcs döntéseket, kitartóan fáradozzanak ezek megvalósításán. Hiszen csak így érthetik el a hajdani dicsőség újjáéledését és Dél-Szibéria e fontos földrajzi térségének felvirágzását.

⁴³ Charles Frederick Worth angol divattervező párizsi szalonjáról van szó, akinél rendelt Napóleon hitvese, Eugénia császárné és Erzsébet osztrák császárné és magyar királyné is. (A ford.)

A kjahtai vezetés meleg fogadtatásban részesített bennünket, élén Alekszandr Vlagyimirovics Bajantujevvel.

Iya Rott.

Vége felé közeledett a Nagy Tea-út néhány állomását érintő utazásunk. Magamat és Iyát is meg kell dicsérnem, mert a Miszovajában, Irkutszkban és körutazásunkkor felmerült költségeink fedezete megfelelő időben rendelkezésre állt, késedelmet nem szenvedett. Ezért kötelességünk torontói és más városokban élő adományozóinknak tiszteletteljes köszönetünket kinyilvánítani.

Nagyezsda Mihajlovna Pavlova, családjunk régiesen régi barátnője, Togliatti város zeneművészeti főiskolájának tanára, mára nyugdíjas és nagymama, örömteli meglepetést okozott Taiszjának és mindnyájunknak, mikor postai átutalással teljes havi nyugdíját, 10 000 rubelt elküldte nekünk. Ezekkel a szavakkal gratulált:

„KÖSZÖNJÜK NEKTEK ÉS SIKERT KÍVÁNUNK A VÁGYOTT VÉGEREDMÉNYHEZ VEZETŐ UTATOKON!

CSATLAKOZZANAK HOZZÁTOK NAGYLELKŰ ÉS BECSÜLETES EMBEREK.

GALOCSKÁVAL TELEFONON BESZÉLTÜNK (egy másik, hűséges, közös régi barátnőnk, Galina Szerapionovna Pesztova Szizrany városból – V. R.) TISZTELETÜNKET ÉS SZERETETÜNKET KÜLDJÜK, TI DRÁGÁK!

A VILÁGOT JÓSÁGOTOKKAL ÉS EGYÜTTÉRZÉSETEKKEL TÖKÉLETESEBBÉ TESZITEK.

PROJEKTETEK MEGGYŐZŐ EREJŰ, JELENTŐS, KOMOLY ÉS SZÉP.

OLYAN SOK A NÉV ÉS ÉVSZÁM, HOGY ELSZORUL AZ EMBER SZÍVE, EL SEM IS HINNÉ, HOGY MINDEZ VALÓSÁG.

MILYEN BORZASZTÓ, HISZEN AZ EGÉSZ A SEMMIBE VESZHETETT VOLNA!

JÁRJATOK SIKERREL!”

A Memoriálé felállításának költségeit alapvetően a Torath Emeth Congregation nevű torontói zsidó közösségünk tagjai állták. Névjegyzékünkön mintegy félszáznyi név közülük került ki, ideértve minket Iyával, gyermekeinket és a Guterman család moszkvai, észtországi és New York-i leszármazottait.

Bocsássák meg kedves adományozóink, bár beleegyezésüket nem adták, mégis meg kell neveznem néhányat a legnagyobb értékű támogatók közül: Weisshaus Ágnes, Isser Elisis, George Kuhl családja, Max Rubinstein, Dov Fridberg, Edit Weltman, Alex Strasser, Kohn Tamás családja. Két, egyenként 400 eurós átutalást magyar barátainktól is kaptunk. Mindenkinék igen köszönjük. Csak az Önök támogatásával valósulhatott meg mindez!

Torontói közösségünk jóságát és erkölcsét csak egy példán keresztül próbálom meg érzékelteni: Negyven évet Kanadában éltem le, zsinagógánk legidősebb látogatói közé tartozom. A fiatalok többsége, akiknek nevét már képtelen vagyok megjegyezni, tiszteletteljesen üdvözl, még azok is, akik imára is csak nagy ritkán járnak. Igyekszem arcukat megjegyezni és szívélyesen viselkedni velük. Egy sokgyermekes, vallásos zsidó család egyik kisfia májrendellenességgel született. A legjobb kanadai és amerikai kórházak 3 éven át próbálkoztak meggyógyítani, végül arra az álláspontra jutottak, hogy májátültetésre van szükség... Közzétették, hogy donort keresnek ...

Iyának a könnyei peregtek, mikor a reggeli istentiszteletről hazaérkezve elmeséltem, *közösségünk 70 tagja ajánlotta fel, vállalja a donorságot!* El is kezdtek keresni a megfelelőt közülük. Megtalálták. Ő és felesége jelezték, hogy kilitüket titokban kívánják tartani.

Az operáció napján a donor elkülönített kórteremben feküdt, ahová tilos volt a belépés. Felesége egész idő alatt vele volt.

Az operációt követő napon az elnök és a zsinagóga rabbija meglátogatta a kisfiút és szüleit. Miután az információnál megtudták, melyik kórteremben van a donor,

felmentek a megfelelő emeletre. Nem tudták, hogy tilos belépni, bekopogtattak, mire a feleség jött ki, majd a férfi hangját lehetett hallani, aki megkérdezte: „Ki az?” A feleség közölte, ő pedig a rabbit és az elnököt bekérte magához a kórterembe. A látogatók gratuláltak és köszönték, amit tett, mire a donor szerényen így reagált:

„Ugyan már, kérem. Hiszen ez nekem csupán ajándék, lottónyeremény! Hiszen 70 másik önként jelentkező is volt rajtam kívül...”

Három napon át mindnyájan izgalomban éltünk, de minden szerencsésen alakult. A kisfiú, Schloeme szépen javult, a gyulladás kezdetét jó étvágya jelezte...

Pár hétre rá történt, a szombat reggeli istentiszteleten, mikor 7 embert kérnek Tóraolvasásra – ilyenkor mindig olyasvalakire esik a választás, aki a héten valamely fontos dátumról emlékezik meg, akár valamely hozzátartozó halálának évfordulója van, akár a gyerek vagy unokák nagykorúságának ünnepe, nemrég tartott esküvő vagy csak kerek születésnap. Tóraolvasás után a kiválasztott személynek kézfogással szokás gratulálni. Aznap reggel a Tórához szólítottak egyike épp egy arcról ismerős, mögöttem ülő fiatalember volt. Valami miatt a gratulációk a szokásosnál melegebbek voltak... *„Nyilván ikreket szült a felesége!”* – gondoltam.

Mikor visszajött a helyére, én is gratuláltam és udvariasságból megkérdeztem, hogy hívják: *„Scott Woodrow”* – felelte szerényen.

– Mihez gratuláltak Önnek ennyire? – érdeklődtem.

Egy pillanatig hallgatott, szemembe nézett, hozzám hajolt, és bizalmasan közölte:

– Rott úr, én vagyok az a donor, akinek kivették a mája egy részét...

Megdöbbsentem. Azonnal felugrottam a helyemről, és szorosan átöleltem...

– No, és hogy érzed magad? – kérdeztem naivul, az illendőség kedvéért, s csak ekkor vettem észre sápadt, beesett arcát...

– Most már jól érzem magam... De az első két nap azt sem tudtam, hová legyek a görcsös fájdalomtól... Semmilyen gyógyszer nem enyhítette...

Következő kérdésemre elmondta, neki 4 kis gyereke van... Eszembe jutott a felesége! Gyönyörű nő! Hát igen – Scott Woodrow! Mindenkitől mélységes tisztelet jár neked, és családodnak boldogságot kívánok!

A búcsú pillanatai a vasútállomáson. Ulan-Ude.

Felejthetetlen burjátiai autóbuszos körutazásunk Ulan-Ude vasútállomásán ért véget, innen Irkutszkba indultunk, hogy a vonatablakból még néhány órán keresztül a legendás Bajkál-tó végtelenjében gyönyörködjünk.

A földi terek végtelenek! Határtalan Szibéria tágas térsége is, mindig is járni fognak rajta utódaink...

Ha valamelyikük kissé magasabbra emelkedik, többet pillanthat meg...

Valentin Csernih fotója

Ennél még jobb, ha az ember nyomot is hagy, tesz valami jót a tájért, ami életet adott neki.

MISZOVAJA ÁLLOMÁS ALAPÍTÓI

A NAGY TEA-ÚT ELSŐ UTAZÓI

A TRANSZSZIBÉRIAI VASÚT ÉPÍTŐI EMLÉKÉNEK

A HÁLÁS UTÓKOR

Toronto, 2015. március 24.

Utóhang

Néhány fényképet ajánlok figyelmükbe, amit Csernihék családja készített két hónappal a Memoriálé felavatása után. Taiszja leveléből:

„2014. augusztus 14. Kedves Vladimir és Iya! Jól vagyunk. Tegnap a Memoriálénál voltunk. Minden rendben. Láthatóan sokan kijárnak a Shalom-hoz. Kavicsokat helyeznek el, cukorkát, virágot, cigarettát, aprópénzt... Mi összeszedjük, ne legyen összevisszaság, de ismét ott van. Ennek örülünk. Mert ez azt jelenti, az emberek szent helyként tisztelik. Könnyekig meghat... Kéna-ponta öntözzük a virágokat. Gyógyuljon! Öleljük: Taja, Pjotr”

„Taiszja Csernih, 2014. július 18. Kedves Vladimir és Iya! Köszöntjük Önöket a Shalom „kis” jubileuma alkalmából. Egy hónap telt el, mi pedig felfogtuk, hogy sikerült. Valóra váltottuk, amiről álmodoztunk, fantáziáltunk. Tudjuk, nem tökéletesen, de igyekeztünk szívvel-lélekkel mindent beleadni! Köszönjük türelmüket, megértésüket, támogatásukat, aggodalmaikat és álmatlan éjszakaikat! Büszkeséggel tölt el, hogy a sors összehozott Önökkel!! Most, hogy országaink politikájában tapasztalható némi szembenállás, mindenkinek mondom, hogy csak jó és nyílt szívvel változtatható bármi is az emberek fejében és szívében, példaképpen pedig az Ön Miszovajához és lakosaihoz való hozzáállását hozom fel mindig.

Ma megkaptuk az Uszty-Omcugban feladott, 2014. 07. 02-i keltezésű levelét! Köszönjük!

Az Orosz Föderáció Belügyminisztériuma Kabanszki Területi Osztályáról is érkezett levél, ebben az osztályvezető, Sz. V. Zvezdin tudatja velem, hogy a magánvádas beadványomra köztörvényes ügyben nem indítanak eljárást a RF BTK 24. cikkely 1. paragrafusa 1. bekezdése alapján, bűncselekmény hiányában (a Memoriálé megrongálása ügyében indított kereset). Öleljük, tisztelettel: Taiszja”

„Csernih Taiszja, 2014. július 20. Kedves Vladimir és Iya! Összes üdvözlétüket megkaptuk, nagyon örültünk neki. A magadáni videót épp most néztük meg, külön köszönjük! Még egy álma teljesülhetett! Ön a győztesek cohorsához⁴⁴ tartozik!!

Jól vagyunk. A Memoriálé körül minden rendben. Öleljük, csókoljuk: Taja”

„2014. augusztus 14. Kedves Vladimir és Iya! Jövő héten ünnepeljük Babuskinban a Város Napját. Többen fordultak hozzám, emlékezzünk meg arról az ajándékról, amit városunk Öntől kapott! Érdeklődtek, tudna-e esetleg köszöntőlevelet küldeni a város lakóinak, ezzel is el lehetne érni, hogy a városvezetés tudomásul vegye, Ön kontrol alatt tartja a Shalom Memoriálé ügyét. Meglepődtem ezen a javaslaton, de a kérést továbbítom Önnek. Tisztelettel: Taiszja”

„Kedves Miszovajaiak, Babuskini Polgárok!

Kérem, fogadják a távoli Kanadából, Torontó városából szívélyes üdvözlétünket és legjobb kívánságainkat Babuskin Város Napja alkalmából!

Több mint fél évszázada kötődünk csodálatos vidékükhöz, a Burját Köztársasághoz. A régi zsidó temetőben a Shalom Memoriálé létrehozása és felavatása örökre rokoni szálakkal kapcsol minket Önökhöz. Az esemény több országban kapott nyilvánosságot.

⁴⁴ Az ókori római köztársaságkori hadsereg 480 katonát számláló egysége, gárda (A ford.).

A nyugati világnak azóta is sokszor megmutatjuk a Memoriáléről és építőiről készült felvételeinket, sokat beszélünk városuk lakóiról, szívélyességükről és emberségükről, őszinteségükről és vendégszeretetükről. Magától értetődik ezért, hogy mind több és több ember ismeri meg, és mindinkább érdeklődik a bajkái tájak szépségei iránt.

Meghívásokat kapok New-Yorkból, Magyarországról, Izraelből, hogy történetünket minél több ember ismerhesse meg.

Végtelen örömmel értesülök, hogy a Memoriálét gyakran keresik fel látogatók, s városuk egyik nevezetességévé vált.

Sok szerencsét, kiváló egészséget, kedvező időjárást, jó munkát kívánunk mindnyájuknak, és teljék örömeik gyermekeikben és szeretteikben.

Kiváló tisztelettel,

Vladimir és Iya Rott

Kanada, Toronto

2014. augusztus 14.”

Üdvözetünket Miszovaja városvezetősége megkapta ugyan, mégis úgy döntöttek, hogy az ünnepi gyűlésen nem olvassák fel...

2014. november 29. Hírek Miszovajából és Ulan-Udeből.

„Pjotr Csernih a térdén elvégzett sikertelen operáció után (műhiba lehet) minden hétfőn kénytelen az irkutszki vasutas kórházba utazni, ahol térdébe injekciókat kap. Bottal is alig tud járni, rettenetes fájdalmai vannak, azt javasolják, utazzon Moszkvába, Szentpétervárra vagy „külföldre” megoperáltatni.

Szombat este van, Torontóban +4 C fok a hőmérséklet, Miszovajában hóvihár, az utakat nem takarítják. Telefonálok, Pjotr veszi fel a kagylót, részletesen elmondja bajait, hamarosan megérkezik Taiszja is. »Kora reggel kimentem a pályaudvarra, de nem kaptam jegyet az irkutszki vonatra. Most jöttem meg, megint kint voltam, megvettem. Az esti vonathoz a hóvihárban kell majd ki-mennünk...«

„Vera Gorgyienko, Luiza Malceva és többi lelkes támogatónk az Ulan-Ude-i Operaház és Balettszínház alapításának 75. évfordulójára rendezett gálakoncertet hallgatták. Néhány napja Vera komolyan betegeskedik (a szíve)..., de nagyon szeretett volna ott lenni a gálakoncerten, ahol vendégszerepelnek a Mariinszkij és a Bolsoj Színház valamint a Sztanyiszlavszkij Dalszínház művészei... Piócával kezeli magát, ettől enyhült kicsit... Örömmel számol be, hogy sikerült ott lennie:

– És Luiza Malceva is ott volt, csak hazament az első rész után, mert nagyon megfájdult a feje...

– Vera, de hogy voltatok képesek ott ülni ilyen betegen?

– Hát csak »szopogattuk a Validolt és elüldögtünk...«

„Iya felhívta másodunokatestvérét, Lenya Szofront és feleségét, Nyinát, érdeklődött, hogy vannak. Együtt élnek közel 60 éve, mindkét gyereküket eltemették: a szép Nyinát (rákban halt meg) és Mityát (ivott)... Lenya Bobrujszkban született. Épp most esett át egy súlyos gyomorműtéten. Iya kérdéseire: »Hogy vagytok? Hogy van Lenya? Benéz valaki hozzátok?« Nyina így válaszolt:

– *Semmi bajunk. Jólesik, ha valami finsit eszem. Lenyának is... Szereti. Igyekszem feltáplálni... Tánya (unokájuk) majd mindennap ideszalad, bevásárol. Nem mozdulok ki hazulról, néha Tányához megyek át zuhanyozni... Fürdőszobánk nincs... De Lenyát igyekszem megmosdatni a lavórban... Először a kezét, arcát... vállát... hasiját... aztán mindkét lábacsáját...*”

Egyéves a „Shalom Memoriálé”! (e-mail barátainknak)

Kedves Barátaim!

Június 17-én egy éve annak, hogy a Shalom Memoriálé építését befejeztük. Még egyszer mindenkit köszöntünk ebből az alkalomból!

Barátnőnk, Zoja Afrimzon, a rég tovatűnt tomszki diákévek idején, 50 éve még Zoja Kovaljovaként állt be zenekarunkba, hegedűs volt, a rádiótechnikai kar hallgatónöje, akivel barátságunk töretlen azóta is. Tomszkba egy gyermekotthonból érkezett, ott tanították meg hegedülni is.

Zoja Tomszkban ismerte meg élete párját Szása Afrimzont, két gyermekük született, majd jöttek az unokák...

Zoja már rég Izraelben él. Már nem rádiómérnök, sokkal inkább nagymama. Még mindig zenekarokban hegedül, ragyogó verseket ír és szeret rajzolni. Az első évfordulóra Zoja elküldte számunkra saját látomását miszovajai Memorálénkról. Köszönjük, Zoja! Ez aztán isteni!

A következő felvételen Zoja Afrimzon látható lányával, Lénával (a biológia doktora) és unokájával Petah Tikva városban.

A következő kép pedig a nekünk oly kedves Csernih családtól érkezett, akik az 1. évforduló tiszteletére Ulan-Udéból hívtak vendégeket és ünnepséget rendeztek! Köszöntjük Csernihéket és mindenkit, akiknek munkájuk örömet szerzett!

Ez a fénykép az egész Csernih családot és a város polgármesterét V. A. Larjuskint mutatja. 2015. június 17.

18. fejezet

APÁM LEVELEI TOVÁBB ÉLNEK

Az életet szüleimtől, Regina édesanyámtól és Ferenc édesapámtól kaptam ajándékba. Gyerekkorom első három éve gyönyörűségeken telt, majd családukat a balsors szétválasztotta. Édesanyánk, Regina haláláig, csaknem százéves koráig nekem és József bátyámnak egyetlen mentsvárunk, reménységünk, lelkesedésünk tápláló ereje volt, példát mutatott a túlélésre. Miután férje letartóztatásba kerül, 38 évesen maradt egymagára két kisgyerekekkel a Szovjetunióban, nyelvismeret, szakma nélkül, s jóllehet szörnyű nyomorban, mégis képes hármunknak megteremteni a napi betevőt. A háborús években a hitlerista gyilkosok elől ő menekített meg, mélységes csalódottságában néha a szíjhoz nyúlt, hogy belőlem, a semmirekellő huligánból normális iskolást faragjon, megadta bátyámnak és nekem, hogy továbbtanulhassunk, felnőtt korunkra pedig gyerekei, unokái és dédunokái számára Regina anyóként szeretetünk, fiúi büszkeségünk tárgya, a bölcsesség kútfeje, a kitartás és önuralom mintája maradt.

A Rott (Róth) család megérkezése Magyarországról Bobrujszkba, 1932 októbere.

Rott Ferencet 1938 júliusában tartóztatták le. Ettől fogva családja sosem látta viszont. Akár a sztálini rezsim több milliónyi áldozata, apám is nyilvántartásba került a „nép ellenségeiről” készült listán. Tízévnyi kényszerszolgálat végeztével, amelyet a kolimai aranylőhelyeken töltött le, a rá következő két év hiábavaló reménykedéssel telt, hogy a családhoz visszatérhet, ezek után apám 1950 decemberében meghalt.

Vladimir és édesapja, Ferenc egyetlen közös fényképe. Bobrujszk, 1936.

A tizenkét év során, miközben egymástól elszakítva éltünk, leszámítva Fehéroroszország fasiszta megszállásának korszakát, Ferenc 66 levele jutott el Bobrujszkban élő családunkhoz Magadan vidékéről, ezeket féltve őrizzük torontói otthonunkban.

De lehetett-e szó levelezésről voltaképpen? 1938-tól 1947-ig Ferencnek tilos volt magyarul írnia, Regina pedig nem tudott oroszul olvasni ... A levelek olvasásakor minden szón ott érezni a „magyar akcentust”, ott látni a nyelvtani hibákat. A levelek mindamellettszépén kimunkált kalligrafikus írást tárnak elénk, ennek célja az volt, hogy a nálam 6 évvel idősebb József bátyám, aki ekkor már iskolába járt, anyáknak fel tudja olvasni, és el tudja mondani, miről ír apánk.

Ferenc leveleiből a szomorúság és a család felett érzett aggodás árad. Nem tudja, hol lakunk, anyánk hogyan tud megdolgozni mindennapos megélhetésünkért, önmaga ártatlanságáról tökéletesen meg van győződve, és naívvul azt a napot várja, mikor majd „valahol valaki” felülvizsgálja ügyét, és hazaengedik családjához... Sokszor kéri Regina bocsánatát, amiért annak idején Bécsben, amikor is a szerződést a szovjet konzulátuson aláírta, nem hallgatta meg felesége tiltakozását, hogy ne

települjenek át a Szovjetunióba. Minden levele végén hozzám szól, kér, „rossz fiúkkal” ne barátkozzam, vegyem végre komolyan a tanulást, és hallgassak anyámra meg Józsira. Apám minden levelében azt ígéri, hogy hamarosan hazatér, és a legjobb barátom ő lesz...

Mikor visszaemlékezéseim első kötetét írtam,⁴⁵ a 10. fejezetet „Apám levelei...” címmel ennek a témának, Ferenc leveleinek szenteltem. Oroszul írok. Időnként, éppen készülõ könyvemben, ahogy egy-egy nagyobb résszel haladok előre, Iyát, a feleségemet szoktam megkérni, hogy olvassa végig a megfelelõ szakaszt, javítsa ki, ha hibát találna, és emlékeztessen, ha valamilyen részlet kimaradt volna... Miután Iya a 10. fejezet olvasásával végzett, így szólt: „*Tudod mit, Vagya! Nagy ez a könyv, sokáig fogsz még rajta dolgozni. Ezért az Apám levelei... kiadásával nem szabad tovább várni... Ezt a fejezetet egy különálló kötetben kell megjelentetni!...*”

Készítettem hát néhány fénymásolatot a 10. fejezetrõl, és ismerõsöknek megmutattam. Elmondhatatlan volt az örömöm, mikor egykori jólelkû munkatársaim Togliattiból, Leonyid Pahuta és Anatolij Savrin jelezték, hogy a VAZ⁴⁶ kiadója meg kívánja jelentetni az *Apám leveleit*. Két hónapra rá családunk barátja, Togliatti város egyik kórházának fõorvosa, Vitalij Grojszman arról értesített, hogy az *Apám levelei...* összes kinyomtatott példányát otthonába fuvarozta...

Ezután következett a várakozás az oroszországi beutazó vízumra, repülõút az Atlanti-óceán felett, majd Frankfurtból a Lufthansa engem és Iyát közvetlenül Togliattiban tett le. Mennyi izgalommal fogtam kezembe kis puha kötésû könyvemet, az elsõt, mely szívemnek annyira kedves. Látnivaló volt, hogy a könyv utolsó lapján felsorolt nyomdászok, Sz. Bondareva, I. Popov, Sz. Urtyembajeva, L. Barabosina és N. Tyihonova, szakmájuk magas szintû mûvelõi, megérezvén a megtiport rab szenvedéseit, akit egykor ártatlanul ítéltek el, minden igyekezetükkel azon voltak, hogy emlékezete minél méltóbban maradjon fenn.

Ferenc arcképe a börtönből. (Ismeretlen Gulag-festő rajza). Kolima, Szuszuman település. 1945 októbere.

⁴⁵ Vladimir Rott *A sors ellenében*. I. kötet: *Szenvedésből vigasz*.

⁴⁶ Volgai Autógyár.

Togliattiban tett látogatásunk záróakkordjaként az utolsó napon Leonyid Pahuta becses ajándékkal lepett meg bennünket az üzem és a kiadó nevében, az *Apám leveleinek* húsz, keménykötéses példányával. Őszinte fiúi köszönet illeti mindnyájukat.

Király Zsuzsa, ismert műfordító nyomban le is fordította az *Apám leveleit* magyar nyelvre, és a közkedvelt magyar történész, Kun Miklós, akkori találkozáson elmondta: „...a könyvkiadó vezetőnöje, akinek a kéziratot átadtam, bevallotta, hogy miközben az *Apám leveleit* olvasta, sírt...”

Kiderült, hogy Mezey Katalinnak hívják, a Széphalom Könyvműhely vezetője, három tehetséges gyermek édesanyja, híres költő. Egyéb díjai mellett 2015-ben kapott Kossuth-díjat. Katalin nemcsak az *Apám leveleit* jelentette meg magyarul és angolul is, ezen túl 8 éve immár, hogy összes könyvemet három nyelven tárja olvasóim elé.

Ahogy könyveim születtek, közös életünk Iyával tökéletesen megváltozott. Most azon iparkodunk, hogy „gyerekeink örökségét eltékozzoljuk”, utazgatunk a világban mindenfelé, mindeközben szerte mindenütt hallgatóság előtt mutatjuk be, milyenek is azok a könyveimben leírt hősök, akik a Garadna–Miskolc–Bobrujszk–Tomszk–Togliatti–Toronto irányba közlekedő „gyorsvonaton” immáron több mint száz éve helyet foglaltak. Micsoda öröm is, mikor az ember maga előtt látja a figyelmesen hallgató közönséget, akár Ulan-Udéban, Tomszkban, Togliattiban, Budapesten, Encsen, Miskolcon, Izraelben vagy épp Torontóban. Nyilvános szerepléseim földrajzi határaitól és számszerűségükről az érdeklődő képet a <https://sites.google.com/site/serenapublishing/home> honlapra pillantva alkothat.

Könyveim bemutatója Togliatti város nemrég megnyílt zsinagógájában. 2011 májusa.

A sors ellenében című könyvem bemutatója a Szemere Bertalan Szakközépiskola tanulói számára, Miskolc, 2013.

Előadásaimhoz bármely témát is jelölök meg, lett légyen az a „Diákéveim Tomszkban”, a „VAZ építése”, „Első lépések kanadai életünkben” vagy akár a „A fasiszta megszállás alatti Bobrujszkban átélt éveim”, mindig azzal indítom őket, hogy megmutatom az *Apám leveleit* és beszélek róluk. A hallgatóság számára ezáltal válik világossá, miért kezdődik minden könyvem, akárcsak minden egyes előadásom ezekkel a szavakkal:

*„Az ártatlanul elpusztult szülők emlékének,
akik rendes embernek
akarták fölnevelni a gyermekeiket,
hálás fiuk”*

A sors kegyelme, hogy könyveimet megírhatom, elmélyülhetek családi irattárunkban és naplóm soraiban, ez utóbbit szerencsémre kora ifúságomtól fogva szakadatlan vezetem. Mindez módot adott, hogy az olvasókat sok olyan érdekes emberrel és eseménnyel ismertethessem meg, akiket és amelyeket közvetlen közelről figyelhettem meg. Túl ezen, apa nélkül felnővén, régóta felnőtt gyermekeim apjaként, felnövekvő unokákkal megadatott nekem, hogy apám leveleit mindig másképp olvashassam. Egészen elhunytáig tizenkét éven át börtöntáborokból küldte ezeket családjának. Keserűséggel, megkönnyezve éltem át ennek a büntelen fogolynak a kilátástalan kétségbeesésben sorjázó napjait.

Mindnyájunk felé kimutatta felesége és fiai iránt érzett bizakodó szeretetét, annak határtalanságát és gyengédségét, hűséges, rendületlen hazaszeretetét, városa, Miskolc iránt érzett ragaszkodását, melyekhez minden álmával, vágyával és emlékével kötődik. Apám nemcsak azt éreztette velünk, mennyire szeret engem és Józsit. Módom nyílt megismerni jellemét és logikáját is, az írás közvetlen közelemben hozta.

A Torontói Városi könyvtár könyvespolca, 2010.

Iya Rott felvétele.

Most pedig a fiatal Ferencet kívánom bemutatni az olvasónak Rizuskájához írt két levelének tükrében, amelyek kalandos útjuk során csaknem 100 évvel keletkezésük után leltek ránk, már azután, hogy a *Szenvedésből vigasz és az Apám levelei...* című írásaimat befejeztem. Pillantsunk csak bele naplómba:

„2006. október 12., csütörtök, Toronto. Éjjeli fél háromkor váratlanul megcsördült a telefon. Kezembe kapom a kagylót, magyar szó üti meg fületem: »Vladimir bácsi! Paulo Tibor vagyok Garadnáról. Jó hírt kell Önnek tudtára adnom!«

Félálomban alig fogtam fel, ki lehet az, nagyon megijedtem. Két nappal azelőtt egykor népes magyar rokonságomból utolsó életben maradt unokatestvéremet, Dobos Jutkát elmeegógyintézetbe szállították. Egészségi állapota rohamosan hanyatlik. A legrosszabb hírre készülünk, mely egyszer csak ideér Budapestről. Már azt hittem, azért keresnek, hogy Jutka halálhírét közöljék... De hát tegnap még a hangját is hallottam a telefonban... Aztán összeraktam, hogy Paulo Tibor, jóbarátunk hív, garadnai rendőr, aki sok éve gondját viseli Herman Spielberger nagyapám és családja harminckét tagjának állított emlékműnek, ők a Holokauszt idején pusztultak el... »Biztos azt akarja tudatni velünk, hogy a nagyobbik lányának megkérték a kezét?!« – gondoltam.

Tibor azonban határozott hangon így folytatta: »Spielbergerék házának jelenlegi tulajdonosa rendbe hozatja az épületet. A kőművesek új földémet húznak rá, arra pedig új tető kerül. A padlásán a gerendák között találtak egy régi levélköteget, ezek a levelek az Ön apjától érkeztek 1921 folyamán Garadnára... A levelek az idők folyamán kemény köteggé tapadtak össze... Milyen címre küldhetem?«

– Ne, ne! – fogtam tüstént könyörgésre, lelki szemeim előtt láttam, hogy a múlt milyen becses ajándékot tartogat nekünk. – Nehogy feladd postán! És ne is próbálkozz azzal, hogy szétszeded az egymáshoz tapadt lapokat!... Tartsd egy nejlonzsákba becsomagolva. Mikor majd újra Garadnán járok nálatok, ideadod...»

Emlékezetemből előbukkant az a pillanat, amikor Paulo Marianna segítségével a falu idős lakóiból álló csoport összegyűlt a velem való találkozóra, hogy meséljenek Garadna múltjáról és a zsidók deportálásáról. Kiderült, hogy közöttük

van és él az a Lipták Jolán, aki a Spielberger családnál utoljára szolgáló cseléd lány volt, addig a pillanatig maradt velük, míg Fanni nagymamám, Vilmos nagybátyámat és a többieket a háziak közül az iskolaépülethez nem vezették, ahová a garadnai zsidókat hajtották deportálás előtt. Később a közelben lévő Kassán meg is látogatta őket, ahol a téglagyár területén víz és élelem nélkül várt a bevagonírozásra több száz zsidó, hogy útnak indítsák Auschwitzba... Lipták Jolán szájából egyszer csak ezt hallom: „Vilmossal az étkészletet elcsomagoltuk és a padlásra rejtettük...”

A Paulo család: Iya mellett áll nagyobbik lányuk, Nikol; Paulo Tibor a szomszédos 14 faluban lát el rendőri szolgálatot; Mariann, Garadna polgármestere, Tibor felesége, kisebbik lányukkal, Krisztinával; Paulo Erzsébet pedig Tibor édesanyja. Garadna, 2008.

Beletelt több mint egy év is, mire a padlásan megtalált levélköteg kezembe kerülhetett. Hatvankét év során tömbbé tapadt össze a köteg. A tinta az átható nedvességtől elmosódott, a papír széle korhadásnak indult, töredezett. A nekem átadott kötegben sajnos mindössze 14 darab maradt meg épen. Óvatos körültekintést kívánt, hogy egyenként leszedegessük. Látni, hogy eredetileg sokkal több volt, a munkások az elején maguk kísérelték meg, hogy szétszedegessék. A levélköteg azon darabjaiból, amit a korábbi próbálkozások során sikerült levasztani, hozzám egy sem jutott el.

Ferenc egyik Reginához címzett, apró betűs levelét igazolványa üres hátlapjára rózta, az igazolvány pedig postai levélpapírra nyomtatva azt tanúsította,

hogy 1919 márciusában Roth Ferencet a Garadna körzetében beszállásolt katonai alakulatnál vették sorállományba... A levelek között három, az 1917-es, 1918-as, valamint az 1920-as évekből Ferenc Mark Grossman nevű nagybátyjától származott, aki Bécs VI. kerületében, a Moritz Straße 1. szám alatt lakott... Mark Ferenc anyjának, a mi Hani nagymamának volt az öccse. Régi, de még olvasható állapotban csupán két levél maradt fenn, itt közlöm:

Spielberger Rizuska úrleánynak

GARADNA

Miskolc, 1921. október 30-án este 11 órakor.

Édes szeretett Rizuskám!

Ma még délben Aggtelekről üdvözöltem Magát egy-két szóval, és most, estére már itthon vagyok. Ugye, Rizuskám, nem várja még tőlem azt, hogy sok minden ilyen apró dolgot keresztül tudok vinni, olyat, amit más nem mindig tenne meg.

Mindjárt megyek is tovább a részletezéssel, csak még arra akarom kérni Magát, édes Rizuskám, hogy ne haragudjon, amiért egész héten szótlan voltam, így írásbelileg. De ha nem haragszik, akkor folytatom az előbbit...!

Hát tudja, édes Rizuskám, e héten a fejembe vettem, hogy vasárnap lekoszunk Aggtelekre, kettesben ezzel az ormosi építész fiatalemberrel, és miután neki csüörtökön ígéretet is tettem, így már be is tartottam, és eléggé kalandos körülmények között, szombat este már készenletben voltam, csak az égboltozatot néztem, hogy ugyan milyen időt hoz a hajnal. Már ½ 3-kor felkeltem, és az inspekciós kocsis előkészítette a fogatot, egy öt éves fiatal, szürke ló, kis fekete kocsival, de valamivel nagyobb kerekekkel, mert a kocsit elég gyakran cserélgetem, hol jobbra, hol rosszabbra... és még csillagveretes, felhőfoslányos égbolt mellett beszaladtam Ormosra az útitársért, úgy, hogy 4 óra körül már a második falut is megközelítettük. Útirány volt: Rudabánya, Kelecsény, Zibojg, Ragály, Trizs és Aggtelek. Igaz, hogy hűvös a reggel, de jó melegen voltunk öltözve, és így kedélyesen telt az idő. A kocsink csak úgy hagyta el maga mögött a kilométerköveket. Reggel még a vidékben gyönyörködtünk, ahogy a szép Gömör-vidéki erdős dombok között jártunk, később beszélgettünk komolyabb dolgokról, munkásokról, saját munkakedvről, jelenről-jövőről, aztán meg bölcselkedtünk politikai meg vallási dolgokról, de aztán később beláttuk, hogy a legtöbb része csak időmúlato beszéd. Hogy az idő épp egy kicsit jobban beülepedett, mi is barátságosabb hangulatba keveredtünk, és kezdődött a jó kedv. Megjegyzem, a barátom egyik keze ujján arany karikagyűrű jelzi, hogy neki még Aggteleken is csak a barlangot szabad megnézni és semmi mást nem. Amikor egy szép erdei úton haladtunk előre olyan kedves parkszerű tájkép volt előttünk, azt mondja a barátom: "Tudja, Róth úr, hogy én most sokkal jobban szeretném, ha nem maga ülne itt mellettem, hanem az, akit én gondolok...!" Nem akartam neki azt felelni, hogy én is egész úton azt gondolom, csak én nem szoktam megmondani senkinek...! Pedig úgy lenne már jó egyszer igazán...

De itt már kezdődött egy kis kaland. Trizsben van az utolsó katonaság, ott igazoltatás, most, ha tovább megyünk, akkor ép keresztúthoz érünk, ahol egyik irány a határ mentében tovább Aggtelek felé visz, a másik elnyúlik messze-messze a Sztracennai völgybe. És a keresztútnál pontosan eltévedtünk, mert a faluban azt magyarázták, hogy ha letérünk a csapásútra az erdőben, akkor egy órával hamarabb érünk oda. De bizony, mi hol kijutottunk egy erdőből, hol bementünk egy másikba, de még élőlénynek nyomát sem láttuk. Még fenyőerdőket is találtunk, de falu vagy ilyesféle nem volt semerre, csak hol egy völgy, hol megint hegynek fel.

Már csak a lovacskáinkat sajnáltam, szegény, olyan igyekezettel jött egész úton, és most itt hagyjuk vele huzgálni magunkat két ország ismeretlen útjai közt, és még ami nekünk a legjobban tetszett, még Ormoson figyelmeztettek, hogy a határnál most vigyázni kell, mert a politikai viszony most nem a legbarátságosabb. Végre egy hegyoldalon csengő és kolompszó hallatszott fel, a kopár legelőn ott kapaszkodott fölfelé egy csomó legelésző birka, és átkiabáltunk a túlsó oldalra, hogy útbaigazítást kapjunk, ami meg is lett, és így pontosan $\frac{1}{2}$ 11-kor célnél voltunk, egy óra késéssel, mint ahogy azt pontosan kiszámítottam.

Ezzel Rizuskám, a cseppkőbarlangot én nem tudom úgy leírni Magának, mint ahogy láttam, csak egyet tudok, hogy én ezt még Magának valamikor megmutathassam... Így csak azt írom, hogy nagyon sokat gyönyörködtem mesebeli szépségekben, és egyik csodálkozásból a másikba estünk. Minden fantáziámat felül múló képek, földalatti patak, forrás, gyógykút és egy csodaszép templom orgonával, szószékkel, kupolával; és minden cseppkőből évezredek át lassanként kiformálva. Most kevés volt az idő jobban szétnézni, de ha még egyszer módomban lesz, nem éppen ebben az évben, akkor egy kicsit ügyesebb leszek.

Aztán délután egy órákor elindultunk visszafelé, az aggteleki rossz bortól még jó kedvünk is volt, a lovacskáink kitűnően bírta az iramot, úgy hogy magunk sem akartuk elhinni az órának, amikor hazaértünk, hogy csak öt óra van.

Összeszedtem a számadásaimat, mert holnapután elseje, csináltam néhány rendelkezést a holnapi napra, aztán az esti vonattal már jöttem is. Útközben vettem két újságot, kezdtem olvasni a királyügyet, és igen eltűnődtem azon, hogy Károly királyt Madeira szigetére akarják száműzni. Sokat olvastam erről a szigetről diákként, kalandos könyvekben, de aztán annyira elkalandozott az én gondolatom is a Csendes-óceán szigetei közt, hogy bizony Miskolcson a kaulauz szólt, hogy már helyben vagyunk. A hűvös levegőn jutott aztán eszembe, hogy nem is csoda, ha az embert egy kicsit elnyomja az álom, ha olyan korán útnak indul és egész nap a szélben kocsizik.

Ennyi volt, Rizuskám, a mai nap, már többet nem írhatok. Magamról csak azt írom, hogy mostanában mindég jól érzem magam, körülményeim a nagy, országbeli viszonyokhoz képest elég jók. Szívesen töltöm még Ormoson az idő-

met, majd meglátom, mivé fejlődik. Most csak igazán a Rizuska hírei hiányzanak. Igaz, hogy még ugyan olyan szegény vagyok, mint régebben, de azért élek és dolgozom, hogy ez jobban legyen.

Most november elseje körül megindul az erdő összes hátralevő munkáinak a megkezdése, ami vagy egy hétre még leköt, de aztán jobban szabad leszek az időmmel.

Isten vele, drága jó Rizuskám!

Üdvözli számtalanszor, és kezeit csókolja őszinte szeretettel a Magát igazán szerető Ferije.

A második levélhez Ferenc egy magánvállalat céges papírját használta, ahol ügynöki munkakörben, fűrész-áru forgalmazására alkalmazták. Egy év elteltével összeházasodtak, addigra azonban a romantikus szerelmes és kitartó Rizuskája már hat éve álmodoztak arról a várva várt napról, mikor „örökre” egymáséi lehetnek, ez a későbbiekben úgy alakult azonban, hogy meglehetősen kurtára szabott, kegyetlen életet éltek meg közösen.

Regina és Ferenc esküvői fényképe.
Miskolc, 1926.

NEUMAN ÁRMIN fakereskedő

MISKOLC

Giró-számla az Osztrák-Magyar Banknál

TELEFONSZÁM: 404.

Miskolcz, 1925. május 4.

Édes, szeretett Rizuskám!

Előbb egy órával írtam Magának a főpostáról, és most itthon folytatom, igaz, hogy mire Maga kézhez veszi e sorokat, már egy nap különbség lesz a kettő között, de azt hiszem, Rizuskám, hogy ez csak egy mellékes körülmény. Egy nagyon érdekes dologról akarok Magának írni, mely talán érdemel néhány sort, mindamellett jobban jön ki az ilyesmi, ha mint eseményt beszélem el Magának. De miután ez ma véletlenül aktuális, én pedig nem beszélhetek Rizuskámmal, így hát (ha ugyan eredetileg mást terveztem), ezt írom meg Magának hüen, mint az az életben lefolyt, és halad az életünk mellett ma is.

Úgy kezdem a történetet, Rizuskám, hogy 127 fiatal, 18 éves önkéntes, 1916 nyarán és őszén Szatmárnémetiben Abkarovics aktív hadnagy keze alatt,

ki hírben állott emberevő voltáról, és jelszava az volt: „Vagy katona lesz a keze alatt lévő emberekből, olyan, hogy mindenki megbámulja, vagy pedig a szigorú fegyelemtől kidőlve kórházba kerül”. A két út közül én, egy Weinberger Jenő nevű, akkori jó barátommal, a férfiasabb irányt választottuk, hogy majd a jövőendő csont- és aranycsillagok reményében mi kiálljuk a küzdelmet, ha valaki ki fogja tudni bírni, és ha nehezebben is, mint a jobb módú önkéntesek, mi mégis a „jó katonák” közé fogunk tartozni. A baj inkább az volt, hogy a földön talán sehol sem igazság szerint mérik a jutalmat. Weinberger barátom mellé még egy kicsit a balsors is szegődött. Otthon, Pesten hirtelen tönkre ment az amúgy is szegény családja, soha egy fillért nem tudtak neki küldeni, fehérneműje is csak az volt, amit a „kincstár” adott a katonának. De volt ennek a fiúnak más valami értékes dolga: a szép, katonás testtartása és az önérzetes, büszke jelleme. Nem kért volna soha senkitől egy fillért sem, hogy vasárnap a városba mehessen, és ha komiszruhában is járt mindig, mindamellett nem érezte magát szegényebbnek vagy lealacsonyítottabbnak akármiféle úri gyereknél.

Márpedig az altisztek az önérzetre nem sokat adtak. Ha valaki nem dugdosta őket állandóan pénzzel, akkor, hogy a fegyvervizitnél felmutathassák a lelkiismeretes utánanézésüket, az ilyen önkéntesek fegyvereire rástűtötték, hogy piszkos, míg a borraivalót adóké mindig tiszta volt, bármilyen kétes is volt annak a tisztasága.

Természetesen hasonló visszaélések mellett az ideális cél, amit mi pl. ketten a katonaságban kerestünk, bizony sok keserű órát szerzett nekünk, de én azért mindig jobban bírtam mindennel, mert az életem mindig egy olyan arany középúton haladt, míg ellenben ez a barátom kezdett mind jobban reménytelen lenni, és a büszke katonás testtartása mögött bizony elkeseredett, lehetett látni. Már az altisztek annyira rákaptak, hogy ha valahol hiba történt, már azt mondták, hogy biztosan Weinberger volt az oka, és hasonló körülmények napirenden voltak.

Később az a legendásan szigorú hadnagy is, ahogy hallotta, többször figyelte a Weinberger nevet, maga is azt hitte, hogy ez biztosan egy rossz katona. A tragédia azonban főleg akkor kezdődött, amikor egy délelőtt a gyakorlótéren a hadnagy általános vizitet tartott, és egynéhány hanyag önkéntesen, ugyanakkor Weinbergeren is hétfőn reggel nem talált frissen váltott inget, és emiatt nagyon súlyos büntetést szabott ki. Ettől a naptól kezdve a fiú nem tudott megszabadulni a büntetésektől. Este 6 után nem mehetett ki a városba, éjjel zárkában aludt a legutolsó viselkedésű önkéntesekkel, a kirukkolásnál pedig, míg az önkéntesek nagy része csak fegyvert és történytáskát vitt, addig jó néhányan a teljes felszerelést büntetésből vinni tartoztak, ami bizony elég nehéz teher volt, és bizony egy önérzetes embernek nemcsak a vállait, hanem az önérzetét is nyomta. Amikor Weinberger kezdte látni, hogy a helyzete állandóan rosszabb, kezdett elkeseredni. Mint állandóan büntetés alatt álló önkéntessel, az egyes

kényesebb gyerekek nem is nagyon barátkoztak, de hogy mi Miskolcon a kereskedelmiben együtt érettségiztünk, így hát, meg különben is az egyedüli barátja, akinek mindent elmondott, én voltam. Voltak már napok, amikor én is alig tudtam hozzá szólni, és ez így következett egészen egy vasárnapig. Vasárnap reggel iskola volt, és amíg az egyik altiszt a fegyverszíj karikáról magyarázott, addig mi egymás mellett ültünk, és... nem beszélgettünk, mert Weinberger levelet írt. Óra után megkért, hogy miután ő nem mehet ki a városba, legyen szíves, adjam fel (a levelet). Én mindjárt megéreztem és kiláttam a szeméből, hogy már nem ura önmagának.

Iskola után Rapportmarsch volt, vagyis vasárnapi kihallgatás, amelyeken az ügyeket katonai hivatalossággal intézik, és akinek büntetése van, annak ilyenkor ott teljes felszereléssel szintén meg kell jelenni. De mivel vasárnap volt, és a szobák ünnepi rendben voltak, így az az 5 perc idő, ami készülődésre adva volt, kevés volt bárkinek, hogy a szobai Ordnungból Marschadjustierung* csináljon. Ahogy tudtunk, segítettünk a büntetéses Weinbergernek, hogy 5 perc alatt kész legyen, minden rendben lett volna, oda is ért volna 5 perc alatt, csak a formiszterről egy szíj csüngött le bekapcsolatlanul, ami a patrontáskához tartozott. Persze a rapport-sorban nem szabad megmozdulni, már meg sem lehetett igazítani. Mikor a hadnagy Weinbergerhez ért, jól szemügyre vette, hogy előírásosan van-e felöltözve (megjegyzem, egyáltalán nem volt antiszemita, akkor még ez nem volt divat), és észrevette a csüngő szíjat. Megfogta, és a szíjnál fogva a fiút előre és hátra próbálta feszes haptákállásból kilökdösni, közben gúnyosan mondta: „Na, mi az, Weinberger, így kell rapporton megjelenni?”

Kis távoból figyeltem a jelenetet, és láttam a fiú arcán, hogy utolsó elszántsággal néz bátran a hadnagy szemébe, és a hadnagy nem tudta a szíjnál fogva az állásából kimozdítani. A lecsüngő szíjért is még kapott 3 nap zárkában való alvást. Mikor a kihallgatásnak vége volt, én a szobánkba mentem, ahol egyedül voltam. Pár perc múlva beront az ajtón Weinberger, levágja a felszerelését az ágyra, és engem észre nem véve, reszkető kézzel betölt a fegyverébe 5 éles golyót, mire jobban átlátom, hogy mit cselekszik, már fordítaná is maga ellen. De én rávettem magam, és birkóztam vele, hogy a fegyvert kivegyem a kezéből, míg ő kiabált, hogy hagyjam őt békén. Közben bejött a szobába egy pesti mérnök önkéntes, és ketten kivettük a kezéből a fegyvert. A fiú teljesen le volt süllyedve önmaga előtt. Falfehéren rogyott le az ágy szélére, és a felizgulástól csak úgy reszketett.

Pillanatok alatt híre ment az esetnek, és pár perc múlva az egész iskola ott állt Weinberger körül. Valaki – egy stréber lehetett – lefutott a hadnagyért az irodába, és elmondta neki az esetet. A hadnagy feljött, és próbált katonai kiabálással rászólni a fiúra, hogy mit akart elkövetni? A fiú azonban már úgymint benne

* Németül: „a szobai rendből menetfelszerelést csináljon...”

volt az esetben, így hát nem bánta az egészet, és ott lejátszódott egy igazi drámai jelenet, A fiú teljes beszéde és hangja erejével ott a hadnagynak a szemébe vágta mindazt a bitangszókat, amit az iskola leple alatt az önkényeskedő hadnagy és az altisztek elkövettek. Olyan hangon kérdezte a hadnagytól, hogy a büszke úr is belesápadt: „Mondja, hadnagy úr, miért nem hagy engem maga békén?!”

Aznap az iskolában olyan csend volt, mint egy templomban, senkinek nem volt keresnivalója a városban, mindenki otthon maradt, és magába merülve gondolkodott. Ez a pesti mérnök önkéntes volt közöttünk a legidősebb, és maga mellé véve Weinbergert, próbált a lelkére beszélni. Weinberger másnapra valamivel más ember lett, és kérte tőlem vissza a levelet. Mondtam neki, légy egész nyugodt, nem küldtem el, mert sejtettem a tartalmát, de engedd meg, hogy ne adjam vissza neked, majd én saját kezűleg dobom a tűzbe. Még elolvastam aztán, és kéri benne a szülőit és a testvéreit, hogy ne haragudjanak a cselekedetért, de nem bírja már ezt így tovább.

Ez a mérnök önkéntes, mert jó módú zsidó fiú volt, és nagyon aranyos, jó-szívú, segítette Weinbergert a krízises napokon át, és másnap a hadnagy is parancsba hozta, hogy a Weinberger összes büntetései a mai naptól el vannak engedve. Hanem a fiú itt aztán megváltozott. Kevés bajtársához volt azután is szava, de akihez volt, abban benne volt a válasz az azelőtti viselkedéséért vele szemben, míg nem lett ilyen ismert a neve. Az altisztek már nem merték könnyen ráfogni a fegyverére, hogy piszkos, ha esetleg nem volt az. Szóval, Weinberger kezdett senkivel nem törődni, és egyéni életet élni.

Ha valahová kemény katona kellett, ő ott volt. Ha valahol értelmes emberre volt szükség, ő használta a fejét, de az úri kollégákkal többé nem törődött, akár vannak mellette, akár nincsenek.

Pár hónap múlva tiszti iskolába kerültünk, ahol senki nem tudott különb katona lenni nála, de itt már nagyobb igazság is volt, és csak tisztek nevelték az önkénteseket. 127 önkéntes közül Weinberger 6 hét múlva, mint „rangelső” vezetett (szerénységem kilencedik volt). (Ez olyan katonaiskolai osztályozás, hogy ahány ember van az iskolában, annyi rangszám van, aki legügyesebb és legkatonásabb, az a rangelső, és így osztályozva lefelé.)

Közben én 1917 februárjában skarláttal és tifusszal kórházba kerültem, és otthagytam az iskolát, bármily reményeim is voltak a csillagosodás felé. A kórházból írtam elkeseredett hangú leveleket Bécsbe, a nagybátyámnak, hogy míg én itt fekszem a betegek között, elzárva a világtól, addig a kollégáim már mind csillagot kapnak. Kimennek a harctérre, ahol nemsokára zászlósok lesznek. De a nagybácsim vigasztalt, hogy nyugodjak bele a sors akaratába. 4 hónap múlva jöttem ki a kórházból, éppen azon a napon, amikor a fiúk felvirágozva, új zöld ruhában járkáltak még egy napot Szatmáron, és másnap mentek ki a frontra, Staniszlau alá.

Úgy éreztem magam mellettük, mint aki örökre beteg volt, és az egészséges emberek csak ezek itt, akik felvirágozott puskával sorakoznak a vonat előtt.

Weinberger akkor érte el önzősködésének tetőfokát. Miután az önkéntesek közül a legmagasabb rangot ő kapta, megkövetelte mindegyiktől, hogy ölötte épp úgy tisztelegjenek, mint akármelyik tiszt előtt. Magam tanúja voltam egyszer, hogy egy önkéntes káplárt (ő szakaszvezető volt) csúnyán rendre utasított, mert nem pontosan tiszteletgett.

Akkor ők elmentek a harctérre, én pedig kénytelen voltam a tiszti iskolát még egyszer elkezdeni. S így telt el pár hónap, mikor egyszer csak halljuk az ezredben a suttogást, hogy Staniszlaunál már 2 napja tart az orosz offenzíva, és az ezredüinkről azt beszélték, hogy teljesen megsemmisült. Sajnos, tényleg így volt. Néhány hét múlva találkoztam egy súlyosan sebesült volt önkéntes társammal, ő mesélte, hogy Hergó elesett, Mayer menekült volna, de a lábcsavarja leesett, és míg abban botladozott, egy orosz utolérte. Ő maga srapnelről sebesült meg, a többről nem tudja, mi van velük. Nemsokára kaptam egy levelet a nagybátyámtól, ő ugyanis akkor a Hadügyminisztériumba volt beosztva, melyben írja: „Ugye, fiú, hálát adhatsz az Istennek, hogy nem voltál ott”.

Később hallottam valaki pestitől, hogy Weinberger hazajött a fogságból...

Ma este jövök a főutcán Braun kereskedővel, és veszekedem vele, mert már elseje elmúlt, és még nem fizetett, mikor egyszer csak megáll mellettem egy megtermett, idegen ember. Észrevettem, hogy engem néz... És megismertem: Weinberger volt! Hogy miket beszélünk, azt nem tudom pontosan elismételni, de 10 perc múlva már épp úgy beszélünk egymással, mint akik tegnap este váltak el, és egy rossz álom telt el csak azóta. Ma Weinberger a bpesti Porgoss festékgyár cégvezetője, és úgy néz ki, mint egy pesti úr. Ma is úgy gondolkodik, mint ahogy azon a bizonyos 1916-beli vasárnap délelőttön, más irányban indult neki az életnek, és ma is azt mondja: „Fiam, én nem törődöm senkivel. Amit keresek, egy részét az apámnak adom, mert már öreg, a többi emberek aztán csak annyiban jöhetnek számításba, ahogy velem szemben jók vagy nem jók voltak. Téged, fiam, soha nem foglak elfelejteni, mindig nagyon sokat gondoltam rád.” „Annyit tudok mondani – mondja, – nem maradtam adósa senkinek, csak még azzal a hadnaggyal és az altisztekkal szeretnék összetálcázni.”

Egy órát beszélünk, aztán elváltunk, hogy mennyi időre, azt nem tudjuk. Én kívántam neki sok szerencsét, ő pedig azt mondta: „Ora et labora!” (Imádkozzál és dolgozzál!)

Rizuskám, ezekhez hozzáfűzni keveset akarok. Csak annyit mondhatok, hogy ez még talán csak kis része annak, amin átmertünk, és ha ugyan az ilyeneket testileg el is felejtjük, mert élve maradtunk a háború után, de aki akkor át tudta érezni és fel tudta fogni az élete lényegét és a vele történő események jelentőségét, az ma is ezeken keresztül érez és gondolkodik. Csak a gondolkodás nélküli emberi alakok élnek következetlen életet. Egy órát alig beszéltem

vele, szó sem volt másról, mint kettőnkről és a katonaságról, mikor egyszer, egy perc után csak azt mondja: „Fiam, meg akarok nőszülni.” Nem szóltam neki rá semmit, de látom, hogy jó úton halad.

És itt visszatérve az elkalandozott emlékekből, újra visszavedlek az én egyszerű, de cél felé tartó polgári mivoltomba, és amikor újra emlékezet-rekeszükbé zárom vissza életviszontagság-gondolataimat, megadom nekik az őket megillető legjobb tiszteletet, amiért velem történtek, és bármily küzdelmes volt is, mégis szép volt minden egyes régi nap, megállok itt a mai napnál, tovább is a jövőbe merítem a bizalmamat, és ma, amikor a régi fegyvereket már régen elfelejtettük, megállok itt a legutolsó halandó napnál, a mainál, és láthatom, hogy ez is olyan beosztású napszakokból áll, mint azok voltak, csak az ember más már egy kicsit. Akkor minden egy hosszú kard volt és fényes csillag a galléron. Ma már békésebbek vagyunk. Volt csillag és hosszú kard is, de az ellenség leszedte. (Az én sapkarózsámat Tarnopolnál vágatta le egy cseh főhadnagy, revolverrel kényszerítve.)

Ma már visszatértünk szerény házainkba, és boldogok volnánk, ha csak egyszerűen, minden harci győzelem nélkül, nyugodtan élhetnénk. De ehhez is sok minden kell. Az arany csillogásért elküldték a fiukat messze otthonról, mert a harc célja így kívánta. Az élet sem ad semmit olcsóbban, neki is van egy becsületes harctere, ahol szintén a férfiaknak kell, hogy cselekedni tudjanak, és a becsületes harcot ő meg fogja jutalmazni. Abba a másikba bele lehet fáradni, mert a háborúnak nincs jutalma. Az élet másképp cselekszik. Aki hisz benne, az el fogja érni a jót is. Mi, öreg katonák pedig nem félünk, mi mindig megálltuk a helyünket, ha volt miért. Akkor a rang magasabb helyeiért és csillagért mentünk a napok elébe, ma már szerény polgáremberek vagyunk, és napjaink egyedül már céltalanok. Az élettől szeretnénk megkérdezni, hogy mit tegyünk még meg a boldogságunkért. De mi, öreg katonák, bízni is tudunk magunkban, és az élet hálájában, és míg a napok küzdelmeivel bajlódunk, két jó bajtárs találkozik 8 év múlva az utcám, és az egyik szerényen azt mondja: „Fiam, meg akarok nőszülni.”

Közben este 11 lett. Tovább majd máskor.

Kezeit csókolom szeretettel: a Maga legjobb bajtársa: Feri

A levél orosz nyelvre fordítása nem volt egyszerű feladat, Ferenc apró, az idők során elmosódott betűit kivenni órákba telt, ám cserébe micsoda elégedettségerzés fogott el! Meg aztán az olvasó is közelebbről megismerhette ezt a számomra olyannyira kedves lényt.

Az utóbbi évtizedek során évente, alkalomadtán többször is egy évben, Iyával Magyarországon tartózkodunk, van úgy, hogy átutazóban, inkább azonban

itt látjuk vendégül régi, nem feledett barátainkat Oroszországból, Ukrajnából és Fehéroroszországból. Valahányszor ideutazom, olvasóimmal mindig örömmel találkozom. Ezek a találkozók városi könyvtárakban, vagy középiskolákban kapnak helyet. Idejekorán a kultúra és jószág önzetlen gyámolítói készítik elő őket. Lenkefy Ildikó, a miskolci Városi könyvtár munkatársa, Paulo Marianna, aki Garadna polgármestere. Budapesten pedig a Magyar Írószövetség Klubjában és a fővárosi gimnáziumokban hűséges és fáradhatatlan kiadóm, Mezey Katalin.

Mezey Katalin 2013 áprilisában váratlanul kissé rendhagyó ajándéktárgyat nyújtott felém: *Apám levelei a szibériai munkatáborokból* című könyv magyar kiadását. Katalin elmosolyodott, miközben csodálkozva szemléltem a kötetet azon igyekezetemben, hogy felfogjam, mi történt. „Ez a könyvem magyar nyelvé kiadása... Mintha a fedőborító világosabb lenne?...”

– *A Nemzeti Kulturális Alap döntése értelmében* – kezdte magyarázni Katalin – *az Apám levelei... című könyvet felvették a Márai Program jegyzékébe. A könyvből utánnnyomás készült, és az országban százhetvennégy könyvtár megrendelte...*

Ezzel a dolog itt még korántsem ért véget. Az elektronikus levél, amely címemre 2014. február 8-án érkezett Magyarországról, olyan megindító és örömteli, hogy olvasóimmal először az eredeti, magyar nyelven írt változatot kívánom megosztani:

Kedves Vladimír,
szeretettel köszöntünk a Magyar Írószövetség tagjainak sorában.
Gratulálunk és üdvözlünk mindkettőtöket:
M. Kati (Mezey Katalin) 2014. február 8.

Elképesztő hír! Kimondhatatlanul megtisztelő, amiért hálás vagyok mindazoknak az embereknek, akik munkámat értékelték, ihletet adtak és segítettek megtartani bennem a bizonyosságot, hogy még megéri merni, jót cselekedni.

Személy szerint én is, családom is szeretjük Magyarországot. Ezt a szeretet az anyatejjel szívtam magamba Regina édesanyámnak köszönhetően, másrészt oly távoli és mindörökre hozzám mégis legközelebb álló apám tehetetlenségéből és kiúttalanságból feltörő jajkiáltásából. A Magyarország iránti szeretet bennem nőttön-nőtt, hiszen a szovjetunióbeli élet mindennapi nyomorúságának és abszurdításának háttéréből menedéket adó ellenpontként mutatkozott. Nem is a mélységes nyomorúság volt a legszörnyűbb, hanem a szovjet hatóságok részéről jövő örökös unszolás, hogy a mindent elárasztó örületet dicsőítsük, himnuszokat zengjünk róla, hiszen itt pusztán az is elegendő volt a gyanúhoz, ha valaki a történelmi tények tanulmányozásába fogott, a megállás nélkül ontott dajkameséket pedig az állam igazság gyanánt terjesztette mindenütt... Köszönet Neked, Magyarország, hogy fényként tündököltél a láthatáron!

Arról a családi ünnepről szeretnék most szót ejteni, mely 2014. március 18-án zajlott Torontóban. Február 24-én kezdődött a dolog, épp otthon ültünk. A telefonban kellemes női hang szólalt meg, odakéretett, majd bemutatkozott:

– *Szabó Stefánia vagyok, a torontói magyar főkonzul... Mielőbb találkoznom kell önnel... Esetleg a mai napon fel tudnám keresni?...*

Társam, Ruben éppen szabadságon volt, egymagamnak kellett eleget tenni minden javításról szóló megrendelésnek, így hát elnézést kértem, hivatkozva aznapi roppant elfoglaltságomra. Megállapodtunk egy másnap reggeli találkozóban. Az kissé meglepő volt, hogy Szabó asszony kifejezte abbéli óhaját, hogy otthonunkban látogasson meg. Piros rendszámú diplomataautók még soha nem álltak meg azelőtt a ház kocsifelhajtójánál, ezért aztán én és Iya kíváncsian szemléltük a magas, karcsú asszonyt, aki szinte szaladva tette meg az utat a lépcsőfeljárón. Rokonszenves, fiatal nő, aligha lehet több, mint negyvenéves. Míg én a fogasra akasztottam a kabátját, Iya mosolyogva tudakolta, vajon mi rosszat tehattünk, ha ilyen fontos vendég tisztel meg bennünket látogatásával.

– *Ugyan, kérem! Nyugodjanak meg!* – oszlatta el kételyeinket a főkonzul asszony, miközben az asztalnál helyet foglalt. – *Semmi rosszat nem tettek... Olvastam az ön könyvét, olvastam továbbá az erről szóló cikkeket, eljöttem hát, hogy*

Szabó Stefánia asszony, Magyarország torontói főkonzulja első látogatásán otthonunkban, 2014 február.

kissé közelebből megismerhessem. Magyarország kultúrája érdekében végzett jelentékeny munkájáért Vladimir Rott a Pro Cultura Hungarica emlékérem kitüntetésben részesül. Az a megbízatásom, hogy időpontot egyeztessenek önökkel, ami az önök számára is alkalmas. Két hét múlva Halász János kulturális államtitkár úr Torontóba látogat, a kitüntetést ő nyújtja majd át. Minthogy jelenleg a konzulátus hivatalában tart a felújítás, a díjátadó ünnepségre rezidenciámon kerül majd sor. Az Önök otthonától csupán pár háztömbre található.

Kérem, hívjanak egyszerűen Stefinek, és engedjék meg, hogy én Önöket Iyának és Vladimirnak szólítsam.

Magunkhoz térve a váratlan hír után, elkezdtünk közelebből megismerkedni. Kiderült, hogy Stefi, fiatal kora ellenére, négy évet korábban Izraelben töltött konzuli szolgálatban, sok barátra tett szert, és megismerkedett a zsidó hagyományokkal. Választásunk pedig egy márciusi 18-i keddi napra esett, ekkorra terveztük a díjátadót.

Néhány napra rá Stefi elküldte a hivatalos meghívót, erre a közelgő ünnepségről szóló szöveg mellé felkerült az a fénykép rólam és Iyáról, amelyet Stefi a *National Post* című lapból vett át. Ebben az újságban közölt rólunk terjedelmes cikket Joe O'Connor tudósító.

Pro Cultura Hungarica
érdemérem átadása Vladimir Rott
részére

A díjat átadja: Halász János
kultúráért felelős államtitkár

Pro Cultura Hungarica award
ceremony for Vladimir Rott

Presented by State Secretary for
Culture, Mr. János Halász

March 18, 2014, 6-8pm

Residence of the Consul General of Hungary,
128 Grey Rd, Toronto, M5M 4G1

Meghívó a Pro Cultura Hungarica díj átadó ünnepségére. 2014 márciusa.

Noha az ünnepség megtartására a főkonzuli rezidenciát jelölték meg, Stefi, meglepetésemre igen nagyfokú tapintattal támogatta abbéli kívánságomat, hogy sok rokonomat és barátomat hívják meg, ám a korlátozott lehetőségeket belátva,

Iyával nagy nehezen arra jutottunk, hogy a minimális harminc főt nem lépjük túl. Nagyon örültem, hogy láthatóan ez a létszám nem okozott gondot Stefinek.

A vendégek meghívója a konzuli rezidenciára este 6 órára szült. Iyával mi jóval korábban érkeztünk. Halász János államtitkár úr már ott volt. Kanadai látogatásán Magyarország ottawai nagykövete, Pordány László úr kísérte. Találkozásunkkor az államtitkár első szava ez volt: „Rott úr, nekem ön négy éve dedikálta első könyvét...” Zavarba jöttem... Már megfedekeztem a dologról... Iya azonban kisegített: „*A Balatonnál történt. A könyvbemutatón nagyszámú hallgatóság sereglett össze, ezt egy bankettmeghívás követte, ahol ön a mellettünk lévő asztalnál ült... Vladimir ott dedikálta önnek a könyvet...*”

Kellemes volt tapasztalni, hogy Pordány úr, a magyar nagykövet ráismert Ilona lányunkra és annak fiára, Ádámra, aki szokása ellenére a mai esemény tiszteletére ünnepi ruhát vett fel: Kiderült, hogy Ottawában tavaly épp Pordány nagykövet adta át nekik a magyar igazolványt, vagyis egy EU-tagország útlevelét az ünnepélyes állampolgári eskü keretében. Ilonát gyakran szólítják ügyei Európába, ezért is döntött úgy, hogy legyen egy ilyen okmánya.

Elősként a magával ragadó és energikus Szabó Stefánia, Magyarország torontói főkonzulja szült az egybegyűltekhöz. Meglepetést okozott, hogy üdvözlő szavait először angolul, majd ivritül és magyarul intézte a vendégekhez. Beszéde így folytatódott:

– *Először, néhány technikai kérdést kívánok tisztázni a mai ünnepséggel kapcsolatban.*

1. *Először is, Vladimir barátom és én úgy határoztunk, hogy miután az összes itt egybegyűlt vendégünk számára ismert az angol nyelv, így én ezen a nyelven szólok. Azonban Halász államtitkár úr beszéde a kitüntetés átadásakor, valamint Vladimir válasza magyarul hangzik majd el, ezek összefoglalását az én tolmácsolásomban hallhatják.*

2. *A nálunk a mai napon szervírozásra kerülő ételsor, a borral és egyéb italokkal bezárólag, kóser, a Tov-Li cég készítette őket. Kérem, fogyasszák örömmel!*

3. *Személy szerint én igen örülök, hogy Vladimir ennyi zsidó barátját és családját otthonunkban láthatom vendégül. Izraelhez és a zsidó közösséghez családommal együtt különleges viszony fűz. Négy évet töltöttem Izraelben diplomáciai szolgálatban, Tel-Avivban 2001 és 2005 között, sok barátom él ott, de a legfontosabb, hogy ott született a fiam, ő tehát sabra, ezért Izrael szívünkben mindig kitüntetett helyen áll majd.*

Ha azonban az újságokba vagy a televízió képernyőjére pillantunk, azt tapasztaljuk, hogy a világban a Magyarország iránti viszony ma nem olyan barátságos, mint itt, a jelenlévők közötti. Azt remélem, hogy a párbeszéd segít átörönni azokat a falakat, amelyeket a szélsőjobboldal igyekszik emelni. Kérem a jelenlévőket, fogadják tőlünk ajándékképpen a magyar kormány által kiadott, a Magyarországon ünnepélyes megemlékezések keretében lezajlott Wallenberg Emlékéről szóló könyvet. Arra kérem Önöket, hogy távozáskor vegyék majd el az Önöknek szánt példányt az ajtónál található csomagból.

Magyarország torontói főkonzulja, Szabó Stefánia asszony az estélyen a vendégeket üdvözlő rezidenciáján. Toronto, 2014. március 18.

Kedves Vladimir és Iya!

Halász államtitkár úr, Pordány Nagykövet úr!

Landesmann rabbi úr!

Vladimir egész családja és barátai!

Önök jobban ismerik őt, mint én. Csak néhány hónapja, hogy a Külügyminisztérium bekérte a Magyar Nagykövetség és a Főkonzulátus hivatalos véleményezését arról, hogy e kitiüntetést Vladimirnek adományozzuk. Nagykövet úr és közöttem beszélgetésre került sor, érdeklődtünk Vladimir környezetében, azonban így sem jutottunk elegendő információhoz róla. Ő már csak ilyen ember. Nagyszerű dolgokat visz végbe, miközben visszavonul és árnyékban marad. Azonban Vladimir, mindazt a nagyszerű dolgot, amit tettél, ma már ismerik és elismerik, ma tehát a figyelem középpontjában te állsz.

Mindnyájunk előtt ismeretes a Rott család szomorú története, Rott Ferenc és Spielberg Regina megható szerelmének története. Jobb életet keresve, Ferenc úgy határoz, hogy Keletnek indul, képes volt erre rávenni feleségét is, aki nem akart menni. Ma már tudjuk, helytelen döntés volt. Ferenc jobb életet szeretett volna gyermekeinek, ugyanúgy, ahogy Vladimir is, aki 1974-ben „elfelejtett” visszatérni a Szovjetunióba. A Rott család a jobb jövő reményében hagyta maga mögött Magyarországot, ám Ferenc, még azok között a kegyetlen körülmények között is, amelyeken fogva tartása idején ment keresztül a lágerekben, egyre csak írta lelkét marcangoló leveleit a családjának. Ezeket Vladimir könyvben jelentette meg Apám levelei a szibériai munkatáborokból címmel. Apja, nem lévén a legcsekélyebb módja sem arra, hogy családját segítse, arra törekedett, hogy a levelek lelki emelkedettségéből ne vesszen el semmi. És látható számunkra, hogy még azok között a körülmények között is megmaradt igaz magyar hazafinak. Ma március 18-a van, március 15-én pedig mi magyarok az 1848-as szabadságharcra emlékezünk. Minden évben a magyarok tisztelettel adóznak az 1848-as hősök emléke előtt, a független és demokratikus Magyarországról szőtt álmuk előtt. Kérem, engedjék meg nekem, hogy néhány sort felolvassak abból a levélből, amelyet Ferenc 1948. március 15-én, egy hétfői napon írt feleségéhez.⁴⁷

⁴⁷ Apám levelei a szibériai munkatáborokból, 48. o.

„Édes Rizuskám!

Látod milyen érdekes dátum? Ma van száz éve, hogy kitört a magyar forradalom, amikor Petőfi Sándor felszólította a nemzetet: „Talpra magyar, hí a haza, Itt az idő, most vagy soha!”

Iskolás koromban az ujjamon számoltam, hány év van még a magyar nép fölkelésének évfordulójáig, és hogy milyen nagy ünnep is lesz az. Lehet, hogy ma nagy ünnepségek vannak Magyarországon, de mi ezeket nem látjuk. Szóval itt is igaz a közmondás, hogy ember tervez, Isten végez.

... Semmi újdonság az életemben, számolom a napokat, amik lassan, idegesítően telnek. A legszomorúbb, hogy már fél éve nem kaptam töletek levelet. Ez annyira nyomaszt, hogy táviratot küldök, amelyre fizetem a választ, ha még egy hét múlva sem kapok semmit. ... Csak annyit kérek töletek, és ez nekem is, nektek is fontos, hogy iparkodjatok megszerezni és elküldeni nekem az igazolást, amint már írtam is, hogy a családnak szüksége van a családfenntartóra. Ilyen igazolással könnyű innen hazamenni. Különben sok szenvedés vár az utazóra (a szabadulóra, aki büntetését letöltötte – V. R.) Csak megjegyzem, hogy nem volna szükségem igazolásra, ha rokkant volnék, de hát az olyan, mint a kutya vacsorája, mert hála istennek, nem látszom rokkantnak, egyszerűen csak nem vagyok már fiatal. Szóval, segítsetek, és a magam részéről én is minden lehetőt megteszek, hogy az 50-ik születésnapomon (1948. december 25. – V. R.) már otthon legyek.

A gyerekeknek nem írok, nem vagyok hozzá elég nyugodt. És tudjátok, mi a helyzet a postával, az egyik ismerősöm a napokban egyszerre húsz levelet kapott, amelyeket valahol félévig fenntartottak, és egy másik meg egyszerre kilenc csomagot kapott, amelyeket a családja rendszeresen küldött neki az évek folyamán. Nekünk meg közben táncot járnak az idegeink, mert nem tudjuk, miért nem kapunk levelet.”

Stefi a könyvet összezsukta, nekem pedig úgy tűnt, hogy a hallottak után az ott ülők sorain sóhajtás futott végig.

– Hihetetlen! – összegezte Stefi. – A helyzetbe beleélve magunkat, megrendítő, milyen erőfeszítésre lehetett szüksége, hogy családjának ennyi jóérzést megfogalmazó levelet legyen képes írni...

Mikor a konzul asszony rólam szóló beszédében ahhoz a részhez ért, ahol apám 1946. augusztus 4-i levelében az akkor már hegedűsi pályafutása elején járó József bátyámnak azt javasolta, hogy szerezze meg a „Szállj el, fecskemadár...” kezdetű magyar népdal kottáját és próbálja meg eljátszani, Stefánia intéseére a szomszédos teremből váratlanul hegedűs lépett elénk hangszerével a kezében, majd rákezdet erre a bonyolult, szívhez szóló dallamra... Rajtam kívül más is sírva fakadt...

Futva mentem, hogy a hegedűst ölelésembe zárjam. A dalt ennek előtte sosem hallottam, onnan emlékeztem címére rögtön, mikor még leendő könyvemhez apám leveleit kezdtem újraolvasni.

Farkas Nándor hegedűművész a Szállj el, fecskemadár... kezdetű népdalt játssza.

Halász János úr vette át a szót. Először *Szenvedésből vigasz* című könyvemet nyitotta fel, egy részletet olvasott fel belőle, amelyben első magyarországi utam történetét beszélem el, amikor Hani nagymama rég eltűnt fiának hitt, és nekifogott, hogy alaposan kikérdezzen... a gyerekeimről. Akkortájt még nőtlen voltam, miközben válaszolni próbáltam, zavarba jöttem, de Loló, apám húga, aki a nagymama háta mögött állt, kezével mutogatva kihúzott a csávából, én pedig a nagymama kérdéseire így feleltem: „A gyerekek jól vannak...” Loló erre így szólt a nagymamához: „Anyuka! Ne kérdezősködj már annyit, énekelj el inkább valamelyik dalodat, amelyeket úgy szeretett és olyan régen nem hallott már...” Sírtam. Apám nővérei és fivérei is sírtak... Sírtak az öregotthon gondozónői... 84 éves nagyanyám pedig rákezdte: „Csak egy kislány van a világon...”⁴⁸

Gyerekkoromban hosszú éveken át Regina édesanyám énekelte ezt a dalt vasárnap esténként, ha aznap keze kicsit megpihenhetett a dologtól. Ezt a közkedvelt magyar dallamot használta fel *Cigánydalok* című darabjához Sarasate spanyol zeneszerző is. Farkas Nándor hegedűművész nyomban el is játszotta ezen a felejthetetlen estén, mind a mai napig mesés emlékként őrzöm.

⁴⁸ *Szenvedésből vigasz*, 360. o.

Ezután az államtitkár úr így folytatta:

– Kedves Vladimír Rott! Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Borisz Paszternak szerint „az ember nem a természetben él, hanem a történelemben”. Azokon a történelmi tájakon, ahol nem folyók, hanem ideológiák szabdalják szét a környezetet, ott fontos, hogy kitaláljunk az összezáródó, terméketlen területekről. Ezt a zónát kommunizmusnak hívjuk. A múlt század végén a létezést olyan folyók vágták ketté, mint a Kolima, melynek partján álltak a legismertebb Gulag-lágerek... Vladimír Rott – akinek édesapja a Gulágon halt meg – felismerte, hogy a szimbólummá merevedett kolimai erőmű gyilkos energiáját át kell alakítani, a megélt szenvedéseket tanulságtétellé kell tenni.

Amikor Magyarország 1990-ben a demokrácia és az emberi jogok mellett tette le voksát, még nem tudta: a nagy közös ellenség nem csak a kommunista diktatúra árnyalakja lesz, hanem a közöny és részvétlenség is. A közöny, mely a jólétért folytatott mindennapi küzdelem mellékterméke.

Vladimír Rott könyvei azonban hozzásegítenek minket ahhoz, hogy soha ne felejtsük el a XX. század legtöbb emberáldozatot követelő, bűnbán fogant diktatúráját.

Ezt írta A sors ellenében című könyvében: „A kommunizmus összeomlása óta eltelt évek alatt sem kaptak őszinte bocsánatkérést a volt gyilkostól és kiszolgálóiktól.” Rott könyveinek ereje többek között az igazság elementáris kimondásában rejlik. Amíg nem következik be teljes emlékezetfordulat, addig az irodalom tudja leghatékonyabban felmutatni az igazságot.

Vladimir Rott könyveivel állított emléket annak a több tízezer elhurcolt magyarnak, akiket – édesapjával együtt – hadifogságba, munkatáborba szállítottak Szibériába, valamint átfogó, elemző képet festett a Kanadába disszidált család beilleszkedéséről, a családdegzésítés folyamatáról, a befogadók erejéről.

„Én vagyok a világ leggazdagabb embere, mert egy egész életet tudok elmondani” – mondta egyszer. És valóban: azok a leggazdagabbak, akiknek vannak történeteik. Mert a történelmi időben átélte történiák megsokszorozzák az emberi létezését. Vladimir Rott gazdagsága részben abban rejlik, hogy részese a magyar kultúrának is.

Édesanyjától nem csak a magyar nyelv ismeretét, de a magyar kultúra szeretetét is örökölte. Vallja, hogy a következő nemzedékek hiteles forrásból kell, hogy megismerjék szenvedésének, kiszolgáltatottságának történetét, de vallja azt is, hogy az összetartó, saját gyökereiket ismerő családok mindent túlélnek.

Tisztelt Vladimir Rott!

Ön elévülhetetlen érdemeket szerzett a magyar nemzet és más nemzetek kulturális kapcsolatainak gazdagításában is.

Hatalmas ismeretanyagot mozgóto könyveivel, a magyarsághoz ragaszkodó, áldozatos munkájával érdemelte ki a Pro Cultura Hungarica díjat, amelyhez gratulálok!

Az érem és a kísérő oklevél átadása után én kaptam szót.

Íme néhány részlet beszédemből:

– Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Isten csodákat tesz! Isten megteremtette a Földet! Isten megteremtette Magyarországot!

Isteni csoda az is, ami ma velünk történik. Önök a Pro Cultura Hungarica díjat nekem adományozták. Pedig a díj nem nekem jár, hanem mindenekelőtt szüleimnek! A díj családomat és népes rokonságomat illeti meg, akik ezen a családfán vannak feltüntetve, köztük a Spielberg család harminckét azon tagját, akik Auschwitzban pusztultak el.

Az összes könyvem elején ez a mottó áll: „Az ártatlanul elpusztult szülők emlékének, akik rendes embernek akarták fölnevelni a gyermekeiket, hálás fiuk.” A kitüntetés ezeknek a szülőknek is szól!

Beszéltem az apám letartóztatását követő bobrujszki barakk-életünkről, a német hadsereg bevonulásáról, a szovjethatalom

A Pro Cultura Hungarica díj, érem és oklevél.

Beszédem Magyarország torontói főkonzuljának rezidenciáján. Bal oldalon ül Pordány László, Ottawába akkreditált magyar nagykövet, mellette Halász János, Magyarország kulturális államtitkára. Toronto, 2014. március 18.

visszatéréséről, amely változatlanul a „nép ellenségének családjaként” emlegetett bennünket, apám leveleiről. Megmutattam az eredeti leveleket is... Szóltam arról, milyen bölcs is volt Regina édesanyám, amikor a fájdalmas nélkülözések közepette utolsó fillérjeiből megvette nekem a „Rekord-49”-est, az első olyan szovjet rádiókészülék, amelyen rövidhullámú adást lehetett fogni. Én, az utcagyerek ennek hatására azonmód az Amerika Hangja, a BBC és a Kossuth Rádió által sugárzott világba juthattam, a magyar adó szinte megszakítás nélkül a zseniális Lakatos Sándor vezetése alatt játszó magyar cigányzenekar muzsikáját köz-

vetítette! (Mikor erre a pontra értem a beszédemben, az est fényét játékaival emelő Farkas Nándor megszólalt, mondván, egykor Lakatos Sándor volt a hegedűtanára... Bejelentését az egybegyűltektől tapsal jutalmazták.)

Csodákról is szóltam, amelyek folytán 1960-ban először juthattam el Magyarországra; majd 1965-ben a Csepeli Szerszámgépgyár automata gépsorainak összeszerelésében vehettem részt, 1966-ban pedig a Togliattiban épülő volgai autógyárhoz kerültem, 1974-ben pedig Kanadába juthattam.

Zárszavamban a következőket mondtam:

– *Iyával mi régi barátainkat Oroszországból mindenünnen nem azért visszük el Magyarországra, mert kanadai nyugdíjunk olyan magas, hanem azért, mert büszkeség és öröm tölt el, hogy megmutathatjuk nekik Magyarország szépségeit. Azután pedig, hogy Apám levelei... című könyvem az ország összes könyvtárába eljuthatott, és ma a felső tagozatos osztályok számára ajánlott olvasmány, magyarországi tartózkodásaim alkalmával mindig örömet jelent, ha eleget tehetek a gimnazisták részére szervezett író–olvasó találkozókra szóló meghívásoknak.*

Magyarország szép, gyönyörű, élni akar, mert tudja, hogyan kell élni. Életüket olyan emberek tették fel rá, mint Kossuth Lajos, Petőfi Sándor, Liszt Ferenc, Kálmán Imre és Kertész Imre...

Ha az ország szép, Budapest a gyöngyszeme. A Mátyás templom, a budai királyi palota, a Parlament épülete, a Zsinagóga Dohány utcai épülete, a Bazilika, az Operaház... A Duna fölött átívelő, esti kivilágításban pompázó hidak! Mindezt

egy oly korszak teremtette meg, amikor Magyarország népe tökéletes egyetértésben élt, nem volt jelentősége, katolikus, protestáns vagy zsidó-e az ember. Mindnyájan egyenrangúaknak számítottak. Ennek így is kell lennie!

*Nagyszerű világ a lak-
helyem, neve Kanada,
mégis minél többet akarok
tenni azért, hogy Magyar-
ország fejlődjön, s azért,
hogy a Föld egyik legérde-
kesebb és legvonzóbb helye
legyen továbbra is!*

*Kérem, engedjék meg,
hogy őszinte köszönetem
fejezzem ki az engem ért
megtiszteltetésért!*

A Rott család és Szabó Stefánia, Magyarország torontói főkonzulja, 2014. március 18.

„Toronto, 2014. április 7. Victor Wolf úr, a torontói OMNI tévécsatorna (Toronto soknemzetiségű adásait közvetítő televíziós csatorna) magyar adásait figyelve, számos próbálkozást követően elért engem telefonon. Reménykedett, arra számítva, hogy a velem folytatandó beszélgetés révén kiderülhet, hogy kassai származású, Spielberger nevű nagyapja nem rokonom-e. Visszahívtam, elbeszélgettünk. Biztosítottam róla, hogy nekem is sok a kételyem, s már nem maradt senki olyan, aki ezt esetleg megerősíthetné... Záró mondatára mindmáig emlékszem: „Rott úr, már 50 éve nézem a magyar TV-csatorna adását, először most bukkant fel a képernyőn kapedlis ember... Ez az ember pedig maga volt!...”

Most pedig, kedves olvasóm, az a pillanat következik, amikor megkezdjük rövid, azonban mégis a messzi távolba vezető utazásunkat apám levelei nyomában... Néhány napja csupa izgalomban ülök a számítógép előtt, azt sem tudom, hol kezdjem... Ilyen azelőtt meg sem fordult volna a fejemben!... 2013 vége felé járt, amikor valahonnan olyan értesülés jutott birtokomba, miszerint a „Magadan vidék, Tyenykai Körzetének Uszty-Omcug településén helytörténeti múzeum nyílt...” A „MAGADAN KOLYMA-INFORM” alapján további felvilágosításhoz jutottam hozzá: „Inna Vasziljevna Gribanova a múzeum vezetője és eszmei megalkotója. A kiállítás javarészt a tyenykai lágeréletet tárja a közönség elé, bemutatnak a közeli lágerről, Butugigacsról készített térképeket, fali tablókat és fotóalbumokat, a rabok használati tárgyait, anyagokat a Tyenykához vezető út építéséről, a bányafeltárásokról és az azokat felfedező geológusokról. Nyilvántartást vezetnek a tyenykai lágerekben bebörtönzött személyekről.”

„Ó, Istenem!... Ezt is megérhettem!... Kellene talán küldeni nekik a könyveimből...!”

Hogyan kerülhetnék kapcsolatba I. V. Gribanovával? A megadott telefonszámon, a területi közigazgatási hivatalban ezt közölték: „Inna Vasziljevna szabadságon van... A kultúrotthon igazgatójától tudhatja meg, mikor jön meg... Telefonszáma: 2-26-77... Ki kérdezi?” Nyomban lecsaptam a telefont... A „szovjet kiiskolázottságom” világosan azt súgta nekem, hogy amennyiben így felelek: „Vladimir Kanadából...”, a vonal túlsó végén erre tüstént lecsapnak, majd ezt kezdik fontolgatni: „Hová is szaladjak bejelenteni a dolgot?!” Amikor a kultúrotthon igazgatóját hívtam, nem vették fel... Úgy döntöttem, legjobb a dolgot Valentyin Trofimovra, régi moszkvai jó barátunkra bízni, aki ezt a „bevezető” kört lerója helyettünk...

Moszkva, 2013. december 19.

A Tyenykai Körzet vezetője N. A. Szavcsenko

Tisztelt Nagyezsda Antonovna!

Az Önök körzetében tartózkodott 1938 és 1950 közötti időszakban egy magyar fogvatartott, Rott Ferenc, aki a nép ellenségeként 10 évnyi munkatáborban letöltendő büntetést kapott, viszont ennek leteltével

mégsem térhetett vissza családjához Bobrujszk városába, az Önök körzetében hunyt el. Kényszerből lett önkéntes, majd később rehabilitálták.

Fia, Vladimir Rott könyvében megírta családjáról visszaemlékezéseit (ebben az egyik fejezet teljes egészében apjáról és a Magadan-vidékről szól), valamint kisebb, *Apám levelei...* című művét.

Mínhogy az Önök körzetében Helytörténeti múzeum nyílt, a szerzőtől azt a megbízatást kaptam, hogy a múzeum részére ajándéknak szánt könyveit eljuttassam. Kérésem az, hogy tudassák a múzeum postai címét, telefonszámait, valamint elektronikus címét, és egyúttal I. V. Gribanova múzeumigazgatóét is.

Előre is köszönöm a fáradozását! A közelgő ünnep alkalmával boldog új esztendőt és sok sikert kívánok Önöknek!

Tisztelettel:

Valentyin Trifonovics Trofimov

vezérigazgató, Nemzeti Tejtermelő Szövetség, Moszkva

Uszty-Omcug, 2013. december 19. Kedves Valentyin Trifonovics!

Levelét megkaptuk, amelyben óhaját fejezi ki, hogy ajándékot juttasson el múzeumunk számára.

Jelezni kívánjuk, hogy igen hálásak vagyunk Önnek és a könyv szerzőjének, Vladimir Rottnak. Éppen a mai napon kerül sor I. V. Gribanova *Tyenyka. A spirál mentén* című könyvének bemutatójára, sok történelmi tényt sorol el, amelyek bizonyára megtalálhatók Vladimir könyvében! Az Ön levelét szépen bekereteztük, és I. Gribanovának át is nyújtottuk az esti ünnepségen. Az Ön levele olyan kiállítási tárgy lett, mely nemzedékeket köt össze. Inna Vasziljevna kapcsolatba fog Önnel lépni, és Önök fogják majd eldönteni, mi hogyan legyen. Roppantul hálásak vagyunk Önnek!

Kérem, hívjon bármikor! Látogasson el hozzánk Tyenykára!

Jó egészséget és boldogságot kívánok.

Tisztelettel és újévi jókívánságaimmal, sok szerencsét és boldogságot!

A Tyenykai Körzet vezetője: N. A. Szavcsenko

Moszkva, 2013. december 21. Tisztelt Inna Vasziljevna!

Ma, azaz december 21-én az Ön címére értéknylvánítással feladtam egy 2412 gramm súlyú csomagot, benne Vladimir Rott kétkötetes könyvével. Az ajánlási ragszám (azonosítószám), a 1188934 szám alapján az Orosz Posta honlapján ([www.russian-post](http://www.russian-post.ru)) nyomon követheti a küldemény útvonalát.

Én megtettem a dolgom, így Önnek közvetlenül lesz módja eszmét cserélni a szerzővel és feleségével, Vladimir és Iya Rott-tal. Kérem, legyen kedves megadni telefonszámát és az időeltolódást Moszkvához képest.

Sok sikert Önnek nemes és előremutató munkájához, amelyet a nemzedékek közötti kapcsolat erősítésének szándéka vezérel. A közelgő új év alkalmából, kérem, fogadja jókívánságaimat! Tisztelettel: Valentyin

Uszty-Omcug, 2013. december 22. Tisztelt Valentyin Trifonovics!

Nagyon köszönöm. Körülbelül 7-10 nap múlva már át is vehetem. Tele-

fonszámom: 8 914039... Moszkvához képest nálunk az időeltolódás 8 óra.
Tisztelettel, I. Gribanova

Toronto, 2013. december 24. Kedves Inna Vasziljevna! Üdvözlöm. Kérem engedje meg, hogy egyszerűen Innának szólítsam Önt.
Várom a megerősítést, hogy jelen levelem megkapta.
Minden jót kívánok, Vladimir Rott

Toronto, 2013. dec. 25. Kedves Valecska! (Valentyin Trofimov – V. R.)

Tegnap reggel végre sikerült telefonon elérnem Innát. Olyan rossz a vonal, „mintha csak Magadanban” lennénk ma is... Ötször megszakadt, végre a legdrágább központ bekapcsolta, de az legalább megbízható. Inna először abban a tudatban volt, hogy Te hívod, csak aztán értette meg.

A moszkvai földtan kutatóin végzett, 1968-tól Kolimán van, 70 éves, férje nincs, egy fia, öt unokája van... Nyugdíjas, azonban az Uszty-Omcug település helytörténeti kiállítótermében a vezetői állást kapta (Tyenynkai Körzet végrehajtó bizottsága döntött a dologról).

Csodálatraméltó asszony, valóban lelkes, azon fáradozik, hogy az emberek elé tárja az igazságot és az igazságtételt. Elektronikus levelem sikeresen átment, de hogy skype-on Magadánál beszélni lehetne? Akkor már az is könnyebb, ha a hegytetőkről kézjelekkel hadonászunk egymás felé. Várja a könyveket tőled. Az eltolódás 15 óra!

Köszönjük neked, hogy most is minden úgy rendeződött, ahogy kell. Lehet, hogy írok erről... csak legyen erőm!...

Ölelünk téged és Zsannát! A Rott család.

Moszkva, 2013. január 9. Az Orosz Posta küldeménykövetési osztályán megerősítették, hogy a csomag, amelyet Valentyin december 21-én feladott, december 27-én továbbküldésre került a moszkvai Jaroszláv pályaudvar küldeményelosztó részlegéről...

Uszty-Omcug, 2014. január 20. Üdvözlöm, Vladimir!

Ma kísérletet tettem, hogy a könyvcsomagot felkutassam. A „forró drót” vonalat hívtam, utána fordultam helyi postahivatalunkhoz. Itt azt közölték, hogy a csomag Nyerjungriban vesztegel egészen addig, míg egy Kamazra való mennyiségű postai küldemény fel nem gyűlik, útnak indítani Uszty-Omcugba csak ezután fogják. „Csak azért, hogy a maguk csomagját kivigyük, a Kamaz nem indul el.” – hangzott a válasz. Hogy mindez mikor fog bekövetkezni, egyelőre kérdés. Ha megteszi, és megadja az Ön címét, könyvemet akár már holnap is fel tudom adni Önnek. Legrosszabb esetben egy hét alatt Moszkvában lesz, lehet, hogy akár hamarabb. Tisztelettel: Inna Gribanova.

Uszty-Omcug, 2014. január 21. Üdvözlöm, Vladimir!

Köszönöm szépen a levelét. Elektronikus formában megkaptam az „Apám levelei...” című fejezet szövegét. Roppant érdeklődéssel olvastam. Azzal nem értek egyet csupán, hogy az Ön „apja elvesztette a valóságérzékét”, amikor a családot arra biztatta, hogy az Uszty-Omcug-i kitelepítés

idejére hozzá ide települjenek át. Ez gyakorlatilag eléggé elterjedt jelenség volt azokban az években, hiszen a lágerbüntetés után az 58-as törvény-cikkely alá esőknél a kitelepítést tavasszal rendelték el, sok érintett család akkor érkezett meg ide. Hivatalosan 1956-ban helyezték hatályon kívül a kitelepítést, sok külföldit azonban korábban elengedtek. Kár, hogy az Ön apja ezt nem érthette meg, hiszen olyannyira szeretett volna mindent előkészíteni a maguk idejövételéhez, és olyan megindító aggodalommal igyekezett gondoskodni fiai jövőjéről.

Ami a postai küldeményt illeti, túlértékelni a dolgot fölösleges, legfeljebb bájos furcsaságnak tekintendő az egész. A postai alkalmazott hölgy, aki felvette Moszkvában a csomagot, valószínűleg nem tökéletesen ismeri Oroszország földrajzát, tehát nem tudta, hogy Magadanba vonatok nem járnak, mint ahogyan sín sincs. Az itteniek egyébként a légipostát veszik igénybe, olyannyira így van ez, hogy a postán meg sem kérdik, milyen megjelöléssel továbbítsák a küldeményt, nyomban ráütik a „Légiposta” pecsétet. Ha egyszer pedig ilyen pecsét nem volt rajta, az egymás után következő, több helyen zajló válogatás után úgy dönthettek, vasúton küldik tovább, viszont nem Vanyino kikötő településre, ahonnan a tenger felől hajón hozták volna meg (hiszen közben még a hajózási időszaknak is vége lett), hanem Nyerjungriba, onnan pedig Magadanig két és félezer kilométer a Nyerjungri–Jakutszk–Magadan útvonalon, ezen a teherszállítás gyér, különösképp a Jakutszk–Magadan szakasz mentén. A tengeri szállítás olcsóbb, erre is találták ki nálunk az „északi leszállítás” fogalmat, ami annyit tesz, hogy a teherárut nyáron és az őszi folyamán szállítják ide hajón. Ezúttal nem volt szerencsénk, pusztán ennyiről van szó. Tehát várunk, míg a Kamazzal meg nem hozzák a csomagot.

Minden jót kívánva, Tisztelettel: Inna

Toronto, 2014. január 23. Innának csomagban elküldtem a könyveket Torontóból. 125 kanadai dollár 97 centbe került...

Uszty-Omcug, 2014. január 29. Üdvözet Kolimáról. A decemberben Moszkvában feladott könyveket január 29-én megkaptam.
Hurrá! Nekilátok olvasni. Tisztelettel: Inna Gribanova

Toronto, 2014. január 29. Kedves Inna!
Magával együtt örülünk! Éljen! Nálunk még csak január 29. van.
Öleljük: Vladimir és Iya

Uszty-Omcug, 2014. február 13. Tisztelt Vladimir és Iya!
Az olvasásban az első kötet végére értem, most kezdem a másodikat. Teljesen magamon kívül vagyok az elragadtatástól, az ismerősök körében reklámozom, máris valaki elkérte olvasni. Ma, február 13-án kaptam meg Kanadából küldött csomagjukat. A *Leveleket* N. A.-nak átadom, a két-kötetes könyv egyik példányát a körzeti könyvtárnak adom át, a dedikált példányt a múzeum számára megőrzésre, a *Levelek* angol nyelvű változata ugyanoda kerül, a harmadik példányt pedig saját magamnak tartom meg. Mindent igen-igen köszönök!

Elmentem néhányszor a körzeti levéltárba, abban a hitben, hogy az erdészi szövetkezetnél találok anyagot az Ön édesapjáról. De náluk semmi nincs. Köszölték ugyanis, hogy az erdészi szövetkezet levéltári anyagát Magadanban kell keresni. Ott viszont csak közeli hozzátartozóknak adnak ki vagy küldenek másolatokat.

Köszönöm szépen a köszöntést. Az Ön könyvének elolvasása után az Ön nagy családja olyan nekem, mintha a sajátom lenne, amit megszoktam. Köszönöm ezt Önnek!

Mindnyájukat ölelem: Inna.

Toronto, 2014. február 13. Drága Inna Gribanovánk!

Kedves Keleti Csillagunk, aki ragyogó tündökléssel feltűnt a távoli, kanadai Rott-család égboltján!

Szívből köszöntjük a ragyogó ünnep alkalmával, 70. születésnapján. A gratuláció először is szüleit illeti meg, akik ilyen lánnyal ajándékozták meg a világot! Azon túl, hogy élete legszebb éveit Kolima kincseinek feltárásával és gyermeke, unokái nevelésével töltötte, kiapadhatatlan energiája révén mind a mai napig felbecsülhetetlen értékű munkának szenteli életét. Teszi ezt azért, hogy a táj lakóinak élete bekerüljön a történelembe és emléküik örökké fennmaradhasson. Barátaink és rokonaink többsége máris roppantul fellelkesedett, miután megtudták, hogy Uszty-Omcugban helytörténeti múzeum létesült.

Kívánunk Önnek kiváló egészséget! Azért is, hogy sok évig okozhasson örömet mindnyájunknak tevékeny élete és felfedezései révén!

Családunk számára a legnagyobb ajándék, amellyel az Ön születésnapját ünnepelhetjük, az az Öntől érkezett hír, miszerint saját kezűleg átvette a Moszkvából és Torontóból érkezett könyvcsomagot.

Családjának és barátainak is gratulációinkat küldjük, amiért ilyen embert és anyát ünnepelhetnek, mindazoknak, akik ma Önnel ünnepelhetnek!

Öleljük Önt! A Rott-család, Toronto, Kanada

(A köszöntés mellé elküldtem egy családi fényképünket is.)

Így kezdődött ismeretségünk Inna Gribanovával. *Tyenyka. A spirál mentén* című könyvét elolvastam, a szó szoros értelmében faltam. Ezután a „KOLYMA.ru” információs portálon közölt anyagok között tallóztam. A végtelenségig felizgatott, letaglózott... A raboktól származó, a sztálini vadállati kegyetlenkedésekről szóló elbeszélések ugyan mindig velünk fognak élni, az emlékezet azonban szép lassan eltompítja az általunk átélt borzalmakat. És aztán hirtelen élesen újra felszínre törnek, az ember közvetlen közelében... Úgy döntöttem, kihagyom, ezeken az oldalakon nem sorolom újra el őket.

Viszont a nyugati olvasó számára néhány részletet mégis felidézünk I. Gribanova könyvéből. Találomra bele-belelapozva, a szövegeket mindenütt az eredetihez hűen igyekszem közölni:

„Még az a bonyolult feladat is túlon túl nagy erőfeszítést kívánna, hogy akár csak megkíséreljük a Gulag-rendszerben fogvatartottak közelítőleges számát meghatározni, minthogy ennek egyetlen olyan szervezete sem volt, amely érdekelt lett volna az általuk elkövetett erőszak mértékét regisztrálni, még arra való tekintettel sem, ha mindezt felülről kapott parancs szentesítette. A kolimai fogvatartottak összeszámlálása annyiban leegyszerűsödik, amennyiben gyakorlatilag mindnyájan a nagajevi kikötőn keresztül érkeztek meg. Néhány szakértő a kritikus húsz év (1932–1952) során a Kolimán és Csukotkán fogva tartott személyek számát 750 ezres nagyságrendűre teszi, az éves 130 ezer fős munkaerő szükségletet szem előtt tartva. Ugyanakkor pedig, a valóságban létező kartotékos nyilvántartás, melyet Magadan város belügyminisztériumi levéltárában őriznek, több mint 2 millió nyilvántartott fogoly adatlapját tartalmazza... Egykori szemtanúktól eredő közlések azt támasztják alá, hogy a munkabrigádok személyi összetétele az egyes időszakokra nézvést teljesen kicserélődött, a bebörtönzötteknek ugyanis csupán csekély hányada maradt életben, ami által ez a szám a kétmillió nagyságrend felé tendál.”

... Egy tyenikai útépítő visszaemlékezéseiből: „Arsáig teherautón vittek. Ott kellett dolgoznunk, sátrakban laktunk. 1938 februárjának első napjaiban megjött az argis (rénszarvasszán), egy tunguz hajtotta. Ő oroszul nem tudott. Bennünket összeszedtek, vagy 800-900 embert, menetoszlopban útnak indítottak Atkáig át a lombos tajgán. Nyomunkban jött az argis, az hozta a sátrakat meg a vashordóból kialakított kályhákat. Abban az évben nagy volt a hó, a dombok közt meg a tajgán még annál is nagyobb, így aztán az argis folyton le-lemaradozott, amikor éjszakára pihenőre megálltunk, a menetoszlopot csak később érte be. Az örök nem voltak tisztában azzal, hogy ott kell táborni, ahol a rénszarvasnak van takarmány, ezért aztán gyakran úgy esett, hogy éjjel is mentünk. Nem sokat adtak enni, napi 10-12 kétszersültet összesen. Már az úton kezdtek az emberek hullani. Butugicsagikig pedig az út majd egy hónapig tartott.

Megérkeztünk valahova, látjuk, három nagy hegykúp az egész, semmi más... A konvoj vezetője parancsot adott, hogy lábunkkal keményre taposunk a havat, hogy itt lehessen majd felépíteni a lágert. Semmi szerszám nem volt, mind az argison volt. Tűzfát kerítettünk. Bevártuk az argist, szokás szerint késett, majd felvertük a sátrakat, a kétszersültet forró vízzel ettük meg. Pihenésre alig maradt idő. Reggel máris munkára vezényeltek, fel a hegykúpokra, amit a megmunkálendő helyeken előbb meg kellett tisztítani a hótól. Magasságra a hegykúp ezerméteres, felfenni rá már nem volt mindenki képes. A konvoj vezetője kegyetlenül verte, sőt le is gyilkolta a rabokat. Várakozásunkat az a remény töltötte el, hogy előbb-utóbb majdcsak megérkezik a parancsnokság is.

Úgy két hétre rá érkezett a lágerparancsok és a bányavezető. Viszont ettől se lett semmi jobb. Az élelmezés ugyanabból a kétszersültből és forró vízből állt. Naponta egyre több lett a halottak száma. A holttesteket lábukon cédulával

a hegykúp aljába raktuk egymás hegyére-hátára, sátorlappal takartuk le. Tavaszra a menettel jötteknek a harmada volt már csak életben...”

„1951-ben volt, hogy a Kocugan torkolatában napi 100 tonnás kapacitású, uránérc megmunkálására alkalmas hidrometallurgiai üzemet építettek. Az üzem teljesen új volt, német berendezések kerültek bele. A tárnákból a kibányászott ércet daraboló üzembe juttatták, onnan savakkal teli hatalmas kádakba tették, utána szivattyúval adagolták a masszát tovább. Tisztítás és szárítás után zsákokba rakták. Hordókba pakolták, egy hordóra öt zsák jutott, ezeket aztán lehegesztették. A dúsító üzemben csak férfiak dolgoztak. A fejadagon felül járt nekik még húskonzerv, sajt és vaj is. Azoknak viszont, akik a tárnákban dolgoztak, többlet nem járt... Néhány térképen az üzemet »Agrobázis«-ként tüntették fel, nyilvánvalóan ez az objektum kiemelten titkos volta miatt történt így.”

„Az 1943. április 19-i rendeletnek megfelelően az itteni lágerekben, egyebek között a butugicsagiban is, a kényszermunka végzésére különítményeket hoztak létre, ezekben az ellátási rendszer szigorúbb, a munkanap viszont hosszabb volt, mint a többi lágerben. Ezenkívül mind számot voltak kötelesek viselni a felsőruházaton, és elkülönített zónákban tartották őket. Politikai foglyok voltak mindnyájan...”

„Butugicsag a Magadan-vidék egyik leginkább széljárta területe, januárban az átlagos szélsőbesség eléri a másodpercenkénti 10,5 métert, maximális értéke 50 méter másodpercenként. Az évenkénti hóviharos napok száma eléri a százat is. A januári középhőmérséklet mínusz 31,3 Celsius fok, júliusban plusz 9,6 fok.”

Az egyik 1945-ben idekerült fogoly kényszermunkás a Gornyak hegykúpon működő lágert így írja le: „A hegykúpnál jobb helyet az ördög sem lett volna képes kiválasztani. Akár a Holdon, élettelen, kopár magaslatok. Az irgalmatlan fagyok és a szél minden élő felperzselt, füvet is, embert is. Fa vagy akárcsak cserje itt meg nem nő. Mikor később, az ötvenes években engedélyezték, hogy a fogvatartottaknak ágyuk lehessen, összesen egy matracra való füvet sikerült összekaparni. Víz még nyáron sem volt elegendő. Télen viszont, mikor teljesen megfagyott minden forrás és patakocska, maradt a hó. Mivel a szélből tömbökké keményedett, lapát-nak nem engedelmeskedett, a balta meg csak morzsolta. A kóteresek brigádjának kellett fűrészszel felvágni, bottal átszúrva az egyes kockákat, úgy vitték a konyhára vagy a fürdőbe. Úgy is hívtuk őket, hóhordóknak...”

„Butugicsagon 1947-ben lágerenként 2410 fogvatartott dolgozott, közülük 2147 politikai cikkely alapján vált a repressziók áldozatává. A rabokon kívül mérnöki, műszaki állásban itt 68 polgári alkalmazottat foglalkoztattak, a kisegítő és ellátó egységekben polgári alkalmazotti minőségben 338 főnyi, korábbi fogvatartottból létrejött állomány dolgozott...”

„Az útépítésen az egy főre alkalmazott földmozgatási norma (azokon a helyeken, ahol kavicsos talajt kellett mozgatni) 2 és 4 köbméter között volt meghatározva (a talajminőség függvényében), szét kellett darabolni, talicskára rakni, majd odatolni az útra. Nem is az éhezés következtében veszték oda legtöbben,

hanem a túleröltetéstől, mivel nyáron világos volt, végig dolgoztak, akkor vannak a fehér éjszakák is. A halálesetek száma igen magas volt. A veszteségnek megfelelően állították be dolgozni az utánpótlást. Az útépités minden szakaszánál az egyik kapun 25 újabb fogvatartottal hajtott be a teherautó, a másikon pedig a hullákat vitték ki.”

Oroszország tiszteletbeli útépitője, a „Magadanavtodor” tröszt egykori főmérnöke, A. Krivorotov visszaemlékezéseiben így fogalmaz:

„1956-ban az iszonytató látvány elborzasztott. A Palatka–Kulu autótút építése során folyt a felszíni talajgyalulás, itt a 4. kilométeren 300-400 méteres távolságon belül az út közelében a buldózer felszakított egy 50-60 centiméter mélységben fekvő tömegsírt. A kiemelt talajból emberi maradványok hullottak alá, akiket eredetileg egymásra dobálva temettek el. Sokfelé és sokszor bukkantunk rá ilyen tömegsírokra. Hányszor meg hányszor láttuk, hogy az országút mellett felállított sátrakat övező hóból emberi kezek és lábak meredeztek ki, elpatkolt a síttes, kihajították a sátorból, tavaszig ott fekszik, akkor kezét-lábát baltával levágják, az árokban elkaparják...”

Alekszej Kasztyerin, újságíró, író szintén részese volt a tyenykai útépitéseknek. 1965-ben a körzeti rádiónak levelet küldött: „Én már az elmúlt, XIX. század emberének számítok, így aztán életrajzom nem fér bele egy közönséges postai borítékba. Elég, ha mindössze annyit mondok, hogy elevenen él emlékeimben öt háború (a japán, az első világháború, a polgárháború, a szovjet–finn háború és az utolsó, a fasiszták ellen vívott háború). Én csak a polgárháborúban harcoltam. Amikor pedig a japánok elleni harc folyt, még apró fiúcska voltam, további hármat pedig elejétől végig börtönben ültem le, teljes egészében (beleszámítva a száműzetést is) huszonöt évet. ... A fűrók csoportjában dolgoztam, amelyik Uszty-Omcugban a hidak és ipari létesítmények építése előtt a talajkutatást végezte. A Sakkverseny című elbeszélésem megírásához pontosan ez a fűrócsoport szolgáltatta az anyagot.

...Van egy elbeszélésem, mely a Tyenykába vezető útról szól, hiszen én építettem, ott vannak benne az én »építőköckáim« is. És nemcsak »építőköckák«. Volt olyan is, hogy majdnem meghaltam a »48-as kilométer« határán. De mindez végső fokon Kolima kutatásához nekem »kezemre játszott«, hiszen többségében bejártam az összes körzetet, ismertem legjobb parancsnokainkat és sok, igen sok »robotost«.

Sajnos, még mindig sok mindenről kénytelenek vagyunk hallgatni. Az a könyv pedig, amely Önökben ébresztett érdeklődést, kegyetlen megpróbáltatásokon ment keresztül, sok keserű napot és órát szerzett nekem. Legyen elegendő annyit mondanom, hogy a könyv hivatalos szerkesztőjén felül több mint egy tucatnyi további szerkesztő és véleményező kezén ment keresztül. Az ő tolluk olyan volt, akár a vaskampó, átfésülték a könyvem, mindent véres húscsafatként szakítottak ki belőle...

Az első tárcanovellát börtönben írtam, kénytelen voltam a küblibe hajítani, mert épp jött a motozás.”

A munkaerő átdobása az egyik helyről a másikra nem fért bele a munka-időbe, ezeket a 10 kilométeres „átdobó” gyaloglásokat, miközben cipeltük az eszközöket is, sőt nem csak azt, hanem esetleg még a személyes cókémunkat is, az őrizeteseik szabadidejére ütemezték be.

„135. számú parancs, kelt 1943. november 10-én (Nyilkob. ÚtÉp):

Ezen év november 9-én az elkülönített lágerpont parancsnokát, Lukovkin elvt.-t írásban utasítottam 12 fő fogvatartott átcsoportosítására a 165 km-től a 155 km-ig terjedő szakasz építési főnökségéhez, meghozzá úgy, hogy munkanap ne essen ki az átcsoportosítás végrehajtása során. A valóságban a munkaerőt csak délelőtt 11-kor indították útnak, s déli 12-kor ért a munkahelyre. PANASZBA ADOM: a váltás megtörténteig végrehajtandó munkaerő vezényléséről szóló parancs teljesítésének elmulasztása miatt az OLP önálló lágerpont parancsnokát, Lukovkint nyilvánosan megszégyeníteni. A 12 napnyi kiesett munkaerő költségét a könyvelés vonja le Lukovkin elvt. illetményéből.

A NÚÉp parancsknok Melcer”

„95. számú parancs, kelt 1943. augusztus 6-án. NÚÉp

1943. augusztus 6-án ellenőrzést végeztem az első szakasz sütődéjében. A szakaszparancsnok Jekatyerinoszlavszkij elvt., a pék Regyko fogvatartott.

Megállapítást nyert, hogy a kenyér kiadása után a szakasz-sütőde ellátmányi polcán egy cipó ott maradt. Kérdésemre: »Hát ez miféle kenyér?«, a pék azt válaszolta, hogy ez a tűzifáról gondoskodó embereknek a fizetsége. Parancsba adom:

1. paragrafus: A kenyér elherdálása miatt az őrizetes Regyko péket a sütődéből haladéktalanul eltávolítani, kizárólag a többiek által is végzett munkákra vezényelni, az iratot átadni a nyomozó szerveknek felelősségre vonás céljából.

3. paragrafus: Figyelmeztetem az összes péket, hogy a kenyérnek a sütődéből történő kiszolgáltatása vagy törvénytelen kiadása esetén, az iratok a nyomozó szervekhez kerülnek át, a hadiállapot idején az élelmiszer ellátmány törvénytelen elherdálásának gyanúja mellett.”

„23. számú parancs, kelt 1943. VI. 3. Autóút-építési egység, Nyilkoba
– Hinikanzsa

1. paragrafus: Az összes igáslónak, amelyet a NÚÉp az építőmunkálatok folyamán használ, megállapítani a takarmány pontos fejadagját a következőkben: 6 kg széna, 3 kg zab, a lovak munkaideje: 8 óra.

2. paragrafus: Arra az esetre, ha zab nem állna rendelkezésre, 6 kg szénával történik az abrakoltatás, a lovak munkaideje pedig 4 órában kerül megállapításra.”

„147. számú parancs, kelt 1943. VII. 17. NÚÉp

6. paragrafus: Biztosítani az összes ló számára minden szakasznál megfelelő lóállásokat és megfelelő takarmányt, arra való figyelemmel, hogy a lovak rendszeren pihenhessenek és az eléjük tett takarmányt el tudják fogyasztani.

8. paragrafus: Szigorúan megtiltani, hogy a szekérhajtók a teherrel megrakott, üggetésben haladó szekérre felüljenek.

9. paragrafus: Lovat erős fagyban, szélben és huzatos helyen kiállítani tilos. (...).”

„A Berlagban⁴⁹ fogva tartott 22 000 személy közül (apám leveleiben bizonyos időn keresztül épp a »Berlag« szerepelt postacímként megadva... V. R.) (1953. VII. 1-re) 2,7%-ot tett ki a külföldi illetőségűek száma, 18 állam polgárai és további ismeretlen állampolgárságúak. Az ismeretlen állampolgárságúak ennek a kategóriának 26%-át alkották, 19% magyar állampolgár volt (a nemzetiségük szerinti magyarok száma közöttük azonban kicsit több, mint fele volt), 12% lengyel, állampolgár, 11% koreai, 9% német. A nemzetiség szerinti lengyelek és németek azonban túlnyomó többségükben szovjet állampolgárok voltak.”

„A Berlagban bebörtönöztek »büntetését« hosszú időre szabták ki. Csak kevesek büntetési tétele terjed 3-tól 5 évig (2% 1949 elején, 1953-ban pedig már egyetlen egy esetben sem), a felére 6–10 év várt, míg döntő többségében 10 (ezt majdnem az összes, a szerző által kikérdezett egykori Uszty-Omcugban büntetését töltő fogoly így említi). A 20–25 éves börtönbüntetésre ítélték létszáma minden évben növekedett, 1953-ban több mint 40%-ra rúgott. (Ennek kizárólagos oka a sztálinizmus idővel folyamatosan előrehaladó elálatiasodása és rothadása, a kegyetlenség és félelem spiráljának gyűrűző szétterjedése... 1952–1953-as évekre nálunk Bobrujszkban már senki olyat nem hallott, hogy valaki 25 évnél enyhébb büntetést kapott volna... – V. R.)”

A kitermelési időszak alatt⁵⁰ Kolima teljes lakossága – meg se várva a parancsot – átvedlett bányásszá.

Idézet a Dalsztroj parancsából:

„Kelt 1941. szeptember 25. Azért, hogy az októberi terv teljesítését elérhessük, minden bányában dolgozóra nézvést a tyenkai bányaiüzem kapitányságán belül az általa betöltött feladatköröktől és végzendő munkától függetlenül a napi 5 grammos... fémmosási (arany – V. R.) norma kerül bevezetésre.”

„Kelt 1943. május 7. ... A Magadanban működő vállalatok és szervezetek munkásai közül 2150 embert átrendeltek a május 10. és október 1. között tartó aranymosási időszakra a lelőhelyekre, közülük 1000 főt a Vorosilov-lelőhelyre...”

⁴⁹ A Dalsztroj távol-keleti lágercsoport ún. Beregovoj lager (’partmenti tábor’) egységének elnevezése, kiemelt jelentőségű, rettegett hírvű lágere, amelyben főleg politikai foglyokat tartottak fogva és dolgoztattak. (A ford.)

⁵⁰ Az aranybányászat az év meleg hónapjaira esett.

„Kelt 1944. június 9. ...azonnal munkaerőt mozgósítani a Dalsztroj valamennyi kisegítő, ipari és építő alakulatától, 2700 fő polgári alkalmazottat, 1500 fő fogvatartottat. A munkába állítás határideje június 20.”

Magadanban és a környező településeken ilyen parancsot rendszeresen adtak ki. A felső tagozatos iskolásokat szintén bevonták az aranymosásba, ám önkéntes alapon. Íme néhány sor a magadani Jevgenyij Szanocskintól, aki visszaemlékezéseiben számol be arról, hogyan dolgozott a Vorosilov lelőhelynél 1943 nyarán:

„Miután egy hetet vendégeskedtem Uszty-Omcugban, a bányatelepre indultam. Egy arra tartó járműre kéredzkedtünk fel, együtt mentünk több más bányász társaságában. Az utolsó, mintegy 5 kilométert gyalog kellett megtennünk egy óriási vízmosás peremén. Kicsit eltikkadtam, leültem hát egy buckára megpihenni. Júliusban a hőség kibírhatatlan volt. Szemem előtt a következő kép tárult fel: odalenn százsámra, de az is lehet, hogy ezersámra csupa félmeztelen ember deszkapallókon furikot tologat, színültig megpakolva aranytartalmú homokkal, egyenest neki a roppant, fából ácsolt aranymosó állványzatok garatjának... Én a »Marsall« völgy felé tartottam, a hatos »Natalka« szakaszhoz, ami a Vorosilov-tárnához tartozott. Nézem, hát az út közelében ott ül egy csapatnyi őrzetes a tűz körül, csifirt fogyasztanak.⁵¹ Odamegyek, köszönök. Egyikük odaszól: »Ülj le közénk, kölyök, igyál egy kis teácskát. Ha van mahorkád is, kapsz cserébe egy kis aranyat«. De akkor még nem dohányoztam.”

Az új munkaerő ideáramlása a háború idején erősen megcsappant. Azért, hogy a friss munkáskéz hiányát ellensúlyozni tudják, a korábbi bebörtönzötteket, akik már a lágerből kiszabadultak, polgári alkalmazottként ott tartották a Dalsztrojnál, ahogy járta: „míg a háború be nem fejeződik”. Gyakorlatilag pusztán annyi történt, hogy az ugyanazon vállalatnál dolgozó személyek számára fenntartott szállóra áttették őket a lágerezónából. A lágერben „a háború befejeződéséig” maradtak viszont mindazok, akiknek ítéletében szerepeltek az „ellenforradalmi cikkelyek”.

„1945. május 9-ig a bánya aranykivonó üzemében a Berija-tárnában kitermelt aranyércből 1 tonnányit dolgoztak fel. A teljes 1945-ös év folyamán a lelőhely 1339 kilogrammnyi aranyat hozott, ennek 1 grammjára jutó önköltsége ár 12 rubel 76 kopekre rúgott.”

„Minden csak úgy, a pusztta terepen folyt, egyebünk nem volt, csak a két kezünk. Bányászati berendezéseink zömében külföldi gyártmányúak, – »Warrington« rendszerű lyukfúrógépek, »Cleveland« és »Jackhammer« típusú pneumatikus fejtőkalapácsok, »Anakonda«-csillék, amelyeket kézzel kellett mozgatni, – csupán ennyi állt rendelkezésre az 1945–1946-os években. A bányáról írt 1946-os jelentésben az áll, hogy »...A bánya 1946. január 1-ig még egyetlen szol-

⁵¹ Igen nagy mennyiségű teafű tömény főzetéből készülő élénkítő hatású, narkotikumként is alkalmazott ital, Szolzsenyicin is említi. (A ford.)

galati vagy feldolgozó helyiséggel sem rendelkezett, egy ideiglenes jellegű kompresszorházat kivéve, amelyet 194(?) -ben építettek, melynek azonban építési munkálatait nem fejezték be. A mechanikusok részlege, a fűrőtöltő, a kovácműhely és az építőrészleg a szabad ég alatt működött, egyáltalán nem állt rendelkezésre semmilyen szerszámgépgyártó berendezés.»

A „Berlag” éves kulturális-nevelő munkáról 1950-ben készített jelentése eredményként arról számol be, hogy „az 1. és 4. számú láger egységekben nagy munkát végeztek a nők kiképzésében a tömeges foglalkoztatási igényű bányászati szakmák terén, sokukat fűrómesteri, csillós és fűrőtöltői és egyéb szakmákra oktatva. Az említett alapszakmákon túlmenően, nők síneket fektettek a vágatokban a csillesorok számára, a hegykúpokra oszlopokat vittek fel, és áramátviteli hálózatot építettek ki, kutatóaknát vájtak bányászcsákánnyal, fából deszkát fűrészelték és sok egyéb feladatot végeztek... 12 órás műszakban dolgoztak, hetenkénti váltásban.”

„Részlet a 196. számú TGPU⁵² egészségügyi részlegére vonatkozó 1946. IX. 3-án kelt utasításból: Azt Uszty-Omcug települési kórházban végzett ellenőrzés során megállapítást nyert: ...2. A dolgozói szállón két idegen ember éjszakázott a kórház vezetője és a gazdasági vezető tudta nélkül... 4. A kórházi mosodában a közelgő hideg idő dacára mind a mai napig nem történt felújítás. A mosodai helyiségben Smurov orvos süldőmalacai vannak elhelyezve, ez az egészségügyi előírások kirívó megsértése. ...7. Nor szanitécet a kórház vezetője engedélyem nélkül augusztusban két ízben is kiküldetésbe indította, Smurov orvos egyéni ügyeinek intézésére Duszkanjába. (Duszkanjában az agrobázisok kazánjai és tüvegházai voltak, továbbá itt van a Kolima-part, tehát akkor hal is lehetett a dologban.)⁵³ 8. A kórház vezetője, Smurov, ki nem kérve bárki előzetes engedélyét, a kórházból egy teljes kórházi fejadagot vett fel hideg étel fejadag formájában... 9. A kórház konyháján, anélkül, hogy ezt bárki engedélyezte volna, valamint a könyvelő tudtán kívül Smurov orvos számára egy liter tejet, Rjazanceva röntgenasszisztensnek pedig 400 grammot adnak ki minden nap, ezen felül pedig a tejmennyiséget a betegeknek járó tételből írták le. Büntetésül Smurov orvoson behajtják a tej árát és Nor szanitéc kiküldetési költségét...”

Egy 1946-os intézkedésben pedig a következőkre bukkanunk: Az Uszty-Omcug településen a vérhas elleni tömeges megelőző védőoltás beadásáról a Dalsztoj és a TGPU rendelkezéseinek megfelelően. (Bobrujszkban hírért sem hallottuk a vérhas elleni védőoltásnak. – V. R.)

1949 októberében a parancsokban hastífuszos megbetegedések kerülnek említésre. Az egészségügyi osztály vezetője az 1949. május hó folyamán a körzeti kórházban elhunytak kórtörténetét áttanulmányozta. 5 esetből egy gutaütés, egy általános sorvadás, 3 kés okozta sebesülés...

⁵² Tyenykai bányaipari kapitányság. (A ford.)

⁵³ Inna Gribanova megjegyzése. (A ford.)

„Részlet az 1951. VI. 1-én kelt TGPU egészségügyi osztályára kiadott parancsból: *Idei év május 31-én Uszty-Omcug település Egyesített kórházának skarlát osztályára beosztott Prjadko szanitétet erősen ittas állapotban találtuk. Ezt a kirívó tényt az a körülmény súlyosbítja, hogy Prjadko a skarlát osztályra egy kisgyermekes nőt hozott be magához, és március 30-31-e folyamán vele iszákoskodott és vadházasságban leledzett...*”

Szokás szerint a legjobb dolgozók elismerését kifejező köszönetnyilvánításokat is parancsba adták. Általánosságban elmondható, hogy az „ünnepeltek” névsora előtt először egy sablonos bevezető szakasz szerepel. Megközelítőleg kétoldalas terjedelemben, kezdve „J. V. Sztálin vezérünk és tanítónk nagyságával” a különféle ellenségek fondorlatos gáztettei iránti éberségre intő szóval, hogy a gáztetteket „minden lépésnél le kell leplezni”, megemlítve a „kitüntetett Dalsztrojt”, amelyet az „ország ténylegesen élenjáró vállalatává kell fejleszteni”, egészen a magánvállalkozásban elért sikerekig, amely „a dolgozók jobb ellátásért, a megbetegedések és elhalálozások számának, valamint a betegek munkaelő-kiesést okozó távolléti idejének csökkentéséért harcol”.

A levelezés és telefonbeszélgetések révén Innával közelebb kerültünk egymáshoz. Hirtelen átvillant rajtam: „*El kellene látogatni Magadanba!...*” Ettől a gondolatától azonban magam is megijedtem. Babonából („Ne igyunk előre...”) úgy döntöttem, hogy erről a „Mars-utazásról” nemhogy Taiszja Csernihnek, de még feleségemnek, Ijának sem szólok... Épp abban a sok gonddal járó időszakban voltunk, mikor Miszovajában a Memoriálé építésének utolsó munkálatai zajlottak, és a Nagy Tea-útra tervezett utazás előkészítésén szorgoskodtunk.

Bizalmasan kikerétem Natasa Gurjeva tanácsát, ő egy torontói utazási irodát visz, és sok ízben volt már segítségünkre, hogy a legkényelmesebb útvonalat ki tudjuk választani, ha repülünk. Kérdéseimre Natasa teljesen higgadtan feleltetett: hogyan lehet repülővel Magadanba eljutni, hogyan lehet Irkutszkon, Moszkván keresztül repülni, mennyibe kerülnek a jegyek... Minden teljesen reálisnak és elérhetőnek tűnt.

Inna Gribanovát szándékom meglepte, de aztán tájékozódott az Uszty-Omcug-i szerveknél, ahonnan Magadanba küldték tovább. Mint a burjátiai beutazáshoz, az oroszországi beutazó vízum igényléséhez is nekünk, külföldieknek rendelkezünk kell meghívólevéllel minden érintett városból, az odaérkezések dátumainak feltüntetésével. Inna két ízben azért utazott Magadanba, hogy elrendezze a számomra és Iya számára szóló meghívóleveleket. Még hátra volt, hogy felkészítsük magyar barátainkat, Orosz Évát és Kercsi Ilonát arra, hogy Irkutszkból Budapestre majd maguknak kell hazarepülniük.

Eljött az emlékezetes pénteki nap, 2014. június 27-e. Az előző napon késő este Taiszja Csernih kedves családja kíséretében a Bajkál-tavat vasúton

Inna Gribanova geológus, kolimai őslakos, a történettudományok magisztere, az Uszty-Omcug-i helytörténeti múzeum alapítója.

körbekerülve nyolcórás utazásunk végén elérkeztünk Irkutszkba. A reggeli végeztével kikísértük Évát és Ilonkát a repülőhöz, ezután majdnem egy teljes napot arra áldoztunk, hogy megismerkedjünk Irkutszk városával. Nagyon tetszett. Eredménytelenül csak az a kétórás látogatás zárult, amit a város zsidó temetőjébe tettünk. Iya nagypját Shlomo-Haim Gutermant ide temették 1939-ben, aki még életében idehozta fia holttestét eltemetni. Iszak Guter- man felesége, fia és az NKVD ügynökei jelenlétében pisztollyal végzett magá- val. Az ő sírjukat mindhiába kerestük. A helyiek magyarázták, hogy azóta a temetőt többször átrendezték és terüle- te ennek következtében zsugorodott...

Irkutszki utazásunk utolsó órái ab- ban a kis lakásban teltek, amit Valen- tyin és Szvetlána Csernih bérel. Taiszja

családja azon igyekezett, hogy maximális kényelmet biztosítson itt számunkra. Irkutszki idő szerint este 21.11-kor Iya meggyújtotta a szombati gyertyákat. Mielőtt az éjfél eljött, Csernihék a repülőtérrre vittek. „MAGADANBA!”

A Magadan szó mindig szomorúsággal és iszonyattal volt terhes számomra, olyasvalamit jelentett, mint a mély sírgödör, ahonnan apám halálhőrgése hal- latszik, amikor pedig erről a vidékről temérdek információ és igazság vált elér- hetővé, a szóhoz az örület misztikus jelentése tapadt, ennek közepette a bűnös, embertelen rezsím képes kitermelni azokat a vadállatias fogvatartókat, akik arra is képesek, hogy a legcsekélyebb habozás nélkül végbevigyék, hogy több száz- ezer jogfosztott elítélt hamuvá változzon...

Ám eljött az a nap is, hogy az Uszty-Omcug-i kiállító terem megnyílhatott, ennek a híre eljutott hozzám, ezután olvastam, vagyis hát szó szerint faltam a „Tyenykát...”, meghallottam szerzője hangját a valóságos életben is. Akkori- ban volt az is, hogy íróasztalomra felkerült a „Kolima rabjainak” állított szerény obeliszk fényképe, erre az emlékműre a következő szöveg került: „Kevés bűnös volt közöttünk. Több volt a bűntelen”. Mindez a tájról bennem kialakult képét hirtelen megváltoztatta. Melegebbnek, emberibbnek tűnt egyszerre. Beláttam, oda akarok menni. És már repülünk is!...

Ilyen gondolatokkal vágtunk neki a repülőútnak. Hajnali egy után szállt fel a „Szibir” légitársaság Magadanba tartó járata. A 21 kilogrammnyi „túlsúlyért”

Az Arkagalinszki-hágón található, „Kolima rabjainak” tiszteletére állított obeliszk. Szuszumanszki körzet, Magadani terület. Felavatására 1999. október 2-án került sor. Az obeliszk felirata: „Kevés bűnös volt közöttünk. Több volt a bűntelen.”

Magadanba, lányunokájáéknál alszik, majd reggel a repülőtérre kijön... Mindamellett megfogadta, amit én tanácsoltam, s miután iránytaxival Uszty-Omcugból 5 óra alatt ideért, három napra egy szállodában foglalt szobát magának, egy másikat pedig nekünk. Ezért aztán, mikor némiképp gyámoltalanul léptünk be a repülőtér épületébe, nagyon megörültünk, hogy látjuk a ránk váró, mosolygó Inna Gribanovát. Idősebbnek tűnt, mint amire számítottam...

Inna mellett ott állt a taxisofőr, aki kihozta a repülőtérre, vele mentünk vissza a városba, az „Okean” szállóba. Más vendéget a szállodában nem láttunk. A minőséget tekintve még a kétszobásos sem ütötte meg, egy éjszakára 65 dollárt kértek el egy szobáért... Körülbelül egy órára

(Magadanba és Uszty-Omcugba szánt könyvek) 8400 rubelt (akkori váltás szerint körülbelül 250 dollárt) fizettettek. Még mindig hihetetlennek tűnik, hogy látogatásunk öt napján apám lépte nyomát taposom majd. A négy és fél órás repülőút észrevétlen elrepült. Elaludni nem tudtunk, azon töprengtünk, mi vár majd ránk, a fedélzetén dolgozó személyzetet és utastársainkat szemléltük érdeklődéssel. Kilenc órakor értünk földet Magadanban, annak igénytelen külsejű repülőterén. Elszorult a szívem: „Magadan!...” Az irkutszki 35 fokban hőség után a 8 fokos magadani reggel szokatlan volt. Borús, szinte eső előtti idő. Maga a természet gondoskodott arról, hogy átérezhessük – még ha csak igen csekély ízelítőt is kaphattunk –, mi fogadta Rott Ferencet, ahogyan 76 évvel ezelőtt egy uszályról erre a földre lépett.

Előzetesen megkértem Innát, hogy okvetlen várjon bennünket a repülőtéren. Megígérte, hogy már előző nap átjön Ma-

Megérkeziünk Magadanba. A várost 1939-ben alapították.

rá rendbe is hoztuk magunkat, majd „ebédelni” indultunk az étterembe. Étlap nem volt, egyszerűen mindegyikünk elé letették az egy tányérnyi igen zsíros levesből és szerény húsételből álló menüt, amiért fejenként elkértek 450 rubelt...

Ebéd után mindnyájan a mi 312-es szobánkba vonultunk vissza, Inna az üvegezett erkélyre vezetett bennünket, és büszkén az élénk táruló panorámát mutatta: „Ez a mi gyönyörűséges Nagajev-öblünk!...” Ezt a szót hallva összerereztem. Az üveglakon túl láthatóvá vált a borús, messze elnyúló vízfelszín, amely felett felhők tornyosultak...

„Milyen rég nem hallottam ezt a nevet... Drága Édesapám! Ez tehát az a bizonyos Nagajev-öböl, mely válaszcímként ott áll a töled kapott levelek közül kettőn is! Szemléldédseme elborzadás vegyül, noha örvendezni kellene, hogy a sors úgy intézte, hogy idejöhessenek, s földig hajolhassak a világ e tája előtt...”

A Nagajev-öböl látképe az Okean szálló ablakából.

Nyomban rövid városnézésre indultunk, Inna jó barátja volt kísérőnk, jólelkű, energikus fiatalember, Szergej Rajzman. A Nagajev-öbölben álltunk meg először. A sztálini szörnyű évek alatt ezerszámra jöttek és jöttek ide az elítéltek a Szovjetunió minden szegletéből, vonattal „majdnem Japánig”, vagyis Vlagyivosztokig, ahol a Távol-Keleti Hajózási Vállalat tengerjáró hajóira tették fel őket. A hajók szállítókapacitása nyilván nem volt elégséges, meg azalatt, míg az Ohotszki-tenger be nem fagyott, a nyári hajózási szezon igen rövid volt, ezért az őrizetéseket nagy tömegben az uszályokon a hajófenékben szállították, az uszályokat drótkötéllel kötötték a vontatóhajó után, gyakran többet is egyszerre.

A Nagajev-öböl Vlagyivosztoktól közel egy hónapos tengeri utat jelentett (dízelmotoros hajón csak egy picit volt rövidebb). Az őrség az uszály fedélzeten helyezkedett el, innen kellett a hajófenékre leereszteniük az élelmet és vizet... A Nagajev-öbölben a rabszállító hajók rendszerint a bal parton kötöttek ki. Hosszú éveken át építmény nélkül emelkedett a víz fölé (barakk, bódé sem

volt, még sátor sem). Az ideérkező fogvatartottakat a parti domb lejtőjére szállították ki a hajóról, itt a földön ülve várták, míg szétválogatták és útnak indították őket gyalogosan a sok láger valamelyikébe. Itt értettem meg, hogy lehetett Rott Ferencnek annyi „ideje”, hogy a Nagajev-öbölből egyszerre két (vagy esetleg több...) levelet is feladjon.

A Nagajev-kikötő, partján azzal a dombbal, amelynek lejtőjén a hajókról partraszálló fogoly-szállítmányoknak kellett gyülekezniük.

Délután 3-kor már a magadani területi Puskin Könyvtár olvasói előtt tartottam könyvbemutatómat. Hallgató nem sok gyűlt egybe. Inna igazából abban is kételkedett, hogy szombaton bárkinek is kedve kerekedik, hogy idejőjjön... Azonban nagy figyelemmel hallgattak. Előadásom végeztével, a szélen ülő egyik asszonyt kértem, hogy mutakozzon be. Ezután egyszer csak egyikük a másik után állt fel. Magukról kezdtek beszélni. Kiderült, hogy valamennyiüknek egykori kolimai bebörtönzöttek adtak életet.

A dombon, a Fájdalom álarcánál. Jobb szemében harang függ, mely a legendyhebb fuvallattól megszólal. A harangszó megtöri a csendet... Iya virágokat helyez el... 2014. június 28.

A Puskin Könyvtár számára ajándékképpen egy-egy kötetet hoztam *Szenvedésből vigasz*, a *A fölfedezés öröme* és *Apám levelei...* valamint a *Miszovaja állomás* című könyveimből, s gondoskodtam angol és orosz nyelvű példányról is. Jevgenij Halász, a helyi televíziós stúdió riportere előadásomat figyelemmel kísérte, majd interjút kért. Készült is egy négyperces összeállítás: „*Kolimába látogatott az Apám levelei... című könyv szerzője, a politikai üldöztetések áldozatául esett magyar mérnök fia, Vladimir Rott.*” A magadani és a területi televíziós csatornák többször leadták a riportot. Illendő tisztelettel emlékezem meg erről a tehetséges fiatal riporterről, akinek sikerült ilyen rövid blokkba sűríteni a velem és az Inna Gribanovával készült interjút, valamint az eseményről tudósító beszámolót... Jevgenij nekem elmondta, hogy ő is magyar származású kolimai lágerlakó leszármazottja... Mosolyogva fogadta magyarázatom, miszerint vezetéknévének orosz megfelelője a „Ribakov”.

A városi A. S. Puskin Könyvtár dolgozói. Magadan, 2014 júniusa.

Felfigyeltem rá, hogy a teremben ülő Szergej Rajzman valamin idegeskedik. A bemutató után odalépett és így szólt: „*Lenyűgöző volt! Önnek sikerült több mint két órán át fenntartania a közönség figyelmét!... Most viszont szaladnunk kell édesanyámhoz. Már háromszor telefonált, a vacsora vár bennünket, kétszer már felmelegítette...*”

Szergej nyomában szinte futva mentünk át több városnegyedben és megérkeztünk vacsorára a szüleikhez. Édesanyja, Tatjana orosz, édesapja, Mihail zsidó,

*Inna Gribanova, Szergej és Tatjana Rajzman.
Magadan, 2014. június 28.*

az apa fivérét Davidnak, nővérét Galinának hívják, mindnyájan magadani születésűek. A szülők már nyugdíjasok, Szergej az egyetemen tanít, diszsertációján dolgozik. David Rajzman az Oroszország kiváló tanára cím birtokosa, egyetemi docens, negyvenöt éve tanít jogot és történelmet a városi iskolákban és felsőoktatási intézményekben, mintegy két tucat könyv szerzője. Rokonszenves idősebb társaság gyűlt össze, tudósok, tanárok, értelmiségiek. A szülők szerény méretű

lakásában a falakat mindenütt könyvespolcok borítják. A velük töltött este ragyogó volt. Bevallottam nekik, hogy apám csak pár levelében ejtett szót „a péntek estéről és a reánk köszöntő szombatról...”, s hogy fiának, aki viszont épp csak megérkezett Magadanba, máris emlékezetes „Avdalában”, a szombatot lezáró ünnepi szertartásban lehetett része...

Fehér éjszakák Magadanban. Éjféltkor, 2014. június 28.

A következő, vasárnapra eső napunk tartalmas programjában magadani városnézés és múzeumlátogatások voltak. Az elején Szergej Rajzman volt velünk, őt aztán nagybátyja, David váltotta. Kocsit és sofőrt Inna Gribanova szerzett a teljes napra. Történetesen annak az igen kellemes fiatalembernek, Andrej Gladkihnak a személyében, aki éppen arra készült, hogy Inna Gribanova idősebbik lányunokáját, Aliszát egy hét múlva feleségül vegye. Az egyik, a területen működő börtöntáborban dolgozik, a katonailag is kiképzett őrszolgálat tagja... Magadan 93 ezer lelket számláló település, a Nagajev- és Gertner-öblök

Magadan Városi Színház.

között terül el. A várost uralják a szovjet korszak szabványépítészetének szüleményei. Miközben az ember itt jár-ke, nem tudja fejéből kitörölni azt a gondolatot, hogy a városé a Gulag fővárosának kétes híré „dicsősége”... A Területi Helytörténeti múzeum viszont tetszett. Vasárnap lévén nem volt látogató, azonban a kiállítás művészi színvonala, az egyértelmű szándék, hogy a tragikus múltat tényeken keresztül láttassák, ma is emlékezetemben él. A városban van élet, erről egyaránt tanúskodik gondozottsága és a gyakran szembejövő babakocsik. Idegenvezetőink álmélkodtak a kanadai vendégek állóképességén és kifejezett kívánságán, hogy amit csak lehet, meg akarnak nézni. Ennek dacára én és Iya, míg túravezetőink szavait figyeltük, nemegyszer „állva elaludtunk” a fáradtságtól, aminek a Torontóhoz képest 15 órányi időeltolódás volt az oka.

Estefelé Rajzmanéknak telefonon szóltam: *„Tánya, meg ne haragudjon ezért a szemtelenségért, de nagyon szeretnénk a mai estét is családjuk körében tölteni. Semmit ne főzzön, örülünk annak is, ha segíthetünk megenni a tegnapi vacsoramaradékok...”* Így történt, hogy ismét egy kellemes estét tölthettünk ezzel a vendégszerető magadani családdal. Inna Gribanován kívül az asztalnál mind olyan zsidó ült, akiket az élet tanított bölcsességre. Látni kellett volna, mennyi „nyitottság” és tisztaság volt bennük, ahogyan a kanadai zsidók életéről szóló elbeszélésem figyelték, ottani hagyományokról, zsidó esküvőről, zsidó temetésről, a kóser konyháról és a családi ünnepekről... Bárcsak tudná Rott Ferenc, hogy fia egyszer eljön Kolimára és megpróbál a „kanadai melamed”⁵⁴ szerepében „tetszelegni”... Búcsúzóul mindenkit megajándékoztam a „Shalom” Memoriálé felavatásának tiszteletére nyomott emlékbörléttel, benne fényképpel és képeslappal.

⁵⁴ Melamed, mellamed (héber) ’tanító, hittanító, korábban a gyermekek tanítójaként is értelmesték. (A ford.)

Vendégségben Rajzmanéknál: Galina, Inna Gribanova, Mihail, Vladimir Rott, Szergej, Tatjana, Iya Rott, David Rajzman. Magadan, 2014. június 29.

Inna Gribanova ösztökélésére még április végén Oroszország Belügyminisztériumának Magadan város Magadan területi szervének megküldtem kanadai igazolványom, valamint születési anyakönyvi kivonatam másolatát egy kísérlével, amely a következőket tartalmazta:

BMSZ Tájékoztatási Hivatal
Magadan város, Dzerzsinszkij utca 9. szám

2014. április 24.

Tisztelt Tájékoztatási Hivatal!

Segítségért fordulok Önökhöz. Kérem, segítsenek nekem megtalálni bármely létező iratot. Szeretnék többet megtudni apám, Franc Joszifovics (Juzefovics) Rott sorsáról, aki 1931-ben feleségével, Regina Rott-tal Magyarországról a Szovjetunióba érkezett, Fehéroroszországba, a Bobrujszkban működő fakombinát építésére. Én 1935-ben születtem.

1938. július 4-én apámat a 68-as cikkely alapján letartóztatták (10 évi börtönbüntetéssel, „ellenforradalmi tevékenység miatt...”) Családjá sosem láthatta viszont. A börtönbüntetést Franc Rott javarészt Szuszumánban töltötte...

A lágerévek után kijelölt tartózkodási helyének megfelelően a magadani fakitermelő gazdaságban dolgozott, 1949-ben pedig átkerült a magadani fakitermelő gazdaság Uszty-Omcug-i telephelyére.

Apám 1950 decemberében nyomtalanul eltűnt.

Alulírott Vladimir Francevics Rott 40 éve már Kanadában élek. A Tomszki Műegyetemen végeztem. Kanadába történt távozásom előtt Togliatti városban a „VAZ” összeszerelő és géppark karbantartó üzemének vezetőjeként dolgoztam. Feleségem, Iya Jaroszlavszkaja, Ulan-Ude-i születésű, a Torontói Egyetem professzora. Három gyermekünk és hat unokánk van.

1974-től Torontóban SIBEL ENGINEERING LTD. néven saját cégem van, mely elektromechanikai rendszerek tervezését, összeszerelését és javítását vállalja.

Az utóbbi években írással kezdtem foglalkozni, életrajzi könyvek szerzője vagyok, amelyeket angol és magyar nyelvre is lefordítottak. Tagja vagyok a Magyar Írószövetségnek. Az első könyvem, az *Apám levelei...* megélte magyarországi második kiadását, és a középiskolák felső tagozatos osztályai számára az ajánlott olvasmányok körébe bekerült. Éppen az idén június végén Burjátország több könyvtárában tartok majd előadást, az Önök vidékére pedig július elejére tervezem utazásom, hogy végre saját szememmel megláthassam, és hogy Uszty-Omcug-i és magadani könyvtárakban előadásokat tartsak olvasóim számára. Feleségemmel együtt érkezem Inna Vasziljevna Gribanova, Uszty-Omcug-i lakos meghívására (Uszty-Omcug, 686050, Mir utca 11. szám ... tel.: 413-44...; mobil: 914-030...)

Minthogy Torontóból hamarosan elutazom Európába és Oroszországba, kérem, hogy az írásos információt ne a torontói címre küldjék, hanem I. V. Gribanovának, aki a magadani repülőtérén fog bennünket várni. Amennyiben Önök bármely pozitív fejleményt vele tudatnak, ő majd elkalauzol minket Önökhöz, a BMSZ Tájékoztatói Hivatalába.

Fáradozásukat, hogy apámról bármely adatot felleljenek, előre is köszönöm Önöknek.

Vladimir Rott

(cím és telefonos elérhetőségek)

Noha nem is reménykedtem, hogy a kutatás bármely pozitív eredménnyel járhat, mégis magammal vittem Magadanba születési anyakönyvi kivonatomban eredetijét. Álmodom és vágyom csupán az volt, hogy – akár jelképesen is – ezt az életem nyolcvan éve során mindig féltve őrzött iratot felmutatom apám Uszty-Omcugban ott lebegő lelkének, s számot adok neki, mi lett az ő „Vladimirka” fiából...

Magadani tartózkodásunk harmadik napján, 2014. június 30-án Inna Gribanova azzal a hírral jött le a reggelihez, hogy az iránytaxiba három helyet foglalt számunkra, ezzel indulunk este 6-kor Uszty-Omcugba. Reggeli után még az asztalnál Inna telefonált a BMSZ-be, és jelezte nekik, hogy a Rott család, akik még áprilisban címükre levelet juttattak el, benne másolatokkal a személyes irataikról, itt van Magadanban, ő pedig most szeretné a kanadai állampolgárokat a Tájékoztatói Hivatalba elvinni... Inna saját mobilján beszélt, ennek elég erős a hangja, így hallottuk a BMSZ munkatársának fensőbbbséges hanghordozását. A hölgy megfellebbezhetetlen magabiztossággal közölte:

– *Eszébe ne jusson, hogy bárkit is idehozzon! Itt a bejárat küszöbén túl ügysem jutnak! Már jeleztük önöknek írásban, hogy be kell mutatniuk az igazolványok másolatait és a születést igazoló dokumentumot! Az ön apja ügyét csak ezután*

Magadan város látképe.

*A Fájdalom álarca. A sztalini terror áldozatainak emlékműve Magadanban.
Örökláng és síró lányka.*

tekinthetjük át. Megvan nálunk F. I. Rott dossziéja, ebben az ügyben viszont rehabilitációra... nem került sor!... Ezért nem tudjuk önöknek az ügyiratot megmutatni! Először felül kell vizsgálni az egészet...

– De hát 1956-ban rehabilitálták, még Hruscsov alatt!... – fakadtam ki ösztönösen...

Inna az ügyintéző hölgynek szavaimat tolmácsolta, mire a kagylóból a következő válasz érkezett:

– A Rott név alatt szereplő ügyiratot mi őrizzük, csak hogy az 1948-as kényszerlakhely kijelöléséről van szó... ez ügyben viszont nem rehabilitálták...

Ezzel a beszélgetés véget is ért... Remegtem az indulattól! Nesze neked szovjet hatalom! Nesze neked kitaszított!... Hallott már az ember ilyet? Szerencsétlen Rott Ferenc! Még az sem adatott meg neki, hogy megtudhassa, mit is műveltek vele. 1948-ban, miután kiengedték a lágerből, apám folytonosan abban a reményben élt, hogy na, most majd visszajöhet hozzánk Bobrujszkba. Emlékszem, hogy anyám 1948 elején nyomorult kis fizetéséből spórolta ki neki az 500 rubelt az „útra”. Apám titokban, pici betűkkel a boríték belsejébe sokszor beleírta: „58-10 EFT” (értsd: a Büntető Törvénykönyv 58-as cikkelye, 10 év börtönben letöltendő szabadságvesztés, „ellenforradalmi tevékenység”...) Vagyis 1938-tól 1948-ig...

A börtönből kiengedték, azonban úgy, hogy azonnal újabb ítéletet hoztak ellene. „Örökös kényszerlakhelye: Kolima”. Az új ügyiratba ezt vezették be. Ma pedig, 65 év múltán még mindig arra kell várni, hogy „rehabilitálják”... Apám utolsó éveiből származó leveleiben már-már sírva panaszkolta, hogy olyan sokáig „ott tartják”... Néha elejtett egy-egy célzást Reginának, hogy „lehet, hogy te meg Vlagyimir jöttök majd ide hozzám esetleg...”, abban biztos vagyok, hogy ha megmutatják neki az újabb „örökös kényszerlakhelyéről” szóló ítéletet, apám váltig ahhoz ragaszkodik, hogy mi menjünk oda hozzá... Szegény Oroszország! Ugyanazok a levéltárak, ugyanazok a levéltári örök, ugyanazok az elítéltek, ugyanaz a teljes körű jogfosztottság, amire az ember számíthat... Hát ez a „putyini szabadság és demokrácia”...

Nagyon el voltam keseredve. Ismét alaposan átérezhettem, honnan is jöttem el... De, hála Istennek, a „bobrujszki tapasztaltságom” révén nem hagytam a dolgot annyiban. Két óra se telt bele, máris kezemben volt az „F. J. Rott Ügyirat” másolatban, hiánytalanul minden lapjával együtt. Iya először nekilátott, hogy fényképet készítsen róla, én azonban így szóltam: „Ez mind a miénk... Ne fényképezz...!”

Ahhoz, hogy az apámról szóló ügyirat megszerzésére irányuló, hűsköltevénybe illő próbatételek sorát bevégezzük, fél évet kell csupán előremenni az időben. 2015. január 20-án (!) a TORONTÓBA akkreditált OROSZORSZÁGI FŐKONZULÁTUSRÓL lakáscímemre boríték jött, benne a magadani BMSZ-hez 2014. április 28-án intézett, fentebb már idézett levelem másolata és egy 2014. május 27-i keltezésű válasz, melyben levelemre így reagáltak:

Tisztelt Vladimir Francevics!

Az Oroszországi BMSZ Magadan területi Tájékoztatási Hivatalának külföldi irattári részlege rendelkezik Franc Juzefovics (Joszifovics) Rott vonatkozásában információval.

Az Orosz Föderáció személyi és titokvédelemről szóló, továbbá állampolgárookra vonatkozó egyéb információ (személyes adatok) védelmére vonatkozó, hatályban lévő törvénye értelmében az irattári információ kiadása céljából, valamint úgyszintén abból a célból, hogy az Ön apjának Franc Juzefovics (Joszifovics) Rottnak, Magadan területén letöltött kényszer kitelepítés

ügyében és az Ön mint kiskorúként egyik szülő felügyeletétől megfosztott személy ügyében a rehabilitációról szóló kérést (kiemelés tőlem – V. R.) el lehessen bírálni, feltétlen szükséges benyújtani az Orosz Föderáció által megállapított előírások szerint hitelesített másolatban alábbi iratokat:

- a külföldi állampolgár számára kiállított igazolvány lapjai
- a F. J. Rothhoz fűződő vérségi köteléket megerősítő dokumentum

Vezető-helyettes

aláírás

V. E. Gyomin

Értelmezésem szerint tehát ezzel a válasszal azt kívánják értésemre adni, hogy az általam csatolt igazolvány és anyakönyvi kivonat elektronikus másolatai azért nem megfelelőek, mert ezeket nem „*az Orosz Föderáció által megállapított előírások szerint hitelesítették.*”...

Minden határon túlmegy azonban az, hogy apám halála óta eltelt 65 év múltán pusztán annyit tudhassak meg az önnön nagyságába belekábult Oroszországtól, hogy a szerencsétlen Rott Ferenc nemhogy élete árán sem szolgált rá megnyomorított sorsáért egy elvárható bocsánatkérésre sem, de még csak az előle eltitkolt „*örökös kényszer lakhelyről szóló ítélettől*” sem szabadult meg. Ez vadállatias!

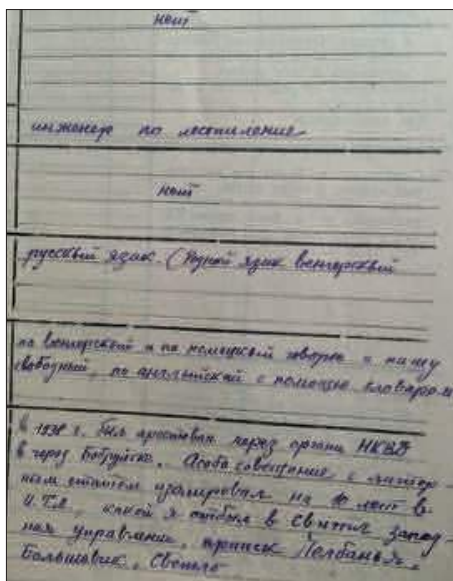
Szerencsétlen orosz nép! Az ember mindig azzal érkezik, hogy reméli, azt látja majd, jobb lett az élet, vagy hogy az arcokon örömet fedezhet fel!... Ott azonban csak minden egyre rosszabb, hanyatlás van. Az irányítók, akár a tolvajok, még mindig félnek a bandavezérek büntetteinek lelepleződésétől, éber tekintettel őrzik a büntettekről szóló eldugott iratokat, ehhez pedig örülten magasan fizetett őrzők hadát foglalkoztatják. A kormánypropaganda és az agymosás sosem fogja megengedni, hogy Oroszország népe megtudja, hogy az egykor szétvert Németország őszinte bocsánatkérésképp az elődök bűneiért immár 70 éve még mindig kiutalja a nyugdíjakat, valamint a koncentrációs táborokban szenvedéseken átment emberek gyógykezelésére szánt összegeket, s azoknak is, akik a megszállási övezetben voltak épp... Kérdezzék meg erről bármelyik Izraelbe, Amerikába vagy bármely más országba került szovjet bevándorlót. Rendszeres havi átutalásban... Ez a szegények és megalázottak társadalmává vált világóriás mind a mai napig fél, még attól is, hogy elnézés kérést nyilvánítsanak a megkínzottak és családjuk felé.

Sőt mi több: életem 81. évében magamnak is, számomra is váratlan módon azt kellett megtudnom, hogy engem szintén „nem rehabilitáltak...” „*Szegény feleségem, szegény gyermekeink és barátaink! Lehet, hogy a végén még odáig jutunk, hogy temetésemhez is engedélyt kell kérniük ...*”

Mi újat tudtunk meg az „ügyirat”-ból? Ilyen dokumentumot először tartottam a kezemben, lapjait reszketve néztem. Sok lap, majdnem mind üres azonban. Ferenc tulajdon kezével írt le mindent, ami belekerült az iratba, ugyanaz a gyöngybetűs írás, az elmaradhatatlan hibák az orosz szavakban.

„F. I. Rott ügyirat.”

Az „ügyirat” egy lapja.

Az orosz nyelvet beszélők számára csak egy példát kívánok itt bemutatni, amelyet nem javítottam: Arra a kérdésre, hogy: „Sorolja fel közeli rokonait és jelölje meg, mivel foglalkoznak jelenleg, valamint melyiküket fosztották meg választójogától?” apám a következőket írta: „A rokonaim élniek mind Magyarországon. Őnikik számuk voltak sok, de a németi megszállása alatt németek őket többségében megölték. Nincsen pontosan információim arról, ki maradt életben, báty kívül, őneki cím: Budapest, Visegrád utca 29. szám, 3. emelet 32. lakás. Családneve Rákosi Artúr.”

Az „ügyirat” fedőlapján ott állnak feltüntetve a tárgyalások időpontjai: 1949. május 10-én indult az eljárás, 1949. november 24-én lezárták. Ebből az következik, hogy fél éven át behívogatták az NKVD-re, hogy az ügyiratban a szükséges írásos jegyzőkönyvek meglegyenek. Az egészhet valahogy így látom képzeletben: Apámmal szemben ül az őt beidéző tiszt, aki annak tudatában él, hogy „ezt örökös kényszer lakhely kijelöléssel sújtották...”, Ferenc pedig igyekezett, hogy szépen mind megtöltse a lapokat, abban reménykedve, hogy majd csak hazatérhet Bobrujszkba... A kérdőtív 24. pontjánál a következő kérdésre kellett válaszolnia: „Anyasági állandó lakhelyének címe?” apám kezével írt válasz: „Bobrujszk, Smidt köz 68. szám”. Képzelnék csak el, mire gondolhatott ebben a pillanatban...

Lágerévei folyamán apám egyetlen levelében sem tesz említést arról, hogy mivel foglalkozik, milyen munkát végez, ma pedig saját kezű írását olvasva

megtudom: ... „*elkülönítve 10 évre, és kitöltve a szabadságvesztést, a Cselobanye, Bolsevik és Szvetlij tárnákban. A 10 évet teljes egészében bányában dolgoztam le vájárként.*” (Aranybányában – V. R.)

Nem tudtam, nem is hallottam senkitől azelőtt, hogy képesítését hol szerezte apám, most azonban az ügyirat megfelelő oldalán, ott, ahol az esetleges diploma megszerzéséről és az adott oktatási intézmény elvégzéséről szóló kérdés áll, megtudom végre, hogy Ferenc 1916-ban Budapesten, a Pázmány tér 2. szám alatt található magyar erdészeti akadémián végzett, ahol „*fafűrészipari mérnök*” szakon szerzett oklevelet. Ferenctől azt is megkívánták, hogy emlékezetből nevezze meg tanárait: *Treiner József, Szopkó Stefán, Hídvégi Benő, Nagy Géza...*

Mikor Inna reggel megérkezett és az iránytaxiban helyünket el kellett foglalnunk, Szásának, a sofőrnek ezt mondta: „a kanadaiaknak három nagy bőröndjük és két táskájuk van...” Ettől azonban Szása meg se rezzen. Bőröndjeinket nyomban a mellette várakozó kisteherautóra rakta, amely társáé volt. Azzal kezdtük, hogy tisztázzuk a legfontosabb kérdést: nekünk július 3-án délre Uszty-Omcsuból okvetlen a Magadani repülőtérré kell jutnunk, hogy elérjük a Moszkvába tartó gépet. Szása határozottan megígérte, hogy reggel 7 óra 20 perckor a ház előtt lesz, és egészen eljön velünk az utasfelvételig.

Hát, a hétszemélyes iránytaxin Magadan és Uszty-Omcsub közötti útról elegendő ennyi: rémes volt! Az első 70 kilométeres aszfaltozott útszakasz félelmetesebb volt, mint ami hátravolt. Ahogy elmagyarázták nekünk, az örök fagy birodalmában az aszfalt utak építésénél a fagyos földréteg és az aszfaltból készült burkolat közé mindenképpen hőszigetelő réteget kell elhelyezni, hogy meggátolják, hogy a napsugarak és az autóabroncsok melege leadódjék a fagyott talajba. Ehhez a réteghez általában fatörzseket és ágakat használnak, a szigetelés hatékonyságát úgy növelik, hogy „üregeket” hagynak a levegőnek.

A hőszigetelés, úgy tűnt, ezen a szakaszon nem volt hathatósan megoldva, az is lehet, hogy teljesen el is „feledkeztek” arról, hogy ilyen réteget lerakjanak. Sok helyütt megolvadt a talaj, az aszfalt elvált, felhullámosodott, akár egy hatalmas, ősrégi mosófa felülete... „Toyotáját” az útvonalat jól ismerő sofőr magabiztosan és gyorsan vezette, az pedig, engedelmesen követte a hepehupák hullámmzó felületét, az utasokat pedig bőröndöstül szüntelenül a kocsitetőig dobálta a lendület... Ezért aztán az előttünk álló 200-250 kilométeres földút (mezei út) már paradicsominak tetszett, a szerpentines kanyarok cikcakkjait Szása sofőrünk „úgy ismerte akár a tenyerét”.

Az első pihenőnél bőrünkön tapasztalhattuk meg, milyen sajátos ereje van a természetnek a kolimai tájon. Kis, faépületben kialakított „kocsmánál” szakítottuk meg utunkat, lehetett kapni ennivalót, volt tévé, a toalett egy utcai bódé volt. Alig nyílt ki a kocsiajtó, az éhes kolimai szúnyogok milliószerűen lendültek támadásba. Mintha puskából lőttek volna ki minket, úgy menekültünk be

Az Uszty-Omcug felé vezető út.

a „kocsmába”, ahová dupla ajtón jutottunk be... Az út mentén kevés az erdő, a hegykúpokon még foltokban tarkállik a hó, a szúnyogok pedig a levegőben felhőként lebegnek...

Elértük Uszty-Omcugot. (Mikor ezt leírtam, belém hasított, hogy ott és akkor magam sem akartam elhinni, hogy ezt megértük...) Későre járt, a kolimai földrajzi szélességen ebben az évszakban még világos van. Kiszálltunk a minibuszból. Térdre ereszkedtem, ajkammal megérintettem ezt a baljóslatú földet. Iya és Inna némán álltak mellettem.

Szása, a sofőrünk kereken megtagadta, hogy borraivalót fogadjon el tőlem, csak 3000 rubelt vett el (fejenként ezret). Kanadai zászlós kulcstartó szuvenírt adtam neki emlékebe. Úgy tűnt, elégedetten vált el tőlünk.

A következő három napra Inna saját egyszobás lakását bocsátotta rendelkezésünkre, mely egy négyemeletes ház harmadik emeletén van, ő maga pedig unokájánál lakott. Reggel jött, hogy reggelit készítsen nekünk, ezután pedig együtt elindultunk, hogy körbejárjuk a települést.

Megismerkedésünk a mai Uszty-Omcuggal.

Az Omcug folyó.

Ebben az épületben székelt a Lágerek és bányák központi irányító szerve.

Ilyen házakban lakott a parancsnoki állomány, az őrség tagjai és a polgári alkalmazottak.

Egy frissen vakolt épülethez értünk. Az a kultúrház volt, mely otthont adott az Inna Griбанova jóvoltából létrejött tyenkai körzeti helytörténeti kiállító teremnek. Kellemes meglepetést tartogatott a hely, egy Rott Ferenc emlékére ké-

szült fotófalat, amely könyveimből származó információk alapján állt össze. Az *Apám levelei...* című könyvem múzeumnak adományozott példányára a következő dedikáció került: „A Gulag múzeumnak a szerzőtől az örökkévalóságba távozottak emlékezetére. Abban a reményben, hogy ilyen soha többé nem történhet meg ismét.” A múzeumban, ahol két órát töltöttünk, nagyon érdekes anyagokra és ötletesen kialakított fotófalakra bukkan a látogató. Ezekon mutatják be az ásványkincsek feltárásának, a terület ipari művelés alá vonásának sajátos módzatait, kolimai embereket, a hely nem mindennapi történelmét, Oroszország eme egyedülálló gazdasági körzetének áttekintését kínálva a látogatóknak.

Uszty-Omsug település Kultúrháza előtt.
Iya Rott fényképe.

Az Uszty-Omsug-i múzeumban: fotófal
Rott Ferenc Gulag-fogolyról.

A tyenykai légerekben
fogvatartott képzőművészek.

Részlet a Dalsztroj 1941. június 23-án kelt parancsából: „Azonnali hatállyal elrendeljük az ellenforradalmárok (OSzSzsZK Btk. 58. cikkelye összes szakaszai alá esők), a rablók (OSzSzsZK Btk. 59. cikkelye összes szakaszai alá esők) és a visszaeső bűnözők, továbbá minden más veszélyes bűnöző légerekből történő szabadlábra helyezésének leállítását.” Inna Gribanova múzeuma, Uszty-Omsug. (A felvételt Iya Rott készítette.)

Uszty-Omcug a magadani terület tyenykai körzetének központja. A tragikus emlékezetű sztálini lágeretek 1934 és 1956 közötti időszakában Kolimából körülbelül 900 tonnányi aranyat kapott a szovjet hatalom. A tyenykai bányaművelési kapitányság maximális éves teljesítményét 1943-ban érte el, ebben az évben 24 tonnányi aranyat bányászott, az 1935-től 2011-ig terjedő időszakban a tyenykai körzetben 420 tonnát hordalékból nyertek ki, 120 tonnát pedig kifejtett ércből.

A Gulag-korszakot követően Uszty-Omcug településen 1989-ben volt a legnagyobb a népesség, számuk ekkor elérte a 11,3 ezer főt. Ez azzal függött össze, hogy sok települést felszámoltak a környéken, különösen a kolimai víztározó elárasztási körzetében, az emberek így átköltöztek Uszty-Omcugba. 2014-re ez a szám 3,5 ezer főre zsugorodott. A hatvanas-hetvenes évek során a teljes tyenykai körzetben 26-27 ezer ember lakott, mára mindössze 5 ezren maradtak.

Ny. Sz. Hruscsov, a rá jellemző önhittség következtében úgy vélte, hogy a sztálini börtönök eltüntével a kolimai lágeretek helyén a Szovjetunió majd összkomfortos mikrovárosokat húz fel, ahová majd – ahogyan korábban a szűzföldek meghódítására – az ifjúság tömött sorokban tódul, az aranyat pedig az államnak a korábbiak szerint nagy mennyiségben leszállítják... Kolima több tucatnyi kihalt városa, elárvult lakásokkal, könyvtárakkal és iskolákkal ma is állnak lesújtó tanúságképp arról a sorsról, amely a meg nem valósult utópiaként utolérte őket... Íme néhány felvétel a valaha tevékeny, mára elhagyatottan álló Kadikcsan bányásztelepről:

*Az elhagyott bányásztelep, Kadikcsan. Már V. I. Lenin sem áll szilárdan a helyén...
(Fotók: <Sergeydolya.livejournal.com>; <...drom.ru> és <Goroda – Prizraki>)*

Az író-olvasó találkozót Inna Gribanova Uszty-Omcugba érkezünk másnapjára szervezte meg. A csekély számú közönség igen figyelmesnek bizonyult, egész sor kérdést tettek fel nekem, és ismét csak az derült ki, hogy a résztvevők zömében egykori foglyok leszármazottai. Mindegyikük szívesen beszélt magáról. Egyikükben sem ötlött fel, hogy hazainduljon... Úgy éreztem, testvérük vagyok, olyannyira, mint még soha. Szemük csillogott, miközben válaszaikban rokon gondolatok csendültek fel.

Találkozó az olvasókkal az Uszty-Omcug-i könyvtárban.

A kolimai táj általunk megismert jószívű szülőttei képének felidézése, jellemük értelmezése az embert közelebb juttatja ahhoz, hogy felfogja, hogy noha „Magadan emberi csontokra épült”, lakói jellemében mégis valami egyedi jelenség ölt testet. Ennek a jelenségnek az eredetét találóan összegzi Jevgenyija Ginzburg lánya, a magadani születésű Antonyina Akszjonova: „... *Magadanban, a világ végén, az örök fagy és gyűlölet birodalmában nem mindennapi meleg környezetben és minden józan elképzelést felülmúló szellemi légkörben telt életem. Hiszen ide volt elzárva a társadalom krémje. Körülöttünk a professzori kar kegyvesztettjei, száműzött, de meg nem tört nagyvilági hölgyek és tudós férjeik, a Nagy Színház korábbi, a lágerben uralkodó körülmények és a nehéz munka következtében nyomorékká vált balerinái, zenészek, akiknek a vallatások során a kezét csonkították meg!*”

Sofőrünk, Szása pontos volt: már reggel fél nyolckor házunk előtt várt, a megjelölt július 3-i napon. Teljes sebességgel hajtott, a repülőtérré idejében meg is érkezünk, az útból mindössze egyetlen kínos közjáték maradt meg bennem.

Kissé megfáztam, a náthának épp az elején tartottam, tehát a vezető mellé telepedtem, hogy ne legyen terhére a többi utasnak.

Szása csak úgy ömlengett magáról:

– *Még két év itteni élet, feleségem mérnöki állásban van, szép nyugdíja lesz, minden kedvezmény jár majd neki, aztán elköltözzünk. Saját vállalkozást alapítok, cobyotyenyesztőnek állok...*

Hirtelen rákérdez:

– *Maga kanadai?*

– *Kanadai!*

– *Mondja, és maguk ott Kanadában ugyanúgy utálják az amerikaiakat, mint mi?...*

– *Ugyan hogy mondhatsz ilyet, Szása? – tört fel belőlem az elszörnyülködés.*

– *Az amerikaiak testvéreink. Az amerikai és a kanadai egy és ugyanaz a nemzet. Köztünk még csak igazi határ sincs, nem őrzi senki. Egyedül nekem közel hatszáz rokonom él Amerikában...*

– *Márpedig én utálom őket!... Ha Putyin holnap behív, itt hagyom a taxit (hétüléses „Toyota”), fogom a géppisztolyt és könnyörtelenül megölöm az összes amerikaiit!*

Megdermedtem és elnémultam a hallottak hatása alatt... Íme, ezt csinálta Putyin és kamarillája a mai Oroszországgal... „Putyin úr, lehet, hogy a legjobb világba távoztával Ön is ilyen eltorzult lelkeket hagy Oroszországra?”

Először a baljós statisztika: „több millió üldözött... több millió tönkretett család... tömeges éhezés és kannibalizmus a falvakban... több száz tonnányi arany és gyémánt, amelynek kitermelése életeket vett el... a záróvonalból meredő puskacsövek célkeresztje előtt menetelőkkel megvívott szovjet háború...

rokkantakat deportálnak ezerszámra... védelem pillanatnyi kijózanodás nélkül...”. Mindezek után csupán egy kérdés gyötri az embert: *„Istenem! Emberiség! Oroszország! Oroszország Népe! Hogy lehetett, hogy mindez megtörtént? Hát tényleg nem volt erő, aki ezt megakadályozhatta volna? A jövőben mindez nem történhet meg? Mire építsük a jövőnket?...”*

Életem javát a szabad világban élhettem le, Nyugaton, a nagyszerű Kanadában, örömek és problémák közepette, de Oroszországban születtem és nevelkedtem, ezért akarom Oroszország javát, kívánom, hogy jólétben és méltó sorsban legyen része. Hihetetlen, hogy népe olyannyira közömbös lenne jövője iránt... Az orosz népet évszázadokon át elnyomták, jogfosztottságban tartották, az információ terjedése azonban mára az egész világban változást hozott, a Föld legtávolabbi és legelmaradottabb szegletében is felnyitotta az emberek szemét. Gondoljunk csak bele, milyen sikerre jutott India, Vietnam vagy Dél-Korea népe... Csak Oroszország népe adja meg magát a hazug propagandának, hagyja, hogy ezúttal is becsapják és a mocsárba vezessék...

A taxisofőrünk esetében tapasztalható „magas erkölcsi színvonal” csak a mai Oroszország vezetőinek részéről megnyilvánuló arcátlan propaganda és erőszak féktelen tombolása mellett képzelhető el, ők minden erejükkel arra törekednek, hogy a nép figyelmét az „elvonat patriotizmus”, a „hősies múlt” kétséges példáinak felnagyítása, és önnön „tökéletessége és legyőzhetetlensége” délibábos önszuggesztiójának irányába tereljék el. Mindezt ahelyett, hogy az egész ország nekilátna gondolkodni és dönteni arról, hogyan lehetne emelni az életszínvonalat, hogyan lehetne megfékezni a gyilkos vodkafogyasztást, hogyan adják vissza az embereknek az elvesztett optimizmust és az önmagukba vetett hitet, hogyan lehet megtanítani az embert arra, hogy ne a kormányzat részéről sugallt fantazmagóriákra várjon, hogyan lehet az emberi életet törvényi úton garantálni és átérezni, hogy az ember ura saját sorsának; hogy visszaadják azt a legelemibb állampolgári érzést, hogy érdemes élni ezen a világon, hogy az ember munkája és igyekezete jelentik a jövőjét, a társadalom pedig képes elegendő mennyiségben javakat felhalmozni, hogy az idősödő nemzedékeknek is méltó életet biztosítson. Miért folyton Amerikát átkozzuk, ahelyett, hogy legalább egyszer tudatnánk a népünkkel azt az alapvető igazságot, hogy Amerika csupán azért lehet a világ leggazdagabb országa, mert 300 milliónyi lakosa mind teljes erejéből szabadon dolgozik, erre tanítják gyerekeiket, és csak abban az esetben lehet utolérni, ha az ember eltanulja tőle a legjobbat, azt, hogy hogyan lehet olyan lelkesedéssel és odaadással dolgozni. Minden egyéb csak csalásról és gyűlöletről szól.

Vessenek egy pillantást az alábbi levélre. Április végén kaptam. Szomorú példát tartalmaz arra, hogy milyen a haragos, képzetlen kiskirály, akit aktuális posztjára egyetlen célból helyeztek: „fogni és nem eresztetni...”

„Iskolai tankönyv. Matematika. Oroszországban.

Az Orosz Föderáció Oktatási és Tudományos Minisztériuma a közeli jövőben közzéteszi az ajánlott tankönyvek föderációs listáját, ebben nem szerepel majd Ljudmilla Peterszon 1–4. osztályosok számára készült matematikai segédkönyve. Az országos népszerűségi listán a második helyet elfoglaló segédkönyv az állami szakértői véleményezésen elbukott. Ljubov Uljahina, az Orosz Oktatási Akadémia (OOA) szakembere döntésében rámutatott: »A tankönyv tartalmával nem segíti elő a hazafias érzület kifejtését. G. Rodari, S. Perrault, a Grimm testvérek, A. A. Milne, A. Lindgren, E. Raspe műveinek hősei, a gnómok, törpék, fakírok kígyókkal, a három kismalac aligha hivatottak arra, hogy a hazafiság és a saját ország valamint nép iránti büszkeség érzésére neveljenek.«

Álláspontját L. Uljahina ezzel a kijelentéssel világította meg: »Valóban, a matematika egy-azt tudomány, milyen viszonya is lehet, gondolhatná az ember, a Haza iránt érzett szeretethez? Mindamellet azonban a tankönyvírók célkitűzései között ott van az a feladat, hogy a gyermek személyiségét formálják, nem pusztán annyi, hogy számolni megtanítsák. Mit is láthatunk az első oldaltól kezdve? Gnómkokat, Hófehérkét, egy más nyelvű kultúra képviselőit. No és, ismét csak a gnómok és gnómkok, elkezdtem tűnődni, mi lehet a funkciójuk ilyen tömegben? Javára szolgálnak-e a tanulónak ilyen vagy olyan matematikai feladatok megoldásához szükséges felfogóképességhez? Arra a következtetésre jutottam, hogy közvetlen közük nincs a megoldáshoz, összességében nem lehet érteni, mi is a funkciójuk. Íme, valamiféle majom, aztán Piroška. Amikor a támadások ellenem megindultak, a patriotizmus, úgymond, matematika tankönyvben nevetséges, összeszámoltam: a 119 rajzos alakból csak 9 áll kapcsolatban az orosz kultúrával. Már elnézést, a patriotizmus nevetséges nem lehet, hiszen mentalitásunk lényege.«

»Továbblapozunk, az orosz kultúra hőseiből egyet sem találunk. Íme az ósláv ábécé, betűit kék színű tintával ábrázolják. Ugyan, hát írtak a mi ősi könyveinkben kék színű tintával? Arról nem is beszélve, hogy négy ténybeli tévedés is van, az orosz ábécé betűi (a feladatban a tanulóknak az a dolguk, hogy az orosz és ósláv ábécé betűit számértéknek feleltessék meg) nem rendelkeztek számértékkel. Rögtön mellette, a szomszédos példában római számok vannak, nézze csak, milyen pontosan és szépen vannak odanyomtatva. Ha a kisgyerek egyszer csak ellátogat a Tretyakov Galériába, ott majd helyesen írt betűket lát, egyáltalán nem azt, amit korábban látott. Ebből a későbbiek során az alakulhat ki, hogy nem tisztelik se a tankönyvet, se a tanárt, sem pedig az iskolát.«

»Íme egy kép, ahol gyerekek verekszenek. Ez aztán kiváló, egyik kedvencem. Nem tudták, hogyan osztozzanak a labdán, a fiú, mint látjuk, győzött, éljen az erő. És vajon ez a hölgy ki, aki a kislány segítségére siet? Tündér, a mi kultúránkban pedig nincsen sem ilyen szó, sem ilyen jelenség. Na és ezzel szemben, nézze csak, milyen csúnya is ez az elmosódó Tépő-ábrázolás. És mi van a nagypapa arcával? Részeg talán? Mellette egy aligha vállalható karácsonyfa. Útszéli, egyszerűen útszéli.«

Olvasóimnak esetleg úgy tűnik, a taxisofőr ilyenfajta „hazafiságát” terjedelmesen túlreagáltam, ám nem csak Oroszországot, de még az apró, a sors által nem kímélt Uszty-Omcugot is szeretném megkímélni ilyen „hazafiak” felbuk-

kanásától. Ez a közbizalom természetesen nem tudta elrontani a kolimai táj nyújtotta benyomásokat, ahol a megismert helyiek jóindulatú, szilárd jellemű, intelligens embereknek bizonyultak.

Uszty-Omcug-i találkozásaink közül legnagyobb és legemlékezetesebb az Inna Gribanova menyénél és unokáinál tett látogatásunk volt. Ebédre hívtak. Tatjana Gribanova, a háziasszony a szerény, de bensőséges hangulatú, szeretetteljes megvendéglésre barátait, Zsanna és Szergej Korpacsovot, valamint Tatjana és Vlagyimir Scsipacsevet is meghívta. Tanya Scsipacseva szurokfekete, ragyogó haja passzol a „Csukcsu” becenévhez, többször szólították így, mindig mosolyogva reagált. Édesanyja a csukotkai táj vérbeli szülötte. Kiderült, hogy Inna Gribanován, rajtam és Iyán kívül a vendégek mind kolimai születésűek.

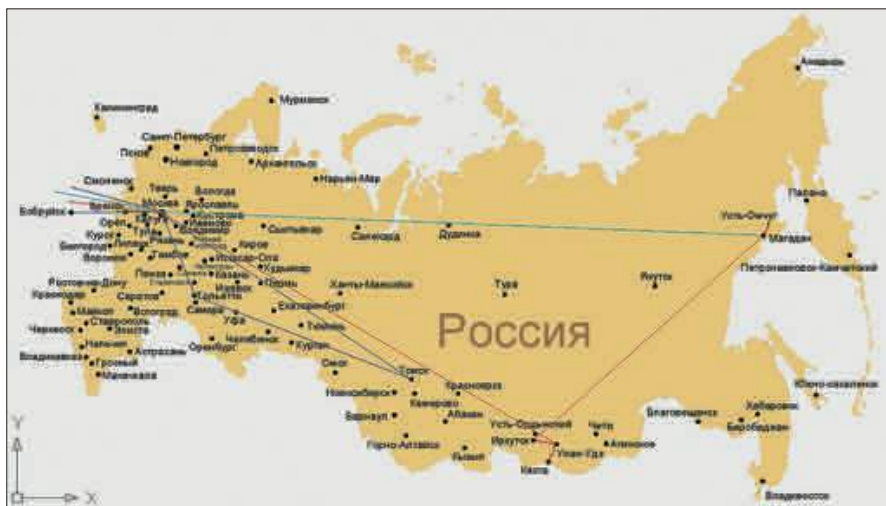
Zavarba jöttem, hogy semmilyen szeszes ital nem került az asztalra, nekem kellett volna vennem valahol, és az ajándékokkal együtt átadni... Hamarosan megvilágosodtam azonban. Házigazdáinkról kiderült, hogy mélyen vallásos emberek, a Keresztény Egyház protestáns felekezetéhez tartoznak. Az Uszty-Omcug-i helyi imaházban kicsiny, de nagyon összetartó közösségük lelki táplálékáról Ivan Alekszejevics Zsatin lelkipásztor gondoskodik. A közösség néhány tagja a lelkipásztorral együtt nemrég a Szentföldön járt, Izraelben.

Az asztalnál két rokonszenves ifjú is ült, a tizennyolc éves Szergej és tizenhat éves Viktor, okos kérdéseikkel örömet okoztak nekünk, szívesen válaszoltunk. Az összejövetel egyszerűen telt. Nekem és Iyának az összejövetel végén érkezett el az az elragadtatott tetőpont, amikor a felnőttek felálltak az asztaltól, egymás mellé, és átérzéssel énekelték el ivrit nyelven az izraeli *Hatikvát*. Ezután rögtön a *Hava Nagila* következett. Végezetül a népszerű, vidám zsidó esküvői dal, az *Od Yisamaa* hangzott fel. Felejthetetlen! Amilyenek Kolima lakói!

Látogatás Tatjana Gribanovánál. Uszty-Omcug, 2014 július.

Így sokasodott találkozásaink során az öröm, ezek után a felek levelezésbe kezdtek, egymás születésnapja, a családi örömteli események és a hivatalos ünnepek alkalmával köszöntötték egymást.

Jó érzés volt megkapni az első levelet Magadanból, a Rajzman családtól:

„Rajzman család, Magadan, 2014. július 25.

Kedves Vladimir és Iya!

... Szerjozsa július végétől augusztus végéig Péterváron lesz, utána tér vissza Magadanba. Itt szörnyen esik az eső. A Magadanka kilépett medréből, egy teherkocsi felborult, a garázsokat ellepte, alámosta a part menti házakat, a lazacok az utca teljes hosszában úsztak. A víz az óceánba sodorta a parton található kis parkot, ahol a forgalomból kivont polgári és katonai repülőgépek voltak kiállítva. A terület három körzetében és Magadanban kihirdették a rendkívüli állapotot. Bennünket azonban nem ér utol, nem is fog.

Várjuk leveleteket, Misa és Tánya.

Danyi és Galja üdvözlését küldi

Ui. Nem sikerült rábukkannotok valakire az 1898-as születésű Franc (Danyilovics) Polanyi, magyar mérnök rokonai közül, aki a kolimai táborban raboskodott 1938-tól 1964-ig?”

Az első hírrel megörvendeztetett Inna Gribanova is, elküldte Alisza lány-unokájának és a számunkra már ismerős Andrej Gladkihnak esküvőjén készült fényképet. Az esküvő Magadanban volt, elutazásunk után tíz nappal.

Így tettünk szert egy ilyen különleges barátnőre, Inna Vasziljevna Gribanovára. Elképzelésünket azokról az eseményekről és a valóságról, amelynek sűrűjébe került apám, a kolimai őrizetes, a fiatal magyar mérnök, Rott Ferenc, Gribanova *Tyenyka. A spirál mentén* című könyvének felidézett részletei nagyban kibővítették. Apám, aki nem mert beszámolni a hasonló szomorú

Az esküvő napján. A menyasszony, Alisza Gribanova családja (jobbról balra): a menyasszony édesanyja, Tatjana; Szevrel, a nagybátyja; Szevrel, Alisza öccse; Andrej Gladkih, a vőlegény; Alisza, a menyasszony; Victor, a menyasszony fiatalabb öccse; és apai nagybátyja, Inna V. Gribanova. Magadan, 2014. július 12.

eseményekről leveleiben, amelyeket fogva tartásának 12 évén át folytonosan küld a családjának. Ferenc halála után több nem jött... De felbukkant Inna Gribanova, aki jóságával, roppant munka árán, tehetsége révén a magadani táj történelméről szóló ismereteinket bővítette.

Családunkban az „Uszty-Omcug” szótól mindig csak összeszorult a szívünk. A váratlan sorsfordulat Innával hoz bennünket össze, aki maga is gyakorlatilag egy életet áldozott erre a tájra. Hűséges, kitartó szeretete „Tyenka” iránt, az őt Uszty-Omcugban körülvevő emberek méltóságot és jóságot adó természete segítette Innát, hogy fogalmainkat erről a titokzatos településről megváltoztassa, őszinte kötődése a kolimai tájhoz vallomásos szavaiban gyémántként ragyog fel:

„Településeink nem büszkélkedhetnek építészeti emlékekkel. Túlnyomó többségükben egyebet nem találunk, mint barakkokat és kunyhókat, torzszülött változatban. Földijeink bennük születtek, éltek és haltak, utazók lettek menedékre. Olyan emberek laktak bennük, akik meglelvén és átadván másoknak a táj kincseit, semmit cserébe nem kaptak.”

Regina édesanyám és kedves bátyám, József, ebből az utazásból kapták meg az utolsó szimbolikus üzenetet apámtól, Ferencről. Mi Iyával Uszty-Omcugból egy kis zacskó kolimai földdel tértünk vissza... Csak Kanadába való visszatérésünk után másfél hónappal sikerült egybegyűjtenünk teljes családunkat Regina anyó sírjánál, amire rászórtuk a magunkkal hozott föld egy részét, a többi bátyám sírjára került...

Uszty-Omcugból egy maroknyi földet hozott és öntött Regina sírjára a Rott család Torontóban. 2014. augusztus 28.

A messzi magadani repülőút és Regina anyó sírja előtt főhajtásunk utolsó akkordjaként, a teljes család egyenesen a temetőből elindult az új „Baycrest”-be (idős zsidó emberek számára fenntartott otthon Torontóban, ahol Regina, édesanyám az utolsó 18 évét élte le). A kávézóban nagy asztalt foglaltunk le, mindenkinek fagyaltot rendeltünk, és boldogan ismételtük: „Ice Cream Parlor with Baba Riza” – „Egyórás fagyaltozás Riza Anyónál”. Ezeken sok évig elmaradhatatlanul közöttünk foglalt helyet.

A mai Baycrest állandó lakói és a hozzájuk járó látogatók csodálkozva méregették kávézójuk kissé szokatlan vendégeit, de nem sok kellett hozzá,

Iya, Ilona és unokáink 2000-ben és 2015-ben.

a lelkesedést felszította, hogy Regina távozta után 15 évvel hirtelen két ismerős öreg előkerült, odajöttek hozzánk az álmélkodástól egyre sóhajtozva, s könnyezve feledkeztek bele nagyra nőtt unokáink szemlélésébe. „*Óh, Istenem! Amikor legutoljára találkoztunk, még olyan kicsik voltak! ... Mindig a nagymama mellett ültek az asztalnál!...*”

Toronto, 2015. szeptember 11.

Utóhang

A fejezet végére értem, már a dátumot is kitettem... A következő két fejezet majdnem készen is állt, amikor az élet újabb meglepetéssel állt elő: Rott Ferenc még egy, úgy mondanám, minden képzeletet felülmúló levelét mutatták meg nekem...

Börtönévei során írt leveleiben apám többször jelezte, hogy letartóztatása tévedésből történt, semmiben nem vétkes, ezért azt reméli, hogy hamarosan hazatérhet... Családunknak mindez csak úgy juthatott tudomására, hogy 1947-ben Kolimáról hazatért a fűrésztelepi lóápoló, Beljavszkij, aki titokban elmesélte... Minthogy kifejlett fertőző tüdőgümőkórban szenvedett, szabadságát visszanyerte. Beljavszkijt apám megkérte, hogy mondja el Regina édesanyának, hogy közvetlenül 1938. június 4-i letartóztatását követően a bobrujszki börtönben arra akarták kényszeríteni, hogy aláírásával ismerje be, hogy a „nép ellensége”... Apám ezt megtagadta, minekutána jöttek a verések... Több napon

át tartó kínzás után, mikor jobb kezébe nyomták a töltőtollat, bal keze ujjait pedig a zsanérozott ajtó nyílásába beszorították, tovább már nem bírta elviselni és aláírta...

2015 decemberében egy örömteli esemény folytán (amiről majd könyvem legvégén számolok be) feleségemmel, Iyával együtt Belorussziába utaztam... „A Rott-féle csonkkapocs” című fejezetben már említettem, hogy az orosz tűzoltóság és tűzvédelmi szervek parancsnokságának munkatársai tudtomra hozták, hogy a fehéroroszországi Mogiljov városban, a KGB levéltárában őriznek egy 5592 számmal ellátott aktát, amely az apám, Rott Ferenc letartóztatásával kapcsolatos dokumentumokat tartalmazza...

Miközben minszki és bobrujszki utamra készülődtem, jó barátaimat, Alekszej Verbickijt és fiát Dimitrijt arra kértem, tudakolják meg a hatóságoknál számomra, hogy van-e lehetőség arra, hogy kanadai állampolgárként odamenjek, és megismerkedjem ennek az iratnak a tartalmával. Két napra rá megjött Verbickijék válasza: telefonon sikerült elérniük a mogiljovi KGB-t, ennek a munkatársa pedig megerősítette, hogy ilyen számú ügyirat létezik náluk, és lehetővé teszik a betekintést, amennyiben jegyző által hitelesített útlevél-fénymásolatot és a vérségi köteléket igazoló születési anyakönyvi kivonatot nyújtok be hozzájuk... Alekszej azt is elmondta, hogy a KGB munkatársa kitartóan arról faggatta, hogyan jutott tudomásunkra az ügyirat száma...

Eljött december 16-ának a napja. Fehéroroszországban, csakúgy mint Oroszországban, nem állnak át téli időszámításra, ezért aztán még teljesen sötét volt, amikor apja kíséretében Dimitrij a Turiszt Hotel bejáratánál felvett bennünket. Elindultunk Mogiljovba. Suhantunk a jó és száraz úton, épp csak csekély porhó esett, észrevétlen telt a két óra, s már a mogiljovi KGB Igazgatóság többemeletes épületénél voltunk. A bejáratnál az ügyeletes telefonon jelentette egy távoli szobában ülő munkatársnak: „Megérkeztek a kanadaiak.” Ezután arra utasított bennünket, hogy várjunk. Húsz perc telhetett el, megjelent az egyik munkatárs, kezében egy dossziéval, majd a bejáratnál található üres irodahelyiségbe tessékelt, és elénk tette Rott Ferenc szomorú emlékezetű aktáját... A fedőlapon ott állt a jelentőségelteljes (6 vagy 7 jegyből álló) ügyiratszám, amely fölött, a bal felső sarokban az 5592-es szám tűnt elő, az írás itt frissen feketéllett...

A mogorva tisztviselő még annak sem látta szükségét, hogy bemutatkozzék (úgy kellett tőle megkérdezni, hogy hívják), máris azzal kezdte, hogy kioktatott bennünket, hogy mi tilos: *„A hatályos jogszabályok értelmében ... az iratbetekintés során fényképezőgép vagy hangrögzítő használata tilos... tilos továbbá a vezetékneveket lejegyezni... és legfőképpen: csak azokat az oldalakat szabad megtekinteni..., melyek iratkapocccsal nem kerültek zárolásra, a kapcsokat betekintés céljából eltávolítani tilos...”* Úgy alakult tehát, hogy a dosszié teljes tartalmának mindössze kevesebb, mint egynegyedét nézhettük meg... Mindez Ferenc letartóztatása után 77 évvel! ... De hiszen 1956-ban a Szovjet Kormány „hivatalos igazolást” küldött nekünk, miszerint Rott Ferencet „...minden vádpontra

kiterjedően rehabilitálták, s jogaiba teljes mértékben visszahelyezték”... Ennek immár fél évszázada, de még mindig van valami, amit félnek megmutatni nekünk... Gyerekkoromban Regina édesanyám ezt úgy mondogatta: „Minél több a zár az ajtón, annál elvetemültebb tolvaj lakik odabenn...”

Nyomban az első oldalon azt olvasom, hogy Rott Ferenc „kihallgatását” egy bizonyos T. B. Mor...-v nevű őrmester folytatta le. Rögtön egy darab papírosra fel is írtam magamnak... Mire is a szemben ülő Munkatárs intő hangnemben rám szól: *„Ezt a nevet tilos feljegyeznie!...”* Ekkor tiltakozom: ugyan miért? A Munkatárs, hogy kissé oldja a helyzetet, barátságosan magyarázni kezdte: *„Ugyan mi értelmé lenne lejegyezni?... A szóban forgó őrmester egy hónappal később már nyilván maga is egy kihallgató nyomozóval szemben ült...”*

T. B. M. őrmesternek a kihallgatásról mintegy 20 oldalnyi jegyzőkönyvet sikerült összeírnia; amit Rott Ferenc minden egyes oldalon aláírt. Apám letartóztatására 1938. július 4-én került sor, a jegyzőkönyv pedig július 9-i dátummal indult. A két dátum közötti űrt épp azok a napok töltik ki, amik „töprengéssel” meg az ajtózárogatással teltek, melyekről később Beljavszkij loápoló tudósított bennünket. A kihallgatási jegyzőkönyvet július 27-én zárták le...

Rajtam és Iyán olyan túlfeszített izgalom lett úrrá a jegyzőkönyv első lapjának olvastán, hogy magunk sem vettünk tudomást róla: „önmagunkat biztató” a következő oldalt már hangosan kezdtük olvasni, a Munkatárs viszont ezt azon nyomban megtiltotta. Így némán olvastuk tovább... A jegyzőkönyv valamennyi lapját végigszemlélve, az iszonyat érzésén túl az agyunkban lüktető vér jelezte a hatást ... A jegyzőkönyv tartalmát igyekszem minél pontosabban felidézni:

– *Beismeri-e Ön bűnösségét a Németország javára folytatott kémtevékenységben?*

– *Igen, beismerem. Maradéktalanul beismerem.*

– *Mondja el, mikor és hogyan szervezték be!*

– *1931 decemberében történt, hogy feleségemmel és két éves fiammal Magyarországról megérkeztünk Ausztriába. Pénzem nem volt, ezért a bécsi szovjet konzulátus megtagadta, hogy a SzU-ba történő belépésemhez szükséges vízumot kiadja. Kétségbe voltam esve. Ebben az időben valakitől tanácsot kaptam. Az illető elmondta, hogy Berlinben van egy megfelelő szervezet, amely a pénztelenek Szovjetunióba történő áttelepülését segíti. Családommal tehát Berlinbe utaztam, a város szélén egy kis szállodában volt a szállásunk. Néhány nappal később egy Schultz nevű mérnökkel találkoztam, ő volt segítségünkre. Beszámolt róla, hogy egy bizonyos mérnökegyesületnek a tagja. Ez az egyesület azt tűzte ki céljául, hogy Németország ipari teljesítményének színvonalát világszerte a legmagasabb szinten tartsa. Közölte, hogy azzal a feltétellel keríthet módot a SzU-ba történő áttelepítem előmozdítására, ha ráállok, hogy némely szolgálatot teszek ezért cserébe... mégpedig úgy, hogy szervezetükhöz információt juttatok el annak az üzemnek*

a műszaki állapotáról és termelési volumenéről, ahol dolgozni fogok... Én ebbe beleegyeztem. Néhány napra rá Schultz ismételten felkeresett, 300 rubelt adott át, valamint a SzU-ba szóló vízumot. Velem annyit közölt, hogy a konspiráció során a „Fritz” fedőnevet kapom.

– Mikor jött ismételten létre találkozó ön és a német ügynökszervezet között?

– 1932 nyarán történt, hogy munkahelyemen, a bobrujszki Fafeldolgozónál jelezték nekem, hogy valamiféle német keres... Kiderült róla, hogy Schultz... Németül kérdezte, hogy van-e számára esetleg valami információm. Úgy feleltem, hogy csak négy hónapja költöztünk ide, és oroszul semmit nem értek...

A Fafeldolgozó vállalatnál két hónap elteltével valaki megszólított: „Guten tag, Fritz!” Közölte, hogy Németországból küldték... (Itt pontosan meg van jelölve az illető vezetékneve.) Egy hétre rá a Fafeldolgozó részeinek térképét átadtam neki. Ő nekem 200 rubelt adott át...

– Milyen katonai jellegű információt adott ki neki?

– Elmondtam, hogy a május 1-i ünnepségen Bobrujszkban két, különböző típusú tank vonult fel, amelyek a város helyőrségét jelentik.

A Fafeldolgozónál hamarosan újabb megbízott bukkant fel Németországból (név), akinek átadtam a vállalat berendezéseit tartalmazó lajstromot valamint a hadi célokra folytatandó termelés várható adatait, a vállalat kapacitásának mértéke szerint... Ő nekem 300 rubelt adott át...

– Milyen egyéb katonai jellegű információt sikerült átadnia?

– Egyéb katonai információt nem adtam át. 1934 végén valaki felkeresett (itt újabb név hangzik el), aki azt hozta tudomásomra, hogy a tankokról szolgáltatott adatok nem kielégítőek. Meg kell pontosan szereznem a típus pontos elnevezését. Ehhez azt a tanácsot kaptam, hogy szervezzek be egy tisztet a városi katonai alakulattól, aki ismerheti a típusokat valamint a rendelkezésre álló technikai parokot... 300 rubelt vettem át tőle...

Bizonyos idő elteltével ez a személy újra megkeresett, én azonban kijelentettem, hogy tovább nem működöm együtt... Arra hivatkoztam, hogy arra készülök, családommal együtt visszatelepülök Magyarországra... Ő figyelmeztetett, hogy az egyesület vezetősége ilyen irányú döntésemet nem támogatja, amennyiben pedig mégis a visszatérés mellett döntenék, akkor a magyar kormány előtt felfedik, hogy együttműködtem velük...

Mindössze 1800 rubelt vettem át tőlük. Döntésem meghozatala után ismételten már nem kérelmeztem, hogy családomnak a szovjet állampolgárságot megadják, a németországi megbízottakkal pedig mindennemű kapcsolattartást megszüntettem a továbbiakra nézvést.

A Ferenc kihallgatásán felvett jegyzőkönyvet tartalmilag ebben lehet összefoglalni. Fájdalmas olvasmány. Volt egy pillanat, amikor a szöveg egyszerű nyelvezete és az apámtól származó, minden oldal alján látható aláírás miatt már már azt hittem, ez az igazság, mely titokban maradt, még anyám, Regina előtt is.

A dossziében hever továbbá az 1938. november 1-én kelt „Ítélethozatalt rögzítő jegyzőkönyv kivonata” is, az akkori szovjethatalom tipikus, futószalagon gyártott terméke: zárt ajtók mögött, titokban, legjobb esetben is csupán a hírhedt „Rendkívüli Trojka” ülésezett, vagyis az NKVD osztályáról három tiszt. A „KIHALLGATTUK” rovatban gépirással pontosan fel van tüntetve:

5. pont, a BeSzSzK⁵⁵ NKVD egység 42087. számú vádirata alapján:

ROTT, Ferenc Juzefovics, szül.: 1898-ban, Hersztel (Magyarország), Bobrujszk-i városi lakos, magyar, pártonkívüli, Bobrujszk város Fafeldolgozó Üzem Minőségi főosztály vezetője, szovjet állampolgár.

NÉMET KÉM

Beszervezésére 1931-ben került sor. Kémkedés és hírszerzés, adatok kiszolgáltatása a bobrujszki katonai helyőrségi alakulatról. A német összekötőnek adatokat szolgáltatott ki a faüzemről és haditermelésre kijelölt rendeltetéséről.

A „HATÁROZATHOZATAL” rubrikába gépirással ez a szöveg került:

Javító-nevelő táborban történő elzárás.

TÍZ év időtartamra. Letöltendő 1938. VII/ 4. napjától.

A Rendkívül Trojka titkárának aláírása helyett a dokumentumon csupán aláírás-bélyegző.

Ezután az Ügyiratban három, különálló, egyenként megközelítőleg 5-7 lapot kitevő papírköteg következett, melyeket gemkapoccsal rögzítettek egymáshoz. Első feltételezésünk szerint ezek az előttünk rejtve maradt, nyomorult „tanúk” „hiteles vallomásai” lehettek, amik arra kellettek a nyomozónak, hogy azt a láttszatot keltse, hogy a „kihallgatásnak” van valamiféle „igazságalapja”... Ugyan a velünk szemben helyet foglaló munkatárs abban a tudatban volt, hogy látogatásunk folyamán legmagasabb fokon eleget tesz a tőle megkívánt éberség követelményeinek, az ügyirat fedőlapjának belső oldalán mégis belepillanthattam a „Tartalomjegyzékbe”:

Rott F. J. ... 1–20. o.,

Volfson ... 21–23. o.,

és további 6 vagy 7 név szerepelt...

Az ügyiratcsomó végére érve pillantottuk meg a szomorú dokumentumot, 3 „kockás” lap mindössze, akkurátus, kalligrafikus kézírás tölti meg minden vízszintes sorát. Ez volt az az 1939. február 24-i keltezésű panaszlevél, amit apám Moszkvába címzett, a SzU Népbiztossága Elnökének, M. I. Kalinyinnak a nevére.

⁵⁵ Belorusz Szovjet Szocialista Köztársaság (A ford.)

Íme hozzávetőleges tartalma, amit képesek voltunk emlékezetben tartani:

„Igen Tiszelt M. I. Kalinyin Elvtárs! Kérem, hogy panaszomat ne hagyja olvasatlanul, és ügyemben a szükséges tájékozódást követően járjon el... 1938 júliusában letartóztattak... Letartóztatással nagy hibát követtek el, igazságtalanul történt... Letartóztatásom első napjától fogva kegyetlenül vertek... ezért döntöttem úgy, hogy mindent aláírok, amit csak akarnak, csak azt a lehetőséget megkaphassam, hogy megírhassem önnek ezt a panaszlevelet... Soha német kém nem voltam. Az engem kihallgató nyomozó igen tanulatlan és kegyetlen ember volt... Hiába mondtam neki többször, hogy a SzU-ba a belépéshez szükséges vízumot nekem és családomnak a bécsi szovjet konzulátus adta ki... Jelenleg is birtokomban vannak a vasúti jegyek, ezeken látható, hogy Berlingen csak keresztültutattunk, itt csak 52 percet vett igénybe, hogy taxival az egyik pályaudvarról a másikra átjuthassunk, hogy elérjük a Moszkvába tartó vonatot...

A néven nevezett összes német személy, akiknek én semmiféle titkot ki nem szolgáltatam, fűrészáru átvevő. Ők a fafeldolgozóhoz Németországból rendszeres időközönként érkeztek, velük kivétel nélkül minőség-ellenőrzési kötelezettségeimből kifolyólag a Bobrujszki Fafeldolgozó termelési műszaki irányítási főosztály vezetőjeként kellett tárgyalnom... Milyen üzemi titkokat adhattam volna én ki voltaképpen? Hiszen a Fafeldolgozót németországi és svéd cégek építették 1927–1928 során, ők maguk szállították a szükséges gyártóberendezéseket...

A kihallgatás végeztével, amikor bizonyos vádakát megkíséreltem cáfolni, igazi inkvizícióra került sor... Ezért igen kérem, M. I. Kalinyin elvtárs, hogy adjon utasítást ügyem kivizsgálására, hogy minél hamarabb viszontláthassam feleségemet és két kisgyermekemet, akikről mindmáig nincsen hírem, és akik számára gondoskodásom életbevágóan fontos...

Aláírás: Franc Rott”

Szinte csúfolódásnak hat a mappában található következő lap: M. I. Kalinyin titkársága döntött... A következő „Rendkívüli Trojka” üléséről készült jegyzőkönyvbe a következő bevett fordulatot rögzítették:

„F. J. ROTT németországi kém kihallgatási jegyzőkönyve felülvizsgálatra került. Az ítélet hatályban marad.

A Rendkívüli Trojka titkára (aláírás helyett pecsét)”

Kedves fehérorosz és orosz földijeim! Önök mindezzel együtt élnek, és ezt hagyják örökölni gyermekeiknek! Ahelyett, hogy 77 év elteltével az állam rég elszánta volna magát, bocsánatot kért volna az ártatlanul szenvedett családoktól, és egytől egyig kiszolgáltatta volna számukra ezeket az átkot rejtő jegyzőkönyveket az áporodott bűzzel telt levéltárakból, melyek a gyalázatos múltat őrzik, a mai hatalmasok elsősorban azon igyekeznek, hogy az egykori főkolomposok bűneit eltitkolják és rejtegetsék. Ez pedig azért van így, mert vadállati gondolkozásmódjuk miatt nem képesek a népnek jobbat nyújtani... „*Helyes úton jártok, kedves elvtársaim...*” (Hruscsov).

Istenem, bocsáss meg a tébolyultaknak! Ne büntesd őket ilyen irgalmatlanul!

19. fejezet

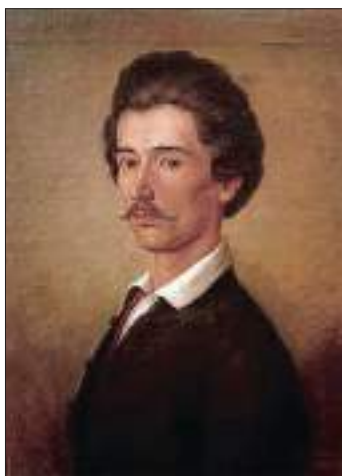
BARGUZIN

Könnyes krónika

A Bajkálon-túli vidéktől a Shalom Memoriáléről szóló fejezet impozáns terjedelme ellenére sem szakadunk még el. Vajon hol is van a mi Barguzinunk?! Kedves Olvasóm, újabb csodában lesz hamarosan részünk, a neve pedig Petőfi Sándor. Ahhoz, hogy pontosabban elképzelhessük, min mentek keresztül és mi mindent éltek át ennek a fejezetnek a hősei, számtalan olyan történés dátumát kell észben tartanunk, melyek még 2-3 emberöltőben sem mérhetőek.

Hároméves voltam, mikor Sztálin a bobrujszki fakombinátnál dolgozó családomat, engem és bátyámat apánktól megfosztott. Regina anyánk, akinek még oroszul sem sikerült megtanulnia, mérnökfeleségből és Madam Rottból, szempillantás alatt „Madam Rottyihává” avanszált hosszú évekre, rakodómunkásként pakolhatta a deszkaárut tehervagonokba. Lakásunkból kihajítottak bennünket, egy barakk aprócska szobájába telepítettek be, anyám hangosan sírt minden éjjel a ránk szakadt balsors és a tenyerét elborító szálkák miatt.

Először ötéves koromban hallottam tőle, hogy egykor náluk Magyarországon élt egy kiváló költő, a nemzet büszkesége, Petőfi Sándor. Édesanyám megdöbbenő kifejező erővel elmondta néhány versét, egyiküket ott nyomban örökre emlékeztembe véstem. Anyám persze csak ezt az egy versszakot tanította meg:

NEMZETI DAL

Talpra magyar, hí a haza
Itt az idő, most vagy soha!
Rabok legyünk vagy szabadok?
Ez a kérdés, válasszatok!
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

*Petőfi Sándor portréja.
Orlai Petrics Soma alkotása. (1840-es évek)*

A költő eredetileg honfitársaihoz szólt, akik a verset immár több mint másfél évszázada büszkén szavalják. Szerencsémre magyar nyelvismeretem lehetővé teszi, hogy kezdettől eredetiben olvashassam Petőfi műveit. Puskind nagyon szeretem. Tehetsége Istentől való! A világlíra könyvében Petőfi tehetsége számomra nyomban utána áll. Versei megragadják az embert, rabul ejtőek, a kötet lapjai mintha csak maguktól fordulnának az olvasó szeme előtt. Nem véletlenül találunk a tehetségükkel és szívükkal Petőfi orosz nyelvre történő átültetésén fáradozó költők közt olyanokat, mint Leonyid Martinov, Nyikolaj Tyihonov, Szamuil Marsak, Borisz Paszternak, Nyikolaj Csukovszkij, Vera Inber és Mihail Iszakovszkij.

Rövid életét Petőfi lázas forradalmi eszmékkel terhes légkörben élte le. A nagy francia forradalom szomorú tanulságait fél évszázada por lepte be, Marx és a hasonszőrű gondolkodók az „utópista szocializmus” lázalmának fantazmagóriáival mérgezték Európa levegőjét, ők a „*totális egyenlőség társadalmának*” gondolatán túl mindvégig képtelenek voltak bármi egyebet kiötleni.

„*Elvenni a gazdagoktól, szétoosztani a szegények között!*” Nem nehéz rájönni, milyen bonyolult is lehetett az emberiséget megajándékozni eme „zseniális” gondolattal... Viszont mennyire „jövedelmező” és egyben mennyire kényelmes! Az utóbbi időben még a milliárdos Putyin is egyre gyakrabban hangoztatja, egy olyan ország élén, ahol még szüntelenül vért köpnek mára a múltba vesző véres kísérletektől, hogy a „*totális egyenlőséghez*” csak egy kicsit is közelebb jussanak, inkább ijesztgeti, mintsem megörvendezteti a polgárokat, azt az elgondolását hangoztatva, „*hogy mindent el fognak venni a gazdagoktól*”. Jelenleg egyébként nehéz megjósolni, kit tekint majd vajon „gazdagnak”, ha egyszer a szétoosztás előtti elkobzásra sor kerül...

1848-ban, mikor Európát lángra lobbantotta a küszöbön álló forradalom, és Petőfi teljes szívvel Kossuthnak, a magyar forradalom vezérének híveihez pártolt, 1848. március 15-én egyetemi hallgatók és munkásfiatalok elszánt csapatát vezette Pest utcáira, lefoglalták a Landerer és Heckenast nyomdát és kihirdették a sajtószabadságot. Ezekben a napokban történt, hogy a *Nemzeti dal* nyomtatásban napvilágot látott. Petőfi földesurakat és a parasztok sanyargatását támadó, kemény hangvételű soraiban többször elhangzik a felhívás: „Akasszátok fel a királyokat!” Verssoraival minduntalan az Ausztriától való elszakadásra buzdít. Az ilyesfajta gondolatok nem mindenkinek voltak kedvére, így aztán, amikor a becsvágyó költő a Nemzetgyűlés soraiba jelöltette magát, nem választották meg. Ezután a szabadságharcban vesz részt, századosi rangban szolgál Debrecenben. 1849 januárjában Kossuthhoz intéz kérést, hogy átvezényeljék a Bem parancsnoksága alatt álló forradalmi ezredekbe. Így kerül Erdélybe. Bem tábornok Petőfit őrnagyi rangra emeli...

Az Osztrák–Magyar Monarchia kérésére I. Miklós orosz cár csapatokat küld a magyar forradalom leverésére. A magyar történelemtankönyvek több mint száz éve már mondandójukat változatlanul az alábbi kitételrel zárják: „*Petőfi*

Sándor civilként volt jelen a segesvári csatában, aggódó érdeklődéssel figyelve az eseményeket, amikor 1849. július 31-én nyomtalanul eltűnt.”

Az 1955-ös, a Szovjetunióban megjelent Petőfi Sándor műveinek gyűjteményes kiadásához írt előszavát Hidas Antal, ismert magyar költő és irodalmár (Kun Béla veje) a következő sorokkal fejezte be: *„Az új demokratikus magyar irodalom a leghaladóbb szelleműnek, vagyis a Szovjetunió irodalmának nyomdokain igyekszik járni. Magyarországon mára a költészet a széles, dolgozó tömegek számára közkinccsé vált, a nép mindennapi kenyerévé. Petőfi diadalt aratott, most már örökre.”*

Egy időre szakítsuk félbe történelmi, elméleti jellegű eszmefuttatásunkat, és térjünk vissza közös kanadai–orosz projektünkhöz: az volt a feladatunk, hogy az elhagyatott szibériai zsidó temetőt rekonstruáljuk és felavassuk a Shalom Memoriálét. Burját-mongóliai tartózkodásunk minden napjára összeállt, és pontról pontra egyeztetésre került programunk – úgy volt, hogy ezzel összhangban az önkéntes építőkből álló csoport a Memoriálé 2014. június 17-én történő felavatása után a Nagy Tea-út főbb állomásait járja be egy körutazás keretében.

Az általunk előzetesen kijelölt állomások között Barguzin azért nem szerepelt, merthogy az útvonal megtervezése során kiderült, hogy autóbuszunk súlyánál fogva nem alkalmas arra, hogy a Miszovaja és Barguzin közötti rossz úton végigmenjen, így először Kabanszkból Ulan-Udéba kellett volna eljutni (ez mintegy 200 kilométernyi út), majd további 300 kilométert kellett volna megtennünk visszafelé, vagyis északnak ahhoz, hogy eljuthassunk Barguzinba. Ez nagy visszatartó erőt jelentett, bár igencsak szerettem volna eljutni a zord szibériai szél nevét viselő faluba, ami örökre egybeforrt a „Haj, Barguzin, korbácsolj magas hullámot...” kezdetű dallal, melyben a kényszermunkára ítélt szökött rab omulos kishordón hajózik a tavon a szabadság felé...

Taiszja Csernih 2014. április 24-én egyszer csak küld nekem egy példányt Patrubány Miklósnak, a Magyarok Világszövetsége elnökének leveléből, amit egy ismerős szibériai tanítónő fordított oroszra. A levél címzettje az Orosz Tudományos Akadémia Szibériai Tagozata Burját Tudományos Központjának vezetője. A levelet kivonatolva idézem:

„A Magyarok Világszövetsége igen nagyra értékeli azt a jelentékeny tevékenységet, melyet a Burját Köztársaság Tudományos Akadémiája 19. századi forradalmi költőnk, Petőfi Sándor (Alekszandr Sztjepanovics Petrovics) élete utolsó, szibériai (barguzini) száműzetésben töltött éveire vonatkozó igazság feltárásának érdekében kifejtett. ... 25 évig folyó munka és különféle országok szakembereinek együttes közreműködése folytán sikerült elvégezni azokat a vizsgálatokat, melyek alapján Petőfi feltételezhető földi maradványainak azonosítása megtörténhetett, mely korábban számos vitát váltott ki a költő szibériai fogságára vonatkozó

verziót elfogadók, illetőleg annak ellenzői között. Mára tudjuk, hogy az ellenzők álláspontja politikai diktátum következménye. Tudjuk, hogy mind B. Ny. Jelcin, az Orosz Föderáció elnöke, mind J. I. Oszipov, az Orosz Tudományos Akadémia elnöke megváltoztatta az 1990 januárjában lefolytatott és kínosan elhíresült „Moszkvai Nemzetközi szakértői vizsgálat” eredményeit...

A különféle országokból meghívott tudósok csoportja által elért legfontosabb eredmény az volt, hogy sikerült rekonstruálni a barguzini ótemető 9. számú sírjában talált ember arcát: például a koponya paramétereinek Petőfi Sándor eredeti dagerrotípiájával történő összehasonlítása feltárta, hogy a méretek minden részletre kiterjedően megegyeznek, aminek eredményeképpen a Segesvárnál 1849. július 31-én nyomtalanul eltűnt nagy forradalmár költőnk arca vált láthatóvá.

Arra kérjük Önöket, tolmácsolják hálás köszönetünket munkatársaiknak, A. I. Burajev antropológusnak, és A. V. Tyivanyenko archeológusnak és történésznek, valamint hasonlóképpen a maradványok azonosítása folyamatában résztvevő további munkatársaiknak is azon segítségért, mellyel az igazság feltárásához járultak hozzá.

Budapest, 2014. március 18.

Aláírás

a Magyarok Világszövetségének Elnöke”

Az én szememben ez elképesztő hírnek számított, erről az ügyről soha semmit korábban nem hallottam. Meg hát Petőfiből első leckéimet Regina anyámtól és Hidas Antaltól vettem. Valahogyan hihetetlennek tűnt számomra, hogy a halottról purparlé folyhat. Továbbá ezt a magyar szervezetet hallomásból sem ismerem. Az orosz nyelvre lefordított levelet tehát rögtön átküldtem kedves és okos barátnőnknek, Orosz Évának, véleményét kikérve, abban a reményben, hogy ehhez orosz nyelvtudása és a számítógépes fordítóprogram épp megfelel. Válaszában ez állt:

– *Patrubányról és a vezetése alatt működő szervezetről, a Magyarok Világszövetségéről a sajtóban egymásnak szögesen ellentmondó véleményeket lehet találni... Ami a megtalált maradványokat illeti, ez már régóta téma, a történelem során folyamatosan sokszor előjön. Magam részéről biztos vagyok benne, hogy Petőfi Segesvárnál esett el!...*

Éva magyar folyóiratokban közölt cikkek másolatait küldte meg nekem, ezek írói kendőzetlen cinizmussal a szó szoros értelmében földbe taposták a szemben álló tábor, közneveltség tárgyává téve, miközben egyebet sem tettek, csak azt cáfolták, hogy a dologban bármi is volna, ami hírértékű lehet...

Először arra jutottam, hogy rajtam nem múlik, megleszünk Barguzin nélkül is, de aztán elszégyelltem magam: „Még ilyen! Magyarország az én hazám is! Két barátnőnk pedig velünk szeretne utazni. Akkor márpedig utazunk! Azok,

Pihenő a festői Makszimihában.

akik ismerik az ügyet, majd elmondják, szerintük honnan eredeztethető a probléma, a kérdést behatóan kell tanulmányozni. Kiderítjük...”

Telefonáltam Luiza Malcevának, kértem, szerezze meg a szóban forgó tudós telefonszámát, vagyis Tyivanyenkóét. Ravil és Irina Rizvanova előre felhívták a figyelmemet, hogy a helyi útviszonyok mellett a Kabanszk–Ulan-Ude–Barguzin útvonalat kimerítő lenne egy nap alatt megtenni, megígérték, hogy vállalják, megszervezik a szállást: utunkat megszakítjuk, s egy Makszimiha nevű kistelepülésen töltjük az éjszakát.

Egy napra rá már beszélgetést folytathattam Alekszej Vasziljevics Tyivanyenkóval, meginvitáltam, csatlakozzék körutazásunkhoz, szükség esetén legyen második idegenvezetőnk, legfőképpen viszont arra kértem, hogy minél többet mondjon el majd nekünk Petőfi feltételezett sírjának felfedezéséről. Kiderült, hogy épp nemrégiben tért haza Magyarországról, ahová a Magyarok Világszövetsége meghívására utazott. Sok városba eljutott egy hónapos tartózkodása alatt, huszonkét előadást tartott a Barguzinban kiásott leletről.

Így aztán a kellemes éjjeli pihenés és az igen kiadós reggeli után magunk mögött hagytuk a makszimihai kis motelt, és a társaság korán reggel megérkezett Barguzin faluba. Akárcsak másutt, itt is a szokásos só és kenyér fogadott, minden érkezőre feladták a rituális buddhista hudakot (kék színű sál).

Barguzin járás önkormányzati testületének elnöke, Szundarov Zorikto Bato-Munhojevics, Darja Petrenko és Maja Radnajeve iskoláslányok, valamint Ljudmila Mihajlovna Olennyikova, a kultúrház igazgató-helyettese fogad bennünket.

Társaságunk magyar vendége, Orosz Éva, a Budapest Bank egyik részlegének igazgató-helyettese meglepetten veszi át a feléje nyújtott, tejjel töltött pialát...

Körutazásunk résztvevője, a köztársaság neves történésze, Alekszej Vasziljevics Tyivanyenko kibontja a magyar zászlót a csoport tagjai előtt.

„Barguzin, 2014. augusztus 20. Minden napunk olyannyira zsúfolt, hogy egyetlen szót sem voltam képes lejegyezni a Memoriálé felavatásának eseményeiről, most pedig már Barguzinban is vagyunk! Péntek este van. Az egész

Első idegenvezetőnk, Barguzinszkoje faluközösségének polgármestere, Alekszej Leonyidovics Balujev. Miután a falu tragikus történetének tragikus mozzanait elbeszélte, befejezésül elénekelt nekünk a Barguzini himnusz, melynek szövegét és dallamát is ő szerezte. A himnusz így szól:

*Hol a tajga végtelen tengere,
Magas hegyektől övezve,
Világ csodájára ott terült el,
Mi szépet csak földünk teremhetett,
A mi Barguzin-folyónk völgye.*

*Szépséges, gazdag szülőházánk,
Anyaföldünk, mit jussunk adott,
Kujtuni sztyeppétől szent Bajkál tükréig,
Dicsőséged zengi örök dalunk.*

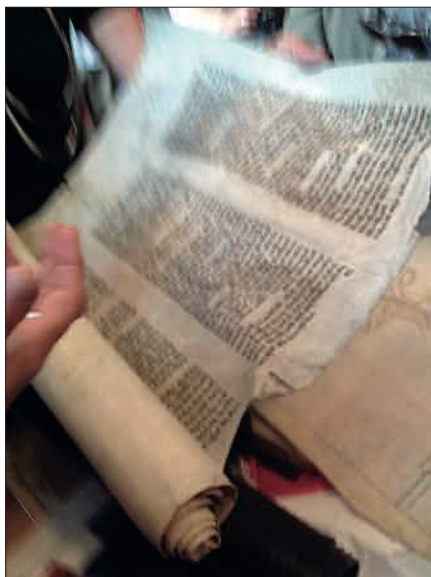
napos csodálatos kirándulás és váratlan felfedezések után most jöttünk meg a tiszteletünkre rendezett estről, egy megismételhetetlen Sabbatról. Így nevezik a burját zsidók a közös vendégeskedést, melyre péntekenként gyűlnek egybe a szombati ünnep fogadására...

Mialatt az étterem felé tartottunk a vacsorára, érdekes hír jutott tudomásunkra. Megszólalt Taiszja telefonja, férje, Pjotr hívta Miszovajából:

– Péntek van... Kimegyek a temetőbe, hogy meglocsolom a Memoriálénál a virágokat, erre látom, látogatóink vannak, három kisebb, fiatal zsidókból álló

csoporth. „Jöttünk, hogy őseinket felkeressük!...” – tudtam meg tőlük. Ez aztán igen!! ... Aztán hamarosan további két csoport érkezett... És az irtás mentén mind megkerülük a temetőt!!”

Most pedig következék a szombatvárás előestéjének részletes leírása. A faluban mára kisszámú zsidó közösség maradt, számuk pontosan azután kezdett fogyatkozni, hogy a szovjet hatalom eljutott ide is. A barguzini zsinagógát 1923-ban rombolták le... A falu lakói az Egység nevű zsidó kulturális egyesületen keresztül tartják a kapcsolatot, melyet a körzeti kultúrházban alapítottak meg. Az egyesület vezetője sok éve már Nyina Abramovna Vovilina. Egyébként a szervezet önkéntese, Ljudmila Olenyikova szervezte meg, hogy bennünket sóval-kenyérrel várjanak. A Joint világszervezettől folyósított, Oroszországra jutó segítségből a falu lakói az Ulan-Ude-i zsidó közösségen keresztül részesülnek, két éve azonban teljes

A barguzini iskolai múzeumban őrzik az 1923-ban lerombolt egykori városi zsinagógából származó Tóra-tekerceset.

önállóságot élveznek, és a Burját Köztársaság Barguzin falujának zsidó közössége nevet viselik. A közösség elnöki tisztét Jevgenyij Viktorovics Korzszevszkij tölti be.

Az Ulan-Ude-i hagyomány szerint a zsidó ünnepeket együtt ünnepli az egész közösség, s arra is törekednek, hogy pénteken minden héten mindenki, aki csak kívánja, rendszeresen együtt lehessen a többiekkel Barguzinban, egyébként pedig ünnepeken szokott a közösség egybegyűlni.

Taiszja Csernih jelezte, hogy Barguzint felvettük útitervünkbe, annak tiszteletére, hogy jövünk, a faluközösség az Ulan-Ude-ieknek azt ajánlotta, hogy a Sabbatot töltsék velük együtt közösen. Ez az ünneplés, melyre először került náluk sor, minden résztvevőt nagy lelkesedéssel töltött el.

A „Bargudzsín” nevű kávéház alkalmazottai igencsak kitettek magukért, hogy a vendégeket méltóképp fogadják. A barguzini közösséghez tartozó közeli barát-nőnk, a burját Valentyina Taphajeva rendezte el az ételsor dolgát. Neki korábban elmagyaráztuk, melyik étet milyen előírás szerint kell elkészíteni, ő pedig minden részletről megállapodott a kávéház szakácsaival.

Az Ulan-Ude-i aktivisták élén Anna Amagzajeva állt.

Alekszandr Palej elhozta az estre teljes palackozott kóser szőlőlé-készletét. A közel harminc ember, zsidók, oroszok, burjátok, magyarok két hosszú asztalnál barátságban megfértek...

Barguzini Sabbat. Olga Ruszinova ismerteti a szombat beköszöntésére vonatkozó bibliai szöveg tartalmát.

Vladimir Rott a borra mondott áldás előtt.

Olga Ruszinova a rá jellemző ihletettséggel olvasta fel a beköszöntő szombatra vonatkozó fejezetet a Tórából. A kehely borra az áldást én mondtam el. Az előírás szerint még egyszer megmostam a kezem és felvágtam a chala kalácsot.⁵⁶ Az édesség előtt elmondtam, hogy ezt az estét milyen hagyományok szerint töltik a torontói vallásos családok. Együtt elénekeltünk néhány dalt. Feledhetetlen este! Mosolyogva búcsúztunk, és mindnyájan köszönetet mondtunk egymásnak!”

Még néhány történetről számolok be, amelyek barguzini zsidókról szólnak. Petakh-Tikve izraeli városban lakik Iya egykori osztálytársnője, akivel együtt jártak az Ulan-Ude-i iskolába, jó barátnője, Fanyja

⁵⁶ Más néven bárhesz, kerekre font, mákkal vagy mandulával megszórta, szombati ünnepi kalács. (A ford.)

Fejga Novomejszkaja és férje, Szemjon, Petah Tikva, Izrael, 2013.

(Fejga) Novomejszkaja, aki ma már rég túl van a hetvenen... Ennek a családnak a drámai történetéről sokat hallottam Iyát mesélni: Izraelbe Fanyja magával hozta már nagyon öreg édesanyját, 102 éves korában ott temette el.

Az igazságot Fanyja csak Izraelben fedte fel előttünk: *„Hányszor kellett az iskolában hallanom, hogy a zsidók a háború idején végig Taskentben lapultak, nekem közben a fronton esett el két bátyám, Rahmil és Mojszej. Az idősebbikről 1942-ben jött az értesítés, hogy meghalt. Mojszej, aki 18 éves volt, mikor a frontra behívták, nyomban ezután eltűnt.”*

Iya ezt kiegészítette azzal, hogy Fanyjával az iskolát 1945 szeptemberében kezdték együtt. Noha egy utcában laktak, az elesett testvérekről Iya mégsem hallott egyetlen szót sem.

Fanyja több évtizeden át tucatszám küldte a Szovjetunió Védelmi Minisztériumába a leveleket, azt kérvényezve, hogy tudassák vele, nyomtalanul eltűnt bátyjával mi történt, azonban a kézhez vett válaszok semmilyen érdemleges információval nem szolgáltak, csupán édesanyja halála előtt két héttel, Izraelben kapott választ, miszerint bátyja a háború első hónapjában esett el. Fanyja ma mégis bánja, hogy édesanyjának szólt róla. Az akkorra már süket, vak Rebekka Rahmilovna szomorúan mindössze ennyit mondott: *„Csak abban reménykedem, azonnal meghalt..., nem szenvedett.”*

Mikor még annak idején a fiatal Rebekka Rahmilovna a Tomszki Egészségügyi Főiskola hallgatónője volt, férje, Vitalij Mojszejevics pedig a Tomszki Egyetem Jogi Karának hallgatója. Elérték őket is a forradalmi események. Azok az üldöztetések, melyek ekkor „osztályidegen származás” alapján kezdetüket vették, odáig fajultak, hogy elvesztették egy kisbabájukat, ott kellett hagyniuk a tanulást, kénytelenek voltak menekülni Barguzinba, ahol a családfőnek könyvelői munka akadt. Amikor Moshe Novomejszkij családjának többsége Palesztina felé vette útját, tanulmányaikat javarészt be nem végzett hőseink Ulan-Udéba költöztek át, ahol matematikát kezdtek oktatni felső tagozatos osztályokban. Vitalij Mojszejevics városszerte a legjobb matematikatanár hírében állt.

Neves őseiről Fanyja, ha találkozunk, kérdéseinkre válaszolva, igen szérenyen mesél. Életük Szibériában a barguzini börtöntelepülésen kezdődött. Dédnagyapját, Hajkel L. Novomejszkijt Lengyelországban, egy aprócska településen, Nowe Miastóban (innen ered családnevük) azért tartóztatták le, mert segítséget és menedéket nyújtott a lázadóknak az 1830–1831-es felkelés idején. A lengyelek ekkor ismét megkísérelték, hogy országukat egy idegen ország igája alól felszabadítsák.

Az elfogott zendülőket, köztük a dédnagyapát, egy darabig az orosz börtönökben gyötörték, majd pedig útnak indították Kelet-Szibériába. Moszkvában állították össze a száműzetésbe indítandó konvojokat, mindegyikük több száz fős, az emberek a legkülönbébb helyekről származtak. A hatezer kilométernyi távolságot a száműzöttek Moszkvától Barguzinig gyalogszerrel tették meg. Minden 20-25 kilométer után a soros érkezőket a következő átmeneti börtönbe vagy erődbe behajtották, a gyalogos menetelés majdnem négy évig tartott. Szekérre csak a betegeket ültették, a többiek gyalog mentek. Két nap menetelés, harmadnap pihenő. Az élelemre szabott kvóta egységesen 10 kopekre jött ki. Ebből a száműzöttek maguk vásároltak ennivalót az éjszakai pihenőhelyeken.

Azért, hogy a zsidó ifjaknak Szibériában ne legyen módjuk megtelepedni, a szibériai száműzetés körülményei a zsidók esetében különösen kegyetlenek voltak, erre nézvést különleges intézkedések voltak érvényben. Így például, a rendelet értelmében a száműzött zsidó után, ha férfi volt, felesége utána mehetett, azonban ha nő, a férjnek nem volt joga követni. Még irgalmatlanabbak voltak a rendelkezések a zsidó száműzöttek gyermekei vonatkozásában. Nemzetiségtől függetlenül az összes nőnek szabad volt gyermekeit magával vinnie, kivéve a zsidó asszonyokat, őket gyerekeiktől elszakították. A zsidó férfi, akivel felesége is együtt ment, csak 5 éves korát még be nem töltött fiait vagy 10 évesnél nem idősebb lányait vihette magával. Novomejszkijék egyetlen fia akkor 11 éves volt, Moszkvában el kellett válniuk; a fiút, más zsidó száműzöttek gyermekeivel együtt, a település határán kívül helyezték el. Csak fél évszázaddal később, sok utánajárás árán kaphatott engedélyt, hogy Barguzinba látogathasson, ahová már saját 30 éves fiával érkezett, anyját azonban nem láthatta már viszont, rég nem volt az élők sorában...

A dédapa utódai munkájuk és tehetségük révén hagytak magukról emléket a világban.

Barguzinban ma is áll az a ház, amelyben valaha lakott a jövődöbeli aranykitermelő, Hajkel Novomejszkij családjával együtt. 1860-ban váltotta meg M. Küchelbecker dekabrista özvegyétől a harmadik utcán (ma Dzerzsinszkij utca) álló házat. Mikor bejött a szovjethatalom, az épületet átadták az oktatási osztálynak, majd az első barguzini gyermekotthonnak, utána egy óvoda költözött be.

Hajkel fia, Abram Novomejszkij a 19. században bejárta az utat: a kereskedelmi „kisvállalkozói” és aranytermelő terület bérlői foglalkozásoktól egészen annyira vitte, hogy a Bajkál-vidéken mintegy 10 aranybánya tulajdonosa lett. Azon felül, hogy nagyszerű kereskedő, új aranybányászati technológiák elterjesztője, valamint a barguzini völgyben közismert és köztiszteletben álló mecénás is volt. Abram Hajkelevics Novomejszkij még jó erőben lévő férfi volt, mikor 67 évesen 1916 nyarán meghalt. Halálát egyébiránt ostoba véletlen okozta. Lóháton épp a tulajdonába tartozó bányákat járta végig, ülepén felhorzsolódott a bőr, és kisebesedett. A felcser, aki egyenesen a kórházból jött, ahol fertőző betegeket láttak el, kenőcsöt tett a sebre, és egyúttal feltehetően meg is fertőzte azt. Az aranybánya-tulajdonos állapota rosszabbra fordult, majd néhány órára elhalálozott.

Barguzintól több száz kilométerre következett be a haláleset, ahová lovon eljutni 3-4 napba tellett. Kocsiút a településhez nem vezetett. Apjukat fémkoporsóban temették el fiai a fagyott talajba, majd csak a fagy felengedésével szállíthatták

Barguzinba. Nyeszteriha faluban Abram Hajkelevics tanodát építtetett, ahol mintegy száz gyermek tanulhatott. A falu lakói elébe mentek a temetési menetnek, a koporsót a szánról leemelték, és gyalogosan 7 kilométeren át vitték egészen Barguzinig. A nyeszterihai iskolaépületből mára semmi nem maradt fenn.

Abram Novomejszkij családjában három lány és három fiú született. Az egyik fiú, Mose Novomejszkij, miután 1893-ban végzett az Irkutszki Technikai tanintézetben, tanulmányait Németországban, az akkortájt a világon legjobbnak számító Bányaművelési Akadémián folytatta. Ennek során tizenhat hétig tartó gyakorlati képzésben is részesült Magyarországon a mélyművelésű aranybányákban. Öt-évnyi tanulás után bányamérnöki címet szerzett, és visszatérve apja üzletét vitte tovább. Mose Angliából rendelt berendezéseket, és 1914-ben a Bajkálon-túlton elsőként kotróhajót és gépet helyezett üzembe az arany ülepítéséhez, amik néhány éven át remekül szolgálták, míg a bolsevikok el nem kobozták őket. Amikor a 20-as évek elején tudni lehetett, hogy Oroszország határait egykettőre le fogják zárni, Novomejszkij úgy döntött, hogy mindent hátrahagyva Vlagyivosztokon, Mongólián és Kínán át Palesztinába indul. Ez a szibériai aztán, leküzdvé a sivatagi éghajlati viszonyokat és az angol hatóságok részéről érkező sorozatos elutasításokat és akadályoztatásokat, nyolc év alatt kiharcolta a bróm és hamuzsír bányászati koncesszió megszerzését, megszervezte a Holt-tenger természeti kincseinek hasznosítását, és ezzel Izrael számára az élet tengerévé változtatta.

Folytassuk barguzini körsétánkat. Meglepetést és emlékezetes élményt jelentett a helyi középiskolában működő Helytörténeti Múzeum. Nem csak a termék mérete volt elképesztő, a kiállítási tárgyak értéke, és a hozzájuk fűzött magyarázatok színvonala is, bármerre tekintett az ember, érdeklődését felcsigázta, miatt a múzeum igazgatója és működtetője Tatjana Szergejevna Filippova tanárnő lelkesen ismertette velünk a tömlőc és város történetét, vagyis Barguzinét, ami tulajdonképpen csak 1927-től falu... Elbeszéléseinek hatása alatt hirtelen tényleg úgy éreztük, mintha a dekabristák otthonaiban és családjuknál csöppenünk volna vendégségbe, akik 1826-tól sokéves száműzésre a kelet-szibériai börtöntelegekre kerültek.

Aznap a naptár szerint 2014. június 20-a volt, pénteki nap. Az iskolai múzeumban tett látogatásunk, melyet Tatjana Filippova szívélyes elbeszélései tarkítottak, hátralévő szakaszában a helyzet úgy alakult, hogy folyamatosan „mély vízbe”, talán „örvénybe” ugráltunk, mindenesetre legalább nem a víz fenéken kötöttünk ki... Ma ugyanis, amikor 2015. április 12-ét írunk, 10 hónap telt el azóta, s nincs vége még, nem is remélhető, hogy valaha is vége lesz annak a hatalom részéről megnyilvánult diktátumnak, erőszaknak, szemtelen és nyílt aljasságnak, ami azoknak az embereknek az osztályrésze, akiknek csak annyi a vágyuk, hogy tisztességesen élhessenek ezen a világon... Arról van szó tulajdonképpen, hogy Tatjana Filippova egyszer csak a legendás magyar költő szomorú sorsáról kezdett beszélni nekünk, az 1989-es nemzetközi expedícióról,

amelynek során barguzini földben megtalálták a költő maradványait, valamint annak a logikának a határtalan határaitól, mely a leplezett vagy leplezetlen diktátúra szüleménye.

Az itt hallott információ súlyát tovább növelte, hogy Tatjana Filippován kívül annak a bizonyos expedíciónak a résztvevője, a jelen lévő Tyivanyenko professzor is megszólalt. És ez távolról sem minden. Taiszja Csernih, miközben a miszovajai ősi zsidó temetőben elhantoltak neveit igyekezett fellelni, Aaron Jakovlevics Barbasz (1846–1921) nevére is rábukkant, amit gránittáblába be is véstünk. Dédunokája, az Izraelben élő Oleg Barbasz, értesülvén a dologról, gondolkodás nélkül azonnal Oroszországba repült, csoportunk elmaradhatatlan tagja lett. Memoriálénkhoz igen különleges ajándékkal járult hozzá, egy, a Memoriálé fenntartási alapjába szánt adományok gyűjtésére szolgáló ezüstözött urnával.

Oleg Barguzinból származik. Kiderült, hogy szakképzett, régészeti és antropológiai expedíciókban járatos „ásóval” van dolgunk, ráadásul pontosan a szóban forgó expedícióban is részt vett, s miközben a Petőfi-ásatáson dolgozott,

A felvétel kétségen felül tanúsítja, hogy a távoli szibériai falu, Barguzin múzeumából kilépve mennyi tudás és öröm töltött el bennünket, s mennyi reménység, hogy a költő, Petőfi Sándor földi maradványai méltóképpen kerülnek az őket megillető nyughelyre. Az emberiség ezen győzelmének leszünk tanúi! Pontosan közepén, nyakában hosszú gyöngsorral áll Tatjana Filippova, a barguzini Petőfi múzeum lelke és igazgatója. Balról fehér ingben Alekszej Tyivanyenko professzor. Elöl fehér zacskót tartva Oleg Barbasz.

minden nap gondosan naplóba jegyezte az ásatáson történeteket, s ezt gondosan őrzi izraeli otthonában.

Három szakértőnk több mint egy órán át gyarapította Petőfi Sándor életére és legendabeli halálára vonatkozó ismereteinket, legfőképp pedig arról az erkölcsi kötelességről szóltak, amely a magyar nemzetre és a költő valamennyi tisztelőjére hárul, hogy maradványait méltóképpen és véglegesen szülőföldjének, Magyarországnak adják át. Orosz Éva, csoportunk magyar tagja Barguzin után az autóbuszon bevallotta nekem: „Nahát, *tényleg Petőfi?* ... Már én is kételkedem...”

A barguzini temető. Íme a sír, amelyben 1856 és 1989 között a magyarok Nagy Költőjének csontjai nyugodtak. Az oszlopot az 1989-ben itt járt csoport állította. A fényképen a sír mai őrangyalai láthatóak: Tatjana Filippova (jobb oldalt) és Leonyid Budunov (kockás ingben, fényképezőgéppel).

Kedves Olvasóm! Ettől a pillanattól fogva hihetetlen feladat előtt állok: az a dolgom, hogy minél tömörebben, a sajtóban sokat ismételgetett tényeket és pletykákat félretéve, azokat az információkat és gondolatokat osszam meg veled, amelyek engem e fél év során szó szerint elárasztottak. Hihetetlen, hogy 2015. április 26-án az embernek úgy kell írnia, hogy csak attól a gondolattól rettegen: mit hoz számára a holnap, a mai hatalmak milyen módon képesek az én szerencsétlen Magyarországomat besározni? A helyzet óráról órára változik. Egyelőre az örület ül diadalt! ... Istenem! Óvj bennünket a tragédiától!

*Tatjana Filippova
ezekkel a szavakkal
mutatta meg nekünk
a házat: „Ebben a
házban pedig még
ma is Petőfi Sándor
távoli rokonai élnek.”*

Azt a „kényelmes legendát”, miszerint Petőfi Sándor „eltűnt” volna a segesvári csatában, egy kicsit tegyük most félre. Nincs kétség afelől, hogy Júlia, a felesége sem a sebesültek, sem a holtak közt nem találta meg férjét. Kétség ahhoz sem férhet, hogy a legyilkoltakat az orosz hadsereg hamarjában elföldelte... De az osztrák állam nem hirdet pénzjutalmat egy holttestért cserébe... Az olvasó több forrást és tanúvallomást talál erre nézvést... Igyekezsem a számomra ismertté vált tényeket röviden megosztani.

Szomorú dolog arra ráébredni, hogy Magyarországon a „szovjetesítés” időszakának évei kitermelték a történettudósok sajátos csoportját. Olyanok is megtalálhatóak voltak közöttük, akik meggyőződésből hirdették, hogy „az oroszok a hadifoglyokat sosem száműzték Szibériába”... Ezzel szemben jelen pillanatban is Irkutszk, Ulan-Ude és Csita levéltáraiban kötettszámba hever a cári hatóságoknak a kormányzósági, járási és kerületi előljárásságokkal folytatott levelezése, melyek arról tudósítanak, hogy az „Osztrák császárság alattvalói” hamarosan érkeznek, akik a hatalom ellen fellázadtak, és „lázadásban való részvétel” vádjával elítélte őket a tábori bíróság, másutt épp „államellenes bűncselekmény vétkeinek” fogva tartására alkalmas hely kijelöléséről van szó, ismét máshol pedig azon intézkedésről, hogy számukra Nyercsinszkben és Petrovskij Zavodban két protestáns templom épüljön...

Petőfi a segesvári csatában megsérült, hajtóvadászat indult, hogy megtalálják... A Petrovics név alatt sikerült megbújni. „Miért nem írt?” Kinek is? Hogy írt volna? Hiszen két évig bilincsbe verve hajszolták végig egészen Tomszkig más magyar hadifoglyokkal együtt, majd csak onnan szállították lovasszánon a Bajkálon túlra a dermesztő téli hidegtől agyongyötört embereket... A barguzini börtöntelepülésen az odahajtott hadifoglyokat helyi lakosok házaiban helyezték el. Aleszandr Petrovicsnak és őreinek az a sors jutott, hogy a postamester házá-

ba kvártélyozták be, ahol mindjárt alaposan szemügyre vételezte Anna Kuznyecovát, a házigazda lánytestvérét, majd tőle Alekszandr nevű fia született. Anna nővére annak a Mihail Küchelbecker nevű dekabristának a felesége volt, aki már régóta barguzini száműzetésben élt, s akivel Petrovics barátságot is kötött.

Alekszandr Petrovics barguzini tartózkodásáról a legértékesebb információkat Lazar Jefimovics Eliaszov professzor, a híres kelet-szibériai folklorista gyűjtésének köszönhetjük, aki a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Barguzini Tagozatánál működött. Az anyagok gyűjtése közben Eliaszov hosszú ideig nem tudta azonosítani, hogy Alekszandr Petrovics és Petőfi Sándor egy és ugyanazon személy. 1926-ban a professzornak szerencséjére sikerült két barguzini őslakossal találkoznia, a Morokov-testvérekkel, fivérrel és nővérrel, akik Petrovicsot még személyesen is ismerték. Már meglehetősen előrehaladott koruk ellenére is fel tudtak még idézni a költő életéről szóló igen érdekes információkat.

Pavel Innokentjevics Morokov, aki 1836-ban született, elmondta, hogy egy Zander nevű odatelepítettet (a könnyebbség kedvéért a burját-mongolok így ejtették ki a Sándor nevet) Petrovicsnak (vagy Petrovannak) hívtak, az Európában található valamilyen „*Franc királyságából*” származott el. *Ezerféle dologhoz értett: lakatoskodott, ácsmesterséggel foglalkozott, megjavította a zárat meg a szamovárt, helyi gyógynövényekből maga készítette patikaszerrel gyógyította az embereket. Szombatonként a gazdagok nagy házaiban színházi előadásokat rendezett, ezekben maga is fellépett, szavalta saját verseit, és ügyesen rajzolt. Valamilyen ismeretlen keresztény hitet gyakorolt, ám a pravoszláv papokkal nem volt jóban, igaz, nem volt istenkáromló sem. „Kazáros” volt kinézete alapján, vagyis feketés, a nyelvet törve beszélt, ezért aztán szavát keveset lehetett venni.*

Beszámolóiban Marija Innokentjevna Morokova, aki 1841-es születésű volt, több adatot őrzött meg, neki – lelkére kötve, hogy tartsa titokban – a költő felesége, Anna Kuznyecova mesélte, akivel jó barátságban voltak. Tőle tudta meg L. I. Eliaszov, hogy „*Petrovics M. K. Küchelbeckerrel együtt ikonok restaurálásával foglalkozott, sokat járta a környéket gyalogosan, azonban a lábán lévő seb a „titokzatos embert” gátolta, hogy a hegyekbe feljárjon.* Marija történetéből azt lehetett kivenni, hogy Petrovics, amellet, hogy „*Franc király országából*” a „*tengerentúlról*” származott, az ottani népfölkelésnek vezére volt. Az aggódó király „*Nyikolka*” orosz cár csapatait hívta be segítségül. Egy kegyetlen ütközet után „*Petrovics hadseregéből*” a felkelők holttesteit parancsnokukkal együtt közös sírba temették, de az egyik orosz katona észrevette, hogy a hullák között az öntudatlan állapotban lévő Petrovics még él, s ezután testét a gödörből kiemelte, s egy sűrű füves részre fektette. Mikor a sebesült feleszmélt és körbetekintett, meglátta a közelben készült friss sírhalmot a tömegsír felett, melyben társai nyugodtak.”

A barguzini Szpaszo-Preobrazsenszkij templom a „másfelekezetű” Alekszandr Petrovics Anna Kuznyecovával létrejött házasságát nem ismerte el, az ebből született fiú ezért csak anyja vezetéknévét kaphatta. Így bukkan fel történetünkben Alekszandr Kuznyecov. A fiatal családnak át kellett költözködnie Iliszunszk faluba, ami Barguzintól keletre több tucat kilométernyi távolságra fekszik, a költő 1856 májusában, 33 éves korában tüdőbajban itt halt meg. Miután az iliszunszki burját láma a „buddhista szent földet idegen föld szülöttével” bemocskolni nem engedte, így Alekszandr Petrovicsot a barguziniak temették el a helyi temető zsidó parcellájának kerítése mögött, ahová később a többi elhalálozott „jövevény” személyeket temették, valamint azokat, akik nem pravoszláv hiten voltak...

A sokféle témakört felvonultató magyar folyóiratok és a bekötött napilapok áttekintése során, kezdve 1850-től a szocializmus 80-as évek végén történt összeomlásáig meglepetten tapasztaltam, hogy egyetlen olyan évre sem bukkan az ember, hogy a magyar újságok 3-4 cikket meg ne jelentettek volna a Nagy Költő sorsáról vagy eltemetéséről szóló újabb hírekkel (pletykákkal).

Számomra ez a legmeggyőzőbb érv arra, hogy a magyarok Petőfi Sándor iránti szeretete mit sem változik. Ez pontosan az a fajta nagy szeretet, amely erejével arra is képes, hogy az emberbe életet leheljen. Amikor az ember legbelülről szeret, hite határtalan, és kész arra, hogy önmagát teljesen átadja neki.

Olvassák csak átérzéssel a másik magyar írónak és költőnek, az ünnepektől Jókai Mórnak barátjához szóló jalkiáltását:

Jókai Mór: Petőfi??? A Hon, 1867. május 26.

„Egy ember, aki holta után tovább él; – maga por már, mégis lelket önt nemzetébe; – egy helyben fekszik mozdulatlanul, mégis beutazta országról országra az egész mívelt világot; – örökre elhallgatott már, s mégis egyre emelkedő hangon hirdeti dicsőségét, szabadságát, nemes nevét a magyar nemzetnek!

A magyar nemzet sem háládatlan elhunyt költőjéhez, annak költeményeit lelke ékszeréül viseli, annak nevét elől említi a kegyelet pantheonában; emlékének felállítására összehordogatja ínséges évei áldozatfillérét, a sírjára zöld fákat ültet és búcsút jár hozzája.

De hát igazán meghalt-e Petőfi? Valóban szobrot és síremléket kér-e porainak? Csakugyan ott hallgatja-e a négy hárs alatt a búcsújárók zsolozsmáit?

Ki látta elesni?

Tudomásomra hárman írták le a helyet és körülményeket, ahol és amikben Petőfit legutolszor látta ismerős magyar, mindhárom elbeszélés azon végződött, hogy az üldöző orosz lovasoknak utol kelle érnie Petőfit; a szemtanú maga megmenekült.

Itt aztán csak két esély maradt fenn: vagy megölte őt az üldöző csapat, vagy elfogta.

Ha megölték, akkor kétségtelen, hogy ő is azon közös sírban nyugszik, melybe azon balvégzetes nap hősi áldozatait egymásra halmozták.

De hátha elfogták?

Ez a gondolat sokszor képes elrabolni álmaimat.

Hátha elhurcolták orosz fogságra, elvitték ezer meg ezer versztnyire, távol, Szibéria belsejébe? Hátha most is ott siratja hazája sorsát Kamcsatka hómezőin; hátha ott hallgatja láncai csörgését valamelyikében a wolchinszki erdők kietlenét őrző várláncolat erődeinek? Hátha nehéz, lassan emésztő munkában görnyed az urali ólombányák áldozatai között?

Lehetetlenség ez?

Nem élnek-e ismerőseink, kik ugyanakkor elfogatva, messze behurcoltattak Oroszország belsejébe. Van egy régi jó barátom, ki Bem hadsegéde volt, s az oroszoktól elfogatva, csodák között szabadult meg a Szibériába viteltől már útközben. Egyik debreceni képviselőnk testvére.

Most képzeljük hozzá Petőfi dacos, rajongó jellemét, ki a kényszerrel megalkudni nem tudott soha, ki nem tudta magát szelídnek, meghódítotttnak mutatni; mi történhetett vele, ha hasonló balsors érte utól?

Hogy azóta olyan hosszú idő elmúlt és őróla semmi nesz nem hallik.

De hát lehet-e onnan, egy bányaiüregben évekig haldokló fogoly sóhajlásának idáig hallatszani? Van-e annak útja, módja, eszköze, hogy életben lételet tudathassa? Nem eltűnt ember-e az, kit magából a cári fővárosból egy éjjel oda száműztek ifjan, aki csak uralkodó változással tér vissza családjához, megőszülve, s rég elfelejtve?

Nem történt-e meg itt benn, tudomásunkra, alig néhány hete, hogy egy 1848-iki politikai fogoly csak most fedeztetett fel a magyar kormány által osztrák várbörtönben, s kegyelem által szabadult ki, midőn apja, anyja, testvérei rég holtnak hitték!

És nincsenek-e még most is magukban az osztrák várbörtönökben, politikai foglyok eltemetve, kik felől egy-egy testvér, egy elrongyolott öltönyű feleség tudakolódik nálunk sírva, maga sem tudja, hol keresse foglyát? Tán a király koronázásának napja visszaadja őket a világnak.

De hát ami körülöttünk megtörténhetett, nem lehetséges-e másutt? Nem lehetséges-e Oroszországban?

Nem érdemi-e Petőfi, hogy legalább egyszer kérdést emeljünk iránta, ha egyébert nem, hogy saját lelkünket nyugtassuk meg felőle.

Mikor az észak-tengeri bátor utazó, Franklin társaival együtt elzüllött, a dicső angol nemzet egyik expedíciót a másik után küldte felkeresésükre: évről évre száz ezreket adott ki, hogy a még életben hitt hősokeket megtalálhassa, míg az utolsónak a csontjait és rongyait is össze nem szedette; s a magyar nemzet legdicsőbb költőjéért még egy kérdést sem fog tenni?

Hol kérdezősködjünk?

Legelőször is idehaza.

Ha elesett Petőfi, valami emlékének meg kell lennie azoknál, akik eltemették. Erdélyben jártom alatt román birtokosok megmutogatták nekem azon öltönydarabokat, gyűrűket, s egyéb ereklyéket, miket Vasváry Pál viselt, midőn a Bihar gerincén elesett. Ez ereklyéket híven őrzik most is.

Petőfi is hordott magával ily ismertető ereklyéket; különösen kardja és kardtokja oly sajátos volt, hogy olyat más katona nem viselt. Tréfásan mondták róla, hogy az nem is pallos már, hanem guillotin. Ha egyébként nem, ennek a kardtoknak meg kell lenni, mert az nem volt értékesíthető; a mester, ki Pesten készítette, bizonyosan ráismerne. Jegyzetei is bizonyosan voltak Petőfinek. Ezekről vagy bármilyen emlékről, melyet magán viselt, s mely nem tűnhetett el a föld színéről, meg lehetne győződni, hogy valóban ott azon a csatatéren bevégző fényes pályakörét.

Azt hiszem, jó volna, ha a Petőfi-szoborbizottmány tetemes jutalmat tűzne ki annak, ki egy ily kétségtelen emléket tud előadni, ami a költő életét kétségtelenné teszi, a felhívást hatóságilag kellene híresztelni faluról falura, különösen Segesvár környékén.

Ha e felhívás, buzdító jutalomígéret mellett is semmi nyomra nem vezetne, akkor a magas kormány feladata lenne nemzetközi összeköttetéseinél fogva tudakozódásokat intézni az orosz kormányhoz. Ehhez nem kell politikai barátság, ez humanisztikus ügy. Tudakozódást kellene intézni a magyar kormánynak az iránt először is, hogy nincsenek-e egyáltalában magyarországi honfiak orosz fogságban; másodsor, hogy különösen nem tartatnak-e ott fogva az 1849-ik évi harcok áldozatai? Azután legkülönösebben azt kellene megtudni, ki volt azon lovas csapat parancsnoka, mely Petőfit állítólag utolérte? Attól kellene megkérdeztetni, nem esett-e élve foglyul Petőfi?

Személyleírása annál könnyebb, mert megjegyzett dolog volt, hogy az egyenruházati szabályokkal dacolva, nyakravalót soha nem viselt, ami minden katonatiszt előtt felöltővé tette. És végül nem vitetett-e a leírt alak fogságra Oroszország belsejébe? S nincs-e ott most is?

Ennyit legalább meg kellene tennünk egy emberért, akit szeretiünk nemzetünk büszkeségének vallani, és amit megtenni nem is volna lehetetlen.

Vagy talán bevárjuk, míg majd Reményi egyszer körutat tesz Oroszországban, s nyírettyűjével megnyitja a diplomaták ajtait, hogy Petőfi felől kérdezősködjék a magyar nemzet nevében?"

Mi egyéb ez, ha nem határozott, ésszerű, éleslátóan megszerkesztett cselekvési terv?

Azok a magyar hadifoglyok, akik a sors kegyelméből szülőföldjükre visszatérhettek Szibériából, évtizedeken át csaknem suttogva adták tovább a rab-ságban hallottakat, hogy a Bajkálon túl van egy hadifogolysír, ami Alekszandr Petrovicsé... Különféle színvonalú újságokban jelentek meg visszhangok az épp aktuális hírekre, „Alekszandr Petrovics” fekete lepel gyanánt gyorsan elfedte Petőfi Sándort. Azt hiszem, szülőföldjén nem nagyon emlékeztek a költő

*Svigel Ferenc szibériai hadifogságban, a felirat mellett ül.
Verhnyeuinszk (Ulan-Ude), 1916.*

Svigel Ferenc a behívó előtt.

eredeti nevére, nem figyeltek rá kellőképpen, a fogságban pedig ő maga igyekezett, hogy „óvó” árnyékában teljenek száműzetésének napjai.

Pusztába kiáltott szónak bizonyult a hír a magyar irodalomban, az 1. világháborúban magyar katonaként orosz fogságba került Svigel Ferencnek a közlése, aki, miután sikerült hazatérnie, az újságokban megjelentette annak a Bajkálon túl felfedezett sírnak a fényképét, amelyen a következő felirat áll:

**„Alekszandr Sztjepanovics
PETROVICS
magyar őrnagy és költő,
meghalt Iliszunszkban – Ázsia –
1856-ban május hónapban”**

A keresztet ábrázoló fénykép mellé került egy Petőfi-vers szövege, kézirattal, melynek keletkezését 1853-as dátum jelzi.

Teltek az évek, egyik a másik után. Mindeközben Magyarország forradalmakat, királyokat és háborúkat vészelt át. Az országnak nem volt érkezése, hogy Petőfivel törődjön, 1945-ben pedig a szerencsétlen országot, úgy is tűnhetett, hogy a vad sztálinizmus mindörökké bekebelezi. Tüstént bevezetésre került a szovjet mintájú „állambiztonsági” szisztéma, a mindenkire kiterjedő megfigyelés, erőszak és letartóztatások

Alekszandr Petrovics sírjáról készült felvételek, amelyeket Svigel Ferenc hozott haza, miután az első világháborúban orosz hadifogságba esett.

rendszere. Az új rendszerben mindenféle rendű-rangú betelepített lakáj kezdte éberen vigyázni, nehogy valahol akárcsak egy mondat is ki találjon csúszni valaki száján annak a Szovjetuniónak a sérelmére, amely az elfoglalt kelet-európai országok számára a „boldog jövőt” hozta el. A magyarországi kommunisták, ahogy majd később a Magyar Szocialista Munkáspárt is, a Petőfi lehetséges szibériai tartózkodásáról szóló kérdésfeltevést több ízben „nyíltan szovjetellenesnek” bélyegezve zárta le...

Pontosan ebben a korszakban elsősorban a Magyar Tudományos Akadémia tagjainak agyába ültették be a „gondolkodás szovjet módra” új ideológiáját, amely a sztálinizmus eljövételével teljes egészében elhárított bármely Petőfi felkutatásával kapcsolatban felmerülő kérdést.

Az anyagok áttanulmányozásakor nekem bizalmasan csak épp, hogy megmutatták az Akadémia 12 tagjának nevét tartalmazó listát: ők évszámra megszakítás nélkül a KGB azon titkos osztálya által rájuk rótt feladatokat teljesítésén szorgoskodtak, melyeknek célja az volt, hogy a „tudomány panteonjának” működését felügyelje. A valahai szovjet állampolgárok között aligha találni olyat, akit valamikor ne hivatott volna a mindenütt jelen lévő „első ügyosztály”, ahol ismeretlen, frissen borotvált civilek udvariasan üdvözölték, semmilyen feladattal nem bízták meg őket, csupán bizalmasan arra kérték, hogy „kövessék nyomon hivatali kollégáik beszélgetését, nehogy provokáció történhessen... Pár hét múlva Önt újra idekérjük...”

Petőfi Sándorra Magyarországnak szüksége volt, olvasták, kívülről megtanulták, költészetéből táplálkoztak, ha azonban bármely célzás hangzott el, hogy esetleg Szibériában lehet eltemetve, nyomban ezzel vágták el a kérdést: „Hogy is lehetne a szovjet elvtársakat megsérteni?...”

De az igazságot örökre elhallgatni nem lehet...

Az Irkutszki Egyetemen 1968-ban A. A. Gerskovics szovjet és Csák Gyula magyar író találkozójára a szibériai és a Bajkálon túli terület történelmét és helytörténetét ismerő legkiválóbb szakemberek gyűltek össze. Kivétel nélkül az összes tudós kijelentette, hogy „*Petőfi Sándor Bajkálon túli életére vonatkozó feltetelezésről*” most értesülnek először. Nem hazudtak, hiszen senki még elképzelni sem tudta, hogy Petrovics és Petőfi azonos személy.

A. B. Gurevics helytörténet professzor, aki Barguzin szülötte, visszaemlékezett, hogy apjával gyakran kijártak nagyapja sírjához a zsidó temetőbe. A kerítésnek dőlve hallgatta, amint a kerítés mellett található „jövevény” sírjára mutatva, apja így beszél: „*Nagyapád Ukrajnából került Szibériába száműzetésbe... Ennek az embernek a hazája pedig még messzebb van... Európában!*” 1970-ben A. B. Gurevics véleményét még levélben meg is írja a Magyar Tudományos Akadémiának, eszerint „*száműzetése során Petőfi Sándor 1851-től 1856-ig tartózkodott Barguzinban, egészen haláláig.*”

Válaszában Lukácsy Sándor magyar akadémikus megfellebezhetetlenül száll szembe a szibériai tudóssal: „*Petőfi a segesvári csatában esett el*”.

L. E. Eliasov professzor ugyanebben az évben adta át az MTA részére Petrovics életéről gyűjtött, teljes dossziét megtöltő anyagát, mely alapvetően a Morokov-testvérek visszaemlékezéseit rögzítő feljegyzésekből állt össze. 1972 májusában még mindig ugyanattól a Lukácsy Sándortól a következő felelet érkezett: „*mindez nem egyéb, mint puszta legenda, mert az oroszok senkit nem hurcoltak Szibériába, Petőfi pedig 1849. július 31-én esett el a segesvári csatában.*”

Petőfi nevének újra felragyogott a csillagzata a kárpátaljai tudós, Vaszilij Vasziljevics Pagirja jóvoltából, akinek egy újságkivágásokkal teli album került a kezébe a szibériai táborokba került első világháborús hadifoglyok számára magyar nyelven kiadott lapokból. Ezek közt akadt néhány anyag Alekszandr Petrovics magyar őrnagy és költő Barguzin faluban található sírjáról. Az már csak természetes, hogy V. V. Pagirja *Petőfi Sándor. Igazság vagy legenda?* című rövid cikkét nem Magyarországon, hanem a *Szibir* című irkutszki folyóiratban tudta 1984-ben megjelentetni. A *Bajkal* című Ulan-Udéban kiadott folyóirat szerkesztőségének érdeklődését szintén felkeltették V. V. Pagirja anyagai, ezeket eljuttatták A. V. Tyivanyenko és E. V. Gyemin burját helytörténeti kutatóknak. Így indulhatott meg az igazi kutatás, melynek az volt a célja, hogy felderítsék Petőfi szibériai tartózkodásának nyomait.

M. Sz. Gorbacsov új szovjet vezetőnek először megtetszett az ötlet, hogy adják vissza a magyaroknak nemzeti hősük maradványait. A Gorbacsov szándékáról szóló hírek az összes illetékes fórumot bejárták, akik egy ilyen esemény lehetséges kifejtését fontolgatták. Ekkorra azonban Magyarország az elsők között döntött úgy, hogy véget vet a gazdaság terén folyó szocialista kísérletezésnek, a Nyugat felé orientálódott, és a magánvállalkozás fejlesztésébe fogott. Ezzel a szovjet vezetésnek cseppet sem nyerte el tetszését, a jó szándék azon nyomban szertefoszlott, így az „illetékes fórumoknak” sürgősen újra kellett rendezniük soraikat, ezért aztán a Petőfi-történet hirtelen váratlan fordulatot vett.

1985. A Szovjetunió magyarországi nagykövete még mindig konstruktívan viszonyul azokhoz a magyar lépésekhez, hogy egy kutató expedíciót készítsenek fel, hogy útra keljen Szibériába... Állítólag dolgozószobájába szó szerint beront egy bizonyos Fekete Sándor nevű író, és hisztérikusan így kiabál: „*Ugyan már, mit képzél?! Tudja Ön, mit csinál?? Ha maguk Petőfit megtalálják, itt kitör egy újabb forradalom! Úgy, mint 1956-ban!...*”

A. V. Tyivanyenko emlékezetében még egy érvet őrzött meg, amellyel a Nagy Költő nyomainak felkutatását megakadályozták. Erről így ír: „*Először 1987-ben jártunk Magyarországon, fogadott a Magyar Tudományos Akadémia és az MSZMP KB. A vezető „Petőfi-kutatók”, Kiss J. és Fekete S. akadémikus, továbbá a pártvezetés a legnagyobb őszinteséggel előadták a magyarázatot, miért is nem támogatják a megindult kutatást: másfél évszázada, úgymond, abban a hitben él a magyar társadalom, hogy Petőfi a forradalom barikádjainál hősi halált halt, és nemkívánatos ennek ellenkezőjéről meggyőzni.*”

Magyar expedíciós csoport 1987-ben járt először Barguzinban. Köztük Balajthy András, a MAFILM magyar filmstúdió rendezője és asszisztense, Szirti

László. Balajthy, ahogyan Tyivanyenko professzor felidézi, tolakodó és céltudatos volt, kijelentette a szibériaiaknak, hogy a nagy magyar sírját személyesen ő kívánja felfedezni. Ez idő tájt a szovjetek országa mindenható, különleges alakulatainak még nem sikerült a levéltárakhoz történő hozzáférést tiltó rendelkezést kieszközölniük, Balajthy András pedig eldicsekedett, hogy mielőtt útnak indult volna Szibériába, a Szovjetunió Hadtörténeti Levéltárában sikerült némi előmunkálatokat végezni, itt meg is mutatták neki Bem tábornok aktáját, benne az orosz hadsereg által foglyul ejtett személyek nevét tartalmazó lajstrommal. Bizonygatta, hogy az 1500 név között Alekszandr Sztjepanovics Petrovics nevét is megtalálta... Magyarországra visszatérve Balajthy úgy nyilatkozott, hogy a szibériai tudósok támogatását elnyerte, s nekifog a sír feltárásának megszervezéséhez.

Kéri Edit, ismert újságíró, aki Petőfi maradványainak felkutatását tevőlegesen támogatja, lehetséges szponzort keresve az expedícióhoz, egy sor honfitársát szólította meg, olyan hírességeket, mások mellett, mint Soros Györgyöt és Rubik Ernőt. Kérése, jóllehet nem különösebb érdeklődést keltett, Morvai Ferencnél pozitív visszhangra talált. A magyar „Morvai Kazán Magyarország Kft.” cég tulajdonosának üzei az ország számos városában működnek, és a kazánok (bojlerek) gyártásában igen szép előrehaladást értek el.

Morvai Ferenc elmesélte, hogy kezdetben mennyire skeptikusan állt ahhoz, hogy egy ilyen bizonytalan projekthez anyagi támogatást nyújtson. Balajthy András azonban „frontális támadással” győzött, naphosszat kitartóan a „kazános” (hazájában általában így emlegetik) házával szemben egy padon ült több napon át, abban a reményben, hogy eléri, hogy szponzorként támogassa a tervbe vett ásatást. A dolog úgy végződött, hogy Morvai beleegyezését adta, azal a feltétellel, hogy előbb Balajthy kíséretében Burjátába kíván utazni...

Ez Balajthyt kissé lehangozta, hiszen az volt az álma, hogy a maga sikerének könyvelhesse el a dolgot, ám más választása nem volt. Meg is érkeztek Szibériába 1988 decemberében. Morvainak sikerült elérnie, hogy a burját kormány eszmeileg és gyakorlatilag is támogassa. Barguzinban találkoztak a körzeti vezetéssel és civilekkel, akik hozzájárulásukat adták a temetőben a következő nyárra tervezett ásatás lefolytatásához. Balajthy az ügyvel kapcsolatos ambícióinak hamarosan véget vetett...

Beköszöntött az 1989-es év. Morvai Ferenc Ulan-Ude-i és barguzini útjáról hazatérve, nekifogott, hogy létrehozza azt a csoportot, amelynek a feladata az lesz, hogy Petőfi Sándor lehetséges szibériai maradványait ásatásokkal felkutassa. Pozsgay Imre államminiszter az üzletember javaslatát értő módon, kellő figyelemmel kezelte, és sok mindenre kiterjedő, figyelemre méltó segítséggel támogatta. Így állt fel a 12 tagot számláló Megamorv-Petőfi Bizottság egyesület, akik vállalták, hogy a munkában részt vesznek. A Bizottság tagjai szavazás útján Pozsgay Imrét választották meg elnöknek, helyettesül pedig Morvai Ferencet.

A Bizottságba régészek, antropológusok, történészek, orvosok, irodalmárok és újságírók léptek be.

Kiszely István, a kimagasló magyar antropológus, akinek neve nemzetközileg kiválóan ismert, beleegyezett, hogy a Bizottságban tagságot vállaljon. A küszöbön álló expedíció feladatainak felmérésekor Morvainak Kiszely megszúgta, hogy az expedíció felfedezéseinek és következtetéseinek olyan roppant jelentősége van, hogy kételkedik abban, hogy kizárólag az ő szakvéleménye elegendő lesz, amiért is következetesen kitartott amellett, hogy az expedíció tagjai közé vegyenek be néhány külföldi antropológust is.

Így történt, hogy Morvai Ferenc először látogatott az USA-ba és Svájcba. Mosolyogva így idézi fel:

– Amerikában akkor jártam először. Váratlanul mesés szerencse ért. Spéter Erzsébet védőszárnyai alá kerültem. Magyar származású amerikai, igen jó módú és nagylelkű mecénás, aki hosszú évekig, soha semmilyen kifogást nem emelve, különféle magyarországi és nemzetközi jótékonyági akciókat és magánszemélyeket támogatott. Vállalta, hogy segít a barguzini expedícióhoz a megfelelő szakembereket megkeresni. Rögtön észrevette szegény falusi származásomat (különben sem titkolom), nálunk a családot telente nem a radiátor melengette, hanem a kunyhóban álló tehén oldala...

Egyik este Erzsébet Edward Kochnak, az akkori New York-i polgármesternek kívánt bemutatni. Emlékszem, ahogy asztalhoz ültünk az 54. utcán, Manhattanben, egy szálloda részeként működő étteremben, s a pincérek a finomabbnál finomabb, válogatott fogásokat tálták. Egyszer csak megszólalt: „Várj, semmihez ne nyúlj... Mindjárt Koch polgármester fogadására megyünk, te meg azt sem tudod, melyik kézben illik a villát tartani!” Nyomban meg is kérte a pincért, hogy az egyen ki evőeszközöket a megfelelő sorrendben, és mutassa meg, mit hogyan kell csinálni, melyik való a tortához, a vajhoz illetve a dzsemhez... Vélem szemben ült, jóságosan mosolygott, én pedig szorgalmasan igyekeztem a „nyakamba zúduló újdonságokat” észben tartani...

Spéter Erzsébet jóvoltából Morvai Ferenc két híres amerikai antropológussal ismerkedhetett meg, Bruce Latimer professzorral, a Clevelandi Természettudományi Múzeum igazgatójával, és Clyde Simpsonnal, aki egyben matematikus és antropológus. Ők részvételükről biztosították a Megamorv-Petőfi által szervezett expedíciót.

Szibéria felé tartó útjukat megszakítva, a két antropológusnak néhány napos budapesti tartózkodása során módja nyílt a Történeti Múzeumban Petőfi ott őrzött tiszti zubbonyán fizikai méréseket végezni. Meglepetten figyeltek fel a múzeum kiállítási tárgyai közé tartozó hajfűrt-darabra, Petőfi saját hajából, amit hajdan a költő felesége adományozott a múzeumnak.

1989. július 13-i magyarországi indulás után a 8000 km-re fekvő úti céljuk felé a magyar Megamorv-Petőfi expedíció 23 tagú csoportja, élén a magyar

Megamorv-Petőfi Bizottság elnökhelyettesével, Morvai Ferencével, leszállt az Ulan-Ude-i repülőtérre. Itt Burjátország kormányképviselői várták őket, továbbá egy szovjet szakemberekből álló csoport, utóbbiak szintén az expedíció állományaikhoz tartoztak. Az izgalommal teli találkozó, kézszerítések és kölcsönös bemutatkozások végeztével a bérelt autóbusz Burjátország északi részének vette útját, a 300 km-re fekvő Barguzinba.

Az expedíció összetételét tekintve jelen voltak antropológusok, régészek, történészek, újságírók és tolmácsok... Kiszely István, magyar antropológus lett az expedíció tudományos vezetője. Segítségére volt továbbá két amerikai tudós, akiket a Szentpétervárról érkezett Alekszej Burajev, szovjet antropológus munkájával támogatott. Ő Burjátország szülötte. Magyarországon, mielőtt a csoport összetételét véglegesítették, az utolsó pillanatban a kecskeméti Kardos Lajos rádióst is bevették. Az ő feladata az volt, hogy az ásatások eredményéről naponta három alkalommal Magyarországot tudósítsa rövidhullámú frekvencián.

Elég nagy terjedelemben áll rendelkezésre objektív írásos anyag, melyben olvashatók a barguzini sírok az expedíció idején folyt feltárási munkálataira és a megtalált maradványokra vonatkozó eredmények, én ezért inkább azokról a „rejtett aknákról” kívánok szót ejteni, melyek a nagy Petőfi Sándor változatlanul szomorú sorsa mentén megbújnak.

Jurij Davidovics Vinokur, a híres szovjet történész, a Bajkálon-túli vidék helytörténésze, aki barguzini születésű és fiatal korát ott élte le, pontosan azért

Leonyid Budunov Vaszilij Pagirjának és Alekszej Tyivanyenkónak megmutatja a temetőben végzett munkálatok során készült felvételeket. Barguzin, 1989 júliusa. Az ásatásokat megörökítő felvételeket javarészt L. P. Budunov készítette.

Balról jobbra: Alekszej Burajev, burját antropológus, Clyde Simpson, amerikai antropológus, a folyóíratot tartó személy Oleg Barbasz, Tatjana Filippova guggol; a gödörben áll Bruce Latimer, amerikai antropológus. 1989 júliusa.

utazott oda Moszkvából, hogy segítse az expedíciót az egykori temetőben keresett sírok helyének meghatározásában. Javaslatára az expedíció július 17-én felnyitotta az 5-ös számú sírt, és benne Mihail Küchelbecker dekabrista maradványait találták meg. Közvetlenül mellette J. D. Vinokur egy karót vert le a földbe, majd így szólt: „Ássanak itt!” A javaslat bevált, még ha nem is egészen pontosan, így aztán néhány más szomszédos sírt is meg kellett bontani még, mielőtt a régészek szeme láttára az ismert „agyarszerű szemfoggal” (oldalra álló szemfog) rendelkező koponya egyre nagyobb felületen kivehetővé vált... Megpillanthatták Petőfi Sándor földi maradványainak első különös ismertetőjegyét!

*Petőfi Sándor feltárt csontváza.
Barguzin, 1989 júliusa.*

Valójában a nyughelyre, vagyis a 7. számú sírra július 17-én bukkantak rá, ám nem kevesebb, mint 3-4 további napot vett igénybe, mielőtt a feltárást véglegesen befejezhatték, aprólékos precizitással szitálták ki és távolítottak el minden apró rögöcskét, a megfelelő módon egyenként helyére illesztették az összes apró csontot, puhaszőrű kefével tisztították végig, miközben szüntelenül azon reszkettek, nehogy az elvégzendő több száznyi művelet folyamán akár egy alkalommal is hiba essék. Az expedíció örömteli lelkesültséggel munkálkodott. Ezzel egyidejűleg azonban a világban olyan dolgok mentek végbe, melyekről sejtelmük sem lehetett...

Emlékezzünk vissza a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) illetékesei által képviselt, az országban hosszú éveken át, az expedíció létrejöttét megelőző nihilre, a szarkazmusra, valamint a magyar sajtó által nyomban közzétett lehengető cáfolatokra, mihelyst a költő Szibériában bekövetkezett halálára csupán a legapróbb utalás fogalmazódott is meg. A jövő nemzedékeinek egyszer még mélyre kell ásniuk, hogy feltárhassák ennek az összállami, Petőfi emlékét és sorsát semmibe vevő, cserépszavazásos kiközösítősdinek az igazi okait. Mi egyelőre egyebet nem tehetünk, minthogy figyelmesen nyomon követjük azon események sorát, mely a Megamorv-Petőfi expedíció körül bontakozott ki.

Nincs abban semmi rendkívüli, hogy minden országnak megvannak a maga titkosszolgálatai, melyeknek az a kötelességük, hogy az állam, tehát saját államuk biztonságát szavatolják. A szocialista rendszer lehetővé tette, hogy tetszés szerint számtalan titkos ügynököt és spiclit működtethessen, állományukat megnövelje, hogy törvénytelenégeket és erőszakot követhessen el. Érdekes lenne megtudni, vajon a magyarok hány százaléka hisz abban, hogy csapatai kivonásával egyidejűleg a Szovjetunió egykori ügynökeit is kivonta volna.

Hát persze, hogy senkit sem vont vissza! Rendelkezésre állnak a gondosan feliratozott, minden egykori „közreműködőről” elkészített „Személyi Akták”, ezek segítségével pedig bármikor meg lehet „rántani a zsinereket”, aminél fogva mozgásba hozhatók, és „Európa új uralkodójának” legfrissebb óhajai is nyomban teljesülnek. Az expedíció tagjai arra készültek, hogy majd Barguzinban komoly munkát végeznek. Naivitás lenne azt feltételezni, hogy a költő csontjainak esetleges előbukkanásától tartottak volna a titkosszolgálatok... Így a titkosszolgálatok nem teheték meg, hogy be ne épüljenek „saját embereikkel” a kiváló képzettségű, kreatív szellemű emberek társaságába, akiknek a célja viszont ténylegesen a másfél évszázados titok nyitjának megfejtése volt. Tehát beépültek! Magyarország is, a Szovjetunió is! Csakhogy, minden ország saját maga számára kémkedik, nem pedig a „keresztapának”... Azonban, ahogyan majd kiderül, ebben a vonatkozásban Magyarországot még nehézségbe ütközik „országnak” nevezni...

Július 18-án, a sír feltárájának másnapján felfoghatatlan események sora bontakozik ki Kardos Lajos, a rádiós és Szabó Géza történész körül (őt az expedíció soraiba az MTA delegálta). Mérőszalaggal a kézben távolságokat kezdenek mérgetni, bizonygatják, hogy a keresett sír elhelyezkedését nem megfele-

lően állapították meg, és váltig kitartanak amellett, hogy az ásás 5–7 méterrel odébb folytatódjék. Kiszely más állásponton volt.

1989. július 19-én a magyar újságok leközltek egy TASSZ-jelentést, mely hírül adta, hogy a barguzini 7. számú sírban Petőfi Sándor maradványait találták meg. Henkey Gyula antropológus ennek valószínűségét 99%-ra teszi. Barguzinból Kardos Lajos rádiótelefonján Pécsi István, Kéri Edit és Borzák Tibor rendszeres naprakész tájékoztatókban számolnak be mindenről. A kecskeméti tévé stábj a folyamatban lévő ásási munkálatokat lépésről lépésre rögzíti.

Ezen a napon történik, hogy Tóth Tibor (akinek eredetileg feltett szándéka volt, hogy csatlakozzon az expedíciós csoporthoz) és Katona Tamás történész nyomban a TASSZ-jelentést követően a TV2 csatorna esti adásában tiltakozásuknak adnak hangot. Katona így nyilatkozik: *„Az oroszok egyetlen foglyot sem vittek el, így lehetetlen, hogy Petőfi idegen földre került volna.”*

Az események részesei arról is beszámolnak, hogy a parabolaantennák felállításában a helyi burját szakemberek segédkeztek. Kardos Lajos rádiós rendszeresen leadta Barguzinból a híreket Magyarországra, ám augusztus 21-én a kapcsolat néhány órára megszakadt. A Magyar Televízióban az MTA részéről leadtak egy műsort, amelyben Teller Ede, híres amerikai fizikus valamilyen csontváz képét bemutatva magyarázta, hogy a fénykép Barguzinból származik, erről pedig világosan megállapítható, hogy női csontvázat ábrázol... Ettől a pillanattól fogva az MTA szakértői azon álláspontra helyezkedtek, miszerint az expedíció során feltárt maradványok nem lehetnek Petőfi Sándor maradványai...

Kéri Edit visszaemlékszik*, hogy barguzini tartózkodásuk első napjaitól kezdve miként vette észre, hogy Szabó Géza történész a szálloda sötét folyosójának végében hosszasan, csaknem suttogva beszélget valakivel...

Mikor a sírgödör feltárásánál a földréteg alól előtűnt Petőfi koponyája, rajta egy még épen megmaradt hajtincset találtak. Bruce Latimer óvatosan leemelte, papírba csomagolta, és egy kerek, lapos film tárolására használt pléhdobozba tette. A doboznak másnapra már csak hült helye volt. Még egy nap, s a szovjet csoport tagjainak sikerült mindenkit meggyőzniük, hogy feltétlen pihenőnapot kell tartani, és a Bajkál-tóra utazni egy kis kiruccanásra. A hatvan kilométeres út során egy helyen az autóbusz megállt, hogy felvegyen egy rokonszenves fiatal hölgyet, aki az útpadkán állva hevesen gesztikulált, kérve, hogy vigyék el egy darabon. A buszon elég különös módon Szabó Géza üdvözölte, maga mellé ültette, majd élénk társalgásba elegyedtek. A piknik vége felé, mikor a csapat elkezdett hazafelé szedelőzködni, kiderült, hogy az ifjú teremtség a történéssel együtt Isten tudja hová tűnt, noha az imént még ott voltak. Sűrű az erdő... Hemzsegnek a szúnyogok... Nyugalanság telepedett a társaságra... Ők azonban kisvártatva visszatértek... A vidám társalgás kettejük között hazafelé menet zavartalanul folytatódott...

* <https://www.youtube.com/watch?v=XO6pn5OxDhE>

Az imént említett moszkvai látogatás miatt Morvai Ferenc nem lehetett jelen Petőfi földi maradványainak exhumálásakor, a legfrissebb barguzini hírek nem jutottak el hozzá. A repülőtéren, Ulan-Udéban a rá váró sofőr valamit mesélni kezdett neki, ezt azonban nem nagyon értette... Arról beszélt, hogy a repülőgéppel, amivel Morvai Ferenc Moszkvából az imént megérkezett, két ismeretlen magyar fiatalember szállt fel, akikkel azelőtt a sofőr sosem találkozott. A fiatalember az utasfelvételre váró sorban a tömeg füle hallatára mesélték, hogy a barguzini expedíció „maffiaügylet”, s hogy a tudósok régen pontosan megállapították már, hogy a sírba tulajdonképpen nőt temettek el. Az állították, hogy magyarok, akcentussal beszéltek, előadásukat több ízben megismételték...

Így történt, hogy Morvai első ízben hallott az álmával, Barguzinnal kapcsolatban a „női csontváz” megtalálásáról.

Biztos források tudomásomra hozták, hogy ennek a „két magyar fiatalnak” a társaságában utazott a repülőn a Petőfi Sándor barguzini hajtincset tartalmazó kerek fémdoboz is, amely Szabó Géza révén került hozzájuk.

Ugyanekkorra esik a budapesti MTA Könyvtár kéziratárában őrzött Petőfi-tincs eltűnése, mely korábban több mint egy évszázadig tartotta lázban a látogatók fantáziáját. Valószínű, hogy az MTA egyes kutatói, megkaparintván a költőtől származó mindkét hajtincset, meggyőződtek arról, hogy Barguzinban igenis Petőfi Sándor várja, hogy Magyarország eljőjön érte, és fékevesztett, irgalmatlan offenzívába kezdtek, kijelentve, hogy a megtalált személy „nő”.

Hozzá tartozik a dologhoz, hogy néhány év múltán Szabó Géza az MTA-tól elnyeri a „tudomány doktora” fokozatot, Kardos Lajos pedig államtitkári megbíratást vehet át a magyar kormánytól.

A sofőr a kocsit nem kímélve igyekezett Barguzinba. A repülőút fáradalmi miatt a mellette ülő Morvai Ferenc csak hallgatott. Ekkor még nem tudták, mit is találtak a barguzini temetőben. Valamennyien emlékeznek arra a feszült pillanatra, mikor Morvai Ferenc a sír körül tolongó csapathoz lépett. Utat nyitottak neki az asztalhoz, amelyen akkurátusan elrendezve a feltárt maradványok helyet kaptak, Kiszely István pedig félhangosan így szólt: „Ez Petőfi.” Morvai Ferenc szeme tágra nyílt a csodálkozástól, leült, a koponyát kezébe vette, és szeme megtelt könnyel.

Kedves Olvasóm, örüljünk a roppant történelmi eseménynek az expedíció résztvevőivel együtt. Ha réges-régen nagy fiának nyomát is tévesztette az ország, sosem hagyta el a remény, hogy maradványait egykor majd megtalálja, és nagyságuk előtt tiszteleghet.

Egy felbecsülhetetlen értékű dokumentum hever előttem, PETŐFI SÁNDOR MARADVÁNYAINAK AZONOSÍTÁSI JEGYZÖKÖNYVE, két amerikai, egy magyar valamint egy szovjet antropológus aláírásával. Mindegyikük híres tudós, igen kiválóan kvalifikált szakember, akik az olyannyira nélkülözhetetlen, mély erkölcsiségű pálya, az igazság keresése mellett döntöttek. Bruce Latimer (USA), Clyde Simpson (USA), Kiszely István (Magyarország), Alekszej Burajev (SzU) a messzi Szibériába repült, tehetségét és tudását messzemenőig latba vetette, hogy a legapróbb részletre kiterjedően megvizsgálja a feltárt maradványok minden egyes darabkáját, majd ezek után kézzelükkel látták el a dokumentumot, mely az alábbi következtetéssel zárul:

„Minthogy sem a koponyán, sem a csontvázon nem található egyetlen olyan ismertetőjegy sem, mely Petőfi testi adottságainak ne felelne meg, azonban a rendelkezésre álló írásos anyagban található összes többi – vagyis az „agyarszerű” szemfog, a homlok, az állkapocs, az egykori testen található sérülések – megtalálhatóak a csontvázon, így mi, antropológusok tanúsítjuk, hogy 1989. július 17-én Barguzinban, a 7. számú sírban olyan csontvázat találtunk, mely Petőfi Sándor csontvázával azonos.

Barguzin, 1989. július 23.”

Július 24-én Barguzinban tiszta szívből ünnepel mindenki. Gratuláltak egymásnak, mosolyogtak. Az expedíció tagjainak és a falu lakóinak az Ulan-Udéból érkezett hivatalos vendégek a köztársaság vezetése nevében gratuláltak. A 7. számú sír körül mindig lehetett látni valakit. A nyájas, jólelkű, vendégszerető burjátoknak örömet okozott, hogy Magyarország fiát, nemzeti hőst az ő földjük őrizte meg. Ami azt jelenti, hogy a jóindulatuk az évszázadok során nem szűnt meg, számon tartják, hogy az 5. században a hunok megérkeztek Európába, és tőlük kapta Hungária is a nevét. Most megint egy közös eredményt ünnepelnek. A burjátok, ha örülnek, igen őszintén tudnak örülni.

Július 28-án értesítés jött, miszerint a moszkvai magyar nagykövetség nem engedélyezi Petőfi Sándor maradványainak szülőföldjére történő szállítását... Ugyanekkor a szovjet hatóságok részéről ködös igények merültek fel arra nézvést, hogy elengedhetetlen,

„Az ünnepelt”... Barguzin, 1989 júliusa.

hogy a „Szovjet Tudományos Akadémia szakértői vizsgálatát követő jelentés” is rendelkezésre álljon, ezután pedig feltételül szabták valamely „szélesebb körű nemzetközi bizottság” létrehozását, amelynek tagjai lehetőleg Moszkvában kell, hogy összegyűljenek... Az expedíció tagjai hazatértek saját országukba, Petőfi pecsétviasszal lezárt ládában elhelyezett maradványait Ulan-Udéban hagyták hátra, a burját kormány felelősségére bízva...

Mielőtt belefognék a következő bekezdésbe, gondosan és figyelmesen át-nézem még egyszer a teljes, rendelkezésemre álló 1989. júliusi sajtóanyagot. Remélem, lesz az olvasók között is, aki maga is megteszi ezt. Minden előítélet nélkül kezdtem a tanulmányozásához, de a végére a magyar tömegkommunikációs eszközök „rákos megbetegedésével” kapcsolatos balsejtelmem beigazolódott. 1989. augusztus 20-ig a megjelenő cikkek 95%-ban örömmel, nem csekély büszkeséggel, időnként némi mosolygás kíséretében tudósítanak a Megamorv-Petőfi expedícióról. Az újságok lapjain mindenütt jóindulat, jó-kívánságok, megértés nyilvánul meg a nemzet élcsapatának merész vállalkozásával kapcsolatban.

Vajon akkor hirtelen mi történhetett augusztus 20-a után? Ki mérgezte meg ezt az örömet? Ki robbantotta a bombát? Minek? Keressük együtt a választ! Az élet megy tovább!

A régi temető. Barguzin, 2014 júniusa.

Mi várta itthon, Magyarországon az expedíció sikertől boldog résztvevőit augusztus 29-i visszatérésükkor? Először is, az újságokban ekkor láttak napvilágot az MTA munkatársaitól származó ilyesfajta állítások: „*nő...*”, „*terhes asszony...*”! Néhány bulvárlap hirtelenjében úgy vélte, még meggyőzőbbnek kell lennie: „*nő, zsidó nő...*” Látni – jóllehet –, senki semmit nem látott. A csontok még mindig érintetlenül heverték Burját-Mongóliában. A különleges szolgálatok szárnyaik alá vették Kardost, a rádióst, noha ő csak szóban adhatta tovább az információkat. A hajfűrt, ami sokat tudott volna mesélni, eltűnt. Az Akadémianak nem volt semmilyen konkrét bizonyítéka, de nem is akarta, hogy legyen. A számára kellemes és kényelmes felállás mellett döntött: „*Kérem, bizonyítsa be, hogy ön nem hülye!*” Se több, se kevesebb. Mindössze ennyi maradt nekik: „*Ez nem Petőfi! Hiszen nem lehet, hogy ott lenne!*” Nos, Önöknek hogy tetszik ez a „tudományos” következtetés? Milyen sajnálatos, hogy egyetlen ember sem akadt az ország vezetői között, aki legalább egyszer hangját hallatta volna, és tudományos érveket várt volna el az MTA-tól!

Az újságok túlnyomó többsége alantas kitalációkkal, gúnyolódással tömte tele hasábjait, melyek emberi méltóságukban alázták meg Morvai Ferencet és Kiszely Istvánt. A Megamorv-Petőfi Bizottság tagjai közül nem egy kénytelen volt munkahelyéről távozni. Harsányi László igazságügyi szakértő Drexler Gáborhoz, a Művelődési Minisztérium nemzetközi főcsoportjának vezetőjéhez intézett levelében kijelentette, hogy a négy antropológus véleményét nem tekinti kellőképpen meggyőzőnek. A televízióban, a rádióban és az újságokban augusztus elejétől rengeteg olyan anyag jelenik meg hirtelen, mely mind kizárólag az „elesett Segesvárnál” verzióról szól. Ugyanakkor nem méltattak bemutatásra egyetlen, a barguzini ásatásokról készült filmet sem, az expedíció tagjai pedig nem kaptak megjelenési lehetőséget a rádióban és a televízióban. Az újságok egytől egyig, mintha csak szándékosan történne a dolog, az „ellenzők” anyagait hozták le. Az MTA szakértői tartózkodnak a véleménynyilvánítástól, a Petőfi Irodalmi Múzeum kutatói még a lehetőségét is elvetik annak, hogy a Megamorv-Petőfi Bizottság esetleg megtalálhatta a költő maradványait.

A „mókamester” *Új Tükör* című hetilap, amely teljes meggyőződéssel úgy véli, hogy humor tekintetében mindenki felett áll, a diszkrimináció és a durva meghurcolás útját választja, s már nem pusztán az expedíció tagjait, hanem az egész Petőfi-ügyet ócsárolja. Ezeknek a rosszindulatú bajkeverőknek a nevét feledni nem lehet. Az újabb nemzedékre marad, hogy utánajárjanak, melyikük „Személyügyi dossziéja” került annak idején Moszkvába...

Mindez a rémálom semmiség ahhoz képest, ahogyan magával Morvai Ferencel elbántak. Alig ért földet Moszkvából érkező járata, a repülőtéren a rá várakozók közölték vele, hogy nincs hová mennie, a magyar adóhivatal ugyanis a házát lefoglalta... Olvasni ilyesmit akkor lenne nevetséges, ha nem lenne olyan szomorú.

Képzeljék csak el: a falusi srác, aki tehetséggel és munkával felküzdötte magát az ország egyik tekintélyes mecénásává, szülőhazája becsületét és dicsőségét öregbítendő, rövid időre elutazik, eközben az adóhivatalnak, amely azelőtt „természetesen még a nevét sem hallotta”, „véletlenségből” tudomására jut egy hozzá köthető bűncselekmény, amely olyan súlyos, hogy Morvai háza haladéktalanul elkobzandó, s ezt el is rendeli.

A „bűncselekmény” lényegileg a következőben merült ki. A Megamorv-Petőfi expedíció előkészítése és lefolytatása során felmerült költségek 70 millió forintot tettek ki, ami – az akkori valutaárfolyamon számolva – körülbelül 470 ezer dollárnak felelt meg. Morvai a költségeket saját cége számlájáról fedezte... Indítékait vizsgálunk szükségtelen... Kanadában mi ugyanezt rendszeresen „elkövetjük”, de minden pénzügyi év végén kötelesek vagyunk a pénzt saját bankszámlánkról a cégnek visszafizetni, amennyiben az adóhivatal nem fogadja el az adóalany azon álláspontját, hogy a költségek „jótékonyági” célra kerültek felhasználására.

Az adóhivatal követelése értelmében Morvai Ferencnek a teljes összeget nyomban vissza kellett fizetnie saját számlájáról, máskülönben házat elárverezik. Ekkora összeg, természetesen, nem állt rendelkezésére. Az adóhatóság azonnal árverésre bocsátotta a házat. Morvainak ez után igen nagy köröket kellett futnia, hogy a pénzt összeszedje.

Pozsgay Imre államminiszter, aki egyúttal elnöke volt a Megamorv-Petőfi Bizottságnak is, sokban segített neki, főképp abban, hogy lehetőséget kapjon háza visszavásárlására a legalacsonyabb kikiáltási ár mellett.

Ezután a következő történt: miután az árverés elég jó hangulatban véget ért, Pozsgay Imre miniszter Morvai vállára téve kezét, odasúgta: *Senkinek ne említsd! Azonnal küldd vissza Szibériába a csontokat, vagy valahol ásd el, csak észre ne vegye senki... Máskülönben igencsak nagy kellemetlenségeink támadhatnak...!*

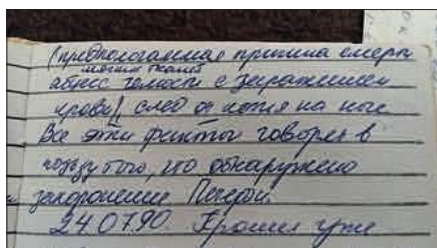
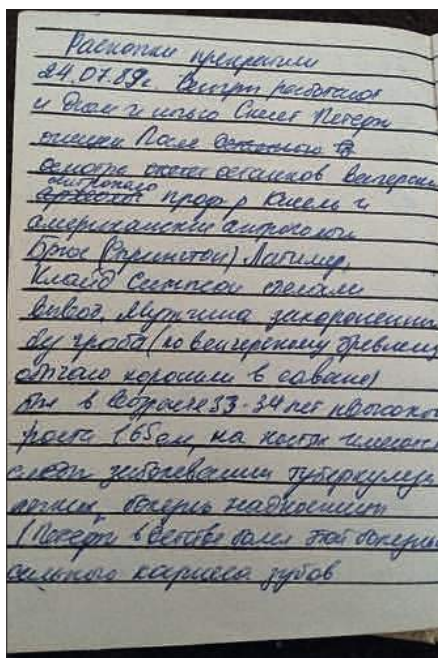
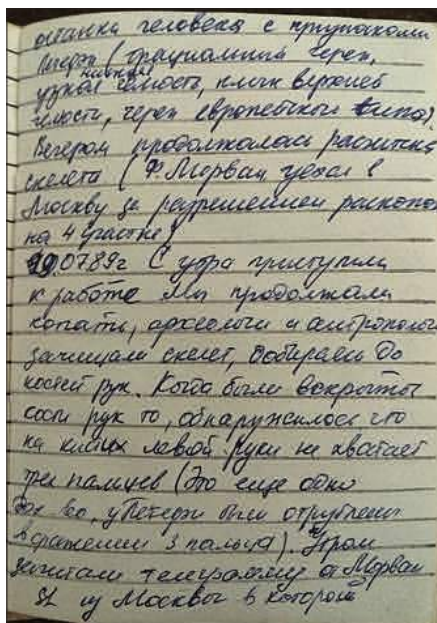
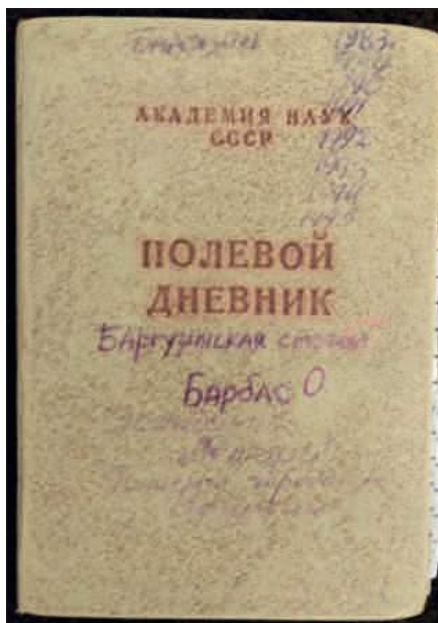
– *Mégis, hogy képzeled?!* – tiltakozott hevesen Morvai Ferenc. – *Annyi munka árán jutottunk el ideig! Sehová nem küldöm!*

Rövid gondolkodás után Pozsgay Imre azt mondta: *Akkor a szervezetetekből kilépek.*

– *Szavazás útján választottunk meg – felelt elkeseredetten Morvai –, akkor miért mentél bele?*

– *Nem hittem, hogy valamire juttok az egésszel... – vette elejét a további beszélgetésnek az állami tisztségviselő...*

Hősünket, Morvai Ferencet azonban nem olyan egyszerű megtörni. Kezdte felfogni, hogy az oroszok valamilyen szennyes ügyletbe fogtak, melynek az a célja, hogy a maradványokat ne kelljen kiadniuk. Morvai Ferenc eldönti, hogy nyomban megszervezi azt a „tekintélyes nemzetközi bizottságot”, melybe Moszkva augusztus végén belekapaszkodott. Meg kell szervezni már szeptember folyamán, távol Moszkvától, legjobb, ha Ulan-Udéban, a burjátok emberségesebbek, majd csak megpróbálnak segíteni.

Oleg Barbasz 1989-ben vezetett terepnaplójának lapjai.

Intézetének igazgatója tölti majd be, Bruce Latimer és Clyde Simpson jelezték belegegyezésüket, hogy készek ismét Szibériába utazni. A Morvaival kapcsolatban álló svájci és japán antropológusok levélben szintén tudatták részvételüket.

A Megamorv-Petőfi képviselői az amerikaiakkal együtt szeptember 20-án érkeztek Ulan-Udéba. Még aznap este a helyi tévéstudióban szerepeltek, itt Kuchelbecker és Petőfi sorsával kapcsolatban tettek fel nekik kérdéseket.

Hamarosan tudomásukra jutott, hogy az érkezésük előtti napon Burjátország egyik vezetőjét Moszkvából megkeresték telefonon. E. A. Sevarnadze (!) a SzKP KB Politikai Irodájának tagja hívta, aki azonnal a küszöbön álló Petőfi-tanácskozásról kezdett beszélni, majd elrendelte: *„Dolgozzanak, amennyit csak jólesik, de egyről ne feledkezzenek meg: negatív eredményre kell jutniuk!”* A továbbiakban Sevarnadze elvtárs konkrétabban megvilágította, hogy a bizottsági döntés ügyében húzni kell az időt, legalább négy hónapig, mert hogy Magyarországon a választások közelednek, márpedig, ha ők „megkapják” Petőfit, akkor az elnök nem a *„mi emberünk” lesz, hanem valaki másra esik a voks, az is lehet, hogy Morvaira...*

Alattomos hír, volt min töprengeni. Még jó, hogy akadt bátor ember Burjátföldön, aki figyelmeztette a magyarokat... Morvai felkérte Straub Imre patológust és anatómust, Petőfi Sándor fiziológiai jegyeinek szakértőjét az Ulan-Ude-i tanácskozáson való részvételre.

Az asztalra helyezett csontok láttán az orvos megkezdte az összehasonlítást a nála lévő adatok alapján, majd élénk magyarázatba kezdett... 27 ismertetőjegy volt a birtokában. A Burját Tudományos Akadémia is felállított egy saját bizottságot a maradványok szakértői vizsgálata céljából, és az ő véleményük szerint is a 27 ismertetőjegy egybeesett a költő csontvázának vizsgálata során megállapított adatokkal. Erről értesítették Burjátország, a Szovjetunió és Magyarország kormányzatát.

Mindennek azonban már különösebb jelentősége nem volt, hiszen a konferenciára hivatalos szovjet szakértők közül egy sem jelent meg... Az elkeseredett Morvai Moszkvába telefonál. Alekszejev akadémikus, anélkül, hogy különösebben zavarba jött volna, úgy felelt, hogy a szovjet delegáció tagjainak fontos elfoglaltságai vannak, majd azt javasolta, hogy napolják el a tanácskozást *„négy hónappal”* és *„azt ígérte, hogy a pontos időpontról majd a későbbiekben tájékoztatja”* az érintetteket... Az MTA szakemberei, akiket szintén vártak, hasonlóképp nem jelentek meg...

Ám a legnagyobb arcátlanságot a japán és svájci antropológusok „leleplezésének” köszönhetően tudjuk. Meglepődve Morvai telefonhívásán, mindegyikük ugyanazzal állt elő: *„A szovjet követség azt közölte, hogy az Ulan-Ude-i tanácskozást elhalasztották, és ezért a vízum kiadását megtagadta...”*

Sok év elteltével Tyivanyenko professzor visszaemlékezik arra, hogy amikor a magyarok kiöltötték ezt a szeptemberi tanácskozást, V. P. Alekszejev szintén azt támogatta, hogy Ulan-Udéban folytassák le, viszont két nappal azelőtt, hogy megkezdődött volna, váratlanul így nyilatkozott: *„Petőfinak hirtelen igencsak magasra szökött ott önöknél, Ulan-Udéban az árfolyama... Én nem megyek.”* Ez azt jelenti, hogy Sevarnadze telefonhívása cseppet sem volt légből kapott...

Osztozunk azokban az érzésekben, amelyekkel Kiszely István, Morvai Ferenc, Búzás Mónika, Straub Imre és Nehéz Mihály térhetett vissza Magyar-

országra. B. Latimer és C. Simpson, a két amerikai antropológus, nem lévén tudatában, hogy milyen fokú ellenségesség övezi expedíciójuk eredményeit, a tanácskozás meghíúsulásának okát a „tipikus szovjet, szervezésre való képtelenségben” látták.

Csak reménykedhetünk abban, egyszer megtudhatja majd a világ, hogy a magyar és a szovjet vezetés mi okból viszonyult ilyen furcsán Petőfi Sándor emlékeztetéséhez. A szovjet vezetés sosem tartotta fontosnak, hogy bármely szövetségese érzéseit, érdekeit vagy kívánságait a legkisebb mértékig is tiszteletben tartsa. Számukra nem létezett különbség a hitleri Németország és Rákosi Magyarország között. A marxizmus-leninizmus órákon erre nézvést az alábbi oktatásban részesültünk: *„Országunk igazi barátja csakis a »progresszív társadalmi világfelfogás« lehet. A minket körülvevő világ többi része nem egyéb, mint a kapitalizmus még el nem pusztított maradványai, melyek készen állnak arra, hogy torkon ragadjanak bennünket, ezért szárazon kell tartanunk a puszkaport».*

A magyarokban megérett az a kívánság, hogy hős költőjük földi maradványait visszaadják a szülőföldnek. A „Nagy Testvér” saját hősei közül egyetlen egyet sem adott vissza a szülőföldnek, hacsak az eseményhez propagandaérdek nem fűződött. A magyar igényről nem hogy hallani sem akar, de nem is érti azt a szovjetek országának vezetése. Csak a bármely esetlegesen felbukkanó elégedetlenség alku-mentes leverésének nyelvét értette, és folyton saját túlélése aggasztotta a „Nagy Testvért”.

A hamis szovjet hírközlés – amit a putyini Oroszország is átvett – állandóan a negatív híreket kereste, keresi Amerikáról, és azokat aztán éjjel-nappal ismétli. De az orosz közönség arról még soha nem hallott, hogy például mennyit költ az USA a Vietnámban elesett amerikai katonák felkutatására, hazaszállítására és otthoni ünnepélyes eltemetésére. Az amerikai újságok hetente megírják, kinek a földi maradványait találták meg, és még hány elesett katonát keresnek.

1989 nyarán a naiv magyarok bolygatják ezt a kényes problémát. A legjobb pillanatot választották... A „Nagy testvért” a Szovjetunió maradéktalan széthullása mellett a bűnös múlt szégyenletes kérdései marcangolják. Tekintsük át, melyek is.

Mára köztudomású, hogy 1940 márciusában az NKVD és a Gestapo egyik utolsó egyeztetésére került sort Zakopanében és Krakóban, ahol a lengyel ellenállással szemben folytatott harc közös cselekvési tervét vitatták meg.

Feltételezések szerint a németek megtagadták a lengyel hadifoglyok átvételét. A tanácskozás végeztével a Szovjetunió nekilátott a fogságba ejtett több mint 22 ezer lengyel tiszt végleges megsemmisítéséhez. A Szmolenszk-vidék körzetét 1942-ben foglalták el a németek, ahol Katynban és további helyeken a tömeges kivégzés során lelőtt több ezer áldozat holttestét felfedezték. Ugyancsak a fent már említett marxizmus-leninizmus órákon nekünk ezt úgy tálták, hogy a lengyelek a fasisztáknak estek áldozatul, arra a kérdésre pedig, hogy miért találtak vajon kizárólag 1939 december előtti dátumokkal ellátott leveleket és újságdarabkákat

a legyilkoltak zsebeiben (ezt a nyugati rádióállomások adásaiból kellett megtudnunk), történelemtanárunk a következőt szuggerálta belénk: „*A fasiszták a friss dátumozású újságokat kivették a zsebükből, majd régiekkel cserélték ki azokat.*”

A szörnyű igazság hosszú idő elteltével jutott a világ tudomására. 1989 márciusában (vegyük észre, ugyanarról az 1989-es évről van szó) az új lengyel kormány már hivatalosan is a németek helyett a szovjet NKVD titkosrendőrségének róttá fel a tömeggyilkosság vádját. (Három év telik el, majd az orosz kormányzat kénytelen közzétenni a dokumentumokat, melyek azt bizonyítják, hogy a gyilkosságokért és titokban tartásukért a felelősség a szovjet Politikai Irodát és az NKVD-t terheli, valamint, hogy a kivégzésre vonatkozó parancsot maga Sztálin adta ki.)

Ugyanebben az időben a cári család maradványainak megtalálásáról szóló első közlések is napvilágot látnak, nyomtatásban olvashatóvá vált a kivégzés részletes leírása, a maradványoknak a bányaknéból való felszínre hozatalának tervei, onnan, ahová annak idején csillékről bedobálták és elrekesztették őket; a holttestek DNS összehasonlításos módszerrel végzett kétséget kizáró azonosítása... Oroszország tekintélye azt kívánta meg, hogy a maradványokat a Péter-Pál erődben helyezték örök nyugalomra... Ezekre a kellemetlen hírekre mind fény derül...

És a magyarok pont ebben a pillanatban, az aktuális „feszültséggel terhes időszakban” a Petőfijükkel jönnek!... A Szovjetunió vezetőinek ekkor nem jött volna jól, hogy a magyarok nagy költőjük maradványait újratemessék! Kinek kell ez most? „Nem Petőfi” és kész!

Van, akiknek nevetségesnek tűnhet, én azonban, mint egykori szovjet állampolgár, az életben még mindig gyakran alkalmazom azt a „szovjet logikát”, amely évtizedeken át szörnyszülőthöz hasonlatossá korcsosította erkölcsünket, és a földön olyan tisztátalanság és gyengeelméjűség elszaporodásához vezetett, akár a világot manapság ámulatba ejtő „ruszszik”. Annak idején bármilyen kormányközleményt is olvastak be a rádióban, az ország állampolgárai javarészt felfogták, hogy csupán az épp aktuális hazugságot hallják, amellyel az épp mögötte megbújó igazságot igyekeznek elleplezni. Ha egyszer a közleményben az állt, hogy ilyen és ilyen orvos kártékony ellenség, aki a szovjet vezetés krémjének megmérgezésén fondorkodott, akkor a normális ember úgy értette, hogy a szóban forgó orvos az éppen aktuális állami spekuláció áldozata. Ha a néhai Visinszkij „államügyész”, akár az Egyesült Nemzetek Szervezete vagy a Szovjetek Palotája Oszlopcsarnokának magas szószékeiről a vádlottat mennydörgőn megátkozta, világos volt, hogy a vádlott ártatlan áldozat. És ezt mindenkinél jobban maga Visinszkij tudta, hiszen azért üvöltött teli torokból, hogy önmagát bátorítsa, és abban a reményben, hogy akkor jobban hisznek neki...

Engem ez a fajta logika arról győz meg, hogy a megtalált, egykori Petrovics, magyar fogoly és költő maradványai valószínűleg azonosak Petőfi Sándor maradványaival! És pusztán azért, mert több mint negyedszázada, dacára annak, hogy nincs bizonyíték, a magyar „Tudományos Akadémia” a KGB módszereit

használva ezt bőszülten tagadja. Bármely normális országban elképzelhetetlen, hogy egy szervezet magát a nemzet Tudományos Akadémiájának nevezze, ha nyomban nem mozdul, hogy az országról szóló friss értesüléseket vagy felfedezéseket megvizsgálja azon célból, hogy tudásának színvonalát emelje, és hűségét kinyilvánítsa a nemzethez, amely a munkáját megfizeti, és tőle várja az igazságot, értelemszerűen a tudományos igazságot!

1989 decemberének végén az érdekelt feleket a Szovjet Tudományos Akadémia arról értesítette, hogy V. P. Alekszejev vezetése mellett 1990. január 5-e és 11-e között Moszkvában fogják lefolytatni a Petőfi Sándor maradványainak azonosítását célzó szovjet–magyar tudományos tanácskozást. A január 5-i regisztrációnál a szovjet delegáltak képviseltették magukat legnagyobb számban. Az MTA küldöttségét Harsányi László vezette. Minthogy Burjátország a költő maradványait nem kívánta átadni Moszkvának, a Megamorv-Petőfi Bizottság küldöttei először Ulan-Udéba repültek, s majd csak január 9-e reggelén jelentek meg a burjátokkal együtt a bizottság első ülésén.

Éppen ekkor, január 7-én, a magyar Kossuth Rádió egy bizonyos Odze Györggyel készített interjút ad le a reggeli és esti híradókban, aki az MTA nevében úgy nyilatkozik, hogy „a Moszkvában ülésező bizottság álláspontja ahhoz közelít, hogy a maradványok női jegyeiről tanúskodnak”.

A. Tyivanyenko professzor ezekkel az eseményekkel kapcsolatban a következő emlékeit osztotta meg velem:

– Moszkvába a csontok egy egész delegáció kíséretében érkeztek. A maradványokat tartalmazó fémláda az én felügyeletem alatt állt. Fogadtak bennünket, majd a Tudományos Akadémia szállójába vittek, nem az Akadémián kellett gyülekeznünk, ehelyett azonnal, találkozás és megismerkedés céljából a Műemlékvédelmi Bizottság nagy termébe kértek. Huszonötven gyűltünk össze.

Köszöntőbeszédében V. P. Alekszejev akadémikus azonnal arra kezdett célozni, hogy „Petőfi maradványainak vizsgálatai aligha folytathatóak, míg részvizsgálatok nem történnek...”

Az utána következő megszólaló, a Szovjetunió Levéltári Igazgatóságának vezetője szkeptikusan és bőbeszédűen igyekezett negatív atmoszférát teremteni a találkozóhoz, valahogy így: „Alaposan áttekintettünk minden archívumot, sehol egyetlen szót sem találni Petőfi Sándorról... A kérdés így igencsak sikamlósnak tűnik... Valamilyen határozatot kell hoznunk.” Beszéde után mindenki ebédelni indult, én pedig a teremben maradtam, hogy vasládámon rajta tartsam a szememet...

Az ebéd után a következő megszólaló az átvizsgált levéltárakról szóló diskurzust folytatta. Ebben a pillanatban nem bírtam tovább, helyemről felállva ellenvetést fogalmaztam meg: „Miről beszél? Miféle levéltárakat néztek meg Önök? Tisztában van-e Ön azzal, hogy Tomszkban, Irkutszkban és Csitában hegyekben tornyosulnak a cári Oroszország archívumaiból származó iratkötegek, melyekhez

senki még csak hozzá sem nyúlt?” Hozzászólásom mozgolódást keltett a teremben. A következő, előre felkészített megszólaló már hozzáfűzte: „Hát az már csak természetes, hogy az összes levéltárat fel kell kutatnunk...”

Ezután ismételten kénytelen voltam szót kérni: „Mi célból folytatjuk ezt a semmitmondó társalgást?... Inkább nézzék meg a költő sírból kiemelt csontjait!” – szoltam, majd az elnökségi asztalhoz vittem a csontokat tartalmazó ládámam...

A hozzászólásokban ezután Morvai Ferenc és Kiszely István volt soron. Mindketten részletesen előadták a sír felnyitásának érdekes mozzanatait, mindeközben kezükkel néhányszor az asztalon álló ládára mutattak. A tanácskozás légköre kezdett felengedni. Alekszejev akadémikus így szólt: „Megnézzük, okvetlenül megnézzük az Önök kincsét... Csak most a program szerint a bankett kezdődik, mely a Prága étteremben lesz... A bankett után, ha vendégeink nem lesznek fáradtak, este nálam, a Régészeti Intézetben újra összeülünk.”

A Prága Étterem bejáratánál a portás váltig azon erősködött, hogy a nálam lévő ládát hagyjam a ruhatárban. Legtermészetesebb, hogy ezt kereken megtagadtam... A bankett szervezői értesültek a dologról, rábeszélést kaptak az éttermi vezetést, hogy kedvemért tegyenek kivételt... Így végül a láda kikötött az asztal alatt, amelyiknél a társaság helyet foglalt, én pedig rendszeres időközönként lábammal ellenőriztem...

Gratuláltam Alekszej Vasziljevics Tyivanyenkónak, hogy így tett. Ezen a világon ugyanis ő az első és utolsó ember, akinek az a szerencse jutott osztályrészéül, hogy „Petőfi Sándor közvetlen közelében éttermi banketten mulathatott!”

– Az étteremben a társaság jókedvre hangolódott, azután a Régészeti Intézetbe indult. Egy kis tanácsteremben folytatták. Alekszejev és Harsányi akadémikusok a ládából azonnal elkezdtek kisedni a csontokat a puha csomagolópapírral borított asztalon elrendezgetve. Az izgalomtól tekintetük ide-oda repkedett, a baloldalon található agyarszerű szemfogat tapintgatták.

V. P. Alekszejev akadémikust régóta ismertem, Ulan-Udéban átutazóban többször megfordult, mikor mongóliai expedíciókra utazott. Ezekben magam is részt vettem. Sátrink egymás mellett álltak... Egy kondérból ettünk... Egyszer még nálam is járt vendégségben... Valamivel a barguzini sírfeltárások kezdete előtt levelet kaptam, amelyben a következő szavakat adta útravalóképp: „Alekszej Vasziljevics, elsősorban az agyarszerű szemfogra figyeljen. Petőfi Sándor fő ismertetőjegye...”

A maradványokkal teli asztalt a bizottság tagjai állták körbe.

Harsányi és MTA-s kollégái fokozottan ügyeltek, hogy a koponyáról felvett mérési adatokat pontosan megállapítsák és lejegyezzék, ezután pedig még tüzetesebben a medencecsontra vonatkozó információit. Éjfél körül Alekszejev akadémikus hazatelefonált a feleségének, aki szintén közismert antropológus. Közvetlen mellette ültem, míg a beszélgetés zajlott. „Maradnom kell. A dolgozószobámat ellepték a magyarok és a burjátok.” Majd kezét szája elé emelve hozzátette: „És az asztalon ott van Petőfi...!”

Alekszandr Gromov professzor, aki a Szovjet Tudományos Akadémia nevében szólalt meg, tisztességesen és konstruktívan jelentette ki, hogy az igazság maradéktalan feltárásához szükség van Petőfi Sándor rokonainak, különösen anyjának csontjaiból vett mintára, így aztán mindenképp el kell végeztetni az exhumálást. Az MTA-tól jött küldöttség ezt a javaslatot elfogadta. Kiderült később, hogy ezt a pillanatot még videofilmre is felvették.

Az MTA küldöttségében volt Kovács László, az „MTA Régészeti Intézetének főmunkatársa”. A tanácskozás alkalmával Kovács László ekkor először fejtette ki „régészi hitvallását”, Petőfi Sándor feltételezett maradványai elemzésének lefolytatására irányuló bármely próbálkozással kapcsolatos hozzáállását, jelesül: *„Ezek a maradványok nem képezhetik tárgyát, nem lehet őket felhasználni... tudományos vizsgálatra, mert a Megamorv-Petőfi Bizottság annak ellenére kezdte el az ásatásokat Barguzinban, hogy nem tudta hitelt érdemlő dokumentumokkal igazolni azt a tényt, hogy Petőfi Sándort valaha is oda küldték volna...”*

Kiszely István és Straub Imre felfigyeltek arra, hogy az MTA küldöttei a koponya- és különösen a medencecsont méreteinek rögzítésekor szüntelen torzításokkal próbálkoznak, női méretek irányába közelítve a számokat...

A Burjátországból érkezett küldöttség tagjai között volt Leonyid Budunov hívatásos fényképész is. Ma is foglalkozik a Petőfi-témakörbe tartozó fotók készítésével. A moszkvai bizottság működése során szinte megszakítás nélkül fényképezett, igyekezve, hogy minden körülötte zajló mozzanatot rögzítsen... Különösképp azoknak a pillanatoknak megörökítésére ügyelt, mikor a különböző méréseket végezték a csontokon.

A tanácskozás moszkvai résztvevőjeként jelen volt Tatjana Patyomkina is, Alekszejevnek, a Régészeti Intézet igazgatójának a helyettese, ő többször megpróbálta a bizottsági teremből kikergetni L. P. Budunovot: „Maga nem szakember”. Amire az egyszer merészen így felelt neki: *„Engem a barguzini kormányzat hatalmazott fel, hogy a mi tulajdonunkat képező csontváz vizsgálatánál jelen legyek, így én sehová nem megyek innen!”*

Patyomkina szó nélkül lenyelte a választ, haragra gyúlt arccal fordult a mellette álló A. V. Tyivanyenkóhoz, és akár a „kígyó” ezt sziszegte: *„A maga számára személy szerint ennek a történetnek még folytatása lesz!”*

A tanácskozáson részt vett M. M. Geraszimov professzor tanítványa, ekkortájt a Szovjetunió egyik vezető antropológusa, Natalja Lebegyinszkaja is, aki így nyilatkozott: *„Hasonlóságot látok Petőfi Sándor fényképe és a Barguzinból származó koponya között. Hajlandó vagyok a koponya alapján elvégezni az arc rekonstrukcióját, de minthogy ez a feladat költséges és hosszú időbe telik, csak abban az esetben látok munkához, ha már van levéltári anyag, amely bizonyítja, hogy Petőfi volt Szibériában.”*

Tyivanyenko folytatta: Az elhantolt nemének megállapításához Kiszely István ajánlotta a csontok vegyelemzését, ezzel el lehet ugyanis dönteni, vajon férfi vagy

nő-e az illető. Éjjel két óra előtt a társaság kezdett szétszéledni. Néhány rendőr, akiket Ny. I. Rizskov, szovjet államfő különleges intézkedése folytán rendeltek ki mellénk, a tárgyalótermet éjszakára bezárta és lepecsételte. Meg kell említeni, hogy Nyikolaj Ivanovics Rizskov, aki a Petőfi-maradványok körüli, kulisszák mögött zajló játszmákról mit sem tudott, tanácskozásunk lefolytatásához komoly segítséget nyújtott.

Másnap délelőtt 11 órára érkeztem meg az Akadémiára. Meglepett, hogy a teremben mindössze egy ember, Nehéz Mihály, a tolmács ül. Kérdeztem, hol vannak a többiek. Azt felelte, hogy Morvai, Kiszely és Straub kimentek valamit harapni a büfébe, Harsányi pedig az MTA-delegáció tagjaival és Alekszejev akadémikussal csontmintákat vitt magával, és autóval távoztak valahová. Mintha talán sürgősen a magyar követségre kérették volna be őket... Értetlenül ültünk...

Körülbelül két órára rá a lépcsőház felől léptek hangzottak fel, izgatott beszélgetés szűrődött be. Aztán a léptek zaja elhalt. A terembe vezető ajtó résnyire nyílt, és Alekszejev akadémikus hangját ismertem fel: „Tehát azt fogjuk mondani, hogy a laboratórium nagyon leterhelt, a vegytani elemzést ezért nem lehetett elvégezni. Mire a sor ránk kerül, beletelik még három hónap...”

Mikor a tárgyalóterembe beléptek az izgatott tudósok, Harsányi és Alekszejev arca örömtől ragyogott... Alekszejev nyomban be is jelentette, hogy a laboratórium túlterheltsége miatt az eredményt néhány hét múlva kapják csak meg, találkoznkat így nyárra elhalasztják, a pontos időpontról majd értesítenek...

Csaknem két órát vett igénybe a tanácskozásról kiadott kommuniké összeállítása, melyet folyamatos tolmácsolás mellett pontosítottak a magyar résztvevőkkel. Az „ellenpártiak” fölényes többségének sikerült elérnie, hogy a moszkvai tanácskozás kommunikéjének az alábbi tartalmú szövege legyen: „A Moszkvában elvégzett vizsgálatok eredményüket tekintve nem nyújtottak választ arra a kérdésre, hogy a talált maradványok Petőfi Sándor maradványai vagy sem. A bizottság döntéshozatalát még inkább megnehezítette a csontokon található női ismertetőjegyek megléte. Annak kapcsán, hogy a laboratórium leterheltsége miatt a csontok vegyelemzését nem sikerült elvégezni, azzal a javaslattal élünk, hogy a bizottság négy hónap múlva folytassa a munkáját.”

A kommuniké külön cikkelye így hangzott: „Minthogy a bizottság dolgavezetetlenül áll feladatával, a sajtó számára semmilyen, annak munkájára vonatkozó nyilatkozatot nem adhat senki, ezen idő alatt pedig egy egész sor további vizsgálatot kell lefolytatni külön-külön a Magyar Tudományos Akadémián és a Szovjet Tudományos Akadémián.”

Mi ez, ha nem a farkasok tivornyája a tyúkólban? Ez a tisztesség megcsúfolásának és a zsarolásnak épp az a szovjet típusú sémája, amelyet mi sokszor megtapasztaltunk.

A kommunikének a megfogalmazása jóval éjjel után ért véget. A csontok visszakerültek a ládába, arra rányomták a pecsétet, és a Belügyminisztérium munkatársainak őrzésre átadták, akik példaszerűen Ny. I. Rizskov azon utasítása

szerint jártak el, hogy a láda őrzését a Szovjet Tudományos Akadémia Múzeumának raktárhelyiségében biztosítsák.

– Számunkra igen rövid volt az éjszaka, kora reggel mentünk a repülőtérre. Míg a gépre történő felszállásra várok, odamentem az egyik pavilonhoz, és megvettem az Izvesztija című napilap aznapi számát. Ülök, lapozgatom, és egyszer csak:

„A TASSZ JELENTI:

... A bizottság munkája lezárult, s egységes álláspontra jutottak abban a tekintetben, hogy Petőfi Sándor költő elébe tárt, feltételezett maradványairól kiderült, hogy női holttest maradványai.

Ily módon végérvényesen pont kerül az úgynevezett »szibériai változat« hosszú történetének végére.”

Az Ulan-Udéig tartó repülőút során még arra is képtelen voltam, hogy szundítsak. Szemem előtt végigperegtek az elmúlt napok történései. Moszkva felé tartva még teljesen bizonyos voltam abban, hogy V. P. Alekszejev el fogja ismerni, hogy Petőfi az... Akárhányszor Moszkvába kellett mennem, barátságos mosollyal fogadott... De akkori találkozásunk idején csak futólag pillantott rám, és tekintetét elfordította... Viszont én ennek nem tulajdonítottam ekkor jelentőséget...

Hazatérésem után fogtam az újságot, és tüstént V. C. Najdakovhoz indultam, a Szovjet Tudományos Akadémiához tartozó külön tagozatunk elnökéhez, megmutattam neki a „TASSZ jelentését”, beszámoltam róla, hogy nagy nehezen megállapodtunk, hogy négy hónapot várunk, nem nyilatkozunk a sajtónak, eszerint a TASSZ-jelentést jó előre elkészítették...

Vaszilij Cirenovics figyelmesen végighallgatott, majd így szólt: „Rendben. Fogalmazd meg a levelet személyesen B. Ny. Jelcin elnök úrnak címezve...”

A levélben az elnököt arra kértük, hogy a Petőfi-ügyben tevékenykedő moszkvai bizottság 1990. januári keltezésű határozatát, mint a tények meghamisításán alapuló határozatot, ne ismerje el, továbbá arra is kértük, hogy hozzon létre új, független bizottságot.

Ekkor kaptunk Magyarországról egy levelet, melyben tudatták, hogy Moszkvából történt megérkezésükkor a két magyar csoportot a repülőtéren nagyszámú újságíró várta. Morvai Ferenc és Kiszely István hangosan azzal vádolták meg Harásnyi Lászlót és Farkas D.-t, valamint az MTA-küldöttség további tagjait, hogy a maradványokról történt méretvétel során leplezetlen hamisításra törekedtek, ez abban állt, hogy a csontokról nem a valós számadatokat rögzítették, hogy elérjék, hogy azok női csontváz anatómiájának paramétereire hasonlítsanak.

Kettejükre záporoztak az újságírói kérdések. Minthogy megfogták őket, nyomban elkezdtek magyarázkodni: „Igaz, követtünk el némi pontatlanságot.” Beismerték, hogy nem korrektül jártak el. Az a szóbeszéd járja, hogy ez és ehhez hasonló információk jutottak el az MTA alelnöke, Tigyi József akadémikus füléhez, aki

kénytelen volt Harsányi Lászlót, valamint a delegáció még néhány tagját elbocsátani, ami után az akkori köztársasági elnök magát Tigyi Józsefet is felmentette az általa betöltött posztról...

Az orosz elnöknek címzett levelet nem postán adtuk fel, hanem N. J. Krjucsov, Burjátország moszkvai képviselte vezetőjének gondjaira bíztuk, aki másnap reggel B. Ny. Jelcin asztalára le is tette. Oroszország elnöke J. I. Oszipovnak, a Szovjet Tudományos Akadémia elnökének címzett következő határozattal látta el a beadványt:

- „1. A moszkvai Bizottság 1990. januárjában kelt határozatát hatályon kívül helyezni!
2. A Petőfi Sándor ügyében felmerült kérdések tisztázására új összetételű bizottságot összehívni!”

Néhány nappal később J. I. Oszipov felkereste ezzel a levéllel Borisz Jelcint, és tudtára adta véleményét: „Bármely bizottság felállítása felesleges, amíg Magyarországon a politika a tudománynál előbbre való... Először jussanak dűlőre a politikában, csak utána foglalkozzanak a tudománnyal...”

A. V. Tyivanyenko professzor így emlékezik vissza:

„Hirtelen nagy csend támadt, négy hónap telt el... Moszkvából nem érkezett semmilyen javaslat arra, hogy új bizottságot állítsanak fel... Az újságban lehoztam egy cikket, ebben megírtam a Petőfi-ügyben történt hamisítást, amit a Moszkvai Bizottság tett lehetővé... Beszámoltam a személyesen B. Ny. Jelcinhez intézett levelünkről is...”

Burjátország Minisztertanácsához hamarosan eljutott egy moszkvai levél, amelyben V. P. Alekszejev akadémikus ezt írta: „... A történet ilyen irányú alakulásában A. V. Tyivanyenkónak, a tudományok kandidátusának volt negatív szerepe. Destruktív közleményeivel a szovjet tudomány becsületére hoz szégyent, valamint személy szerint rám, ennek a Bizottságnak az elnökére... Kérem, vizsgálják meg további működésének kérdését a Szovjet Tudományos Akadémia Burját tagozatának szervezetén belül...”

Alekszejev akadémikus levelét így folytatta: „A Nemzetközi Bizottság megállapította, hogy a csontok nőtől származnak, ezért kérjük, vegyék át, hogy el lehessen hantolni őket a barguzini temetőben.”

V. P. Alekszejev akadémikus titkárnője igen szeszélyes hölgy volt. Morvai Ferenc elbeszélte, hogy ez a kelletlen teremtes különösképp gonoszul bánt vele. Kérdéseire gorombán válaszolt, és nem volt segítőkész, többször órákon, akár még napokon keresztül is várakoztatta a titkársági szobában... Morvai valahányszor Moszkvába utazott, ez megismétlődött.

Barátjának, Bárándy Györgynek egyszer Morvai beszámolt erről, mire azt a tanácsot kapta, vigyen ajándékot, szép virágcsokrot és csokoládét... Morvai így is tett. Ettől a pillanattól fogva a hölgyet mintha kicserélték volna. Kedves,

lojális ismerősként viselkedett. Sok mindent egészen másképp intézett. Morvai sosem maradt adósa. Ő pedig igazán felbecsülhetetlen ajándékkal lepte meg Morvai Ferencet 1991 január elején. V. P. Alekszejev akadémikus nevére Budapestről bizalmas levél érkezett. A Magyar Tudományos Akadémia egyik vezetője kérte a szovjet kollégákat, hogy a barguzini 7. számú sírból az exhumálásnál előkerült, náluk őrzött maradványokat semmisítsék meg... A levél tartalmáról „lojális ismerősünk” Morvait nyomban tájékoztatta...

Nagyjából ugyanekkor érkezett meg V. P. Alekszejev akadémikus fent említett levele Burjátországba, azzal a kéréssel, hogy vegyék át a maradványokat, és temessék el Barguzinban. Így érkezett zöld jelzés arra, hogy lépéseket lehessen tenni, hogy Petőfi Sándor maradványai ismét azon személyek kezébe kerülhessenek, akik valódiságukban hittek.

Itt roppant hála és tisztelet illeti Ny. I. Krjucskovot, aki az akkori orosz elnök mellett Burjátország képviselőjeként dolgozott. Nyikolaj Ivanovicson kívül nem volt még egy ember, aki annyira tisztában lett volna szerepével, és aki minden lehetőséget megragadott, hogy elérje, hogy Petőfi földi maradványai ne merüljenek feledésbe. Tőle, a humanistától, Burjátország lelkiismeretétől származnak a következő mondatok: *„Adnom kell még egy esélyt Morvainak és Kiszelynek, hogy Petőfi Sándor maradványainak vizsgálatát nyugodtan végigvihessék...”* „Lehet, hogy holnap már nem leszek az élők sorában, de Magyarorszáért ezt meg kellett tennünk!”

Burjátország képviselői küszöbön álló látogatásukat táviratilag jelezték Moszkvának, és két iratot is előkészítettek. Egyikükben a Szovjet Tudományos Akadémiához fordultak kérelemmel, hogy a 7. számú sírból származó maradványokat szolgáltatassák vissza Burjátországnak, a másikban Morvai számára állítottak ki engedélyt a maradványoknak az országból történő kivitelére Magyarországon végzendő további vizsgálatok céljából. Ny. I. Krjucskov Moszkvába hívatta Morvai Ferencet.

Morvai és Kiszely tudatában volt, hogy roppant falon kell áthatolniuk: jóval többen voltak azok, akik azt kívánták, bárcsak semmisítenék meg a maradványokat, és a kérdést végérvényesen zárnák le, mint a tudomány azon haladó szakemberei, akik készek voltak ténylegesen azon munkálkodni, hogy a végleges igazságot fel lehessen deríteni. Morvai és Kiszely azt is felfogták, hogy a szovjet kémszervezet mindenüvé behatoló tapogató-szarvacskáival nem hagyja majd, hogy akár az európai országok valamelyikében is befejezhessék a vizsgálatokat...

Ennek az eposzba illő történetnek a részesei elegendő képzelőerővel rendelkeztek ahhoz, hogy felfogják, milyen roppant kiterjedésű és magas szintű megfigyelés alatt tartják őket a velük szemben álló, különleges szolgálatok. Morvai és Kiszely társaságában utazott Morvai felesége, Búzás Mónika is, valamint Nehéz Mihály tolmács. Levelet vittek Burjátország kormányának, azt kérelmezve, hogy a 7. számú sírból származó maradványokat szolgáltatassák ki nekik, hogy

a további vizsgálatok elvégezhetőek legyenek. Mielőtt Moszkvába indultak, Budapesten Morvai Ferenc ismét felkereste barátját, Bárándy Györgyöt, aki azt a tanácsot adta neki, hogy csak úgy repüljenek Moszkvába, ha már előzetesen mindnyájuk számára oda-vissza megváltották a jegyüket, továbbá ajánlatos, hogy Ferenc zsebében tartsa a saját maga és Mónika számára a Moszkván keresztül New Yorkba tartó járatra szóló jegyeket is...

Moszkvai tartózkodásuk alatt szüntelenül érezték a rájuk irányuló fokozott figyelmet. A szállodai folyosón mindig épp állt néhány idegen. Gyakran benéztek a szobájukba, mintha csak szemmel tartanák, hol van a maradványokat tartalmazó doboz, s nem történt-e valami baja... A magyarok mellé kíséretül szegődött Ny. I. Krjucskov megtudakolta Morvaitól, a talált csontok közül mekkora a leghosszabb? Morvai úgy felelt, hogy körülbelül 52 cm. Nyikolaj Ivanovics erre azt javasolta, hogy vegyenek egy kisebb női táskát, és abban helyezték el a csontokat... A MALÉV magyar légitársaság cégjelzésével ellátott kabinbőrönd méreténél fogva épp megfelelőnek bizonyult. A kiürített ládát pedig pár üres üveggel, csomóba gyűrt újságpapírral és szennyes ruhaművel töltötték ki...

1991. február 8-án a moszkvai Seremetyevó repülőtéren, mielőtt a vámvizsgálathoz indultak volna, Ny. I. Krjucskov Mónika kezéből a kabinbőröndöt átvette, vállára akasztotta, és az ellenőrzésnél bemutatta az Oroszország elnöke mellett tevékenykedő burjátországi képviselő számára kiállított igazolványát. A legcsekélyebb késlekedés nélkül továbbhaladhatott... A váróteremben Nyikolaj Ivanovics a kabinbőröndöt visszaadta tulajdonosának, mindnyájuktól kedvesen elbúcsúzott és távozott. Az ez után következő, már-már detektívregénybe illő mozzanatok történetét nem ismerem, fél óra múltán azonban Mónika és Morvai Kiszely Istvántól és Nehéz Mihálytól elköszönt, és nemsokára útban voltak New York felé repülőjáratuk fedélzetén...

Budapesten, a repülőtéren Kiszelynek és Nehéznek rá kellett ébredniük, hogy Moszkvában feladott poggyászaikból hiányzik a „maradványokat” tartalmazó láda... A MALÉV ügyintézője elnézést kért, megígérte, hogy felkutatják, segített kitölteni a megfelelő nyomtatványt a poggyász elvesztésének bejelentéséről... A terem, ahol a csomagkiadás történik, már kiürült, mikor felfigyeltek három, szemmel láthatóan rájuk várakozó fiatalemberre. Egyikük, nyilvánvalóan a rangidős, dühében fogát csikorgatva, félrehívta Kiszelyt, és fojtott hangon, idegesen kérdezősködött... Az elvörösödött Kiszely István csak fejét rázta, és tehetetlenül széttárta karját. A dolog azzal végződött, hogy a „főnök”, aki ekkorra szinte már tombolt, hangosan elkáromkodta magát, és néhány kemény nyaklevest kiosztott Kiszely István antropológusnak...

Négy nap múlva Ulan-Udéban az a bizonyos intézmény hívatta A. V. Tyivanyenko professzort, ahol is két tábornok fogadta, egyikük a KGB-től, a másik a BM-től. Ilyen magas rangjelzést az arany váll-lapon Burjátországban annak előtte nem is láttak... A tábornokok csupán egy dologra voltak kíváncsiak: „Hogy

történhetett meg az, hogy Petőfi csontjai Amerikába kerültek?” Válasz helyett A. V. Tyivanyenko zavarában csupán ennyit mondott:

– *Hogyan?? Csakugyan? Amerikában vannak? Akkor ez a kérdés nem rám tartozik... A kérdés Morvai úrra tartozik...*

Mindeközben, néhány napra Kiszely István Morvai segítségére az USA-ba sietett. Körülbelül egy hétbe telt, hogy egymástól függetlenül több amerikai laboratórium elvégezze az odaszállított maradványok vizsgálatát. A laboratóriumok egyhangúan azt erősítették meg, hogy a csontok férfitől származnak. A következő hét azzal ment el, hogy megkíséreljék a maradványokat Amerikából Magyarországra átszállítani, kijátszva a vámhatóság éberségét, amely sóváran tekintett a velük való találkozás elébe. Morvai és Kiszely utolsó kísérlete sikerrel járt...

Az amerikai laboratóriumok által adott szakvélemények mind a mai napig mindenki számára kielégítőek, kivéve a Magyar Tudományos Akadémia „harcosait”, akik már több mint negyedszázada objektív vizsgálatok lefolytatása és azok nyilvánosságra hozatala helyett magabiztosan hirdetik: „nő!”... Mint ahogyan a továbbiakból kiderül, Magyarország mai vezetése számára, a kormányzat, a televízió és a sajtó számára is az MTA „nehézkész” álláspontja kényelmes. Nem kell a lényegét feltétlen firtatni, amennyiben hivatkozni lehet a „mi embe-reink” közül valakire, aki már úgylis tébolyultan a mellét veri...

Hogy ezeket a sebeket hogyan gyógyítják majd be a mai Oroszországban, nem tudni. A régi zászlóvivők közül mára szinte senki nem maradt már életben, a nacionalizmus fékevesztett tombolásához azonban megfelel bármely esemény a múltból, amit erre fel lehet használni. Már V. V. Putyin is nyilatkozott a Petőfi-maradványok kapcsán: „Ez a Petőfi-ügy képes összefogni a Kárpát-medence összmagyarságát.”

* * *

Kedves Olvasóm! A fent elsorolt szomorú események, melyek Petőfi Sándor földi maradványai kapcsán bontakoztak ki, nekem a közelmúltban jutottak tudomásomra*. Erről a tragédiáról barguzini kirándulásom előtt semmit sem tudtam. Borzalmas volt Alekszej Tyivanyenko professzortól és Tatjana Filippovától, a barguzini iskolai múzeum igazgatójától ezt hallanom: „Az elmúlt 25 év során Magyarország nem volt képes nagy költőjének földi maradványait visszaadni az anyaföldnek!...” „Hogyan magyarázzuk ezt meg tanulóinknak? Hiszen Petőfi Sándor sok éve hős iskolai múzeumunkban!...” „Magyarország csakugyan nem tudja előteremteni a szükséges forrást, hogy a költő anyjának sírjából csontmintát vegyenek, és a DNS-összehasonlítást elvégezzék?... Hiszen az amerikaiaknak csak egy hétre volt szükségük, hogy Abraham Lincoln elnök és anyja DNS-mintáit egybevevessék...” „Ha Magyarországnak nincs szüksége »Puskinjára«, adják vissza nekünk Petőfi Sándor maradványait. Mi majd eltemetjük, és még nagyobb tisztelettel ápoljuk emlékét...”

* A. V. Tyivanyenko: *Tajnij uznyik Szibiri* (Ulan-Ude, 2016)

A Shalom Memoriálé felavatásáról 2014 augusztus elején utaztunk haza Torontóba, én pedig azonnal belefogtam a 17. fejezet írásába. Sok mondani-
való érlelődött meg bennem akkorra, könyvem egyre bővült. A Barguzin-téma
a fejezet végén szerepelt. Mikor az elején végiggondoltam, rögtön megijesztett
a rendelkezésre álló információmennyiség, és még jobban az, amire a későbbi
munka során fény derült. Sok minden érthetetlen volt. Ezért kértem meg Orosz
Évát, hogy küldje meg nekem a Petőfiről megjelent friss anyagokat, a televízió-
ban közvetített esetleges interjúkat.

Éva komoly, megbízható ember, így körülbelül három nap múlva teljes idő-
met az általa megküldött információk tanulmányozása kötötte le. Durva és ja-
varészt negatív hang jellemezte az anyagot, s ami a leglényegesebb: a nyilat-
kozatokban, akárhogy kerestem, képtelen voltam bármely nyomát felfedezni
a Petőfi iránt érzett szeretetnek, sőt a Magyarország irányában megnyilvánuló
rokonszenvnek...

Petőfi Sándor maradványai kapcsán különös düh és ingerültség itatja át Ko-
vács László régész, tudós újságcikkeit is. Több mint kétszáz tudományos mun-
kája közül a „barguzini csontok” elleni támadásait rendíthetetlen magabiztos-
ság és a Morvai Ferenc szövetségesei által végzett előremutató munka dühös
becsmérlése hatja át.

Úgy tűnik, hogy a maradványokra irányuló verbális offenzíva az MTA részé-
ről Kovács László személyétől indult el. Elsősorban az indoklás nélküli, apellátát
nem tűrő kijelentés: „Nő!...” Aztán a Moszkvába exportált rosszindulatú su-
gallat: *„Ezek a maradványok nem képezhetik tárgyát tudományos vizsgálatnak,
minthogy a Megamorv-Petőfi Bizottság úgy kezdett az ásatásokhoz Barguzinban,
hogy előzetesen nem tudott hiteles dokumentumot felmutatni arról, hogy Petőfi
Sándor »odakerült«... Ezután következik a tollából származó abszurd kijelentés:
„Petőfi anyjának sírját DNS-meghatározás céljából felnyitni semmiképp sem sza-
bad, hiszen ezt ... nem indokolja semmi...”*

Sajnos, Kovács László Petőfiről szóló cikkeiben és aspiránsai cikkeiben
nem tűnik elő az okos mester, az igazi kutató tudós ember, aki nyitott a nem-
zet kincseire vonatkozó felfedezések iránt. Csupán tiltásokat és korlátokat
fedezhetünk fel: *„Lezárni a témát és megtiltani kutatását...”; „Csak az Akadé-
miának van joga foglalkozni ezzel...”; „Mindent betemetni és beszüntetni...”;
„Az európai tudósok nem jogosultak, hogy a magyar kutatásokba beavatkoz-
zanak...”*

Kovács László professzor az MTA akkori munkatársainak negatív véle-
ményét egybegyűjtötte, és kötetben adta ki „NEM Petőfi!” címmel. Az egyik
közreműködő megállapításai jól jellemzik, az MTA-s szakértők hozzáállását
az üggyhöz: *„... Ebből kiindulva az MTA Petőfi Bizottsága a továbbiakban nem
tekinti a barguzini 7. számú csontváz újabb szakértői vizsgálatát megalapo-
zottnak. Annál is inkább, minthogy a csontvázat saját nyilatkozata szerint is
maga a Megamorv-Petőfi Bizottság képviselője szállította a Szovjetunióból az*

Egyesült Államokba, és pontosan ezáltal szűnt meg a tudományos ellenőrizhetőség feltétele.

Ezen esemény bekövetkeztével a különben is vitatható lelet további szakértői vizsgálat tárgyát nem képezheti.”

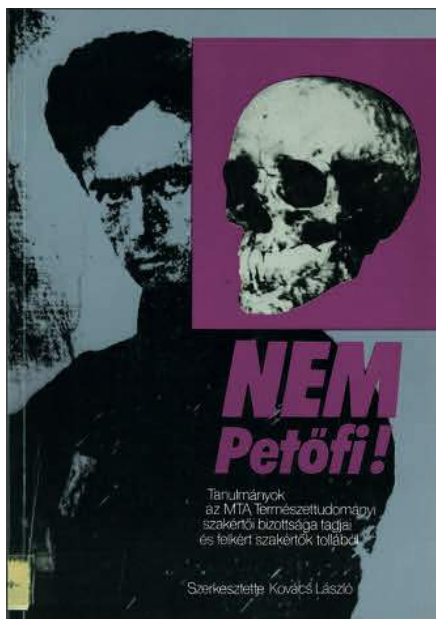
«NEM Petőfi!» című munkájának kéziratával Kovács László 1992 végén váratlanul felbukkant Burjátországban, s megtörténtnek állítva be a meg nem történtet, képmutatóan tudatta, hogy „*az MTA a Barguzinból származó leletek vizsgálatát elvégezte, s ezeket egyértelműen nőtől származónak minősítette..., melyeket abba a sírba kell visszahelyezni, ahonnan kiemelték.*” A magyar vendégnek nem volt érkezése, hogy A. V. Tyivanyenko professzorral vagy a barguzini Petőfi iskolai múzeum igazgatójával, T. Sz. Filippovával találkozzon. Kovács Lászlót csak az olvasóink előtt ismert E. V. Gyemin fogadta, aki a maradványok Petőfi maradványaiként történő elismertetésének esküdt ellenzője, akivel ketten a köztársasági televízióban adásba kerültek, megmutatták a nézőknek a kész kéziratot, és elismerték azt a dajkamesét, miszerint „végre eldőlt, hogy a maradványok nőtől származnak”. *(Az MTA munkatársainak pedig nem sikerült megkaparintania a csontmaradványok egyetlen darabkáját sem.)*

Miután Magyarországra visszatért, Kovács László professzor kijelentette, hogy a burját vezetés és a burját tudósok jóváhagyólag nyilatkoztak könyve tartalmáról, és tudomásul vették „a költő maradványain az MTA által elvégzett vizsgálatok végleges eredményét”. Azonban Kovács László „véletlenül elfelejtette” honfitársaival megosztani szibériai útjának két mozzanatát. Először is, a köztársaság vezetésétől anyagi támogatást kért könyvének orosz nyelvre történő lefordításához és kiadásához, ám a legfontosabb az, hogy elhallgatja, hogy félig titokban, E. V. Gyemin társaságában Barguzinba utazott, ahol a barguzini körzet akkori vezetője, Sz. R. Tetlin Ulan-Udeből kapott instrukciója szerint „falugyűlést” hívott egybe, melyen a falu vezetői és néhány háborús veterán jelent meg... Miután a falugyűlés résztvevői végighallgatták E. V. Gyemin mondandóját a „női csontokról”, nyílt levélben a magyar kormányhoz és Morvai Ferenc úrhoz fordultak, megfogalmazva „*az elszállított maradványok visszajuttatásáról, korábbi helyükre történő eltemetetésükről és a Barguzin lakosait ért erkölcsi kár ellentételezéséről szóló követelésüket...*”

Vagyis a következő történt: A Magyar Tudományos Akadémia tagja Szibériába érkezik, arra biztatja burját barátainkat, hogy írjanak levelet, és juttassák el Magyarországra, Magyarország nemzeti hőségének még mindig tisztázatlan maradványai (tulajdon hazájából, vagyis Magyarországról történő) visszajuttatásáról szóló követeléssel, az erkölcsi kár ellentételezésének igénylésével... Ilyen mélyre sülyledni! Alig hiszi az ember.

Az alábbi két fotó is tanulságos. A bal oldali Petőfi Sándor koponyáját ábrázoló felvétel, mely Barguzinban készült a maradványok feltárasakor. A felső állkapcsón látszik a szerencsésen épségben megmaradt „agyyszerű” szemfog, mely az összes szakértő szemében a költő elsődleges ismertető jegyének számí-

tott. A jobboldali fotó a „*NEM Petőfi!*” című, az Akadémia munkatársai által írt, Kovács László szerkesztésében megjelent kötet fedőborítóját mutatja. Mint látható, gondoskodtak arról, hogy az olvasó meg ne láthassa az „agyarszerű” szemfogát, melyet „véletlenül” kiretusáltak...

Letörtség vett erőt rajtam.

Majd három héten át alig néhány sort sikerült leírnom... Ekkor kaptam meghívót Magyarországról a „Malenkij Robot” Emlékbizottság soron következő konferenciájára, Budapestre. A tanácskozás azoknak a magyaroknak az emlékért idézte fel, akiket 70 éve, 1944–1945-ben a Szovjetunióba deportáltak. (A Donyec-medence bányáiba, építkezésekre, fakitermelésre, a háborús károk helyreállítására, stb. mintegy 300 ezer embert hurcoltak el, akiknek 40%-a sosem tért vissza. Különböző források szerint kb. 20 ezren kerülhettek Kolimára. Róluk apám leveleiben tesz említést.)

Az előző konferencián, melyet két évvel korábban Miskolcon tartottak, ahol engem is a szervezet tanácsának tagjai közé választottak, sikeres előadást tartottam, amely az egyesület honlapjára is felkerült. Ez alkalommal a terv az volt, hogy a konferencia a Magyar Parlament épületének egyik termében kerül megrendezésre. Felfigyeltem, hogy a kormány saját érdekében még egy ilyen nyíltan szovjetellenes szervezetet is a fennhatósága alá von... Merthogy „*az előadás előre benyújtott szövege ... és az útleveél másolata hiányában*” a konferencián a részvétel nem lehetséges.

Ez azonban engem nem fenyegetett... A Petőfi körüli zsákutca tartott fogva, ezért azonnal azt feleltem Majorszki Andrásnak, az Emlékbizottság elnökének, hogy rendkívüli elfoglaltságaim miatt ez alkalommal nem tudok részt venni...

Csüggedésem és levertségem láttán feleségem, Iya, két nap múlva ezzel állt elő: „*Na, így semmire sem jutsz... Menj inkább Magyarországra! Először is egy hétig pihensz majd, másodszor pedig emberekkel találkozol és beszélsz, akkor majd*

a kérdéseidre meglesz a válasz...”

Értesítettem Majorszkit, hogy részt kívánok venni a konferencián. Válaszában jelezte, hogy örülnek a találkozásnak, de, ha az a tervem, hogy előadást tartok, ez már nem lehetséges, mert véglegesítették a konferenciaprogramot...

A. Tyivanyenko professzortól megkaptam az 1989-es expedíció néhány Magyarországon élő tagjának telefonszámát. Torontóból, elutazásom

előtt sikerült kapcsolatba lépnem közülük néhányval. Örültem, mikor meghallottam Kardos Lajosnak, az expedíció rádiósának hangját, aki azon nyomban közölte, hogy hajlandó velem találkozni, s megígérte, hogy szállodámba jön. Nem tudtam, hogy a közelmúltban államtitkár posztot is betöltött már, erről találkozásunk alkalmával nem tett említést, mikor azonban a szálloda lobbyjába a kijáráthoz, ahol kocsí várt rá, lifttel lekísértem, visszamenet a recepciós pultnál álló, engem régóta ismerő alkalmazottak rám mosolyogtak és közölték: „Rott úr, milyen fontos vendége volt!...” „Kardos Lajos... – mondtam naivul. – „Maguk meg honnan ismerik?” „Hát korábban államtitkár volt...”

Találkozásunk érdekesen alakult. Kardos Lajos korábbi kollégája, a Szovjetunióban végzett tolmács, Kákonyi József kíséretében jött, aki igen jól beszél oroszul... József elmondta, hogy egészségi állapota miatt Lajos javarészt ágyhoz kötött, József és felesége, Tatjana ápolják az öregurat... A találkozásunkra is ő hozta ide kocsival...

Kardos Lajos egy nagy borítékot hozott nekem ajándékba, mely az expedíció dokumentumait tartalmazta. Kardos akkor lett elnök, amikor Morvai Ferenc egészségi állapotánál fogva a Megamorv-Petőfi Bizottság vezetésétől visszavonult. A borítékból olyan iratok kerültek elő, melyek eredetijét húsz

A TRAUMA ÉS TABU – „málenkij robot” 1944/45–2014/15 – a „málenkij robot” tragédiájának 70. évfordulójára rendezett emlékkonferencián. Budapest, az Országház Felsőházi ülésterme, 2015. február 25.

Kardos Lajossal. Budapest, 2015 februárja.

évvel a Megamorv-Petőfi expedíció után valaki egy kartondobozban Petőfi sírjába rejtette, amit később véletlenül a barguzini Petőfi Múzeum igazgatója megtalált, amikor a sírt a diákokkal rendbe akarták tenni. Kardos afelől biztosított, hogy ő arról nem tud semmit, hogy a dobozt a sírba beásták. Ő a dobozt a múzeum számára küldte el Barguzinba, nem pedig azért, hogy titokban eltemessék. Kardos Lajos elégedetten jelentette ki, hogy még mindig tagja a Megamorv-Petőfi Bizottságnak, de Morvai Ferencről hadarva, negatívan nyilatkozott... Csodálkoztam, de nem szóltam semmit.

2015. február 23-án, budapesti megérkezésem napján a Thermal szállóban zajló találkozónkról távozóban Kardos Lajos arra kért, hogy készülő könyvembe okvetlen kerüljön be az alábbi kijelentése: *„Az MTA bizonyos körei, akikkel mi ebben az ügyben kapcsolatba kerültünk, mélységesen hazaáruló társaság. Széchenyi foroghat a sírjában.”*

Kezemet megszorítva így szólt: *„Igen hálás vagyok Istennek, hogy összehozott veled engem.”*

Bátortalan, első torontói kísérletem, hogy Morvai Ferencsel beszéljek, meglepően eredményes volt. (A barguzinai és Ulan-Ude-iek pénzügyi stabilitása és szervezőképessége mellett tisztelettel emlegették Morvai nagyvonalúságát is. A sír kiásásában részt vevő munkások napi 50 rubelt kaptak. Akkor ez igen szép summának számított.) Morvai egy pillanat alatt felfogta, ki vagyok, honnan telefonálok. Röviden ennyit mondott: *„Mihelyt leszállsz Budapesten, a repülőtérrel azonnal hívj, és megbeszéljük!...”* Hinni sem akartam, hogy lehetőség adódik, hogy „még” magával Morvaival is találkozhassam.

Mikor megérkezett a bőröndöm, és beültem Gábor kocsijába, nyomban Morvait hívtam. Mondta, hogy ma ugyan elfoglalt, holnap viszont délután eljön hozzám a szállodába. Megkérdezte, melyik szállodában szálltam meg. „A Duna közepén a Margit-szigeti Thermálban” – válaszoltam.

Attól fogva, hogy fél éve Barguzinba megérkeztünk, ezzel a Morvai Ferencsel folytatott telefonbeszélgetésig bezárólag, végig tudatában voltam annak az egyértelmű, és többek által megismételt információnak, melynek lényege ez volt: „Az Egyesült Államukból elhozott Petőfi-maradványokat valamelyik németországi vagy svájci kolostorban rejtették el. Morvai Ferenc és Kiszely István felesége, Hankó Ildikó antropológus kívánságára Magyarországra csak azzal a feltétellel juttatják vissza, ha az MTA engedélyezi a költő édesanyja sírjának felnyitását, és beleegyezik abba, hogy pártatlan módon el lehessen végezni a DNS-vizsgálatot.” Ezt közvetett módon azok a meghívások is alátámasztották, amelyeket A. V. Tyivanyenko professzor kapott Magyarországról. A Patrubány Miklós vezetése alatt működő Magyarok Világszövetsége Patrubány gondolatát támogatta, miszerint „Petőfi Sándor temetését” mihamarabb meg kell rendezni, még úgy is, ha nem a maradványokat temetik el, hanem szimbolikusan egy üres koporsót... Méghozzá azt javasolták, hogy ezt a teme-

tést egy régi várkastélyban rendezték meg Szlovákia területén, s magában az épületben majd állandó Petőfi-múzeum létesül...

Morvai Ferenc utolsó két mondata pontosan ezért volt a szó szoros értelmében megrázó számomra. Miután megadtam neki szállodám nevét, ahol másnap készültünk találkozni, bizonytalanul rákérdeztem: „*Mi lesz Petőfi maradványaival?...*” „*Eltemetjük őket!*” – hangzott a magabiztos válasz. „*Hogyan?... Hiszen valahol Németországban vannak, nem?...*” „*Nálam vannak! Temetni fogunk!*”

Sokkoló hír volt. „Micsoda nagy esemény! És itt történik a közvetlen közelben...”

Másnap déltől a szállodámban várakoztam. 16 óráig senki nem jött. Felhívtam Morvait, kérdéseimre valamiféle érthetetlen dűnnyögés volt a felelet: „nem találtuk meg...”, „a szálloda nevét nem írtuk fel...”, „nem érzem jól magam”. Már azon voltam, hogy „törlöm” az egészet, mikor ezt mondta: „Holnap ide tudsz hozzáj jönni?...” Erre én már elvesztettem a türelmemet és ezt válaszoltam: „Ma akarok menni!” „Rendben, gyere.” Feljegyeztem a címet, többször pontosítva, hogyan kell az egyes szavakat írni... Gábort felhívtam, szerencsére épp otthon volt és ráért. Megkértem, hogy jöjjön értem a szállodába, megjelöltem a címet, ahová mennünk kellett. „Rögtön ott vagyok... Tudod, messze van ám... Közel 100 kilométer... Miskolc felé...”

Morvai Ferencsel. Mátrafüred, 2015 februárja.

Gábor Skodája csak úgy repített bennünket, noha már erősen esteledett...

Odaértünk, rátaláltunk a házra... Nagy vöröstéglás villaépület. A kapuhoz álltunk a kocsival, automatikusan nyílt... Róza, Morvai titkárnője azt ajánlotta, menjünk be a házhoz a kocsival, a kapu bezárult mögöttünk. Aztán Gáborral együtt bevezetett a házba, ahonnan elénk jött egy fáradt, idős férfi, aki eddig valamin dolgozott a másik titkárnőjével... Morvai Ferenc volt...

...Kiderült, hogy hatvannyolcadik évét tapossa, így aztán igencsak meglepődött, hogy én hamarosan betöltöm a nyolcvanát, szerintem nem is hitte el... Elmesélte, hogy tizenhat kazán- és vízmelegítő készülék gyártó üzeme van... Nyomatékosan jelezte, hogy pénze „bőségesen” van... Mondandójából különösen a következő szavak ragadtak meg bennem: „*Kezdetben mindenkinek kivétel nélkül hittem... Magas posztot tölt be az illető, nyilván komoly ember... Előteremttem az anyagiakat, majd nekivágtam... Ők viszont, segítség helyett, hirtelen, szinte leplezetlenül ártani kezdtek nekem...*”

Morvai Ferenc bizalmasan nekem ajándékozta annak a levélnek egy másolatát, amit aznap küldött el Áder János magyar köztársasági elnöknek, Orbán Viktor miniszterelnöknek és Kövér Lászlónak, az Országgyűlés elnökének. A levélben szó van a Petőfi maradványok elmúlt 25 évben folyt tanulmányozásának történetéről, melyre ő mintegy 100 millió forintot (körülbelül 700 ezer dollárt) költött, a Szovjetunióból gyakorlatilag kicsempésztett maradványokról, a Petőfi-család leszármazottainak felkutatásáról, akik beleegyeztek, hogy vérükből mintát vegyenek, amit aztán a Kínai Igazságügyi Minisztérium laboratóriumának elemzésre átadtak, akiktől előzetesen meglehetősen biztató eredmények érkeztek. Szó van továbbá Morvai azon személyes kívánságáról, hogy Petőfi Sándor maradványai minél előbb méltó módon kerülhessenek eltemetésre. Kéri továbbá mindezen állami méltóságokat, hogy – ha nem is hivatalos minőségükben, de magánemberként – vegyenek részt a közelgő temetési szertartáson. Néhány nap múlva arról értesültem Morvaitól, hogy mindhárom állami vezető szóban tudatta vele, hogy „a kérdés ... nem érdekli”.

Kétórás találkozásonk szinte egy pillanat alatt elrepült. Ennek során a leginkább Morvai Ferenc következő állítása okozott meglepetést: „*Petőfi maradványai nálam vannak!...*” Ekkor keze mintha az egyik szomszédos szobára mutatott volna... Morvai olyannyira belefeledkezve mesélt önmagáról, a sors által rá szabott, Petőfi becsülete és méltósága ügyében folytatott kegyetlen és nemtelen harcról, a rosszakarók szüntelen és váratlan fenyegetéseiről, hogy az egész este folyamán még alkalmam sem nyílt, hogy mondjak magamról valamit. Ajándékba megkaptam tőle Kiszely István *Mégis Petőfi?* című nagyszerű könyvét.

Két napra rá, február 26-án ismét találkoztunk. Egyre inkább kezdtem felfogni, hogy akaratlanul is ezeknek az eseményeknek a résztvevőjévé válok... Sokat gondolkoztam a dolgon, elutazásom előtt pedig hirtelen az az elhatározás érlelődött meg bennem, hogy megosszam Morvai Ferencsel néhány elképzelésemet, és meghívtam magamhoz a szállodába. Kétórás késéssel jött meg, viszont kétszer telefonált, elnézést kérve, hogy messze van, és nem tud szabadulni. Az előcsarnokban vártam, egy magas, szimpatikus férfi társaságában jelent meg. Azt hittem, hogy Morvai sofőrje, ő azonban így mutatta be: „A Megamorv-Petőfi Bizottság ügyvédje, nélkülözhetetlen segítségem.”

Azt, hogy feljöjjön a szobámba, Morvai az elején kereken visszautasította, arra célozva, hogy „lehetnek mikrofonok”. Több mint egy órát beszélgettünk az előcsarnokban, ahol este lévén zongoramuzsika szólt. Morvai beszámolt róla, hogy az MTA semmiképp sem egyezik bele, hogy elvégezzék Petőfi anyjának exhumálását, miközben Budapest polgármesterének hatásköre mögé bújik... A költő családjának két, Budapesten élő leszármazottjától sikerült vérmintát kapni, ezeket a Petőfi-csontvázból vett darabokkal már sikeresen elküldték a kínai laboratóriumba. Az itt produkált vizsgálati eredménytől függ, hogy a költő Barguzinból elhozott maradványait el lehet-e temetni. Morvai Ferenc elmondta, hogy személyesen kell Kínába utaznia, hogy átvegye az eredményt.

Ha pontosan értettem, a kínai szakértői véleményért nagy összegű díjat szabtak meg, ennek tekintélyes része már kiegyenlítésre került...

Morvai Ferenc a továbbiakban váratlan kérdéssel fordult hozzám. Ez hozzávetőleg így hangzott: „*A kínaiaknak vinnem kell majd a hátralevő összeget, körülbelül 10 ezer dollárt. Ekkora összeg pillanatnyilag nem áll rendelkezésemre. Esetleg, ha tudnál... kölcsönadni nekem, megadom. Egyik szabadalmamat 500 millió forintért eladom majd... Most viszont a segítségre szorulok...*” Ezen a ponton figyelmem megélénkült... A dolog új volt, váratlanul ért, nem értettem... Kissé tanácstalan voltam... De, hogy „ki ne zökkenjek”... azt feleltem, hogy számomra ez nem csekély összeget jelent, hazamegyek, megnézem majd, mik a lehetőségeim vagy valami „tehetségesebb” embertől kérek.

Találkozásunk vége felé szobámba invitáltam őket, hogy Morvait megajándékozzam *A sors ellenében* című könyvem két, magyar nyelvű példányával, melyet gyakorlatilag nem lehet kapni Budapesten, „prezentációs csomagunkból” Gábortól kellett kivennem, majd legközelebbi budapesti utamon visszapótlom torontói készletemből.

Elbúcsúztunk egymástól, én meglehetősen elkeseredve utaztam vissza Kanadába. A repülőút végig azzal telt, hogy próbáltam felfogni, mi is történt voltaképpen. Egy nappal később azzal a szándékkal kerestem meg telefonon Morvait, hogy közölöm vele, hogy ilyen „segítséget” nem tudok nyújtani neki, ő azonban megelőzte: „Vladimir, bocsánatot kérek, amiért ilyet kértem tőled. Nagy hiba volt a részemről... Bocsáss meg, és felejtsd el, kérlek. Saját lehetőségeimen belül meg fogom oldani.”

Ezen a ponton hozzá kell tennem, hogy március 13-a után a Megamorv-Petőfi Bizottság közleményt adott ki Petőfi Sándor földi maradványainak közelgő újratemetéséről, és támogatókhoz fordult azzal a kéréssel, hogy az eseményt mindenki erejéhez mérten, a költségalapba befizetett összeggel segítse, bankszámlaszámot is mellékeltek. Úgy vélem, azzal, hogy 1000 amerikai dollárt átutaltam március 24-én erre a számlára, az elsők között voltam... Mikor telefonon Morvainak jeleztem az átutalást, csend támadt, majd hallom, hogy elsírja magát...

Kedves Morvai Ferenc! Nincs okod bánkódni, bármit is tettél! Megvan hozzá a jogod, hogy megengedd magadnak, hogy hibázz, azok a véget nem érő gúnyolódások ugyanis, amit veled kapcsolatban úznak bizonyos „álhazafiak”, kezdve a „süket-néma” kormány tagjaival és az MTA cinikus embereivel egészen a gyáva újságírókig, akik a humanista szerep önjelöltjei. Mindezt rajtad kívül senki nem lett volna képes elviselni. Óriás vagy! Légy erős, és ne tántorítson el semmi! A becsülettel végzett munka és az igazság áll mögöttem! Adjon neked az Isten egészséget és örömet!

Most röviden egy további érdekes epizódról számolok be. Ma Gáborral, jó barátommal és sofőrömmel, aki Magyarország-szerte mindenüvé fuvaroz, felvettük Orosz Évát a lakásánál, majd egy hangulatos Csepel környéki étterembe mentünk, ahová meghívtam az ugyanabban a kerületben lakó Kardos Lajost is, aki az őt ápoló Kákonyi házaspár kíséretében érkezett. Társaságunkhoz

csatlakozott Tarjányi József mérnök is, szimpatikus feleségével, Annuskával, hogy közelebről megismerkedhessünk. Ők Ausztriából jöttek...

Róluk csak pár szót ejtek itt. Tatjana Filippova, a barguzini iskolai múzeum igazgatónője 2014 augusztusában jelezte nekem, hogy egy héttel azután, hogy a Nagy Tea-út állomásait bejáró társaságunk falujukat elhagyta, felbukkant ott egy magyar, aki igazi Petőfi-rajongó. Néhány napot töltvén a faluban, sikerült ez alatt megszerveznie, hogy a költő egykori sírja körül új vaskerítés készüljön. Magával hozott egy Petőfit ábrázoló bronz domborművet. Egy faoszlopra akarta kihelyezni, mely a síron áll, T. Fillipovna azonban bevitte az iskolai múzeumba, ahol biz-

Tarjányi József vaskerítést helyezett Petőfi Sándor egykori sírja köré. Barguzin, 2014. július.

tosabban meg lehet őrizni épen és egészben... L. P. Budunov fényképet küldött nekem a Petőfi-rajongóról és megadta a vezetéknevét. Orosz Évát kértem meg, hogy derítse ki emberünk címét. Kiderült róla, hogy ő Tarjányi József, áttelepült az Ausztriában található Sásony városkába (Winden am See) tizenöt évvel ezelőtt. A városhoz kötődik Petőfi Sándor, aki 1840-ben itt szolgált katonaként... Az ötletet épp ez adta Tarjányi Józsefnek, hogy lakóhelyéül ezt az ausztriai várost válassza... Ezek után Tarjányi és én rendszeres telefonbeszélgetéseket folytattunk. Most pedig megérhettük azt, hogy erre a nem mindennapi találkozásra is sor került...

Az étterembe belépett a már nem fiatal, magas és kiváló testfelépítésű, rokonszenves házaspár. Rögtön megtudtuk, hogy Tarjányi felesége, Pfeffer Anna annak idején kajaversenyző volt (három olimpián, Mexikóban, Münchenben és Montrealban indult), két ezüst- és egy bronzéremmel növelte Magyarország dicsőségét, valamint egy világbajnoki címet is szerzett. Tarjányi József pedig a

magyar kézilabda-válogatottban játszott... Kiderült, hogy ő és Kardos régi ismerősök. A társaság így aztán nagyon színes volt, mindenkinek akadt mesélni valója. József értékes listával ajándékozott meg, szerte a nagyvilágban található 230 Petőfi-szobor, -emléktábla és mellszobor teljes jegyzékével Ecuadortól Szófiáig. Ezek közül 180-at sikerült személyesen felkeresnie...

Szobrász barátjával Tarjányi József épp azon munkálkodik, hogy Sásonyban a közeljövőben emlékművet alkossanak Petőfi Sándor tiszteletére.

Tarjányi végzettsége szerint vegyészmérnök, folyton úton van, egy japán cégnél dolgozik, világszerte forgalmazza különleges ásványtartalmú műtrágyáikat. Ebben az időszakban József és Anna velünk együtt izgulnak, hogy sikerül-e majd Petőfi Sándor Barguzinban feltárt maradványait újratemetni, ahogy Morvai Ferenc elgondolta.

Balról jobbra: Orosz Éva, Vladimir Rott, Kardos Lajos, Tarjányi József, Tarjányi Anna, Kákonyi Tatjana, Kákonyi József – 2015 februárja. (A fényképet Bordás Gábor készítette.)

Március 24-én még egy fontos dolog történt. Barátom és fordítóm, Józsa György Zoltán találkoztát szervezett számomra az itt már többször említett Kovács László professzorral. Találkozásunkra a Magyar Tudományos Akadémia egyik épületében került sor, mely a budai várban, a Mária Magdolna-toronytól nem messze található. Tudtam róla, hogy a professzor milyen szerepet játszott a barguzini leletek értékelésében, így kezdettől fogva kételyeim voltak a vele való

megismerkedéssel kapcsolatban, találkozásunk azonban igen érdekesnek bizonyult, s őszintén hálás vagyok Györgynek, hogy mód nyílt rá.

Pontosan a megjelölt időben beléptünk Kovács László professzor szerényen berendezett irodájába. A hetven év körüli, zömök úr szívélyesen fogadott. Gyuri röviden bemutatott neki, ezután én köszönetet mondtam, hogy módot talált arra, hogy fogadjon. Megemlítve barguzini látogatásomat, kifejeztem, mekkora reménnyel töltenek el az ott feltárt maradványok, ismerve ebben a kérdésben professzor úr álláspontját, s nem kívánva drága idejével visszaélni, néhány kérdést kívánok feltenni, tudván, hogy válaszai olvasóimat bizonyosan érdekelni fogják.

Bevallottam, hogy érthetetlen számomra, vajon miért törekednek az MTA egyes kutatói kizárólag azon cél felé, hogy hogy a tényeket megsemmisítsék és véglegesen megtiltsák, hogy akárki Petőfi Sándor sorsának alakulását tanulmányozza.

Első kérdésemre Kovács László elvörösödött, észrevehetően izgatottá vált, én pedig elnézést kértem, majd elmagyaráztam, hogy tekintettel magyar nyelv-ismeretemre, számomra alkalmasabb, ha röviden fogalmazom meg kérdéseimet. Itt szeretném az olvasót emlékeztetni, hogy ebben a pillanatban még nem volt tudomásom a Barguzinban eltűnt hajfürtről..., az MTA Moszkvába küldött leveléről, melyben kéri a 7. számú sírból kiemelt maradványok megsemmisítését..., a professzor barguzini útjáról, melynek célja az volt, hogy a „faluközösség” levelét megszerezzék, melyben követelik a „nő”... maradványainak visszaszolgáltatását és kártérítést az okozott kárért...

Aznap este a következőket sikerült rögzítenem:

– *Professzor úr, kérem, mondja meg őszintén, Ön személyesen hány százalékban hisz abban, hogy nem Petőfi Sándor maradványairól van szó? Hiszen mind a mai napig a Magyar Tudományos Akadémia semmilyen komoly vizsgálatot nem végzett...*

– *Maradéktalanul, 100 százalékig biztos vagyok benne, lehet, akár 150 százalékgig is, hogy nem Petőfi!*

– *Miért van az, hogy a Magyar Tudományos Akadémia annyi éve ellenáll, és nem teszi lehetővé, hogy Petőfi Sándor anyjának sírjából csontmintát vegyenek, hogy össze lehessen hasonlítani a Barguzinban talált maradványokkal? Hiszen a kölcsönös jobb megértésen alapuló viszony érdekében Burjátország, Magyarország és Oroszország ezt a magától értetődő lépést 26 éve várja már? Másképpen fogalmazva, milyen tényekkel tudja bizonyítani, hogy a megtalált maradványok nem Petőfi Sándortól származnak?*

– *Petőfi anyja sírjának felnyitására nincsen szükség... Nem tesszük meg, mert anélkül is tudjuk, hogy nem Petőfi!...*

– *Kovács úr, lehet, hogy egyszer, mikor már Ön nem lesz, az utódok felnyitják az anyja sírját, hogy meggyőződhesse az Ön igazáról... Milyen intelmet hagy nekik hátra?*

Válaszul a professzor kissé elmosolyodott és hallgatott... Én pedig folytattam:

– *El szeretném mondani Önnek, hogy én a Szovjetunióban nőttem fel, ahol a napi aktuális kérdésekre az ember rendszerint az újkeletű viccekben talált választ... A Magyar Tudományos Akadémia nyilatkozata a barguzini leletről, melyre még rápillantani sem adódott lehetősége, a következő örmény viccre emlékeztet:*

Két szomszédos állam, Örményország és Grúzia folyton azon vannak, hogy lepipálják egymást. Egyszer a grúzok gödröt kezdenek ásni a földben. Ástak, egyre csak ástak... Két méter mélyen találnak egy görbe szöget. Be is jelentik nyomban: „Az általunk talált lelet azt támasztja alá, hogy Grúziában már 2000 évvel ezelőtt is volt vezetékes rádió...” Erre az örmények természetesen nekiláttak, hogy megássák a maguk gödrét... Ástak, egyre csak ástak... Már ásóikkal elérték az öt méteres mélységet, ugyan semmit nem találtak, azonban nyomban közzétették: „Leletünk azt támasztja alá, hogy Örményországban már 5000 évvel ezelőtt volt drótnélküli távíró...”

Kérdésemre, járt-e vajon Burjátországban (ezt én az adott pillanatban nem tudtam), Kovács László professzor elmondta, hogy könyve kéziratát magával vitte, hogy megmutassa, és kissé kényszeredetten azt felelte, hogy csak azért utazott, mert meg akarta nézni Kjahta legendás városát...

A továbbiakban a lelkiség témájára igyekeztem beszélgetésünket terelni, vagyis annak a társadalomnak az erkölcsiségéről beszélni, ahol nem kizárólagosan tudományos célból, a hamvak temetetlenül maradnak... Ettől a kérdéstől a professzor sértetten elzárkózott.

Ekkor döntöttem, hogy felteszem a kérdést:

– *Bocsásson meg, Professzor Úr! Ön vallásos ember...? Templomba jár...?*

Erre elnevette magát, fejét rázta, majd közölte, hogy csak kisfiú korában édesanyjával volt templomban... Ekkor kíváncszott ki belőlem anyám története:

– *Professzor úr, hálával tartozom Önnek, hogy nincs ellene kifogása, ha olvasóim számára megírom mai találkozásunk történetét. Egy másik történetet pedig szeretnék elmondani Önnek az édesanyámról:*

Édesanyám, Spielberg Regina, Garadnáról, egy magyar kisközségből Abaúj-Torna vármegyéből való, tizenkét gyermekes családból. Férje letartóztatása után két fiával a Szovjetunióban anyám félelmetes körülmények közt élt, sosem tanult meg oroszul, egész életében faárut rakodott vasúti teherkocsikba. Férj nélkül, akit igen korán és végleg elvett tőle Sztálin, egyes-egymaga nevelte fel két fiát, s mindig ezt tanította nekünk: „Ebben az országban ez a nép semmi jóra nem számíthat, míg a Vörös téren ott hever a temetetlen holttest...”

Az én magyar hazám pedig már egy negyedszázada rugdossa saját Fia csontjait!... Még akkor is, ha nem Petőfi!... Még akkor is, ha csak egy százalék a valószínűsége, hogy mégis ő! És ha valóban Petőfi Sándor?! Ki tanított vajon minket arra, hogy a halottakat temetetlenül hagyjuk?

A Petőfi körüli események ezen legutóbbi magyarországi látogatásom óta zihetetlen sebességgel kezdtek kibontakozni.

Íme a tömör áttekintés:

„2015. március 10. Morvai Ferenc hazatért háromnapos kínai útjáról, ahol személyesen kellett átvennie a barguzini csontminták, és a Petőfi-család Budapesten élő két leszármazottjától származó vérminta összehasonlító DNS-elemzésének eredményét. Az elemzést a kínai Igazságügyi Minisztérium korszerűen felszerelt laboratóriumában végezték el.

Ha jól értettem, Morvainak nem csupán azért kellett odautaznia, mert megkívánták, hogy a laboratórium pénztáránál készpénzzel egyenlítsé ki a díj rendezendő részét, sokkal inkább azért, mert két héttel ezt megelőzően két, állítólagos magyar bukkant fel a laboratóriumban azzal a kéréssel, hogy számukra az elemzési eredményeket adják ki... Ez be is következett volna, ha a laboratórium egyik kutatójának kételyei nem támadnak, hogy a két embernek van-e vajon erre jogosultsága? Főnökének ezután azt javasolta, hogy hívja Budapestet, tájékoztadjék felőlük Morvainál... A maga részéről Morvait igencsak meglepte ez a fejlemény, és megtiltotta, hogy külön kérése nélkül bármit kiadjanak, akárci lett legyen is az illető...

Morvai Ferenc akkor nyomban be is számolt a dologról: *„Tudod, Vladimir, mikor a kazánjaim igen kelendők lettek, a pénzem kezdtem mindenféle jó célokra adományozni...”*

Egyszer valaki a következő kéréssel jött: Egy kínai egyetemista elvégezte az első két évet, pénze azonban elfogyott, nem folytathatja tanulmányait, így kénytelen lesz visszatérni Kínába... Vajon nem tudnék-e esetleg segíteni rajta?... Én segítettem, kifizettem a tandíját... Nevére már nem emlékszem, de nagyon hálás volt nekem...”

Nos, hát igen. Kiderült, hogy az az egykori diák volt a laboratórium egyik mérnöke...

Az utóbbi napokban Petőfiről kritikus vagy épp vitriolos hangú anyagok kezdtek feltűnni a sajtóban...

„Március 12. Telefonáltam Kardos Lajosnak. Morvai meghívására holnap a Megamorv-Petőfi Bizottság ülésére megy, ahol a Kínából érkezett tudósokat fogja Morvai bemutatni...”

„Március 13. A Megamorv-Petőfi Bizottság tekintélyes sajtókonferenciájára mintegy ötven érdeklődő gyűlt össze, ennek folyamán Morvai Ferenc részletesen taglalta a 7. számú sírból feltárt maradványok felkutatását és viszontagsággal teli további történetüket, a két kínai tudós pedig tolmács segítségével nyilatkozott a barguzini lelet és a Petőfi-család leszármazottainak DNS-e között talált 99, 2%-os egyezéséről.

Felszólalt Csonk Csaba és Varga Béla, az 1989-es expedíció két tagja, Patrubány Miklós, a Magyarok Világszövetségének elnöke pedig köszönetét fejezte ki

a Megamorv-Petőfi Bizottságnak sok éves állhatatos kitartásáért, s gratulált az újkeletű eredményhez.

Morvai Ferencnek nem sikerült engedélyt szereznie, hogy ezt a sajtótájékoztatót a Petőfi Irodalom Múzeumban tarthassák, ezért egy kis szállodában vett bérbe egy termet. Az MTA egyáltalán nem képviseltette magát a tájékoztatón, a közszolgálati média egyetlen szót sem ejtett róla. Teljes a bojkott...”

„Március 14. ... Az MTA »súgott«, így aztán Kiskőrös város polgármestere nem engedélyezte a Kínából érkezett filmhíradósoknak, hogy felvételt készítsenek a Petőfi-házban...”

„Március 20. A Megamorv-Petőfi Bizottság közzétette a felhívást az ország népéhez, ebben tudatta a Költő temetése napjának, a Papp László Sportaréniusban tartandó nagyszabású és nagy közönségre számító ünnepségnek a dátumát; 2015. július 17-ét. A *Felhívásban* hírt adtak a barguzini lelet végleges azonosításának céljából összehívott, közelgő tanácskozásról, melyet Budapesten április 15-én tartanak, s melyen a vitákban az MTA képviselői mellett más országok tudósai is szót kapnak, a tanácskozás elnöki posztját az Európa Tanács »főantropológusa« tölti majd be. A *Felhívásban* kéréssel fordultak minden polgárhoz, hogy, ha csekély mértékben is, pénzadománnyal járuljanak hozzá ennek az ünnepségnek a lebonyolításához, ugyanitt jelzik a bankszámlaszámot, melyre a támogatásokat várják...”

2015 márciusának végén Morvai Ferenc levelet kapott Kanadából. A magyar származású Grünner Csaba írja, aki az Ontario állambeli Saint Catharines városban lakik:

„Tisztelt Morvai Úr!

A temetésen való részvételünk érdekében 350 személyes utasszállító gépet kívánok bérelni, mely Toronto–Budapest–Toronto útvonalon repül majd.

Sajnos, ez csak abban az esetben lehetséges, amennyiben a temetés rendezőitől megkapott, a temetéshez szükséges engedélyt és egyéb, azzal kapcsolatos dokumentumokat az ember fel tudja mutatni.

Kérem ezek mielőbbi szíves megküldését, mert az előírások értelmében a repülőutat megelőzően minimum 60 nappal be kell mutatnom őket...

Tisztelettel és köszönettel: Grünner Csaba”

„Március 30. ... Állítólag a Kerepesi úti temetőben, ahol Petőfi Sándor anyjának nyughelye található, melyet a szakemberek naiv elképzelésük szerint a barguzini lelet felfedezése óta egyszer majd fel kívánnak nyitni a DNS-azonosításhoz mintavétel céljából, már 25 éve biztonsági szolgálatot rendszeresítettek, melynek arra kell ügyelnie, nehogy valaki Budapest főpolgármesterének a sír felnyitására vonatkozó tilalmát megszegje...”

Morvai Ferencnek az volt a szándéka, hogy – ha a magyar vezetés Petőfihez való hozzáállásában változás nem következik be – akkor abban a sírboltban fogják eltemetni a költő maradványait, ahol a költő anyja nyugszik. A Petőfi-család élő leszármazottai ehhez már jóváhagyásukat is adták...

Ma azonban Morvai ÚJSÁGról számolt be: *„Petőfi anyjának sírját a mai nappal »történelmi emlékhelynek« nyilvánították. Telefonbeszélgetéseimet nyilvánvalóan lehallgatják...”*

„Április 2. ... Morvaitól jött: »Ma Petőfi anyjának sírja köré magas kerítést emeltek... Hogy miért? Érthetetlen? Vagy azért, hogy mi ne juthassunk a közelébe, vagy azért, mert belül fognak valamit csinálni?...«

„Április 5. Ulan-Udéból, Luiza Malcevától jött: »Vladimir, ismét lenyűgöz engem a szervezőtehetségével és előrelátásával. Ahogyan előre megmondta, a repülőgép reggel 7-kor földet ért. Irával Ferencet és Lénát virággal vártuk. Ravil átvette a poggyászukat. Hívom Tyivanyenkóékat, ők azonban épp csak elindultak, minthogy úgy számítottak, hogy 8 órákor érkezik a gép. A vendégeket elvittük a Burjátia szállóba. Szívélyes barátsággal, ölelések közt váltunk el egymástól. Ha Rizvanovék ki nem jönnek, mi lett volna? A vendégek ott várhattak volna egymaguk a repülőtéren. Kellemetlen és szégyen.

Ölelem: Luiza«

Hőseink jellemének bármely oldala is tör a felszínre, az ember nem győz csodálkozni, mennyi mocskot és megaláztatást kellett elszenvednie Morvai Ferencnek, akit egyszer valaki rábeszélte, hogy vagyonokat áldozzon az ország nemzeti büszkeségére... Hiszen, ha az MTA kezdettől tudományos ellenőrzése alá rendeli a projektet, nem pedig a Moszkvától kapott utasítások alá, az iskolai tanárok a mai Magyarországon magabiztosabban vezetnék ma a felnövekvő nemzedéket...

Nézzék csak azonban, hogy ma, vagyis 2015. április 6-án hol is van Morvai Ferenc és mi célból. Magyarország, józan eszét elvesztvén, nem arra törekszik, hogy hőst eltemesse, ehelyett a „Fiumei úti temetőből” Morvait Szibériába kergeti, hogy az ő Petőfije földi maradványainak eltemetéséhez engedélyt kérjen, azon hamvak eltemetéséhez, melyek már sok éve bolyonganak és rejtőznek szülőhazájában.

A posztszovjet Burjátföldön, akárcsak mindenütt másutt a mai Oroszországban, nem igazán érik még fel ésszel, melyik évszázadban is élünk, melyek a legaktuálisabb problémák a mai világban, hogyan kell túlélni, hogyan kell az embereknek kenyeret adni, s hogyan kell elérni azt, hogy megérezzék, hogy el lehet kerülni, hogy a világon az ember sereghajtó legyen... Ehhez nem kell egyéb, csak egy apró fecni, hogy amit a vendégszerető ország földjéből kihantoltak, átadhassák a szülőföldnek, ahol a költő világra jött és ahol szülei is nyugsznak.

Burjátországnak, akárcsak a nagy Oroszországnak, teljesen megfelel az, hogy „a csontokat női csontokként azonosították...”, hogy azok valahol hányódnak... Hirtelen a hatalmas Kína megsúgja, hogy nem ám akárkiérol van szó, hanem egy Hős maradványairól... Morvai megérkezik, kéri, amíg csak bírja tüdővel, hogy haladéktalanul temessék el a maradványokat... A képernyőn a

burját köztársaság televíziójában Morvai tudósok körében foglal helyet. Borisz Bazarov, a Burját Tudományos Akadémia (pontosabban az RAN SZO BNC⁵⁷) elnökségének vezetője kijelenti:

„Mi ezt az igazolást csak most először láttuk, még figyelmesen kell tanulmányoznunk. A sanghaji intézet világszerte nagy tekintélynek örvend, azonban nem szabad arról megfeledkeznünk, hogy az engedélyről szóló okmányt az Orosz Föderáció bocsátja ki. Ahhoz pedig, hogy Petőfi Sándort Magyarországon el lehessen temetni, a burjátországi tudományos központ bázisán további vizsgálatok fognak majd végrehajtásra kerülni. Ezen felül a maradványok elhantolására az »igen«-t kimondania köztársaságunk kormányának kell majd, ezt követően pedig majd Oroszország Külügyminisztériumának is. És csupán mindezek után lehet majd a költő testét elhantolni.”

Az efféle önteltség, a teljhatalom tudata még a kolimai légerek őrszemélyzetétől származik... Ennek a „hatalomnak” tapasztalná csak az ember akár parányi rezdülését is, ha példának okáért arról lenne szó, hogy a „Földgolyó egyhatodának” kellene döntenie a lakosság életszínvonalának legalább egy százalékos mértékű növeléséről, arról már nem is beszélek, hogy ha Burját-Mongólia számára kellene visszaadni összes európai földben nyugvó fiának vagy akár csak némelyiküknek a maradványait...

De, hála Istennek, burját földön mindig is sok találékony ember volt, akik óvták, gyarapították és dicsőítették hazájukat, Morvai Ferenc, szerencséjére, maga is összeakadt néhányukkal... Másnapra tökéletesen elégedetten térhetett vissza Magyarországra.

Együttal, nagylelkű szíve sugallatára hallgatva, egész sereg vendéget hívott meg az ünnepélyes temetésre. Így jött létre a meghívottak listája, melyet alább közlök, ebben a formában azonban csak ezen bejegyzésem után két héttel alakult ki.

A Burját Köztársaság (Oroszország) delegáltjai a Petőfi-napi ünnepségre Budapest, 2015. július 17.

1. Tyivanyenko, Alekszej Vasziljevics, professzor, Petőfi-szakértő
2. Kolminyin, Viktor Ivanovics, az Egyesült Keresztény Egyházak nevű keresztény szövetség⁵⁸ Szibériai és Távol-Keleti Főtiszteletű Püspöke
3. Baldakova, Tamara Satovna, a kurumkáni középiskola igazgatónője, Petőfi Sándor leszármazottja
4. Dorzsiev, Cidipzsap Zajatujevics, a biológiai tudományok doktora, a Burját Köztársaság érdemes tudósa kitüntetés birtokosa, a Burját Álla-

⁵⁷ Az Orosz Tudományos Akadémia Szibériai Tagozatának Burjátországi Tudományos Központja (a ford.)

⁵⁸ AHC, az oroszországi protestáns felekezeteket egyesítő szövetség, szellemében a baptista tanításhoz áll közel.

- mi Egyetem Zoológiai és ökológiai tanszékének vezetője, Petőfi Sándor leszármazottja
5. Bazarova, Jelena Garmajevna, a pedagógiai tudományok kandidátusa, az Oktatáspolitikai Intézet docense, a Közoktatás kiemelkedő dolgozója cím birtokosa, Petőfi Sándor leszármazottja
 6. Bazarov, Ciren Radnajevis, a pedagógiai tudományok kandidátusa, a 60. számú Ulan-Ude-i iskola matematika tanára (J. G. Bazarova férje)
 7. Filippova, Tatjana Szergejevna, a Petőfi Sándor Múzeum igazgatónője, Barguzin falu középiskolájának tanára
 8. Melnyikov, Ivan Vladislavovics, Burjátország Barguzini körzetének vezetője,
 9. Balujev, Alekszej Leonyidovics, Barguzin falu polgármestere
 10. Budunov, Leonyid Petrovics, hivatásos fényképész, Petőfivel 26 éve foglalkozik
 11. Sztjepanova, Ajuna Szergejevna, az *Inform Pljusz* című újság munkatársa
 12. Gorgyienko, Anton Sztanyiszlavovics, a Miszovaja állomáson felavatott memoriálé építője, közúti fuvarozó cég igazgatója, Ulan-Ude város
 13. Gorgyienko, Sztvetlana Alekszejevna, kozmetikai szalon vezetője, Ulan-Ude város
 14. Rizvanov, Ravil Szabirovics, a Miszovaja állomáson felavatott memoriálé építője, az Ulan-Ude-i Vasútállomás mozdonyszínének főmérnöke
 15. Rizvanova, Irina Valerjevna, az Aziatszko-Tyihookeanskij Bank fiókjának főkönyvelője, Ulan-Ude város
 16. Rizvanova, Darja, a 14. számú gimnázium 10. osztályos tanulója, Ulan-Ude város

Ehhez a listához még két főt teszek hozzá, saját magamat és feleségemet, Iyát. Én azt vállaltam, hogy a Megamorv-Petőfi Bizottságnak segítek a burjátok magyarországi tartózkodásának megszervezésében az utazás, a szállodai elhelyezés vonatkozásában, és egyszemélyű tolmács minőségemben kísérni fogom őket.

Morvai örömmel fogadta segítőkészségemet. Február 26-i, második találkozásunkkor esett pénzügyi baklövését én azonban észben tartottam. Ezért az utazás részleteinek kimunkálásánál a legelején számolva Ulan-Ude-i legutolsó látogatásakor a magyarországi meghívásokkal kapcsolatban megnyilvánuló nagyvonalú lendületével és az azt követő siránkozással, hogy ekkora összeget „nem bír előkaparni”, a Morvai-féle meghívotti listát A. V. Tyivanyenko segítségével sikerült 11 főre csökkentenem. Morvai vállalta, hogy költségeiket fedezi. Mi Iyával úgy döntöttünk, hogy bele vesszük a listába Anton és Sztvetlana Gorgyienkót, hűséges barátainkat és segítőtársainkat, valamint Ravil és Irina Rizvanovát, és a rájuk eső költségeket mi álljuk. Rizvanovék feltétlen magukkal

akarták hozni a mindnyájunk által jól ismert lányukat, Dását. A legelején úgy nézett ki, hogy a legszerényebb költségek mellett is az egy főre jutó kiadás körülbelül 2000 amerikai dollárt tesz ki.

Az olvasó talán meglepődött, mikor három, a listán szereplő személy neve mellett látja a „Petőfi leszármazottja” megnevezést... Ezt a témát történetem során még egyszer sem említettem, meghagytam A. V. Tyivanyenkónak, L. P. Budunovnak és egyéb szerzőknek. Az érdekesítő téma a költő életének szibériai időszakához tartozik. Állítólag úgy lehet összegezni, hogy a nyári szénakaszálások több napig tartó munkája idején Petőfinek a mezőn megakadt a szeme egy csinos, fiatal burját lányon. A kölcsönös rokonszenven odáig jutottak, hogy kisfiuk született... Amikor eljött az ideje, hogy a fiút bejegyezzék az anyakönyvbe, Petőfi már nem volt a közelben. Mint ahogyan a barguzini temető sírfeliratai kapcsán említettük, a falu akkori lakói között voltak pravoszláv keresztények, zsidók és odaszármazott „idegen földről jöttek”.

Az együgyű burját falu nem túl tudós lakosai az apa vezetéknévét nem tudták kideríteni, így aztán a hivatalos iratokba ez került: „Jevrein»⁵⁹ A legenda úgy szól, hogy a kis csecsemő boldogan cseperedett, a Jevreinek Burjátországban mind az ő szerencsés utódainak tekintik. A. V. Tyivanyenko elbeszélése szerint az egyik ilyen messzi uluszban⁶⁰ lakik egy öreg néne, akit mesteri versfaragóként tisztelnek...

Még mikor a három Petőfi-utód magyarországi látogatását készítettük elő, a belépéshez szükséges vízum kérelmezéséhez megküldték nekünk az útlevélmásolatokat, így adódik lehetőségem, hogy itt mutassam meg a várt burját küldött-ség három tagjának arcképét...

*Petőfi Sándor burjátiai utódai: Jelena Bazarova, Tamara Baldakova és Cidipzsap Dorzsiev.
Személyi igazolvány-képek.*

⁵⁹ А еврее (ejtsd jevrej) „zsidó” főnévből képzett vezetéknév (A ford.).

⁶⁰ Nomád tábor, település, falu Szibériában (A ford.).

„Április 7. ... Az 1989-es expedíció során nagy és sokoldalú segítséget nyújtott Alekszandr Alekszandrovics Petrunyin, a burját Minisztertanács Elnökének akkori segítője, későbbi köztársasági kulturális miniszterhelyettes, aki ma már nyugdíjas. Morvai Ferencet Ulan-Ude-i látogatása során mindenhova elkíserte, és mikor a magyar látogató elutazott, Petrunyin a „bevett szokás” szerint az orosz elnök tanácsosának, Moszkvába megjelentette, hogy a barguzini Morvai-expedíciót követő vizsgálatok lezárultak, a megtalált maradványokat azonosították, és nemsokára eltemetik Magyarországon. A Tanácsos így felelt: *„Ez a kérdés Putyint nagyon érdekli, Elnök Úrnak az információt feltétlenül továbbítjuk, kérem, maradjon vonalban...”*

Rövid idő elteltével a telefonkagylót maga V. V. Putyin vette fel... *„Petőfi nagy tisztelőjeként nagy figyelemmel követem a vizsgálatok menetét, ha lezárulnak és az újratemetéshez az előkészületek megtörténtek, feltétlen részt veszek az ünnepségen és a szertartáson. Minden kérdést diplomáciai úton fogunk egyeztetni Magyarország kormányával és Morvai úrral. A legközelebbi televíziós interjúm során (április 16-án) a kérdést megpróbálom majd érinteni.*

Sok sikert kívánok. Az információt köszönöm.” – így hangzottak állítólag a szavai.

„Április 11... Egy hangmérnök arról értesített, hogy a sanghaji televízióban szerepelt dr. Li Chengtao, aki a nézők előtt ismertette a Petőfi-maradványokon az Igazságügyi Minisztérium laboratóriumában elvégzett vizsgálat eredményét, minthogy a kínai sajtóban kompetens anyagok jelentek meg, miszerint a Magyar Tudományos Akadémia nem ismeri el a kínai laboratórium vizsgálati eredményeit. Li visszautasította az MTA álláspontját, ezután bejelentette, hogy tudományos fórumok és folyóiratok tudomására fogja hozni a történeteket.

Li úr megjegyezte, hogy a Petőfi-maradványok azonosítása ugyanazon eszközökkel folyt, mint amilyeneket III. Richárd angol király maradványainak azonosításánál nemrégiben alkalmaztak.”

„Április 15. ... Ma a Pilvax szálló történelmi termében kellett volna a Petőfi-maradványok azonosítására szervezett nemzetközi tanácskozásnak lezajlania. A tanácskozásra szóló meghívóra az MTA még csak nem is válaszolt, így aztán Morvai Ferencnek sürgősen értesítenie kellett a külföldről érkező tudósokat, hogy részvételüktől kénytelen eltekinteni. Félórás hozzászólásában Morvai Ferenc a Megamorv-Petőfi Bizottságot az utóbbi években ért megpróbáltatásokról és kivívott sikereiről beszélt, azt hangsúlyozta, hogy 1989 óta sajnos Magyarország egyetlen kormánya sem tanúsított érdeklődést a költő hazatért földi maradványai iránt, az egybegyűltekkal megosztotta *A Költő visszatérésének ünnepe* elnevezésű, 2015. július 17-ére megtartandó rendezvény tervét, kéréssel fordult hozzájuk, hogy a rendezvényt, amelyet a Papp László Sportarénaiban tartanak majd, erejükhöz mérten anyagi támogatásban részesítsék.”

„Május 1. ... Ma hajnalban undorító dolog történt. Morvai üzemében, mely Nagyréde városban található, ismeretlen huligánok az irodai ablakokat betörték, a kapura pedig hatalmas betűkkel a »Megdöglesz Petőfi« feliratot mázolták két horogkereszttel együtt... A rendőrség nyomozást indított az ügyben...”

Vandálok keze nyoma a kapubejáraton, Morvai Ferenc egyik üzemében. Nagyréde, 2015. május 1.

„2015. május 6. Budapesten most este nyolc óra van. Mint ahogy korábban említettem, Morvai ágyban van, és engem hív: »Ma jó napom volt. Jó híreim vannak!« – »No, meséld már!« – »Már beszéltem neked róla, hogy a temetőben, ahol Petőfi szülei

nyugszanak, a kormány a sírboltot két hónappal ezelőtt Történelmi emlékhelynek minősítette, egy héttel később pedig magas kerítéssel vették körül... Kiutat keresve a közelben vettem két sírhelyet, egyet Petőfinek, egyet magamnak.

Elutaztam Burjátországba, hogy a költő ottani temetési papírjait elhozzam, ahogyan a temető ezt tőlem kérte... Viszont tegnap a kormány, csak azért, hogy nekem ártsanak, a temető egy részét a korábbi esethez hasonlóan »Történelmi emlékhellyé« nyilvánította, tehát már csak különleges engedéllyel lehet a jövőben oda temetkezni... Elkésérített a dolog, természetes, viszont ma úgy döntöttem, bemegyek hozzájuk. Meg is érkezek, elmondom a temető munkatársainak, mennyi gúnyolódásban volt részem huszonöt év alatt, erre őket is »Történelmi emlékhelynek« nyilvánítják...

Végighallgattak, majd kijelentették: »Huszonöt éven keresztül Ön annyi jót tett az ország érdekében, hogy mi is segítünk. A temetési engedélyt ki fogjuk adni! Ha a rendőrség akadékoskodik, csak mutassa fel... Ezek után, meglehet, hogy bennünket elbocsátanak... Legyen meg az örömük...« – mondta a temető igazgatója és helyettese. Hát képzelnéd, milyen jók is az emberek!”

„Május 11. ... Szegény Morvai Ferenc most közölte az aktuális szomorú hírt. »Nem fogod elhinni. Ma kocsival épp a Fiumei út közelében jártunk, elhatároztuk, benézünk, hogy egyet s mást pontosítsunk... Benn nagy a mozgás, egy csomó ember, a régieket mind leváltották, sehol egy ismerős arc, javítják a kerítést, a kapura új zárakat szerelnek... ismeretlen, vidéki emberek, félnek, kérdésre nem válaszolnak...« Morvai beszélni is alig volt képes...”

„Május 14. ... Morvai Ferenc állandó fáradtságra panaszskodik, délutánonként már nincs ereje dolgozni... Ma kisebb szívműtéten esett át, feltételezésem szerint »stent«⁶³-et tettek be... Az operáció után két órával már a kórházból hívott engem Torontóban.”

„2015. május 29. ... Csak ma derült ki, hogy a roppantul kiszámíthatatlan Morvainak nincs birtokában... Petőfi koponyája, csak a csontjai... A koponyát állítólag Hankó Ildikó antropológus, Kiszely István felesége nem adja... »Morvai fej nélkül készül temetni...« Ez már tiszta örület!

Ekkor hirtelen eszembe jutott, hogy valaki mesélt egy történetet: Egyszer magukat újságíróknak kiadó szovjet ügynökök Morvaihoz közel férköztek Magyarországon, egyre bolondították, ígérték neki, hogy majd vastag könyvet írnak róla, nagy volt a színlelés, mire egyszer aztán csak: ... »*hamar nyiss ám múzeumot a házában, vidd oda a maradványokat, ha mást nem is... hát a koponyát. Olyan klassz lenne egy üvegtárlóban kiállítani...*« Morvai lépre ment, meg sem állt, ment egyenest Kiszelyhez, hogy »legalább a koponyát« elvinné, de István a maratoni beszélgetést követően sem volt hajlandó odaadni. »Két óriásunk« így különbözött össze.”

„Június 4. ... A *Bors* című újság lehoz egy Morvaitól származó anyagot, ahol elhangzik, hogy a maradványokat fej nélkül fogják eltemetni?... A lényeg: Kezdetről fogva hülyített engem!... Mit mondanak majd erre Burjátországban?...

Orosz Éva, akárcsak én, képtelen magához térni a gondolattól: még hogy fej nélkül?”

„Június 5. ... Két németországi professzor különleges berendezéssel megérkezett, egy óra alatt „megreparálták” Morvai Ferencet, alaposan megtisztítva a véredényeket. Ma már otthon van, kedélyállapota jó, vérnyomása 135/86, noha korábban 92/60 volt... Az ilyen beavatkozás állítólag húszmillió forintba kerül, Morvaitól azonban ennek csak 10%-át kérték...

Kezdek Morvai Ferenc precizitását illetően kételkedni, a burjátoknak szánt pénz megküldését június 10-re halasztotta... Lehet, hogy az operáció kimenetele miatti aggodalomból, lehet, hogy ezért biztosította be magát, hogy a pénz átutalását arra a napra időzíti, mikor már kijön a kórházból... A kórházban viszont minden jól ment. Meglátjuk majd, mi jön majd ezek után...”

„Június 5. ... Ma beszéltem először Hankó Ildikóval, Kiszely István antropológus feleségével (a telefonszámot Morvai titkárnőjétől sikerült megtudnom). A beszélgetés körülbelül harminc percig tartott, míg unokái miatt, akik megérkeztek ebédre, félbe nem kellett szakítania... Bemutakoztam, elmondtam, hogy azért telefonálok, hogy jelezzem, én leszek a Burjátországból a temetésre érkező csoport tolmácsa és kalauza. »*Temetés úgysem lesz!*« – vetett azonnal ellent, ám én erre azt válaszoltam, hogy ezt a témát más alkalommal kívánom megvitatni,

⁶¹ A kardiológiában használatos újeletű eszköz, a szívkoszorús erekbe ültetett, azok elzáródását gátló cső. (A ford.)

egyelőre csak a beleegyezését kérem, hogy – amennyiben lehetőség adódik – elvigyem hozzá a burjátokat, s emlékül készüljön egy közös fénykép, hiszen a társaság fele a barguzini ásatások idején közelről ismerte férjét. Beleegyezett.

Ildikó azonban határozottan ellenzi a Morvai által kiagyalt temetést, mint-hogy Morvainál csupán jelentéktlenebb csontok vannak meg, a koponya és a többi viszont Ildikónál. Udvarias volt. Úgy tűnik, nem ijedt meg tőlem, oldott volt, sok mindent elmesélt. Elnézést kért, hogy érkező unokái megzavarták beszélgetésünket, viszont egyértelművé tette: *„Egészen addig, míg Állami Bizottságot erre ki nem jelölnek, és Petőfi anyjának sírját fel nem nyitják, sem a koponyát, sem a maradványokat ki nem adom!”*

Úgy vélem, ez az a pillanat, mikor kellő tisztelettel kell megemlékeznünk Kiszely Istvánról, csaknem detektívtörténété kerekedett történetünk egyik főhőséről. Régen nincs már köztünk, a nagy tudós érdemei azonban nem mehetnek feledésbe. Mi is hamarosan távozunk, mint ő, de az igazságot eltemetni nem lehet.

Kiszely István.

Kiszely István egyik utolsó munkája *Mégis Petőfi?* című, megrázó erővel ható kötete volt, a magyar társadalomban végbement események és bukások, és a Nagy Költő sorsában felvillanó apró fénypontok foglalata.

A kötet végén Kiszely István örökül hagyta a jóindulatú olvasó számára az igazság keresésének végtelenbe nyúló horizontjaival szembenező tudós hitvallását:

„Hát ennyi! »Petőfi-polcomról« lekapkodtam a nálam lévő könyveket és írásokat, amelyeket újságokból vágtam ki vagy barátaim küldtek el, és leírtam a »szibériai Petőfi-témára« vonatkozók tartalmát. Már befejeztem ezen összeállítást, már kb. még egyszer ennyi írás gyűlt össze, mindez anélkül, hogy tudatosan és rendszeresen gyűjtöttem volna. Így semmiféle teljességre nem törekedtem, hiszen nem lett volna értelme a minden megyei lapban ugyanolyan formában megjelent MTI-s és OS-híreket közölni vagy a jobb-rosszabb újságíróknak nagyjából ugyanolyan érzelmi töltésű írásait »ragozgatni«.

A cikkekből a fontosabb gondolatokat emeltem ki azok számára, akik nem tették el, és nem gyűjtötték össze a XX. század egyik legnagyobb magyar »krimijének« nyomtatásban megjelent fordulópontjait, hogy lássák a fejleményeket. Miután e hevenyészett munka nem a teljességre törekvő bibliográfia, ezért – mivel létezik írói szabadság – azt hangsúlyoztam, amit a »történet« szempontjából fontosnak tartottam. Mint minden könyvet, ezt is akkor kellett volna újraírnom, amikor befejeztem a kéziratot. Hiányérzetem van az olvasóval szemben, mert sokkal több háttér-információval rendelkezem az események mozgatórugójáról, mint amennyi nyomtatásban megjelent. Jó lenne egyszer majd ezeket is közreadni.

Társadalmunk a »Petőfi-ügy« során kétfelé szakadt; hagyományt tisztelő tisztességes és tisztességtelen emberekre és olyanokra, akik minden új iránt nyitottak. Életem alkonya felé járok; velem szemben is kétfelé oszlottak az emberek: azokra, akik életem munkássága során – főleg nem hagyományos östörténeti nézeteim miatt – elérkezettnek látták az időt arra, hogy emberileg és szakmailag megalázzanak, és olyanokra, akik hittek bennem, és tudták, hogy mindig mindent komolyan szoktam gondolni, illetve soha olyat nem mondtam vagy nem írtam le, amelyről nem voltam meggyőződve. A tudomány természetesen nyitott, és a tévedés lehetőségét is magában hordozza; ezt az utókor úgyis eldönti. Sok ember állt mellém, sok új barátot szereztem, és egy munkában eltöltött élet után ez az, amiért azt mondja az ember, hogy már csak ezért is érdemes volt élnie.

Antropológus vagyok, ekként dolgoztam három évtizeden át. A fenti irodalomból szakmámhoz nagyon keveset profitáltam, hiszen ezek írásban megjelent dokumentumok, történeti tények, amelyeket annak érdekében, nehogy a barguzini 7-es sírban megtalált egyén Petőfi legyen, mindenféle szakterület művelői fondorlatosan kicsavarnak, másként értelmeznek, magyarázatnak, és azt fogadják el belőle, ami nekik éppen kedvező, és azt tartják »hamisításnak«, ami nem vág bele prekonceptiójukba. Én az ilyenféle történészkedéshez nem értek – csak a szakmámhoz. Ez alapján viszont meg vagyok győződve, hogy akit akaratlanul is megtaláltam, illetve azonosítottam, az Petőfi Sándor, mert minden antropológiai jegye azzal azonos, még ha a költő vézna, kicsi is volt.

Lehet, hogy tévedtem, és ekkor – amint erről már írtam – egész szakmai munkásságom semmit sem ért. A legszomorúbb viszont az, hogy tévedésem vagy bizonyosságom igazolását éppen a Magyar Tudományos Akadémia akadályozza azzal, hogy nem járul hozzá a Kerepesi úti sír felbontásához. És, ha egy magát »tudományosnak« nevező közösség a legelemibb tudományos ismerveknek nem tesz eleget, ott nem szabad egy tisztességes embernek dolgoznia. Ezt tettem, 28 évnyi akadémiai »szolgálat« után otthagytam azt az intézményt, amely a magyar tudományosság arculcsapása; a »Nemzet Akadémiájának« – Arany János, Kisfaludy Károly és Sándor valamint Széchenyi István akadémiaiájának – a megcsúfolója.

Az itt leírtak és az idézetek tanulságul szolgálhatnak a jelennek és a jövőnek egyaránt. Sok félig gondolt gondolatot lehetne tovább gombolyítani, sok embernek a nagyon emelkedett és nagyon sekélyes lelkivilágába lehetett a »Petőfi-ügy« kapcsán betekinteni. A legszomorúbb azért az, hogy ez a szedet korhű képet ad társadalmunkról: a hivatalnokok gyáva állást nem foglalásáról, az Akadémia irányítottságáról és tagjainak elkötelezettségéről, az újságírók nagy részének gerinctelenségéről és az emberek befolyásolhatóságáról. Mindennek ellenére örülök, hogy egy ilyen vízváltásznak elindítója lehettem, és boldog vagyok, hogy olyan magyar társadalomban élhettem, amelyben mindezek ellenére ott van az igazságnak és a jónak a csírája.”

Valami azt sugallta, hogy meg kell keresnem Mezey Katalint. Híres költő és könyveim kiadója, aki az idén, 2015. március 15-én Kossuth-díjat, az ország kultúrájáért végzett tevékenység egyik legmagasabb elismerését kapta. Egy egész óra kellett, hogy Katalinnal benyomásaimat megoszthassam. Petőfi úgynevezett „temetése” körül voltaképpen egyfajta rémálom, tragédia van kibontakozóban... Érthető Morvai tétovasága, csakúgy mint Hankó Ildikó macacssága, a háttérben sötét erők munkálnak, ők valamitől rettenetesen félnek, de mégiscsak Petőfi és Magyarország a tét! Mi sül ki vajon ebből?...

Kati osztja kétségbeesésemet. Megpróbáltuk megelőzni az abszurd végkifejeletet. Mindmáig emlékszem arra, amit a végén mondott: *„Tökéletesen biztos vagyok benne, hogy az igazi Petőfi Sándor maradványairól van szó, el se tudom azonban képzelni, mit lehetne tenni ebben az aggasztó helyzetben... Várni természetesen nem várhatunk, és nem is fogunk várni!.... Megpróbálok beszélni valakivel a dologról...”*

„Június 11. ... Az utóbbi hónapok folyamán Morvai Ferencnek egyre több pénzügyi gondja támadt, cégének folyószámláit a bankok szigorúan korlátozták. Jóllehet nem egyszer hetykén jelentette ki, hogy valamelyik szabadalmát pénzzé teszi, ami „sok milliót” hoz majd... Morvai a tegnapi határidőre ismét elmulasztotta, hogy a pénzt megküldje, ma pénz helyett komoly információ érkezett. Morvai e-mailben tájékoztatót arról, hogy hol tartanak az előkészületek:

1.) ERSTE Banknál megállapodás történt 10-én, hogy napokon belül biztosítanak 50 millió Ft-ot számára. (Valamennyi dokumentumot aláírta, fedezet a több mint 100 milliós lakása.)

2.) Ma tárgyal az őrző-védőkkel és a Budapesti Rendőr Főkapitányság miatt a létszámemelés költségvonzatával.

3.) Ma tárgyal a sportarénával és a debreceni nyomdával, akik előre követelik a részfizetéseket.

4.) Tájékoztató, hogy ha minden realizálódik, akkor megtörténnek a kifizetések is.

5.) Illetékesek nagyon dolgoznak, hogy meghiúsítsák a rendezvényt:

– félelmében a bemondó lemondta a fellépést,

– egy neves zenész lemondta a szereplést, mert Felcsúton több milliós fellépési ígéretet kapott,

– egy ismert zeneszerző is visszalépett, mert 30 milliót kapott egy darab újbóli bemutatására,

– másfajta visszaélés is van, pl. a Sportarénában valakik téves tájékoztatást adnak az érdeklődőknek.

6.) Mivel a papok nem vállalják, fontos a burjátok beutazása a pap miatt is. Értesítem, hogy a fontossági sorrendet a kifizetéseknél be kell tartani, mert ha kell, a lakása árán is, de 2015. 07. 17-én el fogjuk temetni Petőfi Sándort.

Azért, hogy ne csak 2-en legyünk a temetésen, az alábbi intézkedéseket tette:

a.) 500 ezer meghívót osztott szét Budapesten a lakosok között

b.) fizetett hirdetést tesz közzé újságokban, rádiókban tévében

d.) 1000 darab nagyméretű plakátot raknak ki Budapesten, 3000 darab kisebb méretű plakátot pedig vidéki városokban.

Morvai elküldte Berkes Gábor zenész június 10-ei e-mail levelét, remélve, hogy ő nem lép vissza és a Sportarénának írt levelét is.

A neves zenész levelében aggodalmát fejezte ki:

„Az első találkozásunkkor én azt gondoltam, hogy egy NAGY ÖSSZNEMZETI ügy lesz a temetés, az oratórium, és az egész ország Petőfi-lázban fog égni. Sajnos, egyelőre ennek az ellenkezője látszik. Ennél nagyobb titokban Aréna koncertre még nem készültünk, és bármilyen remek mű születik, nem lesz, aki hallgassa. Ha nincs felfokozott érdeklődés, akkor csak néhány száz fanatikus lesz ott. Egy plakátkampány ehhez már kevés. A július 17-e NEM ÜGY pillanatnyilag az emberek számára. És ez nagy baj. Ha ezen nem fognak napokon belül változtatni, akkor csúnya bukás lehet a dologból.

Ha másként nem, akkor forradalmi felhanggal meg kell teremteni az érdeklődést, meg kell törni a hatalom ellenállását. Kérem, ezeket gondolja át.”

A Sportcsarnok vezetőinek arról ír Morvai, hogy valaki elment a Sportcsarnokba, jegyet venni a Petőfi Sándor Emléknapi műsorra, és a pénztárból elküldték

azzal, hogy csak VIP, külön meghívott vendégek vehetnek részt a műsoron, jegyet nem lehet rá kapni.

Felszólítja a rendezőket, hogy valamennyi pénztárhoz megfelelően látható helyen függeszték ki az alábbi:

– a jegyek érkezési sorrendben 2015. 07. 17-én kerülnek költségtérítés nélkül kiosztásra.

„Kérem kinyomozni, kik azok a személyek, akik szabotálják az eseményt, és szeretném tudni a felelősségre vonás mértékét is, a táblák kihelyezését pedig ellenőrizni fogom.” – zárja levelét Morvai.

A beígért pénteki napra, június 12-re e-mail érkezett Morvai Ferencről, amelyben megküldte nekem a kért ötvenmillió forint jelzálogkölcsön elutasításáról szóló banki levelet.

Lassan a végéhez közeledik a június 21-i vasárnap. ... Június 19-re esett az a pénteki nap, amikor Morvai Ferencnek a megállapodás szerint meg kellett volna küldenie a „burjátokra” szánt összeget, pénz helyett azonban csak ennyit mondott: *„Igen elfoglalt vagyok, épp folyik az értekezlet... Annyit viszont feltétlen tudnod kell, hogy »helyre ráztam« az ügyeket... A pénzt június 22-én, hétfőn küldeni fogom.”*

Hát a helyzet nem egyszerű. Sokszor elmondtam neki, hogy mindamellett, hogy a pénzt megkapom tőle, patthelyzetbe kerülök. Érzem, hogy Moszkvában a magyar konzuli osztály lehet, hogy már olyasfajta utasítást kap, hogy „a burjátok számára a Petőfi-napra ne adjanak ki vízumot”. Ugyanakkor a repülőút megadott napjáig csupán kevesebb mint 30 napunk maradt, ami azt jelenti, hogy az előre kalkulált árért repülőjegyet már sehol nem kapni. Hogy találunk olyan szibériai gépet, amire kapok tizenhat helyet...? Na és milyen gyorsan lehet a vízumot az útlevelekhez megszerezni? A burjátok nem várhatják a vízumot Moszkvában. Ezért azokat is el kell juttatni valahogy Ulan-Udéba. A szálloda Budapesten szoros időpont esetén a szobafoglalásnál szintén magasabb árat kér. Húszszemélyes autóbust bérelni szintén sokkal drágább lesz már...

A legborzasztóbb abba belegondolni, hogyan lehet azt közölni a burjátokkal, és főleg, ki fogja majd közölni, hogy „feje nincs...” Én képtelen vagyok arra, hogy ezt a hírt tudomásukra hozzam... Így aztán lehet, hogy az lenne a jobb, ha Morvaitól holnap nem jönne meg a pénz... Ekkora megszégyenülés a burjátok előtt! Tegnap mi Iyával úgy határoztunk, hogy „burját” ötösfogatunkat mindenképp valahogy el kell hoznunk. Ez azonban már egy másik történet, amelyben Morvai nem szerepel...

Június 24. Szerda. ...Három napot vártam, hogy Morvaitól megérkezik a pénz... Néhányszor hívtam... foglalt, nem veszi fel... Végre felveszi: *„Ebben a pillanatban készültem neked telefonálni. (Hallani lehetett, hogy elkínzott és ... idegeskedik...) Éppen itt ülünk Péterrel, és próbáljuk kitalálni, honnan vegyük a burjátoknak a pénzt... A házamon jelzálog van... A stadionnak kifizettem a*

20 millió forintot. Az ezer darab óriásplakátért haladéktalanul kéri a pénzt... Kifizettem az őrizet költségét... Tudod, úgy határoztam, a »fényképész«, a »barguzini polgármestert« valamint csak az »egyik Petőfi-rokont« hozzuk, válaszd ki te, melyik a »legfontosabb...«

Ez felháborító. Képtelen voltam túrtőztetni magam:

„Hogy mondatsz olyet? Mindenkit nagylelkűen te hívtál meg személyesen... Én csak arra vállalkoztam, hogy segítek neked elrendezni a repülőjegyeket, az elhelyezést és az étkezésiüket... Ők pedig rég ebben a tudatban várnak! Nem lehet különbséget tenni köztük! Közeli barátságban vannak egymással... Azt akarod, hogy összevessenek egy egyhetes magyarországi út miatt?! Vagy mindenki jön, vagy senki! De ezt Neked kell majd nekik megmagyarázni! Nyugtalankodnak, minden nap telefonon keresnek...”

Siránkozásomra könyörgő hangon jött a válasz: „Várj, még semmit ne mondj nekik, kaptam ígéretet kölcsönre... Péntek reggel megpróbálom elküldeni a pénzt...”

Június 26., péntek. ... Péntekig nem várt, tegnap reggel küldött egy levelet, ebben szépités nélkül közölte:

„... 2. Bárhogy alakul is a dolog, a legnagyobb nehézségek árán is fedezem az útiköltséget a következő burjátok számára: 1 fő rokon, 1 fő barguzini polgármester, 1 fő barguzini fényképész.

3. Hová küldhetem a jegy árát azoknak a személyeknek, akiket a 2. pontban felsoroltam? (Ez már arcátlanság... Nem hajlandó tudomásul venni a dolgokat.) A szállodát, továbbá a Magyarországon belüli közlekedést garantálom. Ahogy többször jeleztem, minden attól függ, hogy milyen támogatást sikerül szereznem...

Baráti üdvözlettel ölellek:

Morvai Ferenc, elnök”

Számomra ez már mindenben túlmegy... Nyomban magyar nyelvű levélben válaszoltam:

„Tisztelt Morvai Ferenc Úr!

Első találkozásunk alkalmával, február 24-én Ön igen határozottan így nyilatkozott: »Eladom az egyik szabadalmamat – 500 millió forintért...« Én ezt tudomásul vettem és bíztam Önben.

Első kérdésem ez volt: »Milyen sors vár a maradványokra?« Meglepődtem, mikor erre Ön így felelt: »Nálam vannak! Temetni fogunk!«

Mélységesen megalázó volt számomra, hogy annyi köztünk zajlott személyes beszélgetés ellenére Ön nem mert nekem az igazat megmondani, s csak az Ön által számomra megküldött, újságban leközölt, Hankó Ildikó tollából származó cikkből kellett értesülnöm, hogy nincs Önnél Petőfi koponyája. Ezután néhány álmatlan éjszakát okozott számomra, minthogy burját barátainnak erről számot adni nem tudok! Intelligens, művelt emberek. Nagyvonalú gesztussal Ön saját maga invitálta őket Magyarországra... Még V. I. Kolminyin püspök úr is készült az útra... Nem akárki, a Bajkálon-túli és Távols-Keleti Főtisztelendő Püspök. Tisz-

tában van Ön azzal, kit próbáltunk mi átejtetni? Ő a maga részéről képtelen lenne arra, hogy felfogja, hogy az Önnél lévő maradványok közül a koponya hiányzik... Nem beszélve a közvetlenül utána következő A. V. Tyivanyenko professzorról, aki negyven évet töltött el Petőfi sorsának kutatásával!

Lehet, hogy naivítás a részemről, mégis az utolsó pillanatig azt remélem, hogy magyar barátaim segítenek majd, és még a temetés előtt a koponya visszajut eredeti helyére, ahová tartozik, a csontok mellé. Természetesen ez naivítás, életem során azonban sokszor megadatott, hogy sikerült pozitív eredményeket kiharcolnom...

Végül. Ön nyilván megértette, hogy a burjátokkal való barátságom nem egy évtizedre tekint vissza, és igaz barátaim. Amikor arra volt szükség, késlekedés nélkül megszervezték az Ön számára, hogy találkozhasson a megfelelő személyekkel, fogadták, kocsival oda vitték, ahová épp szükséges volt, biztonságára ügyeltek, s mindezt csak azért, mert Ön Morvai!

A mai levelében közöltek, miszerint csak három személy utaztatásáról kíván gondoskodni, számomra teljességgel elfogadhatatlanok! Végtelenül szégyellem magam a burjátok előtt. Ez megengedhetetlen! Elnézését kérem, de ettől a perctől fogva teljes mértékben ki kell vonnom magam a burját csoport utaztatásának kérdéséből, Ön hívta meg őket. Magyarázza meg nekik Ön. Én szégyellem magam elvtelen viselkedése miatt.

Tisztelem változatlanul mindazon tetteért, amit Petőfiért megcselekedett. Ezt már új könyvem 19. fejezetében kifejtettem, ami, ha Isten megadja, tavasszal jelenik meg nyomtatásban.

Jó egészséget és minden jót kívánok Önnek!

Toronto, 2015. június 25.

Vladimir Rott.”

Be kell vallanom, ma már sajnálom, hogy Morvai Ferencsel személyesen megismerkedtem. Természetes, hogy azt a szolgálatot túlbecsülni lehetetlen, amit Petőfi Sándor földi maradványainak felkutatásáért és felszínre hozásáért tett. Meglehet, hogy a szünni nem akaró támadások és a tevékenysége elé gördített akadályok idézték elő súlyos kimerültségét, mégis az általa jelenleg alkalmazott eszközök ártanak annak a nagy ügynek, aminek mind a mai napig részese. Nyíltan és őszintén tudattam vele, hogy a legcsekélyebb hazugság vagy füllentés a józan észre bénítólag hat. Tehát sajnálom... Jobb lett volna, ha csak szolgálatairól ismerem, és ezekért végtelenül tisztetem.

Alighogy erre a következtetésre jutottam, máris látom, hogy reggel 9 óra 13 perckor írt levelemre Morvai Ferencről meg is érkezett a válasz, melyben leszögezi, hogy nem akar velem veszekedni, de egyebek mellett a következő pontokat sorakoztatja fel:

„1. Ugyan ez nem rád tartozik, viszont eredetileg a Petőfi-temetésre 49 millió forint volt tervbe véve, azonban máris 60 milliót költöttünk, és további 20 millió hiányzik.

2. Cégem kifizetései és osztalékköltsége állami korlátozás alatt áll. Megtagadtam a szabadalmamért járó összeg kifizetését és a 30 milliós hitelgaranciát.

3. A csontokra vonatkozóan meg is írtam, el is mondtam, most pedig külön miattad, még egyszer írásban közlöm, hogy miután ezeket sikerült Magyarországra csempésznünk, a biztonságuk érdekében a koponya és még egy-két csont Kiszelynél maradt, ezeket ő rejtette el, a többi nálam van. (A minap jegyző, ügyvéd, polgármester és 16 tanú jelenlétében, filmfelvevő kamera előtt vettünk belőle mintákat.)

A csontokat 17-én temetjük el.”

Mellékelte a Hankó Ildikó cikkéről megjelent cáfolatot. Megírta azt is, hogy meghívta a burjátok közül az egyik rokont, a fényképészt, a polgármestert, aki kiadta a halotti anyakönyvi kivonat másolatát, a papot és Burajev antropológust, de Tyivanyenkó professzor költségeit nem tudja magára vállalni, de szívesen látja.

Végül sajnálkozik, ha a burjátok azért mondják le az utat, mert csak 5 főt akar idehozni, de meg kell érteniük, hogy az állam neki is korlátokat szab.

Meglepődve olvastam a levél végén az utóiratot: „Várjuk tőled a bankszámlaszámot, továbbá hová s mennyit kell átutalnunk, de most csak a repülőjegyet értem alatta, mert a magyarországi tartózkodás költségét, az elhelyezést és közlekedést számukra külön garantálom.”

Hihetetlen! A levél fensőbbiséges hangneme keserűséggel töltött el. Néhány percre rá már küldtem is a választ:

„Tisztelt Ferenc!

Meglep, hogy nekem kell majd tőled bocsánatot kérnem.

Lehetőségeim a burját csoport odautaztatására és fogadásának megszervezésére kimerültek. És nem azért, mert nem én leszek, aki tudomásukra hozza, hogy csak négyen vagy öten jöhetnek, kérem, ezt ti közöljétek. Bár mindennek most már semmi jelentősége sincs, késő, nem tudok repülőjegyet venni, hely nemhogy az Ulan-Ude–Moszkva útvonalra, de még Budapestre sem, sőt már első osztályra sincs. Na és ott van a beutazó vízumok átvétele, a biztosítások megkötése, a szállodai szobafoglalás, minderre már nem maradt idő. Gyakorlatilag nem tudok megoldást ajánlani. Sajnos, a burjátokkal együtt már teljesen tanácstalanok vagyunk.

Tisztelettel, Vladimir.”

Az idő majd meghozza az ítéletét, milyen mértékben voltam bűnös vagy rest Morvai tervében, hogy Petőfi Sándor maradványait eltemesse. A maradványok már nincsenek egyben, eltemetésük színhelyét így előre tudatni nem szabad. Ezt sem Petőfi Sándornak, sem Magyarországnak nem kívánom.

A történeteket természetesen mély fájdalommal élem meg. Hálás köszönettel tartozom Morvai Ferenc tolmácsának, Léna Szarnyának (az itt szereplő, utolsó

Ulan-Ude-i útjuk idején készült képen jobb felől áll). Ő reagált elsőként mai, főnökének írt levelémre:

„Tisztelt Rott Úr!

Végigolvastam Morvai Ferencnek címzett levelét.

Önnek tökéletesen igaza van!

Én is megmondtam Ferencnek, hogy okvetlen tisztáznia kell az érintettek számára, hogy utaznak vagy nem utaznak. Az embereket megfelelően kell informálni.

Már csak azért is, mert a csoport tagjai között nyugdíjasokon kívül dolgozó emberek is vannak. Nekik ehhez ki kell kérniük a szabadságukat. Vagy már ott tartunk, hogy nem is kell?

Talán Ön is eljön, persze, ha kíván a jövőben Morvaival találkozni, hogy saját szemével lássa a szertartást, és könyvében úgy írhasssa le, ahogy Ön látta, nem pedig ahogyan Ferenc elbeszéli!

A kialakult helyzet engem is igen lehangol.

Nagyon örülnék, ha találkozhatnék Önnel, adja Isten, hogy valamikor sikerüljön.

Tisztelettel: Lena.”

Ferencet és Lénát fogadják Ulan-Udéban a repülőtéren. Balról jobbra: Luiza Malceva, Morvai Ferenc, Irina Rizvanova, és Lena Szarnya. 2015 áprilisa.

Morvai Ferenc ismét elutazott Burjátiba, hogy engedélyt kérjen Petőfi Sándor magyarországi temetéséhez.

Milyen kár, hogy mindezen bonyodalmak közepette épp arról a kötelezettségünkről feledkezünk meg, hogy a legendás Petőfi Sándor előtt őszinte és mély tiszteletünket lerójuk.

Petőfi zseniális, mindig eleven. Körülnéz az ember, s ott van közvetlen a közelben:

*Hogyha én majd meghalok,
Nem leszen kő síromon;
Egy kis fejfa lesz a jel,
Ahová teszik porom.*

*De ha megkövül a kín,
Mely most elhat lelkemig:
Alacsony sirom fölött
Piramíd emelkedik.⁶²*

Megnyugodni mégsem tudok.

Drága magyar testvéreim! Mit mondunk majd akkor, ha kiderül, hogy mégis Petőfi Sándor maradványai azok?

Negyedszázadig csak rugdostuk őket...

Az igazságot nem a kompromisszumot nem ismerő és lankadatlan kitartással fellépő Kovács László történész, hanem egy másik Ember fogja elmondani.

Mint mindnyájan, Petőfi Sándor is anyjától kapja majd a legtöbbet. Ez majd akkor következik be ugyanis, amikor feltárják végre Hrúz Mária sírját, és maradványait összehasonlítják a Barguzinból elhozott maradványokkal.

Ha pedig ebben a sírban semmiféle csontot nem lelnek, vagy egy idegen személy csontjaira bukannak, ez azt támasztja majd alá, hogy az MTA-n mindenki másnál előbb megtudták, hogy Szibériából kinek a csontjait hozták haza.

Toronto, 2015. június 28.

⁶² *Sírom*, Dunavecse, 1844.

20. fejezet

LEVÉL BURJÁT-MONGÓLIÁBA

Toronto, 2015. július 30.

Kedves Petőfi-rokonok! Tisztelt Alekszej Vasziljevics, Viktor Ivanovics, Tatjana Szergejevna,⁶³ és mindazok, akik a Petőfi Sándor temetésére meghívottak között szerepeltek!

Kérem, engedjék meg, hogy a könnyebbség kedvéért a Magyarországon már népszerűvé vált *Barguziniak* megszólítással éljek! A lehető legpontosabban és legrészletesebben kívánok Önöknek arról az ünnepről mesélni, amelyet Morvai Ferencnek végül sikerült megszerveznie.

Bocsánatot kérek Önöktől, amiért ilyen hosszan hallgattam. Én és Iya csak tegnap érkeztünk haza Torontóba Magyarországról, ottani tartózkodásunk során pedig laptopom valamilyen oknál fogva meghíúsította, hogy a magyar há-lózaton keresztül elektronikus leveleket küldhessek.

A Magyarországon töltött idő alatt Önök mindnyájan lélekben mellettünk álltak, vérlázító volt abban a tudatban átélni azoknak a napoknak az eseményeit, hogy Önöket megfosztották attól a lehetőségtől, hogy saját szemükkel láthassák. Sok a mesélnivaló, azonban tartok tőle, hogy történetem nem olyanra sikeredik, mint amilyennek lennie kellene.

Kérem, higgyék el nekem, hogy ebben a zűrzavaros néhány napban többször megfordult a fejemben, lehet, hogy Isten akaratából történt, hogy magyarországi útjuk elmaradt, különben én kerültem volna olyan helyzetbe, hogy egyedüli szinkrontolmácsi minőségemben el kelljen magyaráznom az Önök számára az aktuális történéseket, illedelmesen megválogatva szavaimat, hogy mindarról a szennyről, aljasságról és képmutató hazudozásról fogalmuk legyen, amely a rendelkezésre álló legkülönbébb hírforrásokból és csatornákból áradt...

Vegyük csak a Magyarok Világszövetségének Patrubby Miklós által jegyzett nyilatkozatát, aki tíz nappal a temetés előtt kijelentette: „*Morvai Ferencnek semmiféle csontok nincsenek a birtokában, így a temetést be kell tiltani...*”

⁶³ Petőfi Sándor szibériai (a Burját Köztársaságban élő) leszármazottaira gondolok itt, nevezetesen Cipidszap Zajatujevics Dorzsiev professzorra, a biológiai tudományok doktorára; Tamara Satovna Baldakova középiskolai igazgatónőre; Jelena Garmajevna Bazarova docensre, a pedagógiai tudományok kandidátusára; s nem utolsósorban Alekszej Vasziljevics Tyivanyenko professzorra, aki Petőfi-szakértő; Viktor Ivanovics Kolminyina, az Egyesült Keresztény Egyházak nevű keresztény szövetség szibériai és távol-keleti püspökére és Tatjana Szergejevna Filippovára, a Petőfi Sándor Múzeum igazgatónőjére, Barguzin falu középiskolájának tanárára.

Most, hogy némileg lecsillapodtak a temetés körüli indulatok, és a magyarországi tartózkodásunk hátralévő napjaiban mód nyílt az események további menetét kissé jobban szemügyre venni, a következőket szeretném Önöknek elmesélni:

Mindnyájuknak személyes elismerésemet szeretném kifejezni, Önökön keresztül pedig egyúttal minden embernek, aki csak Barguzinban és Burjátországban él, hogy e roppant jelentőségű esemény megvalósulását előmozdították: hosszú időn át óvták és megőrizték a magyarság felbecsülhetetlen kincsét, a Költő, Petőfi Sándor földi maradványait! Csak az idő múlásával lehet majd kellőképpen mindannak az értékét felmérni, amit Önök Magyarországért tettek. Személy szerint engem már a jelenben elönt a lelkesedés, látva a jelentős történések csíráját, melyek magjai az Önök megannyi évtizednyi fáradozásának és igazságszeretetének hála találtak táptalajra. Mára teljes joggal lehetnek büszkéek oly nagy idő áldozatos munkájának gyümölcisére!

2015. július 17-re a magyar sajtóban tapasztalható hangnem, valamint az ország vezetésének hozzáállása a Petőfi-ügyhöz nemhogy javult volna, hanem épp az ellenkezőjét tapasztalni, továbbra is igen ellenséges. Főhajtás illeti Morvai Ferencet, aki mindezt képes volt végigvinni és túlélni. Persze, nála is számos hiba becsúszott, azonban az, hogy feláldozott vagyonából oly sok milliót, egészségét, idegrendszerét és idejét, és hatalmas tank módjára egymaga tört utat az egyedüli cél felé: a Költő földi maradványai pihenjenek végre szülőföldjében! Ezt az igen nagy és kiemelkedően nemes tettet Morvai Ferenc vitte véghez. Ritkán akad manapság olyan hős, aki képes lenne negyedszázados küzdelemre az igazságért, és helytállni a szenny és kipellengérezés örvényében.

A Magyar Tudományos Akadémia szakértői negyedszázadon át nem engedték, hogy a költő anyjának sírjából a mintavételre sor kerülhessen; márciusban az anya nyughelyét „történelmi emlékhellyé” nyilvánították, áprilisban pedig magas kerítést vontak köré... Morvai ekkor a Fiumei úton található szomszédos parcellában vásárolt egy sírhelyet, ez aztán a hely birtokbavételét követően ugyancsak a hatalom nyomására a „történelmi emlékhely” minősítést kapja a hatóságoktól; ha itt valaki temetkezni kíván, ismét csak hatósági engedéllyel teheti. Mindez arra készítette Morvait, hogy megtegye a hosszú utat repülővel Burjátországba, és kijárja az *„Engedélyt a magyarság számára, hogy hősiüket eltemethessék.”*

Míg Ferenc Burjátországban volt, őszintén hitt benne, hogy meglesz a lehetősége arra, hogy az alkalomhoz illően népes delegációt hívjon, köztük engem és feleségemet, valamint azt a négy barátomat, akik a Barguzinban található eredeti Petőfi-nyughelyen emelendő emlékmű lehetséges megalkotói. Az ellenérdekelt erők ugyanakkor, ahol csak lehetett, akadályozták Ferencet (a stadion bérleti díjának, az Oratórium szerzőinek és előadóművészeinek járó honorárium kifizetésében, a zászlócskák és rendezvényfüzetek kinyomtatásában, az őrző-védő szolgálat és a virágok tekintetében felmerülő költségek kapcsán, stb.); az árakat többszöröseire emelték az előzetesen megállapítotthoz képest, követelték a számlák haladéktalan kiegyenlítését, hitelkérelmét pedig az összes bank elutasította.

Sajnos, még mára sem hullott le a lepel ennek az államot átjáró ellenséges-ségnek és hajtóvadászatnak az eredetéről és az okairól. Magyarország tudva-levőleg ma ezernyi más problémával szembesül, ahogyan azonban a temetés kapcsán beigazolódott, ez a nép nem egykönnyen hódol meg: bizonytalanságba ugyan bele lehet kergetni, megfélemlíteni viszont nem.

Ferencről először 2014 júliusában a barguzini Petőfi-sír mellett állva hallottam, személyesen az idei év februárjában ismerhettem meg, amikor egy tudományos konferenciára utaztam. Az utóbbi hónapok során napi kapcsolatban voltunk, az ő révén folyamatosan értesültem sok mindenről, a gáncsoskodásokról és fenyegetésről, amikkel a Petőfi-temetést igyekeztek megghiúsítani, telefonon azonban nem akarta elmondani nekem, hogy már május környékén lépéskényszerbe került a Petőfi-maradványok sorsát illetően... Velem ismeretségben álló tekintélyes személyek bevonásával, Ferenc tudta nélkül igyekeztem Kiszely István feleségére hatni, hogy a küszöbön álló temetéshez adja hozzájárulását, hogy a birtokában lévő csontok a Ferencnél lévőkkal egy helyre kerülhessenek...

Kapcsolatom Morvai Ferencel igen sokat romlott, mikor a listán feltüntetett, burjatországi meghívottak számát elkezdte apasztani, ami számomra teljesen elfogadhatatlan volt... Ezért alakult úgy, hogy én és feleségem, Iya voltunk kénytelenek az általunk meghívott négy barátunk útiköltségét állni...

A temetés előestéjén érkezünk Magyarországra. Megdöbbenett az ellenséges légkör, és a másnapra kitűzött eseményt övező nemtörődömség... Morvai Ferenc telefonon jelezte nekem, hogy az Aréna stadionban tartandó, Petőfi hazatéréséről megemlékező ünnepség másnap délelőtt 11 órakor népi együttesek fellépésével indul, a temetés pedig a Fiumei úti temetőben lesz 10 órakor, ezen meghívottak szűk köre vesz részt, minket is beleértve.

Egy kedves hölgyismerős este felhívott, és közölte, hogy „*a holnapi temetés elmarad...*” Ezután jött két elektronikus levél egy másik barátnőnkől. Az egyikben az állt, hogy Hankó Ildikó, Kiszely István antropológus felesége Kéri Edit újságíróval együtt a sajtóban úgy nyilatkozott, hogy „*Morvai szélhámos, nincsenek nála a csontok, ők pedig nem engedik meg a temetést...*” A második levél a városi temetőgondnokság csupa nagybetűs közleményét tartalmazta, mely szerint „*a holnapi temetést nem tartják meg amiatt, hogy ilyen és ilyen igazolás leadása késedelmet szenvedett...*”

Mindez olyannyira lehangoló volt, hogy az éjszaka folyamán egy szemhunyásnyit sem aludtam. Az volt az érzésem, hogy a szörnyű, provokatív hírek hatása alatt Morvai nem bírja majd tovább ... „*A végén még holnap nem Petőfit temetjük, hanem őt...*”

Reggel fél tízre már a temetőben voltunk. Meglepő volt, hogy a temetőnél a nyitott kapunál posztoló ór udvariasan útbaigazította sofőrünket, hogy hogyan juthatunk oda az 59-es parcellához, ahol Petőfit fogják temetni...

Kiderült, hogy elsőnek érkezünk. Odaléptünk a sírhoz, fölötte már ott állt a kész síremlék... Három televíziós kamera állt készültségben, számuk azonban

hamarosan mintegy húszra szaporodott... A tudósítók lerohantak: – „Honnan érkeztek?” – „Barguzinból jöttünk.” Nyomban interjúkat kezdtek kérni, mi viszont kijelentettük: „Burjátország küldöttsége nem tudott eljönni, minket pedig nem hatalmaztak fel, hogy interjút adjunk!...”

Kisvártatva Morvai Ferenc is megérkezett egy csoport kíséretében. Meglátott, megöleltük egymást. Ezután megkért, hogy tartsak egy fekete színű, vasból készült hengert, ez egy rácsavarható sapkával volt lezárva, három plombával lepecsételve... Én és Iya megkövülten álltunk: „Vajon a megfigyelés és hajtóvadászat nyomására elhamvasztotta Petőfi csontjait?...” Lena Szarnya, a közvetlenül Ferenc mellett álló tolmácsnő alig észrevehetően felém bólintott.

Amikor a sírhoz értünk, az egyik alkalmazott leemelte a kicsiny márvány

Lena Szarnyával.

A Rott család vendégei Burjátíából.

A Kínából érkezett tudósok csoportja; annak a sanghaji laboratóriumnak a munkatársai, ahol a Petőfi-család Magyarországon élő leszármazottaitól vett vérmintákat vizsgálták.

fedőlapot a síremlék felületéről, alatta láthatóvá vált egy betonba öntött, függőleges, henger alakú üreg, mely egy fedéllel volt gondosan lezárva...

Kezdetben értetlenkedtünk, hogy mi is a rendeltetése, azonban most, hogy a hengert kezemben tartottam... „A nyílást tehát ennek a hengernek alakították ki...”

Nagy volt a hőség. Emberek tarka csoportja bukkant fel – az Erdélyből érkezettek zászlókkal. Petőfi magyar rokonai a sír mellett álltak – köztük két fiatalember és egy fiatal lány feltűnően vonzotta a tekintetet.

Több felkért papot sikerült megfélemlíteni... Ferencet távolmaradásukról értesítették... A szertartást végül egy Erdélyből és egy Gyöngyösről érkezett pap végezte, szép fekete papi viseletben. A riportereknek mindketten egyértelműen elmondták, hogy örömmel utaztak Budapestre. Mindketten sok évig kutatták, mi állhat Petőfi rejtélyes eltűnése mögött, most pedig büszkeség tölti el őket, hogy a várva várt szertartásban a maguk módján őszinte szívvel kivehetik részüket.

A síremlékben lévő nyílás fedelét eltávolították, Ferenc pedig lebocsátotta a hengert...

Krizbai Imre lelkész beszélt elsőként, mindenkit köszöntött az esemény alkalmából, megköszönve Ferencnek hősieles küzdelmét, és felidézte az egybegyűlteket, hogy „Mózes, mikor kivezette Egyiptomból a zsidókat, kiásta pedig ugyanúgy József csontjait, magához vette azokat⁶⁴ és... szülőföldjén temette el⁶⁵ azokat...”

Kéri Tamás szólt ezután, magyarázatában arra világított rá, hogy „mindig az az első, hogy megértsük: nem az a lényeges, mi történik velünk, hanem hogy miért is történik...” A fáraó álma a hét kövér tehénről, melyeket, kijövén a Nílusból, felfalta a hét sovány tehén,⁶⁶ példázza a hét legtermékenyebb évet Petőfi életútján (1842–1849), valamint a sors által rárótt, a szibériai idegenben telt hét évig tartó (1849–1856) hányattatásait...

Mindnyájan testvéri érzéssel énekeltük a magyar himnuszt, és elhelyeztük koszorúinkat.

A **Petőfi-család** Magyarországon élő leszármazottai.

⁶⁴ Kiv, 13, 19 (a ford.)

⁶⁵ Józs, 24, 32 (a ford.)

⁶⁶ Ter, 41, 18–20 (a ford.)

A temetési szertartást Krizbai Imre erdélyi lelkész végzi.

Morvai Ferenc a hengert a sírba lebocsátja.

*A temetési szertartás vége felé közeledik.
Kéri Tamás gyöngyösi lelkész.*

Távozóban Ferenc izgatottan közölte velem: „Nagy baj van. Épp most telefonáltak, hogy a stadionnál sokkal többen gyűltek egybe, mint ahány embert képes befogadni... Azt javasolják, hogy mondjuk le az egészet...” Provokáció volt. Csak azért, hogy Morvait pánikba kergessék.

A szép, nagy stadionépületben, légkondicionálók hűvösében odakészítve várt a tizennégy ezres lelátó minden egyes ülőhelyén az aznapi ünnepet megelőző eseményeket ismertető kis programfüzet a költő arcképével és egy apró magyar zászlóval... A közönség a teremnek alig harmadát töltötte meg...

„Barguzintól Budapestig!” Tarjányi Anna és Tarjányi József társaságban.

A stadion színpadán két zenekar foglalt helyet. A hangverseny házigazdája, *Csabai János* színész Petőfi-versekből szavalt. Ezután *Pitti Katalin*, világhírű operaénekesnő lépett a színpadra, és elénekelte a Magyar Himnusz. A Kormorán Együttes, mely kitüntetésekkel elismert magyar zenekar, egy Petőfi szövegére írt rockoperából adott elő részleteket. *Berkes Gábor* és *Pálvölgyi Géza*, ismert zeneszerzők az ünnepség alkalmából Oratóriumot komponáltak, merítve a Költő verseiből. Az ország kiváló színészeinek részvételével folyó, csaknem kétórás bemutatót a közönség meleg szívvel fogadta. A koncerten fellépő színészek fényképei:

Pálvölgyi Géza és Berkes Gábor az Újra itthon – hazatértem című oratórium szerzői.

Pitti Katalin, világhírű operaénekesnő.

Koltay Gergely, a Kormorán együttes vezetője.

Fehér Nóra a Kormorán együttesből.

Keresztes Ildikó, a popműfaj ismert énekesnője.

Janicsák Veka, a Csillag születik című tehetségkutató tévéprogram felfedezettje.

Mészáros Árpád Zsolt, az Operettszínház énekművésze.

Zöld Csaba színművész, énekes.

Garda Bence hegedűművész, a Budapest Klezmer Band együttes szólistája.

Szabó P. Szilveszter, színész, énekművész, a Budapesti Operettszínház tagja.

Vadkerti Imre, a Kormorán együttes tagja.

A Kormorán együttes fellépése.

Morvai Ferenc.

Néhány elhangzott vers címe:
Jövendölés (1843)
Isten csodája (1846)
Elmondom, mit eddig... (1845)
Ha férfi vagy, légy férfi (1847)
A királyokhoz (1848)
A XIX. század költői (1847)
Szülföldemen (1842)
Itt bent vagyok a férfikor nyarában (1848)
Búcsú (1848)

A grandiózus Oratórium hangjai elhalkultak, ezután Morvai Ferencet kérték a színpadra. A kezét a szívére szorító Ferencet a teremben ülők helyükről felállva tapsviharral köszöntötték, miközben a színpadhoz ment. Jól beszélt, nekem azonban úgy tűnt, sok olyan dolgot mondott, ami felesleges volt... Ebben a beszédben tárta Ferenc a nyilvánosság elé, hogy kénytelen volt a nála lévő Petőfi-maradványokat egy közel négy tonnát nyomó betonszarkofágba helyezni, melyet a sírkő alatti üregbe daru segítségével eresztettek le. A fekete színű hengerbe lezárva a temetés alkalmából

kiadott emlékfüzet és a hat ügyvéd ellenjegyzését tartalmazó nyilatkozatok kerültek, akik tanúsítják, hogy birtokukban van az a hat boríték, melyekben a Petőfi Sándor csontjaiból vett mintákat őrzik. A sanghaji szakértői vizsgálat eredményét tartalmazó jegyzőkönyv másolata ugyancsak a hengerben kapott helyet.

A koncert végeztével Ferencről megtudtam: közvetlenül a koncertet megelőző pillanatokban a stadion «tűzrendészeti felelőse» kereste meg telefonon, aki tudatta vele, hogy *„... a stadionban bombát rejtettek el... erről tájékoztatni kell a közönséget, hogy a termet elhagyják... Erről csak én és a koncert házigazdája tudtunk... úgy döntöttünk, vállaljuk a felelősséget...”*

Csak most értettük meg, hogy a koncert házigazdája miért is intette óvatos-ságra a teremben ülőket: *„Kérem, őrizték meg a lélekjelenlétüket! Provokációkra számítunk...”*

A Stadion nézőterén a 14 ezer ülőhelynek csak kevesebb mint egyharmadát foglalta el a közönség...

Petőfi mindegyik ülésen ott várta az embereket, azok, akik nem jöttek el, majd elmondják, miért...

A koncert vége felé némi zűrzavar támadt. Az utolsó énekszám előadására *Pitti Katalint* a koncert házigazdájának többször kellett szólítania a színpadra, nevét többször bemondta, az énekesnő azonban történetesen a terem végében ült, valahol az utolsó sorokban, a konferanszié hívására odakiáltott. A teremben ülők egytől egyig felálltak és a kis zászlókat lobogtatva Petőfi képével, énekelni kezdték a *Székely himnusz*t, majd még meghatóbb volt, mikor felhangzott a régi himnusz, a *Boldogasszony Anyánk!*

A koncert véget ért. A házigazda a színpadról bejelentette, hogy mindenkit szeretettel várnak, hogy csatlakozzon a szervezett menethez, mely a temetőhöz átvonul. A kétkilométeres úton mindenütt teherautók sorakoztak, ezekről a menetelőknak szép, hosszú szárú rózsát osztogattak, melyeket Petőfi sírjára szántak.

Morvai Ferenchez varázsütésre befutott a soron következő telefon: arról tájékoztatták, hogy hamarosan hat óra, eljött a temetőzárás ideje, mindeközben a tömeg végeérhetetlen áradattal egyre csak jön. Morvainak el kellett szaladnia, hogy megállapodjon a temetőőrök túlórájáról.

Minthogy aznap munkanap volt, az emberek csak munkaidő után jöhettek. Tarjányi József a következő napon elmesélte nekünk, hogy este 10 körül ért oda a temetőhöz, de a sírt nem sikerült megközelítenie, a tömeg ugyanis szakadatlanul áradt. Tarjányinak csak másnap reggel sikerült a sírt lefényképeznie.

A menet a stadiontól Petőfi Sándor sírjához vonul.

Másnap végre néhány televíziós csatorna elkezdte bemutatni a képsorokat, amint az emberek a Költő sírjára virágokat helyeznek el. Mindenki magától odaléphetett a mikrofonhoz, közölte nevét és azt, hogy honnan jött. Sokan kezükben zászlókkal álltak.

Örömben megkönnyeztem, mikor hallottam, hogy nemcsak Budapestről, de az ország különböző tájairól, valamint külföldről is eljöttek, hogy jelen lehessenek a temetésen.

Emlékezetembe vésődött az a hihetetlen látvány, amint az esti temetőt ellepi az embertömeg. Egyenként a sírhoz járulnak, leteszik virágjukat, ezután mindenki büszkén közli a nevét, és hogy hova való. A közelben tucatszámra televíziós kamerák. A kíváncsi riporterek ugyanazt a kérdést intézik mindenkihez: „Miért jött ma ide?” A felhangzó válasz mindig ugyanaz, egyformán büszke és merész: „Mert magyar vagyok.”

Kedves Barguzini Barátaim! Ez az esemény eljutott az emberek legbensőbbjéig, ezt a rákövetkező napok során mind jobban érezhettük. A józan megszólalások száma egyre több az interneten, eléggé egyértelműen a Tudományos Akadémiát átkozzák, és annak tisztázását követelik, vajon ki és mi alapján vélhette 25 éven keresztül, hogy „nő teteméről” van szó...

Eljuttattam a stadion lelátóiról elhozott apró fű-

zetekből Önöknek egyet-egyet, rajta az aláírással. Itt fejezem ki reményemet, hogy egyszer még eljön az ideje budapesti találkozóknak. A reményt a Magyarországon egyre erősebben hallható hang csepegtette belém, mely azt követeli, hogy Petőfi Sándor nevét és dicsőségét véglegesen visszakaphassa. A felelősöket pedig nevezzék meg. A Költő nyughelye kerüljön Budapest egyik terére, ott pedig az utókor állítson neki méltó emlékművet.

Magyarországi tartózkodásunk hátralévő tíz napja során egyre olyan hírek jutottak el hozzám, hogy a Fiumei úti temetőben az emberáradat nem akar szűnni. Kedves Barguzini Barátaim! Ettől olyan becses, amit Önök tettek!

Tisztelettel és a legjobbakat kívánva,

Vladimir Rott

MÉG VALAMI...

Végére értem azoknak a fejezeteknek, amit ehhez a könyvhöz elterveztem, annyi van csupán hátra, hogy a nagyon közeli múltban történt néhány eseményről beszámoljak.

A könyv fedőlapján látható fényképet a Queen's University kanadai egyetem jelenleg harmadéves hallgatónője, Audrey Rott, Sándor és Manána lánya készítette. „A merni tudás forrása” – számomra leginkább ez kívánczozna címként a kép alá. A négymillió lelket számláló Toronto sziluettje látható rajta, az a hely, ahol életem java részét töltöttem. Negyven éve immár, hogy a város családomat befogadta, segítette, hogy gyermekeinket, most pedig már unokáinkat is felnevelhessük, kitaníttathassuk. Itt adatott meg nekünk, hogy a Szabad Világ teljes értékű polgárai lehessünk.

Ha már egyszer Audreyről szó esett, édesapjáról, Sándorról se feledkezzünk meg: öt éven át a Las Vegas-i City Center építési munkálatainak megszervezése kötötte le minden idejét. Az utóbbi hét évben Sándor a San Franciscóban létesülő Transbay Transit Center főépítész, további két éven keresztül minden második-harmadik héten oda kell repülnie Torontóból, vagyis a jövő héten lesz a száznyolcadik alkalom, hogy cégük ismét San Franciscóba küldi... Munkája nagy felelősséggel jár, megfeszítetten dolgozik, az időeltolódások okozzák számára a legtöbb bonyodalmat. A projekt alapján kialakításra kerülő komplexum igen érdekes, hosszát tekintve négy utca negyedét tesz ki, a föld alá nyúló terében kapott helyet a városi vasútállomás, fölé buszpályaudvar kerül...

*Nemzetközi diákcsera-program keretében
Audrey Rott Maastrichtba (Hollandia)
utazik, hogy a tavaszi félévet a város
egyetemen töltsse.*

*Rott Sándor, kivitelező főépítész.
A San Franciscóban készülő,
Transbay Transit Center, a nagysebességű
és ingázó vonatok, valamint a távolsági
buszjáratok fogadására kialakított sokfunkciós
közlekedési létesítmény építkezési területén.
San Francisco, 2015 novembere. A jobb oldali
felső felvétel már az ünneplés után készült,
miután helyére került az objektum utolsó
acélgerendája is. 2016 januárja.*

Az *Apám levelei...* című könyvem megjelenése után Kolima fővárosa fölé emelkedik a *Fájdalom* álarca fen-séges emlékművének képe. A tomsz-ki Valentyin Susarin *Bűnbánat* című lélegzetelállító versének és dalának hangjai eleven kötelékként élnek, mely szívemet Magadánhoz fűzi. Öröm volt, hogy ezt a két csillagot

bemutathattam az olvasónak az *Apám levelei...* című könyvem végén. Megható olvasói levelek érkeztek a megjelenést követő évek során, telve a zseniális és őszinte vers iránti elragadtatás szavaival, jóllehet a vers szerzője gyakorlatilag nyomorogva hagyta el ezt a világot, s nem érhetette meg az elismertséget...

Sorait újból felidézzük:

BŰNBÁNAT

*Istennek születünk, de Isten nélkül éltünk,
Fekete úton jártunk, új bűnt követtünk el.
Magasra, nagyon magasra akartunk jutni.
De gyakran mindennek alá süllyedtünk.*

*Suttogom az egyszerű bűnbánat szavait,
Gyűjts gyertyát, engedj fényt a szívünkbe.
Bocsáss meg nekünk, Uram, s egész Oroszországnak,
És adj erőt sok-sok évére.*

*Ne hagyj magunkra minket, Isten, ezen a világon,
Taníts szent dolgokra, igazságra,
Hogy megosszuk kenyerünket, utolsó fillérünket mással,
Ébressz föl a jövő zenéjével!*

Szerencsére eljuthattam Magadánba a sors akaratából, meghajolhattam a *Fájdalom álarca* előtt. De mielőtt még sor került volna erre, tomszki barátaim értesítettek a lélekemelő hírről: honfitársuk tehetségének tisztelői és a barátok megannyi éven át tartó fáradozás és erőfeszítés árán elérték, hogy Valentyin Susarin emléke előtt tisztelgő féldombormű kerülhet a tomszki Műszaki Egyetem Kultúrotthonának falára. Az emléktáblát 2014. október 2-án avatták fel.

*A Műszaki Egyetem kultúrotthonának falán felavatták Valentyin Susarin emléktábláját.
Tomszk. 2014. október 2.*

V. Susarin barátai: Borisz Javorszki orvos, Anatolij Gavrilin, Larisza Gavrilina, Marat Goldsmidt és Jurij Zsukov professzorok.

Változatlanul rendszeresen járunk Magyarországra. Hagyománnyá vált, hogy a gyönyörű Budapesten a Margit-szigeti Thermal Szállóban szállunk meg. Itt gyógyfürdő-kezeléseket kapunk, erre meginvitáljuk barátainkat is, színházba járunk. Minden alkalommal legalább egyszer a szomszédos Grand Hotelben vacsorázunk, ennek ismerős, meghitt hangulatát Kállai Kiss Ernőnek, régi barátunknak és cigányzenekarának köszönhetjük. Hagyománnyá vált már az is, hogy ha a teremben felbukkanunk, a cimbalmos a pódiumon marad, a többi

Kállai Kiss Ernő cigányzenekara a margitszigeti Grand Hotelben.

muzsikus pedig asztalunkhoz lép, majd Iyának bravúrosan eljátsszák a *Találkoztam magával* című érzelmes románcot. Dallamát egykor, tíz éve még mi dúdoltuk el nekik.

Varga Edit unokatestvérem családjával (az Annus című fejezet hőseivel) feltétlen találkozunk, valahányszor Magyarországra látogatunk. Lánya, Lantos Zsuzsa egyik este be kívánta mutatni nekünk a vele közeli barátságban álló Rosenstein családot. A Keleti pályaudvartól nem messze, az erősen sötétedő, elhanyagolt látványt kínáló Mosonyi utcában Iya és én hosszú keresés után lelünk rá a házszámra, a bejárat felett a Rosenstein étterem tábláját alig lehetett kivenni. A ragyogó fényárban úszó helyiségben Zsuzsa már várt ránk testvére, Péter társaságában. Már a ruhatárban megérezttük a felséges illatokat. Legnagyobb meglepetésünkre igen különleges étteremben találtuk magunkat, aznap este leginkább a „libás” ételek voltak túlsúlyban. Fűszertől illatozó májpástétom vezette be a menüt, s sorolhatnánk még... Az összes étel nevét meg sem tudtam jegyezni...

Zsuzsa a lakoma végeztével az étterem tulajdonosához, Rosenstein Tiborhoz vezetett bennünket. Kiderült, ő egy személyben a séf, a konyhában mellette dolgozik felesége, Judit és Róbert fia feleséggestül... (!) Tibor megajándékozott bennünket egy könyvvel, ami étterméről szól, majd elmesélte különös sorsát. Szülei

A Rosenstein étteremben. Jobbról balra: Iya Rott, Rosenstein Tibor, Vladimir Rott, Lantos Zsuzsa. Az asztalnál Varga Péter ül. 2013. november.

Budapesten lettek a háború áldozataivá, a kétéves Tibort kishúgával együtt a nagymama vette gondjaiba, ő tanította meg a konyhaművészet minden fortélyára, azóta pedig az immár kiváló hírnévvel büszkélkedő étteremben munkálkodik az egész család.

A Tibortól kapott ajándékkönyvben megtalálhatók az étlapon szereplő klaszikus fogások receptjei, ezen túl azonban az étterem falairól készült fényképek is láthatók, ezeket olyan ismert vendégeik tisztelték meg aláírásukkal, mint Steven Spielberg, Tony Curtis, Glenn Close, Jeremy Irons... Tibortól még egy üveg Rosenstein-szilvapálinkát is kaptunk ajándékba.

Ha Magyarországra jövünk, mindig igyekszünk eljutni Garadnára, ahol a lakosok száma mára kevesebb mint négyszázra esett vissza. Az öregek kihálnak lassan, a fiatalok pedig elmennek a városba. Az üresen álló házakat szlovákok vásárolják fel, szívesebben laknak itt, de dolgozni Szlovákiába járnak át... A tájkép bámulatba ejtő, falusi csönd honol, tisztaság, a boldog gólyapárocskák, akik a villanyvezeték póznáin raknak fészket, pedig ismét csak arról az igazságról győzik meg az embert, hogy az élet még tovább...

Garadnai utca. Gólyafészkek.

Nincs olyan ország, amelyiknek könnyű lenne begyógyítani a „szocializmus” okozta sebeket. Alaposan kijut ebből Magyarországnak is, bár az Európai Unió igyekszik segíteni. Garadnának az volt a nagy szerencséje, hogy másodsorra is Pauló Mariannát választotta meg polgármesterének. Nevét már többször emlegettem. A fiatal, energikus asszony, rendőrfeleség és két gyermek édesanyja, a garadnai lakosok jólétén munkálkodik minden energiáját és képzelőtehetsége erejét latba vetve. Polgármesterként ötven munkanélkülit örökölt meg, akik egytől egyig hasznos munkát végeznek ma (Marianna különösen nehezen birkózott meg a megrögzött iszákosokkal)...

Az EU-s alapokból származó csekély forrásból Marianna megszervezte, hogy a munkanélküliek a faluban lévő, út menti vízelvezető csatornákat, az aszfalt két oldalán futó árkokat és az árkokba helyezett betoncsöveket, melyek az egyes házakba vezető áthidalás alatt kerültek elhelyezésre, megtisztítsák, hogy azok ismét üzemképesek legyenek. A havi 92 euró értékű munkanélküli segély helyett a hasznos közmunkában foglalkoztatottak számára most 180 eurónak megfelelő összeget folyósítanak. Ekkor következett a seprűkötés szakmájának elsajátítása: a ciroktermesztés, szárítás, kötés, végül a kész árut eladják a falubelieknek és a környező falvakban működő üzleteknek. Ezt követően dömpingáron bősé-

gesen ellátták a falut hagymával, burgonyával és tojással, a többletet pedig nagy tételben eladták a szomszédba... Ma telefonon mesélte nekem Marianna, hogy újabb akadályba ütköztek: a földön ott áll a termés, három tonnányi édes piros-paprika, haladéktalanul két gép beszerzésére van szükség, hogy száríthassák és megőrölhessék, ahhoz, hogy el lehessen adni.

Pauló Marianna, Garadna falu polgármestere irodájában, 2015.

Hősnőnk, Marianna, a polgármester asszony vezetése folytán Garadna falu a hetvenkilenc ilyen „szociális közösséget” megszervező magyarországi falu listáján a tíz legjobb közé került, mint olyan, ahol nincsen költségvetési hiány. Az elért sikerek következtében a polgármester asszony egy Norvégiában tartott Európai Unió tanácskozásra kapott meghívást, augusztus végén repült oda, hogy tapasztalatairól beszámoljon.

A Hősök parkját a múlt század húszas éveiben létesítették Garadnán, itt került felállításra az a tizennyolc kopjafa, melyek az I. világháború különböző hadszínterein elesett garadnai lakosok nevét hirdetik. Az évek múlásával a kopjafák elkorhadtak, tönkrementek. Nem is olyan régen azonban Marianna irányításával a parkot helyrehozták, új faoszlopokat vágtak, az irattárakban felkutatták az áldozatok feledésbe tűnt neveit. Az alább mellékelt fénykép apró táblát ábrázol, rajta a felirat: „Hősi halált halt Spielberg Géza, 1915”. Anyám, Regina bátyja volt, aki az Ukrajnában zajló harcokból sosem tért haza.

*Az I. világháborúban elesett
garadnai lakosok tiszteletére
kialakított emlékpark
a helyreállítás után.*

Az a márványtábla pedig, amelyen a II. világháború során elpusztult garadnaiak neve van megörökítve, az egészen közeli múltban, a Polgármesteri Hivatal épülete mellett kapott helyet. Ezen Regina bátyja, Spielberger Vilmos négy családtagjának a neve is olvasható, akik sohasem tértek vissza Auschwitzból...

A Polgármesteri Hivatal épülete Garadnán. A falu II. világháborúban elesett lakosainak, köztük az Auschwitzban elgázosított Spielberg Vilmosnak és családjának neveit megőrkítő, gránitból készült emléktábla.

Tavaly nyáron két napot töltöttünk Garadnán. A Pauló család bajkái barátainknak és nekünk rendelkezésünkre bocsátotta Tibor édesanyjának a házát, aki idős korára való tekintettel fia családjánál lakik. Ilyen hamisítatlan falusi csönd legutoljára hajdani diákeveim során vett körül, mikor kiküldtek bennünket, hogy a szovjet kolhozoknak „segítsünk”. Alig kezdett el beállni a szürkület, a falu utcái elnéptelenedtek. Garadna lakói visszahúzódtak a házakba, jöllehet az utcai világítás egész éjjel ég. A leereszkedő hideg miatt a levegő még tisztábbnak tűnt. Olykor egy-egy kutya ugatását hallani. Kora reggel aztán felhangzik a kasszó és a tehenek nyakába tett kolomp hangja, ekkor jönnek ki a házkapunál, mennek a legelőre a csordások nyomában. A különös érzések hatására ezekben a napokban nem leltem nyugalmam: hiszen közelemben ott állt a régi Spielberg-ház, ahol anyám, Regina és tizenkét testvére született és nevelkedett...

Korán reggel Garadnán. Háttérben a Spielberg-család háza. Herman 13 gyermeke kivétel nélkül mind itt született, tizenkettedikként jött világra Regina 1900 júniusában.

A következő apró történet is Magyarországhoz fűződik. Több mint negyven éve annak, hogy zsebemben hordom egyszerű, elnyűtt külsejű pénztárcám, melyben az összezsavart bankjegyeket tartom. Több tucatnyi országban tett látogatásom során mindig velem volt. Látható a következő fényképen. Kinézetre persze „vén nyugdíjas” tulajdonosra vall, megválni azonban sehogy sem tudnék tőle. Azt az 1974. októberi, kétségbeeséssel telt időszakot hozza vissza, mikor az

a riasztó gondolat kezdett tudatomig elhatolni, hogy a bizonytalan kanadai tartózkodásom kavarta események még úgy is fordulhatnak, hogy végképp le kell mondanom arról, hogy drága családomat, Iyát és a gyerekeket valaha is viszontláthatom...

Ebben az időben, „elmém megvilágosodásával” egyre gyakoribb „vendég” lett életemben a könny... Épp ilyen napom volt, ekkor unokatestvérem, Joe Weltman vette nekem a nevezetes pénztárcát, beletett egy húszdolláros bankjegyet, és átnyújtotta. Tulajdonképp nem is hagyományos pénztárca, egy bőr tekercsre hasonlít, melyben van egy fémrögzítő, ami fogja a bankjegyeket. „Bill-fold”-nak mondják angolul, oroszul és magyarul nem találtam rá külön szót... Mindig nadrágom bal zsebében tartom.

Július végén, a Petőfi Sándor személye körül kavargó történesek izgalmai után Iyával kora reggel repülőre szálltunk, hogy Magyarországról visszatérjünk Torontóba. Bécsben volt az átszállás. A budapesti repülőtéren ez alkalommal az utasoknak igen szigorú ellenőrzésen kellett átmenniük... A komputerek kipakolása után a nadrágszíjat is le kellett venni, a cipőt, sőt a zsebeket is maradéktalanul kiüríteni... Az átszálláshoz siető utasokat Bécsben is hasonló ellenőrzésnek vetették alá... És ott aztán megállt bennem az ütő, amikor felfedeztem, hogy „Bill-foldomat ellopták”... Körülbelül százezer magyar forint maradt benne (ez nagyjából 350 amerikai dollárt ér), én viszont sokkal inkább „hűséges útítársam” elvesztése miatt bánkódtam... Nyomban felöltött bennem: *„Lehet, hogy el sem lopták, mi van, ha ott felejtettem az ellenőrzésen az öt műanyag rekesz egyikében, amelyekben a kézipoggyászsunkat a szalagon átküldték?...”* Nyomban rohantam az információs ablakhoz. Túl korán volt még, így az osztrák szépséget nem vitte rá a lélek, hogy „megsajnáljon”. Katonáson vágta el a további szószaporítást: „Budapesten hagyta! Az ügy nem ránk tartozik...!”

Ebben a helyzetben nem látszott kiút... Magyar mobiltelefonomat szokás szerint Gábornál hagytam... A hangosbemondón pedig már jelezték a beszállást... Hirtelen eszembe jutott, hogy a táskámban ott a kanadai mobilom... Elővettem, bekapcsoltam, még két rovas mutatta a töltöttséget... Gábort ilyenkor már nem lehet zavarni, szolgálatban van... De hát ott van Éva! Drága Orosz Éva barátnőnk!... Kora reggeli hívásom a vonaton érte, édesanyjához tartott Karcagra. Éva, aki mindent villámgyorsan átlát, nyomban megígérte: „Mikor beérek, kiderítem, milyen telefonon lehet őket elérni, valaki biztosan segít...”

*Régi, megszokott „Bill-fold” tárcám
hiánytalanul megkerült...*

A repülőút során Iya egyfolytában filmeket nézett, én hallgatagon ültem mellette, gondolatban már Bill-foldomat temettem, és azt próbáltam elképzelni, min járhat az esze annak az embernek, akinek ekkora summa hullott a markába... A Torontóig tartó nyolc és fél órás repülés megnyugtatóan hatott rám... Semmit nem reméltem, mikor, hogy hogy nem, a komputeren számunkra beérkezett több mint háromszáz levél közül lecsaptam az utolsóra... Kiderült, hogy Orosz Évától jött. „Az erszényt megtalálták, páncélszekrényben letétbe helyezték, ha írsz nekem meghatalmazást, kimegyek a repülőtérre és átveszem!”

Bravó, Magyarország! Bravó, magyarok! Ez az, amit úgy hívunk: „örömet szerezni embertársainknak”!

Bill-foldomat aztán egy mosoly kíséretében otthonomban nyújtotta át a szabadságáról visszatért, s az olvasó előtt már kiválóan ismert Ő Excellenciája, Szabó Stefánia, Magyarország torontói Főkonzul Asszonya.

Visszaemlékezéseim második kötetében már beszámoltam arról a különleges szokásról, amelyet kedves unokatestvérem, Joe Weltman honosított meg nálunk. Minden Szukkót ünnep előtt családuknak rituális csokrot hozott, benne a hagyományos pálmaággal és a cédrárcitrommal⁶⁷ (ez egy Izraelben termő, a citrusok családjába tartozó gyümölcs, nagy citromra hasonlít). Az volt az érzésem, hogy Joe halálával ez a hagyomány megszakadt, mekkora lelkesedés és boldogság volt hát a következő Szukkót ünnepkor halani, amint az ajtócsengő megszólal, az ajtóban pedig látni, ahogy ott áll Weltman Edit, aki a férjének köszönhető hagyomány megtartása mellett döntött. „Kanadai édesanyánk”, dacára, hogy bottal jár, azóta is hány éve, hogy minden Szukkótkor bekopogtat hozzánk. Éljen egészségben, köszönjük!

Weltman Edit a Szukkót⁶⁸ ünnepe előtt ismét pálmaággal kedveskedett...

⁶⁷ Citrus lemoni medica, az olasz óriáscitromként is emlegetett, a mediterrán övezetben elterjedt citrusféle, melynek a zsidó vallásban rituális szerepe miatt különleges szimbólumértéke van. (A ford.)

⁶⁸ A Sátorak ünnepe, melyben a zsidók a negyven éves sivatagi vándorlásról is megemlékeznek, melynek a lúláv (csokrot, egyszersmind pálmalevelet is jelentő szó), az ünnepi csokor meghatározó kelléke. (A ford.)

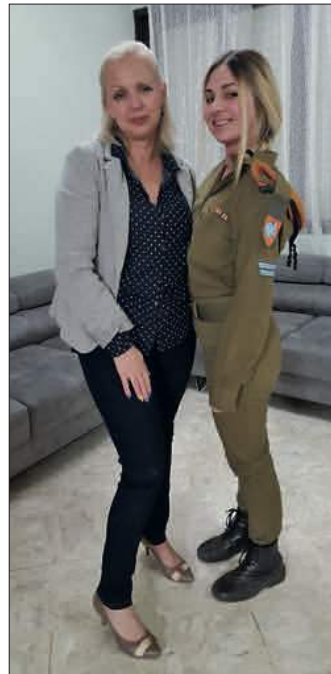
Izraelbe szinte két évente ellátogatunk, ezen a héten fényképekkel kedveskedtek nekünk az ottaniak, itt láthatók. Nőrokonaimat ábrázolják: kettő az Izraeli Védelmi Erők fiatal katonanője. Alább a bal oldali képen Ofri Reichmann sorkatona édesanyja, Jael mellett áll, aki Mari Rott (Nemsic) unokanővérem lánya, és She'ar jashuv városban alsó tagozatos tanítónő. 1982-ben Jael volt az a tizenkét éves kislány, akinek a lábát Arafat első, Libanonból kilőtt rakétája igen súlyosan megsebesítette... Ofri katonai szolgálatát decemberben kezdte meg.

Rokonom, Jael Reichmann lányával, Ofri-val, az Izraeli Védelmi Erők sorkatonájával. She'ar jashuv 2015. decembere.

A lenti jobb oldali képen a már a hadseregtől leszerelő Nikol Belova őrmester látható édesanyja, Olga társaságában, aki Edwin fiunk tejtetvére. Togliattiban 1968-ban Tatjana Sapiro-nak sürgető gondja támadt, meg kellett oldania, hogy Olga nevű újszülött kislányát anyatejjel lehessen táplálni. Iyának, aki ekkor szintén kismama volt, bőven volt Edwin és Olga számára is...

Iya „tejlánya”, Olga Belova (Sapiro) lányával, Nikollal, az Izraeli Védelmi Erők őrmesterével. 2016. február.

Torontóban körülbelül ötven zsinagóga van. A Torath Emeth Congregation is közéjük tartozik, családunknak idejövételünk pillanatától fogva mintegy második otthonává vált, a közösség tagjai pedig az összes örömteli vagy szomorú családi esemény elmaradhatatlan részesei, lett legyen az akár esküvő, bar micva,⁶⁹ akár az unokák születése, anyám, fivérem temetése... Gyerekeink a zsinagóga által működtetett hétosztályos általános iskolában kezdték meg tanulmányaikat, aztán állami középiskolában és a Torontói Egyetemen tanultak tovább.

Néhányszor szoltam már az általunk létrehívott Rahel Guterman-Jaroslavszkaja Alapítványról. A mi Torath Emeth Congregation-ünk tagjai ezt az alapítványt rendszeresen szponzorálják, hozzájuk folyamodunk már tizenkét éve minden évben adományokért. Nekik köszönhető, hogy mód van arra, hogy segítséget nyújthassunk a Burját-Mongóliában élő időskorú és nincstelen zsidó testvéreinknek. Az Alap pénzügyi eszközei révén épült meg a Shalom Memoriálé. Korábban előző könyveim magyarra fordítását Szabó Károly, magyar barátom fedezte, halála után ezt a költséget jelenleg közösségünk három nagylelkű tagja vállalta magára, akik névtelenek kívánnak maradni.

Tiszteletreméltó vendég. Kurt Rothschild Izraelből és a „Második minyen”, 2014.*

⁶⁹ Mindmáig az egyik legfontosabb zsidó családi ünnep, a bar micva vagy bat micva, a tizenhárom éves fiúk felnőtté avatási szertartása, mely azt jelzi, hogy az ifjúnak már vallási és társadalmi kötelezettségeknek kell eleget tennie, a parancsokat és tilalmakat betartania. (A ford.)

* Minyen: legalább tíz együtt imádkozó férfi.

A következő esemény kapcsán az ottani légkört a lehető legjobb szavakkal szeretném érzékeltetni. Több mint egy éve zajlik az 1956-ban, tehát hatvan évvel ezelőtt épült zsinagógánkban a teljes körű renoválás. Alapító építőiről, kiváló elődeinkről hálával emlékezünk meg: Doktor Julius Kuhlrlól, Sam Worthmanról, Etse Meyir Korolnekről, Abraham Tanenbaumról; lelki vezetőjük a zsinagóga rabbija, David Ochs, a filozófia doktora volt, vagyis tiszteletreméltó rabbink, Mordechai Ochs édesapja. Azonfelül, hogy pénzükkel járultak hozzá az építkezéshez, mindannyian tevékenyen részt is vettek benne. Tanenbaum úr biztosította például az épülethez szükséges teljes acélszerkezetet.

Elkövetkezett a zsinagóga felújításának ideje. Építészekkel karöltve megvalósítási tervet dolgoztak ki. A munkálatokra sikerült kiválasztani a Jeda Rose Management Inc. nevű építési vállalkozó céget, ennek elnöke, Gideon Zameret a létesítendő objektum különleges jelentőségének gondolatát szívvel-lélekkel magáévá tette, ez pedig a kezdetektől meghatározó volt az építkezés nemes célja, és az irányában tanúsított buzgó igyekezet szempontjából. A munkálatok elvégzésére előírányzott költségvetés hatmillió dollárra terjedt.

A Torath Emeth Jewish Center zsinagógájának megújulása: az épület 60 év múltán új homlokzattal. Toronto, 2015 nyara és decembere.

Az építkezés teljes lendülettel folyik. Minden emeletet, akár a hangyabolyt, benépesítenek az alvállalkozó cégek sürgő-forgó munkásai. A munkára minden nap, reggeltől késő éjszakáig David Reichmann és Jack Eisenberger, a zsinagóga jelenlegi elnöke és helyettese felügyel, akiket erre a tisztre választás útján jelöltek ki, és akik feladataikat minden ellenszolgáltatás nélkül látják el. Fiatal, jó erőben lévő férfiak, saját hatalmas vállalataik vezetése köti le őket, sikerült azonban a gigászi feladattal megbirkózniuk: összegyűjtötték az építkezéshez nélkülözhetetlen pénzösszeget, képesek továbbá a munka felügyeletére a kellő időt rááldozni.

Az olvasóim számára már ismerős Borisz Beniasvili a harmadik a lelkes önkéntesek sorában, szerepe felbecsülhetetlen értékű a zsinagógaépület nagyszabású felújításában. Keresztülvitte, hogy az „építkezés zűrzavara” közepette

egyetlenegy alkalommal se fordulhasson elő, hogy a mindennap kétszeri ima-
szertartás rendjében fennakadás legyen. Tetterős, akkurátus igyekezetét figyel-
ve, sokan nincsenek tisztában azzal, hogy Borisz mögött ott áll a roppant ta-
paszlat, amire még a szovjet Tbiliszből tett szert nagyvállalkozóként.

*Az építés irányítói. Jobbról balra: a zsinagóga
elnöke, David Reichmann, Jack Eisenberger
alelnök és a kivitelezéssel megbízott fővállalkozó,
Gideon Zameret. 2016 márciusa.*

*A zsinagóga „parancsnoka”, Borisz Beniasvili,
D. Reichmann és J. Eisenberger társaságában.
2016 márciusa.*

Az építőmunka oroszlánrészén mostanra már túl vagyunk... Több száz mé-
ternyi könyvespolc került beépítésre. Ennek kapcsán nem maradhat el Leibel
Gerstnernek, annak a fiatalembernek, kiválóan képzett Talmud-tudósak a fel-
emléktése, aki a hatalmas könyvtár lelkes őre több éve; nem bízta senki másra a
feladatot, a polcokra saját kezűleg helyezte vissza a „bölcsek könyvei” ezreit, ame-
lyek zsinagógánk könyvtárának roppant értékei.

Mióta öregecske édesanyám, Regina ápolása rám hárult, megszoktam, hogy az idős emberekkel szemben figyelmet tanúsítsak, még inkább érvényes ez a zsinagógánkhoz tartozó öregekre. Alapvetően ez abban a kezdeményezésemben jut érvényre, hogy szombatonként egy-egy tolókcsoiba kényszerült idős embert elviszek a zsinagógába, majd arról is gondoskodom, hogy hazajusson. Néha egyéb kisebb kéréseknek is igyekszem eleget tenni. Emlékszem, hogy gyámolítottamat, Leon Taffet urat, a százkét éves, magányos, Krakóból származó bevándorlót, akinek egész családja a Holokauszt áldozata lett, sokan apámnak hitték, minthogy látták több éves baráti viszonyunkat. Vele együtt megemlékezve a többi „szombati utasról”, Joseph Pennerről, egy kis család szerény apjáról, aki macesz-szállító volt New Yorkban, Jaakov Zigelmanról, egy másik gyönyörű család fejről, aki a zsinagóga kántora volt sok éven át, basszusát sokan emlegetik mind a mai napig. Családunknak azért is igen kedves, mert mind Ilona, mind Sándor esküvőjén a friss házásoknak szóló áldást olyan szívhez szólóan énekelte...

*Mordechai Ochs nagytiszteletű rabbi és az utánpótlás,
Kalman Ochs rabbi. 2016 január.*

A zsinagógában negyvenegy éve a rokonszenves, erélyes, mindenki tiszteletét elnyert Max Rubenstein ül mellettem, egy nagy cég vagyonos tulajdonosa. Megöregedett mostanra, így az elmúlt három-négy év során a köztünk fennálló barátságos viszony ápolására törekszem, és szombatonként segítségére vagyok. Különös örömet jelent, hogy Max elolvasta könyveimet, és pontosan megmaradt benne tartalmuk, így aztán mindig találunk témát a beszélgetésre. Két felnőtt fiú apja, ők azonban távol laknak, nem a mi zsinagógánkhoz tartoznak, így Max Rubensteinnek jól jön a segítségem szombatonként.

Max Rubenstein és csodálatos felesége, a nádszálvékony Eva – roppant okos asszony és kiváló háziasszony – nemrég töltötték be kilencvenötödik életévüket. Mindketten igen-igen öregecskék már, ha azonban Max belefog a történeteibe, az ember a végtelenségig elhallgatná. A lengyelországi Ostroweczben született, Kanadába egyéves csecsemőként hozták. Mindig is ügyelt a módira, el-eldicsekszik, hogy ifjúkorában Toronto zsidónegyedeiben ő volt a legcsinosabb legény...

Export Packers Co. Ltd. nevű, mindmáig működő cégét Max Rubenstein 1937-ben alapította meg. Noha ténylegesen már nem sokban folyik bele az üzletmenetbe, nagyobbik fia, Jeffrey Rubenstein rátermetten irányítja a vállalkozást. A cég élelmiszertermékek gyártását és szállítását végzi. Ízelítőül néhány számadat: 2012-ben a cég termelése csaknem elérte az egymilliárd dollárt... Kezdetben volt olyan kaliforniai megrendelőjük, akinek heti rendszerességgel százhusz tonna kicsontozott marhahúst szállítottak... Tojásporgyártási kapacitásuk akkora volt, hogy napi mintegy kétmillió tojást törtek fel, és olyan vállalatok beszállítói voltak, mint a Lipton és a Kraft. Chiléből a céghez minden héten nyolcvan tonnányi lazacot szállítanak be... „Max, miért pont Chiléből??” – kérdeztem egyszer naivságomban – „Hogy van ez, hát Kanadában helyben nincs elég lazac?...” „A kanadai sokkal drágább...” – avatott be a titokba Max, a botcsinálta professzor...

A Rubenstein család jótékonyágát mindenütt ismerik, nemcsak torontói, hanem izraeli és más országbeli kórházakat, zsinagógákat és iskolákat is segítenek. Közösségünk ezért hálája jeléül a mostani zsinagóga-rekonstrukció finanszírozásához nyújtott támogatásukért úgy döntött, hogy az újonnan épült bankett-terem Max és Eva Rubenstein nevét viselje.

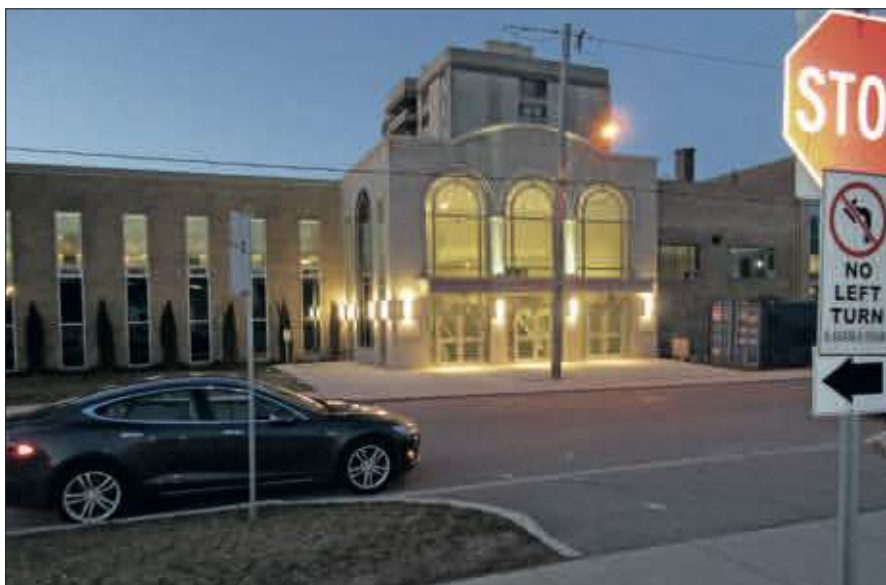

Max és Eva Rubenstein, közösségünk tagjai 74. házassági évfordulójukat ünneplik. Mögöttük Sydney, dédunokájuk áll. Toronto, 2015.

Átépítés után,
a zsinagóga bankett-terme.

A zsinagóga felújított homlokzata.

Még egy további csoda története következik. Szeretném biztosítani olvasóimat, hogy az általam elbeszélt csodákat nem a mindennapok hívságos forgatagából ragadom ki, maguktól jönnek és történnek, ezért aztán szívem szerint mindig nagybetűsen írnám őket. 2014 december vége táján, a hagyomány szerint felhívtam kedves fizikatanáromat, Nyikolaj Nyikolajevics Vdovint a Zdanovicsi Idősek Ottthonában, amely Fehéroroszországban található. Felköszöntöttem kilencvenkilencedik születésnapján, egy hónappal előtte pedig a kilencvenhetedik születésnapját ünneplő feleségének, Zinaida Petrovnának gratuláltam. Olvasóim már sokszor hallottak tőlem erről a legendás házaspárról, akik belőlem, az utcán kóborló, lógós léhűtőből embert és mérnököt faragtak. Beszélgetésünk vége nagyjából így hangzott:

– Nyikolaj Nyikolajevics! Tartson ki csak még egy évecskét, s megünnepeljük: mi a jeles napra odautazunk Iyával...

– Jaj, azt nem, Vagyim! Arra már nem futja a mi erőnkből...

– Mégiscsak próbáljuk meg!...

Megkezdtük a kockázatos visszaszámlálást. Bár adna neki a sors még egy évet... Magam is csendben meghúzódtam, nem nagyon hittem a sors kegyében. Sokáig még telefonra sem szántam el magam. De úgy négy hónap elteltével nem bírtam megállni, hogy fel ne hívjam tanáromat. Roppant boldogság öntött el, amikor szokásostól eltérően nem sóhajok vártak, nem az öregúr bizonytalankodása, hogy rájöjjön, ki hívja és mit akar, hanem első kérdése ez volt:

– Vagyim, kedves! Tehát akkor most nyolc hónap van még hátra?...

Fülemben volt az ígéretes kérdés, azonban babonásságom kerekedett felül: „Csak a sorsot ne hívjuk ki.” Úgy határoztam tehát, hogy a sorsra bízom a dolgot, többé nem hívom...

Tervezetésbe merültem, a Vdovin házaspár viszont egyre az eszemben járt... „Hiszen bármikor megtörténhet, hogy, ne adj Isten, valamelyikük meghall!...” Szep-tember vége felé jártunk már, mikor Alekszej Verbickijt, bobrujszki barátomat arra kértem, hogy kerítse elő nekem az Idősek Otthona orvosának telefonszámát. Óvatosan tettem fel a kérdést, élnek-e még Vdovinék, tanáraim. Egy nyájas női hang minden kétséget kizáróan nyugtatott meg: „Élnek! Hogyne élnének!”

Bemutakoztam, majd elmondtam, hogy decemberben szeretnék elmenni Nyikolaj Nyikolajevics századik születésnapjára... Vajon nem lesz esetleg egy ilyen látogatás megterhelő? Az orvosnő így felelt: „Zinaida Petrovna már teljesen megvakult, nem kel fel az ágyból, de mikor a pelenkát cserélik, Nyikolaj Nyikolajevics mindig segédkezik... Hívja fel őket személyesen!...”

Fehéroroszországban gyakran változnak a telefonszámok, így az orvosnő Vdovinék szobájába ment, hogy új számukat megtudja. Mikor újra a telefonnál volt, így szólt: „Most hívja! Már várja, és igen izgatott.” Nyikolaj Nyikolajevics élénken szólt bele a telefonba, mikor azonban bejelentettem, hogy készülök odamenni, így felelt:

– Ne, Vagyim! Minek ez már... A feleségem teljesen vak... fel sem kel már az ágyból... Én alig bírok járni... Lábra állni nehéz, szédülök... Bármikor elesem... Hogyan fogadhatnánk vendégeket ilyen állapotban... Minek ez már...

– Nyikolaj Nyikolajevics! Nem akarunk mi semmit se kérni magától. Én csak annyit, hadd öleljem meg... Utána majd leül csak közénk, akár a „lakodalmas generális”⁷⁰.

– Így akarod?

– Persze, csakis!

– Hát akkor, gyertek!

A fölfedezés örömeiben már elmeséltem:

„Oroszországban 2008 márciusában jelent meg a *Radosztyi pecsalej* (Szenvedésből vigasz), s először a moszkvai könyvesboltokban terjesztették. Az általam választott kiadó elég tehetetlen volt, ezért sok erőfeszítembe került, hogy a könyvet Togliattiban, Tomszkban, Ulan-Udéban és más szibériai városokban is meg lehessen venni. Annak ellenére, hogy Belorussziában, mindenekelőtt Bobrujszkban nagy volt az érdeklődés a könyvem iránt, nem árusították, bár az újságok Bobrujszkban több részletet közöltek belőle. Úgy magyarázták nekem, hogy „Lukasenko bátyó birodalmában” a könyvesboltok és a könyvtárak csak

⁷⁰ A lakodalmas generális a tiszteletbeli vendég, díszvendég szerepét töltötte be a forradalom előtti Oroszországban az esküvőkön, ahol a házasulandók meg kívánták adni a módját, magas rangú személyt (gyakran katonatisztet) hívtak meg, a vendég jelenlétével jelezve a frigy fontosságát. (A ford.)

olyan könyvet vásárolhatnak meg, amelyet az orosz Goszudarsztvennoje Izdatyelsztvo jelentetett meg. Ám jó emberek segítségével mégis eljutott a visszaemlékezéseim első kötetéből vagy harminc példány Minszkbe és Bobrujszkba.

Amikor a *Szenvedésből vigasz* írtam, Iya tanácsára megkerestük Tamara Ohlopkovát, iskoláskori barátnőmet, akiről már több mint negyven éve semmit sem hallottam. A kalandos menetű keresgélésnek kölcsönös öröm lett a boldog vége, amikor a telefonban meghallottuk egymás hangját. A hangja öreges lett, a beszéde is vaskosabb, némi belorusz akcentussal. Kiderült, hogy Tamara Minszkben lakik, nemsokára hetvenéves lesz, és még mindig abban a lakásban él, amelyet még az apja kapott. Marija Jakovlevna, az őrangyalom (megtudtam a leánykori nevét, Merszonnak hívták) 1966-ban, ötvenhét éves korában meghalt. Ohlopkov tábornok 1978-ban halt meg, hatvanhét évesen. Tamara beteg, elvált fiával él, a férje pár éve meghalt (halálra itta magát). Nemsokára megkapta tőlem az *Apám leveleit*, lelkesen nyilatkozott róla, és bevallotta, hogy semmit sem tudott a családom életéről. Hatalmas munka és sok telefon árán szerveztük meg a *Radosztyi pecsalej* (*Szenvedésből vigasz*) Minszkbe szállítását. Tamara türelmetlenül várta a könyvet, tudta, hogy róla és a családjáról is mesélek benne, naponta odatelefonált a piacon lévő könyvesbódéba, hogy mikor mehet már a könyvért. Előtte egy hónappal, huszonnyolc évesen meghalt a fia. Végre ott volt a könyv, Tamara megbeszélte, hogy másnap érte megy. Három napra rá hívogatni kezdtem, szerettem volna megtudni, mi a benyomása a könyvről, de nem vette föl a kagylót. Eltelt még három nap, és 2008. május 5-én minszki telefonhívásom volt: „*Vagyim bácsi? Kátya Skarubo vagyok, Tamara Ohlopkov lánya. Anyám meghalt. Megállt a szíve. Május 7-én temetjük. Két napig nem vette föl a telefont. Amikor idejöttünk, betörtük az ajtót. Az ágyon feküdt.*”

Sajnos, a sors úgy akarta, hogy Tamara Ohlopkov, a könyvem egyik hősnője ne is lássa a *Szenvedésből vigasz* orosz változatát. A könyvet végül Kátya lánya vette meg, aki pár hónap múlva azt mondta nekem: „*Eloolvastam, nem tudtam abbahagyni. Vagyim bácsi, jó, hogy Iyát vette feleségül, nem anyámat. Anyám nem bírta volna ki azokat a megpróbáltatásokat, amelyeket Iya megélt.*”

Igen, pontosan róla, Kátya Skarubóról (Ohlopkováról) van szó. Kiváló építésmérnök, két ragyogó fiatalember anyja, akik azóta már maguk is kitűnő szakemberek, már nagymama is, hiszen született egy lányunokája, évfolyamtársához, Valerij Skarubóhoz, egy jólelkű és barátságos emberhez ment férjhez (együtt jártak a Belorusziai Műszaki Főiskolára). Férjével közösen alapított vállalkozásuk sorsát okosan, bölcsen egyengeti. Ő szervezte meg fehéroroszországi utunkat is, hogy megünnepelhessük drága fizikatanárom századik születésnapját. Az is kiderült, hogy pompásan vezet, saját autóján, egy Skodán kilencnapos fehéroroszországi tartózkodásunk alatt többszáz kilométert tettünk meg. Kátya és családja Minszkben, az ország fővárosában lakik.

A szervezésben a második csoportot a Bobrujszkban lakó Alekszej Verbickij és Dmitrij fia alkották, valamint Tamara Ivanovna Horosun, gyermekkori

barátnőm, aki olvasóimnak már régóta jó ismerőse. Tamara három évvel idősebb nálam, még mindig képes azonban arra, hogy átlásson és tökéletesen megszervezzon bármit, amire az embernek csak igénye lehet.

Zsdanovicsi település Minszktől nem messze fekszik, s ha már egyszer Belorusziába utazunk, illendő, hogy szülővárosomban, Bobrujszkban tiszteletemet tegyem. Tamara Horosun azt javasolta, hogy bővítsük ki programunkat. Korábban én kértem, hogy egykori 1. számú középiskolánkba menjen be, és jelezze nekik, hogy hamarosan Ny. Ny. Vdovin századik születésnapját ünnepelhetjük. Pár napra rá telefonon a következőket közölte: *„16-án szerdán 14.00 órakor Fafeldolgozó Technikumunk 85. éves jubileumi ünnepségén veszünk részt, itt dolgoztam negyven évet... Csütörtök délelőtt 11.00 órakor előadást tartasz a város zsidó közössége meghívására. 14.00 órakor a Fafeldolgozó Üzem kultúrházának múzeumába várnak (a Fafeldolgozó Üzem – „Leszokombinat” az apám idejében – egykori klubjának ma kultúrház a neve). Pénteken reggel 10.00 órakor a zsidó temetőben tesztel látogatást... 14.00 órára várnak benneteket a helytörténeti múzeumban... Voltam az iskolában is. Ott fogalmuk sincs, ki is Ny. Ny. Vdovin... Az iskolaigazgatótól megtudtam, hogy megvan neki mind a két Rott-könyv, gyakran mesél róluk a tanulóknak... Az igazgató kérdezteti, nem tudnál-e előadást tartani a felső tagozatosoknak? Pénteken lenne, dél körül. A pontos időpontot később tudja megmondani... Megígértem neki, hogy megérdeklődöm tőled...”*

Egy december 15-i, keddi napon repülünk leszállt Minszkben. A repülőtérre megörültünk, mikor megpillantottuk a bennünket váró Alekszejt és Dmitrijt, akik Bobrujszkból idejöttek értünk, mellettük egy magas termetű, rokon-szenves fiatal nő állt, őt először láttuk. Rögtön rájöttünk, hogy nem lehet más, mint Kátya Skarubo. Kátya mosolya és a fogadtatás nyomban biztonságérzettel töltött el, hogy kellemes és jól sikerült látogatásnak nézünk elébe...

Kátya átnyújtott nekem a napi kiadásokra egy szokatlan pénzösszeget, kilencmillió-százhuszonezer belorusz rubelt ... Épp ennyire jött ki a kérésemre átváltott ötszáz amerikai dollár, amit Kátyának nyomban oda is adtam... Vagyis egy dollár tizennyolcezer-kettőszázötven rubelt ér... Említették, hogy júliustól az országban pénzforgalmi változás lesz, az egyszerűség kedvéért három nullát levágnak a címletek végéről... Kátya beszámolt zsdanovicsi útjáról, de az ünnepség napját és időpontját nem sikerült egyeztetniük. Megtudta, hogy Vdovinének odavárják mindkét lányukat, akik szintén eljönnek. Grigorij Raszin, egyike a még élő osztálytársainknak a felhívásomra szintén jelezte, hogy örömmel venne részt ő is az általunk szervezett ünnepségen. Szentpétervárról jön majd Minszkbe vonattal két nap múlva, Kátya elébe megy, és saját kocsijával Bobrujszkba hozza. A pályaudvaron Szvetlana Lesznyikovics, egy másik volt osztálytársnőnk csatlakozik hozzájuk.

Kátyától elkészítettünk, s nekivágtunk a Bobrujszkba vezető százhusz kilométeres útnak. Délután öt óra volt már, a nap azonban még elég magasan állt.

Dmitrij vezette a mikrobuszt. Hó még nem esett. Örültünk a jó, sima útnak, a még mindig zöldellő, festői szépségű síkságnak, melyek kellemessé tették utazásunkat. Mielőtt a szállodába vittek volna bennünket, Tamara Horosun házához mentünk, hogy felvegyük őt. Ezután a mikrobusz Alekszej és Dmitrij házához gördült, itt lakomának is beillő vacsorával várt már bennünket Ljudmilla, Alekszej felesége. A későig dolgozó, életerővel teli, gyönyörű Lilja, Dmitrij felesége is csatlakozott hozzánk idővel...

*Bobrujszki első vacsoránkon. Vendégátóink Ljudmilla és Alekszej Verbickij.
Jobbról fiuk, Dmitrij és Tamara Horosun. 2015. december 16.*

A bobrujszki városi zsidó közösség különösen meleg fogadtatásban részesített. A hallgatók közül sokan könyveimet szorongatták, hogy dedikáljam nekik. Érezhető volt, hogy sokuk számára mindaz, amit leírtam, jól ismert. Az, hogy szülővárosomban, azon a helyen, ahol gyerekkoromat és ifjúságomat töltöttem, közönség előtt beszélhetek, nekem roppant örömet okozott. Ehhez szerintem hallgatóim is meleg rokonszenvvel viszonyultak. A csodálkozás és elragadtatás hangjai futottak végig a teremben ülők soraiban, mikor felfedtem előttük, hogy nem közönséges látogatásról van szó, Nyikolaj Nyikolajevics Vdovin századik születésnapjának megünneplése hozott ide. Rádöbrentünk, hogy a teremben ülők egykori tanítványai, és szinte senki sem gondolta volna közülük, hogy tanárunk még él, s ilyen neves nap ünneplésének néz elébe... Sőt mi több, még felesége, a nem kevésbé hírneves, kiváló pedagógus, Zinaida Petrovna is közöttünk van... A hír a hallgatóságot hirtelenjében spontán közösséggé olvasztotta egybe... Mindazt, ami itt végbement, az ember legszívesebben egy roppant erejű, teremtő robbanáshoz hasonlítani, melynek végén az emberi jószág égbe magasodó világítótornyát látni.

Az előadás után a bobrujszki zsidó közösséggel.

A Fafeldolgozó Üzem klubjában működő, zsúfolásig megtelt aprócska múzeumban sem volt ez másképp: felejthetetlen melegséggel vártak. Különösen jól esett tapasztalni, hogy a közönség soraiban sokan voltak fiatalok, ők a bobrujszki Fafeldolgozó Technikum diákjai. Bár tudtam előre, ennek ellenére tökéletesen hatalmába kerített a különös elfogódottság érzése, amint a terembe vezettek, és odakísértek az üzem ártatlanul elpusztított dolgozóinak emléket állító fotófalhoz, amin most már ott látható Rott Ferenc neve és fényképe is... Köszönetet mondtam Tamara Horosunnak a fotófalért, kiderült azonban, hogy nem csak tevékenyen segített, szívügyének tekintve, ott bábáskodott megszületésénél. Akárcsak a Fandok⁷¹ klub kezelésében működő Történeti Múzeum anyagának létrehozásakor annak egykori vezetője, Ligyija Ivanovna Vegiljanszkaja, aki végtelenül művelt asszony, mélyreható ismeretek és mérhetetlen munkaszeretet vezérli. Ligyija Ivanovnával nem kerülhetett sor személyes találkozásra. Nyugdíjas már, és egészségi állapota akadályozta, hogy aznap bejöjjön a múzeumba. Torontóba való visszatértemkor sikerült telefonon elérnem. Beszélgetésünk meghittén folyt, életéről mesélt, családjáról, a mi családunkat illetően pedig bámulatos értesülésegről tett tanúbizonyságot, melyre könyveim és levéltári anyagok alapján tett szert.

⁷¹ Fandok, vagyis a Furnér- és Fafeldolgozó Ipari Kombinát, mozaikszó, a korábbi Bobrujszki Leszokombinat.

A Fafeldolgozó Üzem klubjának múzeumában a fotófal előtt, melyen Rott Ferencnek állítottak emléket. Mellettem állnak: volt osztálytársam, Grigorij Raszin és Tamara Horosun.

Alma materünkben, az 1. számú középiskolában az 1954-es évben végzettekből álló csoportunknak váratlan meglepetésben volt része. Később valaki megszűgta, hogy az iskola azon kérelmét, hogy előadást tarthassak a felső tagozatos tanulók számára, elutasították... Hallgatóság és tanulószereg helyett így Gennagyij Jevgenyjevics Cserepko iskolaigazgató, az alsó tagozatosokért felelős oktatási igazgató-helyettes, valamint az egyik bobrujszki helyi újság tudósítója fogadott. Az igazgatói irodába invitáltak, itt rövid beszélgetést folytattunk. Szívből gratuláltak, köszönetüket fejezték ki, hogy ilyen nemes cél érdekében utaztunk Fehéroroszországba. Az igazgató Ny. Ny. Vdovinnak egy hajdani fényképek másolatából az iskola által összeállított emlékkönyvecskét küldött, bennünket kérve, hogy adjuk át az ajándékot.

A bobrujszki 1. számú középiskola igazgatója, G. J. Cserepko, aki az 1954-ben végzett V. Rottnak és G. Raszinnak mutatja az iskolától Ny. Ny. Vdovinnak, egykori tanárának ajándékba szánt, régi fényképekből összeállított könyvecskét.

A bobrujszki találkozások közül legszívesebben a Natalja Petrovna Artyemcsikkel, a városi Helytörténeti Múzeum igazgatónőjével történt megismerkedésünkre emlékszem vissza. Aprólékos gondnal mutatta meg nekünk a múzeum különlegességeit, lenyűgöző volt megtapasztalnunk rendkívüli elméjét és kiapadhatatlan energiáját, hogy csak jót tegyen és hasznot hozzon a városnak és lakóinak. A látogatás élményeit emeli, hogy Natasa csoportunkra igyekezett a lehető legtöbb időt áldozni, elérni, hogy szívünkben a legjobbat őrizzük meg a városról és gazdag történelméről.

Bobrujszkból Kátya kocsival Minszkbe vitt. Mikor első alkalommal hívtam fel Torontóból, s felvettem neki az utazás ötletét, Kátya tüstént kijelentette,

Tárlatvezetés előtt a bobrujszki Helytörténeti Múzeumban: a szíves házigazda teára invitál bennünket. Natalja Petrovna Artyomcsuk, a múzeum igazgatónője (jobbról a második).

hogy nála fogunk lakni, így a következő négy napban a teljes Skarubo család azon volt, hogy maximális kényelmet teremtsen számunkra, figyelmességük, amellyel elhalmoztak, mindenre kiterjedt. Legelőször is a temetőbe mentünk ki, az Ohlopkov család, köztük Marija Jakovlevna, Leonyid Ivanovics és Tamara sírjaira vittünk virágot... Végigjártuk a múzeumokat, elmentünk az operaházba. A Kátyából sugárzó gyakorlatiasság maradt meg bennem leginkább, nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy mérnök szakmája mellett egy dizájnér szakavatottságával alakítja lakását, maga ragasztja fel a padlócsempét, tapétázik...

Marija Jakovlevna Ohlopkova (Merszon) sírjánál. Minszk, 2015 decembere.

*Kátya Skarubo társaságában a Minszki Opera- és Balettszínházban. 2015. decembere.
Valerij Skarubo felvétele.*

Végre elérkezett a várva várt hétfői nap, 2015. december 21-e. Reggel 10 órára Kátya Skarubo engem, Iyát, Grigorij Raszint Szvetlána Lesznyikovics társaságában autóval Zsdanovicsibe vitt a századik születésnap tiszteletére rendezett ünnepségre. Megkésve, az izgalomtól remegve, sietősen viharzottunk be az Idősek Otthona nagytermébe. Örömmel pillantottuk meg a központi asztalnál helyet foglaló Nyikolaj Nyikolajevicset és Zinaida Petrovnát, akiket lányaik, lányunokájuk, annak férje és dédunokájuk vettek körül. Minden asztal roskadozott a finomságoktól, erről az ünnepeltek két lánya, Natalja és Galina gondoskodott. A teremben közel harminc ember gyűlt egybe, közöttük mi, a tíz bobrujszki (ebből négyen egykori tanítványok).

Engem fizikatanárom mellé ültettek, másik oldalán Zinaida Petrovna ült. Tizenegy éve nem láttuk egymást. Nyikolaj Nyikolajevics észrevehetően lesoványodott, felesége, Zinocska pedig összetöppedt kiskalácsra hasonlított. Egész idő alatt azon igyekeztek, hogy el ne eresszék egymás kezét. Nyikolaj Nyikolajevics a másik kezével adogatott neki egy-egy falatka ennivalót, Zinaida néni pedig a szájához emelte. A szemét nem tudta kinyitni egyáltalán, hallani viszont mindent hallott. Minden elhangzó jókívánságra „Köszönöm!”-mel felelt. Hozzám és Iyához többször így beszélt: „*Drága Iya, drága Vadim! Olyan jók és figyelmesek vagytok, akár a tulajdon gyermekeink. Köszönjük nektek...*”

A százéves Nyikolaj Nyikolajevics és a kilencvennyolc esztendőös Zinaida Petrovna az 1954-es végzős évfolyam diákjai, Grigorij Raszin, Vladimir Rott és Szeptelána Lesznyikovics körében. Baloldalt Iya Rott áll.

Zinaida Petrovna októberben múlt kilencvennyolc éves. 1939-ben házasodtak össze... Az ünnepségben az volt különösen érdekes, hogy lányuk Natalja épp aznap töltötte be hetvenötödik életévét... Orvosnő, a Pszkovi területen Velikije Luki városban lakik. Kisebbik lányuk, Galina Szentpéterváron él.

Vdovinéktől balra lányaik, Natalja és Galina ülnek. Zsdanovicsi, 2015. december 21.

Egy gondozónő körülbelül húsz perc elteltével Zinaida Petrovnát felvitte az emeletre a szobájába, Nyikolaj Nyikolajevics viszont maradt, szüntelenül megörvendeztetve bennünket logikájával és összeszedettségével... Képes volt arra is, hogy végighallgassa történetemet a San Franciscó-i építési projektről. Sokan körbeálltak, úgy figyelték beszélgetésünket. Egyik pillanatban még ezt is megkérdeztem:

– *Nyikolaj Nyikolajevics, tud még mondani valamit magyarul?*

– *Nem! Semmire nem emlékszem én már...*

– *Te mennyi éves vagy?* – kezdtem a játékra ráhangolódni, magyarul téve fel a kérdést.

Egy pillanatra elgondolkozott, majd hirtelen rávágta:

– Száz év.

Én örömmel tolmácsoltam a többiek kedvéért, hogy mit felelt. A körülötünk állók hangosan felnevettek, én pedig egyre tüzeltem, hátha eszébe jut még valami. Nyikolaj Nyikolajevics ismét megmakacsolta magát egy kicsit, a végén azonban igen tűrhető kiejtéssel ezt mondta magyarul:

– *Józska, ne bolondulj...*

Nyomban le is fordítottam, amit mondott. Erre mindenki ölelte, csókolta, dicsérte...

2015. december 29.

From: Grigory Raszin <griga1937@...ru>

Subject: Please read that

Date: 29 December, 2015 12:26:25 PM EST

To: Vladimir Rott <viarott@sympatico.ca>

Ma eltávozott közülünk Nyikolaj Nyikolajevics felesége. Béke poraira. Grisa (Szentpétervár)

„Toronto, 2016. január 20.

Ezen a megrázkódtatáson nem volt könnyű túltennünk magunkat... Az örvendező beszámolók után, amit a századik születésnap pompázatos ünnepségről minden barátom hallott, úgy döntöttem, hogy a Grisa Raszintól kapott szomorú hírről hallgatok, csak a hozzám legközelebb állókkal osztom meg... Sokat gondolkoztam, egyre Nyikolaj Nyikolajevics miatt izgultam, de csak tegnap szántam rá magam arra, hogy telefonálok Zsdanovicsibe.

Először az Idősek Otthonából az orvosnőt hívtam.

– *Üdvözlöm, Zinaida Mihajlovna! Elnézést a zavarásért, Torontóból, Kanadából hívom... – Hogy van az én Vdovin tanár uram...? Hogy viseli...? Esetleg szabad telefonon hívnom őt?*

– *Jó napot, Vladimir Francevics! Semmi rendkívülről nem tudok beszámolni... Még nem sikerült rávennünk... Így nem is kísérletezik, hogy kijárjon az ebédlőbe... Az ételt a szobájába visszük. Szinte megszokás nélkül ágyban fekszik... Úgy gondolom, jó, ha beszél vele...*

Fizikatanárom csak a negyedik-ötödik csengetésre vette fel a kagylót... Nem ismerte fel azonnal, hogy ki telefonál, de aztán sikerült összefüggő beszélgetést folytatnunk.

– *Jaj, Vagyim! ... Mindent köszönök!... Az én Zinocskám... elrepült a mennyországba... Tudod, Vagyim... Itt fekszem egymagam... és egész nap csendben sírdogálok...*

– *Nyikolaj Nyikolajevics! Tartson ki! Most szépen le kell élni, ami még hátra van az életből... Tovább, magáért is, Zinaida Petrovnáért is!... Bennünk maga tartja a hitet!*

Egy kanadai újság nagy cikket tett közzé a találkozásokról, a maga századik születésnapján. Holnap elküldöm a cikk másolatát magának.

- Milyen nyelven írták...?*
- Természetesen angolul...*
- Köszönöm, kedves Vagyim..."*

Idős barátom, Kurt Rothschild már három éve Izraelben él, ahová végleg átköltözött. Még mindig a Mizrahi, a nemzetközi héber vallásos-cionista szervezet elnöke. Torontóban fenntartotta irodáját, itt dolgozó titkárnője, a körültekintő és kiváló ítélőképességgel megáldott Elka Pelt asszony, aki régóta hűséges segítője, átküldte főnökének a *Canadian Jewish News* című lap cikkét, mely beszámol fizikatanárom százéves születésnapja okán tett utunkról. A cikkhez fehéroroszországi látogatásunkon készült fényképeket mellékeltem, és megírtam a kilencvenötödik születésnapját nemrégiben ünnepelt Rothschild úrnak, hogy én és Iya jó egészséget kívánunk neki, és reméljük, ott lehetünk Jeruzsálemben az ő tiszteletére egy hasonló évforduló alkalmából...

Rothschild úr angol nyelven írt válaszát saját fordításomban itt közlöm:

*Kurt Rothschild fiával, Lenyvel. Nála szokott lakni, ha Torontóban tartózkodik.
2015 decembere.*

Kedves Vladimir és Iya!

Az Önök fehéroroszországi útja és az ünnepség, amit megszervezték, valóban Istentől jövő ünnep volt.

Nem tudom, megérem-e a századik születésnapom, de testemen jóleső borzongás futott végig, mikor megtudtam, hogy ilyen látogatáson törik a fejüket. Nem ismerek még olyan embert, aki ezt Önöknél jobban megszervezné, és persze barátaim, szeretném tehát, ha ott lennének, ha végtagjaim és agyam lehetővé teszik, hogy azt a napot megérjem még.

Maradjanak meg azoknak a humanistáknak, akik most.

Ezért szeretjük Önöket.

Kurt

Könyvem végéhez érve, be kell vallanom olvasóimnak, hogy igen gyorsan megöregedtem. Egyszeriben rám köszöntött nyolcvanadik születésnapom... Két hónappal előtte az Ontario Állam Közlekedési Minisztériumától jött egy boríték, melyben kedves hangnemben tudatták, hogy ennek a dátumnak az eljövetele azt jelenti, hogy az öt évvel ezelőtt kibocsátott gépkocsivezetői

jogosítványom érvényességi ideje lejár... Kiderült továbbá az is, hogy az érvényben lévő jogszabályok értelmében a nyolcvanadik életév betöltését követően új jogosítvány csak két évre adható ki, s csakis sikeres vizsga esetén... *„Aha! Ez valami új! Vizsgázni kell, hogy az ember újra »jogosult« lehessen! Félelmetes!”*

Néhány napig keseregtem, de hát „a törvény az törvény”. A hátralévő hónapom azzal telt, hogy készülődtem a próbatételre... Iya vásárolt nekem egy új *Gépkocsivezetési ismeretek* tankönyvet... Figyelmesen végigtanulmányoztam, úgy tűnt, mintha mindent úgy csinálnék, ahogy oda le van írva... A volánnál ülve elkezdtem újra a gyakorlást: „bal oldali tükör”, „jobb oldali”, „párhuzamos parkolás”...

Ez idő tájt akadt még egy apró kellemetlenségem: március végén megcsúsztam a jégen, szerencsétlenül estem, így elszakadt a bal térdkalácsom három szalagja. Operációra került sor, ezután pedig az orvos két hónapra „térdrogzítóba tette a lábam”. Arról, hogy mit kell vajon akkor csinálni, ha az ember volánhoz találna ülni, az orvos egy árva szót sem szólt... A bal lábamat így kissé bonyolult volt beszuszakolni a kocsiba, de vezetés közben már nem okozott gondot... Az utóbbi időben már Iya sem nagyon vállalta, hogy vezessen, csak olyankor ült volánhoz, ha rendkívüli helyzet miatt feltétlen szükség volt rá...

A vizsga napján huszonötünket hívtak egyszerre a terembe. A vizsgáztató hölgy, aki korábban mindnyájunk vezetési szokásairól tájékozódott a rendőrségi nyilvántartásban szereplő adatok alapján, különleges műszer segítségével elvégezte külön-külön a látásvizsgálatot, közben kérdéseket tett fel. Aztán kiosztotta a vizsgatételeket, felelni ezekre percre kiszámított időn belül kellett... Mérték... Csak három embert irányítottak át további orvosi vizsgálatra, a többiek két évre megkapták a gépjárművezetői engedélyt.

Ezt a „közlekedéstani” bevezetőt azért iktattam be, hogy a hozzá kapcsolódó bájos történetet elmondhassam. A gépjárművezetői jogosítvány érvényességi idejét mindenkinél a születésnap pontos dátumához kötik, esetemben ez május 24., ekkor járt le az utolsó, öt évre szóló jogosítványom érvényességi ideje.

„A vizsgának a kérdéses határidőig okvetlen sikerülni kell, márpedig én bottal közlekedem, és a bal térdemet nem bírom hajlítani... Hogy lehet ilyen helyzetben autóvezetői vizsgán egyáltalán megjelenni? Az orvostól kérnek majd tájékoztatást... És mi van, ha az orvos azt mondja, hogy nem?...” Volt min izgulnom...

A vizsgaidőpontot május 8-án reggel 9 órára tűzték ki. Úgy határoztam, „konspiratív tevékenységbe” kezdek beteg térdemmel... Tanácsosnak láttam igyekezni, minél hamarabb odaérni a vizsga helyszínére, 8 óra 10 perckor már ott is voltam, leparkoltam, ügyel-bajjal kikászálódtam a kocsiból, botomat az ülésen hagytam, majd óvatosan, lassan odasántikáltam a vizsgaközpont bejáratához. Meglepetésemre az előtérben már tízen ültek... Koruk alapján nem volt kétséges, hogy egytől egyig az „új vizsga letételére kötelezettek” köréhez tartoznak... Érezhetően cseppet sem kevésbé izgultak, mint én...

Ülőhely akadt még bőven. Egy idősebb úr mellett telepedtem le, másik oldalán koros asszony foglalt helyet. Váratlanul szomszédom – mint utóbb kiderült Portugáliából érkezett bevándorló – odahajolt, kérdést intézett hozzám, minek-utána rövid párbeszéd alakult ki közöttünk.

– *Te, kis pelenkás, minek jöttél ide?...*

Nem fogtam fel, mire akar kilyukadni, gondolkodóba estem... Ebből rögtön tudta, hogy rávezetés nélkül nem boldogulok:

– *Először vagy itt?*

– *Igen, persze! Először!...* – megörültem, hogy beszélgetésünk gördülékenyebbé vált...

– *Én meg HATODSZOR jövök már!...*

Még jobban erőt vett rajtam a félsz, mihelyst mondókája végére ért. „Ó, Is-tenem! Hát így állunk, öt már ötször meghúzták a vizsgán, s ezek után még engedélyezik, hogy újravizsgázhasson?!” De egy pillanat sem kellett hozzá, máris felfogtam: „Ezek szerint ő kilencvenkét éves!!” Ábrázatomon széles mosoly áradt el, átkaroltam a vállát, és őszinte kíváncsisággal tudakoltam, a mellette ülő asszonyra mutatva:

– *És a hölgy hányadszor jön vizsgázni?...*

– *Nem vizsgázik... A feleségem ugyanis... Egyedül sosem enged el...*

Tehát, még egy darabig élünk!

Toronto, 2016. január 13.

TARTALOM

Előszó	7
1. Miszovaja állomás	9
2. „Rott-féle csonkkapocs”	40
3. Levél a királynőnek	49
4. Géza	60
5. Annus	70
6. Zéna	80
7. Mobilizátor	111
8. Időkapcsoló	119
9. Jóm Kippur 5773	123
10. Hifitorony	125
11. Alexandra Katherine	129
12. Nugzari és Gia	144
13. Az omul	152
14. Jankelevicsék csokoládéja	158
15. A Gavrilin-család	166
16. 59 év múltán	176
17. A Shalom Memoriálé	190
18. Apám levelei tovább élnek	328
19. Barguzin	401
20. Levél Burját-Mongóliába	481
21. Még valami... ..	500

További információk az alábbi honlapon található:
<http://serenapublishing.googlepages.com/>

ISBN 978-615-5479-28-1

Kiadja a Széphalom Könyvműhely
1093 Budapest, Lónyay u. 43. fszt. 1.
www.szephalom-konyvmuhely.hu
iroszak@t-online.hu

Felelős kiadó: Mezey Katalin
Tördelés, képfeldolgozás: Bácsi István
Nyomdai munkálatok:
Pannónia Nyomda Kft., Budapest